This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

EX BIBLIOTHECIS GUDBRANDRI VIGFUSSON et FRIDERICI YORK POWELL olim alumni, partim ab hoc legatis, partim emptis, a. MCMIV.

B 2.13.19. ✓

SAMLEDE AFHANDLINGER

AF

N. M. PETERSEN.

SAMLEDE AFHANDLINGER

AF

N. M. PETERSEN.

TREDJE DEL.

KØBENHAVN.

FORLAGT AF SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITTERATURS FREMME.

G. S. WIBES BOGTRYKKERI

1872.

Indhold.

Side.

Om behandlingen af kæmpeviserne. 1842—43. 1

Den nordiske oldtids betydning for nutiden. 1844—45. 91

Det oldnordiske sprog som undervisningsgenstand i de lærde skoler. 1845. 247

Bonde, bryde og adel. Et bidrag til oplysning om de danske stænders kår i middelalderen. 1847. . . . 261

Nogle ord om forandringer i retskrivning, især om brugen af latinsk skrift. 1846—48. 369

Finn Magnussens literære personlighed. 1850. 383

OM

BEHANDLINGEN AF KÆMPEVISERNE.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1842—43).

Så vel den egentlig lærde som den belletristiske verden har i den senere tid på ny henvendt sin opmærksomhed på vore gamle kæmpeviser; og man har i dem troet at finde et middel til at vække og skærpe folkets sans for fædrenes dåd, og derved til at oplive folkeånden i almindelighed.

Denne opmærksomhed fortjene disse viser i höj grad. De ere hartad de eneste levninger og det mest ejendommelige udtryk af sand poesi fra middelalderen. De vare engang, ikke den simple almues moro, men den rette poetiske næring for de höjere stænder, vel endog for de mest dannede og åndfulde i disse. Som sådanne må de, når vi rettelig fatte og opfatte dem, give os den mest levende forestilling om hin tids ånd og sæder. Skönt den samling, vi have, indeholder nogle, der have lidet eller intet poetisk værd, andre, der ere digtede i en nyere tid, må den dog i det hele, som et af fortidens ærværdigste minder, tildrage sig ikke blot digterens, men også den lærde forskers opmærksomhed; og det må ansés for et fortjenstfuldt arbejde på ny at befri viserne fra det støv, hvormed de i tidernes løb ere blevne bedækkede, for at de således opfriskede og med fornyet glans kunne komme tilbage i folkets hænder og, om muligt, på folkets læber.

177-178

Heri ligger tilstrækkelig anledning til, at jeg meddeler følgende bemærkninger, der hverken give sig ud for at være ny og originale, eller overhovedet göre nogensomhelst fordring, men kun ere fremkomne af en oprigtig kærlighed til selve de gamle sange, og af det velmente önske, at de i hele deres skönhed og ejendommelighed måtte træde frem og vise sig for folket.

Disse bemærkninger må for en del komme til at hænge sig og at knytte sig til den bedste udgave vi have, den Rahbek-Nyerupske, til hvis fremkomst mange og den tids bedste kræfter bleve satte i bevægelse. Det er hartad uundgåeligt at have denne for öje; men det er da næsten lige så uundgåeligt, af og til at udtale dadel over den. Herfor må jeg göre undskyldning. Hensigten dermed er ikke at ville nedsætte ældre og for sin tid nyttige arbejder, men, ved betragtningen af deres udførelse og af hvad de have ydet, at føre undersøgelsen hen til det standpunkt, fra hvilket den i mine tanker rettelig må ses og bedst falder i öjnene. Enhver betragtning, enhver forskning må lære af de foregående; og kun ved at sammenligne disse med det egentlige, det ene rette formål, kan man efterhånden vejlede sig til at nå dette, eller i det mindste at komme det nærmere.

Kæmpeviserne kunne betragtes og ere ofte blevne betragtede fra forskellige sider: som historiske minder, som levninger af fortidens poesi og som sprogmindesmærker. Deres udgivelse bliver derfor vigtig netop i disse henseender; men den bliver derfor vanskelig, just fordi den på én gang skal omfatte dem alle. De historiske minder skal den bevare tro, så at alle træk af fortidens sæder og skikke træde frem i deres hele klarhed og renhed; den

178-179
poetiske ånd skal den ikke blot bevare, men stille den i sit fulde lys, så at fortidens poesi, og kun fortidens, står frem i sin hele ejendommelighed og skönhed; og sproget skal den endelig gengive i den sprogform, hvori viserne ere digtede, eller, når dette ikke er muligt, i den ældste sprogform, hvori de efter al sandsynlighed ere sungne eller nedskrevne. Heraf er det indlysende, at udgiveren må besidde en flersidig uddannelse i disse forskellige retninger, at han må kunne opfatte dem alle, og at han ikke noget öjeblik må tabe nogen af dem af sigte.

Dette arbejde vilde vistnok betydelig lettes, dersom de gamle folkeviser vare komne til os i deres oprindelige, uforvanskede form; men da de, förend de bleve nedskrevne, ere gåede fra mund til mund og have lídt meget ved denne vandring, ja, efter at de ere blevne nedskrevne, atter ere afskrevne med allehånde forvanskninger, udeladelser og tilsætninger; så er det let at skönne, at der behøves megen indsigt i fortidens sæder og skikke, megen sund poetisk sans og en ikke ringe kundskab i fortidens sprog, når man af disse tildels forvanskede, sönderlemmede, ja lemlæstede levninger skal tilvejebringe en text, der nærmer sig det oprindelige og just derved er så simpel, naturtro og fejlfri som muligt.

Just fordi de gamle viser ere et fortids minde og tillige et sådant, hvis indhold og form ikke overalt er vel bevaret, opstår der vanskelighed, når man skal bestemme sig til at vælge den skikkelse, under hvilken de skulle fremtræde i en udgave for vor tid. Man kan enten i valget af viserne og meddelelsen af deres stof give læseren resultatet af den om samme anstillede undersøgelse; eller man kan i en fuldstændig kritisk udgave tillige meddele

den hele samling af varianter, der på nogen måde kunne komme i betragtning[1]). I det første tilfælde udsætter man sig for næsten al mulig kritik, ikke blot for den ubillige, men også for den billige kritik; og tier denne, så sker det kun af agtelse for udgiverens dygtighed. Thi hvo der ikke selv har adgang til og derved kundskab om de forskellige for hånden værende læsemåder eller endog de mangen gang hel forskellige redaktioner af samme vise, hvorledes skulde han, når han her støder på falske sprogformer, hist på usammenhængende, meningsløse vers, kunne overtyde sig om, at udgiveren virkelig overalt har gjort sin pligt? og hvorledes kan overhovedet han eller nogen være tilfreds med, dèr hvor han vænter sig noget sammenhængende og sprogrigtigt, at finde noget falsk og usammenhængende? I det andet tilfælde, når man meddeler de forskellige redaktioner af samme vise, de forskellige læsemåder på enkelte steder, eller med andre ord alt hvad der haves og på nogen måde kan komme i betragtning, berøver man rigtig nok kritikken al lejlighed til at komme frem med sine indsigelser; men ikke at tale om, at det arbejde, man da nødes til at påtage sig, må blive langsomt, möjsommeligt og trættende, så bliver også det udbytte, som derved vindes, ikke et værk, som i den form kan nydes, ikke et kunstværk, der som sådant kan göre sit fulde indtryk på folket. Der lod sig vel tænke en forening af begge disse behandlingsmåder, en udgave, hvori

---

[1]) Andre öjemed, f. ex. at man vil yde læseren texterne til en allerede udgiven samling af melodier, o. desl., kan naturligvis ikke her komme i betragtning, hvor der kun er tale om en videnskabelig behandling og ikke om et udvalg, der kun grunder sig på tilfældige omstændigheder.

150-151

man som text meddelte granskningens resultater, i det man af hver vise meddelte den bedste redaktion både med hensyn til indhold og form, og i anmærkninger tilföjede alle variationer og varianter, der vare af mindste betydenhed. En sådan udgave vilde i selve texten levere almenheden et produkt, der kunde nydes, og ved anmærkningerne tillige sætte granskeren i stand til at overtyde sig om, at det bedste her virkelig var valgt, eller, hvor dette muligvis ej var truffet, til selv at sammensætte det bedste. I en sådan udgave kan naturligvis intet vilkårlig föjes til, og intet vilkårlig tages fra det givne; hvoraf følger, at hvad der i kilderne er brudstykker, usammenhængende, mangelfuldt eller uægte, det må også i udgaven vise sig som sådant. Men med alt dette vil den dog i de allerfleste tilfælde for den poetiske nydelse være den bedste, og i alle for granskeren være meget lærerig.

Dersom man ikke stiller disse og måské flere sådanne forskellige behandlingsmåder frem for sig i deres fulde klarhed, tilligemed alt det, som for hver især må blive ejendommeligt, så bliver der intet andet tilbage, end at man efter et slags instinkt på må og få vælger hvad der tykkes at være bedst, uden at det derfor altid i virkeligheden er det; og man gör da snart det ene, snart det andet, alting halvt og intet således som det bör at være.

At det forholder sig så, vil rimeligvis klare sig, når vi forsøge at trænge dybere ind i enkelthederne af vor betragtning; når vi overveje, hvad kæmpeviserne i sig selv ere, og hvad de kunne være for os; når vi efterhånden drage de sider frem, fra hvilke deres behandling kan betragtes, og beskue dem fra disse sider.

Hvad der da fornemmelig må tildrage sig vor opmærk-

somhed, og hvad der griber dybt ind i vort indre, sætter dette i bevægelse, ja mangen gang lyder til os som en røst fra det fjærne, som en stemme fra graven, det er det dybe poetiske gehalt i disse viser. Det er som poesi, ikke blot som historiske minder, de tale til os, og kun med den poetiske sans, der findes i vor sjæl, ere vi i stand til at opfatte dem. I denne henseende ere de karakteristiske, ejendommelige, sande fortids minder; og vor nuværende poesi har intet, som med dem kan sammenlignes, uden netop det, som er efterligninger af dem, det, som rører og bevæger sig i deres ånd. Denne ånd kan gå igen, den kan åbenbare sig i ny, skönnere, langt mere fuldendte former, uden tvivl; men ånden selv er gammel, den er intet produkt af vor tid, og kan aldrig blive det. Vor lyrik er væsentlig forskellig fra fortidens, vor poesi i det hele endnu mere; vi kunne uden betænkning, om det skal være, indrömme, at vor kunst står på et langt höjere trin, det er ikke det, hvorom det her gælder; men det kunne vi ikke indrömme, at vor tid skulde på ny kunne reproducere den forgangne lyrik, uden som et lån, at den på ny skulde kunne skabe den ånd, som lever i den forgangne romantiske poesi, i den sande romance.

Det er, efter hvad Geijer allerede har bemærket herom, næsten umuligt at kunne sige noget nyt om denne genstand, eller at göre dette mere indtrængende for læseren, end han allerede har gjort; og hvo der ikke af kæmpeviserne selv allerede har fattet deres væsen, han vil næppe, om man end nok så meget viser ham til rette, være i stand til at fatte det. Det må derfor her være nok, for at føre læseren hen på det attråede standpunkt, at meddele nogle uddrag

182-183

af Geijers bemærkninger[1]). Det er da for det første en lige så sand som genial opfatning af poesiens væsen, når Geijer fremstiller, hvorledes menneskeslægten anvender al sin kraft, alle sine midler på sin ydre væren og virken, men desforuden endnu har et overmål af kraft, hvormed den stræber opad i en anden höjere verden, fra virkeligheden svinger sig op til det overvirkelige, til poesiens verden; det skönneste bevis på sjælens udødelighed. Ophöjet over al timelig begèr lever sjælen her blot i ideer og følelser, der ere alle menneskers fælles ejendom; og denne verden, som vi kalde digt, omfatter tillige hele naturen, ej som noget virkeligt, men kun som et symbol, et sindbillede. Overalt hvor der har levet eller leve mennesker, overalt hvor de have udviklet eller udvikle sig, der kommer denne höjere verden til syne og bærer præget af folkets civilisation. Lige så træffende er Geijers udvikling af den ældre, kunstløse og enfoldige poesis forhold til den uddannede; det er barndommens og den tidligere ungdoms til manddomsalderens. Den besidder hele barndommens symbolske, endnu ikke udviklede rigdom og storhed; den giver en forestilling om menneskeheden med alle sine ævner og anlæg i sin totalitet; den senere udvikling derimod er en udvikling af det ubestemte til bestemthed, af det almindelige til individualitet. Og ligesom nu manden, snart med henrykkelse, snart med vemod skuer tilbage på minderne fra sin barndom, der i almindelighed lovede langt mere, end den senere tids udvikling har holdt; således ligger der også i den gamle poesi en uendelig rigdom, der senere har udviklet sig i enkelte retninger, men just der-

---

[1]) Svenska folkvisor, I. d. indledning.

183-184

for mangler hin dybe almindelighed. »Hele den græske poesi«, siger han, »ligger på denne måde allerede i Homer, en repræsentant for de ældste nationale sange, og man skulde muligen kunne vise, at alt hvad der i den moderne europæiske poesi er originalt og ikke blot efterligning, i sit anlæg findes i romancen eller hvad vi kalde den historiske vise og kærlighedsvisen«. Man kalder, som bekendt, denne poesi naturpoesi og modsætter den kunstpoesien; men meningen heraf er ikke den, at den opstår og vedligeholder sig i modsætning til kunsten, tværtimod indeholder den hele kunsten i sin spire, den går forud og er over kunsten; den indbefatter nemlig i sit væsen alt det, som siden træder frem i kunstens enkelte retninger. Man kalder også denne poesi folkepoesi, et udtryk, der let kan misforstås. Ved en skæv opfatning af ordets betydning ledes man nemlig let til derved at tænke det samme som ved almuepoesi, og man kunde da forestille sig, at de gamle sange fornemmelig bleve sungne af den tids almue, og ere udgåede fra den. Denne forestilling er aldeles urigtig; uden tvivl kunde de, ligesom vor tids moder, vandre ned til almuen, men det var ikke den, der fostrede dem i sit skød. Kalder man denne poesi folkepoesi, så menes derimod, som Geijer bemærker, dermed, at den har sit udspring fra tider, da der herskede en for os nu næppe mere fattelig enfoldighed i karakteren, tider, da kun den nationale individualitet åbenbarede sig, men den enkelte var endnu så lidet udviklet, at et helt folk sang som én mand; altså en tid, hvor folket endnu ikke var så skarpt afsondret i stænder som i vore tider, men hvor alt det enkelte næsten tabte sig i ett almindeligt udtryk. Hvis nu heraf, som der nødvendig må, udspringer

184-185
en viss ensformighed, en viss gentagelse af det samme og det samme, fordi det enkelte endnu ikke ret har gjort sig gældende, så forudsætter det på den anden side en större enhed, en overensstemmelse ikke blot af ett folks dele, men flere folks sammensmæltning til et endnu större hele. Og heraf forklares da atter, hvorfor disse gamle viser ikke blot tilhøre et enkelt folk, men en hel folkestamme; så at vore ikke blot ere danske, men tilhøre hele den nordiske stamme, det hele Norden, selv England og Skotland derunder indbefattet, ja at de genlyde næsten med de samme toner, ikke blot hele Norden over, men hos hele den gotiske æt; så at Europa i denne henseende deler sig i to store sangriger, det nordlige og det sydlige. Selv disse forene sig endelig i en endnu höjere enhed, i det de begge bære præget af den kristelige karaktér. Dennes forklaring ville vi ligeledes låne af Geijer. »Det höjeste hos mennesket,« siger han, »er hverken det almindelige, ikke heller det enkelte, men hvad der evig forener begge, og er over begge. Den kristelige poesis karakter er at åbenbare dette indre og væsentlige. Ligesom den hedenske sanseliggjorde alt det åndelige, således er det den kristeliges væsen at forklare, at åndeliggöre Ligesom hin gav sin sjæl til alt, således ser denne i alt og igennem alt kun sjælen. Den lever ikke i billeder, men i det urbilledlige selv, og forestiller i alt det ydre det indre menneske. Denne dens karaktér åbenbarer sig just i den fortællende folkevise eller romancen. Poesien deri går ikke ud på det ydre i begivenheden eller blot på dennes sanselig kraftige, klare og harmoniske fremstilling, men på dens indre betydning. Det episke i romancen er tillige helt og holdent lyrisk, og det lyriske atter didaktisk«. Kun at man, som Geijer med

rette tilföjer, »ikke derved tænker på nogen forsætlig allegoriseren eller på nogen forrykkelse af tingenes rene forholde efter den digtende persons uklare ideer og særskilte interesser og følelser (dette er en vanart, som kaldes den sentimentale digtning)[1]; tværtimod, romancen forsmår al personlighed, dens karaktér ligger deri, at genstanden får hele sit lys indenfra, fra en fælles ideal verden«. Anvendelsen heraf lader sig let göre, når man betragter visernes indhold og den form, hvorunder dette fremtræder. »Strax fra begyndelsen af fæstede den kristne folkepoesi sig mindre ved det historisk mærkværdige end ved det sædelig mærkværdige, og just i det første søgte den kun efter det sidste. Dens æmner ere derfor sælsomme exempler på dyder og laster, menneskets sind fristet af lykken og ulykken, modsigelserne i selve sjælen, og i særdeleshed alle de følelser, der under en sanselig form have et evigt formål, kærlighedens heroisme i handling og i lidelse og under alle dens skikkelser og skæbner. Gennem en røst af den almindelige følelse, bifaldende, advarende, klagende,

[1]) For at tydeliggöre sig denne forskel, kan man betragte Oehlenschlægers Aladdin som et exempel. Igennem hele dette uforlignelige digt går der en dobbelt karaktér; i én retning fremstiller det det didaktiske i en klar, let forståelig handling, men jævnsides dermed går en allegoriserende fremstilling, der ligesom på den anden side vil drage læseren over i et blot spekulativt element Det første er den sande poesi; det andet er den sentimentale afvej. Denne har desværre adskillige af den nyere tids digtere betrådt, uden at lade sig afskrække ved den nu hensovede franske tragedies skæbne. Dennes indhold er dels en handling, hvori tænkningen og følelsen spejler sig, dels en udenfor handlingen stående række af *sentiments*, hvorpå man i hin tid satte så stor pris, og som med en uendelig elskelig overgivenhed blev latterliggjort af Vessel. Ikke desto mindre tog man denne flitterstads frem paa ny, gav den en ny dragt, studsede den til efter en viss naturfilosofi og troede formodentlig derved at have gjort en ny opdagelse i poesiens rige.

156-157
forsonende, bleve sådanne minder helligede til udødelighed; og heller ikke savnes den naive ironi, der siden blev et så betydningsfuldt træk i den uddannede romantiske poesi». »Just derfor,« vedbliver Geijer, »ligger det poetiske i romancerne i det, som er egent for følelsen, i *tone*, og musikken, som er uadskillelig fra dem, åbenbarer kun den sang, som er dem medfødt. Derfor minde de om den underfulde egenskab hos følelsen, med en eneste lyd at trænge ind til sjælen, og dèr at opvække forestillingen om en hel menneskelig tilstand, lifligere end nogen beskrivelse formår det. Visse på denne ævne affærdigede de alt, hvad der kan kaldes beskrivelse, uden al möje, på den nærmeste og letteste måde; en ligegyldighed, der går så vidt, at de derved gerne betjene sig af visse stående, altid de samme former, uden mindste bekymring for uddannelse og afvexling. De gå altid lige på hovedsagen, det karakteristiske i begivenheden, behandle alt i store masser, tillade sig uden betænkning de dristigste overgange og forene dog klarhed med raskhed i berettelsen i en grad, som den höjeste kunst ofte ikke er i stand til at overgå. Med disse egenskaber overensstemmer den forunderlige almenhed i deres væsen, i følge hvilken de ere uden forfattere, uden al egenhed, som udspringer af stand eller ulige dannelsestrin, uden bestemt hjemsted, i det de lokalisere sig overalt, uden al anden individualitet end den nationale, der åbenbarer sig i tonens og behandlingsmådens omskiftelser. Alle disse kendemærker vise, at de høre hen til en enfoldig tid, der endnu ikke var söndret ved dannelsens fremskridt, eller (eftersom alt fælles hos mennesket til sidst beror på deres enighed i det höjeste) til en tid, da det hellige endnu ikke var underkastet noget spörgsmål, da

hele Europa besad én lære, én tro, ensartede sæder og i én kirke et fælles bånd.«

Det, som Geijer her har fremstiliet, er den egentlige kæmpevises almindelige karaktér. Det kan imidlertid ikke nægtes, at der i de samlinger af kæmpeviser, vi besidde, også komme adskillige enkeltheder til syne; og at kæmpeviserne lade sig afsondre i det mindste i tvende hovedstrøg, der vel grændse nær sammen, men hvis grændser dog tydelig kunne skelnes. Den ene art er kæmpevisen med de gigantiske oldtidsformer, der spejle sig i middelalderens sæder; den anden er den egentlige romance fra riddertiden. Tankegangen selv, skildringen af sæder og skikke, livets hele opfatning ere i begge forskellige; og at den første art ikke skarpt har afsondret sig fra den anden, ikke udgör et for sig bestående hele, er kun en følge af, at den vel har beholdt sin hovedtanke, men overladt denne til den senere tids former. Denne art bör ingenlunde overses, endnu mindre må den forvanskes ved at drages ind i det almindelige livs sfære.

Oldtidsvisen eller jættevisen, om vi så kunne kalde den, for at skille den fra den egentlige kæmpevise, er en sand travestering; det er et jættelegeme, der er iført menneskelig dragt. Men det er da også indlysende, at vilde man blot beholde denne dragt og isteden for jættekroppen sætte en halmvisk, så vilde travesteringen blive en jammerlig karrikatur. Et par exempler må oplyse dette. Oldtiden er travesteret i visen om Thor, der har mistet sin hammer; da vi her have den ægte oldtidssang i Hamarsheimt, hvor alt er mythe, og tillige dens omsætning i middelalderens tankegang, så kunne vi anstille en sammenligning, og travesteringen er da i öjne faldende. Tordenguden Thor i Asgård er bleven til en herremand Thord af Havsgård,

189-169

og Thursedrotten er bleven til en Tossegreve, Loke Laufeysen til Lokke Lejemand, og på samme måde ere flere træk efter den antagne og vel gennemførte regel blevne omsatte; men grundtanken og grundtonen er bleven uforandret, det er samme store, uhyre, jætteformige sæder som i Hamarsheimt, og mange udtryk, som »den gamle unge brud«, minde om den lystige tone, der også klinger igen i oldtidssangen. Det er indlysende, skulde man tro, at hvis man her vilde borttage brudens jættemæssige færd, så borttog man alt af visen, og der blev af den hele skildring ikke andet tilbage end en flade, hvorpå man med penslen havde gjort allehånde farvestrøg hist og her, frem og tilbage, imellem hinanden, af hvilke aldeles intet billede kunde danne sig eller stå frem. Det samme er lige så åbenbar tilfældet, når jættetonen er gået over i den bekendte kæmpekreds, for hvilken Diderik af Bern står i spidsen; disse viser ligge på overgangen fra hedenskab til kristendom, og ethvert forsøg, hvorved man vilde udslette det hedenske deri, vilde tillige berøve dem al deres ejendommelighed og forvandle dem til idéløse vanskabninger. Slige væsener behøve plads til at vende sig på, og det vilde være galskab at lade dem føre deres dans op i en af vore storstuer, hvor deres kæmpekroppe snart vilde støde væggene ud, og deres jættehoveder løfte taget af. Det er derfor i sin orden, når det i visen om grev Guncelin eller Kæmpebrylluppet hedder:

Der dansede bord, og der dansede bænk,
og ilden flöj af hat.
Ud da løbe de kæmper gode,
og hjælp nu, moder Skrat[1])!

---

[1]) Skrat er, som bekendt, et oldtidsudtryk for et jætte- eller troldvæsen.

189-190

Da begyndtes en stærker rej,
fra Ribe og ind til Slæ[1]);
den mindste kæmpe, i dansen var,
var femten alne under knæ.

Man ser her, at huset blev dem for snævert, men ikke en tofte, ikke en bymark, nej det hele Sönderjylland, det var en dansesal, hvor de kunde færdes, hvor der var vidt nok til væggene og höjt nok til taget. Er det muligt, ved noget kortere og fyndigere træk at skildre disse væseners störrelse? men er det muligt, må man også spörge, at nogen kunde tænke på at tage disse linier bort eller at give dem en formindsket målestok, og da endnu tro, at der efter denne forandring blev noget tilbage af den hele vise, af den hele idé om et jættebryllup? Og det er just ved denne og lignende store, i det uendelige gående ideer, fortidens fantasi frydede sig. Den kunde rumme dem, thi dens tankegang var endnu ikke iført vore tiders og sæders snævre snörliv. Lige så lidet begriber jeg, hvorledes det kunde falde nogen ind, i visen om Sivard Snarensvend, hvis öjemed er at forherlige de danske kæmpers tapperhed og styrke, at formindske eller indskrænke de træk, hvormed disse derés fortrin ere skildrede. Enhver forandring, hvorved man vil søge at føre ideen tilbage til det simple forstandige, forrykker tillige forstanden på hele visen. Sivard lader sig binde ved egerod; men i det han ser Vidrik Verlandsen komme, vil han rive sig løs, og rykker egen op med rode. Dette, kunde man sige, er unatur; han er et menneske og kan ikke oprykke en eg. Måské ikke; lige så godt kunde man sige: den kunstige måne på theatret er ikke andet end flitter og kan ikke

[1]) Slien.

190-191

skinne. Meget muligt, men dersom vi ikke kan se dens skin, hvor godt vi end vide, hvad den i sig selv er, så er det ude med hele scenen. Sivard er et menneske, men han er tillige en kæmpe, og det er let for os at forhöje hans kæmpenatur så meget, at han kan oprykke en eg. Kunne vi ikke det, så er det også for os ude med visen. Kunne vi ikke det, så er det for os uden al betydning, at han er bunden ved egeroden. Sætte vi f. ex. isteden, at han er bunden ved en gren og, i det han vil rive sig løs, bryder denne af, så have vi rigtignok fået en ganske forståelig mening, som ingen vil finde overdreven; men så er også visens slutning uden al betydning; nemlig

Dronningen står i höjenloft,
og ser hun ud så vide:
»Hisset kommer Sivard Snarensvend,
med egen ved sin side«.

eller

Det svared dronning Elene,
der hun så Sivard komme:
»Så mænd, du gjorde det af nød,
du togst op delige[1]) Blomme!

samt

Kongen stander ved borgeled
udi sin brynie ny:
»Hisset kommer Sivard Snarensvend,
han fører os sommer i by.«

Og hvad skulle vi da göre med dansen, i hvilken Sivard fører op med egen under sit bælte? Når han ikke er andet end en bondekarl, der med en blomsterkost i hatten og en gren i hånden fører sommer i by, hvad bliver der da af visens yndige naivitet? af denne dronningens forundring over

[1]) sådan, deslige, *þvílíkr*.

egen, som hun kalder en blomme eller urt, og af kongens træffende sammenligning med skikken at føre sommer i by? Enten er billedet stort og usædvanligt, og da er der grund til at forundre sig og beundre; eller det er ganske almindeligt og dagligdags, og da er der ingen grund til hverken at spilde et öjekast eller et ord derpå.

Det kunde være ret interessant at følge disse betragtninger endnu videre, at udvikle i det mindste grundforskellen imellem den grå oldtids, den egentlige middelalders eller riddertidens, og den nyere tids poesi; men dette vilde føre for langt bort fra vort formål. Det må her være nok, at vi skönne og indse, at der i disse gamle viser ligger en poesi, som ved sin naturlige ejendommelighed fortjener vor opmærksomhed, og at vi ved den ville forøge vor kundskab til menneskenaturen i almindelighed og, hvis vi göre den behørige anvendelse deraf, til den nuværende poesi i særdeleshed.

Her have vi da strax et öjemed, som en udgiver af kæmpeviserne kunde göre til sit formål; det nemlig, i dem at meddele almenheden blomsten af den nordiske middelalders poesi; det vil sige, at foranstalte en udgave, hvori denne poesi kommer til syne i alle sine retninger og i hele sin ejendommelighed, men tillige i al sin renhed. Har man dette til hensigt, da skönnes let, at kritikken må have endt hele sit forarbejde, förend udgaven selv kommer til syne, så at det, som denne indeholder, må grunde sig på en kritisk betragtning, ja på den dybeste, omhyggeligste kritik; men i udgaven selv må intet deraf, resultatet undtaget, stilles til skue, for at nydelsen kan være fri, uhindret og uhildet. Kritikken, der må gå forud, måtte altså bortskære alt det falske, halvsande og urigtige; alle falske

192-193

læsemåder, alle skæve tilsætninger, kort alt det, hvorved visen i dens senere mundtlige gentagelser og skriftlige optegnelser er skejet ud fra dens ægte, oprindelige form. Men deraf vilde da også følge, at nogle viser aldeles ikke kunde optages i denne samling, med mindre man så sig i stand til aldeles at restituere dem, og at andre ligeledes måtte blive aldeles borte, når de kun vare svagere behandlinger af det samme æmne, der allerede forekom i en fuldkomnere form. På den anden side burde vel adskilligt optages i samlingen, der nu mangler i vore kæmpeviser; thi det må ansés for at være noget ganske tilfældigt, om dette eller hint stof enten ikke er behandlet, eller, hvad der må holdes for rimeligere, ikke er blevet opbevaret i det danske sprog. For den samler, der vil meddele den hele poetiske rigdom, må derfor ikke blot danske og norske, men hele den nordiske visesamling, lige til de færøiske og islandske, stå åben, og selv for os danske må han have lov til at vælge blandt dem alle, eftersom de hartad alle ere Nordens fælles ejendom, og på ganske få undtagelser nær ikke tilhøre det ene folk mere end det andet.

Man vil måské indvende, at en sådan udgave ikke vilde være en samling, men en bearbejdelse af kæmpeviserne; uden tvivl vilde den være det sidste, men det vilde dog ikke være nogen fri poetisk behandling, men en sådan, hvorved de gamle visers indhold og form bleve uforvanskede. Samleren måtte, under den forudsætning, at de gamle viser, således som vi have modtaget dem, på vejen til os have lídt en del, forsøge at føre dem tilbage til deres oprindelige skikkelse; og han måtte forsøge dette, ikke med en eller anden enkelt vise, men med hele det for hånden værende stof; så at samlingen i sin helhed viste hele det

poetiske indhold i sin helhed og gengav dette indhold i sin ældste og ypperste form. Det er mig ikke bekendt, om nogen har haft i sinde at give en sådan udgave, der ikke blot vilde være et i almindelighed fortjenstligt og interessant arbejde, men uden tvivl også vilde have megen indflydelse på den nyere poesi. Ved den Rahbek-Nyerupske udgave synes noget sådant undertiden at have svævet udgiverne for öje; men de have hverken klart udtalt ideen, heller ikke med bevidsthed arbejdet imod den; thi de vælge og forkaste blandt det givne stof, dog uden nogen sikker regel, og på formen have de endog henvendt meget liden opmærksomhed. I de svenske fortjenstfulde samlinger har man hidtil søgt at samle hvad man kunde få, at frelse fra undergang hvad der endnu kunde frelses; det er naturligvis det første, der må göres; man må have en meget betydelig samling, förend man af den kan göre udvalg; uden det vilde man ikke engang vinde udsigt over det hele. Endelig have adskillige digtere behandlet et og andet gammelt stof i nyere former, og vi skylde denne bestræbelse mange ypperlige digte. Men det er ikke dette, som her tilsigtes. En samling af kæmpeviserne i deres helhed og i deres ægthed måtte omfatte middelalderens poesi, således at den i alle sine poetiske retninger kommer til syne, således at ethvert stof og enhver behandling, som den har haft i sin eje, træder frem i sin gamle form, men heller ikke noget udenfor den, ikke noget, som i virkeligheden ej hører middelalderen til.

En sådan udgave vilde, når den nogenlunde skulde opfylde billige fordringer, blive et vanskeligt foretagende. Den forudsætter ikke blot et omhyggeligt studium, men også en poetisk ånd; kun en digter kan rettelig udføre den. Og selv digteren vil mangen gang behøve hele sin

194-195

kløgt, for at kunne træffe det rette. Tvende ting måtte især haves for öje: det ene er den poetiske idé, det andet dens udførelse efter middelalderens vis. Antages nu, hvilket ej kan nægtes, at en eller anden vise i den skikkelse, hvori vi have den, er forstyrret i sin idé, så at denne er dunkel, at den halter, at sammenhængen er afbrudt, at enden ikke er begyndelsen lig, o. desl., så følger det af sig selv, at ideen må opfattes eller ligesom genfødes på ny, og på ny må forme sig sit legeme. Eller antages det, hvilket heller ikke kan nægtes, at man af en og samme vise har flere redaktioner, som stundum løbe ud i forskellige retninger, og at kun én af disse kan være den sande, så følger ligeledes, at man her må foretage et valg, gengive det ene sande og lade resten henligge som stof for granskeren, men som utjenlig for den læser, der kun attrår den fulde poetiske nydelse. Nogle exempler kunne også her tjene til oplysning.

I den form, hvori Svend Vonveds vise er kommen til os, synes den aldeles forvansket; selve den poetiske idé er bleven ligesom til en gåde; men at meddele en sådan gåde, kan ikke være hensigten dèr, hvor det gælder om at meddele almenheden den poetiske idé i sin klarhed. Enten må derfor visen udelades, hvilket vilde være stor skade, eller digteren må, efter de givne brudstykker, opsøge og i sit gemyt genføde ideen. Mangelen er allerede forhen erkendt. I Udvalgte danske viser[1]) bemærkes: at denne vise er så aldeles forvansket kommen til vore tider, at det næppe er muligt at få den nogenledes bragt i den stand, som den omtrent kan være kommen fra forfatterens hånd; at det er især i begyndelsen, ved sönnens og

[1]) I. d. s. 379.

moderens adskillelse, den störste forvirring hersker, så vel i de trykte udgaver som i håndskrifter; samt at udgiverne have forsøgt på at bringe nogen sammenhæng til veje. En blot læselig betragtning viser imidlertid, at dette forsøg er mislykket. Begyndelsen hedder her:

Svend Vonved sidder i bure,
han slår guldharpen prude;
han slår guldharpen under skind,
hans moder kom der gangendes ind.

Ind kom hans moder Adelin,
hun måtte vel være dronning fin;
»Du skal dig, Svend Vonved! udride,
med andre kæmper at stride.

Og du skal hævne din faders bane;
en anden må du din harpe låne,
den stund du rider af landet hen.
Det er mit råd, min kære sön!«

Svend Vonved binder sit sværd ved side,
med rige kæmper at stride.
»Når må jeg lade blænde vin?
når må jeg vænte komme din?«

»Når stenene tage til at flyde,
og ravne begynde at vorde hvide,
da må I vænte Svend Vonved hjem,
alle mine dage kommer jeg ikke igen.«

Fru Adelin blev i sind så vred:
»Jeg hør, min sön, at du est ræd.
I hvor du rider ad vejen fram,
da få du både last og skam!«

196-197

Og han klapped hende ved hviden kind:
»Stiller eder nu, kære moder min!
I önske mig ingen usejr at få!
I vide ikke, hvor min rejse kan gå.«

»Da skal jeg dig galdre idag,
aldrig skal dig nogen mand skad':
Sejer udi din höje hest!
sejer i dig selv allermest!

Sejer i hånd og sejer i fod!
og sejer i alle dine ledemod!
Signe dig Gud sancte drotten dyre,
han skal dig både vogte og styre!

Han skal dig vogte og bevare,
så visselig skal du ej ilde fare.
Her haver du det hårde sværd,
der lid ikkun på i herrefærd!«

Svend Vonved tog til orde igen:
»Nu hævner jeg faders bane min;
herre og svend jeg slår ihjel,
så fanger jeg for min fader skel.«

Svend Vonved bandt sit sværd ved side,
hannem lysted med kæmper at stride.
Så såre underlig var hans forde,
ingen mand hannem møde torde. etc.

I den gamle udgave hedder det derimod:

Svend Vonved sidder i bure,
han slår guldharpen prude;
han slår guldharpen under skind,
hans moder kom der gangendes ind.

197-198

Ind kom hans moder Adelin,
hun måtte vel være en dronning fin:
»Du skalt dig, Svend Vonved, udride,
med rige kæmper at stride.

Og du skalt hævne din faders bane;
en anden må du din harpe låne,
den stund du rider af landet hen;
det er mit råd, min kære sön!«

»Skal jeg fare af landet hen,
ret aldrig kommer jeg her igen;
jeg passer ikke på harpeleg.«
Og da gjordes han i kinder bleg.

»Da skal jeg dig galdre i dag,
aldrig skal dig nogen mand skad'.
Sejr udi din höje hest,
sejr i dig selv allermest!

Sejr i din hånd, sejr i din fod,
og sejr udi alle dine ledemod!
Signe dig Gud sancte drotten dyre,
han skal dig både vogte og styre!«

»Stiller eder nu, kære Adelin!«
I ere allerkæreste moder min;
I tör ikke brygge, I tör ikke blande,
jeg agter ret aldrig igen til lande.

I önske mig ingen usejr at få,
I vide ikke, hure min rejse kan gå.
I hvor jeg rider, i mark eller hede,
jeg agter så lidet om kvindevrede.

Når sten tager til i vandet at flyde,
og ravne begynde at vorde hvide,

198-199

da må I vænte Svend Vonved hjem,
alle mine dage kommer jeg ikke igen.

Alle mine dage kommer jeg ikke igen,
uden jeg hævner faders bane min;
herre og svend jeg slår ihjel,
så fanger jeg for min fader skel.«

Fru Adelin blev i sind så vred:
»Jeg hør, min sön, du est ikke ræd.
Jeg skal dig end bedre forvare,
så visseligen skalt du ilde fare.

Her haver du det hårde sværd,
der lid ikkun på i herrefærd;
i hvor du rider ad vejen fram,
du få både laster og skam.

Svend Vonved bandt sig sværd ved side,
hannem lyster med kæmper at stride;
så såre underlig var hans forde,
ingen mand hannem møde torde. etc.

Ved at sammenligne begge disse redaktioner, skönnes let, at de trykte viser og håndskrifterne må betydelig afvige fra hinanden; hvad der her står benægtende, står hist bekræftende, hvad der hisset står foran, følger her bag efter, og det er vanskeligt deri at opdage den sande sammenhæng. Hvorledes have nu udgiverne af Udvalgte viser båret sig ad dermed? Ikke at tale om, at de have taget nogle linier, som de vare, uden at bemærke eller ænse, at ikke engang det behørige fodmål i dem er iagttaget (fjerde strofes anden linie: *med rige kæmper at stride*, har således kun tre fødder isteden for fire), så have de overhovedet søgt at sammenstille som et hele, hvad der efter meningen

kun er brudstykker, uden at antyde, hvilken sammenhæng de have tænkt sig deri; ja de have endog dels omsat, dels udeladt nogle linier, i hvilke den poetiske idé synes at komme frem, og uden hvilke sangen må blive stående som et forstandsløst virvar. Men der kan dog kun tænkes to måder, på hvilke en rigtig behandling kan finde sted: enten at meddele de gamle læsemåder således som de nu engang ere, altså at give som brudstykker, hvad der er brudstykker, og da göre opmærksom på, hvor hullerne rimeligvis ere, og hvorledes de kunne tænkes udfyldte; eller at give brudstykkerne deres rette orden, udfylde hullerne og derved restituere digtet som et hele. Men hertil fordres, at man reftelig opfatter den poetiske idé, uden hvis klare opfatning ingen sammenhæng kan tænkes.

Men hvad er nu ideen, tankegangen, som slynger sig igennem visen om Svend Vonved? Det er en gåde. Selv navnet er det. Hos os hedder tilnavnet Vonved; i det svenske brudstykke[1]), der i øvrigt heller ingen oplysning giver, hedder manden Sven Svanehvit, men dette navn står ikke i nogen forbindelse med sangens indhold og er uden tvivl en senere fordrejelse, fremkommen af lyst til at give navnet en mening. Efter Syv kaldes helten også Svend Urmand eller Normand, af hvilke udtryk Normand igen let skönnes at være en fordrejelse i samme hensigt. Man kunde falde på, at Urmand var den rette læsemåde, at dette kunde udledes af sv. *yr*, galen, rasende, og i Vonved vilde da ligge samme betydning, nemlig ordet vanvid, den vanvittige *(vanvitr)*. Dette vilde stemme overens med sangens indhold. Thi hvor man end vil søge oprindelsen

---

[1]) Svenska folkvisor, 2 d. s. 138.

200-201

dertil (adskilligt tyder hen på reminiscenser af Vidga i Vilkinasaga, af gåderne i Hervararsaga, o. lign., uden at dog nogen af dem kan ansés for den rette kilde), så er det klart, at vanvid og grunden til denne spiller hovedrollen i digtet; og W. Grimm har derfor ret i, at den sidste strofe, i hvilken helten, som om intet var forefaldet, går ud på frieri, hvorved sangen knyttes til sagnene om Sigfred eller Sigurd Fofnersbane, forstyrrer indtrykket af det hele. Tankegangen synes nemlig at have været: Svend Vonved er en ung, håbefuld kongesön, der hidtil ikke har givet sig af med våben, men er fordybet i skjaldskab og harpeleg og de ungdomsdrömme, som dertil høre, og således fængslet i sin sjæls ideer ikke har tænkt på at hævne sin fader. Moderen minder ham om hans pligt. Han rives derved ud af sit drömmeliv, og der opstår en stærk strid i hans sjæl. Dette er udtrykt i ordene: *jeg passer (da) ikke på harpeleg* (eller skulde der ikke rettest læses: jeg passer ikkun på harpeleg?), *og da gjordes han i kinder bleg.* Disse linier ere udeladte i Udvalgte viser, og hovedtanken derved gået tabt. Det, hvorfor han blegner, er ikke af frygt eller fejghed, men af kampen i hans sjæl, af tanken om, at han nu for evig skal sige sin harpe farvel, forlade sin sjæls henrykkende drömme og træde ud i det virkelige liv. Brudstykkerne af samtalen imellem ham og hans moder vise, at hendes forestillinger vinde sejer, men også, at deres skilsmisse ender med en dissonans. Skal han nemlig træde ud i livet, så vil han skylde sejeren i dette til sin egen ædle natur og ikke til kvindegalder. Også dette er forfejlet i Udvalgte viser; thi alt hvad der sigter dertil, er ligeledes her udeladt, så at moderen galdrer ham sejer, og han forlader hende tryg ved hendes kunst, imedens

derimod den ældre udgave tydelig fremstiller moderens forbitrelse og hendes deraf følgende falske færd, i det hun höjt siger: *jeg skal dig end bedre bevare*, og derpå for sig selv sagte tilföjer sin hjærtens mening: *så visseligen skalt du ilde fare!* Ligeså strax efter höjt: *Her haver du det hårde sværd, der lid ikkun på i herrefærd*, og så sagte: *Ihvor du rider ad vejen fram, du få både laster og skam.* Denne dissonans står i den nöjeste forbindelse med det følgende af digtet og dets slutning; intet kan tydeligere vise Svend Vonveds ædle natur, og hvor ophöjet den er over al galder, end det, at han bestandig går fra sejer til sejer, uagtet hans moders onde önsker. Den er ligeledes aldeles nødvendig for den poetiske retfærdigheds skyld. Thi Svend Vonved drager ud, han består æventyr, fælder kæmper, hævner sin faders død, lige så stor i livet, som forhen dyb i sine ideer; men da han vender tilbage, galdrer hans moder endnu, og uafvidende fælder han hende imellem de andre troldkvinder:

Han slog de troldkvinder, som de stod,
de finge af hannem så liden bod;
hans moder nød den samme lykke,
han hugg hende i fem tusende stykke.

Hvo føler ikke, at moderens karaktér heri er vel vedligeholdt? Selv da han vender sejerrig tilbage, fremturer hun endnu i sit vilde raseri. Antager man derimod, at hun ved sin galder vilde skaffe ham lykke, så bliver denne jo hensigtsløs, da han er i besiddelse af lykkens höjeste fylde, og så er det tillige ude med al poetisk retfærdighed. Dels er den, der galdrer, i følge tidens tro altid ond, dels vilde det være altfor grueligt og hjærteskærende, hvis han dræber sin moder, i det hun vilde ham vel; digteren lod da en

forbrydelse begå uden al hensigt, uden al ret og skel; derimod sker der hende sin fulde ret, i det hun galdrer som en ond hex og en unaturlig moder, og dåden er alligevel, eller just derfor, rædselfuld nok til, at ynglingen, efterat han er vendt tilbage til sin ungdoms herlige lyst, hvilken han nu ellers kunde have nydt i hele dens fylde, betynget af modermord, greben af vanvid, slår guldharpen, så at sönder ginge alle de strænge. Uden at træde sandhed eller poetisk retfærdighed for nær, fremstiller sangen da i de stærkeste træk et i sin inderste helligdom sönderrevet liv, sjælestrænge, der af naturen ere stemte i den yndigste harmoni, men som véd livsforholde rives ud af deres stemning og briste med et rædsomt brag.

Dette forekommer mig at være meningen af digtet, og i overensstemmelse hermed måtte enkelthederne vælges og ordnes. Derved vil endda blive nok at betænke. Strax i begyndelsen f. ex. er tankegangen denne: Svend Vonved slår harpen, hans moder kommer og opfordrer ham til at hævne sin fader. Han ytrer sin store ulyst. Da vil hun galdre ham sejer, siger hun, men han frabeder sig det: *I tör ikke brygge, I tör ikke blande.* Men måden, hvorpå han gör dette, er ikke klar i sin sammenhæng. Hun vil jo galdre ham sejer, og han beder, at hun ikke må önske ham usejer; hun vil jo vise ham mildhed, og han svarer, at han skøtter lidet om kvindevrede. I den strax derefter følgende strofe: *Når sten tager til i vandet at flyde, og ravne begynde at vorde hvide,* udtrykker han, at han aldrig kommer tilbage, men strax derefter, at han ikke kommer, förend han har hævnet sin fader. Det sidste er det sande. Man nødes da til at antage, at udtrykkene i disse strofer ej ere vel valgte, og man kunde fristes til at tro, at strofen

om sten og ravn slet ikke hører hertil, men kun blev sat herhen, fordi slutningen deraf er det samme som begyndelsen af næste. I en bedre sammenhæng findes den i den svenske vise Sven i rosengård[1]), og det er overhovedet ikke noget usædvanligt, at slige tirader ere gåede over fra én vise til en anden, hvor de intet have at göre. Alt dette synes at vise, at digtet ikke kan restitueres, uden ved at tage sig den frihed, overensstemmende med tankegangen at udelade og forandre deri.

Dette bliver endnu klarere, når man betragter de viser, af hvilke der haves flere bearbejdelser. En udgave, der havde til hovedformål at fremstille kæmpeviseliteraturen i hele sin poetiske herlighed, måtte nødvendigvis vælge imellem disse og derved forbigå meget, som nu findes i vore samlinger. Også herpå ville vi anføre et par exempler. Sammenligner man den uforlignelige vise om Åge og Else i Tragika med den svenske bearbejdelse af samme æmne[2]), kaldet Sorgens magt, så finder man hine skönne strofer

För hvar och en tår som du fäller på jord,
min kista hon blifver så full utaf blod.

Men hvar gång på jorden du är i hjertat glad,
min kista hon blifver så full af rosors blad.

hensatte til slutningen af sangen, hvorimod de i den danske stå foran. Det er i dette tilfælde let at skönne, at den danske vise (måské det svenske omkvæd undtaget) ligger langt nærmere ved den oprindelige form og er mere poetisk i sin udførelse. Den svenske vil derfor her slet ikke komme

---

[1]) Svenska folkvisor, 3 d. s. 3. [2]) Svenska folkvisor, I. d. s. 29.

203-204

i betragtning, og at anføre den bag efter den anden vilde kunne forstyrre den digteriske effekt. Der gives en utallig mængde viser, hvor det samme vilde være tilfældet. Et exempel af det naiv-komiske slags vil ligeledes vise, at det overalt kommer an på at opfatte grundtanken, og at lade visen gengive denne uden alle falske tilsætninger. Af sangen Stolt Ingeborgs forklædning[1]), der uden tvivl har været udbredt over hele Norden, haves blandt andet to svenske variationer[2]). Det vil ikke være vanskeligt, blandt disse forskellige variationer at vælge de hoveddrag, som göre sangen just til det, den skal være, og at borttage alt det, som forstyrrer dens thema: at fremhæve det naivpudsige, der ligger i den modsætning, at en stalddreng føder to vakre drenge. Hvor yndige ere f. ex. ikke i den danske de strofer:

Den stalddreng har fået så underlig fore,
han kan ej spænde sin' egne spore.

Han haver så underlig en færd,
han kan ikke drage sit eget sværd.

Hvor levende ser man ikke i denne skildring den lille vakre stalddreng for sig, der på én gang, han véd ikke selv hvordan, her er kommen i en hel uvæntet stilling; man ser, hvorledes han forgæves strider for at spænde sine sporer eller drage sit sværd, krigerske øvelser, der så lidet passe til en sådan forfatning, og hvorledes denne anstrængelse og den blusel, som er dens nødvendige følge, driver blodet op i ansigtet på den ungdommelige kvinde. Men

---

[1]) Udv. d. viser, 4 d. s. 116. [2]) Liten Kerstin stalldräng, med det særdeles passende omkvæd: *åh, den lilla*, Svenska folkvisor, 2 d. s. 15, og Stolt Botelid stalldräng sst. s. 20.

når så er, hvorledes kan man da give den svenske udgiver medhold i at foretrække »det äkta tragiska slut« af denne almindelige folkesang, som findes i den svenske variation, eller billige den bemærkning hvormed han slutter: »Den svenska drifver dock ej skämtet så långt som den danska, där sjelfve hertigen *opassande* skämtar:

Da kom ind kongens sön og lo:
»Kunde hver stalddreng få sådanne to!«

Thi hele sangens pudsige naivitet forstyrres jo aldeles ved nogensomhelst tragisk slutning, og hine ord af den danske sang bringe netop lystigheden til sit höjeste punkt. Er det ikke i sandhed pudsérligt, at stalddrengen kommer ned med to elskelige smågutter, og er det ikke naturligt, at faderen i sin faderglæde, i sin glæde over de velsignede gutter, udråber: *Kunde hver stalddreng få sådanne to!* Var det så, så kunde dog også stalddrengen, ved hvem man ellers ikke kan tænke sig andet end råhed, producere noget skönt i denne verden. Det er just i denne modsætning, i overraskelsen, i forundringen, i det store spring imellem en staldkarls sædvanlige forhold og den vakre, væne kvindes, at den hele pudsighed ligger, og kun ved at bevare denne grundtone, kan sangens indtryk vedligeholdes i sin renhed. Når den svenske udgiver finder det upassende, så springer han på sin side over fra fortidens sæder til vore. For sangens hele tendens er det aldeles passende, kun for vore sæder er det upassende. Hvis nogen derved vil tænke noget ondt, hvis der ved denne sang i hans sjæl rører sig nogen usömmelig, nogen vellystig tanke, så er det kun et bevis på, at den er befængt af nutidens vanart og kunstlede forhold, og ikke står åben for fortidens simple uskyldighed, der ikke aner noget ondt dèr, hvor der intet er, der

205-206
kan abstrahere fra alle andre forholde, for at henvende tanken på et eneste, og ingenlunde föjer noget til det, som digteren har villet sige. I vore tider kunde ingen sådan sang digtes, uden at overskride sömmelighedens grændser; men i fortiden, da ægte eller uægte fødsel, selv ved kongeætten, ikke kom meget i betragtning, da faderens, vel at mærke faderens, ædle fødsel uden betænkning adlede barnet, kunde man meget vel, uden at såre de sædelige forhold, selv i en höjere kreds, afsé fra disse, for at holde fast ved selve ideens naivitet.

Disse bemærkninger kunne måské henlede opmærksomheden på, at det vel var muligt, og til visse var önskeligt, af vore kæmpeviser, eller rettere af hele Nordens, at give en udgave, ved hvilken man gjorde det til sit hovedöjemed, at meddele dem i deres sande poetiske skikkelse, så at fortidens poesi i sin enhed og i sine forskellige retninger ligesom i et eneste stort rundmaleri stilledes klart for læserens öje. Men udgivelsen kan også betragtes fra en anden side. Man kunde önske, ikke blot at besidde det poetiske resultat, men også at se, hvorledes dette er opstået; at erfare, ikke blot hvad der åbenbarer sig i de gamle viser, men også, hvorfra det er kommet, og hvorledes det har udviklet sig. Dette foretagende blev literærhistorisk og kritisk. En udgave, hvori dette kom til syne, som indeholdt alt dertil hørende stof, og i det mindste vejledte til dets bearbejdelse, vilde være særdeles lærerig og måtte uden tvivl gå forud for den, vi nys have betragtet, eller i det mindste følge den som en oplysende kommentar. Vi have aldeles ingen sådan. Det höjeste, man har gjort, er at meddele en og anden bemærkning om, at visen også findes dèr og dèr, at æmnet er behandlet

af andre folk, o. desl., men man finder hverken de forskellige arter af kæmpeviser tydelig fremstillede og afsondrede fra hinanden, eller de almindelige bemærkninger anvendte på de enkelte. Det er hovedmangelen ved Udvalgte danske viser, at udgiverne ikke have klart stillet sig noget visst öjemed for öje; de have ikke gennemført udgaven hverken som blot poetisk eller tillige som kritisk. Dette skönnes også deraf, at de have udeladt en del viser af samlingen, som, når det kritiske öjemed tages til følge, nødvendigvis måtte findes deri. Deres samling begynder med visen: *De vare syv og syvsindstyve;* hvad der gik forud, blev lagt hen. Hvorfor? I den mærkelige forsamling, som udgiverne holdt, for at bestemme udvalget [1]), blev der afsagt udelukkelsesdom over adskillige viser, fordi de vare enten oversættelser, eller upoetiske, eller smagløse, o. s. v., en bestemmelse, der, efter alt hvad man kan skönne, mere har beroet på et løst skön, end på en efter klare og bestemte grundsætninger dannet dom; thi på nogle af de viser, som ere optagne, kunde vel samme prædikater anvendes, og nogle af de udeladte have just med hensyn til deres oprindelse en særegen interesse. Det turde vel ikke være upassende, i denne henseende at berøre de ældste viser i samlingen, da det især er ved dem, de fleste tvivl kunne opkastes. De kunne henføres til tre slags: enten ere de gamle sange, hvis originaler engang have været til på dansk mål, men som ere tabte, så at man kun har nogle, tildels gamle, forsøg tilbage på atter at oversætte dem på Dansk; eller de ere gamle efterlignninger af de eddisk-mythiske, eller af de eddisk-heroiske og

---

[1]) se Udvalgte d. viser, 5 d. s. 57 ff.

207-208
med dem i forbindelse stående sange. Det første slags hører til dem, om hvilke udgiverne sige, at de ikke kunnè komme i betragtning, »da de høre til den islandske literatur«. Herimod lod sig vel adskilligt indvende. Hvo skulde tro, at danske mænd, som vilde udgive gamle danske sange, kunde falde på at henregne en af de allerældste levninger af dansk poesi, og tillige en af de herligste, det gamle Bjarkemål, höjsangen ved Rolf Krakes hird, til den islandske literatur, fordi man på Islandsk har brudstykker deraf. Da Saxe har meddelt dette digt på Latin, så kunde man lige så godt henregne det til den rommerske literatur. Udgiverne finde imidlertid medhold hos W. Grimm[1]), der også bemærker, at han med forsæt har udeladt Bjarkemålet, da det ikke hører til denne række (den egentlige kæmpevise), da det ikke er nogen folkesang, og at »nichts wäre unkritischer und ungeschickter gewesen, als dieses darunter zu mischen«. At Bjarkemålet ikke skulde være en folkesang, tör man næppe lade gælde, eftersom det just er den ældste af dem alle; og hvis den ej kan henføres under denne benævnelse, så vilde Thyre Danebods vise heller ikke kunne henregnes dertil. Meget mere måtte man netop önske, at Bjarkemålet, lige så vel som denne, som en ægte folkesang atter måtte komme i folkemunde. Derimod kan det vistnok ikke kaldes nogen egentlig kæmpevise; det henhører til en tid, der er langt ældre end riddertiden. Sagen består altså alene deri, at der i vore samlinger findes adskillige digte, som ganske og aldeles høre oldtiden til, men i deres oprindelige skikkelse og

[1]) I hans Antikritik gegen die recension der altdänischen lieder in den Heidelberger jahrbüchern von 1813, nr. 11. 12. 13.

tungemål ere tabte. Det kommer da alene an på, om man vilde ansé det for rigtigt at afsondre denne samling fra de andre, og forsøge efter det bekendte indhold og de gamle oversættelser at gengive dem på ny således, at de atter kunde blive folkets ejendom. Ganske anderledes forholder det sig med viserne af andet og tredie slags. De høre virkelig middelalderen til, skönt de dreje sig om æmner fra oldtiden. Det ene slags er en række af digte, hvori Nibelungenlied eller de eddisk-heroiske sange danne grundlaget, og gå igen i den senere tid; det andet er en lignende række, som på lignende måde indeholder middelalderens behandling af de eddisk-mythiske æmner. Når man nu medtager den ene række af disse sange, den eddisk-heroiske, så synes det noget besynderligt, at man forbigår den anden, den mythiske. Behandlingen af begge tilsammentagne tjener jo netop til at oplyse beskaffenheden af middelalderens poesi, dens væsen og udvikling. De kunne derfor ikke undværes i en udgave, der optager literærhistoriske notitser, og hvis hensigt er at meddele det hele stof, hvorpå enhver nöjere betragtning af den gamle poesis væsen beror. De, som behandle de mythiske æmner, siger man, ere jo ikke andet end fordrejelser og forvanskninger af disse æmner; men det samme er jo netop tilfældet også med den først anførte række. Denne er, som W. Grimm har oplyst[1]), i almindelighed ikke oversættelser af oldtyske sange[2]), men den er dog efterligninger

---

[1]) Altdän. heldenlieder, s. 428 ff. [2]) Dette ansér jeg også, i følge hele behandlingsmåden, for utvivlsomt, skönt det, som Grimm holder for et særdeles vigtigt bevis, at Saxe, s. 638. ed. Müller, fortæller, hvorledes Knud Lavard blev advaret af en sanger ved den bekendte (notissima) fortælling om Grimhilde, i grunden intet beviser,

209-210

af sådanne, der i selve Norden, netop som de mythiske sange, have modtaget mange fordrejelser og forvanskninger; og just derfor er det interessant at sammenligne begge behandlingsmåder. I Udv. d. viser ere Syvs nr. 6 og nr. 22 forbigåede, fordi »begge ere smagløse og tonen i dem burlesk-gigantisk; den ene kan man ansé for en parodi over kæmpeviserne, den anden over Eddafortællingerne om jætterne«, eller, som det også om den sidste hedder: »den er en forkvaklet fremstilling af det æventyr, da Thor føres som Freja til jættekongen«[1]); med andre ord, det er Hamarsheimt iført middelalderens dragt. Derimod have udgiverne optaget Alf i Odderskær, der ikke mindre, end visen om Thord fra Havsgård, er en forvanskning og forkvakling af den bekendte fortælling om Hjalmar og Örvarodd med såre ringe poetisk værd[2]). I det ene tilfælde er det historiske stof forvansket, i det andet er det mythiske forandret til historisk; skulde betragtningen af den i det sidste tilfælde brugte fremgangsmåde ikke være lige så interessant som af den i det förste? Selv Syvs anden vise: *Hertugen red fra Kolding,* der ligeledes er forbigået, og vistnok ikke har synderligt poetisk værd, har dog noget, der tildrager sig opmærksomhed. Udgiverne have derfor også ladet nogle strofer aftrykke[3]), om hvilke de sige, at de ere i en god kæmpevisetone; men de synes slet ikke at have tænkt på, hvad det er, som gör ikke blot disse strofer, men den hele vise mærkelig: det, at den er en

---

eftersom det udtrykkelig anføres, at denne sanger var en Saxer, og sangen derfor uden tvivl en tysk sang. [1]) Udv. d. viser, 5 d. s. 59-60. [2]) Helmer Kamp er Hjálmar kappi, og Angelfyr er Angantýr; man burde derfor uden videre have rettet denne læsefejl eller trykfejl, Angelfyr til Angeltyr. [3]) Udv. d. viser, 5 d. s. 58.

210-211

travestering af de eddisk-mythiske sange. Ligesom allehånde mythologiske gåder, gudernes slægtregistre og bedrifter i Edda fremstilles i samtaler imellem en gud og en jætte, jættekvinde eller völva, således bliver her den danske kongerække genstand for en lignende samtale imellem hertugen og en usky kærling, en kundig kvinde; og uforlignelig vel travesterede ere just de nys berørte strofer:

Mig tykkes, du est en kærling led,
du est så gammel en kvinde;
jeg vil mig ride til Hedeby,
en væner' dèr at finde.

Ikke fordi er jeg kærling grå,
at jeg bær stav og pose;
ikke est du heller ridder god,
for du haver stribede hose.

Ikke di[1]) er jeg en mareminde,
at jeg haver runken lår;
og ikke da est du riddere bold,
for du haver kruset hår.

når man ved dem betænker, at de ligefrem ere travesteringer af sådanne vers som Vegtamskvides:

Ertattu Vegtamr,
sem ek áðr hugðak;
heldr ertu Óðinn,
alda gautr.

Ertattu völva,
nè vís kona,
heldr ertu priggja
þursa móðir.

Heim ríð þú, Óðinn! etc.

---

[1]) fordi.

211-212

Betragter man den egentlige kæmpevise, hvis æmne og udførelse tilhøre middelalderen, så frembyder den to sider, den poetiske og den historiske. I historisk henseende kommer det atter an på de historiske begivenheder og sædernes historie; og i begge disse henseender kan mangen en vise blive vigtig, der ellers har lidet eller intet poetisk værd. En fuldstændig kritisk udgave turde derfor ikke forbigå sådanne, om den end måtte tillade sig at forkorte dem[1]).

---

[1]) Således turde man vel optage den i Udv. d. viser forbigående vise om Falkenbergslaget, og, uden at tabe noget væsentligt, fra det første vers gå over til det ellevte:

Vel er det sandt, i læsten står,
den stærke sit hus kan gömme;
men kommer der den, som mere formår,
da trænges den stærke at römme.

Der man skrev tusend fem hundred år
og fem og tresindstyve,
den tyvende dag i Oktober står,
så man de fenniker flyve.

At denne vise ikke er aldeles blottet for poesi, vise linier som disse:

En grusom hob vi bleve der vår,
som jeg vel sige torde:
Der flöj en fennik for hvert det år,
som Kristus levde på jorde.

eller:

Vores fenniker sytten, vores faner sjuv,
det var den magt, vi hagde;
men Kristus var for andre sjuv,
og andre sytten tillagde.

Som exempel på, at andre viser, der ere forkastede, fordi »alt i dem er rimet prosa«, kunne have historisk værd, kan bemærkes, at visen om Knud den helliges drab ikke blot nævner talemåden: at ride Blaks hest, men også ordene styreshavn og odel (ådel), hvilket sidste ellers ikke forekommer i de danske historiske mindesmærker.

212-213

Hvad det historiske stof angår, da har Suhm i almindelighed også taget hensyn til kæmpevisernes indhold, men ligesom hans kritik sædvanlig ikke er synderlig dyb, er den det næppe heller i dette tilfælde; og det vilde uden tvivl for den historiske kritik være passende på ny at optage dette æmne. At gå ind i enkelthederne, er imidlertid ikke her min hensigt, og jeg skal derfor kun tilföje en almindelig bemærkning. Det historiske stof er i viserne behandlet på to måder: det er enten ren historisk eller romantisk; visen er enten digtet om en viss historisk begivenhed, og hensigten er at gengive denne med troskab, så at begivenheden selv er hensigt, hvilket da er den blot historiske vise, som sjælden har meget poetisk værd; eller den er digtet efter en viss historisk begivenhed, og hensigten er ikke egentlig at fremstille denne, men at benytte den til poetisk brug, så at begivenheden ikke er hensigt, men middel, hvilket er den egentlige sande kæmpevise. Ligesom disse to arter temmelig let kunne adskilles ved deres behandlingsmåde, således ere de også efter deres oprindelse höjst forskellige. Det ene er en rimkrönnike, det andet er en ægte saga. Betragter man nemlig den sande sagas oprindelse, så opstod den uden tvivl som fortælling om en begivenhed strax efter at denne var sket; men begivenheden blev opfattet på forskellig måde og udbredtes i forskellige fortællinger[1]). I mange, måské endog et par hundrede år vandrede disse fortællinger fra mund til mund, indtil endelig en kyndig og dygtig mand af alle disse relationer dannede en skriftlig fortælling. Men ikke

---

[1]) Et bestemt exempel derpå findes i Njálssaga, kap. 155, hvor Gunnar Lambesen på Syderøerne fortæller Njals indebrænden.

213-214
engang hans navn blev sædvanlig bekendt, og i grunden var heller ikke han den egentlige forfatter; han tog kun det, som allerede længe för var fortalt, og redigerede det efter en bestemt plan med större eller mindre held, efter som han besad större eller mindre historisk kundskab og större eller mindre digtergave. På en lignende måde kan man forestille sig den egentlige kæmpevises oprindelse. Den måtte naturligvis have én forfatter, stundum måské samtidig flere; men hvo der end var dens første ophav, den vandrede snart ud, gik fra mund til mund, blev hist foreget og her formindsket efter smag og behag og blev således tilsidst folkets ejendom. For så vidt som nu sådanne viser udgjorde hele den tids poesi, og der, kirkesangen undtagen, ingen andre poetiske forsøg gaves, for så vidt som denne poesi indeholdt alt det, der i denne henseende var genstand for de höjere stænders moro, for så vidt blive de også vigtige bidrag til kundskaben om den tids sæder. Og betragter man de enkelte stoffers beskaffenhed, så må man atter kunne finde, at nogle tilhøre dette eller hint folk oprindelig og udelukkende, andre det hele Norden, og atter andre tilhøre måské hele den gotiske verden. At adskille disse, at sammenligne folkenes rigdom, at betragte, hvorledes samme æmne i forskellige opfatninger er gået over fra det ene land til det andet, det er lutter opgaver, som have interesse ikke blot for historien, men for menneskeheden i almindelighed. Og endelig turde man vel i denne kæmpevisens oprindelse og vandring finde tilstrækkelig grund for, at man selv nu, når man kun har fortiden alvorlig for öje, har lov til at foretage sig forandringer i den, at det ingenlunde i og for sig kan kaldes at forgribe sig på den; thi den har allerede forhen under-

gået flere og större forandringer, ja det er just ved disse, den stundum er kommen bort fra sit oprindelige væsen. Hvad det udbytte angår, som sædernes historie kan erholde ved de gamle viser, da må det være nok at henvise til Vedel-Simonsens ypperlige afhandling om dette æmne; enhver, der vil danne sig et udtog af denne indholdsrige afhandling, og måské berige den med en og anden tillægsbemærkning, vil derved erholde en udsigt over adelens og tildels de andre stænders offentlige og huslige forholde i middelalderen.

Enhver kritisk udgave af kæmpeviserne bör da ingenlunde tabe noget af de her antydede formål af sigte. Skal den være ret fuldstændig, så må den meddele en god og renset text, hvor ethvert udtryk stemmer overens med den tids sprog og sæder, og hvor tillige den poetiske idé er udtrykt i sin hele fynd og fylde; den må meddele alle vigtige varianter til denne text; den måtte dernæst forsøge at gå tilbage til stoffets oprindelse og, om muligt, forfølge dets udvikling, og endelig, når den således var bleven herre over alle enkelthederne, forsøge at fremstille disse i en samlet sum, at give deres totalitet i store masser.

Förend vi forlade kæmpevisernes indhold, må vi endnu betragte en bestanddel af dem, hvorom meningerne have været temmelig delte, nemlig det såkaldte omkvæd. Udgör det en del af viserne eller ikke? Skal det medtages eller kastes bort? Er det noget væsentligt eller blot flitter, en særhed, som det ikke er værd at agte på? Der har været meget gættet og sagt derom, hvad det egentlig er til, eller om det overhovedet er til noget; og efterat man havde talt meget frem og tilbage om det første, gik man endelig så vidt, at man aldeles forkastede det, som en

meningsløs levning af fortids kunst, der i det mindste for vor tid er uden al betydning. Det kan derfor fortjene endnu engang at tages i overvejelse. Nogle have antaget, at »omkvædet var ligesom støttepunkt eller hvilepunkt for sangerens opmærksomhed, hvorved han kunde erindre sig det hele og betænke det, som skulde følge; og at det derfor efter sin oprindelige karaktér indeholder noget, som udtrykker og genkalder hele visens karaktér« [1]). I denne mening har man egentlig forbundet to ting, der ikke høre nær sammen: at det var en hjælp til at erindre visens indhold i det hele, og at det var en hjælp, hvorved sangeren, i det han mekanisk fremsagde det indskudte omkvæd, kunde få stunder til at huske de følgende vers. Men man har derved tillige i grunden gjort omkvædet til noget uvæsenligt, i det man kun antog det for en nødhjælp, for et middel til at hjælpe på hukommelsen, altså at det var udsprunget af et ydre hensyn, ikke af en indre nødvendighed. I sin afhandling om dette æmne [2]) gentager Geijer den nysanførte ytring, at omkvædet indeholder noget, som udtrykker og genkalder visens hele karaktér; men modsiger tillige den mening, hvorpå andre have lagt så megen vægt, at det er et i visen indtrædende kor, »da det tværtimod er det mest individuelle i visen, og sangeren just deri ytrer sig for egen regning, så at netop omkvædet mindst af nogen anden kan foredrages«. Han går nemlig ud fra, at de gamle skandinaviske viser stå på overgangen imellem den episke og lyriske udviklingsperiode; de store episke cykler ere i dem opløste, de ere fra gude- og heltelivet trådte ind i menneskelivet i almindelighed og komme

[1]) Svenska folkvisor, 1 d. s. LXIV. [2]) Sv. folkv., 3 d. s. 226 ff.

derved alle til at hvile på en lyrisk grund. »Just denne lyriske natur fremtræder udtrykkelig i en særskilt egenhed, og denne egenhed er omkvædet. Thi det hører først og fremmest ikke til beretningen, ikke til visernes episke element, men indeholder tværtimod en reflexion over dette; og den bestandige tilbagevenden, det gentagende i omkvædets form og indhold, kan for det andet blot have en lyrisk hensigt, nemlig at fastholde et visst indtryk. Men dette fastholdende, fixerende af et givet indtryk, en følelse, er på én gang både betingelsen og endemålet for al lyrik«. Heraf forklarer han også for en del mangfoldigheden af omkvædet til samme vise, nemlig som en ligefrem følge af det individuelle. Længer hen ytrer han[1]), at omkvædet vel er en interessant egenhed i den nordiske vise, men aldeles ikke en egenskab, der i almindelighed følger af folkevisens natur, hvorfor man også stundum træffer viser, som intet have; og gentager: »at omkvædet i almindelighed er et kor eller forestiller en anden stemme, er en mening, der af sig selv må falde bort«. Dog nægter han ikke muligheden af, »at undertiden flere røster stemme med i omkvædet, ja at der i selve den metriske del af visen undertiden indtræder en vexelsang«[2]), f. ex. ved sådanne viser, hvor der i hver følgende strofe gentages en del af den foregående, såsom i

Hr. Bugge han bygger op Hald med ære,
han agter den ikke i fremmed mands være.
Hald med ære,
han agter den ikke i fremmed mands være.
Hr. Bugge sidder over sit brede bord,
kongen af Dannemark sender hannem ord;

[1]) sst s. 246-247. [2]) sst. s. 229.

217-218

hvor det, efter Geijer, er troligt, at begge sangere have forenet deres røster i omkvædet eller denne gentagelse. Hvad endelig omkvædets indhold angår, da har samme forfatter klarligen vist og ved exempler oplyst, at det er tre slags, i det det enten genkalder hovedpersonen eller hovedbegivenheden eller en vigtig omstændighed i beretningen; eller det udtrykker blot i almindelighed en poetisk sindsstemning; eller endnu bestemtere den særegne følelsens stemning, som i visen er den herskende. Hermed stemmer omtrent W. Grimm[1]), som finder: at omkvædet ikke må betragtes som noget ligegyldigt. Ved stavelsemålets ejendommelige frihed var det fornødent, at der meddeltes rhythmen en symmetri og beroligelse; dette skete ved omkvædet, da det, regelmæssig gentaget ved hver strofe, ligesom afrunder hver af dem og afslutter den i et bestemt billede. Men derfor måtte det heller ikke have et ubetydeligt indhold, men måtte høre til digtningen selv. Oftere er det således baggrunden eller landskabet, foran hvilket begivenheden bevæger sig; mangen gang indeholder det grunden, hvorpå hele begivenheden beror, og forklarer således sammenhængen; og snart igen toner det som en skæbnens stemme (ein ruf des schicksals). Geijer har fundet en modstander i Grönland[2]), der antager, at omkvædet må synges i kor, i det mindste af en fra sangeren forskellig person, hvilket Geijer, som vi ovenfor have sét, nægter. Efter Grönland er den fuldkomneste form for folkesangen, hvis folkelige stof naturligvis forud-

---

[1]) Altdän. heldenlieder, fortalen s. XXXII. [2]) Allgem. musikalische zeitung 1816 Nr. 35 og 36; og fortalen til Alte schwedische Volksmelodieen, gesammelt von Geijer und Afzelius, für das Pianoforte harmonisch bearbeitet. Kopenhagen 1818. Nodeformat.

218-219

sættes, er den form, som lettest finder indgang og længst vedligeholder sig, den, hvori folket selv har en stemme som kor. Efterat han dernæst har víst det urigtige i den mening, at omkvædet må betragtes som en nødhjælp for sangeren, víser han, at de med omkvæd forsynede sange stå på overgangen fra den lyriske periode til den dramatiske. Både sangens episke del (den egentlige sang) og dens reflekterende del (omkvædet) ere nemlig lyriske, men den første er rhythmisk, den anden i almindelighed prosaisk, og får først ved musikken sin rhythme, hvilken duplicitet viser, at det lyriske ikke vil blive stående i sin oprindelige, blot lyriske, retning, men er i færd med at gå over til noget andet, til den dramatiske. Lægger man begge dele, både sangen selv og omkvædet, én og samme person i munden, lader man sangeren i begge dele kun forestille sig selv, så betænke man kun virkningen deraf: kede sig må man, blive fortrædelig derved, hvis man ikke, for at undgå det, søger at göre löjer deraf; forestiller derimod sangeren i reflexionen de tilstedeværende, folket, så får det hele et ganske andet udseende, så ligger der noget uudsletteligt, noget sandt, til grund, noget, som kan fængsle tilhørernes opmærksomhed og holde den vågen indtil enden; og den ellers uforklarlige gåde, at disse sange netop i denne form kunde have noget så tiltrækkende for folket, er derved løst.

Overvejer man nu nöjere disse meninger, så lede de omtrent til følgende resultat. Med hensyn til rhythmen hersker der en anden karaktér i selve visen end i omkvædet. Visen selv eller den egentlige sang er rhythmisk, metrisk, er sang, melodi; omkvædet er urhythmisk, umetrisk, er prosa, recitativ. I den første ligger den egentlige melodi,

219-220
i det sidste en variation over sammes hovedtanke. For så vidt kunde omkvædet sammenlignes med forspillet, mellemspillet og efterspillet i musikken. Ligesom disse tjene til at lede tilhøreren ind i hovedtanken, at holde ham deri og at bevare efterklangen deraf i hans sjæl, således ligger der i omkvædet en reflexion, der har hensyn til hele visens indhold; det kan derfor være borte, men ikke uden at svække virkningen. Med hensyn til indholdet er der ligeledes en klar modsætning imellem begge deles natur, og ligesom den egentlige vise kan sammenlignes med dialogen i det græske skuespil, således svarer omkvædet til sammes kor. Skuespillets dialog indeholder det samme som den egentlige vise: beretning om hvad der sker udenfor skuepladsen, og handlingens fremrykken ved selve de handlende personers samtale; derfor er denne del, ligesom i skuespillet, både fortællende og dialogiseret; koret indeholder derimod lyriske udbrud og reflexioner over handlingen, sympathetiske fornemmelser hos andre, som ved den foranlediges. I det egentlige skuespil hersker derfor et regelret metrum, i koret derimod större frihed, fordi det er medfølelsens udbrud. Det ene udtrykker handlingens fremstilling, det andet alles deltagelse deri. Ligesom nu koret kan udelades ved skuespillet, således kan omkvædet også udelades ved visen; men i så fald får man vel et skuespil, men ikke det græske, og ligeledes vel en vise, men ikke en kæmpevise. Spörger man da, om omkvædet er noget tilfældigt, uvæsenligt, der ikke blot kan, men rettest bör bortskæres, eller om det er noget vigtigt, væsentligt, poetisk, noget, ved hvis bortskærelse den gamle sang vil berøves en del af sin ejendommeligked, så må det sidste antages. Det hører med til dansen, det hører med til

220-221

sangen, og det hører med til visens indhold, tjener til at forhöje og forstærke dens indtryk. Det hører med til dansen; dèr, hvor kæmpevisemelodier endnu stadig bruges til denne, f. ex. hos Færøboerne, danses omkvædet bestandig med, ja i viser, hvor det mangler, föjer man gerne et selvgjort til. Det hører med til sangen; thi skönt det egentlig er uden fodmål, så modtager det dog ved musikken sin rhythme, så at denne og den egentlig metriske del danne en modsætning imod og derved gensidig hæve hinanden. Det hører med til sangens indhold; thi det er sammes koncentrerede hovedtanke, sammentrængt i et udråb, og derved lyrisk, og i et for alle fælles udråb, og derved et bevis på, at alle føle ved og deltage i handlingen, og for såvidt dramatisk. Spörger man dernæst, om det er én sanger, der foredrager begge dele, visen selv og omkvædet, eller om det sidste gentages af alle i kor, så er det höjst sandsynligt, at det sidste oprindelig har været tilfældet. Thi det kan ikke være nogen solosangers hensigt, for sig selv at göre den i omkvædet udtrykte poetiske stemning og særegne følelse levende; i det han synger, lever og svæver han jo i disse; tværtimod må det være andre, som give til kende, at de have opfattet hvad han synger, at de føle det med, at det gör og har gjort indtryk på dem, just det indtryk, som han önsker at fremkalde. Hvis derfor nu, som vel sædvanlig er tilfældet, begge visens dele udføres af samme sanger eller af tvende, så må de i det mindste gives i forskellige toner, og der bliver således bestandig to stemmer, som i dem lade sig høre.

Dette kan endnu ydermere oplyses ved nogle exempler. I den bekendte vise om Oles frieri findes isteden for om-

221-222

kvædet ganske simpel prosa, der ligefrem reciteres og ej synges. Gives der nogen, som ikke føler, hvorledes det komiske i situationerne fremhæves netop ved denne mellemtale. Det samme er tilfældet i visen om Ramund den unge ved de på forskellig måde varierede omkvæd: *Sådant vil jeg inte ha', sa'e Ramund; sådant står mig inte bra', sa'e Ramund den unge*, o. s. v. Begge disse viser kunde vel efter deres hovedindhold være til og synges og opvække latter, skönt disse omkvæd bleve udeladte, men for så vidt de fremhæve og fuldstændiggöre det komiske i situationerne, høre de også væsentlig til den komiske vises natur. Men det samme lader sig med samme ret anvende på den alvorlige vise; det ligger allerede i det, Geijer har bemærket [1]) om sådanne omkvæd som: *Om sommeren, da alle de små fugle sjunge så vel*, eller *For nu står skoven i blomster* etc., at de nemlig ere blotte udtryk af en poetisk sindsstemning, »et: også jeg var i Arkadien, der enfoldig, man kunde næsten sige med en rørende udygtighed, antydes i en bestandig gentagelse af de almindeligste og nærmest ved hånden værende billeder«. Det ligger ligeledes i det, han ytrer om de tvende omkvæd ved visen Sorgens magt. I den tilsvarende danske: Åge og Else, findes intet, så at visen gerne kan være dem foruden; i den svenske derimod tvende; f. ex.

För hvar och en tår, som du fäller på jord,
  Hvem bryter löfven af liljeträd?
min kista hon blifver så full utaf blod,
  I fröjden eder alla dagar!

Heri, siger Geijer, ligger »någonting djupt bevekande«. I

[1]) Svenska folkvisor, 3 d. s. 238-240.

denne vise, hvor jordens glæder og sorger på en så rørende måde forestilles at gribe ind i de elskede dødes boliger, synes det første omkvæd »i en täck og sällsam bild antyda sorgens magt öfver allt hvad oskuld och fägring har mest intagande«, imedens det andet fortsætter forestillingen midt iblandt öjeblikkets glæder og behag. Ligeledes udtrykkes i det dobbelte omkvæd i Svend Dyrings vise: *Våre jeg selver ung* og *Fagre ord fryde så mangt et hjærte*, en dybt bevæget tilbageskuen på ungdommens lyse håb og deres bitre skuffelse i verden, hvilket just sætter og holder læseren i den vemodige stemning, som visens indhold udkræver. Det er fast ubegribeligt, at nogen kan være digter og ikke føle det sande, det gribende heri; eller at nogen kan undlade at beundre den gamle skjald, der i så få ord, som disse omkvæd indeholde, har kunnet indfatte så stærke følelser, med så overmåde lidet har kunnet udrette så meget.

Det her bemærkede lader sig endelig også historisk godtgöre, når man betragter omkvædets oprindelse hos andre folkeslag. Det opstod ved kirkesangen af menighedens, ved krigssangen af folkets deltagelse, i det de gentoge enkelte ord, vers eller hele strofer i kor, eller i sangerens pauser svarede ham med et tilråb, der udtrykte tilhørernes ved det foredragne opvakte stemning: bifald, afsky, glæde, smærte, o. s. v., men blev senere til almindelige stående formler eller til en konventionel akklamation. Det er derfor så gammelt som selve viserne. Spor dertil findes allerede i den klassiske oldtids folkesange; dernæst forekommer det i middelalderens latinske poesi, især hyppigere og regelmæssigere, jo mere rimet uddannede sig; i vulgarsprogene findes det derfor også næsten lige så tidlig i nationalpoesien, som man har mindesmærker deraf;

223-224

og i kirkesangen lader dets anvendelse eller refrain-agtige, gentagne udråb sig eftervise i kristendommens første tider[1]).

Finder man nu, at dette gælder omkvædene i almindelighed, at de ere ældgamle, at de oprindelig ere opståede med visen selv, og at de på en ganske ejendommelig måde udhæve dens indhold og forhöje dens indtryk, så siger det intet, hvis nogle ere hartad intetsigende, andre endog aldeles upassende. Ere de det, så er det kun bevis på, at de enten ere forvanskede eller urigtigen anbragte på steder, hvor de ej høre hen. Udgiveren lærer kun deraf, at han ikke blindt hen må følge, hvad håndskrifter eller traditionen yde ham, men at han selv må tænke derved og selv med overlæg vælge, når han vil meddele visen i sin bedste form, der unægtelig tillige er den oprindelige. Men heri må ingen grund søges for, uden videre at forkaste omkvædet i almindelighed. I visen: *Hr. Lave han red sig under ø*, hedder f. ex. det dobbelte omkvæd: *I ere vel bo'en* (boden)? *I binder op hjælm af guld og følger Hr. Jon!* I én af udgaverne er det første: I ere vel boen (færdige)? forvansket til det meningsløse: I ere vel bårn? Derfor at forkaste det hele, vilde være fortvivlet; men ved at opsøge den rette læsemåde, finder man, at begge omkvæd slutte sig nær til hinanden, udtrykke den resolute raskhed, som går igennem den hele vise, og kun ere en videre udførelse af Hr. Jons i hver strofe gentagne: *Jeg rider med, sa'e Jon; Her er jeg, sa'e Jon*, o. s. v.

Fra disse betragtninger begive vi os til kæmpevisens form: fodmålet og sproget, ting, på hvilke man i alminde-

[1]) Disse sætninger med beviserne for samme findes i Ferdinand Wolfs skrift Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche. Heidelberg 1841. S. 18 ff.

lighed ikke har henvendt megen opmærksomhed. Og dog er, som en anden forfatter har bemærket, også formen ved al ægte poesi af megen vigtighed. Den er hverken tilfældig eller vilkårlig, men inderlig og ubetinget nødvendig; den er ideens legemliggörelse, en krystallisation, hvori digtets sande natur og karaktér åbenbare sig.

Ligesom det karakteristiske ved kæmpevisens poetiske fremstilling består i, i de simpleste, stærkeste træk, med rolig, men rask fremskridende gang, uden udpyntning eller søgte billeder og sirater, at meddele begivenheden, således er også versemålet simpelt og ensformigt, og i det gamle sprog toner igen alt det, som rykker visen tilbage fjærnt fra vor tid og stiller den hen i tidens baggrund. Hvor denne jævne gang, denne ædle simpelhed, dette fortidens præg ere forstyrrede, dèr må de atter bringes tilveje, så at der i ideens udførelse intet mangler og intet er tilovers, intet mangler, som kan give den klarhed og ynde, intet findes, som forstyrrer disse, eller kort, så at sangens sjæl og legeme stå i den skönneste harmoni.

Den formelle forskel imellem kunstpoesi og folkepoesi viser sig, som andre have bemærket, allerede i strofens bygning. Kunstpoesien viser sig i sin fulde glans ved at forme denne på den kunstigste måde; folkepoesiens er höjst enfoldig. Dens formelle karaktér består deri, at den stedse sammenrimer to ensartede vers (linier), og deri, at den med verset slutter tanken eller et led af samme. Denne regel tåler ingen undtagelse; ethvert forsøg på at overtræde den vil strax føre tilhøreren over fra fortiden til nutiden. Denne simpelhed er en ligefrem følge af hele den poetiske fremstillings simpelhed, der ikke indlader sig i nogen udførlig beskrivelse.

225-226

Lige så simpelt er fodmålet, når man kun går ud fra dets oprindelige skikkelse og til den henfører dets variationer. Forestillingerne herom ere hos mange forfattere uklare, og udgiverne have ikke altid tænkt på at føre verset tilbage til sin regelmæssighed, når denne i tidens løb var gået tabt. Derfor synes følgende bemærkninger her at burde medtages.

W. Grimm siger[1]), at der i de danske sange kun findes en dobbelt hovedrhythme. I første slags består strofen af to lange linier, som rime sammen; hver har syv til ti hovedaccenter (fødder), og i midten et afsnit (cæsur). Rhythmen holdes ganske løst sammen og bevæger sig med den störste frihed; den er mest daktylisk og trochæisk med hyppig indblandede spondæer og jamber, også anapæster. Rimet er både mandligt og kvindeligt; så og afsnittet, så at alle mulige former findes. Mest uddannet viser dette stavelsemål sig i visen Elverhöj, hvor rhythmen er endnu regelmæssigere daktylisk med otte eller ni accenter, og rimet for störste delen kvindeligt. F. ex. efter hans oversættelse[2]):

Ich legte mein Haupt auf die Elfenhöh, meine Augen begannen zu schlafen;
da kamen gegangen zwei Jungfrauen heran, die wollten Rede so gern mit mir haben[3]).

Senere, vedbliver Grimm, kom der også rim i midten, f. ex. i visen om Hr. Ebbes døtre[4]):

---

[1]) Altdän. heldenlieder, fortalen s. XXXV. [2]) s. 156. [3]) I den danske (Udv. d. viser, 1 d. s. 234):

Jeg) lagde mit | hoved til | Elver-höj,
mine) öjen de | finge en | dvale,
da kom | gangendes to | jomfruer | frem,
som) gerne vilde | med mig | tale.

[4]) hans overs. s. 190.

226-227

Herr Ebbe 'ne Kammer hoch bauen *liess*, zum Gedächtniss
noch heute zu schauen:
da sangen Staar und Nachtigall *süss*, drin schliefen zwei
Jungfrauen[1]).

En særegen afvigelse er derimod, efter hans bemærkning, sangen der gefährliche Sänger[2]):

Der König der sitzet in Ribe, und trinket Wein,
die dänischen Ritter entbietet er all zu sich heim[3]);

hvor nemlig den første halvdel er regelmæssig, men den anden består kun af to eller tre accenter. Denne langliniede strofe, bemærker han endelig, stemmer i det hele med stavelsemålet i Nibelungenlied, men her er dog for det meste kun sex accenter, afsnittet er næsten regelmæssig kvindeligt, og rhythmen i det hele mere regelret. I det andet slags består strofen af to korte linier med fire til sex accenter, uden afsnit; de rime mandlig eller kvindelig og afvexle i en mangfoldig daktylisk, trochæisk og jambisk rhythme. Hyppig finder tillige gentagelse sted, f. ex. i visen om Marsk Stigs døtre[4]):

Marsk Stig hat zwei Töchter schön,
beiden muss es so schlimm ergehn.

---

[1]) I den danske (Udv. d. viser 2 d. s. 273):

Hr. Ebbe lod bygge så höj en *bure*,
den står endnu til mínde;
der synge stær og nattergal *fore*,
to jomfruer sove derinde; o. s. fr.

[2]) efter hans overs s. 134. [3]) i den danske (Udv. d. viser, 4 d. s. 100):

Kongen han sidder i Ribe,
han drikker vin;
så byder han de danske riddere
hjem til sin.

[4]) i hans overs. s. 400.

227

Die ältste fasste die jüngste an der Hand,
und sie fuhren so weit um die Erde.

Die ältste fasste die jüngste an der Hand,
so gingen sie in Schwedenreichs Land etc.

Grimms recensent (Gräter) i Heidelberger Jahrbücher[1]) dadler disse Grimms bemærkninger, viser ham til rette, fordi han har gjort de fireliniede strofer til toliniede[2]), forkaster hvad Grimm siger om de to rhythmer, og finder, at det sande i sagen er, at stroferne af andet slags ere virkelige disticha, de af første slags virkelige tetrasticha. Men når recensenten nu vil oplyse dette med exempler, så reder han sig, som det synes, ind i en uendelig forvirring. Ved det første slags metrum bemærker han, at man slet ingen ny kunstudtryk behøver, det er ikke andet end firefødde jamber, hvormed anapæster og spondæer, undertiden også en pæon quartus (⏑⏑⏑ —) afvexle, hvorved det da overhovedet ikke kommer an på én eller et par lange, brugte som korte. Blandt de exempler han skanderer, forekomme blandt andre:

Hun lag- | de derhos | viet salt | og ljus,
for det hav- | de ej vær- | et i | Guds hus.

så og:

Det lid- | de fast ad fyr- | re- tiv' ug- | ers dag.

hvorved han bemærker, at Grimm fejler, når han mener, at her ere fem eller sex accenter (fødder), og at der må læses:

---

[1]) for 1813, Nr. 11. [2]) Herom har jeg allerede forhen meddelt nogle bemærkninger i disse Annaler; hvortil kan föjes, at Ferdinand Wolf og Walter Scott bifalde Rasks afdelingsmåde. Se Wolfs forhen anførte skrift Ueber die Lais, s. 170.

228

Det lid- | de fast | ad fyr- | re- tiv- | e ugers dag.

Ligeså skanderer han:

Hvor skul- | le vi | så meg- | et | stål få,
vi kun- | de både land | og vand beslå.

Når recensenten endelig dadler Grimm, fordi han ikke altid tro har bevaret den danske rhythme, så anfører han som exempel:

De liden små fiske i floden svam

1 2 3 4

men hos Grimm:

Mit ihren Flossen spielten die Fischlein klein

1 2 3 4 5

skönt Grimm unægtelig har samme fodmål som den danske vise:

1 2 3 4

Disse mænds bemærkninger vise da, at de på kæmpevisen have villet anvende en forældet metriks grundsætninger, og deraf er fremkommet det höjst besynderlige resultat, hvori de begge stemme overens, at allehånde arter af de gamle fodmål næsten ganske vilkårlig kunne blandes imellem hverandre, og at der i samme rhythme kan forekomme et forskelligt antal af fødder, fire fem eller sex, ja endog fra syv til ti. En sådan regelmæssighed vilde være aldeles regelløs, hvorfore det er nødvendigt at opsøge en anden ledetråd igennem denne forvirring.

Det viser sig da, at Grimm har fuldkommen ret i, at kæmpeviserne have tvende hovedrhythmer, af hvilke de øvrige ere variationer; men disse rhythmer bestå ikke,

228-229

snart af færre, snart af flere fødder, men stedse, sålænge den samme rhythme vedligeholder sig, altså i hver enkelt vise, af samme antal. Dette have udgiverne ikke iagttaget, men ofte givet versemålet så forvirret, som de fandt det for sig. Således f. ex. i Stolt Eline (Udv. d. viser, 3 d. s. 203):

Det var bolde hr. Remold,
han red sig under ø;
han fæste hr. Bondes datter,
så væn en mø.

Man behøve kun at sammenligne visens melodi hermed, for at overtyde sig om, at der i sidste linie mangler en fod, så at der må læses: hun var så væn en mø, eller lignende. Den samme uregelmæssighed findes oftere i denne vise. Ligeså i Brudebytte (Udv. d. viser, 4 d. s. 152). Den fuldstændige rhythme findes f. ex. i

Hør I, min kæreste fæstemø,
I er min höjeste ro,
jeg vil ride mig op ad land,
og lade vort bryllup bo.

Men strax i det første vers hedder den første linie:

Det var hr. Peder

i det andet

Fæsted han liden Kirsten

i det sjette

Hør I, liden Kirsten o. s. v.

hvor der ligeledes mangler én eller endog to fødder. Det synes heraf, som om udgiverne også have stået i den formening, at det ikke kom an på en fod mere eller mindre, uagtet alle disse viser dog have deres melodier, og man i ingen melodi således uden videre kan skære en takt bort eller sætte en takt til.

229-230

For at indsé det urigtige heri, og at vejlede os til bestemmelsen af kæmpevisernes fodmål, ville vi gå ud fra følgende sætninger. Ved rhythme forstår man bevægelsen i en musikalsk tankegang; den bliver uforandret ved tonernes musikalske forhold; tager man melodien bort, som ved trommeslag, så bliver rhythmen tilbage[1]). Denne rhythme må have et visst mål i tiden, det er det man kalder metrum, fodmål. Der er nemlig i den noget, som er stærkt, og noget, som i forhold til hint er svagt, og ved den regelmæssige afvexling af disse modsætninger fremkommer det, man kalder takt, uden hvilken derfor heller ingen rhythme kan være til[2]). Man kunde kalde disse modsætninger nedslag og opslag[3]) (den stærke og svage takttid). Det første findes i begyndelsen af enhver takt, det sidste i dens slutning. Men opløses hver taktdel, den stærke og svage, atter i mindre dele, så fremkomme derved mindre taktafdelinger, i hvilke det stærke og svage atter træder i modsætning mod hinanden, så at hovedstyrken falder i taktens begyndelse, den mindre styrke i dens midte. Dette finder sin anvendelse overalt. I $\frac{2}{4}$ takt f. ex. svare nedslag og opslag ligefrem imod hinanden i | ♩♩ |, hvor den første node er den stærke, den anden den svage, skönt begge have lige lang tid. Hvis man derimod opløser dem i | ♫ ♫ |, så ere de tvende første ottendedele stærke, de tvende sidste svage, men hovedstyrken ligger på den første, en mindre styrke på den

---

[1]) Apels Metrik. Leipzig 1834. 1 d. s. 65 ff. [2]) sst. s. 93 ff. s. 49. [3]) Apel kalder dem, efter Hermann, arsis og thesis; men da han selv, sst. s. 97-98, bemærker, at man i musikken tager disse ord netop i den modsatte mening, så synes det rettere at bruge kunstord, der ej kunne give anledning til forvirring.

230-231

tredie. Ligeså i $\frac{3}{4}$ takt | ♩ ♩ ♩ | opløst i | ♩. ♩. | eller i | ♩ ♪ ♩ ♪ | o. s. v. Heraf følger, at takten eller fodmålet bliver det samme, skönt de enkelte toners antal, eller i vers de enkelte stavelsers i ordene, kan være höjst forskelligt, når kun det stærke og det svage således fordeles på dem, at tidsforholdet bliver det samme. Det er på grund heraf, at Apel med rette har forkastet som en gammel vildfarelse den sætning, at enhver lang stavelse er lig to korte, og oplyst, at ikke alle lange og alle korte stavelser ere lige lange eller lige korte[1]). Det hele beror på det forhold, i hvilket de stå til rhythmens øvrige dele. Ligesom nu den regelmæssige afvexling af nedslag og opslag danner takten, således danner fremdeles en viss bestemt følge af takter en musikalsk sætning, og flere sætninger en musikalsk periode eller en strofe. *(Svend) Felding* danner en takt, *(Svend) Felding han sidder* et led; *(Svend) Felding han sidder på Helsingborg* danner af to ensformige led en sætning; *og roser han af sin færd* udgör en anden sætning; to eller flere sådanne imod hinanden svarende sætninger danne en periode. Også dette plejer man at kalde et versemål, nemlig den regelmæssige følge af visse bestemte enkelte sætninger, der tilsammentagne udgöre et hele. Enhver afvigelse fra denne regelmæssige gang forstyrrer melodien, derved tillige dansen, til hvilken melodien anvendes, og altså tillige sangen, der nødvendig, uden det behørige versemål, hist og her må komme til at halte. Lige så lidet som man f. ex. i det elegiske vers kan göre hexametret eller pentametret en fod större eller mindre, uden derved at forstyrre rhythmen, lige så lidet

[1]) sst. s. 26 ff.

kan man göre det ved nogen anden verseart, om den end er nok så simpel.

Anvender man nu dette, så er den simpleste rhythme, den, der ligger til grund så vel for det gamle fornyrðalag, som for Finnernes runer og for kæmpevisen, en sådan, hvor to takter med en cæsur imellem sig bestandig følge regelmæssig på hinanden; nemlig

— | — — || — — | — —

of þat rèðu ríkir tívar.

De stavelser, som her falde i nedslag, ere nødvendig lange. De, der falde i opslag, kunne også være det, men blive dog i følge rhythmens natur kortere end hine; fodmålet kan da kaldes spondæisk. Ere derimod de sidste korte, så kan fodmålet kaldes trochæisk, og det er for så vidt rigtigt, når man antager versemålet i de finske runer for at være trochæer med otte stavelser i linien. Hvis man derimod foran dette fodmål anbringer en optakt, der i følge sin natur altid må falde i opslag, så fremkommer af det trochæiske fodmål et jambisk.

Heraf er det nu også indlysende, at fodmålet i denne verseart ikke beror på et visst antal af stavelser, men på disse stavelsers forhold, at man derfor heller ikke kan tillægge verslinien snart flere og snart færre fødder efter disse stavelsers antal; så at Olafsen i sit skrift om den gamle nordiske digtekunst ikke kunde få dette æmne ret oplyst, fordi han kun holdt sig til et omtrentligt antal af stavelser, og til den gamle regel, at to korte gå på én lang stavelse; ligeledes, at Grimm ved en lignende fremgangsmåde heller ikke kunde få de tvende hovedrhythmer vel skilte fra hinanden. I hver fod kan der nemlig være

232-233

to, tre, fire, ja endnu flere stavelser[1]). F. ex. i de tvende melodier

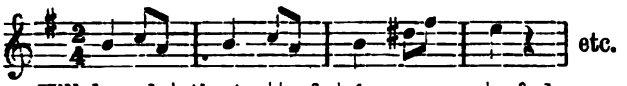

Hillebrand | tjente || på | konungens | gård

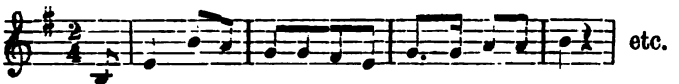

Och | jungfrun hon | skulle sig || åt | ottesången | gå

er rhythmen den selvsamme, skönt man i den første finder tre stavelser i hver af de tre første fødder, i den sidste derimod på to steder i | *skulle sig åt* | *ottesången* | fire i hver. Det er af disse exempler tillige klart, at cæsuren falder i midten af linien, så at

Hillebrand tjente

og Konungens gård

svare lige mod hinanden, og ordet *på* er en optakt i midten på samme måde, som ordet *och* i den anden melodi er det i liniens begyndelse.

Når det nu bemærkes, at det, som vi her kalde optakt, kaldes ved fornyrðalaget målfylding, og at selve dette versemål i sin ældste skikkelse består af to gange fire linier,

---

[1]) At det samme også finder sted i de gamles versearter er nöjagtig oplyst af Apel; f. ex. fødderne have samme tid, men forskelligt antal af stavelser i

Froh begrüsst Wohl- | laut des Frühlings | blüthengefelerten | Tanz

og i

Weinlaub | in dem Gelock den Po- | kal begränzt mit | Efeu.

Her er endog i én fod to stavelser, i en anden sex, og de have dog samme længde, udgjöre hver kun én fod.

hver på to ligedanne fødder, så er det indlysende, at vi i dette otteliniede fornyrðalag have den første hovedrhythme af kæmpeviserne. Én eller to strofer i disse svare nemlig til én af fornyrðalaget. F. ex.

Mimmering var den mindste mand,
som fødder var i konning Karls land.

Förend han blev til verden når'n,
da var hans klæder til hannem skår'n.

eller samlet i én strofe:

Svend Vonved sidder i bure[1]),
han slår guldharpen prude.
Han slår guldharpen under skind,
hans moder kom der gangendes ind. o. s. v.

hvor to og to linier overalt rime på hinanden, og forskellen imellem viserne kun beror på, om de ere med eller uden omkvæd, med eller uden gentagelse, hvor omkvædet skydes ind, o. desl. Exempler herpå ere lette at finde. Såsom med gentagelse og uden omkvæd:

Mimmering var den mindste mand,
som fødder var i konning Karls land.
Den mindste Mand,
som fødder var i konning Karls land.
Förend han blev til verden når'n,
da var hans klæder til hannem skår'n.

Både med gentagelse og omkvæd:

Jeg red mig (ud) ad kvælde,
jeg lagde min hest udi hælde[2]).

---

[1]) hvis man antager, at intet her mangler, så må man skandere

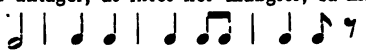

[2]) hvis her intet mangler, så må der ligeledes skanderes:

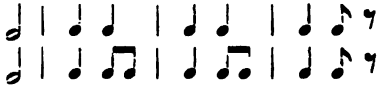

234-235

Så vide da ganger der ord af.
Ad kvælde,
jeg lagde min hest udi hælde.
Jeg lagde mit hoved til en tue,
så gerne da vilde jeg dèr sove. o. s. v.

Til denne hovedrhythme kan også henføres sådanne som:

Hver gang du dig | græmmer, og | i din hu er | mod,
da) er min kiste for | inden som | fuld af levret | blod;

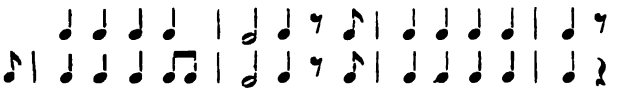

men hvor rhythmen ved sin dipodiske gang får en mere melankolsk karaktér. Eller samme rhythme kan overflyttes fra det lige fodmål til det ulige[1]), og den bliver da isteden for ovenstående

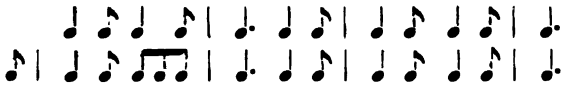

ligesom ovenfor med fire fødder i hver linie.

Derimod findes der en anden, måské endnu hyppigere hovedrhythme f. ex. i følgende:

De vare syv og syvsindstyve,
der de droge ud fra Hald;
og der de komme til Brattingsborg,
dèr sloge de deres tjald.

eller

De legte guldtavel ved breden bord,
i glæde og lyst med alle,
de fruer tvende med ære stor,
så underlig legen mon falde.

I første og tredie linie ere nemlig her fire fødder som oven-

[1]) Lige kaldes fodmålet, når det udtrykker forholdet 2 : 1, ulige, når det udtrykker forholdet 3 : 1

for, og linien falder formedelst cæsuren i to dele; i anden og fjerde linie er der derimod kun tre fødder og ingen eller umærkelig cæsur[1]). Denne rhythme svarer da ligefrem til det sexliniede fornyrðalag, der netop er bygget på samme måde.

Forskellen imellem begge hovedrhythmer ligger også i rimet; i den første rimes stedse to og to linier sammen; i den anden rimes derimod altid anden og fjerde, og tillige kan også rimes første og tredie. Hvilket alt ligger i rhythmernes natur; thi kun ensartede linier kunne rimes sammen, og at de svare til hinanden, udhæves netop ved rimet.

I den anden hovedrhythme kan også findes omkvæd, men ikke sådan gentagelse som ved den første, da der ved den måtte gentages uensartede linier; og gentagelse, hvis en sådan skal finde sted, kan da kun blive den sædvanlige musikalske repetition.

Den anden hovedrhythme kan ligeledes bevæge sig i et ulige fodmål[2]), hvorved da sangens karaktér forandres; det vil sige, melodien kan omflyttes fra $\frac{2}{4}$ takt til $\frac{3}{8}$, fra

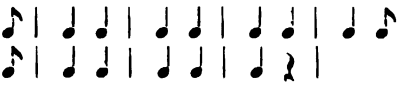

De vare syv og syvsindstyve,
der de drog ud fra Hald,

---

[1]) I grunden skulde der også her være cæsur; f. ex. i glæde og lyst || med | alle; så underlig legen || mon | falde. Men cæsuren bliver næsten umærkelig, da der i slutningen af linien er bortkastet en fod, eller den sætning, som cæsuren skulde fremhæve, er ligesom afskåren. [2]) ved nöjere betragtning forekommer det mig således rettest, at begge hovedrhythmer kunne bevæge sig både i et ulige og lige fodmål, og jeg retter herved den modsatte ytring, som jeg andensteds har fremsat, ved hvilken jeg tillagde den ene et lige, den anden et ulige fodmål.

236-237

til

De rævere ligge for Nordenskov,
og skoven er deres skjul.

Til begge disse hovedrhythmer kunne alle ægte gamle kæmpeviser henføres; og de, der bevæge sig i andre kunstigere, f. ex. Tyre Danebods vise, henhøre alle til den senere tid.

Efter at det nu er víst, at disse rhythmer udgå fra aldeles bestemte former, der have hjemme i den dybeste oldtid, former, i følge hvilke fire fødder forbindes til at danne én linie, således at fire sådanne linier atter lade sig opløse i otte mindre afdelinger (det otteliniede fornyrðalag), eller snart fire, snart tre fødder danne én linie, således at det hele lader sig opløse i sex mindre afdelinger (det sexliniede fornyrðalag), kan det med så meget större grund gentages, at disse former ikke må blandes imellem hinanden, og at afvigelser fra rhythmens oprindelige skikkelse kun kan betragtes som en senere skødesløs behandling, der ingenlunde bör tåles, men rettes. Når det da, for at anføre endnu et exempel, hedder:

Kongen råder for borgen,
og så for alle land,
og så for mangen rasker helt,
med dragen sværd i hand;

så er det klart, at den første linie er forvansket, da den kun har tre fødder, men i følge rhythmens natur må have fire, og strofens tvende dele stå imod hinanden som en aldeles uformelig ting. Ligeså ses det tydelig, at det forhen anførte

Det) lidde fast ad | fyrretjuge | ugers | dag

indeholder hverken mere eller mindre end fire fødder,

hvilket fodmål den vise, hvortil det hører, Kongens datter af England, åbenbar bærer til skue; f. ex. andre strofer i samme hedde:

Hun) er til | tugt og | ære | vant,
hun) vil ej | have | anden | mand.

Den) jomfru tager | over sig | kåben | blå,
og) ned til | buret | monne hun | gå.

Grunden til slige hyppige, tilsyneladende eller virkelige, uregelmæssigheder lader sig let oplyse af sprogets forandringer, hvorved ordenes vægtfulde stavelser efterhånden ere sammentrukne eller tabte, og af den uagtsomhed, hvorpå man har så mange andre prøver i afskrifter af viser.

Omkvædet har, som forhen er bemærket, ingen rhythme; det vil sige, den er aldeles uregelmæssig; thi at der i det også ligger stof for samme, uden hvilket det ej ved at synges kunde modtage den, skönnes let, når man betragter nogle exempler. Hvad enten det indeholder en fod med optakt, som: *for norden*, *om sommeren*, eller det består af en sætning, hvis første del gentages:

Mig tykkes det er tungt,
mig tykkes det er tungt at udride,

eller den kortere del går foran:

Under lide,
jeg véd vel hvor
den jomfru er,
der mig tör bide;

eller det danner en sammenhængende periode:

Det donner under ros,
de danske hovmænd,
der de udride; o. s. v.

overalt lader det sig, som exemplerne vise, opløse til en

238-239

viss følge af lange og korte stavelser, i hvilken man genkender modsætningen imellem opslag og nedslag. I grunden må det også være og af sig selv komme således, da det samme gælder om enhver veldannet prosa, som kun derved skiller sig fra vers, at dens enkelte led, sætninger og strofer ikke vende regelmæssig tilbage i samme orden, men afvexle i det uendelige.

Vi komme endelig til slutningen af vore betragtninger, behandlingen af kæmpevisernes sprog. Denne kan enten være i og for sig god eller blot relativ god. I og for sig god er den, når man giver viserne i deres eget gamle sprog, i dette sprogs bedste skikkelse, så at selve det ydre, retskrivningen, men naturligvis især det indre, sprogets gamle ord og former, gengives med nöjagtighed og troskab. I så fald giver man alt det gamle så gammelt som det er. Man bevarer da enheden imellem visens indhold og form, man gengiver den i sin ejendommelighed hel og holden. Hvo skulde ikke gerne ville have den således? Men så forstår folk den ikke. Man lader sig da nöje med en relativ god behandling, i det man tager hensyn til dem, som skulle læse viserne, og søger at indrette alt efter deres kundskab og smag. Hvilken af disse behandlingsmåder skulle vi nu foretrække?

Det er visst nok, at uvidenheden i gammel Dansk er större, end nogen skulde tro og tænke: at mangen en, der kan forstå de sværeste steder hos en latinsk digter, i sandhed ikke kan forstå en god dansk vise, der er to til tre hundrede år gammel; og det kunde derfor vel hænde sig, at de fleste læsere vilde lægge visen hen, når de så den for sig i sin gamle skikkelse, og troskyldig finde sig retfærdiggjorte ved den ytring: jeg forstår ikke gammel

Dansk; den bog er altså ikke for mig. Men skal da den gamle vise lide derunder? Kunne de ikke lære at forstå det, som de nu ikke forstå? Skal vi da til evig tid rette os efter vore læseres ukyndighed og magelighed? Have disse læsere ikke en smule kløgt, som lod sig vække og anvende? ikke den ringeste lyst til at kende deres eget sprog i en noget ældre skikkelse? Sagen er ingenlunde farlig, umagen ikke stor. Når vi udgive andre gamle skrifter, omsætte eller forvanske vi da også dem til læsernes tarv? Slette vi alt det vanskelige, det fremmedladende ud, for at de kunne løbe let hen over det hele? eller mene vi ikke just dèr, at de have godt af at kæmpe med vanskelighederne og at overvinde dem? Give vi dem oversættelser i hånden, eller råde vi dem ikke just til, hvis de ville have nogen sand, ægte nydelse, at tilegne sig originalen i hele sin ejendommelige form? Og her kan dog ikke engang være tale om en sådan kamp, om en overvindelse af sådanne vanskeligheder. Desuden, når vi ville rette os efter vore læseres tarv, når vi af det gamle kun ville beholde så meget, som folk i almindelighed forstår, hvori består da denne tarv? hvad forstår da folk i almindelighed? En meget stor del forstår vel ikke andet end nu brugelig Dansk? For deres skyld må vi da i anmærkninger forklare alle gamle ord; men kunde vi da ikke på samme måde forklare dem de gamle ordformer? Hvorfor skulde de have mere lyst til at kende det ene, end til at kende det andet? Bliver dette dem byrdefuldt, hvorfor plage vi dem da med de gamle sære, uforståelige ord? Når vi kun have deres tarv for öje og lade visens tarv fare, så er der jo endnu en behandling tænkelig, en behandling for alle, at vi nemlig for deres skyld lade alt det gamle være for

240-241
hvad det er, og give visen hel og holden i det nu brugelige sprog.

Imod den sidste behandling oprører sig alt, hvad der i mit indre rører sig af poetisk og lingvistisk sans, og det skulde göre mig meget ondt, hvis læseren ikke havde den samme fornemmelse. Hvorledes? Skulde man lade alle visernes gamle ord fare, og sætte nydanske isteden? Skulde man gengive deres sjæl uden deres eget legeme og deres egen dragt? og så sige, at dette jammerlige produkt bar præg af fortidens ånd? Træder ikke enhver ånd frem i en viss form, smælter den ikke sammen med denne, og ere de ikke uadskillelige?

Den betragtning må da aldeles sættes til side, at man skulde indrette viserne efter læsernes tarv. Om læserne ville have med dem at göre, det må blive deres egen sag; men ville de have med dem at göre, så skulle de kende dem som de ere, opfatte dem i deres eget element, nyde dem som forældede, thi det ere de. Og der kan da ikke mere være tale om at give viserne en efter nutiden læmpet skikkelse, men at lade dem blive således som de ere, og ved udførelsen deraf at göre det, som er godt i sig selv.

Dersom de nu vare i en efter deres tid fuldkommen form, hvis de vare komne uforvanskede til os, så vilde herved liden vanskelighed opstå; vi behøvede kun at göre os bekendte med denne form. Men da det modsatte er tilfældet, da vi næsten overalt støde på mangler, uregelmæssigheder, forvanskninger og skødesløsheder i formen i almindelighed og sproget i særdeleshed, og da selve den rette behandling af dette ikke kan ansés for almindelig erkendt, så nødes vi til at anstille flere betragtninger og göre flere enkelte dele til genstande for vor undersøgelse.

241-242

Vi ville gengive viserne i det gamle sprog, altså også dettes ydre dragt, den gamle retskrivning. Men hvilken er denne? I gammeldanske skrifter, og ikke mindre i kæmpeviserne, er den så forskellig, så ustadig, så skødesløs, så blottet for al enhed, at således som den er, kunne vi ikke gengive den. Thi det kan umulig være vor mening at give det gamle i hele sin slethed, overhovedet ikke at give det slette, men kun det gode. Det kan aldrig falde nogen ind, i disse gamle viser at skrive snart *kan*, snart *kand*, snart *kandt*, snart *kanndtt* etc. etc. Det er altså åbenbart, at ville vi give den gamle retskrivning, så må vi føre den tilbage til en viss enhed; vi må opsøge hvad der efter oprindelsen og den tids grundsætninger er det ene rigtige. Vi må f. ex. blandt de forskellige anførte skrivemåder vælge hvad den tids sprogovergang fordrer, skrive *mand*, *kand*, *hand* etc. og beholde dette overalt. Alene hertil, så simpel en ting som det er, fordres et visst studium; men når vi have bragt det dertil, at vi rettelig kunne opfatte ejendommelighederne i den gamle retskrivning, når vi have fået dens enhed klar for os, så må vi gengive denne enhed, disse ejendommeligheder, og lade det skæve, vrange, uregelmæssige og aldeles uhjemlede være for hvad det er.

Når enhed heri var tilvejebragt, så vilde denne gamle form have lidet stødende og være til såre liden hinder i læsningen, hvis ikke de fleste læsere heri vare så meget ukyndige, som de tykkes at være. Se de f. ex. *haffue*, så læse de hel kuriøst *haf-fu-e*, og betænke ikke, at det gammeldanske *ffu*, *fv*, ligesom det svenske *fv*, aldeles ikke udtrykker andet, end lyden *v*, og har været udtalt netop således og ikke anderledes; hvilket, ikke at tale om sprog-

242-243

ligheden med alle andre beslægtede sprog, tydelig nok ses deraf, at det også skrives *v*, så at *haffue* også skrives *haue*, hvor *u* står for *v*, eller *hawe, have*. Vil man beholde den gamle retskrivning, så bliver det da nødvendigt, også at meddele underretning om dens betydning.

Imidlertid bör dog komme i betragtning, at retskrivning i grunden er noget uvæsentligt, men det, den skal udtrykke, udtalen selv, noget væsentligt. At den gamle retskrivning, og vor jo også, er så stymperagtig, ligger kun deri, at man ikke har kunnet finde på, ved de simpleste og bedste midler at udtrykke udtalen ved skrifttegn. Man kunde derfor også opstille den sætning: Det kan være ligegyldigt, hvilken retskrivning man bruger, når man kun udtrykker udtalen med sådanne tegn, at læseren igennem disse tegn på det bedste fatter den. Og deraf vilde da følge, at man, uden at forgribe sig på det gamle sprog, kunde anvende den nuværende, når kun derved den gamle udtale blev aldeles uforvansket. I grunden er der nemlig intet, der taler for at beholde den gamle skrivemåde, uden det, at det hele derved får et mere antikt udseende; men dette er ej heller mere end et udseende, det er kun for öjet, ikke for øret, det vedkommer blot det synlige udtryk af sproget, ikke sproget selv, der kun som hørbart er virkelig til. Skriver man f. ex., som i Udv. d. viser:

De vare syv og syvsindstyve,

eller, som hos Vedel:

De vaare siu oc siusindstiue,

(hos Syv: De vare siv og sivsindstive),

eller endnu mere forældet:

The vaare siuff oc siuffsindstiuge,

så finder man i den første og sidste skrivemåde den nu-

værende udtale og den gamle udtale udtrykte hver med sin tids tegn, i de midterste derimod den gamle, men med mindre heldig betegnelse. Men vil man have den ægte gamle udtale med nuværende retskrivning, så måtte man sætte:

De våre sjuv og sjuvsindstjuge;

thi det gamle *th* i *the* udtrykker vort *d;* datidens gamle flertal af *var* hed *våre*, ikke *vare;* i *siuff* udtrykker *i j* og *ff*, i enden *v* o. s. v. Man har altså her overalt det gamle sprog, den gamle udtale, og det er just derom det gælder, lige meget i hvilke skrifttegn man får det. Det gamle sprog er i den sidste skrivemåde, skönt det ej er den gamle, trolig bevaret, i den allerførst anførte er derimod sproget forvansket. Når man skriver: *de vare syv og syvsindstyve*, så har man deri noget, som ingensteds har hjemme, der hverken er nyt eller gammelt, men en kuriøs blanding af begge dele. Skal det være nyt, så må det hedde: *de vare syv og halvfjerds*, skal det være gammelt, så må det hedde: *De våre sju og sjusindstjuge.* Det er lidet sandsynligt, ja det tykkes fast umuligt, at formerne *vare* og *sjusindstjuge* nogensinde vare til på én gang, eller at man til nogen tid har sagt: *de vare syvsindstyve.* Med andre ord: den hele forbindelse er noget, man selv har lavet; man har lavet et sprog, der hverken er til nu eller nogensinde har været til, Og det er en skönne måde at behandle sproget på.

Dette exempel fører os allerede over til vor næste betragtning: vigtigheden af at bevare den gamle udtale, de gamle former. Det urigtige i den hidtil sædvanlige fremgangsmåde består i, at man har blandet det ny og det gamle sprog, at man har beholdt noget af det gamle, men

244-245

ikke alt det gamle. Finder man i samme vise *den hvide sand*, men *det lyse skjold*, skönt begge ordene *sand* og *skjold* i det gamle sprog, ligesom endnu i Islandsken, vare hankönsord; finder man på ett sted flertallet *stykke*, nu *stykker*, på et andet flertallet *mus*, gl. *mys;* ere de gamle datider *fæste*, *miste*, ombyttede med de nu brugelige, o. s. fr., så viser jo alt sådant åbenbar, at man på må og få har taget hist og her noget af det gamle sprog, og hist og her noget af det ny, så der i det jammerlige produkt ingen harmoni findes. Hvad bliver der ved en sådan behandling af det gamle sprog tilbage, uden nogle enkelte gamle former, som man, det er vanskeligt at sige, om med forsæt eller af uagtsomhed, har ladet blive stående (når man forandrer *skjolden* til *skjoldet*, kunde man jo lige så godt have forandret *sanden* til *sandet)*, og så midt i denne blanding et og andet gammelt ord, der stikker besynderlig af mod den moderne form, der måské står lige ved siden af det!

For kæmpevisernes gamle ord har man båret megen ærbødighed, og det med rette; ja ingen tvivle om, at f. ex. Nyerup med hænder og fødder vilde have sat sig imod, hvis nogen havde foreslået at ombytte alle disse gamle ord med ny. Men sproget består jo ikke blot af ord, disse ord have jo også former; ethvert ældre sprog viser jo ikke sin alder blot ved de ældre ord, men også ved den ældre grammatik. Ethvert gammelt navneord har jo også en gammel flertalsform, ethvert gammelt gerningsord har jo også en gammel datidsform, o. s. fr. Et gammelt navneord med et nyt flertal, en gammel navneform med en ny datid, det måtte jo tage sig ud som en gammelfransk dame med en moderne coiffure; og et ellers i alting

modernt sprog, hvori kun et enkelt gammelt ord er flikket ind, det måtte jo ligne en af vore ungmøer med et ret gammeldags sæt på. I modeverdenen turde det være muligt, at sligt endda kunde gå hen, ja for et öjeblik passere for smukt; men ellers må der dog i alting i verden herske en viss harmoni. Vil man have viserne i det ny sprog, hvorfor ikke? Rigtig nok ville de derved tabe en stor del af deres duft, men lige meget; man har jo lov til at have sin villie, men så skal man også sætte denne igennem; skulle de være ny, så må man, ligesom de gamle former ere tagne bort, også lade alle de gamle ord være borte, som ingen kan forstå uden forklaring. Lad den *yske* svend ikke forstyrre læseren, thi hvad er det? Lad der ikke være tale om *nymære*, eller om *daanetraa*, eller overhovedet om noget af det *tartige* ved disse viser; lad den *fejge* være fejg på samme måde som nu, ikke en, der snart skal dø, men en, der er bange for det, o. s. fr. Vil man derimod have de gamle viser i deres eget sprog, så lad det også være dette, og ikke andet end dette; så lad det følges ad, som hører sammen, og når det hedder, at svenden red sig *under ø* (hvo kan ved det nuværende sprog tænke sig noget ved det? hvorledes kan man ride under ø, da man ikke engang kan ride til den?), så lad det også hedde: han *fæste* sig så væn en mø, o. s. fr.

Billighed byder, til disse bemærkninger endnu at föje denne: En mand, som Nyerup, med hans inderlige kærlighed til de gamle viser og deres gamle sprog, med hans hjærtelige lyst til, at de ret måtte træde frem i en ægte skikkelse, så de ret kunde være tækkelige for folket, vilde aldrig have oversét sprogets gamle former, hvis man den gang overhovedet havde haft indsigt i dem, havde skönnet,

246-247
at de dannede et helt sammenhørende system, der igen grundede sig på, og naturlig var udsprunget af et endnu ældre sprog; han vilde da aldrig have givet sit samtykke til, at de forkastedes som skødesløsheder eller hvad andet, man har tænkt sig derved. Hvad han gjorde, var derfor kun tidens foster. Men nu, da vi vide, hvorledes det hænger sammen med disse former, da vi ere blevne opmærksomme på, at det gamle sprog også har sin egen gamle grammatik, da vi, med lidt ulejlighed, det forstår sig, kunne komme efter de gamle formers rette skikkelse, nu vilde det være uforsvarligt, om vi bare os ad, som man den gang gjorde, om vi vilde erhværve kundskaben og ikke göre brug af den, have den rene klare indsigt, og ikke anvende den. Altså, jeg gentager det: når vi beholde de gamle ord, udtryk, talemåder og vendinger (og man forsøge kun at feje dem ud som gammelt skrammel, og se så, hvad der bliver af viserne), så lader os tillige beholde ordenes gamle former, lader os beholde dem helt og holdent så gamle som de ere, og lader os ikke forkaste andet end det, som er uægte, falsk, flovt eller smagløst, det, som senere tider ved mundtlig sang eller skriftlig optegnelse have smuglet ind i viserne, fordi man havde glemt det ægte og det gode gamle. Hvis man vil have det gamle sprog, så må man gengive den gamle udtale i sin renhed, bevare de gamle former, når de ere uforvanskede, og hvor de ere forvanskede, restituere dem og hjælpe på afskrivernes eller udgivernes skødesløshed eller uagtsomhed.

Det er da nødvendigt at henvende al sin opmærksomhed på texten og sproget i viserne, og at rette samme. Derved kan vistnok megen vilkårlighed finde sted, thi det meste beror på udgiverens skön, på hans indsigt og dens

rette anvendelse; men hvor vilkårligt det end monne være, det er aldeles nødvendigt.

Det er nødvendigt, for at der i texten kan komme mening og sammenhæng. I de ældste udgaver findes allerede adskillige fejl, men disse synes at have taget til med hver ny udgave. F. ex. I visen om Thord af Havsgård, hos Syv, s. 124, hedder det:

Svarede det liden Locke,
og smiler hand under Skind:
I Otte Dage hafver hun ædt,
saa saare da stunder hun hiem.

Hos Vedel står rigtig: haffuer hun *icke* ædt; men også her findes: stunder *hjem*, da meningen dog må være: stundede hun *herhen* eller *hid*. I visen om Ulv van Jærn hedder det, hos Syv, s. 72:

Hvert det Menniske hannem saae,
de felde baade Lød og Liud.

Ligeså hos Vedel. I Udv. d. viser, 1 d. s. 75 er det blevet til:

de fældte både løv og lyd;

og lyd forklares her ved farve, *litr*, men hverken er lød forklaret eller trykfejlen løv rettet. Her er altså alting blandet imellem hinanden, og trykfejlen har frembragt det forstyrrede: at mennesker fælde løv. *De felde baade lød oc liud* kan ikke betyde andet end: de tabte både farve og mæle; det er ordet lød, der betyder farve, *litr*, ikke ljud, lyd; *litr* kan gå over til lød, der også udtales lyd, (dette har forledet udgiverne), men ikke til ljud. Hos Syv s. 94 hedder det: Hand *spratte* op Mold med Sværd (af samme mening som s. 112: hand stødte op Muld med Sværd), ligeså hos Vedel. I Udv. d. viser, 1 d. s. 63, er

248-249

det forandret til: han *spratted*, uden forklaring. Gerningsordet *spretta*, *spretti*, er således blevet meningsløst; thi datiden *sprattede* forudsætter en navneform *at spratte*, der ikke er til. Enten måtte det med den gamle form hedde *spratte*, eller med den aldeles ny *sprættede*. Det er fast utroligt, hvor mange meningsløse steder der således ere fremkomne, nu i én, nu i en anden udgave, i det f. ex. svine*flykke* (skinker) ere blevne til svine*flokke;* han kendte så vel hans *sned* (list) til: han kendte så vel hans *sind*, hos Syv s. 39 *snild;* sværdets *tunge* til en *tang;* en forgylden *spord* (dragehale) til en *spore; tislige*, deslige, til *tillige; faurt*, fagert, til *snart;* I ere vel *boen* til vel *bårn*, o. m. desl. Når oversættelser nu end ydermere forøge sådanne fejl, så at f. ex. fiskene legte med deres *finde*, bliver til, at de »spielten mit ihren *Feinden*«, så er det vel åbenbart, at vore visers ære hjemme og hos fremmede kræver, både at de med behørig omhyggelighed og sagkundskab udgives, og at alt, hvad der i dem er dunkelt, på rette måde oplyses og forklares.

Det er fremdeles nødvendigt at rette texten, for at det behørige fodmål tydelig kan træde frem. Når det hos Syv hedder:

Det var Isald konning,
og så tog han på,

så er dette i Udv. d. viser med rette forandret til

og så tog han oppå *(upp á)*.

På samme måde bör

Aldrig tör du spænde spor' om fod,
ej heller drage hjælm på

forandres til

ej heller drage hjælm oppå.

Og det er en dårlig forbedring, når Udv. d. viser, 1 d. s. 151 har

og da spurgte den stolte jomfru

isteden for Syvs, s. 129, og Vedels:

og *i* da spurgte den stolte jomfru,
alt hveden de komne vare, o. s. fr.

Det er endelig nødvendigt at rette texten, for at rimene kunne træde frem i deres rette skikkelse. Thi vel ere kæmpevisernes rim ikke så fuldkomne, som vi nu fordre dem[1]); men at de nogensinde eller noget sted vare så ufuldkomne, at alt rim derved forsvinder, det kan man dog heller ikke antage. Man lod det være nok, når medlydene vare de samme, skönt vokalen kun var beslægtet, som *bygge*, *ligge; huile*, *duele;* og omvendt, når selvlydene vare de samme, og medlydene kun beslægtede, som *sol*, *jord* (da *r* i udtalen næsten går over til *l*: *Asgården* til *Asgålen*, efter Syv). Men at man skulde lade stavelser, som *mark* og *magt (Kongens sön af Danmark*, *han beder om jomfruen af al magt)* rime med hinanden, vilde jo ophæve al tanke om rim. Hvor sådanne forekomme, der må man da vænte, at mangelen ligger enten i total forvanskning eller i sprogets forandringer. Der er derfor grund til at føre rimene tilbage til deres oprindelige skikkelse, og, hvad der da ligefrem deraf følger, at føre hele visens sprog tilbage til det selvsamme sprogtrin, hvorpå rimene stå; thi ellers vilde der atter blive disharmoni mellem liniens begyndelse og dens slutning; og dette alene viser, hvor ugör-

---

[1]) Ser man nöje til, så ere vore rim meget ofte slet ikke bedre end de gamle. Vi rime f. ex. *sted* og *ved*, *örn* og *börn*, *ord* og *for*, o. s. v. skönt vokallydene åbenbar lyde forskellig.

250-251

ligt det er at føre viserne over i det nyere sprog. F. ex. Det hedder hos Syv, s. 58, og ligeså hos Vedel:

End vog han tre Kæmper,
de vare icke af de *mindste;*
saa gick hand til Hammeren,
sin Faders Skat monne *finde.*

Det er her klart, at rimet er forfejlet, og at man isteden for de *mindste* må læse de *minde*, d. e. *minni*, mindre; og således er det også sprogrigtigt; thi i det gamle sprog sættes den anden grad for den tredie. Men denne forandring fører igen med sig, at de øvrige former, som *vog*, *vaare*, må høre til den tid, da man endnu sagde *minde* for det senere *mindre*, eller da man endnu kunde tåle denne assimilation (*minni* for *minri*), fordi man var sig bevidst, hvad den betydede. Ligeså står hos Syv, s. 73:

Hans Fader stoed mig ey Hug, uden Et,
hand staar mig self *half minde,*

hvilket rimer på *sinde*, og er aldeles sprogrigtigt: *hálfu minni;* men når dette nu i Udv. d. viser, 1 d. s. 76 er forandret til *mindre*, så er alt forstyrret; thi rimet forsvinder, og læseren, der ikke kender uden det nærværende sprog, véd alligevel ikke, hvad *halv mindre* er. I den tredie vise om Rosmer havmand hedder det hos Vedel:

Rosmer löber i Haffuet vd:
oc monne min Kaanst icke *due!*
Alle de Skib velte han til Grund,
de vaare vel Siu sinde *Tiue.*

Her lader rimet sig endnu redde, thi man kan tænke sig, at *tiu:* har været udtalt *tju-e;* men når disse ord i Udv. d. viser forandres til *due* og syv sinde *tyve*, så er atter alt rim tabt. En ringe kundskab i det gamle sprog vil

snart lede til det rette, aldeles fuldkomne rim: *duge* og sjuff sinde *tjuge;* og disse former høre til en tid, da man brugte datiden *velte* (væltede) isl. *velti*, og flertallet *skib* (skibe), isl. *skip*. Disse bemærkninger lade sig anvende i en stor mængde andre tilfælde, hvor de tilsyneladende ufuldkomne rim, når man i dem indsætter den gamle sprogform, blive aldeles fuldkomne; som *alene*, *svene* (ikke svende); *alén'*, *igén (af gegn); faa*, *tvaa* (to); *fraa*, *tvaa* (fra, to); *hals*, *fals* (falsk, *fals); hus*, *ljus* (lys, *ljós); røde*, *møde* (möje); *gavn*, *savn* (sagn) eller *gagn* (gavn), *sagn; skove*, *stove* (stue) o. s. v. Og gennemfører man dette, vil der uden tvivl ikke blive synderlig mange ufuldkomne tilbage. Nogle, der fast se utrolige ud, blive, ved i sprogformen at føres tilbage, aldeles rigtige; f. ex.

Den herre de hovedet *afhugde* —
og så til landet de *droge*,

hvor de gamle former *hjoge* og *droge* danne fuldkomne rim. Hvad man herimod har indvendt, må falde bort for enhver, der kender de gamle former.

Man ser heraf, at rimet kan blive et vigtigt hjælpemiddel til at bestemme sprogformernes tid. Måské man endog ved en omhyggelig betragtning af de enkelte viser og ved sammenligning med tilsvarende i andre nordiske sprog skulde nöjere kunne bestemme deres tid og oprindelse, hvilke der ere de ældste, og hvilke der ere oversættelser. I det mindste vise rim som *skove* og *lue*, *bue* og *sove*, at de viser, hvori sådanne forekomme, må høre til en tid, da formerne *loge* (udtalt låge, isl. *logi*, lue) og *boge* (udtalt båge, isl. *bogi*) ikke blot hørte til almuens udtale (thi dèr findes de endnu: låve, båve), men til det dannede sprog; ligeså forudsætte rim, som *leve*, lade sig

252-253

nöje; öjne, i söone, en tid, da man for *nöje* sagde *nöffve*, *növe*, for *öjne*, *öone;* og ligesom i Kæmpebrylluppet rimene *Sli* (Slien) og *knæ* levende minde om isl. *sle* og *kne (slè* og *knè)* så at der må læses *Slæ* og *knæ*, i en vise om Grimild (Grimhilde) rimene *uddrog* og *hug* levende minde om isl. *dró* og *hjó*, således ere rim som: af fuld god *kue* (isl. hf. *hugi)* og *skove*, aldeles fuldkomne i de tilsvarende svenske: i *hogen*, i *skogen*. I hvilke tilfælde nogen bestemmelse derefter i det enkelte lader sig udføre, er vel såre tvivlsomt; men det er dog en bemærkning, som det ved enhver sammenligning af viserne nok er værd at have for öje.

Tör det efter alt det foregående ansés for godtgjort, at kæmpeviserne må meddeles i deres eget gamle sprog, så bliver det endnu et spörgsmål, til hvilken periode af det danske sprog de skulle henføres; og det er da åbenbart, at hvor gamle end enkelte kunne formodes at være, så kunne de dog med hensyn til sproget ej antages at gå længer tilbage, end til den periode, der i almindelighed kaldes gammel Dansk. Ethvert forsøg på at ville føre dem tilbage til den endnu ældre periode eller såkaldet ældre Dansk, må mislykkes, fordi alle sprogelementer dertil mangle. Ere enkelte viser da ældre, så må de dog antages ved at gå fra mund til mund at have formet sig efter sprogets næstsidste periode, og først i denne skikkelse have de fået nogen fasthed, først da ere de blevne stående i en bestemt form, hvilken vi igen tör håbe at kunne gengive dem, hvis de atter på en eller anden måde skulde have afveget derfra. Heraf følger tillige, da den sprogperiode, som kaldes gammel Dansk, omfatter et temmelig stort tidsrum, at sproget i den hele samling, vi

have under navn af kæmpeviser, ingenlunde overalt kan blive det samme; thi efterhånden, som det er öjensynligt, at viserne skride frem i tiden, må dette også give sig til kende i sproget. Den ældste skriftlige form, i hvilken de ere komne til os, er fra overgangsperioden fra gammel Dansk til det nyere skriftsprog; men vi ville ikke fejle, om vi i sproget sætte den ægte ældste kæmpevise tilbage til denne periodes ældste skikkelse; andre derimod ligge virkelig på overgangen, hvilket giver sig til kende dels ved den mindre hyppige brug af gamle ord, dels ved den hyppigere vaklen imellem ældre og yngre sprogformer; og atter andre ere endelig af den beskaffenhed, at vi næppe ville fejle, når vi gengive dem næsten ganske i det nyere sprog, fordi de hartad overalt bære den nyere tids præg til skue. Denne visernes forskellige sprogform står også i et bestemt forhold til det poetiske indhold; de ældste udmærke sig ved en særegen grandiøs naivitet; de, der stå på overgangen, bære endnu præg af en kraftfuld lyrik; de ganske ny have et mere trivielt, næsten prosaisk indhold, i følge beskaffenheden af selve poesien, der fra de ældre tiders höjde dalede ned, for igen i den nyere poesi efterhånden at hæve sig til andre höjder. For at visernes indhold og sprog rettelig kunne svare til hinanden, og den harmoni, der findes imellem begge, ret kan komme til syne, fordres der da et grundigt studium, ikke blot af visernes hovedklasser, men stundum endog af hver enkelt vise for sig, at også den kan træde frem i sit rette forhold til sine slægtninge.

For at give en endnu tydeligere forestilling om sprogets behandling, hensætter jeg et par viser, der just ikke høre til de allerældste, men i hvilke dog sproget kan antages

254-255

at have nærmet sig kæmpevisernes ældste sprog. Vedels udgave er lagt til grund, men også denne måtte noget forandres. Den gamle retskrivning er i det væsentlige beholdt, for også i denne henseende at give viserne deres antike udseende; men hvo der vil kan let flytte den over til den nu brugelige, uden at den gamle udtale derved i mindste måde forandres. Disse prøver ere naturligvis kun forsøg, der måské, ved et endnu grundigere studium, i ett og andet kan forbedres. Deres hensigt er kun at göre mere anskueligt, hvad der hidtil er bemærket.

LIDEN DANEVED[1]) OC SUEND TRÖST[2]).

Huad scal ieg i Danmark?
theris Brynie[3]) ere mig for tung'[4]);
the danske Hoffmend the spotte mig,
for ieg kand icke theris Tung'.
Meden[5]) ieg nemmer aldrig goden Danske[6]).

Thet vaar[7]) ungen Daneved,
han beder legge sadel aa hest:
Jeg vil ride til Borreby,
min kier' Moder at gest'.

Theris spore[8]) vaare saa klingend',
theris Heste haffde god Gang;

---

[1]) Ikke Danneved. [2]) *traustr*, trofast. [3]) flertal. [4]) Rimet er i de ældre viser i almindelighed mandligt. Det gælder alle gamle folkesange (Wolf, Ueber die Lais, s. 171). [5]) men, af *á meðan*, imedens, imidlertid. [6]) *danska*, dansk sprog. Skönt det er hunkön, har det beholdt tillægsordet *goden*, der efter sin endelse er hankön. Den samme form er også nævneform. Det er en egenhed for gammel Dansk i overgangsperioden. [7]) Den rette form er *var*, i flert. *vaare*, isl. *var*, *váru (voru)*; men udtalen *vaar* er også indtrådt i overgangsperioden, da *aa* rimeligvis, som endnu i dialekterne, har haft en mellemlyd imellem *a* og *å*. Derfor rimes også uden betænkning *Land* og *Lilievaand* o. desl. [8]) flert.

255-256

udi Lunde Kircke i Skone[1]) Land,
ther hörde the Ottesang.

Först thaa[2]) hörde the Ottesang,
oc saa de Messer ni;
saa lyste[3]) hanum ungen Daneved
alt til sin Ganger at sti'.

Thet melte[4]) hin gode Herre Oluff,
hand vaar theris Sogneprest:
Saa Mend ved[5]), liden Daneved,
i Dag bliffue I min Gest.

I Dag vil ieg med ingen Mand æd',
eller dricke then klare Vin,
för end ieg kommer til Borreby,
oc taler med Moder min.

Hör I, kierist' ungen Daneved,
I sige thet icke forthy:
saa mange thaa ere the Fiender,
ther holde for uden vor By.

Först troer[6]) ieg mit gode Suerd,
oc saa min gode Hest;
thernæst troer ieg mine dannis[7]) Suene[8]),
ieg troer mig selff allerbest.

Vel må I tro eders gode Suerd,
oc saa eders raske Hest;
oc saa tro I eders dannis Suene,
the suige eder allerföst[9]).

---

[1]) Skåne, i følge den gamle udtale af *o*. [2]) da, efter den gamle form, *þá*. [3]) hos Vedel: lystede. [4]) sagde, *mælti*. [5]) hos Vedel: *Som* mend ved; fejlagtig. [6]) i to stavelser, *trüir*. [7]) ikke *danis*. [8]) flertal af *svend (sveinn, sveinar)*. [9]) efter udtalen for *allerførst*, hvis det ikke er rigtigst, i modsætning til forrige strofes *allerbest*, at læse *allervest*, for *allerverst*.

256-257

Oc thet vaar liden Daneved,
hand kom for offuen then By;
ther möder hanum hans Fiender,
the vaare vel trösser nij.

Saa stercke thaa vaare de Fiender,
som holt i Lee[1]) oc Ly;
alle Daneveds Suene tog' Orloff,
heden[2]) fraa theris Herre at fly.

Alle thaa toge the Hoffmend Orloff,
alt fraa theris Herre at fly;
for uden hin unge Suend Tröst,
hand tog thaa Tienist aff ny[3]).

Oc ieg haffuer slidt eders Klede[4]),
og ieg haffuer reden eders Hest;
ieg scal stande med eder i Dag,
i[5]) meden eder trenger mest.

Tagen haffuer ieg eders Sölff oc Guld,
oc ædt haffuer ieg eders Bröd;
icke römmer ieg i Dag fraa eder,
skulle thet end vorde min Död.

Saa kaste[6]) the theris Bag[7]) tilsammen,
for inden then gröne Lund;
the to the vog' vel femtan[8]) alén',
for inden then Morgens Stund.

Saa stöde the theris Rygge tilsammen,
for inden the tycke Riss;
the to the vog' vel thrediue alén',
therfaare bære the stor Priss.

---

[1]) læ. [2]) hen, *heðan*. [3]) på ny, *af nýju*. [4]) flertal. [5]) eller *ee*, altid, *æ*. [6]) datid. [7]) ryg. [8]) findes således hos Vedel, og ellers oftere i gl. Dansk.

Thet vaar ungen Daneved,
hand band sit Suerd ved Sid';
saa monne de Ædling' saa gladelig'
hiem til theris Moder rid'.

Thet vaar ungen Daneved,
hand kom ther ridendis i Gaard;
ther thaa vaar hans allerkierist' Moder,
hun ud imod hanum gaar.

Thu ver vel kommen, liden Daneved,
oc allerkierist' Sön min;
huad thu lyster thig helst at drick',
aff enten Miöd eller Vin.

Jeg vil huercken æd' eller drick'
med eder[1]) Miöd eller klaren Vin;
för end I giffue hin unge Suend Tröst
kier' eniste Syster min.

Oc hör thu thet, min kieriste Sön,
ieg siger thet icke forthy;
saa sandelig hielpe mig Gud aff Nöd,
I ere alle Syskinde try[2]).

Hör I thet, allerkierist' Moder min,
I sige mig thet med List':
hvor thaa födde I hanum, unge Suend Tröst,
meden ieg thet aldrig vist'[3]).

Hand vaar sig saa lidet yske[4]) Barn,

---

[1]) optakt. [2]) intetkön, *þrjú*, da talen er om begge kön. [3]) vidste. [4]) Dette ord, *ysk* eller *ydsk*, har brudt fortolkerne nok. I Udv. d. viser, 1 d. s. 444, formodes, »at det er det hos Ihre forekommende *yr*, indomitus, lascivus, så yske svend blev det samme som nu en frisk fyr«; men 2 d. s. 392 forkastes dette, og der bemærkes, »at det efter sammenhængen (på nogle steder) betyder ung; men at det tillige er rime-

258-259

der ieg sende[1]) hanum aff Land;
saa sandelig spurde ieg, hand vaar död,
thi klaged' ieg ingen min Vaand'.

Thet melte hand liden Daneved,
en Ridder-Sön saa rig:
nu vil ieg mig aldrig mere klag'
meden ieg haffuer Broder slig.

Signe thig Gud, hin unge Suend Tröst,
min Tro vil ieg thig giffu':
aldrig at suige eller undfalde,
i[2]) medens ieg er i Liffu'.

Liden Daneved oc unge Suend Tröst
klæde sig i Sabel[3]) oc Maard[4]),
saa ride the them saa gladelige bort,
alt ud i Keyserens Gaard.
Meden ieg nemmer aldrig goden Danske.

ELUER-HÖY.

Ieg lagde mit Hoffuit til Eluer-Höy,
mine Öyne de finge en Duale;
ther kom gangendis tvaa Iomfruer frem,
som gern' vild' med mig tale.
Siden ieg hende först saa.

---

ligt, at det er en trykfejl for *yster*, hvilket ord er i Svensken, hvorimod *ysk* er ingen ting«. En så ofte forekommende trykfejl vilde dog være påfaldende; betydningen af ung er heller ikke den sædvanlige, thi man finder også: Slig mig, *ungen yske* Svend. Syv forklarer det: »som kan ydes og givtes« (gives?), og denne forklaring er såre simpel; det kommer da af *yde*, og kan betyde giftefærdig, men betyder rettere i almindelighed flink og brav; ligesom gæv betyder: som kan gives, gild og gæv: som gælder og kan gives, gænge og gæve: som kan gå og gives.

[1]) datid, sendte, *sendi*. [2]) eller *ee*, altid. [3]) sobel. [4]) mårskind, *mårår*.

Then ene klapped meg ved huiden Kind,
  then anden huisked meg i Öre:
Thu stat op, fauren unger Suend,
  om thu vilt Dantzen röre.

Vaag[1]) op, fauren unger Suend,
  om thu vilt Dantzen röre;
mine Iomfruer skulle faare theg quede,
  thet feyerste[2]) theg lyster at höre.

Then ene begynte en Vise at quede,
  saa faurt offuer alle Quinde;
striden Ström then stiltis ther ved,
  som förre vaar vaan at rinde.

Striden Ström then stiltis ther ved,
  som förre vaar vaan at rinde;
the liden smaa Fiske, i Floden suam,
  the legte med theris Finde.

Alle the Fiske, i Floden vaare,
  the legte med theris Hale;
alle smaa Fule, i Skoffuen vaare,
  begynte at quidre i Dale.

Hördu, fauren unger Suend,
  oc viltu hoss oss bliffue;
thaa ville vi kiende theg Bog oc Rune,
  ther til at læs' oc scriffue.

Ieg scal lære theg Biörnen at binde,
  oc Bassen op til Eg;
Dragen, som ligger på thet megit Guld,
  scal römme aff Land for theg.

---

[1]) vågn, *vaki*. [2]) tredie grad, med omlyd, *fegrst* af *fagr*.

260-261

The dantzed ud oc the dantzed ind,
alt i then Eluer-Ferd;
alt sad fauren unger Suend,
oc stötte seg paa sit Suerd.

Hördu, fauren unger Suend,
viltu icke med oss tale;
thaa scal Suerd oc huassen Kniff
legge[1]) thit Hierte i Duale.

Haffde Gud icke giord min Lycke saa god,
at Hanen haffde slaget sin Vinge;
vist haffde ieg bleffuen i Eluer-Höy,
alt hoss the Eluer-Quinde.

Thet raader ieg huer dannis Suend,
som ride vil til Hoffue:
hand ride seg icke til Eluer-Höy,
oc legge seg ther at soffue.
Siden ieg hende först saa.

Kun ved en lignende behandling, som denne, kan man håbe at give viserne den harmoni, der oprindelig tilkommer dem. De gamle ord og de gamle former ville da følge parallel med hinanden. Men hertil fordres kundskab ikke blot i gammel Dansk, således som den viser sig i danske skrifter, men også i selve oldsproget; thi ligesom ordenes betydning ikke kan oplyses uden af dette, således kunne ordformerne, der formedelst sprogets vaklen træde frem under mange forskellige skikkelser, heller ikke erkendes i deres ægthed uden kundskab om oldsprogets former, af hvilke de ere oprundne. Ligesom gamle ord og talemåder, som *nymære*, *gru*, *bad*, *fjör og fæ*, *linde*,

[1]) hos Vedel: ligge; fejlagtig.

styld, *spord*, *rön*, *skrå* (i Udv. d. viser, 1 d. s. 437, ansés det urigtig for en trykfejl for slå), *rej*, *sved*, *gild*, *skellig* (i Udv. d. viser, 1 d. s. 438, henføres det fejlagtig til holl. schelligt), *sløve* hænder, *trøst*, *før* (til at gange), *bert*, *trude*, *minde*, *skire*, at lade sit bryllup *bo*, at *tage til*, at *give gem* o. s. fr., ikke lade sig oplyse uden gennem oldsproget; således gælder det samme om udtalen og de bogstavovergange, hvorpå den grunder sig, som *tjald*, telt, *sjaalfuer*, selv, *Lethre*, Lejre; om navneords hensynsformer, som *i hende*, *paa sande*, og flertal som *svene* (svende), *stykke* (stykker), *lödder* (hos Syv s. 19, efter udtalen *hlutir)*; om tillægsord og tillægsformer, som *fødder*, *dræben*, *saar* (*føddr*, *drepinn*, *sárr)*; om gerningsords navneformer, som *suerie*, *verie*, *herie*, *dølie* (af former på *-ja*, der nu ere gåede over til *-ge)*; om sammes nutidsformer, som *aa*, *blæs*, *skin*, *and*; datidsformer, som *sende*, *skinde*, *snörde*, *flyde*, *tede*, *dide*, *gleddis*, *vreddis*, *hefnde*, *tvingde*, *stigde*, *vigde*, *lefde*, *tagde*, *dualde*, *fulde* (fulgte), *sette*, *kaste*, *miste*, *jætte*, *gjald*, *vog*, *tren*, *nam*, og datiders flertal, som de *komme*, *hugge*, *vaare*, *baare*, *hulde*, *funde* o. s. v. Til enhver udgiver af kæmpeviserne, der ikke vil lade sprogets behandling ligge udenfor sin betragtning, må man derfor allerførst göre den fordring, at han gör sprogets gamle former og deres oprindelse til genstand for et omhyggeligt studium. Nødvendigheden heraf er vel allerede fuldelig erkendt af dem, der beskæftige sig med disse gamle sange; men det er ikke nok at erkende det, det må også udføres og anvendes.

DEN

NORDISKE OLDTIDS BETYDNING FOR NUTIDEN.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1844—45).

Je ne sais si l'illusion d'un coeur véritablement humain, á qui son zèle rend tout facile, n'est pas préferable à cette âpre et repoussante raison, qui trouve toujours dans son indifférence pour le bien public le premier obstacle à tout ce qui peut le favoriser.

Rousseau og *l'abbé de St. Pierre.*

Menneskeslægten lever åndig af illusioner. Den svundne tid overhoved, oldtiden især — thi hvad er svundet som den? — opvækker hos den opmærksomme beskuer en begejstring, der ingenlunde svarer til dens rå virkelighed. Man forestiller sig menneskene i almindelighed, forfædrene i særdeleshed, langt bedre, end de i gerningen vare. Man tror, at de levede under en lykkelig, fri forfatning, men i virkeligheden var den i mange henseender bunden og fortrykt, rå og vild og blodig. De stærkt fremtrædende skönheder, som rage frem i denne råhed og vildhed, den harmoni, der åbenbarer sig i de store fænomener og overdøver larmen og smærtens skrig i alle underordnede sfærer, alt hvad godt er og stort og skönt, som dukker op af den platte almindelighed, bemægtiger sig fantasien, forhöjes ved den og breder sig, som solens skin over jorden, ud over det hele; thi mennesket, der føler den trykkende nutid, har kun to veje, der føre ham ud fra dens elendighed; enten sætter han paradiset foran sig, tilbage i fjærne, ubekendte tider, eller han lægger det hen i den dunkle, ubestemmelige fremtid; et paradis, en himmel må han have. Ja, tilvisse er det en af de sjældneste åbenbarelser i livet: en ren nydelse af nutiden, et menneskeliv som plantens, der ikke spekulerer, men nyder og er glad og ytrer denne

sin lykke ved at skyde ud i de skönneste former, der udvikler lutter gedigne tanker uden grublen og uden harme, der ikke forarges over stenen, som ligger i vejen, men böjer sig uden om den, uanfægtet i sin villies renhed, der ikke har öje for andet, og ikke higer mod noget andet, end det himmelske lys. Selv digteren, hvis rette bestemmelse det er at leve dette liv, lever det sjælden i sin fuldkomne uplettede renhed.

Og dog er ikke blot digteren, den lykkeligste blandt de dødelige, hele menneskeheden er i grunden bestemt til at føre et sådant liv. Dens rod går dybt ned i den materielle jord, men dens krone løfter sig op imod den fri og åbne himmel, og bevæger sig, selv fri, i idéverdenens luftning. Her flagre idéernes luftige skabninger omkring den, imedens det sande himmelske lys strömmer ned på den og bringer dens spraglede farver, dens mangfoldige former til udvikling, indtil de endelig trænge sig sammen i den ensfarvede, i lysets strålehav rødmende frugt med sin simple og enfoldige kærne, der indslutter i sig en ny mangfoldighed og en uforgængelig rigdom. Men imedens menneskeheden er i færd med denne udvikling, træde de, der kalde sig dens ordførere, höjrøstede frem, pege ned på den jord, hvori den er plantet, og hvorfra den henter sin første næring, på staten med alle dens særheder og svagheder og unoder og brøst, og de råbe til den: Du tror, at du er frihedens barn, at frihed var nogensinde til; gak i dig selv, og erkend, hvor du er, og hvad det er du attrår! Brug din forstand! det er altsammen illusion. Da sukker mennesket: Ja, mit liv og de mange andres, som færdes omkring mig, og hvad tiden har båret i sit skød, det er altsammen illusion; hvad skal jeg da vænte og håbe

5

om det, som tiden endnu skal føde? Ikke desmindre lyder der en anden røst til menneskeheden, og til den skulle alle lytte: Frihed er til, og sandhed er til, og godhed er en virkeliggjort sandhed; de have været til i tidernes løb, og de skulle aldrig forgå; livets illusioner göre ikke selve livet til intet.

Det, som vi her have berørt, er ett af grundfænomenerne i den menneskelige natur. Hvor tit den end er vorden skuffet, hvor ofte den end er bleven bedragen af virkeligheden, så har den dog en uudslettelig higen efter at vorde bedragen på ny, og der er en uafladelig strid imellem det, den har, og det, den attrår. Søger man grunden til dette fænomen, så ligger den åbenbar i virkelighedens utilstrækkelighed og i menneskeåndens fortrinlighed, der ikke kan tilfredsstilles ved det, som virkeligheden yder. Thi livets sandhed ligger ikke i dets ydre åbenbarelse, men i dets indre idé. Denne idé spirer i jordlivet, ligesom planten, der søger sin næring i dyndet; den er omgivet af mangfoldigheden, men den attrår kun enheden. Det, som forstanden opfatter, er alle de enkeltheder, hvoraf livet tilsyneladende består, men det, som den evige fornuft hylder, er hverken dette eller hint, ikke engang alle disse enkeltheder tilsammen som sådanne, men det er enheden, harmonien, som åbenbarer sig i dem alle, og hvad der ligger udenfor denne enhed, hvad der ikke går ind under den, det lader den gerne falde som noget tilfældigt, som noget, der modstrider dens væsen. Den giver afkald på det virkelige, for at drage den evige sandhed til sig. »Wer sich nicht ueber die wirklichkeit hinauswagt, wird nie die wahrheit erobern«.

Hvo der ikke vover sig ud over virkeligheden, hvo der

hænger sig fast i den, og ikke ser noget höjere under den, vil aldrig erobre sandheden, men endnu mindre vil han vinde sandhedens reneste åbenbarelse: kærligheden. Hvo kan tvivle derom, når han betænker, på hvilken måde han hænger fast ved sine venner, ved sine elskede. Hvilket menneske man end tager, hvem man end betragter: når man undersøger deres enkeltheder, deres legemlige og åndelige tilstand, så støder man overalt på mangler og fejl og skrøbeligheder, og når vi gribe i vor egen barm, så indse vi til fulde grunden til, at det må så være. Hvor meget og hvor stærkt tiltaler os ikke desmindre deres hele personlighed, med hvilken inderlig kærlighed omfatte vi ikke hele deres væsen! og hvorledes går det til, at det er netop disse fejl, som vi tillige elske, som vi, når de engang imellem aflægges, med en viss forundring savne, fordi personligheden har gennemtrængt også dem, så at vi igennem disse fejl skue et renere, et elskeligt væsen.

Anvende vi dette på vor betragtning af den forgangne tid, så vil det være indlysende, hvad fortidens sandhed er for os, og hvorfra den kærlighed kommer, med hvilken vi omfatte den, en kærlighed, der ikke blot er et forbigående ungdommeligt blus, en ungdomsdröm, men som med årene voxer og bliver til en stadig flammende lue, der ikke slukkes, men næres ved uafladelig tænkning over de enkelte ting; så vil det tillige vorde indlysende, hvorfor vi ikke blot omfatte denne fortid med kærlighed, men hvorfor dens betragtning i modsætning til nutiden er så gavnlig, ja er så nødvendig til vor fremadskridende udvikling. I tiden, som er sluttet, kunne vi nemlig igennem alle tidens tilfældigheder komme til dens idé, til sandheden, og hvor vi se den, dèr elske vi den; hvad der kunde vorde, er fuld-

endt, de slette tilfældigheder ere sunkne tilbage i deres intet, og uhildede af dem kunne vi klare idéen for os, i det höjeste ere vi kun hildede i vor egen tænknings svaghed; men i nutiden ere vi ligesom begravede i enkelthederne, vi hænge fast i dem og kunne ikke komme ud over dem, hvert öjeblik forstyrre de os, og for ordningen af lutter småligheder kunne vi aldrig komme til det hele, til det store. Nutiden er endnu i arbejde, og næsten al dens gerning er flikværk, næsten alle dens bestræbelser gå ud på, til et gammelt indgroet onde at föje et nyt gode; hvo der vil noget, kan ikke hvad han vil, fordi der bestandig står noget hemmende for ham, som han først må have ryddet til side. Men det, som vi af fortiden opfatte, det som begejstrer os, og som vi ynde og elske, er det gode; dette gode er ånden, det onde er kun virkelighedens strid for at komme til sit væsen; og så visst som nutiden, som en virkelighed, stedse ligger i strid (gjorde den ikke det, så var den en død uting), kan man også om den sige, at den stedse ligger i det onde.

Men der er fremdeles med hensyn til indflydelsen på vore handlinger, på vor uddannelse, en stor forskel på tingen, som kan vorde, og tingen, som har været. Når vi betragte det første, det vi have for öje, men som endnu kun er et billede i luften, en poetisk fiktion, så opvækkes der hos os et velbehag, og betragtningen frembringer en æsthetisk virkning, der vel ingenlunde er ubetydelig eller uden indflydelse på vor uddannelse, men dog må stå tilbage for den historiske sandhed. Når visse karakterer og handlinger skulle være en spore for vor handling, når de ikke blot skulle have en poetisk virkning, men en moralsk, så må de i os ikke blot frembringe en stemning, men en

villie, og dette sker kun ved deres historiske realitet (den historiske tragedie frembringer just derfor en större virkning, end den, der bevæger sig som en aldeles fri digtning), denne realitet nemlig taget i sin renhed, og afklædt sit tilfældige. Vi kunde derfor (og digteren fryder os undertiden med en sådan udsigt) skabe os et ideal af den rene tænkning og stille det foran os; men vi foretrække, når elementerne dertil ere til stede, at stille det tilbage i fortiden. I det første tilfælde fordres der en större og renere kraft til at ile frem imod det blotte billede uden nogen ydre tilskyndelse; i det andet derimod drives vi tillige frem ved den kraft, som ligger bag os, i det forbillede, som den foregående tid og vore egne fædre have efterladt os.

Hvad vil jeg nu sige med disse almindelige, noksom bekendte, bemærkninger? Kun dette: at man ved betragtningen af oldtiden, for så vidt denne betragtning skal virke ind på nutiden, stedse må holde sig til dens ånd, ikke til dens nøgne legemlige virkeligheder. Dette: at enhver udvikling skrider frem igennem modsætninger, og hvor disse ikke allerede findes, dèr skabes de; thi det ene udvikles stedse af de modsatte. At nutiden ikke kan undvære oldtiden, just fordi den er dens stærkeste modsætning; og at den illusion, som virkelig er til stede, ikke lammer og hemmer nutidens udvikling, men tvertimod er en spore for den, og ved de indre, dybtliggende, kraftige løftestænger, som den sætter i bevægelse, hæver den i vejret og fører den ud fra sin egen bornerthed. Kun dette: at livets poesi overhoved kun i modsætning til den magre virkelighed ser ud som en illusion, men er i grunden livets kærne; at uden den vilde der intet sandt liv være til, og uden den

8-9

var det heller ikke værd at leve. At oldtiden, just fordi den kan hæve sig ud fra de historiske begivenheders materielle baggrund, kaster sit poetiske genskin hen over nutiden, og derved bidrager til at stille denne, der ellers vilde gå under i døde former, sit rette mål for öje. Dette: at enhver form er en lænke, hvori ånden er bunden, at oldtiden er løst af sine lænker, fordi den er forgået, og at nutiden, som er bunden og må være det, stundum trænger til at ryste sine lænker, thi også den skal sprænge dem, skal forgå og fødes på ny.

Hvis nu dette ikke allerede i og for sig er klart for alle, så vil det, for at bane os vejen til den nordiske oldtids betragtning, være tjenligt, at vi stille os den klassiske old for öje og overveje, på hvilken måde *den* virker ind på nutiden. Thi *dens* indvirkning nægter ingen, og *dens* ypperlighed fremhæve alle. Thi her, siger man, er rigdom, i Norden armod; her er Sydens lune varme, i Norden nøgne klipper og is; her har fantasiens glimrende lys sit hjem, over Norden ruger den dorske tåge; her udskød tænkningen sin rige blomsterfylde, i Norden beherskes alt af den rå kraft. Og hvad var da i virkeligheden denne klassiske old? Dersom man kun betragter enkelthederne i de græske folkeslags forfatning, og i sin dom alene holder sig til dem, hvad bliver der da af den höjt priste græske herlighed? Vare Spartanerne et elskværdigt folk, som det er værd at ligne? At piske nøgne drenge offentlig, for at hærde dem; at tage vanføre börn fra deres forældre og at lade dem dø af hunger, ikke engang formedelst nød, men af grundsætning; at opmuntre börn til at stjæle, når de kun ikke lade sig gribe deri, og mere deslige, er dette træk af humanitet? at behandle et underkuet folk (Heloterne)

som umælende dyr, er det menneskelighed? Og disse ustadige, lunefulde, vankelmodige og forfængelige Athenienser, der aldrig selv vidste, hvad de vilde, og måtte holdes i godt lune ved offentlige skuespil, vare de virkelig et så elskeligt, et så dybt tænkende folk, som man gerne vil bilde os ind? Var det ikke af deres fordærvelse at kunsten spirede frem, og af Sokrates' død at filosofien udviklede sig? Kan den stat være et mønster for stater, hvor kvinden var foragtet og uden dannelse, hvor kun skøger deltoge i det selskabelige liv, hvor sæderne vare besudlede af unaturlige laster, hvor to trediedele af beboerne vare trælle, for at én trediedel kunde lege statsborgere, hvor der under frihedens ægide herskede den største, den lunefuldeste despotisme? Vare de laster, som man nu tillægger Nygrækerne, ikke allerede til hos deres fædre? og når man betragter den uafladelige splid og strid imellem Grækenlands tvende hovedstammer (Joner og Dorer), hvad bliver der da til sidst af den hele hellenisme som en enhed?[1]) Og disse plumpe Rommere, disse kunstens ødelæggere, fortjene de i virkeligheden al den tilbedelse, man har ydet dem, det over hele den civiliserede verden ud-

[1]) Angående disse for resten ikke ubekendte sandheder kan jeg nu henvise til Bröndsteds særdeles tiltrækkende Rejse i Grækenland; her hedder det blandt andet (1 d. s. 27): »Den uro, den personlige forfængelighed, den skinsyge og ugunst, den letsindighed og lettroenhed, den barnagtige inkonsekvens, som i höj grad er påfaldende hos vor tids Grækere — og som forhindre alt kraftigt samhold —: disse negative sider ere måské vel potenserede ved mangehånde uheld igennem århundrederne, men ikke derved indbragte i den græske nations karaktér, *de ere nedarvede fra deres fædre, hos hvem vi kun mærke det negative mindre, fordi de herligste positive egenskaber, dyder og glimrende fortjenester holdt hine i tömme.*« Og på et andet sted (s. 58) omtales »Grækernes gamle arvesynder: egoismus, gensidig skinsyge, mangel på ærligt sammenhold og barnagtig ustadighed«.

10-11
bredte herredömme, som man har forundt dem? Er den glans, hvori deres literatur og kunst træde frem, noget andet og mere end et genskin af Grækernes? Er den livsfilosofi, de have åbenbaret i deres handlinger, tilrådelig for verden? Når alt kommer til alt, så er det bedste, de have, nogle efterlignende digtere, som i almindelighed ingen anstændig yngling kan læse i deres helhed, så er udbyttet af deres tænkning sammentrængt hos én mand, der i gerningen besad — og hvo skulde ikke beundre det? — en uforlignelig gave til at behandle sit sprogs klangfulde malm, til at stille hvert ord på det sted, hvor det bör være, men som på tænkningens himmel dog kun var en tindrende stjærne af anden störrelse, oprunden i en fordærvet tidsalder, af hvilken der udviklede sig en anden, besudlet med de afskyeligste laster. Så er det da vel sandt, at denne oldtids historie, når den opfattes i sin virkelighed, ingenlunde viser os folkene i den glorie, hvori de nu stå for os; at det må være os, der se noget andet og noget mere deri end det, der ligger i de adspredte enkeltheder; at vor ærbødighed for den oprinder deraf, at vi lade det øvrige være hvad det var, men betragte og fryde os over og varme og kvæge vor sjæl med det billede, som vi selv have skabt, ved i visse brændpunkter at samle de stråler, der i fortiden gik vidt adspredte fra hinanden. Så er det vel sandt, at vor dannelse netop består og har udviklet sig ved sin modsætning til oldtiden, at vi skylde den ikke så meget til selve de gamle folk, som til det ideal af dem, vi have opfattet og uddannet, ikke til deres virkelige udvikling, men til den udviklingsånd, som åbenbarer sig hos dem; kort, at det, vi hos dem hylde, i grunden ikke er andet end den rene og skönne menneske-

lighed, der, mere eller mindre, kommer til syne hos alle folkeslag, og som mere eller mindre tiltaler os, efter som vi selv have hævet os til et visst trin af dannelse, og efter som vi hos de gamle folk finde noget, der står i samklang med denne dannelse. Dette kætteri turde jeg næppe have vovet at ytre, hvis jeg ikke havde fundet det hos en mand, der var en af den klassiske oldtids varmeste venner, men som, med al sin kærlighed til den, agtede sandheden over alt. Hans mening er den, at det er ikke den klassiske oldtids rene skære virkelighed, således som den åbenbarer sig for den blotte forstand, der bidrager til vor dannelse, det er den höjere ånd, der lever i denne virkelighed[1]). Og således er det heller ikke den nordiske oldtids

---

[1]) »Unsere moderne bildung beruht grossentheils auf dem gegensatz, in welchem uns das classische alterthum gegenuebersteht. Es wurde schwer und betrübend zu sagen sein, was von ihr zurückbleiben möchte, wenn wir uns von allem trennen sollten, was diesem alterthum angehört. *Wenn wir den zustand der völker, die dasselbe ausmachten, in allen ihren geschichtlichen einzelnheiten erforschen, so entsprechen auch sie nicht eigentlich dem bilde, das wir von ihnen in der seele tragen. Was auf uns die mächtige einwirkung ausübt, ist unsre auffassung, die von dem mittelpunkt ihrer grössten und reinsten bestrebungen ausgeht, mehr den geist als die wirklichkeit ihrer einrichtungen heraushebt, die contrastirenden punkte unbeachtet lässt, und keine, nicht mit der von ihnen aufgenommenen idee uebereinstimmende forderung an sie macht.* Zu einer solchen auffassung ihrer eigenthümlichkeit führt aber keine willkühr. Die alten berechtigen zu derselben; sie wäre von keinem anderen zeitalter möglich. Das tiefe gefühl ihres wesens verleiht uns selbst erst die fähigkeit, uns zu ihr zu erheben. Weil bei ihnen die wirklichkeit immer mit glücklicher leichtigkeit in die idee und die phantasie ueberging, und sie mit beiden auf dieselbe zurückwirkten, so versetzen wir sie mit recht ausschliesslich in dies gebiet. Denn dem auf ihren schriften, ihren kunstwerken und thatenreichen bestrebungen ruhenden geiste nach, beschreiben sie, wenn auch die wirklichkeit bei ihnen nicht ueberall dem entsprach, den der menschheit in ihren freiesten entwickelungen angewiesenen kreis

12-13

rå virkelighed, på hvilken vi skulle fæste vort blik, når vi spörge, hvilken betydning den har for nutiden; men det er den nordiske ånd, hvis der gives en sådan, og denne ånds åbenbarelser, vi skulle have for öje.

Uden tvivl vil denne anskuelse blive endnu klarere, når man betænker, at det er ikke blot den klassiske old, ikke blot oldtiden overhovedet, der således illuderer os; det samme er tilfældet med selve kristendommen. Heller ikke i den er det den nøgne virkelighed, der gör denne tro til det, den er, til det, den stedse vil blive: menneskehedens frelsende lys igennem mörket. Også her, midt i selve sandhedens klareste region, gör illusionen sig gældende og viser de forsvundne tider i en glans, som aldrig er bleven dem til del. Med længsel vender mennesket sig til hin første kristelige tid, hin, som man mener, lykkelige alder, da troen i sin oprindelige renhed som en klar ström randt igennem menigheden, hin tid, da sandhedens og fredens rige var, som man bilder sig ind, virkeliggjort på jorden. Ikke desmindre er det poesien og kunsten, som vi skylde de gængse og unægtelig i mange måder henrykkende forestillinger, vi have om apostlenes personlighed; det er os desuagtet slet ikke ubekendt, at på et par nær, vide vi i virkeligheden om de andre kun hvad løse sagn fortælle os; og kristendommen har sin sagn-

---

in vollendeter reinheit, totalität und harmonie, und hinterliessen auf diese weisse ein auf uns, wie erhöhte menschennatur, idealisch wirkendes bild. Wie zwischen sonnigem und bewölcktem himmel liegt ihr vorzug gegen uns nicht sowohl in den gestalten des lebens selbst, als in dem wnndervollen licht, das sich bei ihnen ueber sie ergoss». *W. v. Humboldt*, Ueber die Kawi-sprache. Abhandlungen der königl. acad. der wissenschaften zu Berlin, aus dem jahre 1832. 2 th. Berlin 1836. s. XLIII.

historie lige så godt som enhver anden tidsalder, der kommer til verden. Hin hulde yngling, hin næsten kvindelige Johannes, for hvem alle kvinder sværme, og hvis billede bringer selv mænd til at smælte, er en ideèl inkarnation af kærlighedens væsen, et legemliggjort udtryk af den længsel, der i sandhed skal tilfredsstilles her og hisset; men dog vide vi med visshed, at han var en tordensön. De første menigheder vare ingenlunde så lykkelige, som de leve for os i det ideal, vi selv have dannet: selve apostlene kivedes, og menigheden var fuld af tvist og af overtro; sandhedens rige blev til et fantastisk tusendårsrige, thi virkeligheden var så slet, at man måtte rykkes ud fra den; tiden levede af underværker og kunde ikke være dem foruden, og den fyldte selve det himmelske rige dermed (man erindre sig hint gigantiske vintræ med dets enorme grene og klaser og bær). Ja, denne trang til noget höjere, som ej var virkeliggjort i tiden, indvirkede endog på forestillingen om selve troens væsen og har indvirket derpå igennem hele den følgende tid. For dem, der have gennemskuet kristendommens væsen og tillige have fulgt dens historiske åbenbarelse, kan dette ikke være skjult. Her vilde det ikke være passende at give nogen udvikling deraf; men vi kunne dog tyde hen på de kendsgerninger, som historien har optegnet på sine sanddru tavler: at den kristne tros væsen er ånd; og ikke desmindre har dog det, der kun er vedd og bark, der kun tjener til at fastholde og udvikle den indre marv, det, der kun er til, for som skal at indeslutte kærnen, fra den første tid af og til alle tider af en stor hob, ja hartad af alle, været antaget for og gået og gældt for det indre væsen, for kærne og marv; — at den kristne tros væsen er frihed; og ikke desmindre

14-15

har den næsten stedse været et redskab for et enkelt folk eller for et enkelt parti, som hver gang formede dette redskab således som det tjente dem bedst; — at den kristne tros væsen er fred; og ikke desmindre bekrigede de kristne folk hinanden, hjemsøgte hinanden med skændsel, mishandlede uskyldigheden og trådte fredens frugter under fødder, og alle påkaldte de fredens gud om lykke for deres våben, alle håbede de til ham, at han skulde velsigne og helliggöre deres vold; — at den kristne tros væsen er kærlighed; og ikke desmindre har ingen tro under kærlighedens håbe opvakt så gudsbespottende forfølgelser som den, der forkyndte, at hellighedens gud var legemliggjort på jorden. Hvis man nu, for at kunne fatte det höjeste på jorden, for til liv og sjæl at kunne vorde gennemtrængt deraf, må fornægte virkeligheden og holde sig til dets ånd; så er det indlysende, at det overalt ikke er virkeligheden, men ånden, der skal søges, gribes og fastholdes; og de, der bestandig, når vi drage de forsvundne tider frem og inderlig vederkvæges ved deres betragtning, gyde koldt vand over os ved at forehalde os deres virkelige mangler og fejl, dem kunne vi ikke andet end svare: men når kristendommen ikke var til i hele sin fylde, uden en eneste gang, i én personlighed, når den ikke var således til i århundrederne för Konstantin, når den ikke blev til da, når den ikke er til i pavedömmet og heller ikke i den skare af kirker, som udviklede sig af dette, er den da ikke virkelig til? svæver den kristelige ånd ikke over dem alle? har denne samme uomskiftelige, uforgængelige ånd ikke åbenbaret sig i alle disse skrøbelige og forgængelige former? åbenbarer den sig ikke hver dag, i enkelte lykkelige timer, i de skönneste og reneste personligheder? Fordi denne ånd endnu ikke til

fulde har gennemtrængt nogensomhelst stat, er det ikke desuagtet statens eneste formål at realisere den? Men på samme måde går det os med alle de henrundne tider; det er just derfor, vi med så inderlig sjæleglæde betragte disse tider, ikke fordi vi ere blinde for deres mangler og brøst, ikke fordi vi jo noksom kende deres skrøbeligheder, men fordi vi i vor tid, så vidt vi mægte, ville realisere deres gode sider; fordi vi til vor egen udvikling behøve et åndepust fra fortiden, som mennesker fra hele menneskehedens fortid, som nordboer fra Nordens henrundne old.

Disse bemærkninger havde næppe været fornødne, hvis der ikke i vor tid havde hævet sig adskillige stemmer imod den sætning: at uagtet al den söndring og adsplittelse, som de menneskelige ting føre med sig, gaves der fordum en nordisk enhed; at det var ved denne enhed Norden var stor og stærk, at der derved blev sat en dæmning for fremmed overvælde, hvilken først blev nedbrudt, da enhedens bånd brast. De have søgt at påvise det adsplittede, der kom til syne i Norden: de have gjort opmærksom på, at det var delt i mangfoldige små, adsplittede riger, der ingen forbindelse stode i med hinanden; de have villet vise, ja de have víst, at selv i det, om hvis væsentlige overensstemmelse man hidtil ikke har næret nogen tvivl, i adskillige sæder og skikke, åbenbarer der sig en påfaldende forskellighed. De kunde på samme måde vise os, at sproget var adsplittet i mange dialekter, så at det ingenlunde i ett og alt var det samme, o. s. fr. Det er især imod dem, vi rette den almindelige bemærkning: at det er forstanden, der gennemtrænger det enkelte, men fantasien, der opfatter det hele, at disse ævner ikke kunne undvære hinanden, og at der til dåd ikke blot kræves kold

16-17

indsigt, men levende begejstring.[1]) Det er derfor forgæves, at de påminde og advare os, der ere begejstrede for det gamle Norden og se det i sin harmoni, i det de sige: men her er dog en forskel, og her er atter en forskel; i det de, når vi tale om enheden, tilråbe os: men enighed var der ikke; og i det de således give sig til at kløve tiden og at splitte den ad i sine smålige enkeltheder, og tro måske dermed at have sagt os noget, som vi ikke allerede vidste og måtte vide, förend vi erkendte enheden. De sige bestandig, at vi skulle læse tal, men at addere forstå de ikke eller bryde sig ikke derom; vi derimod addere og tænke, at det vel da må forudsættes, at vi også kunne læse tallene. Vi erkende enheden i det menneskelige åsyn, men det er aldrig faldet os ind at nægte, at der åbenbarer sig tusende forskelligheder deri. Vi forstå ved enheden idéens harmoniske åbenbarelse i det tilfældige, ikke ensformigheden. »La paix! elle est dans l'harmonie, sans doute; mais d'âge en âge on l'a cherchée dans l'unité.«

Fra dem, som det er om at göre at opfatte oldtiden, vende vi os endnu til dem, som have nutidens udvikling for öje. Gives der nogen, som med den begejstring, der kun avles i afsondring fra verden og kun næres ved fortsat granskning i nattens stille timer, tilråber sine landsmænd, tilråber alle: ser tilbage! beskuer oldtiden og dens færd! så vender han sig med det samme til nutiden i dens hele virkelighed, og må da spörge sig selv, i det han vover at tænke på en ny tid, på ny skikkelser og former: til hvem det er, han taler, til hvem han retter sine ord, og

---

[1]) la froide raison n'a jamais rien fait d'illustre. *Rousseau.*

hvo han mener der ville lægge dem på hjærte. Thi menneskene ere overalt af en dobbelt art.

Det ene slags (vi opfatte dem i deres yderligheder) ere de, hvis hele omhu går ud på at bevare de gamle former, at beskerme den gang, hvori alt allerede går; det andet ere de, der stedse søge at drage det gamle over i en bedre retning. For de første ere form og væsen det samme, og de formå ikke at adskille dem. Når staten forandrer skikkelse, så mene de, at folket heller ikke mere vil være til, og når konfessionen forandres, så tro de, at selve troens grund hører op[1]). De sidste tænke bestandig på væsenet og ansé formen for en biting, for et middel, der er mere eller mindre skikket til en höjere hensigt. Begge disse slags mennesker ligge i en bestandig strid; men de første træde mest frem i verden, og må det, thi det er dem, staten fornemmelig har sørget for, som for sine uundværligste og nyttigste tjenere; det er dem, der skaffe alle de løbende arbejder fra hånden på den måde, som andre allerede have gjort det för dem. Deres dannelse består just deri, at de vide, hvorledes andre för dem have båret sig ad, deres kundskab deri, at de lære deres forgængeres kunstgreb, deres dygtighed deri, at de kunne anvende dem bedst, og deres fortjeneste i at kunne ende dagens forretning, så at intet bliver liggende og dynger sig op. Når maskinen kun arbejder, så er det bevis nok på, at der er liv i den. Sådanne mænd virke igennem alle statsindretninger; samlede ere de at betragte som enkelte afsondrede lag, der hvert sørger for sig og slutter som så: når laget befinder sig

---

[1]) Når bogstaverne her se noget anderledes ud end ellers, så ville de også mene, at deres sprog er blevet forvansket.

18-19

vel, så kan det hele ingen nød lide. Men det andet slags ere de, som stedse skue fremad; de finde ingen hvile i tiden, men oprøre folkenes stille vande, at de ej skulle forrådne. De have ingen ret sans for det som er, men kun for det som var, og for det som skal vorde. De findes igennem alle stænder, fra kongen indtil hyrden, og nære sig som de bedst kan (Spinoza sleb glas, Rousseau afskrev noder), thi der er i almindelighed lidet sørget for dem, og der kan heller ikke sørges for dem, da de hverken udgöre noget lag eller nogen særegen kaste, og ingen kan vide, om de skulle blive til, eller hvorledes eller hvor. De udklækkes ikke i masse, som hönsene i den ægyptiske ovn, og tilhugges ikke som statuer i værkstederne, men skyde op hist og her som urter, hvis frø ligger skjult for ethvert menneskeligt öje i jordens skød eller på havets bund. De kunne vorde til hvad det skal være, men kunne aldrig vænne sig ret til i verden at være noget; for vanen have de en medfødt skræk[1]). De arbejde ikke, som hine, til visse timer og tider, men når ånden kalder dem, og de kende ingen lykke, finde ingen stund vel anvendt, uden dem, i hvilke idéerne få liv og udvikle sig i deres sjæl. Når disse vidunderlige væsener pludselig som stjærneskud skyde frem, når de fra den ideelle verden, i hvilken de leve, udslynge funker, lyn på lyn, så møde de overalt modstand og fjender, der sky dem som det fordærveligste uvejr; og lönnen for deres dåd er ofte tilsidesættelse, had, foragt, forfølgelse, stundum en voldsom død. Det er disse menneskehedens velgörere, som middelalderen førte til bålet

---

[1]) Le joug propre des âmes faibles et des vieillards, savoir celui de l'habitude. *Rousseau.*

og brændte til aske, men hvis minder efter døden fare om i tiden som hellige skygger, og hvis tanker, når tiden er moden, blive til virkelige gerninger. Men staterne have nu — og det er et glædeligt skue, at humaniteten har gjort sig så gældende — ikke blot anelse om deres ret til at være, men de sørge for dem, om end med en viss ængstelighed, når de komme til syne.

Af begge disse klasser findes der nogle i hvert land, skönt i höjst forskellige grader; yderligheder af begge ere ej almindelige, dog hyppigst af den første. Desto sædvanligere ere de mellemliggende rækker: Nogle, der ere så fordybede i dagens syssel og ikke have tanke uden for den, som gerne harmes, fordi de forstyrres i deres gode ro, og vende sig bort fra idéen, som fra en uting; andre, som længe og kraftig göre den modstand, som selv under denne modstand efterhånden lade sig vinde for den, men til at erholde deres gunst, må enhver beflitte sig på et langmodigt sind; andre endelig, der strax forstå idéen, når den kommer til syne, samle sig om den og arbejde, hver i sin kreds, på at virkeliggöre den, ikke som blinde følgesvende, men som seende. Nu ere disse ikke få. Desuagtet kan mangen skön tanke, mangt et ædelt forsæt, gå under i tidens skød, som en krusning på havets skum. Sker dette, så er der endda intet at sørge over; idéer forgå ikke. Hvis ikke på tredie dag, så om hundrede år stå de op igen.

Den nordiske oldtid har betydning for nutiden, for så vidt den er en oldtid, for så vidt den er en særegen nordisk oldtid, og fordi der i den åbenbarer sig en nordisk enhed; thi enhed er uadskillelig fra det åndige væsen, og det er

19-20
kun Nordens ånd, der lader sig mane, dens legeme er for længst smulret hen.

Oldtiden i almindelighed har betydning for os, fordi den er fjærn; og enhver udsigt i det fjærne, det åbne, til alle sider vidt udbredte rum, hæver sjælen og forædler den. Den udstrakte himmelhvælving med sine drivende skyer, eller nathimlen med sine funklende stjærner, eller det oprørte hav med sine hvide toppe af skum, med skibenes flagrende vimpler og langvejs lysende sejl, eller den vilde ørken med den gule sandflade, med de enkelte grönne oaser, og med den på jordfladen rugende, tunge, ligesom drömmende luft; det er oldtiden. Således er nutiden ikke. Det er den travle høstmark, hvor arbejderne, beskæftigede hver med sin dont, kun have sans for denne, se ned til jorden og sjælden hæve blikket til himlen eller se omkring sig og udad. De ere öjeblikkets börn, og derfor ere de trældommens; thi det er kendemærket på trælledåd, at udføre det arbejde, som skal göres, fordi herren vil det, fordi det er foresat, fordi det trængende, uafviselige öjeblik kræver og fordrer det; men det er frihedens værk, hvortil enhver tillige kaldes af indre uimodståelig trang, som han ikke gör fordi han skal, men fordi han må, hvortil han ikke formås ved ydre pligt, men hvilket han ikke kan aflade formedelst hans naturs tvang og hine evige guddommelige drifter, der aldrig hvile.

Men oldtiden har ikke blot betydning, i det den er fjærn, i det der imellem os og den ligger et vidt og åbent rum; den vorder tillige stor, i det den rykkes os nær. Vi vende vor sjæls serør imod den, og den blege måne, som

almindelige öjne kun skue som en flad skive, viser sig for det vel udrustede blik som en ophöjet kugle, med bjærge og dale, höjere og dybere end på vor nutids jord. Da begynde vi at forundres, da give vi os til at forske og at granske, da se vi noget, som ikke er til hos os; og vare vi hidtil hildede i dagens smålige gerning, så få vi nu en anelse om, at der kan være noget mere, noget större, noget ædlere til, end denne. Når det fjærne således rykker os nær, når det derved vorder stort, så få vi begreb om storheden af vort sjæleöje, som kan opfatte disse uhyre rum, som kan samle disse vidt adspredte stråler, som i sin dybde har et brændpunkt, hvor det mest adskilte vorder til ett billede, og det forskelligste til en samlet enhed.

Således have til alle tider alle ædle og ophöjede sjæle betragtet oldtiden, og når de finde den stor, sker det især derved, at de sætte den imod den snævre nutid. Når Rousseau vil vække sine medborgere op af den træghed, hvoraf han tror dem betagne, så viser han dem hen til den henrundne tid og dens mennesker; og han håber, ved de billeder af storhed, som i den stilles dem for öje, at kalde dem bort fra deres snævre kreds, deres indskrænkede syssel; ved at stille store, ophöjede dyder for dem, tror han at kunne vende dem bort fra deres dagligdags laster. »Når man læser den gamle historie«, siger han, »så tror man sig hensat i en anden verden og iblandt andre skabninger. Hvad have Franskmænd, Engellændere og Russer tilfælles med Rommere og Grækere? Hartad intet uden den ydre skikkelse. Hines sjælestyrke betragte de som historiske overdrivelser. Thi hvorledes skulle de, der føle sig selv så små, kunne fatte, at der engang gaves mænd så store? Og dog vare de til, og vare menneskelige væsener

21-22

som vi. Hvad hindrer os da i at være som de vare? Vore fordomme, vor hildede tænkning, vore smålige lidenskaber, der have forenet sig med egenkærligheden i alle hjærter og med statsindretninger, som geniet aldrig har dikteret.« Når han vil drage dem, der tænke over staten og dens institutioner, bort fra den idelige travle syslen med småting, fra den bestandige flikning og oppudsning af statsmaskinen, fra den snæverhjærtede beskæftigelse ikke engang med et eller andet hjul, men med istandsættelsen af en eller anden tand på dette hjul; når han vil, at de skulle overlade bearbejdelsen af disse enkeltheder til de lavere håndværkere, og selv gennemskue og styre det heles gang, så viser han dem hen til hine gamle lovgivere, til hine stiftere af stater og folkeskabere, der af naturen modtoge vilde, rå horder og lode dem af sin hånd udgå som dygtige folkeslag. »Når jeg betragter de nyere nationer«, siger han, »så finder jeg hos dem mange lovskrivere, men ikke én lovgiver. Oldtiden havde tre: Moses, Lykurg og Numa; og alle tre have især lagt vind på genstande, som ville forekomme vore retslærere latterlige; alle tre have haft et held, som man vilde finde umuligt, når det ikke var så faktisk bevist«. Og nu viser han, hvorledes Moses i ett statslegeme forenede en sværm af ulykkelige flygtninge, uden kunster, uden våben, uden talenter, uden dyder, uden mod, flygtninge, der ikke engang kunde kalde en håndsbred jord sin, men udgjorde en horde, der var fremmed på jordens overflade. Og af denne omvankende trællehob dannede Moses et politisk legeme, et frit folk; medens den vankede om i ørkenen og ikke havde en sten, hvortil den kunde hælde sit hoved, gav han den en varig forfatning, som udholdt tidens prøvelser, lykkens omskift-

ninger, erobrernes anfald, som flere tusende år ikke have kunnet ødelægge, næppe engang forandre, og hvis uforgængelige levninger endnu den dag i dag vække forundring. Nu viser han, hvorledes Lykurg foretog sig at danne et folk, der allerede var fornedret ved trældom og ved lasterne, som ere dens følger, hvorledes han pålagde det et jærnåg, hvis lige aldrig et folk nogensinde har båret: hvorledes han uophørlig i dets love, i dets lege, i dets huse, ja i dets kærlighedsytringer og i dets fester, viste det fædrelandet; hvorledes han forædlede det ved at göre denne lidenskab, den brændende kærlighed til fædrelandet, til den eneste lidenskab, gjorde dem stærke, gjorde én by til hersker over Grækenland, så at den bragte det persiske rige til at skælve. Nu viser han, hvorledes Numa var Roms sande stifter; hvorledes han forenede Romulusses røvere til et uopløseligt legeme ved at forvandle dem til borgere, mindre ved love, som de i deres rå fattigdom endnu ikke så hårdt trængte til, end ved milde statsindretninger, der forbandt dem med hinanden og hæftede dem alle til jordbunden; ved at göre deres by til en hellig stad, i det han helligede den og dem ved tilsyneladende ubetydelige og overtroiske skikke, hvis styrke og virkning kun få folk kende, men hvortil selv den vilde Romulus havde gjort det første grundlag. Når Rousseau endelig vil vise, hvorledes oldtidens enhed står i modsætning til den adsplittede nutid, så oplyser han, hvorledes det var én og samme ånd, der ledede alle gamle lovgivere i deres institutioner. Alle søgte at finde bånd, der kunde befæste borgerne til fædrelandet og til hinanden indbyrdes; og de fandt dem i særegne skikke og religiøse sædvaner, der i følge deres natur altid vare udelukkende og nationale; i

23-24

lege, som holdt borgerne samlede, i øvelser, som på én gang forøgede deres legemlige styrke og vakte stolthed og selvagt; i skuespil, som mindede dem om deres forfædres historie, deres ulykker og deres dyder, deres kampe og deres sejre, og idelig lænkede dem til fædrelandet. Imod denne oldtidens storhed stiller Rousseau en stærk skildring af nutidens fordærvelse, så meget stærkere, som han levede i en ulykkelig tid. Vi henvise læseren til ham selv[1]) og ville kun bemærke, at for oldtiden var fædrelandet det højeste, som det endnu var for Rousseau; men at tiden, uden at sætte fædreland og nationalitet til side, har et endnu højere mål for øje, menneskehedens ordning; og på vejen til dette mål vakler den frem og tilbage, står stundum stille og forsager, vinder atter mod og iler fremad. For oldtiden var der en enhed, som den så, og har virkeliggjort; men nutiden er adsplittet i sig selv, adsplittet i sin tro, som den famler efter, adsplittet i sine statsindretninger, som den ikke kan få samlet i en kort sum, adsplittet i sine sæder, som den ikke kan forene, uden i flitter og tant. Og det er især de tvende brøst, af hvilke den lider: regeringernes forhold til folket, og religionens forhold til staten. Begge disse vare i oldtiden ordnede. Regeringen udgik fra folkets midte og var kun den ene side af folket selv; nu er den vorden folkets modsætning og skranke. Religionen var en statsindretning og staten underordnet; men kristendommen udtaler det som sin grundsætning, at den er uafhængig af enhver stat, højere end alle menneskelige statsformer, og i det den stilles ind under disse, taber

[1]) Gouvernement de Pologne, chap. 2. 3, eller, da hans skildring kaster vel stærke skygger omkring sig, til Schiller, Ueber die ästhetische erziehung des menschen, 1-8 br.

den lettelig en del af sit væsen. Hvorledes tiden efterhånden vil rede sig ud af disse forlegenheder og ordne disse forholde, hvorefter den tydelig nok stræber, er det ikke vor sag at oplyse; men vi have henvendt opmærksomheden derpå, fordi det vel mere end nogen anden ting viser, at nutiden kan lære af oldtiden, ikke midlerne, men dog bevidsthed om et formål, at den af oldtiden kan lære at producere sig selv i enhed og kraft; og at den stedse, medens den uafladelig, om end tilsyneladende standset, rykker frem mod sit mål, for at nå dette, må se tilbage og se fremad, og idelig spörge tænkeren: »Vägtare, hvad lider tiden?«

Når vi ikke igennem forstandens glar, men i et åndigt skue ville opfatte Nordens oldtid som betydningsfuld for nutiden, når vi ikke ville tage dens arme og ben i öjesyn, men dens åsyn, når vi ikke ville have den i sine tilfældigheder, men i sit indre væsen; hvad er det da, som åbenbarer sig igennem alle de ydre tilfældigheder i *vor* oldtid? hvad er det, som udtaler sig igennem dens åsyn, hvad er det, den tænker i sit indre? Hvilke ere de idéer, som i den komme til syne, og af hvilke vi, der selv have idéen til formål, endnu kunne lære, ja kunne opbygges? Denne oldtid er ikke menneskehedens oldtid, den er *vor*, som nordboer tilhøre vi den og den os; og hvad der fra den første færd gik igennem Norden, det er endnu vort, hvis vi ikke have skiftet væsen og ere affaldne fra det, vi vare.

Nordens egenhed er renhed, renhed i sæder og renhed i tænkning; og denne renhed udgår fra en viss dyb

25-26

stille alvor, en indre ro, en dybsindig grublen. Så fører Nordens natur det med sig. Jorden avler, men den er ikke yppig; den udvikler langsom isblomsten af sit skød, den udskyder også, ligesom med overlæg, brogede væxter, men ikke hine Sydens mylrende, overgivne, alt overdragende slyngplanter; den er besindig. Og så er nordboen. I hans liv have de stille dyder deres hjem, ikke det pralende overmod. Ærlighed, oprigtighed, trofasthed høre ham til af naturen; falskhed har hjemme i Syden. Blufærdighed og kyskhed ere den nordiske kvindes naturlige smykke; letfærd og løsagtighed, der i Syden ingenlunde bære disse navne, have kun deres hjem under en glødende himmel og i en overgiven natur. Norden er en Thorvaldsen, Syden en Canova[1]). Den samme simpelhed kommer til syne i Nordboens sprog: hvor simple, hvor enfoldige, hvor ukunstlede ere ikke disse det gamle sprogs sætninger, der ikke have andet til hensigt, end at udtrykke tanken; svulst er en ting, som det slet ikke kender. Have vi da ikke ret, når vi til nutiden sige: Bliver fra os med disse Sydens unoder, som vore fædre ikke kendte! Bliver fra os med eders franske sæder, eders tomme galanteri, eders indholdsløse conversation, eders stikkende persiflage, eders uterlige lefleri! Bliver fra os med eders tyske svulst, med denne falske intetsigende ordbram, med denne skvalder af opskruede ord, hvor man længe skal lede, förend man kommer

---

[1]) Netop denne modsætning imellem begge er udtalt af Höyen (B. Thorvaldsen, i Dansk ugeskrift, anden række, nr. 108): »Så dybt rodfæstet var Thorvaldsens sans for denne renhed i følelsen, så modbydelig var ham forkælet kunst og smægtende føleri, at han, for ret at bekæmpe dem, søgte at åbne sin samtids blik for det yndige, selv hvor det fremtrådte under en fjærn oldtids stive former«.

til tanken! Bliver fra os med disse filosofiske systemer[1]), der voxe op det ene efter det andet som paddehatte i den fugtige jord, og lige så hurtig törre hen, der i en forskruet terminologi sige os sandheder, så simple, at verden har vidst dem i langsommelige tider, eller der, isteden for at iføre tanken oprigtighedens simple klædebon, indvikle og udvikle sandhed i lögn og lögn i sandhed, og så tilråbe os: falder ned og tilbeder! ser, her have I ti bind, og ville I have det, så kunne vi deraf göre eder tyve bind, og i disse ti bind, eller hvor mange I ville, ligger verdens frelse. I sandhed vi vide det: én sætning er nok til verdens frelse.

Nordens egenhed er kamp, men en kamp, der vil noget, og går lige på sit mål. Naturen fører det således med sig. Hvad den vil må den ville for alvor, thi den har vanskelighed med at bryde igennem; til alt hvad den vil må den samle sin kraft på ett punkt, og aldrig tabe sit mål af sigte. Syden er også i arbejde, men dens bevægelser flyde hen til alle sider; det er bølger, der idelig skvulpe op og ned, men aldrig fæstnes til is; det er en gæring, hvis produkt ikke kan holdes fast, men idelig fordunster. For Syden er selve bevægelsen hovedsagen, den kan ikke lide at være rolig, den vil idelig nyde; for Norden er bevægelsen kun et middel, en nødvendig betingelse for at komme til ro; det elsker kampen, for at komme til hvile. På legemlig vís har dette åbenbaret sig på mangfoldige måder i den nordiske fortid. Det var den første fordring til enhver mand, at han var rustet til kamp;

---

[1]) Naturligvis sigter jeg hermed ikke til studiet af dem, men til anvendelsen deraf. Ikke at kende dem, vilde være uvidenhed, men ikke at erkende andet end dem, forblindelse.

27-28
enhver fejg mand var en niding. Det var for Nordboen uundgåeligt at kæmpe med bjærget, med skoven og dens vilde dyr, med bølgen og det brusende hav. Det var nordisk færd at tumle sig på havet, for at opsøge lejlighed til den lige og fri kamp, og målet var at bringe bytte hjem og at nyde det i tryg rolighed, omgivet af hæder. Hvilket ærværdigt skue er ikke derfor en nordisk olding, der har set meget, erfaret meget, og nu meddeler ungdommen sine erfaringer og leder den, og i tankens stille ro forbereder sig selv til hint liv, som han endnu går i møde; hvilken modsætning til den sydlige gubbe, der med sine grå hår er en gæk og gantes. Det var nordisk færd, at ty til fremmede lande, for der at vinde fast bolig og at danne ny stater; og i selve Norden, når tanken om en statsforbindelse var fattet, at forfølge denne tanke fra slag til slag, indtil den var virkeliggjort, og når den var virkeliggjort, at holde fast ved den. Disse to ting vare uadskillelige: fasthed i kampen og fasthed i det, som ved kampen var vundet. Men sligt finder kun sted dèr, hvor kampen udgår fra det indre, fra en uimodståelig indre drift og ikke fra en ydre påvirkning. Have vi da ikke ret, når vi tilråbe nutiden: Bliver fra os med denne Sydens bestandige fluktuation, der aldrig véd, hvad den vil, der næppe har nået en ting, förend den bliver ked deraf og kaster den fra sig! Bliver fra os med disse statsomvæltninger og revolutioner, hvoraf den ene afløser den anden, og hvoraf den ene ikke er bedre end den anden, med denne forfængelige leg med løfter og eder! Bliver fra os med disse demagogiske omdrev (thi således ser jeg, at man nu vil have det oversat), der kun forstyrre det rolige fremskridt, med disse politiske optöjer, der hverken have andet

mål eller anden virkning, end at bringe den udannede hob til at le! Er ikke genstanden selv for ærværdig, for hellig til at berøres af latter? Have vi da ikke ret, når vi tilråbe nutiden: Vogter eder, og betænker, hvorledes I ere afvegne fra eders simple fædre; vogter eder for det, som vil blive eders fordærvelse, eders undergang, denne evige efterligning af fremmede indretninger, som I ikke have nogen brug for; vogter eder for at vorde det, som I aldrig skulle være, et ekko af andre! Ekko er tom luft, der vorder aldrig nogen legemlig skabning deraf. Have vi ikke ret, når vi især sige til de Danske: Hvorledes er dog det gået til, at I så sjælden kunne noget af eder selv, men gerne göre det efter, som Nordtyskerne göre! Når de reformerede, så reformerede også I tyve år efter; når de brændte hexe, så brændte også I dem, I kunde finde; når deres bönder rottede sig sammen og gjorde oprør, så forsøgte eders bönder det samme tyve år efter, og bleve slagne på nakken. Hvorledes have I nogensinde kunnet forglemme, at det bedste kommer ikke til eder derudefra: det bedste er kun det, der ikke gives, men idelig erhværves; det bedste have I i eder selv, i den selvdannende kraft, der kun optager det gode og selv forarbejder det; det er en arv fra eders fædre, som I hverken skulle sætte over styr eller forvanske.

Nordens egenhed er storhed, en sön af styrken; og det er det skönneste af alt: denne renhed i tanken, denne kamp for at virkeliggöre den, og så det, som vindes derved, opnåelsen af et stort formål. Den nordiske natur er stor, stor i sin vildhed og stor i sin odling. Fjældet forkynder det med sin höje top og sine nøgne lier, de store søer med deres dybe grund og spejlklare flade, de store

saftige skove, de lange bølgende marker, den uendelige grönning med sin friske farve; selv isfladen, hvori livet er stivnet, vidner om storhed. Så er hverken Sydens hentörrede løv, eller dens gustne, sygnende natur, der igennem en visnende, svindsotig tilstand forkynder sit liv og forbereder sig til et nyt. Naturen er stor overalt, men dens særegne nordiske præg er just det, som drager alle hen til de lande i Syden, som bære dette præg. Således var også det gamle Norden stort, stort i dåd og bedrifter, og der åbenbarede sig i det en bestandig udvidende kraft. Hvo vil nægte, at da havde Norden en betydning for verden, for Europa, og da var det danske navn udbredt og hædret, ikke blot i Norden selv, til Ishavets kyster, men også på Atlanterhavet, på de irske bølger, på Frankeriges kyst og i Englands hjærte. Vil nogen nægte, at det var Danmarks bestemmelse at beherske Norden, at hine forunderlige oldtidssagn ikke ere betydningsløse, men udtale det, som går igennem Danmarks ældre historie, det pulsslag, som bankede i Danmarks hjærte, at det idelig måtte udvide sig, at det måtte samle Norden i sig, og selv være Nordens Danevirke, det pulsslag, som efterhånden hørte op at banke, da det tyske væsen ikke blot brød ind over grændsen, men satte sig fast i Nordens midte, og for en tid lang blandede sig med, ja overmandede nordisk ejendommelighed! Driften var der, instinktet virkede, den udvidende kraft var i fuld gang, men bevidstheden blev kvalt i tidernes løb; folket drömte, og hver gang det endnu fægter en anden april, drömmer det om fordums storhed.

Når jeg betragter oldtiden, så forestiller jeg mig det gode ved den, og stiller nutidens skrøbelighed og mangler derimod. Hensigten dermed er naturligvis at vække nutiden ikke at nedsætte den. Skulde jeg derfor være blind for dens fortrin? Ved sin egen oldtid alene kunde Norden umulig have udviklet sig. Lader os da for et öjeblik forlade de gamle dage, for, når vi ere oplyste ved den senere tids erfaring, så meget desto tryggere at kunne vende tilbage til dem.

Vi have taget del i den almindelige dannelse, vi have optaget i os den europæiske odlings elementer. Vi ville ikke for stærkt gå i rette med os selv og undersøge: om det var nødvendigt, at lade visse nedarvede goder fare, for at kunne modtage andre? om den almindelige europæiske dannelse virkelig har gennemtrængt os, eller om det var stort mere vi fik, end en nordtysk side deraf, så at vi altså modtoge den på anden hånd? Vi ville ikke spörge: om vi have bevaret os selv deri, eller vi blot have ladet os påvirke? om denne almindelige europæiske dannelse har uddannet sig hos os på nogen så ejendommelig måde, har antaget nogen så ejendommelig form, at Europa har lyttet til os, til vor fremgang deri, til vor udvikling deraf, eller om det ikke var så godt som kun vor gamle nordiske literatur, som andre trængte til, medens de af det øvrige havde nok hos sig selv? Vi ville ikke dvæle ved: om ikke vore tre adsplittede literaturer, måské just fordi de ere så adsplittede, ere så ringe og for intet at regne imod Englands, Frankeriges, Tysklands? om vi i den religiøse sfære have gjort noget fremskridt, eller vi endnu efter tre hundrede års forløb stå på samme trin som Luther? om vi i filosofien have produceret nogen ny retning? om vi i

poesien, og dens funker lyse jo over den hele jord, have haft i sit slags enslige digtere uden just dem, som Nordens ånd begejstrede til at bryde en ny bane? og om noget af alt dette, thi derpå kommer det jo an, er nedlagt i geniale sprogværker (udenfor nordisk sprog kan der naturligvis ikke være tale om nordisk literatur), så fortrinlige, at de bevægede fremmede til at nyde dem i deres oprindelige sprog, således som vi studere andre literaturers heroiske værker i deres oprindelige tungemål, udenfor hvilke de slet ikke kunne nydes i deres fylde? Vi ville ikke indlade os i undersøgelsen af alt dette; vi vide, at vi have haft nogle så ejendommelige digtere, at de ere uoversættelige; vi erkende, at Nordboerne høre med til verdens oplyste nationer, at de i åndsdygtighed og åndskraft og i deres sprogs uddannelse ikke stå tilbage for noget andet folk i verden, der har så ringe materielle midler til deres rådighed, som de. Under denne forudsætning stille vi os da ind med i de dannede folks rækker og spörge: hvad de göre og have at göre, og hvad vi derfor ligeledes have at göre? Når vi ere rykkede frem til samme trin med dem, så have vi også i forening med dem noget at udføre.

Med kristendommen trådte vi ind i denne kreds, vi fulgte med i flokken; men vi stode ved strömningens yderste kant og toge liden del i, enten at fremme eller hemme bevægelsen; vi vare lidende, og lidende have vi modtaget den; men vi have haft godt af de goder, den bragte os. Hvorledes skred imidlertid Europa frem, og på hvilket vendepunkt stå folkene nu? — Enhver tid, der fødes, vorder til af en nutid og en fortid, »ved en formæling af den stund, som er, og den, som flyr«, og ved

tit og ofte vågnende, fremskyndende og advarende, minder fra alle de flygtede, i tidens skød allerede begravede timer. Men stundum have folkene glemt sig selv, eller de finde sin egen fortid så bar og nøgen, at de, om end fra først af med halv bevidsthed, drages uimodståelig hen imod en fjærn og fremmed, der ved sin storhed fængsler blikket, og ved sin åndige kraft bemægtiger sig og gennemtrænger al åndig virksomhed. Således droges middelalderen over til Grækenlands oldtid og gjorde den til sin. Da hævede der sig en ny dag over jorden, i det den klassiske old, forgangen i sig selv, opstod i tænkningen og kastede sit strålende genskin over de europæiske folk. De adsplittede stammer forenede sig i en ny verden og opdagede selv verdener på jordens overflade og i åndens rige. Tanken blev til en verdenstanke, og dens udgydelse til et verdensherredömme. Da universalmonarkiet var opløst, strålede tanken endnu herligere, endnu vældigere blev dens ytringer. Forestillinger, der ikke havde været til siden Miltiades' dage, fødtes på ny. Der skulde herefter kun være mennesker, og deres, alles naturlige ret var frihed og lighed. Da nåede den på det klassiske studium grundede dannelse sit kulminationspunkt; store undere havde det gjort i middelalderen, men nogen så stor begivenhed vil det aldrig mere frembringe i verden; »dæmningerne gennembrødes, og det blev til en oversvömmelse«. Dette er den nyere tids historie i kort begreb, det er virkningen af det klassiske studium fra dets begyndelse til den franske revolution[1]), det er virkningen af dets rolige opfatning og af dets

[1]) Det var det klassiske studium, og den ånd, som altid gennemtrænger det, når det drives for alvor, ej blot til skolebrug, det var det, som, i naturlig forbindelse med tusende andre sammenstødende

32-33

overdrivelse: odling og dannelse i enhver retning, og endelig sprængning af det hele.

Alt hvad der hidtil havde befalet studsede, og folkene selv bævede og skjalv i deres inderste marv. Trangen førte dem tilbage til sig selv. Instinktet, som forudfølte hvad der måtte ske, som i overmættelsen anede hvad der vilde følge, havde allerede tyet hen til en anden næring og begyndt at samle til nødens stund. Mennesket veg for nationen, det klassiske for det folkelige, romantikken udviklede sig af sin egen fortid; det originale gjaldt fremfor alt. Deraf henrykkelsen over Ossian, over Indien, over Shakspeare; derfra kom man til ridderpoesi og folkedigtning. »Således opstode på ny middeltidens og i det blå fjærne de islandske sagaer. Først nu, da den klassiske forverdens velbekendte mönstre ikke længer vare de eneste, blev det egne og oprindelige deri rigtig erkendt og skattet; men denne begerlighed efter det originale beviste mere hvad man savnede, end hvad man besad. Hungrende kastede man sig over alt, hvad der lignede det; man skånede hverken det egne eller det fremmede og kunde dog ikke tilfredsstille sig selv. Overalt blev det oprindelige druknet i en flod af efterligninger. I alle disse forsøg viser sig en stor dannelsesevne, men den har endnu ikke fundet form og skikkelse. Således viser den nyere og nyeste dannelse sig som et kaos af de mest uensartede organiske stoffer, af kærlighed og had, begerlighed og

---

omstændigheder, frembragte revolutionen. Dette vil måské nogen finde tvivlsomt, men, for kun at nævne et eneste exempel derpå, hvo véd ikke, at Plutark fødte contrat social, og contrat social revolutionens grundtanke.

lede, snart forenede, snart frastødende hinanden, og endnu forvænte vi, at den guddommelige ånde skal svæve over vandenes overflade.«

»Dog kunne, uagtet al tilsyneladende forvirring, elementerne i dette kaos udskilles efter deres naturlige slægtskab. To store masser af tradition ere optagne i den europæiske dannelse, begge meget ulige, men begge underordnede kristendommens indflydelse. I det ene lever endnu den græske, men især den rommerske forverden, der fulgte med ved overgangen fra den gamle dannelsesalder til den ny. Det andet ligger i folkenes oprindelige anlæg og forfatning. Begge have vexelvis haft overhånd, uden at skille sig klart fra hinanden. Først ved vore dages oprivning og omvæltning er modsætningen imellem århundrederne bleven kastet midt ind i det nærværende; og medens den i alle samfundsforhold ytrer sig i striden imellem republikanisme og feudalisme, er den, mere eller mindre skarp, men overalt trådt frem i al europæisk videnskab og kunst, under adskillige navne, såsom under modsætningen af det antike og moderne, det klassiske og romantiske, det sydlige og nordlige. At noget af disse modsatte elementer skal kunne udkaste det andet, er en forfængelig forventning, og skete det, så meget desto værre. De ere begge for dybt indgroede i hele det europæiske liv. At en ny dannelse af den nærværende kaotiske tilstand skulde kunne fremgå på anden måde, end ved en ny forening imellem begge, det kan man heller ikke indse. Om och huru en sådan förening kommer att ske, det beror dock af många orsaker, och ytterst (emedan vår tid drifvit allt till det yttersta) deraf, huruvida religionen, som är det innersta bandet

34-35

mellan alla odlingens elementer, kommer att nyföda sig sjelf.« [1])

Når tvende ting skulle forenes, så forudsættes dertil tvende modsætninger, og foreningen er desto inderligere, desto frugtrigere, jo mere hver især har udviklet sig indenfor sin kreds, jo mere de ere fuldkommen mand og fuldkommen kvinde. Skal da det klassiske og det nordiske forenes, hvilket er nødvendigt, hvis de begge findes hos

---

[1]) Tankegangen i disse bemærkninger om den europæiske dannelse og de noget forkortede slutningsord findes i indledningen til Betraktelser i afseende på de nordiske mythernas anvendande i skön konst, af Geijer (Iduna, 7 h. s. 86 ff.). Jeg hensætter deraf endnu for de læsere, som ikke have adgang til skriftet selv, følgende ord af Nordens dybsindigste tænker: »Hver bestræbelse må stå sin prøve, og fremtiden får da at vise, om denne kærlighed til det gamle er foranderlig som tiden selv, eller har alvor nok til at forandre tiden, om den er en kraft, som samler sig, eller en svaghed, der kun prøver ny stillinger. Imidlertid hører man allerede talrige røster, der ivrigen råbe imod en tilbagegang i tænkemåde og bestræbelser, som især skal vise sig hos den opvoxende slægt. Findes en sådan virkelig, fører den, som mange mene, tilbage til et dybt barbari, så vilde det allerede være en fortjeneste at stå stille; og det er en fortjeneste, som vi gerne overlade dem, der ville rose sig deraf Med dem have vi intet at tale. Tiden er i alt fald døv for deres råb, at göre holdt. De ere, hvorledes man end bærer sig ad, utrøstelige. Vi ville blot først og fremst med hensyn til den påklagede tilbagegang forklare os selv, og sige, at der findes en tilbagegang, som ikke blot er mulig, men til alle tider og under alle omstændigheder er rosværdig og gavnlig, og det er: *tilbagegangen til sig selv.* — »Denne stedse mere klarblivende selvkundskab er menneskelivets indre historie, en historie, som ved begivenhedernes ydre fremskridende ikke blot vinder i omfang og udsigt fremad. Den er tillige en tilbagegående historie. Hver ny gryende dag i den ene er for den anden et på det henrundne tilbagekastet lys, hvorved den søger at bibeholde eller atterstille den af ydre forandringer bestandig forstyrrede indre sammenhæng, og at bringe enhed og overensstemmelse i det hele. Fortiden vinder i betydning i samme grad, som fremtiden mere udvikler sig. Dette er så vissst, at i verdens *yderste* tider bliver det sikkert de *første*, som mest interessere alle.«

folket og begge skulle gennemtrænge det, så forudsættes, at de begge, för foreningen kan finde sted, må drives til deres yderligheder. Med det klassiske studium kan det vel allerede siges at være sket; næsten al saft og kraft er udsuget deraf, når man endnu bliver ved at suge, får man kun det bitre; hele det lærde apparat er gennemgået, kornet er udtærsket, og det törre strå ligger tilbage; pedanteriet er overvundet (de småstænk, der endnu findes hist og her, kunne kun göre sig gældende hos de lærde spidsborgere), og af selve frugten er der udpresset den lifligste most. Men det nordiske, det ejendommelige, det hjemlige står endnu langt tilbago; dets udvikling er næsten kun begyndt, det er et barn, der skal voxe til, for at formæles med den væntende mand; förend møen er udviklet, kan der ikke være tale om formæling; og uden den skal manden, ene, forladt, elsket af ingen og ikke begrædt af nogen, som en tör og vissen pebersvend gå i sin grav.

Alt i verden har sit hjem, sit hus, sin arne, sin slægt og sine minder; men ingen skal gå under deri, han skal rejse; og når han har gjort rejsen og vil nyde frugterne deraf, skal han først bortkaste alle dens tilfældigheder, drage det varige ud af den, og så gå tilbage til sig selv, til sit oprindelige væsen. Uden det er den hele rejse unyttig. Nordboen, der overgiver sig til det klassiske studium, gör en rejse, det er et fremmed land, en anden himmelegn han gæster; lad ham på denne rejse glemme hjemmet og fordybe sig aldeles i det fremmede, lad hele hans væsen blive gennemtrængt deraf, da fører han en uforgængelig sjælerigdom tilbage med sig. Men når han atter kommer til sit hjem, og dèr vil blive ved at være fremmed, så går han tabt, i det mindste for sit folk. Han

36-37

må efter sin hjemkomst på ny leve sig ind i sit forrige liv, kalde dets gamle minder tilbage, og jo herligere de ere, jo herligere det fremmede var, desto nöjere ville begge forene sig i én skön virksomhed for hele det følgende liv. Men det er sandt, at de fleste begynde jo rejsen, ja de blive, eller bleve for ikke længe siden, med ferlen over hovedet truede dertil, förend de endnu kende noget til deres eget, og förend de ere modne til noget ophold i det fjærne. Derfor komme de tilbage som en Jean de France, der næppe kan mindes sit modersmål, som ingen grund har fået i ham, men idelig snövler fransøsisk. Det latterlige deri kan alle se. I de simpleste huslige forhold er enhver mand vís, folkene blive aldrig vise.

Hvad der skal komme ud af denne tvist imellem det klassiske og det hjemlige (thi det nordiske er jo det hjemlige hos os), kan da ej være tvivlsomt. De skulle gennemtrænge hinanden, og der skal, når tiden kommer, komme en stor tid med en talrig og herlig afkom. Det klassiske vil aldrig forgå, thi det bærer det evige, det uforgængelige i sig, og det hjemlige kan vel sættes til side, men forsvinde, hvorledes skulde det det, sålænge hjem er til?

Det gamle Norden besad, uagtet sine mange enkelte afvigelser, en uadskillelig enhed i forfatning og sæder, i religiøs tro (mythologi) og i sprog; og det i så höj grad, at den selv nu, efter at mangfoldige fremmede elementer have trængt sig ind og have søgt at tilegne sig overherredömmet, ikke aldeles er tilintetgjort. Der var hos de nordiske folk en uudslettelig bevidsthed af, at de vare nordboer, og at de som sådanne stode i en skarp mod-

sætning til andre folk mod syden og østen, hvilken bevidsthed heller ikke endnu den dag i dag er udslettet. Hvorfra kunde ellers den begejstring komme, der, uagtet sine svingninger frem og tilbage, nu opflammer så mange, den begejstring, som opstår ved den blotte tanke om et almindeligt nordisk broderskab. Er denne begejstring kun et forbigående blus, kun en lygtemand, avlet i nutidens sump, eller er den ikke meget mere en uudslukkelig ild, der antændt i oldtiden har holdt sig ved lige, rigtig nok i lang tid har været dæmpet i de hartad udslukte kul, men nu kun behøvede et pust, for atter at udbryde i lyse luer? Dette, at der nu kan tænkes på, med alvor og for alvor, uagtet alle politiske afsondringer, kan tænkes på at tilvejebringe en nöjere forening af hele Norden, for således at danne et bolværk imod fremmed, altfor overvejende indflydelse, viser jo mere end noget andet, at der må være noget i Norden, som aldrig har været adsplittet; og kun den tanke, at dette har været i evindelige tider, at det støtter sig ikke på et flygtigt indfald af enkelte mænd, men på hele fortidens uforgængelighed, kan give denne forening sin virkelighed, sin kraft og sin fylde.

Statens forfatning i det gamle Norden har sin enhed deri, at den opstod ved en forsamling på tinge, der grundede sig på en slægtforening. Udviklingen var overalt den samme. Flere slægter forenede sig i små stater, med en drot, lagmand, eller hvad de videre hed, i spidsen. Således opstode Norges fylker, Upplands folklande, Gøteriges lagmandsdömmer og Danmarks små kongeriger, der mangen gang kun omfattede en ø. Disse mange småriger forenedes ved erobring. Historien angiver os navnene på mange sådanne erobrere, indtil enevoldsmagtens princip *(at vera*

38-39

einvaldi er, som bekendt, det gamle udtryk[1])) endelig fik overhånd og blev eneherskende: Ingild Trætelje, Iver Vidfadme, Harald Hildetand, Harald Hårfager, Gorm den gamle. Denne udvikling, hvis retning var den samme, splitter sig rigtig nok ad i tvende hovedformer: den monarkiske, hvor folkeslægter og kongeslægt stå som modsætninger, på hele Nordens fastland; den republikanske, hvor kongeslægten mangler, kun på Island, men hvor modsætningen dog bestandig træder afvexlende frem i én eller flere mægtige slægter. Denne sidste forfatning modstrider vel ikke det nordiske grundprincip, slægtherredömmet, men dog dette princips almindelige nordiske udvikling, og kunde derfor heller ikke finde sted uden på en afsondret, fjærn ø, hvor den snart måtte tabe sig i evindelige borgerkrige og endelig opløses. Den er således et enkeltstående, vistnok höjst tiltrækkende, fænomen, et forsøg, der snart viste sin mangel af berettigelse, medens det monarkiske princip hævdede sin nordiske ret og vil hævde den, sålænge nordiske stater ere til. Thi den nordiske grundtanke med hensyn til statsordning, der, såvidt jeg skönner, udtaler sig i den nordiske histories årbøger, ligger i slægtherredömmet, den ufravigelige grundtanke, at den ene slægt stedse står frem over den anden, og at én slægt hersker over dem alle; og dette vil uden tvivl vare ved til evindelige tider, sålænge nordiske folk ere til. Der kan vel også hos os opstå hine fri almindelige grundsætninger, som ere indbefattede i det bekendte gallikanske løsen: frihed og lighed, og enkelte mænd kunne måské endog tænke på at virkeliggöre dem; men at de nogensinde ville gennemtrænge noget af de

[1]) Haraldss. Hárf. kap. 3.

nordiske folk, ansér jeg for umuligt. Kongen vil til evige tider for alle Nordboers øren være en hellig lyd; den vil stedse, sålænge hjærterne slå, og armene kunne løfte sig, samle alle til fælles dåd; og at såre hans hjærte eller hans ære, vil af enhver sand Nordbo stedse ansés, ikke blot for kådhed, men for nidingsskab. Således sige også de svenske:

En Kung är själen uti Nordens lemmar,
de vissna bort och stelna den förutan.

Denne enhed i den nordiske forfatnings udvikling kan gerne, om man vil, være en følge af en viss simpelhed og enfoldighed, af den bestræbelse, stedse at udrette med få midler det, hvortil der ej behøves mange, og ikke at sætte alle kræfter i bevægelse, for at regere, hvorved måské mange kunne gå tabte for andre, tildels endnu höjere eller lige så vigtige formål. Vistnok er den monarkiske forfatning den simpleste af alle, og der fordres uden tvivl til en såkaldet fri forfatning, når den ikke skal vorde fordærvelig, dybere tænkere og ædlere, höjmodigere hjærter[1]); men den vise har sjælden været en ypperlig statsmand; når Plato dannede en stat, så digtede han den. Al regering er dog stedse bunden til en form, og det formlige er uadskilleligt derfra, men åndens rige er formløst og hører til en höjere verden.

Den monarkiske forfatning er imidlertid ikke noget særkende for Norden; den genfindes lige så hyppig i Syden.

---

[1]) La suprême puissance d'un seul est une idée simple, qui peut être comprise par les peuples les plus grossiers; l'organisme d'un gouvernement libre demande des têtes plus fortes pour le concevoir, des coeurs plus nobles pour l'exécuter. Sismondi Hist. des Français, t. 4, p. 313.

så meget mere, som forfatningen dèr også for en stor del er udgået fra gotiske stammer, ja tildels ligefrem fra de nordiske folk. Men den er forskellig derfra i flere henseender. I Syden findes på flere steder en forbundsforfatning, der er fremmed for Norden; princippet har også i Norden virket mere konstant, mere varig og uafbrudt; heller ikke er det monarkiske princip, efter sin nordiske karaktér, således som ofte og tidlig har været tilfældet i Syden, drevet til sit yderste, til sin sidste grændse, således, at folket forsvinder under magthaverens hånd; men det var stedse herskende, hvad der udtales så enfoldig og klart i fortalen til jyske lov: kongen giver loven og folket tager den ved; så at der stedse, i loven så vel som i de historiske begivenheder, udtaler sig en vexelvirkning imellem konge og folk, i det kongen begynder, men folket ender, kongen beslutter, men folket samtykker, kongen kalder, og folket følger hans kald; det vil sige, styrken gik fra enheden ud igennem mangfoldigheden. Dette er så bekendt, at jeg ikke holder det for nødvendigt at udvikle, hvorledes det overalt giver sig til kende, ved kongevalg, når sådant skulde ske, ved leding, ved skattepålæg, overhovedet ved alle offentlige foranstaltninger og påbud. Overalt træffer man folkets erkendelse af kongens ret, og overalt kongens agtelse for den almindelige villie, for folkevillien. Men ved folket menes ikke her nogen rå sammenløben hob, ikke den store skare af blotte arbejdere, der umulig den gang kunde have nogen indsigt i statens anliggender (navnlig var hele trællestanden, der i oldtiden og en del af middelalderen svarer til den arbejdende klasse hos os, udelukket fra al deltagelse); ved folket forstås hovederne for landets dannede slægter, til hvilken stand

de end for resten hørte, de, der i deres egen kreds havde betydelig indflydelse og derfor kunde have indsigt i det hele.

Det varige, det konstante i princippets udvikling viser sig deri, at, når man måské undtager den første begyndelse til udviklingen, som vi ikke kende ret nöje, fordi den måtte være en blot forbigående overgang, så ytrer der sig, ligesom i selve slægtbegrebet, således også i staten, en bestandig higen efter samling, en higen, der idelig måtte kæmpe med enkelthederne og idelig søgte at overvinde dem, eller med andre ord, der lå i magten en varig bevidsthed om, at den måtte samle det adsplittede og göre det til enhed. Betragtningen heraf er i mine tanker en af de mest tiltrækkende sider af de nordiske rigers historie. I slægtbegrebet ligger nødvendig den tanke, at slægten ikke må opløses, at dens besiddelser ikke må adsplittes, at den ikke må bestå af delte villier, at det særlige må forsvinde for det almindelige; ligeså, at den slægt, der optager flere i sig, må assimilere dem med sig, ikke give hver især sine særegne rettigheder. I den nordiske stat, hvis begreb udsprang af slægtbegrebet, udtaler det samme sig; og grunden til det politisk adsplittede Norden ligger kun deri, at denne bevidsthed, der overalt kommer frem i det mindre, ikke var stærk nok til i det hele at gennembryde de tilfældige hindringer, ligger deri, at fremmede elementer kom til, som rykkede bevidstheden bort fra sin rette nordiske bane. Idéen dukker derfor kun op i enkelte store personligheder, og den sank for en tid under, fordi den största del af magthaverne (hvilket især må tilskrives deres indvandring fra et land, hvor adsplittelsen var bleven herskende) glemte det hele og kun tænkte på sig selv. Den udtaler sig derimod i oldtidens sagn om store samlede

41-42
erobringer, i landskabernes forening til riger, i forbindelsen af det ved naturen afsondrede norden- og söndenfjældske Norge, i forbindelsen af Svearige og Gøtarige, og derefter bestandig fremskridende i landskabslovenes forening til en almindelig landslov, o. s. v. Selv en forening af hele Norden også i politisk henseende træder tidlig frem, og tiden stræber bestandig derefter. Dette udtaler sig i Knud den store med hensyn til Nordens materielle forening, og da var England, som den gang endnu havde bevaret sine nordiske elementer, ikke blot indbefattet deri, men var endog bestemt til at danne foreningens grundlag. Det udtaler sig i dronning Margrete, der, efter hendes øvrige planer at slutte, ingenlunde agtede at herske over tre adsplittede riger. Det udtaler sig selv i Kristian den anden, skönt han greb til det ulyksaligste middel, ved bøddeløxen at hugge det modstridende bort. Det er overhovedet mærkeligt, at denne tanke, der ligger så dybt grundet i slægtbegrebet, selv i middelalderen ikke ganske kunde gå under, i middelalderen, hvor den religiøse enhed ellers alene gjorde sig gældende og næsten aldeles fortrængte idéen om det politiske.

Imidlertid — jeg for min part skal ikke trættes med nogen, om der i det gamle Norden herskede stræben efter statsenhed eller adsplittelse. Folkeenheden kan ligge, men ligger ikke nødvendig i regeringen. Det er ikke i de nøgne statsforholde, men kun i deres sammensmæltning med folket, ja ikke engang i regeringens styrke, man kan søge den höjere åndige enhed, hvorom her egentlig er tale. Der gives jo endog dem som mene, at en svag regering under visse omstændigheder kan være til fordel for folkets

ejendommelige udvikling[1]); men uden at drive tingen til denne yderlighed, vil det være indlysende for enhver, der ikke ser udenpå, men ind i historien, at flere lande (som det forrige hellige rommerske rige) til visse tider kunne i politisk henseende være næsten aldeles adsplittede, være fulde af afsondring og forvirring, uden at man derfor kan benægte folkets, sprogets, literaturens og hele den åndige tænknings enhed.

Der var enhed i det gamle Nordens sæder og skikke, og der måtte så meget mere være det, som disse sæder og skikke i almindelighed udsprang fra den samme religiøse tro og havde sin dybeste grund i denne. Der var ligeledes og måtte være overensstemmelse imellem lovene, der ikke, således som senere, udgik fra en undertiden hul eller adsplittet og fra mange steder sammensanket spekulation, men fra selve sæderne. Denne nordiske enhed gennemtrænger alt, det huslige og det offentlige liv. Den viser sig, hvad enten man betragter den hedenske dåb eller giftermålet eller begravelsesskikke; man finder den i offerskikke og offergilder, i hestekødspise og börneudsættelse, i markeder, lege og andre møder. Den viser sig i religionens forhold til staten som dens gennemtrængende element, i stændernes forhold til og afhængighed af hinanden. Alt dette var herskende på omtrent samme vís

---

[1]) Cependant quelque avantage qu'un peuple puisse trouver à recevoir l'impulsion d'un gouvernement éclairé et vigoureux en même, l'impuissance de ses maîtres est presque toujours pour lui un avantage; car il est bien rare, que les forces de leur gouvernement ne soient pas employées à le contenir plutôt qu'à le pousser en avant. Sismondi Hist. des Français, t. 5, p. 60.

43-44
over hele Norden, og for at kende og rettelig forstå det ene lands sædelige forfatning og forholde, må man nødvendig ty hen til det andets. Afvigelser træde naturligvis frem, når denne enhed skyder ud i det enkelte; midlerne, man anvendte, vare ofte forskellige, men ikke tingen; og forskel i landenes fysiske beskaffenhed ophæver ikke enheden i folkelige skikke.

Og igennem denne de nordiske sæders enhed åbenbarer der sig også, al tidens vildfarelse uagtet, både milde og stærke tanker. Lader os derfor ikke afskrækkes fra vor hedenolds betragtning, lader os ikke tro, at den for os er uden betydning, endskönt vi vide, at vore forfædre vare vilde hedninger, at deres guders altere bleve besudlede endog med menneskeblod, og at trælles rygge bleve brudte på Thors sten; at deres land var råt og deres himmel tåget, ja at nøden undertiden var så stor, at de måtte udsætte deres börn; endskönt vi vide, at de gjorde mennesker til trælle, at lighed og frihed vare begreber, som de ikke kendte, at en folkefrihed, som selv vore tider ikke have virkeliggjort, ingenlunde var, som nogle have tænkt, fuldkommen begrundet og udviklet i det gamle Norden; endskönt vi vide, at Normannen, der for at søge ære og bytte flakkede om på havet og hjemsøgte fjærne kyster, var en grusom hedning, der fandt glæde i at ødelægge og plyndre, der ikke bragte kulturen med sig til syden, men sig selv ubevidst hentede *den* derfra, som han var i stand til at modtage. Dersom Odin var stræng, og Thor var grusom, så herskede også Frej over de lyse Alfer; dersom jordens blodige kamp blev fortsat i Valhal, så forbandtes også himmel og jord med en liflig strålende bro; dersom armens rå kraft gjorde udslaget i kampen, så forherligedes

den også ved en fostbroderlig trofasthed, der havde sit sæde i hjærtet. Vare sæderne vilde og rå, var det en hæder at anfalde vikinger, så var det også kendemærket på den retskafne mand, at han lod den fredelige handelsmand fare i fred og beskyttede ham og hans færd. Satte man en ære i at overvinde enhver uven, der kunde bære våben, hørte drab til dagens orden, og ansås de ikke for udåd, så holdt man dog den for en niding, der overfaldt en uforberedt, en slumrende fjende, så kaldte man dog den lykkelig, der på havet stødte på et vrag og kunde frelse de skibbrudne, så gjaldt dog den for en brav mand, der unddrog sin egen drabsmand, når han engang havde taget ham i sit hus og delt brødet med ham, fra den visse blodhævn. Var følelsen for det sömmelige ikke så fint uddannet, ikke så lutret, som nu, så foretrak dog mangen stolt bonde at være den første blandt sine lige, for at være en med navnbod hædret tjener ved sin konges hird. Var kvinden den stærkeres bytte, så var hun også genstand for den dybeste ærefrygt. Uskyldighed, blufærdighed, kyskhed og alle det huslige samlivs stille dyder svævede som milde alfer om de hytter, der vare farvede med blod; de styrkede kraften, hemmede voldsdåden, formildede det hårde sind og gave de lidende hjærter lise.

Der findes i den nyere tid næppe nogen sådan sædernes enhed, thi hvad der åbenbarer sig som sådan, er et ydre tilsyneladende skin; der er i det höjeste enhed i form, men der er adsplittelse i væsen, thi det, som de nyere tiders sæder og skikke udgå fra, er ikke troens enhed, i almindelighed ere de endog kun en fremmed indført mode. Troen selv er, om man vil, ensformig i sit ydre, men i virkeligheden er den adsplittet, fordi den hverken hos

45-46

lavere eller höjere i sin helhed er til; der er vel brudstykker og måské store brudstykker af den hist og her, men den gennemtrænger ikke det hele. Sæder og skikke, i den betydning som oldtiden havde dem, ere derfor heller ikke til, men kun ceremonier. Alle göre det samme, men de tænke sig noget yderst forskelligt derved; alle deltage deri, fordi de nu engang skulle, fordi deres afsondring vilde vække opsigt, men deres sind har meget ofte ikke den allermindste del deri. I oldtiden derimod bekendte enhver åben sin tro, selv om den fornægtede alt uden ham selv; nu bekende alle den befalede, og manges deltagelse bliver derfor til tomt eftergjort væsen, stundum endog til hykleri. Denne opløsning er fremdeles, og måské især, kendelig deraf, at man næsten overalt har tilintetgjort alle folkelige fester, alle fra folkenes indre følelse og trang udgående forlystelser, og ikke har vidst at sætte noget andet isteden, end hvad der kan forlyste öjet og kødet. Fantasien og følelsen, der udtale sig i oldtidens blus og lege og gilder, ere forsvundne; de findes kun enten i de enkelte familiers skød eller i bøger, aldrig i större samlinger i livet; og hvis de engang træde frem som en folkeytring, så standses denne sædvanlig af lovens håndhævere, thi de forudsætte, at folkeytring er råhed; men det bliver den kun, fordi den ikke er knyttet til nogen religiøs grund, Hvor skulde vi i vore dage finde noget, som kan sammenlignes med virkningen af det levende ord: den af alle erfarne mest erfarne gråhærdede gubbes, der i hele hirdens nærværelse fra sit sæde ved kongestolen meddelte sine råd; lagmandens eller dommerens, der tolkede loven på tinge; og den i kampen deltagende skjalds, hvis kampkvæde blev sunget på valpladsen, lærtes udenad af alle kæmper og forplantedes fra

slægt til slægt? (det bevingede ord er hos os lænket i lange forestillinger, tykke akter, törre rapporter!) hvor noget, der kan sammenlignes med hine gilder, hvor bragebægeret gik rundt, hvor minde blev drukket ved arveøllet? (udtale vi noget, så er det abstrakte idéer!) hvor noget, som kan sammenlignes med fostbrødrelagets höjtidelige indvielse og dets trofasthed i liv og død? (slutte vi akkorder med hinanden, så angå de huse eller penge!) hvor noget, der kan sammenlignes med hine forsamlinger på tinge, under åben himmel, tilgængelige for alle, hvor de enkelte private foretagender sammensmæltede med det, som angik hele landets offentlige vel, hvor slægterne sluttede deres ægteskaber, hvor de handlende samledes til markeder, statsmændene til rådslagning, og alle, mand og kvinde, til fælles lege, til fælles fortællinger, til fælles gilder? (Når vi nu forsamles, så har hver forsamling sit öjemed, og ingen af dem forenes i én almindelig interesse, omfatter på én gang alle, vækker på én gang den bevidsthed, at hvad enten de gifte sig, eller de handle, eller de rådslå, ere de lemmer af ett og samme folk.) I oldtiden havde enhver forsamling myndighed og kraft til selv at dæmpe ethvert udbrud, som forstyrrede det hele (forsamlingen var sit eget politi); nu véd man næppe noget andet middel til at forebygge misbrug, end at hemme brugen. Det er overhovedet påfaldende (den nordeuropæiske udvikling førte det således med sig), hvorledes alt fordum var åbent, og hvorledes alt nu er lukket: kirken er lukket, rådsforsamlingen er lukket, skuepladsen er lukket, selskaber og allehånde møder ere lukkede, selv spadseregange i Guds fri natur ere lukkede. Når alt således er lukket, kan man da undre sig over, at hjærtet er lukket med?

47-48

Oldtidens love ere kun komne til os som brudstykker og enkelte sagn; af dem kan man ikke danne sig nogen almindelig forestilling. Men de hedenske elementer, langt fuldstændigere, end disse brudstykker gengive dem, ere uden tvivl gåede over i middelalderen og have dèr blandet sig med de kristelige. Det vilde være en i mange henseender lærerig betragtning, at adskille disse elementer fra hinanden, for at oplyse, hvorledes de efterhånden smæltede sammen, og at fortsætte sammenligningen til den nyere tid. Det vilde da vise sig, om den omhu for alle, den humanitet, der åbenbarer sig i de ældre love, f. ex. i de fattiges væsen og i agtelse for dyrene, har holdt sig uforvansket til den nyere tid; om den senere lovgivning har bevaret den nordiske karaktér i det mindste i sit grundlag, eller om den er dannet ved et lidet ordnet og ikke tilstrækkelig gennemarbejdet aggregat af sydlige stoffer. Én ting synes at være klar: den ældste lovgivning var simpel, enkelthederne gik fuldkommen op i det hele; den nyere blev adsplittet, grundloven selv blev næsten tilintetgjort i dens tillæg, og vidtsvævende paragraffer, måské en svagere efterligning af det vidunderlige tyske retssprog, trådte efterhånden isteden for hine gamle sætninger, der vare så enfoldige, at de ofte bleve til ordsprog.

Nordens mythiske enhed trænger ikke til udførlige beviser. De egentlige mythers kreds og de mythiske sagn udgå overalt fra samme grundlag. De mythiske væsener vare alle Nordboer bekendte, og i det væsentlige vare forestillingerne om dem og deres virksomhed de samme. Hedensk ofring med samme anråbelse af guderne og samme

offerskikke var fælles for hele Norden. Rigtig nok blev én guds dyrkelse som hovedgud foretrukken hist, en anden her; og af enkelte mænd blotede den ene især heste, den anden hornkvæg, men alle sådanne afvigelser forstyrrede hverken den almindelige tro eller dens almindelige ytringsmåde; de blotede det, som de selv lagde mest vind på og agtede höjest, de fulgte den almindelige regel: giv guderne det bedste! Der er næppe nogen af disse blades læsere, som tvivler om denne overensstemmelse; og de forskellige meninger dreje sig kun, dels om den nordiske mythologis forhold til andre, dels om dens anvendelighed i nutiden, dens brugbarhed som vehikel for skön kunst.

Når man betragter den nordiske mythologis forhold til andre, så ligger den germaniske nærmest; og det vilde være en i flere henseender vigtig betragtning, hvis den lod sig anstille: hvor dybt ligheden går imellem dem. Man er sædvanlig tilböjelig til at betragte dem ganske som ett; men det er et stort spörgsmål, om man ikke derved skuffer sig selv eller den mindre kyndige læser. Man finder i det vigtigste fremmede værk over dette æmne, i Grimms Deutsche mythologie, hele den nordiskes indhold optaget; men jeg gad vidst, hvor meget der blev tilbage, når dette blev skåret bort! Der forekommer i tyske sange og sagn nogle navne, som Wodan, Dunar, Muspel o. desl., hvis overensstemmelse med de nordiske ingen vil nægte, ja når man betænker, hvorledes de ældste germaniske sprogs former ere fuldstændigere end de ved sammentrækning og assimilation fremkomne nordiske, så må man villig tilstå, at hine navne uden tvivl også i Tyskland er ældre end i Norden. Men udenfor disse navne finder man kun lidet stof, og når man vil forøge det, må man ty hen til langt

senere folkelevninger fra middelalderen, eftersom selve det oprindelige mythiske stof er udslettet eller adspredt af tiden[1]).

Det spörgsmål, vi opkastede, lader sig derfor ikke besvare; næsten alle elementer dertil mangle; vi have nok til at danne os en levende forestilling om det ejendommelige i den nordiske mythologi, men vi have intet til uden dens hjælp at befæste begrebet om den germaniske. Vi må derfor lade spörgsmålet falde; i denne retning kunne vi intet sige derom og ville kun, hvad der ikke er mere end billigt, have os vor ret forbeholdt til at kalde vor egen mythologi hvad den er, nordisk, og ikke at have den omdøbt til tysk, som om den da skulde tækkes os bedre. I dette önske ligger ingen bornert eller forfængelig nationalstolthed; selve behandlingen af stoffet vinder, når det fremstilles ublandet, således som det unægtelig ligger i de nordiske kilder, og modsætningen til andre træder stærkt frem, når disse skarpt adskilles derfra.

Det er imidlertid höjst rimeligt, at der imellem den tyske og nordiske mythologi har fundet en grundlighed sted, dog så, at hver har haft sine særegenheder, omtrent således som ved sprogene, hvilket vi siden skulle betragte, og således, at mythologien i Norden, ligesom sproget, har erholdt sit særegne udtryk og nordiske præg. Denne bemærkning er os af vigtighed, thi det er os kært, når vi ville göre brug af den, at vide, at den hører os til og er

[1]) For at overtyde sig herom, behøver man kun hos Grimm, der sikkert ikke har overset det mindste, at efterlæse artiklen om nornerne. Hverken deres navn eller deres særegne virkemåde, som vi kende af vor Edda og tildels af Saxe, kan eftervises i tyske kilder; hvoraf ingenlunde følger, at de ikke dèr have været bekendte, men efterretningerne ere fortærede af tidens tand.

noget for nordisk natur ejendommeligt; vi tör da håbe ved dens anvendelse at få noget af det udtrykt, som vi have ansét for nordiske fortrin modsat det sydlige, noget af Nordens renhed, stræben og storhed.

Man har, som bekendt, anstillet mange undersøgelser, for at vise ligheden imellem den nordiske mythologi og hartad al verdens, og man har forsøgt næsten i alle mulige retninger at forklare de enkelte mythers og de mythiske væseners betydning; disse undersøgelser ere blevne så mange, at sandheden, som kun er én, tilsidst hartad går under i denne mangfoldighed; og »när man,« som Wieselgren siger, »genomvandrat de lärdaste mythologernas systemer, och sett alla de nyares upplysande correspondensläror, blir man solblind af idel upplysning«. Ligheden har dog hidtil kun víst sig i overensstemmelse imellem enkelte navne, hvilken for en stor del kan være tilfældig, og i en eller anden almindelig mythisk forestilling; men man har endnu ikke påvíst noget folk, hvis hele mythiske kreds er fælles med nordboernes, altså heller ikke noget, hvis mythologi kunde give tilstrækkelig vejledning til den nordiskes forklaring. Dette synes at bekræfte det, vi önske, at vor mythologi, om ikke i sit første grundstof, så dog i sin udvikling er vort eget, er Nordens værk.

Man har ved andre betragtninger villet vise forskellen imellem de tre vigtigste mythologier, og derved fået ud, at den nordiske er de andres fuldendelse. Ved den nyeste fremstilling hos os i denne retning er det udtalt: »at menneskesjælen på sit første standpunkt, sin umiddelbare naturlighed, er substantiel, og at den indiske mythicisme derfor er substantiel polytheisme«; »at ånden dernæst må træde ind i en sfære, hvori den finder sig som frit subjekt,

51
og at den græske mythicisme er denne subjektive polytheisme«; at endelig »subjektet kun ved at göre sig objektivt genvinder en höjere ved friheden formidlet objektivitet, og at i følge heraf er den gotiske mythicisme objektiv polytheisme.« Eller: »Brahma er symbol på den substantielle naturånd, Zeus på bevidsthedens subjektive ånd, Odin på verdenshistoriens, d. e. menneskeslægtens ånd.« Oversætter man dette i et simplere sprog, så er meningen den, hvis jeg ellers har fattet den, at i den indiske mythologi har menneskesjælen endnu ikke bevidsthed, i den græske har den bevidsthed om sig selv, i den nordiske bevidsthed om verden. Deraf følger da, hvilket forfatteren også vil, at i de tre mythologier vise sig tre phaser af den religiøse udvikling, der i den sidste er fuldendt; og da »mythekredsen er folkets erkendelseskreds«, så er denne kreds sluttet i den nordiske mythologi. Denne betragtning svækkes imidlertid betydelig derved, at ingen mythe, ingen mythologi, overhovedet ingen tro, kan finde sted uden bevidsthed, og at bevidsthed om sig selv og bevidsthed om verden ikke indtræde efter hinanden, men er en akt, der på én gang foregår i sjælen, i det den ene nødvendig betinger den anden; heller ikke begynder den mythiske udvikling i én mythologi og udvikler sig i en anden, men hver for sig gennemløber nødvendig de mythiske momenter, hvad enten disse nu ere tre eller flere; og endelig kunne hverken nordboerne eller Goterne overhovedet ansés for noget mere verdenshistorisk folk end Grækerne eller selv Inderne. Alle folk have deres mythiske, heroiske og historiske tilværelse; ja, hvad mere er, al mythologi har til sin sidste enhed monotheisme og er ikke andet end denne enheds opløsning i forskellige retninger,

52

dens åbenbarelse under forskellige former. Dette kommer til syne endog i kristendommens historiske åbenbarelse, i hvilken den ægte kristelige monotheisme, læren om den eneste sande Gud, fordunkles ved denne Guds antagne åbenbarelse i mangfoldige menneskelige personligheder, ja selv i livløse ting (helgener og relikvier), over hvis tilbedelse idéen om den eneste levende Gud trænges tilbage eller hartad udslettes. Kristendommen selv har således, fra begyndelsen af, da den trådte ind i verdens mangfoldighed, gennemløbet selve de hedenske stadier og er på en stor del af jorden endnu bleven stående i denne sfære.

Hvad der herved alene kan komme i betragtning er dels det, som alle mythologier have tilfælles, hvori de alle ligne hinanden, dels det, hvorved den ene nødvendig adskiller sig fra den anden. Hvad de alle have tilfælles, er den guddommelige grundtanke, som går igennem dem alle; det, hvorved de skille sig fra hinanden, er den jordiske form, det levende billede, hvori denne grundtanke kommer til syne; thi enhver mythe er jo ikke andet, end et billede af idéen. Forestillingerne om verdens og menneskets skabelse, livets grundidéer, verdens undergang og det tilkommende liv (hvilket jo udgör grundstoffet i alle mythologier og i al religion), spörgsmålene: hvorfra ere vi komne? hvad skulle vi göre? hvor skulle vi hen? disse ting ere over den hele jord tænkningens genstande og forudsætte alle troen på det overmenneskelige, på det guddommelige; men denne almindelige tro åbenbarer sig i grundforskellige forestillinger om alt dette, således som det bliver ikke blot almindelig tro, men særegen genstand for troen. Den platoniske personifikation af idéerne (gentaget i de Treskovske idéer som væsener), den kristelige engle-

52-53
theori og den nordiske alfelære udgå fra samme idé, men fremstille den i höjst forskellige former, efter som man mere eller mindre har kunnet nærme sig idéens renhed. Ligeså er Zeus og Odin, Venus og Freja i deres væsen de samme, men i deres form forskellige, og således alle øvrige mythiske væsener. Overalt er tanken én, men billedet et andet. Og kun derved, at mythologiens væsen ligger i billedets væsen, kan der nu, da den i religiøs henseende har tabt al sin betydning, være tale om dens vigtighed for, dens anvendelse i skön kunst, hvilket er den eneste brug, vi nu have for den.

I det jeg hensætter nogle bemærkninger desangående, føler jeg tilfulde, at jeg i denne sag er lægmand, og at mine tanker derom måské kunne forekomme de indviede som höjst enfoldige. Dog gives der nogle almindelige sætninger, hvis gyldighed ikke vel kan drages i tvivl, og der haves i det mindste ett fast punkt at gå ud fra. Og det er dette, at al kunst i sin grund er poesi (dette ord taget i sin hele almindelighed), er fremstillingen af en idés åbenbarelse i legemlig form: ved digtekunsten dens åbenbarelse i ordet, ved musikken i toner, ved maleriet og billedhuggerkunsten i synlige former. Den höjeste og i grunden den eneste kunst er poesien selv, idéens opfattelse i tanken, hvilken hver gang ligesom af sig selv antager sin tilsvarende legemlige form og ikke kan være til uden denne; enhver kunstner er som sådan og må være skabende digter i sit indre, förend nogetsomhelst kunstværk kan udgå fra hans hånd. Men tankens fuldkomneste åbenbarelse er ordet, digtekunsten er derfor den fuldkomneste kunst, og de øvrige kunster, når de hæve sig over det håndværksmæssige, slutte sig kun til den som under-

ordnede led. Ordet er tankens fortrinligste organ: alt hvad der kan gives ved andre former, kan opfattes i det, og opnår først derved sin fuldendelse, eller med andre ord, enhver af de underordnede kunster virker hver for sig stærkere på og igennem den enkelte ydre sans, men ved ordet alene virkes på den indre sans i sin helhel. Men deraf måtte man da også formode, at den mythologi, der indeholder stof for poesien, også må indeholde sådant for de øvrige kunster; thi hvad disse afbrudt ville i tid og rum, det vil digteren ganske, og dèr hvor idéen er i hele sin fylde, der må også dens enkelte momenter være, og kunne findes og formes. Når dette ikke i virkeligheden lader sig udføre, så ligger hindringen hverken i idéen eller i dens tænkte billede, men i mangel ved de stoffer, i hvilke dette skal formes, eller i kunstnerens udygtighed til at overvinde deres modstand. Det, som da mangler en mythologi, når den virkelig har poetiske myther, kan ikke være andet end noget tilfældigt, en uddannelse i tiden, som kan være bleven den ene mere til del end den anden. Hvor poetiske elementer ere til stede, dèr kunne de også gå over til kunst.

Men derved, forekommer det mig, falder det vigtigste af det bort, som indvendes imod den nordiske mythologis brugbarhed i de skönne kunster: at den er rå og udannet, at den mangler attributer, at idéerne i den, hvilket er en følge af den nordiske mangel på sanselighed, ikke allerede ere trådte over i tilsvarende legemlige skikkelser. Denne mangel er åbenbar, men just denne mangel er et fortrin for den kunstner, der ikke vil blive stående ved én gang tilfældig antagne former, men selv vil digte, thi han kan her digte med större frihed; det er en mangel, en

54-55

stor mangel, for begynderen, men synes at være et fortrin for den fuldendte kunstner.

Forholdet er her omtrent det samme som ved den nordiske digtekunst. Den nordiske digtnings hovedmangel er, at den er et forstandsværk; den sætter sin kunst i omskrivninger eller allegorier, men begge dele er kunstleri. Alligevel er det aldrig faldet nogen ind, at Nordens historie, fordi den i det gamle Norden næsten slet ikke har modtaget nogen virkelig poetisk behandling[1]), ikke skulde være skikket til at modtage en sådan. På samme måde indeholder den nordiske mythologi meget, der blot er forstandsleg, og som derfor, i det mindste ikke i sin ældre form, kan blive genstand for kunsten. Ved begge bliver det nødvendigt, at gå tilbage til det ældste og oprindelige. Sker dette, så finder man i digtningen fortrinlige mönstre, f. ex. de eddiske sange, og i mythologien idéer, iførte en mythisk dragt, der just formedelst sit særegne nordiske præg må have noget særegent tiltrækkende for Nordens beboere.

Men hvad der nødvendig må gå forud for en kunstmæssig behandling af en mythologi, der endnu ikke har modtaget nogen sådan, er: først en fortsat granskning over de nordiske mythers væsen, en tydelig afsondring af det, som kun er forstandsleg, og det, som er virkelig mythe; dernæst en fortsat behandling af digterne, som de øvrige kunstneres forgængere, og det er sandsynligt, at der i deres sjæl og under deres begejstring vil fremstå mangen anskuelse, der undgår den egentlige granskning;

---

[1]) Der gives, som bekendt, nogle enkelte, men kun få undtagelser; f. ex. Evind Skjaldespilders sang om kong Hagen den gode, i hvilken en virkelig poetisk idé er udført uden prosaiske omskrivninger.

og endelig, at begynderen, sålænge granskning og digtning ikke nogenlunde fuldstændig have behandlet de mythiske æmner, afholder sig fra en udførelse, hvortil forudsætningerne ikke allerede ere ham givne, hvis han ikke selv er i stand til at opfatte dem, hvis han ikke først og fornemmelig selv er digter. Under disse betingelser, når en Thorvaldsen vil behandle de mythiske æmner, ligesom Oehlenschlæger den nordiske historie (hos Evald blev jo endnu det nordiske stof kun hugget til i franske former), vil den nordiske mythologi, lige så vel som enhver anden, kunne blive en genstand for skön kunst; og for så vidt den er ny og indeholder nordiske elementer, vil den yde et rigere bidrag, end det, der kan væntes fra idelige gentagelser af det gamle.

Hvilke rigere æmner kan man fordre, end den altskuende og altbeherskende alfader Odin med hans ravne, eller den tordnende Thor, den længselfulde Frej, eller nornerne ved Urds kilde og Yggdrasils ask? Hvilket mangfoldigere, end en fremstilling af kampen i Valhal? hvilket höjtideligere, end den kristne Hagen Adelstens modtagelse hos de gamle guder? Alene Thor i sine forskellige skikkelser, hvilken rigdom! Ynglingen Thor og Ymer, Midgårdsormen og Thor, iført sit bælte og hele sin jættestyrke! hvilken opgave for kunsten, i denne yngling at lade os se det samme væsen som skyernes mægtige herre! Hvilket maleri vilde det ikke være, som i en helhed opfattede Odin, Høner og Loke ved menneskets skabelse! Hvilken afvexling og hvilke modsætninger ligger der ikke i mythen om hammerens hentelse: den fnysende Freja, den ved tanken om kvindedragt undseelige Thor, og Loke, allerede iført som tærne, der gotter sig over dem begge!

56-57

Hvilken genstand for en skildring af sømandslivet og scener på havet, når havets gud åbenbarer sig, snart som den stormende, rasende Øger, snart som den rolig tronende Læ (Hler)! Men hvo kan opregne alle disse tilfælde, hvor mythens idé er så bestemt, så rig, så karakteristisk, at den ikke mangler andet end udførelsen. Der vil i sandhed hverken være mangel på æmner som kunne modtage en rig poetisk behandling, eller mangel på attributer, som kunne göre personerne kendelige nok; der behøves kun kunstnerens levendegörende tanke og skabende hånd. Og går man udenfor den egentlige mythekreds, hvilket folk har da en mangfoldigere, en mere poetisk sagnkreds, end netop de nordiske? hos hvilket trænger selve det mythiske dybere ind, end i disse underfulde fortællinger? Er den nordiske Stærkodder mindre heroisk end Herkules? og kan den på havet flakkende Hadding ikke lige så vel som Odysseus egne sig til episk behandling? Vil man ikke blot have stoffet givet, men også behandlingen, så at kunstneren ikke har andet at göre end at blande farverne og gribe mejselen? Hvad vilde der i så fald være blevet af den kristelige kunst? Hvor lidet var der dog i grunden givet af apostlenes personlighed, og dog har kunsten vidst af dette lidet at skabe en hel række af talende, udtryksfulde billeder! Man glemmer her, som så ofte, at det er ikke nutidens opgave at tage oldtiden som den er, for at gentage den (da måtte den være givet i en rig fylde), men det er nutidens opgave, af oldtidens elementer at skabe en ny og en rigere tid.

Men om end noget eller alt, hvad der hidtil er betragtet, forsvinder, og om end meget deraf kan have ledet mig på vildspor, så bliver dog sproget tilbage som den vigtigste oldtidslevning, der har betydning for nutiden. At jeg dvæler noget længer ved dette, er naturligt, dels fordi denne materie er mig mere hjemlig, dels fordi sproget er og stedse vil blive åndens fuldkomneste åbenbarelse på jorden. Lad de andre kunster end være nok saa fortrinlige, sædvanlig ere de dog midler for luxus, om end af den ædleste art, midler til at smykke kirken eller kongeborgen eller den rige privatmands bolig, men ordets vidunderlige magt gennemtrænger alt fra kongeborgen til hytten. Hele denne afhandling er desuden bleven til alene for denne sidste afdelings skyld, og min hensigt var, ikke blot at drage oldtiden frem (den har kun værd, for såvidt den virker ind på eftertiden), men fra selve nutiden at skue ind i fremtiden.[1])

---

[1]) Efterat denne afhandling allerede var henlagt færdig til pressen, optog bladet Fædrelandet slutningen af en sproganmærkning (indført i Historiske fortællinger om Islændernes færd, 4de d.), hvori jeg havde udtalt önskeligheden af et almindeligt nordisk skriftsprog. Denne anmærkning, hvis hensigt kun var, foreløbig at meddele en og anden velynder af Norden denne idé, må have vakt nogen opmærksomhed, thi Nyt aftenblad vilde, når ikke hint blad var kommet det i forkøbet, have optaget den og forsynet den med noter, og der fremkom hist og her nogle ytringer om dette indfald, som ingen kunde finde rede i, og som de derfor uden videre behandlede som en uting. Det vil nu, håber jeg, af de følgende bemærkninger skönnes, at tingen er såre simpel, og at det, jeg vilde, var det samme, som de andre vilde, kun at jeg gav tingen sit rette navn. I en forsamling i Norge har jo H. C. Ørsted allerede udtalt önsket om en nöjere forening af de nordiske sprog, men når en nöjere forening bevirkes, hvad andet kan da blive dens følge og sidste endemål, end et fælles skriftsprog? Dansk og Svensk ere jo allerede hinanden så lige, at de ikke udgöre to sprog, men to store dialekter af ett og samme tunge-

38-39

Genstanden for vor betragtning vil da være: først den oprindelige og i tidens løb ingenlunde udslettede enhed af de nordiske fastlandssprog; dernæst det, som i følge tidens krav efterhånden må kunne udvikle sig af denne overensstemmelse, eller muligheden af et almindeligt nordisk skriftsprog. Kun under den første forudsætning kan det sidste være tænkeligt. Men for at bane os vej til disse hovedsætninger, forudskikke vi nogle betragtninger over sprogudvikling i almindelighed, som kunne tjene til at oplyse og begrunde dem.

Sproget haves i tre skikkelser: Først som den mundtlige tale i almuens mund, hvilken ikke kan skrives; skulde den det, da måtte der opfindes et nyt skriftsystem, thi de tegn, vi have, er ikke bestemte derfor og aldeles uskikkede dertil. Opskreven vilde desuden denne tale mangle det, som vi sætte så stor pris på, skönhed og harmoni. Men vi bekymre os heller ikke derom, thi vi have noget bedre, vi have et skriftsprog. Dette findes atter i tvende former: synligt som skrift, hørligt som skriftsprog (vi ville, for at undgå enhver mulig misforståelse, benytte de tvende ord,

---

mål (de afvige jo som skriftsprog ikke engang så meget som jysk og sjællandsk almuesmål, dersom man vil skrive dem, at sige nöjagtig); når de da vedblive bestandig nöjere at forenes, så må de vel endelig og til sidst som skriftsprog smælte sammen. Adskillige underlige meninger, som ved denne lejlighed kom til udbrud, ville nu, håber jeg, ved en nöjere betragtning falde bort af sig selv som fremmede for idéen og ikke tagne af virkelige forholde, men af luften. Men én ting tror jeg allerede her strax at måtte værge mig imod; det er den forestilling, som alle have haft, at jeg nu strax vilde vende op og ned på sproget, skönt jeg tydelig nok havde sagt, at jeg så ud i en fjærn fremtid, at tiden ikke skulde foregribes. Hvad öjeblikket gör, er altid lidet og afrevet, og det kommer stykkevis frem, men dette lidet skal samle sig i de kommende dage, og da skal det vorde til noget.

skrift og skriftsprog, i denne deres modsætning). Af disse er den synlige skrift en død masse, uden værd og betydning, uden for såvidt den er et tegn for noget höjere, for noget levende, for det herlige sprog i den såkaldte dannede tale, sproget i sin störste harmoni og skönhed, eller rettere den til enhver tid levende bestræbelse for at gengive det i disse, thi i deres fuldendthed kunne de aldrig nås.

Hvorledes er nu dette skriftsprog blevet til? Det er en aldeles ideel opfatning af almuens eller den daglige tale, sammenlignet med og henført til sprogets oprindelighed, det gamle sprog. Heraf indses nu let vigtigheden, så vel af almuens mål, som af det gamle sprog og af kundskaben om dets udvikling i tiden. Thi dersom der intet almuesmål var til, så havde vi ikke det, i tidens løb tildels forandrede, behørige stof til skriftsproget; og var der ingen oprindelighed til i sproget, intet gammelt sprog og ingen tidsudvikling deraf, så manglede vi det behørige stof til at tænke over sprogudviklingen, så kunde vi ikke skabe noget ideelt, hvorved almuens platte og tildels forvirrede tale ophöjes til harmoni og skönhed, til et tungemål for dybsindige og fintfølende mennesker.

Og hvorledes forholder skriftsproget eller den höjere tale sig til skriften? Det vi kalde skrift, sproget således som det ligger skrevet for os, svarer ligefrem til musikkens afbildning ved noder. Alle kunne let lære at læse noderne, men de kunne ikke spille dem så let; det er en kunst. Når man lægger de samme noder for flere virtuoser, så spille alle efter dem, alle spille de samme noder, den samme melodi, men den ene spiller den så, den anden så, og hvilken uendelig forskel er der ikke imellem det, de sige! Således er også skriftsprogets udøvelse en kunst.

60-61

Det er overalt og ingensteds. Det er ingensteds til som en naturting, hvad der således er til, er kun dialekter; det tales i sin fuldkommenhed hverken i det ene landskab eller i det andet, hverken i en större kreds eller i en mindre. Det, som denne eller hin i almindelighed taler, svæver enten ned imod almuens mål, eller hæver sig i visse måder derover, men stedse røber hans mål, hvilken landsmand han er; det er en mellemting, hverken almuesmål eller skriftsprog. Dette bliver egentlig først da til, når virtuosen opfatter det skriftlige grundlag og udfører det efter det levende sprogbillede i hans sjæl, hvilket først udvikles ved megen eftertanke og dyb følelse og et visst naturligt anlæg. Det skifter om, alt efter de forskellige foredrags natur og deres formål, og efter den forskellige personlige dannelse. Der gives dem, som aldrig lære det; når vi høre dem, må vi mangen gang først overføre deres tale til det ideal, som lever i vor sjæl, ligesom den gode musiker, når han hører en yndig melodi slet udført, for at kunne forstå den, og for at kunne holde ud at høre den, fører den over til det ideal, han allerede har dannet sig deraf. Skriftsproget er således, ligesom den fuldendte musikalske udførelse, ikke til, uden hver gang det bliver ret udført, og det er en af sprogkundskab udsprungen og med smag opfattet, aldeles ideel udførelse af det, der synlig kun foreligger i matte og kun halvt betegnende tegn. Hvad der mangler, må kundskab og smag og øvelse supplere.

Skriftsproget kunde tænkes at fremkomme og at forplantes uden skrift (ligesom kompositionen kunde tænkes udbredt ved at man idelig spillede den for), men denne forplantning kunde ikke med nogen sikkerhed ske uden i

meget små kredse, og det er en stor vinding, at den kan trænge igennem til alle. Den kunst, at gengive det skrevne ord (ligesom den, at gengive musikstykket, som foreligger i noderne) således, som den, der skrev, tænkte det, har ingen af os modtaget igennem øret alene uden synligt billede; den erholdes ved undervisning, men uddyrkes kun ved eget studium og ved lang øvelse. Kun igennem den skrevne form og ved dens ideelle opfatning er denne kunst (ligesom al anden kunst, igennem billedet og idéen) bleven forplantet fra slægt til slægt, fra oldtiden til nu og kun således udbredes den i stedse större og större kredse indtil sprogets yderste grændser.

Skriftsproget henter sit stof, dels fra den almindelige tale, dels fra de fra slægt til slægt nedarvede skrifter, dels fra fremmede sprog; beriges kan det ved dem alle. Og det idealiseres ved almindelige, vel i tidens løb omskiftelige, men i deres grundlag uomskiftelige love, som gå ud på at give sproget sin fuldkomneste form, og hvis gyldighed ikke kan erkendes uden ved studium af sproget i dets forskellige skikkelser, heller ikke anvendes i de enkelte tilfælde uden ved dannelse og smag. Hvorledes skulde nogen, når han tager flere gamle danske skrifter for sig, der hørlig jo aldrig ere komne eller kunne komme til hans kundskab, kunne sige: Således lød det sprog, hvori de ere skrevne, således var den tids skriftsprog, med mindre han i sig har opfattet de da herskende sproglove? Og hvorledes skulde nogen, hvilket dog udkræves, kunne udfinde den höjeste skönhed og harmoni i sproget, således som de udspringe af og ytre sig i dette, når han ikke kan sammenligne det, som i forrige tider og som nu har gjort og

62-63

gör sig almengældende for alle dem, der talede og tale det reneste sprog.

Vort öjemed fører os dernæst til at betragte sprogets foranderlighed, så vel skriftens som skriftsprogets (medens dialekterne i almindelighed formedelst tænkningens mere indskrænkede stof, når de ikke udenfra forstyrres, lettere bevare sig); thi til udviklingen af et almindeligt nordisk skriftsprog fordres en nogenlunde almindelig skrift og et for alle dannede lige forståeligt skriftsprog, der er nedlagt og kan udbrede sig i denne skrift.

Skriften kan forandres. Skriftsprogets grundlag, det synlige udtryk derfor, er til i skriften, men höjst ufuldkomment; forandring ved den må derfor idelig finde sted, for at den bestandig mere kan nærme sig til, kan blive et bedre middel for det ideelle sprog. Det er lige så simpelt, at retskrivning kan modtage et endog ganske andet udseende, som at man fandt det bedre og bekvemmere at udtrykke sang ved tal isteden for ved nodetegn. Ved middelet kommer kun i betragtning, at det er bekvemt til sin hensigt. Når det ikke duer mere, men fører idel ulejlighed og forvirring med sig, så forkaster man det og vælger et bedre. Så have alle fornuftige mennesker gjort ved alle andre ting (hvo der kan få en bedre plov, lader sig ikke afskrække fra dens anvendelse derved, at han må lære at bruge den); alle folk have også gjort det med deres skrift, stundum ved tom efterligning, men stundum også med eftertanke og overlæg (man betragte alene den danske retskrivnings skæbne igennem århundredernes løb). En gang bleve alle tegn opfundne, en anden gang forøgede, en tredie gang forandrede; opfindes, forøges og forandres kunne de endnu. De skrig, der opløfte sig, fordi

der sker en forandring, skal ingen agte på; man skal kun lytte til dem, som spörge, om forandringen er fornøden og god, om den fører til noget, til noget godt og gavnligt.

Skriftsproget forandres. Det er en nødvendig følge af dets egen ideelle natur. Med tanken selv forandrer sig tankens udtryk. Udvidelse af kultur fordrer udvidelse af sprog; »hos alle verdens folkeslag følger sproget sædernes afvexlinger, holder sig eller omskiftes som de« [1]). Ligesom enhver anden kunst kan også skriftsproget vorde fuldkomnere, erholde större lethed, större sikkerhed, större rigdom. Ligesom billedhuggerkunsten forædles ved at studere antikken, således kan også sproget forherliges ved det antike sprogs studium; begge hige efter de skönneste former, tankens fuldkomne åbenbarelse i det legemlige; og ligesom ingeniet i almindelighed opfatter i sin dybde alt det foregående og deraf udvikler en vidunderlig ny ejendommelighed, således kan der også, ved gode génier og deres virksomhed i sproget, af alle de gamle, tildels forliggede elementer udvikle sig en ny skabning, som ingen uden de, der have set den menneskelige ånds underværker, kunne tro på eller endog kun ane. Denne ny skabning vil, ligesom hist ved billeder, således her ved skrift opbevares for den følgende slægt, blandt hvilken de indviede ville fortolke den, når også den er hjemfalden til tiden.

Eller under en lignelse: Sproget i dialekterne er markens vilde urter, der sørge for sig selv og voxe og trives, så godt de kunne. Skriftsproget er en kunsthave; markens væxter, hjemlige og fremmede (kun ikke drivhusvæxter, der i det höjeste høre til kunstskolen), de skön-

---

[1]) Rousseau, Emile, livre 2.

neste, som findes kan, tages dertil; de vandes og plejes, ordnes og bevares med omhu. Man lader dem ikke komme og gå, som de ville, men rykker hist op og planter til her, alt efter idéen; og overlader ikke haven til det blinde tilfælde. Den bliver ikke det ene år som det andet, thi skönhed vil afvexling. Der hersker en evindelig travlhed, en bestandig higen og tragten, ikke efter at beholde det, man nu engang har, thi deriblandt kan være meget uskönt, men af naturens velsignede rigdom at udsøge den bedste og at lade den udvikle sig. Og man skulde ikke göre det samme med den dyrebareste plantning, med menneskeåndens ædleste gerning, for hvis skyld alle foregående tider have været til, have virket, og til hvis forskönnelse de have efterladt deres ædleste frembringelser! Stundum river man endelig alting op, graver hele haven om og begynder forfra på et nyt anlæg. Det samme have folkene gjort med deres sprog; der er ikke bleven sten på sten, ikke jordklimp ved jordklimp. Så ville de endnu göre. Menneskeånden finder aldrig hvile[1]).

Sproget er altså ikke noget stillestående, ikke noget færdigt, men noget fremskridende. »Sproget, opfattet i sit virkelige væsen, er noget idelig og i hvert öjeblik forbi-

---

[1]) Neque sine ratione ipsum *vulgarem illustrem* decoramus adiectione secunda, videlicet, ut id cardinale vocemus; nam sicut totum hostium cardinem sequitur, et quo cardo vertitur, versetur et ipsum, seu introrsum, seu extrorsum flectatur: sic et universus municipalium vulgarium grex vertitur et revertitur, movetur et pausat, secundum quod istud! quod quidem verè paterfamilias esse videtur, nonne cotidie exstirpat sentosos fructices de Italica sylua? nonne cotidie vel plantas inserit, vel plantaria plantat? quid aliud agricolæ sui satagunt, nisi ut admoveant et removeant, ut dictum est? quare prorsus tanto decorari vocabulo promeretur. Dantis Aligerii de vulgari eloquentia libri duo (Parisiis 1577), s. 30.

gående (vorübergehendes). Selve dets opbevarelse ved skrift er altid kun en ufuldstændig, mumieagtig opbevarelse, der behøves til at sanseliggöre det levende foredrag. Sproget selv er intet værk (ergon), men en virksomhed (energeia). Det er åndens arbejde, der bestandig gentager sig, det nemlig at göre den artikulerede lyd skikket til tankens udtryk«[1]). Et værk er færdigt og endt, en virksomhed fuldendes aldrig.

Men færdigt kan sproget naturligvis kaldes, dels når det er dødt, dels når det som levende betragtes i et visst tidsrum og altså antages så længe at stå stille. Det således færdige sprog er genstand for den, der vil lære et tungemål, der er ham fremmed[2]), men det er ikke færdigt for den, der vil uddanne et sprog, han allerede kender. Loven er således færdig for dommeren, der kun skal kende den, og anvende den i det foreliggende tilfælde, men ikke for statsmanden, der spörger, hvorledes den lov, som er, kan vorde bedre, thi fuldkommen er ingen. Sproget er færdigt, når det er dødt, men færdigt bliver det aldrig så længe det lever. Livet er jo aldrig og ingensteds færdigt. Hvor var for Oehlenschlæger det færdige sprog, da han skrev sine første værker, som henreve hele Norden? I

---

[1]) Humboldts forhen anførte afh. s. lvii. [2]) Rask gjorde det, som bekendt, til princip i alle sine sproglærer, at give sproget som det er, og han gentog idelig denne sætning. Ikke desmindre forskede han bestandig efter det oprindelige; og hans gode genius sagde ham det, som han næppe vilde tro, i det han skrev, at han ikke skulde være sproglærer, men sprogforsker. Lad sproglærerne kun forsøge, hvorvidt de kunne komme, når de ansé det for ethvert ords og enhver ordforms tilstrækkelige grund, at de haves, at de ere til; sprogene selv, hvis de ikke ere aldeles henslumrede, ville snart lære dem, at deres gerning har liden varighed, at den er öjeblikkets barn og ikke tilfredsstiller uden öjeblikkets trang.

hvilken skole og af hvilken sprogmester lærte han det? I ingen og af ingen. Han tog det gamle stof, som han vidste at give liv og at forynge ved sit snille; og efter ham udviklede der sig også i andre sfærer et poetisk sprog, der aldrig för havde været til i Danmark.

Også et modersmål kan siges at være færdigt i en viss ordkreds, for såvidt dets grundlag, der oprindelig opstod ved og var et produkt af tænkning, overgives til efterslægten som en fuldendt gerning, der af de følgende slægter modtages og benyttes mekanisk. Således skrider menneskeheden jo i alting fremad ved at benytte de foregående tiders erfaringer og opfindelser, og det meget ofte på samme mekaniske måde; for granskeren har oprindelsen interesse, ikke for den, der bruger dem. En meget stor mængde af udtryk for de almindeligste og simpleste forestillinger ere blevne ligegyldige, fordi oprindelsen ligger så langt tilbage, at der ikke kan tænkes andet derved end selve den genstand, som ordet betyder; alle disse bruges som meddelelsesmiddel, ikke som udviklingsmiddel. Den nuværende slægt har naturligvis andet at göre end at gennemleve hele deres fædres sprogliv på ny; dens fremgang vilde da kun vorde ringe. Den er til, for ved hjælp af det overleverede at udfolde ny tanker i et nyt liv, og her har udviklingen ingen grændse. Den står ikke noget öjeblik stille, för den ny ytring atter er bleven til en gammel og fuldendt; men da begynder sproget en ny vending og vorder således i den fremskridende tid et bestandig fremskridende produkt af den fremskridende menneskelige tænkning.

Og denne sprogets forandring, er den noget tilfældigt, eller sker den med bevidsthed? Den er en følge af tænk-

ningen, der ikke er noget tilfældigt, og standser eller skrider frem og tilbage med den. Den iværksættes derved, at enkelte mænd forsøge den og bringe den i gang; og den har fremgang, når der i folket er en levende trang til uddannelse. Når disse mænd ikke kende deres modersmåls rigdom, eller ere for magelige til at skaffe sig kundskab derom, så tage de de udtryk, der ligge dem nærmest for hånden, og sproget vorder da opfyldt af fremmede ord; når de derimod ere hjemme i deres hjem, når fædrenes mål begejstrer dem, så bliver deres sprog et levende billede af det hjemlige, af folkets ejendommelige liv. Digterne ere, som bekendt, disse rette sprogskabere; men når de skulle virke, som de bör, må de besidde kundskab. Sproggranskerne gå dem derfor til hånde, og jo bedre begge virke, hver på sin vis, desto större vinding er at vænte for sproget: jo större kundskaben nemlig er, og jo bedre den bliver anvendt. Men naturligvis bidrager også enhver anden, mere eller mindre, til det samme mål; skadelige ere kun de, hvis kundskab er halv, og som derfor, isteden for at befordre, ikkun frembringe forvirring.

Når man i sprogenes historie vil søge oplysning herom, frembyde sig tusende erfaringer. I Italien blev Dante skaber af et poetisk sprog, hvortil der hos hans forgængere kun fandtes enkelte spirer. Han gennemvandrede i sit stærkt bevægede liv Alperne og Apenninerne, og søgte tilflugt i de franske bönderhytter; han gjorde det til sit livs store formål at kende og at sammenligne almuesmålets dialekter, hvori arkaismerne vare nedlagte; og det pragtfulde sprog, som han derved havde vundet, blev mönster og regel for alle de følgende italienske digtere. Men han holdt sig ikke blot til *sit* tungemål og dets

67-68

nærmere analogier; han fyldte sit sprog med en utallig mængde fremmede ord, som han knyttede sammen med de indenlandske sprogrødder. Det således udviklede sprog måtte dernæst under Petrarks griffel gennemgå en ny forandring. Petrark, som indså, at ethvert tungemål har sin særegne karaktér, og at det enes love ikke uden forstyrrelse kunne anvendes på det andet, forkastede alle de hebraismer, hellenismer og latinske talemåder, som Dante havde indført; han forskød alle de fremmede ord, som stødte hans fine øre, og da han tillige optog en simplere og naturligere konstruktion, førte han det italienske tungemål tilbage til sig selv, befæstede det i sin egen jordbund og forbandt kun dermed böjninger og ord fra de med samme nærbeslægtede dialekter[1]).

Ikke mindre besynderlig er den forandring, det svenske sprog undergik i tiden efter reformationen. Det var i mange måder blevet forvansket, men det vendte sig om og gik tilbage i sine gamle spor (et fænomen, som de formodentlig ikke kende noget til, der idelig råbe, at sprogene ikke kunne gå tilbage). Endelserne med det danske *e* bleve ombyttede med det svenske *a*, det danske *a* med *å*, det danske *y* med *ju*, og de bløde danske konsonanter bleve til hårde (»*fod* blev til *fot*, *rig* blev til *rik*, *lade* til *låta*, *dybe* til *djupa*« etc.). Dette mærkelige fænomen kan vel tildels forklares deraf, at der, som Wieselgren har bemærket, gaves ligesom tvende slags sprog, et lavere talesprog, der anvendtes i breve, forordninger o. desl., og et höjere mere videnskabeligt skriftsprog, så at begge

[1]) Udførligere efterretning om denne sprogforandring findes i Bruce-Whyte, Histoire des langues Romanes, t. 3, hvoraf ovenstående tildels ordret er taget.

disse gik ligesom jævnsides ved hinanden, i det sprogets ældre form vel var trængt tilbage, men ingenlunde aldeles udslettet; men derved er det dog ikke endnu i alle sine enkeltheder oplyst, hvorledes det tilbagetrængte, til en snævrere kreds indskrænkede sprog kunde vinde sejer over det andet mere almindelige. Sikkert skete det ikke derved, at man lod sproget skøtte sig selv; men derved, at den höjere dannelse og smag gjorde sig til herre over den udannede masse, og at her, som andensteds[1]), kundskab, levende og virksom kundskab og en god og kraftig villie virkede ovenfra nedad. Grunden dertil må da vistnok søges i en stærk kærlighed til fædrelandet og, fra Gustav den første til Stjernhjelm, i enkelte mænds ivrige bestræbelser for at bevare nationens ældgamle ejendom, bestræbelser, der hos nogle endog gik så vidt, at de attråede optagelsen af alle sprogets gamle, allerede tabte og af bevidstheden forsvundne endelser, hvilket naturligvis ej kunde lykkes[2]). Sådanne mænd skyldes det også, at den uendelige sværm af fremmede ord, som oversvömmede sproget, efterhånden bleve udryddede og ombyttede med svenske[3]),

[1]) Se f. ex. Dantes nysanførte skrift de vulgari eloquio s. 29, afsnittet: quod ex multis idiomatibus fiat unum pulcrum. [2]) Se om dette fænomen, som jeg også har berørt i det svenske sprogs historie: Sveriges sköna literatur af Wieselgren, 3die d. s. 25 ff. 195 ff. Om de mænd, der have virket derfor, vil man også hos denne forfatter finde interessante bemærkninger. [3]) Som exempel anføre vi Stjernhjelms forsæt, »at beflita sig om att till och med i stället för grekiska och latinska terminis, om görligt kan vara, uppfinna och inställa välgrundade tydliga svenka konst- och skils- eller afskedsord, förmedelst hvilka alla til dess vetskap behörige saker, leder och delar kunna särskiljas, og hvart till sin märklige egenskap afskedas och beskränkas, på det ett godt svenskt hufvud, deruti ingen Latin kommen är, äfven så snart förmedelst sitt modersmål skall kunna fatta och

69-70

og Sverige havde derved den fordel, at det tyske sprog, skönt dets indflydelse var overmåde stor, ikke fik den afgörende overmagt, som i Danmark.

Og hos os, hvilken forandring har ikke sproget undergået fra Holbergs tid indtil nu, og hvilken lider det ikke dag for dag! Hvilken afstand imellem sproget i Melampe og i Hakon Jarl! Hvor ere alle de franske udtryk blevne af, hvormed Holbergs stil, selv når han vilde gengive den daglige tale, var overfyldt, og hvorledes er det gået til, at de fleste ere blevne ombyttede med tyske? Hvilken forskel imellem den ældre Snedorfs sprog og vort! og hvor ere de ord og former blevne af, som han idelig brugte, og som ingen nu bruger mere? Hvorledes ere de ord komne i gang, som i begyndelsen havde alle imod sig? Hvorledes ere nogle, som vare ædle, sunkne ned til det lavere sprog, og andre antagne i det höjere i deres sted? Hvorledes ere andre optagne til at udtrykke de simpleste begreber, som man skulde tro intet sprog kunde undvære udtryk for? medens atter andre i sig selv let forståelige ord enten ere ganske tabte, eller i det mindste have tabt deres oprindelige betydning? Hvorledes ere forældede, i en lang tid ligesom henlagte ord komne tilbage, så at de nu tage sig ud som de mest dagligdags? Hvorledes gik det til, at tyske ord og vendinger strömmede ind i sproget ligesom af sig selv og vedblive at göre det, ja at selv konstruktionen trues med nedbrydelse? Alt formedelst forfatternes kundskab eller vankundighed, alt i følge den

---

lära dessa konster och vettenskaper, som en gammal uti Latin genomkokad academicus«. Wieselgren, a. st. s. 196.

dannelse, de selv have modtaget og efterhånden, ofte aldeles umærkelig, påtrykke folket[1]).

---

[1]) Nogle beviser på disse forandringer vil det være passende at anføre, men de ere naturligvis så mange og af så mangfoldig art, at det her anførte ikke kan blive andet end nogle enkeltheder: Holbergs *plaisir* og *contentement* blev til *fornöjelse* (vergnügen), *merite* til *fortjeneste* (verdienst), og utallige af samme slags. — Hos den ældre Snedorf forekommer almindelig: *straffer* (nu straffe), *lydede* (nu lød), *stridede* (nu stred), *vores* (nu vor), *dem* (nu sig), *sørgesløs* (nu sorgløs), *fortællelse* (nu fortælling), *skjaldre* (nu skjalde), *det almindelige* (publikum, nu almenheden), *erfarenked* (nu erfaring; f. ex. den erfarenhed er sikker, at ingen voxer til sit tredivte år), *böjelser* (nu böjninger), *adskillig* (nu forskellig), *öjekreds* (horisont, nu synskreds; f. ex. de så solen skjule sig under vores öjekreds), *öjemerke* (nu hensigt), *bevægende grunde* (nu bevæggrunde), anstalter *til folkenes formerelse* (nu til folkeformerelsen), *inseler* (nu øer) o. s. v. — Om ordet *beundre* siger Snedorf: »hvilket jeg nu ser at være antaget af dem, som i begyndelsen opholdt dem allermest derover«. For ordet *vorder*, som ingen nu tager i betænkning at bruge, skrev han et særeget stykke til anbefaling, at det igen måtte optages i sproget; det stammer, siger han naivt nok, fra nornen Urda (*at verda* kendte han ikke), og den tyske familie *werden* er kun en sidelinie dertil; det er endnu ikke, tilföjer han, ganske gået af brug i kancellistilen, hvorfor skulde det da ikke kunne bruges almindelig? Han önsker, at det måtte gå det, som de ord *beundre*, *besynge*, der i et helt år fornöjede nogle lærde og nogle fruentimmer så meget, at de hver dag opfandt en ny måde at bruge dem på. — Fra Videnskabernes selskabs ordbog udelukkede man fra begyndelsen af »sådanne selvgjorte ord, som *lidenskab* og *gjenstand*, der strede mod sprogets analogi« (Fortalen til 3die b. s. IV.) — »Der foregå,« siger Snedorf, »i ethvert sprog daglig forandringer, hvorved adskillige ord og vendinger, som tilforn have været ligegyldige, forringes og forældes så meget, at de til sidst blive anstødelige og virkelig vanhelde de ting, som de forestille.« *Fruentimmer* er således i den höjere stil fortrængt af det forældede *kvinde*, hos Staffeldt finder man derimod *fruer* (for kvinder, af t. frauen). — Hvorledes kunde det falde Odin Wolf ind (i Journal for politik 1797, 3die d. s. 283), at göre en lang undskyldning, fordi han havde brugt ordet *kverv*, som alle nu kende og uden mindste betænkning anvende, og at retfærdiggöre sig dermed, at Bording allerede flere steder havde brugt det i Danske Merkur? Fordi man den gang var uvidende om sit eget sprogs rigdom (ordet findes ganske almindelig

71

En sprogforandring, der i øvrigt er noksom bekendt, må vi her kortelig berøre, den forskel nemlig, der findes

---

i breve langt tilbage i tiden) og, i det man med iver søgte at uddanne sproget, ikke først gjorde sig bekendt med det ældre, med det før hånden værende. Forfatterne vendte og drejede sig derfor på alle måder, for at finde det rette ord, når de, som Odin Wolf, ikke ligefrem vilde tage det tyske, i dette tilfælde *opdrag* for auftrag, »der tit,« siger han, »giver oversætteren meget bryderi.« — Det gamle danske ord *spekt* findes nu ikke mere, endskönt det meget vel kunde være bevaret, da vi både have stammen *spag*, og afledningen med *t* er ganske almindelig, så at vi uden ringeste ulempe kunde have afledt *spag, spægt;* men vi holde os nu alene til *fred* og *ro*, thi begge disse findes i det tyske sprog, ikke blot i de nordiske. Det gammeldanske *understå* gik en tid lang jævnsides med *forstå*, men det sidste vandt fuldkommen sejer, thi det var tysk verstehen. *Hel* have vi endnu, men ikke i den gamle betydning frisk og sund, uden i helbred; og at tale om jordens *frugtsommelighed* (frugtbarhed) vilde nu forekomme os ganske forunderligt; o. s. v. — Rahbek eller, efter Molbechs ordbog, Baggesen bragte først ordet *omegn* i gang; hvorledes kunde man undvære et ord for en så simpel ting; Molbech brugte først det svenske *område*, der i sin rigtigere form *område* nu er ganske almindeligt. — Hvorledes tyske ord og vendinger strömme ind i vort sprog, kan man let overbevise sig om, når man vil gennemlæse vore romanoversættelser. Man finder der, og det endog i de bedre, udtryk som disse: »hesten stejlede, og vilde løbe *durch*«; »vi have *betrukken* de ny værelser,« hvilket skal betyde: vi ere flyttede ind i dem; »*i tre dage* vil han være her«, det vil sige: om tre dage, og mange flere af samme slags. Meget hyppig finder man nu *sær* brugt på en sær måde, som i *sær mærkelig* (sehr merklich); og i et skrift, hvor jeg mindst havde væntet det, i en i den fine læseverden noksom bekendt bog tales der ganske uskyldig om dybe *slugter;* endnu findes dette ord ikke i Molbechs ordbog, men det vil vel ikke vare længe, förend man læser om *felser* og *slugter;* og hvorfor ikke? Man behøver kun at antage tysk retskrivning og så blive ved i samme retning, som flere og flere følge, det hele sprog vil da, inden man selv véd deraf, gå ad Tyskland til. — Dansk konstruktion har hidtil i almindelighed været lidet anfægtet, men også den trues med fald, hvilket viser sig ikke blot i nogle oversættelser fra det græske (f. ex. Sophokles af Fibiger), hvilke derfor næppe kunne læses, men også i adskillige oversættelser fra det franske, hvor fransk konstruktion, uagtet al kendelig anvendt flid, slynger sig næsten igennem alle sætninger, i

imellem de gamle og de nyere sprog, og den måde, hvorpå disse efterhånden bortkaste deres kunstige flexioner. De enkelte villier, der i indskrænkede tidsdele göre sig gældende, samles, når man betragter tidens uendelige række, i en höjere eller höjeste almenvillie; og denne sprogets ånd böjer det ved dets slutning tilbage til dets begyndelse, da alting var regelret. Det er naturens almindelige kredsløb. Opmærksomheden på könnet, der nu har tabt sin oprindelige betydning, sløves, og med könsforskellens ophør følger opløsningen af böjningssystemet, som udgik der-

hvilke sprogene afvige noget fra hinanden, så at man, for at forstå den danske oversættelse, må tænke sig den oversat tilbage på fransk. Sådanne oversættelser ere almindelig udbredte; man döjer dem så godt man kan, indtil man endelig får smag på dem. I sandhed, jeg kan næppe tro, at der i verden gives noget andet så tålmodigt folk, som vi; i Frankerige vilde sådant ingen opmuntring finde. — Disse exempler antyde, hvad der vistnok trænger til en omstændeligere og mere systematisk udvikling, at også modersmålet i tidens løb har været udsat for forandring og daglig omskiftes. Når en sådan udvikling engang gives, vil det være i öjne faldende, hvor lidet sigende den ytring er, som et af vore blade fremkom med: hvor urimeligt det var at tænke, at det danske sprog, der nu havde stået i tre hundrede år, skulde kunne noget betydelig forandres. Forfatteren til denne ytring må da kun have kendt den sidste stump af sit sprogs historie eller, i det han havde ringe blik for sprogejendommelighed, have antaget, at således som sproget nu er, var det også på Hvitfelds tid, og således som det da var, er det endnu. Men dersom han blot med nogen opmærksomhed havde læst nogle blade i Hvitfeld, måtte han snart have truffet på ordformer, der ikke findes i Molbechs ordbog, som *møde* (det findes der rigtig nok, men kun i den underlige forbindelse *møde og möje*, d. e. möje og möje), *arbede*, *gesellighed*, *forsuegenhed* o. s. v., og dersom han havde noget skön på grammatik, måtte han snart have fundet, at han, for ret at forstå ordformerne hos Hvitfeld, måtte vende op og ned på alt, hvad han selv havde lært i skolen Snarere skulde det da hedde: at eftersom det danske sprog i tre hundrede år har forandret sig så meget, er det at vænte, at det i de næste tre hundrede år, især da tiden nu skrider raskere frem, vil forandre sig endnu langt mere.

fra. Afvigelserne drages efterhånden ind under den almindelige regel; og for flertallet bliver (som i Engelsk) kun én böjningsendelse tilbage, hvilken i grunden også er aldeles tilstrækkelig. Derimod vender opmærksomheden sig, uhildet af formernes mangfoldighed, til selve begrebet og udvikler det i sine, ofte lige så utallige, retninger og forgreninger. På denne erfaring henvende vi især opmærksomheden, for at ingen skal ansé flexionens mangfoldighed for en væsentlig hindring ved nærliggende sprogs forening. Dens opløsning vil i følge naturens orden også af sig selv indtræde, og den spores stedse fremskridende, jo mere et sprog omfatter og udvider begrebernes og idéernes rige.

Sprogets berigelse (vi tænke nærmest på nordiske tungemål) finder sted derved, at nyt stof træder ind deri, når det gamle er opslidt og er blevet uskikket til at være den udvidede tænknings tilsvarende udtryk. Betragter man først måden, hvorpå denne berigelse foregår, så sker den stedse, når sproget har den behørige ro til sin udvikling, efterhånden og gradvis, og det er en lykke for ethvert sprog, når den ikke går for sig under altfor voldsomme storme. Den naturlige fremgang er at tilføre det nyt stof, ikke ved en kunstlet sprogrensning at udfeje det gamle; dette falder bort af sig selv. Når ny og gode og bedre udtryk vindes, så bortfalde de ældre, de mindre træffende og brugbare, fordi de ere blevne overflødige, ligesom planten, hvis rod har fundet sundere og kraftigere vædsker, med begerlighed drager dem til sig og lader de dele visne hen, der have udviklet sig ved en usund og kraftløs næring. Betragter man stoffet selv, så kan dette enten være hjemligt eller fremmed. Hvis det første haves i mængde og af en god natur, så er det sidste overflødigt;

ikke desmindre kommer det ofte ind formedelst sprogenes vexelvirkning på hinanden, og fordi intet folk står som et afsondret led i menneskeheden, men udgör en del af det hele. Dette fremmede stof kan enten ligge fjærnere eller nærmere; fjærnere f. ex., når græske og latinske ord optages i nordiske sprog, nærmere, når f. ex. tyske optages. I begge tilfælde blive sådanne udtryk, om de end på en viss måde naturaliseres og vinde borgerret, i deres rod ligefuldt fremmede; og den hjemlige, for folket ejendommelige tænkning er udsat for fare, når de vinde overhånd. Men faren er ikke lige stor. Ved de fjærnere er den så godt som ingen, ved de nærmere meget betydelig. De første ere altid få; de kunne indkomme så tidlig, at de, deres fremmede betoning uagtet, smælte aldeles sammen med sproget (som hos os ordet *natur)*; de kunne undertiden også have en så god klang og indeslutte så ædle tanker, at de endog göre god virkning i det höjere sprog (f. ex. adskillige græske ord i den höjere poesi); men i almindelighed høre de blot hen til skolen og de afhandlende stilarter. Skolen (og deri fortænke vi den ikke) finder det lettere og bekvemmere, igennem fremmede udviklinger at tilegne sig den almindelige kundskab; men hele folkets höjere og höjeste uddannelse igennem videnskab og kunst vil stedse bero på, hvorvidt det kan tilegne sig den på folkets egen ejendommelighed grundede, vistnok ved den almindelige kundskab fremskyndede, men i øvrigt af al fremmed indvirkning uafhængige tænkning, hvis nærmeste og naturlige organ er folkets ejendommelige sprog. Medens derfor f. ex. mange latinske ord (til kunstord tage vi ikke engang noget hensyn) ere meget gængse, ja næsten uundværlige, dels i daglig tale, dels i foredrag, som nærme sig

75-76
dertil, ville de bestandig blive fremmede for al höjere literær fremstilling, for alle de kredse af literaturen, der ikke göre tale om videnskab og kunst, men selve kunstfremstillingen til sin genstand og sit öjemed. Kun i den komiske poesi tåles sådanne udtryk, der i øvrigt ikke have noget uædelt ved sig; i det höjere sørgespil, i den alvorlige lyrik, overhovedet i al höjere poesi finde de ingen indgang, fordi de vilde drage selve poesien ned i en lavere sfære. (Her kan man hverken tale om produkter eller experimenter, hverken om at afficeres eller assimileres, o. desl.) Ret farlige kunne derfor alle deslige udtryk ikke blive, thi de høre kun hen til en enkelt snævrere kreds, i folkets bedste åndige ejendom have de ikke deres hjem, og der ville de aldrig kunne trænge sig ind. Farlige blive derimod alle omplantninger af et nærliggende sprog, der har rod tilfælles med modersmålet; just fordi ligheden er så stor, overgangen så let, just derfor udslettes modersmålets ejendommelighed ved det fremmede, og næsten uden at man tænker derpå, kommer det til sidst dertil, at man ikke mere kender nogen forskel imellem det hjemlige og det fremmede, og at man ansér selve det fremmede for det ægte hjemlige; da bliver der fare for sproget og igennem det for folket, thi da tænker det ikke mere igennem sig selv, men stedse igennem noget andet, og dets ejendommelighed, der dog er så dybt grundet, at enhver ting har den af naturen, kan således svinde hen, at det ikke vedkender sig andre tanker end dem, der allerede ere det foretænkte af et andet folk. Vender derimod folket sig fra det fremmede, tilbage til sig selv, så optager det nyt stof fra dialekterne og det gamle sprog. Den første betragtning i denne henseende må gå ud på nødvendig-

heden af denne berigelse, den anden på det ny stofs behandling; det man har at betænke er, hvad der skal optages, og hvorledes det skal optages. Det første beror på sprogets trang; men denne trang, kan man vel antage, er altid til stede, thi eftersom tænkningen bestandig udvider sig, fordrer den også bestandig en ny tilströmning af udtryk, og enhver ny vending i tanken medfører en ny vending i ordet. Men er trangen der, så opstår der en betænkning, hvorledes den kan tilfredsstilles, det er, hvorledes et ord, der er forsvundet af bevidstheden, kan komme tilbage i den, hvorledes det, som er glemt, atter kan friskes op. Det er da rimeligt, at når et folk skuer tilbage på sit foregående liv, så vil det, som den gang har gennemtrængt det, ikke som en forbigående ytring, men som et varigt indtryk, lettere kaldes tilbage og som et lysende punkt stille sig for det; ja, hvortil er hele historien, uden til det, at den kalder menneskehedens og det enkelte folks dåd tilbage i menneskets og folkenes hu. Således må også det ord, der på ny skal vågne til bevidsthed, have været til, ikke i en eller anden snæver kreds, men hos det hele folk; og det må blive så meget mere antageligt, som det ikke blot har været herskende hos et enkelt folkeslag, men hos alle af den hele stamme. (Når vi foreslå, at optage svenske eller norske ord, så sker det heller ikke, fordi de ere svenske eller norske, men fordi de ere nordiske, og fordi de som sådanne engang også vare danske.) Det, at ordet engang har været til i bevidstheden hos fortidens mest dannede mænd, vil tale for, at det atter kan komme til bevidsthed hos de nulevende. Hvis disse kende deres fortid, så er det jo allerede til for dem; de kende det i dets gamle skikkelse og have intet

77-78

andet at göre end at iføre det den ny. Det hele spörgsmål drejer sig altså kun derom: *hvis* bevidsthed der her skal komme i betragtning? De ukyndiges eller de kyndiges? Vi mene ubetinget: de kyndiges. I det vi nævne ordenes ny skikkelse, komme vi til at tænke på deres form. Vi behøve næppe at bemærke, at ingen Holger Danske med gammeldags harnisk, bue og skjold skal stille sig ind imellem nutidens lette jægere. Dèr, hvor Oehlenschlæger har været heldig, har han også stedse indført den utallige mængde gamle ord, som han optog, og som nu ere så almindelige, at ingen i passende forbindelse vil tage i betænkning at bruge dem, i den skikkelse, som stemmer overens med det nuværende skriftsprog. Denne ordenes rette form bestemmes ved overgangslovene, men for at iagttage disse har man hidtil måttet følge det blinde instinkt, da man forgæves ser sig om efter nogen theoretisk udvikling[1]). Spörges der endelig om, hvo der nærmest har adgang til at optage og forme det ny stof, så må svaret vel blive, at adgangen står åben for alle, og at den gör det bedst, som har mest forstand derpå. Men den nærmeste adgang tilhører unægtelig digteren, og iblandt de fordringer, vore dage göre til ham, er også den, at han grundig har studeret sit sprog og med smag véd at behandle det. I den højere digtning og i alle de fremstillinger, der nærme sig til den, hvor der skal tales om alt, hvad der kan være genstand for menneskelig tænkning, må der også findes udtryk og hjemlige udtryk for alt. Her, hvor der ikke skal virkes på en snæver skolekreds, men hvor talen hen-

[1]) Deraf kan man også forklare sig de pletter, som hist og her findes på vor elskeligste digters ellers så yndige sprog. Han måtte selv bane sin vej; ingen sprogforsker havde jævnet den for ham.

vendes til det hele folk, og hvor det skal påvirkes i sine inderste menneskelige og folkelige interesser, kan der og må der, hvilken frihed stedse har været erkendt, uden skade for kunsten og sproget, ja til begges fremme, optages og anvendes en stor mængde forældede ord, former og vendinger, som, på det inderligste sammensmæltede med den øvrige sprogudvikling, derfra uden omstændighed endog gå over i det almindelige sprog, så at dette, hvilket er fuldkommen i sin orden, uddannes ovenfra nedad[1]). Sådanne digterværker eller kunstfremstillinger, ved hvilke f. ex. digteren, når han bevæger sig i oldtiden, har ladet sig gennemtrænge af dens sprog, eller ved hvilke han, når hans personer træde op i middelalderen, igennem selve sprogets malm gengiver denne, have derfor til alle tider tjent til at befordre sprogets uddannelse, og imod dem kunne nok så mange erhværvelser udenfra, som dog aldrig umiddelbar ville indvirke på folket, komme i nogen betragtning. Men disse bemærkninger kunne også med næsten lige så megen föje anvendes på udtrykket for den höjere filosofiske granskning. I samme grad som denne baner sig en ny vej i tænkningens rige, i samme grad vil den finde sig fristet til, ja tvungen til, gennem ny og ejendommelige ord og vendinger, der ikke knytte sig til fremmede kunstord, men bevæge sig ud fra et igennem en velordnet organisme tilvant og hjemligt grundlag, at give den ny tanke og tankevending sit tilsvarende udtryk; medens der-

[1]) Det er en stor mangel ved vore sædvanlige sproglærer, at de overhovedet tage så lidet hensyn til det poetiske sprog, der i alt fald kun anføres som en undtagelse. Netop i dette ligger sprogets kærne, og just for den skal man åbne ynglingens blik, da han jo ikke skal dannes til skriverkarl, men til menneske.

79-80

imod enhver filosofisk granskning, der kun låner og bevæger sig i et fremmed sprogs mekanisk tilvante former, noksom derved giver sig til kende som en eftersnak uden indsigt, som et bulder af en tom tönde.

Når sprogene skride frem i uddannelse, så sker det derved, at de overgives fra slægt til slægt, og at den følgende stedse forøger og forædler hvad der blev den overleveret. Det, som fædrene dannede, fra de årleste dage af, blev til ved eftertanke; det, som efterkommerne have modtaget, skulle de smykke og forskönne med endnu större eftertanke og overlæg. Det er på folkenes fremfærd i denne henseende man skal kende dem, hvad de ere, og hvad de kunne vorde. Enlige stå de ikke. Intet sprog i verden kan eller skal undgå fremmed indflydelse eller skyde den fra sig; intet skal, så lidet som mennesket selv, føre et afsondret liv, men det skal bestå kampen med alle, og sejre i den. Kun ett er fornødent: at bevare sig selv midt i den fremmede omgivelse. »Ethvert sprog besidder smidighed til at optage alt i sig, og ud af sig at kunne forlene alt udtryk. Det kan aldrig blive til en absolut skranke for mennesket. Forskellen er kun, om udgangspunktet for kraftophöjelsen og idéudviklingen ligger i sproget selv eller er det fremmed, med andre ord, om det begejstrer dertil eller kun hengiver sig passiv og medvirkende«[1]). Dertil önske vi at føre enhver, til den tanke, at hans eget sprog må begejstre ham, og at han ingen ægte begejstring véd at finde udenfor det; dertil, at det uafladelig er ham levende, hvorledes det i sig selv er noget stort og herligt, at han i det, uden at måtte ty til fjærne, fremmede midler,

---

[1]) Humboldts anf. afh. s. cccxxi.

kan bringe sine tanker til den største klarhed, og kun ved det kan sætte hjærtets inderste fibrer i bevægelse; og hvis det ikke allerede er således, at det i det mindste har kraft i sig til at vorde det, at kilder ligge det nær, som kan åbne det sine rige væld, og at det er hans og de bedstes villie, der skal åbne disse kilder og sætte denne kraft i bevægelse.

Fra begyndelsen af var sproget bundet i organernes lænker, og det udgik fra et naturinstinkt, som er kendeligt nok i de første ords dannelse. Derpå blev det frigjort og overgivet til tanken. Men i tankernes mangfoldighed hæve de gode sig endelig over den gærende masse, de beherske den, og da begynder villiens herredömme. I kamp med naturen og det tilfældige skal sproget hæve sig over begge, det skal, ligesom hele menneskeheden, udvikles ved kultur, det er, overgives til villiens frihed; og hvor vidt dette sker, mere eller mindre, tjener just til prøve på sprogkulturens fremgang. »Die kultur soll den menschen in freiheit setzen, und ihm dazu behülflich seyn, seinen ganzen begriff zu erfüllen. Sie soll ihn also fähig machen, *seinen willen zu behaupten*, denn der mensch ist das wesen, welches will« [1]).

Endnu en bemærkning: Vi indse vel, hvorledes politiske forholde kunne have indflydelse på sprogene, men denne betragtning ligger aldeles udenfor vort öjemed. Vi ynde hverken partier eller partivæsen og ere i denne henseende aldeles upartiske. Men vi kunne heller ikke tage noget hensyn til forholde, som ingen kan gennemskue, og må lade alt det uberørt, der ligger uopdageligt i fremtidens

---

[1]) Schiller über das erhabene.

81-82

skød. De, der göre tænkningens rige til deres genstand, kunne overhovedet ikke indlade sig på det tilfældige, ligesom den, der bestemmer sig til en rejse, i sin rejseplan hverken kan optage muligheden af et endnu ikke opfundet befordringsmiddel, der kan fremskynde, eller af en dampkedels sprængning, der ganske kan hemme den. Hele vor betragtning kan alene bevæge sig indenfor en kreds, hvori tænkningen gör udslaget, og hvor villien kan bestemme sig med uhildet frihed.

Efter disse almindelige bemærkninger gå vi over til vort egentlige æmne.

Det gamle nordiske sprog har betydning med hensyn til det nuværende danske sprogs uddannelse. Denne sætning have vi ofte ved andre lejligheder fremsat og søgt at oplyse. Vi have påstået, at ingen kan besidde nogen fuldstændig indsigt i nuværende Dansk uden at kende det gamle og uden at have kunnet forfølge udviklingen i tidernes løb. Vi have forsøgt at oplyse det med hensyn til historiske ting, med hensyn til de nu i landet almindelige stedsnavne og andre lige så hyppig forekommende genstande; ja vi mene, det må være klart, fordi ingen, uden det gamle sprog og uden at tage sprogets udvikling i betragtning, hverken kan indse gyldigheden af sprogets nuværende former og afvigelserne fra de sædvanlige, eller vil kunne forklare de almindelige, antagne ord og den måde, hvorpå de have fået deres betydning, eller bestemme, hvilken betydning der er den oprindelige, og hvorledes de andre deraf afledte imellem sig rettelig skulle ordnes. Men al denne kundskab er jo endnu mere nødvendig for enhver, der agter videre at uddanne sproget. Hvo der vil bringe en ting videre frem, end den nu er kommen, må

dog allerførst kende tingen; uden indsigt finder ingen uddannelse sted.

En side af denne sprogbetragtning ville vi endnu berøre: sprogets uddannelse ved almuesmålet (dialekterne). Man har i den nyere tid hos os, ligesom næsten hos alle europæiske folk, der værdige modersmålet en omhyggeligere betragtning end forhen, henvendt opmærksomheden på denne for sprogudviklingen særdeles vigtige genstand; man har overtydet sig om, at der i almuesproget ligger en rig skat af former og ord, der, hvor meget de end hidtil have været tilsidesatte og foragtede, dog kunne komme skriftsproget til gode, ikke ved en overilet bestræbelse for at tvinge dem ind i dette, men ved en næsten umærkelig overgang og optagelse deri. Men hertil vil kundskab om det gamle sprog, om de gamle eller de dermed mest overensstemmende former, være aldeles nødvendig, både for at forstå almuesprogets former og ord, således som de ytre sig i dette, og for at bringe disse ord og former i harmoni med det allerede herskende skriftsprog.

Almuens mål hører til selvsamme sprog som skriftsproget, desuagtet viser der sig imellem dem og dette en betydelig forskel. Grunden dertil ligger enten deri, at almuesmålet har bevaret adskillige ord, som skriftsproget i sin nuværende skikkelse slet ikke kender, eller deri, at almuens former afvige fra skriftsprogets. I det første tilfælde må man gå tilbage til det gamle sprog, for at overtyde sig om, at almuesordet ikke er nogen affødning af et løst indfald, men at det virkelig har sin gyldighed og sin rod i hele den nordiske tale; når Jyderne f. ex. sige *astsæl*, et ord, hvis begreb skriftsproget ikke er i stand til at udtrykke på nogen anden lige så fuldkommen måde, så vise

§3-§4

isl. *ást* og isl. *sæll* og selve forbindelsen *ástsæll*, at Jyderne kun have bevaret hos sig, hvad der engang var hele Nordens ejendom, og derfor endnu uimodsigelig hører det til og ingen anden. I det andet tilfælde må grunden til forskellen søges i overgangslovene. Disse ere hos almuen på hvert sted så særegne, og gå derfor i deres helhed så vidt ud fra hinanden, at det er skriftsproget umuligt at angive, end sige at optage dem; det vilde også derved udsættes for at berøves en stor del af sin smagfuldhed og skönhed; almuesproget siger f. ex. *now*, *nöw*, *new*, med endnu flere næsten utallige og uopfattelige afændringer, skriftsproget derimod *nu*, netop således som oldsproget. Det er derfor nødvendigt, når et almuesord skal optages i skriftsproget, først at kende begges overgangslove og derpå, hvortil den gamle sprogform er det væsentligste middel, at føre almuesordet tilbage eller, om man vil, frem til skriftsprogets, således at ordet og dets form kunne harmonere dermed. Det er f. ex. almindeligt i Fyn, at det bløde *d* (*ð*) i enstavelsesord falder enten bort eller går over til en blød lyd af *j*, i skriftsproget derimod bevares denne *d*-lyd, der er nærmere ved oprindelsen. Skal da f. ex. et ord som en *mad* (eng) optages i skriftsproget (man ser det dèr af og til under formen *ma*), så må det hverken optages i almueformen *mā* eller i almueformen *māj* (former, der som nys bemærket, fremkomme derved, at *d* enten bortfalder eller går over til *j*), men i formen *mad*, som harmonerer med den i skriftsproget herskende overgangslov, der bevarer *d* uforvansket; og at denne form er den rette, erkendes ved at gå tilbage til det gamle sprog, hvor ordet hedder *math* (*th* er, som bekendt, den gamle betegnelse for *ð*) i alle landets provinser (det findes

således på flere steder i Langebeks Script. rer. Dan.); og den isl. biform *máð* viser ydermere ordets oprindelse og oprindelige betydning. Dette er just derfor den rette almindelige form, og der kan i skriftsproget ikke være tale om nogen anden, hverken om *ma* eller *mae* eller *made*, lutter mislykkede forsøg på at udtrykke almuens udtale; lige så lidet, som der i skriftsproget er tale om former som *ta'*, *sie*, for *tage*, *sige*. Det er ligeledes almindeligt, at almuesproget lader det bløde *d* i midten af ordet imellem to selvlyde gå over til *j* (også i skriftsproget finder det stundum sted, som i ordet *møde*, *möje*); man siger da i Fyn *mejltömme*, ligesom Mejlfart, men skal det første ord optages i skriftsproget, så må dets rette form blive *mideltömme* eller *medeltömme* ligesom Midelfart eller Medelfart; og når man går tilbage til det gamle sprog, så genfinder man skriftformen i gl. d. *methel*, isl. *meðal*. Eller, for at tage et exempel, hvor selve skriftsproget er udartet: almuen i Fyn siger *nāre*, en provinsiel udtale, der svarer til skriftsprogets *nadvere;* men ved at gå tilbage til oprindelsen, til det gamle sprog, viser det sig, at ordets oprindelige slutning er *verd* (isl. *verðr*, måltid), og kun denne form giver vidnesbyrd om ordets rette betydning; den bekræftes derhos af sv. *nattvard*. Dette exempel oplyser da, at skriftsproget undertiden har givet efter for og har optaget almuesmålets form, men dette er sket af ren uvidenhed om ordets oprindelige skikkelse og betydning. Slige tilfælde ere temmelig hyppige. Forfatterne, der vare ubekendte med det gamle sprog, kunde desårsag ikke ret forstå hvad de hørte og hvad de selv sagde, og de fandt ingen sprogværker for sig, som gave dem nogen tilstrækkelig oplysning derom; men da de dog skulde bruge ordet,

85

så skreve de det hen, som det forekom dem at være rigtigst, andre skreve dem efter, og således opkom der en brug, som ingen gyldighed havde og ingen kan have, fordi den ikke har nogen grund; og efter skriften dannede sig atter en falsk udtale. Således finder man snart at *støde* en kolbøtte, snart at *støbe* den *(stupa)*; Videnskabernes selskabs ordbog anfører begge former og foretrækker *støbe*, Molbechs lige så, og foretrækker *støde*. Således skriver man nu: *fortog* eller *fortoug*, skönt dette ord ikke har noget at göre hverken med *tog* eller *tov*; det gamle ord *tå* kendte man ikke; o. s. fr.

Når dialekterne slutte sig til det gamle sprog, og skriftsproget er udgået fra begge, så er det indlysende, at det nordiske oldsprog må have megen betydning for de tre nordiske hovedsprog, eftersom disse have deres grund deri og ere således oprundne og udgåede fra det samme tungemål, at dets ejendommelighed endnu, uagtet al den forandring, de i tidens løb have modtaget, i dem giver sig til kende.

Men enheden bliver endnu mere påfaldende ved dens modsætning; og nærmest kommer da i betragtning den nærmest liggende stamme, den germaniske. Det var jo tænkeligt, at også den kunde drages ind under den fælles nordiske enhed, eller at den nordiske stamme kunde drages ind under den germaniske, i det den kun var et tilfældigt sideskud deraf. Vi skulle nogle öjeblik dvæle ved denne betragtning.

De nordiske sprog udgöre en for sig inderlig sammenhængende sprogstamme, der har sit eget fælles oldsprog[1]),

[1]) Man finder det undertiden dadlet, at det islandske sprog i denne, som i mange andre henseender tages til udgangspunkt; Is-

og de afvige i alle væsentlige dele fra den germaniske stamme. Deraf følger, at Dansk og Svensk lettere må kunne falde sammen med hinanden, uden i deres væsentlige grundlag at forstyrres, medens derimod Tysk og Dansk ikke kunne smælte sammen, men det første må, ved enhver nöjere forening af dem, ophæve det andet.

De nordiske sprogs lighed giver sig for det første til kende ved overgangslovene, der ere et af de vigtigste kendetegn på sprogenes slægtskab eller forskellighed. Ligesom Latin (med hensyn til den ene del af dets elementer) og de nordiske sprog henhøre til samme æt, fordi de have mangfoldige ord tilfælles, men med den forskel, at de beslægtede bogstavlyde regelmæssig kun omskifte med hinanden fra klasse til klasse[1]); ligesom derimod Tysk og

---

landsk, siger man, har aldrig været talt i Danmark eller Sverige. Men de, som fremkomme med sådant, må enten være ukyndige om de nordiske sprogs virkelige sammenhæng, eller de ere ikke i stand til at stille sig sådanne undersøgelsers rette mål klart for öje. At man tager det islandske sprog til udgangspunkt, sker kun fordi den oprindelige enhed i det er bedst bevaret, fordi man i det har den levende for sig; man kan lige så vel og med selvsamme föje vælge det ældste danske eller norske eller svenske sprog til udgangspunkt; de falde i alle væsentlige ting sammen med hinanden og med det islandske. Men ved at vælge fastlandssprogene bliver kundskaben ufuldkommen; sprogmindesmærkerne ere tilstrækkelige til at påvise den fælles overensstemmelse hos alle, men de ere for få og ufuldstændige til i hvert sprog for sig igennem en stor mængde exempler at opstille det grammatiske system, hvilket derimod træder klart frem i de rige og mangfoldige islandske oldtidslevninger.

[1]) Nogle exempler på overgangen fra Latin til de nordiske sprog til oplysning for dem, som ikke allerede kende dette mærkelige sprogfænomen, ere: lat. *f* svarer til nord. *b*: *fero*, isl. *bera*, bære; *fundus*, isl. *botn*, bund; *frater*, isl. *bróðir*, broder; lat. *p* svarer til nord. *f*, senere også *v*: *pater*, isl. *faðir*, fader; *pes*, (ped-is) isl. *fótr*, fod; *somnus*, for *sopnus*, isl. *svefn*, sövn; *super*, isl. *yfir*, over; lat. *c* svarer til nord. *h*: *caput*, isl. *höfuð*, hoved; *cutis*, isl. *húð*, hud; *culmus*, isl.

87

Dansk henhøre til samme sprogklasse, fordi de have bogstavovergange tilfælles, men indenfor en snævrere kreds i samme bogstavklasse; således høre alle de nordiske sprog til én stamme, fordi bogstavovergangene i dem alle ere fælles; og denne stamme adskiller sig fra den germaniske, fordi bogstavovergangene vel ere nærliggende, men ikke de samme.

F. ex. nordisk *t* som forlyd er tysk *z:*

isl. *teikn*, sv. *teken*, d. *tegn;* t. *zeichen;*

nord. *t*, *d* som udlyd er t. *s*, *ss:*

isl. *út*, sv. *ut*, d. *ud;* t. *aus;*

isl. *hvítr*, sv. *hvit*, d. *hvid;* t. *weiss;*

nord. t, *d* som midlyd er t. *ss:*

isl. *vita*, sv. *veta*, d. *vide;* t. *wissen;*

nord. *t*, *tt* som midlyd er t. *tz.:*

isl. *setja*, sv. *sätta*, d. *sætte;* t. *setzen;*

nord. *d* som forlyd er t. *t:*

---

hálmr, halm; *curro*, isl. *hors*, hors (hest); lat. *d* svarer til nord. *t: dens* (dent-is), isl. *tönn*, tand; *duo*, isl. *tveir*, to; *dece-m*, isl. *tíu*, ti; lat. *t* svarer til nord. *þ*, senere *t: tres*, isl. *þrír*, tre, o. s. fr.; og ord som lat. *corda* og isl. *hjörtu*, hjærte i flert, ere derfor, med behørig iagttagelse af overgangslovene, bogstav for bogstav de samme, eftersom *c* svarer til *h*, og den lat. selvlyd *a*, især i endelser, svarer til den isl. *u*, og omlyden foran i det islandske ord er fremkommen af dette *u* isteden for det oprindelige *hjartu*, som hører til de nordiske fastlandssprog. Til de fjærnere overgange, f. ex lat. *fores*, isl *dyr*, dör; lat. *quatuor*, møsog. *fidvor*, isl. *fjögur* (for fjög-var, lig tvis-var), fire; lat. *lingua*, isl. *tunga*, tunge, o. desl. tage vi her intet hensyn, thi de vise kun endnu mere fjærnheden, ikke nærheden, og det er kun den sidste, vi vilde oplyse. Derimod kan det måské interessere en og anden at bemærke, hvorledes man ved hjælp af disse overgangslove kan skelne imellem de ord, der senere ere indkomne, og dem, der i den dybeste old have fulgt med sproget; thi i de førstnævnte er overgangsloven glemt, f. ex. i *frugt* af *fructus*, *kors* af *crux*, *krop* af *corpus*, *kort* af *curtus*; *pine* af *pœna* o. s. v.

isl. *djúpr*, sv. *djup*, d. *dyb*; t. *tief*;
isl. *drekka*, sv. *drikka*, d. *drikke*; t. *trinken*;
nord. *p*, *t* som forlyd er t. *d*:
isl. *prúga*, sv. *truga*, d. *true*; t. *drohen*;
nord. *p* som udlyd er t. *f*:
isl. *upp*, sv. *up*, d. *op*; t. *auf*;
nord. *p*, *b* som midlyd er t. *f*, *ff*:
isl. *kaupa*, sv. *köpa*, d. *købe*; t. *kaufen*;
isl. *vápn*, sv. *vapen*, d. *våben*; t. *waffen*;
isl. *drepa*, sv. *dräpa*, d. *dræbe*; t. *treffen* (hvilken tyske form senere er optagen så vel i sv. *träffa*, som i d. *træffe*);
nord. *k*, *g* som midlyd er *ch*:
isl. *sækja*, sv. *söka*, d. *søge*; t. *suchen*;
isl. *víkja*, sv. *vika*, d. *vige*; t. *weichen*;
nord. *s* som forlyd er t. *sch*:
isl. *slá*, sv. *slå*, d. *slå*; t. *schlagen*;
isl. *smelta*, sv. *smälta*, d. *smælte*; t. *schmelzen*; o. s. v.

De nordiske sprog assimilere, de tyske ikke:
isl. *rèttr*, sv. *rätt*, d. *ret*; t. *recht*; o. s. v.

Overensstemmelsen imellem selvlydene i de nordiske sprog og afvigelsen i det tyske træder allerede tildels frem i de anførte exempler; flere ere lette at finde; som:

isl. *tíð*, sv. og d. *tid*; t. *zeit*;
— *hús*, — — *hus*; t. *haus*; o. s. fr.

hvoraf tillige ses, at adskillige danske ord, som *smovs*, *forbavse*, *arbejde* (gl. d. *arbede*), *klejn* i *klejnsmed*, (gl. d. *klén*), det københavnske *knejpe*, o. fl. desl., i denne henseende ere ramtyske.

Også med hensyn til velklangstillæg afviger det tyske sprog fra de nordiske; det holder af at slutte stavelsen med *-n*, de nordiske foretrække den åbne vokal; som:

88-89

isl. *tíu*, sv. *tio*, d. *ti*; t. *zehn* (= lat. decem);

isl. *nú*, sv. *nu*, d. *nu*; t. *nun*.

Denne og lignende særegenheder göre sig ligeledes gældende i böjningen, f. ex. i navneformerne, der i de nordiske sprog endes på *-a*, *-e*, i de tyske på *-an*, *-en*; og den nu så vel i Svensk som i Dansk herskende biordsendelse på *-en*, (oprindelig *-a*, *-e*) er ligeledes ganske unordisk og indkommen fra Plattysk.

De anførte exempler oplyse tillige, at Dansken blandt de nordiske sprog er det blødeste, i det de oprindelig hårde medlyde ere blevne bløde, og klangen i selvlydssystemet ofte er bleven til en dump trælyd. Hvo der vil fortsætte denne undersøgelse igennem dialekterne, der i almindelighed opsluge og fortære det oprindelige i langt höjere grad end skriftsproget[1]), vil ydermere finde det dèr bekræftet; og grunden dertil ligger uden tvivl i det dänske sprogs langvarige berøring med det plattyske, i så mange henseender uskönne tungemål.

Det kunde måské falde nogen ind at bemærke, at der just i de hårde og bløde medlyde af samme klasse ligger et bestemt kendetegn imellem det svenske og danske sprog, så at de i det mindste heri som tvende sprog skille sig fra hinanden; dette vilde være så, hvis hårdheden i det svenske virkelig var gennemført og bevaret, men det er ikke tilfældet. Også det har givet efter (f. ex. isl. *taka*, *tók*, sv. *taga*, *tog*, d. *tage*, *tog*) og har begivet sig ind på samme bane, som det danske, uden at der i denne be-

---

[1]) f. ex. *jeg*, gl. d. både *jæk* og *jak*, fynsk *jé* med kort betoning, jysk *à*; *alligevel*, fynsk *iléjn*, hvor der af hele ordet ikke er blevet mere tilbage end et *l*, men hvor overgangen desuagtet nok lader sig udrede.

vægelse kan spores bevidsthed af nogen regel. Desto lettere kan bevægelsen fortsættes.

Allerede det ovenfor anførte viser en påfaldende overensstemmelse imellem de nordiske sprog og deres modsætning til det tyske; men det samme vilde vise sig igennem alle sproglærens dele, dersom her var sted til at give nogen fuldstændig grammatikalsk udvikling. Vi ville i forbigående kun nævne nogle tilfælde og derpå opholde os noget ved navneordenes böjning som et anskueligt exempel. Kendeordet hænges i de nordiske sprog bagved navneordet, i det tyske står det selvstændig foran; lideformen kan på lignende måde i alle nordiske sprog dannes ved tillæg af *-s*, i det tyske må den omskrives[1]); i begge tilfælde er det et stedord, som er smæltet sammen med hovedordet, i det første *hin*, i det andet *sig*. Skönt afledningen i mange dele har de samme endelser tilfælles, så kræve dog overgangslovene deres bestemt adskilte form (som isl. *-skapr*, sv. *-skap*, d. *-skab*; t. *schaft*; isl. *-naðr*, sv. *-nad*, d. *-ned*; t. *niss*), og hvor meget end visse tyske forstavelser (som *be-*) have banet sig indgang, så ere dog andre så modstridende den nordiske form, at de kun i enkelte ord have kunnet indtrænge sig (som i *gemak*, gl. d. *mag*, men *vold*, t. *gewalt*; *sundhed*, t. *gesundheit*; thi når de nordiske sprog ikke kunne sammensmælte denne forstavelse med hovedordet, så forkaste de den aldeles), og andre ere så aldeles afvigende (som *zer-*, sönder), at de slet ikke have kunnet bane sig indgang. Könnet ligger i begge stammer til grund for navneordenes böjning; det har

---

[1]) Se om disse og flere tilfælde Rasks fortale til den angelsaxiske sproglære.

90-91

efterhånden tabt endel af sin betydning og taber den stedse mere; skönt böjningen derved i mange tilfælde, især i det danske sprog, er bleven forstyrret, er den desuagtet ingenlunde gået over til den tyske (d. *syn* f. ex., der oprindelig var hunkön, blev til intetkön, men beholdt dog sit flertal; derved er rigtig nok bevidstheden om ordets form gået tabt, men endnu er den i det mindste ikke sprungen over, med mindre man vilde tilskrive det tilsvarende tyske ords flertal bevarelsen af det danskes). Ved endelig at tage navneordenes åbne former for sig og fordele dem efter könnet, viser det sig, at de nordiske i det hele holde sammen; og når de skille sig fra hinanden, så er det kun sket derved, at det senere sprog har givet endelser, der allerede vare til, en videre omkreds end den, der egentlig var dem anvist; f. ex. isl. *hjarta*, fl. *hjörtu*, gl. sv. *hjærta*, fl. *hjærtu*, gl. d. *hjærte*, fl. *hjærte*, svare ligefrem til hinanden; ligeså isl. *herra*, fl. *herrar*, gl. sv. *herre*, fl. *herra*, med bortfaldet *r*, der senere er kommet tilbage i *herrar*, d. *herre*, fl. *herrer;* og endnu stadigere igennem hele tidens løb isl. *tunga*, fl. *tungur*, sv. *tunga*, fl. *tungur* eller *tungor*, d. *tunge*, *tunger*. Derimod har Svensken udbredt den tilfældig indkomne flertalsendelse på *-n*, der i Dansken kun spores i få ord (*öjen*, *øren*) til langt flere (*ögon*, *hjertan*, o. s. v.), og Dansken har ladet den hyppige flertalsendelse på *-er*, af naturlig trang til at göre forskel på ental og flertal, uden hensyn på könnet gå over til intetkönsord, hvor den oprindelig ikke havde noget at sige (*hjærter*, o. desl.). Men i hele denne afdeling har det tyske sprog sin karakteristiske flertalendelse på *-n* (*augen*, *funken*, *wellen*), der ikke engang har oprindelse tilfælles med den nordiske på *-n*,

hvor denne kommer til syne. (Den nordiske oprindelse plejer man at henføre til kendeordet, der i det tyske sprog aldrig hænges bagved.) Tager man de lukte böjningsmåder, så bliver de nordiske sprogs overensstemmelse og forskellen fra det tyske endnu mere i öjne faldende: Intetkönsordene have fra første begyndelse af tabt deres endelse *(-u)*, så at flertallet ikke erholder noget nyt tillæg, hvad enten det dannes med eller uden omlyd; f. ex. isl. *ord*, fl. *ord* (for *ordu)*, *barn*, fl. *börn*, sv. *ord*, fl. *ord*, *barn*, fl. *barn*, d. *ord*, fl. *ord*, *barn*, fl. *börn*. Hvorimod det tyske sprog antager flertalendelsen *-er* med omlyd *(wort, wörter)*. I hankönsordene, hvor meget de end i tidens løb have vaklet, ved snart at bortkaste, snart atter at optage *-r* i de oprindelige flertalsendelser *-ar*, *-ir* (gl. sv. *daga*, senere *dagar*, gl. sv. *vini*, senere *vänner*, overensstemmende med d. *dage*, *venner)*, genkender man dog bestandig de oprindelige endelser på *-r*, når man jævnfører genstandsformen, hvis blanding med nævneformen har forårsaget vaklingen. Derimod danner det tyske sprog dette flertal på *-e (fisch, fische)*. Og ligesom man i alle de nordiske sprog finder hunkönsordene med flertal på *-er* (*-ir*, *-ar*, *-r*) med eller uden omlyd (isl. *sjón*, fl. *sjónir*, sv. *syn*, fl. *syner*, d. *syn*, fl. *syner*), så finder man atter i det tyske sprog flertallet på *e* med omlyd (*bank*, *bänke*). Flere exempler ville være lette at finde. Enhver nordbo vil også strax uden betænkning erklære former som *lænder* (sv. *länder;* i daglig tale hører man også hos os *mænner*) for aldeles unordiske og ligefrem overførte fra det tyske sprog. At sådanne kunne forekomme, er imidlertid en advarsel om, at stærk og stadig indvirkning også kan kuldkaste den grammatiske bygning. Endelig vil overensstemmelsen imellem de nordiske

92-93

sprog og forskellen fra det tyske erkendes, når man vil betragte forholdsendelserne, for såvidt de forekomme under sprogenes udvikling; enten ere de fælles for begge sprogstammer, eller, hvis de ere forskellige, have de nordiske sprog den samme tilfælles; f. ex. flertallets hensynsform, nordisk: bevarelse af *-m*, tysk: overgang til *-n* (*koningum*, *königen*).

For alle i öjne faldende er endelig ordforbindelsen og ordstillingen. Fra de nordiske sprogs første færd indtil nu har overensstemmelsem imellem dem stedse været så stor, at ingen kan tage fejl deraf, som kan læse et nordisk skrift og fornemme noget ved det, han læser. Uden det vilde de hverken för kunne have udgjort ett tungemål, eller nogensinde atter kunne komme til at göre det. De nordiske sprog ere simple, smidige og lette; det tyske har en tung og slæbende gang. Tyskeren er lige så svulstig (når han er svulstig) i sine sætninger, som i sine tanker; mangen nordbo forsøger vel også derpå, men enhver ser det strax på ham, at hans hele dåd er efterligning, og sproget vil ikke stå ham bi. Og for at tage nogle enkeltheder: begge de nordiske hovedsprog vakle vel stundum i visse forbindelser, fordi det sydlige nabosprog har haft megen indflydelse på dem begge, men i almindelighed er dog den ordföjning, hvorved det ene adskiller sig fra det tyske, fælles for dem begge; f. ex. kendeordets sammensmæltning med hovedordet, og dets gentagelse foran og bagefter, som er almindelig i Svensk og Norsk, og i Dansken i det mindste har sine visse tilsvarende forbindelser (*hele dagen*); nødvendigheden af det bestemte kendeords gentagelse ved flere ensartede genstande, hvilket i følge kendeordets stilling er ufornødent i det tyske sprog; enkelte

stedordsstillinger (som sv. *jag, som*, d. *jeg, som*, t. *ich, der ich*); den nordiske böjning af tillægsord i omsagnet, deres uforanderlighed i det tyske sprog; brugen af hjælpeordene *er* og *har* (sv. *har varit*, d. *har været*, t. *bin gewesen*); brugen af den handlende tillægsform og biformen (sv. jag blifver *sittande*, d. jeg bliver *siddende*, t. ich bleibe *sitzen;* sv. og d. han kommer *ridande, ridende*, t. er kommt *geritten;* sv. har *velat komma*, d. har *villet komme*, t. ich habe *kommen wollen*), o. s. v. Men især lader enhver nordisk periode sig adskille fra den tilsvarende tyske, dels ved de mangfoldige småord, der ved det sted, de indtage, og den måde, hvorpå de fordeles, bestemme en stor del af det ejendommelige i sætningens dannelse, dels ved ejeformens og ved gerningsordets stilling. Ejeformens frembringer i de hinanden modsatte sprog en særegen dannelse af grundsagnets og genstandssagnets enkelte dele; gerningsordets frembringer en særegen skikkelse af sætningen og sætningernes afhængighed af hinanden. Medens de nordiske sprog søge at forudskikke alt, hvad der tjener til at bestemme grundordet, for at det, efter behørig at være forberedt, kan træde frem på sit rette sted i sin fulde kraft, griber det tyske strax til grundordet og lader resten følge bag efter; og imedens de nordiske sprog lade gerningsordet gå forud for genstanden, hvis følge det ligefrem forudsætter, eller på en passende måde fordeler flere gerningsord foran og efter genstanden, lader det tyske sprog alle genstandssagnets dele gå forud, så at gerningsordene ganske forunderlig hyppes sammen og komme slæbende efter hinanden ligesom vognene på et damptog.

Hvor tilböjelig man end i Tyskland er til at ville drage vort sprog, ja alle de nordiske (endog Grönlandsk)

ind under det vistnok af himlen allerede noksom velsignede tyske tungemål, have dog de mænd, som besidde indsigt i deslige ting, ingenlunde overset den væsentlige forskel, der findes imellem begge sprogstammer. Vi hensætte tvende sådanne vidnesbyrd, det ene af J. Grimm, det andet af en unavngiven recensent. Den sidstes ord ere: »So passend die deutschen sprachen in höhere und niedere fallen, so *unschicklich scheint es, die nordische sprache mit in diese eintheilung zu fassen.* Der germanische stamm trennte sich früh in einen nordischen und deutschen, und nur auf letzteren geht jener unterschied, welcher *sich vielmehr im Norden auf eigene art reproducirt hat.*« J. Grimm, den grundigste kender af alle disse sprog, anfører fire sprogstammer: den gotiske (d. e. den mesogotiske), den höjtyske, den nedertyske og den nordiske, og ytrer derpå: »Die vier grossen stämme zeigen sich unter einander in mehrfachem verhältniss. So stehen der erste und zweite in unläugbar näherer verwandschaft gegenüber dem dritten und vierten« (i det den nedertyske danner et mellemled, en overgang til den nordiske). »In anderer rüchsicht *darf man auch die drei ersten stämme dem einzigen vierten*« (den nordiske) »*entgegenstellen*« [1]).

Der kunde vistnok tilföjes endnu langt mere, for at oplyse, hvorledes Norden allerede fra oldtiden af har modtaget en ejendommelig udvikling, og hvorledes det under utallige trængsler og fremmede indvirkninger har bevaret dette grundlag, om ikke uforvansket, dog således, at det atter kan hæve sig frem; hvorledes et almindeligt bånd,

---

[1]) Man finder begge disse vidnesbyrd samlede hos Zeuss (die Deutschen und ihre nachbarstämme, s. 79), der just anfører dem for at bestyrke, hvad han ligeledes ansér for afgjort.

ligesom hint, der omslynger alle videnskaber, forener alle de nordiske sprog som dialekter og som skriftsprog, afsondrer dem fra alle nærliggende stammer og knytter dem alle til en eneste, nu uforgængelig rod, det oldnordiske sprog, der vel ikke er til som en virkelig, men som en ideel enhed, hvis styrke just derfor er så meget större; men de egentlig lærde beviser derfor ville kun virke lidet på den, som ikke selv har gennemvandret de sprogmindesmærker, der bære vidne herom, eller på den, der overhovedet ikke er vant til, igennem et tilsyneladende ensformigt ydre at se en stor forskellighed, og igennem en ydre tilsyneladende forskellighed at opdage en dybtgrundet lighed. Vi henvende os derfor endnu kun til enhvers følelse, til det indtryk, sprogene göre på ham, som genstand for sansen, således som de leve i tale og sang, på en dannet mands eller en huld kvindes læber; vi ere overbeviste om, at også da vil ligheden imellem de nordiske sprog og deres forskellighed fra det tyske træde så stærkt frem, at selv den, der kun fatter udtrykket i lyden, uden til fulde at forstå dens mening, vil kunne bemærke det.

Den tanke, vi bestandig gå ud fra og vende tilbage til, at der er en dybtgrundet sammenhæng og enhed imellem alle nordiske tungemål, fører tillige til det håb, til den visshed, at denne sammenhæng kan vorde endnu fastere, denne enhed endnu större, endnu mere levende, mere inderlig og varig. Og just derfor have vi bestandig troet og ligeledes för, uden at nogen synes at have bemærket det, udtalt, at når svensk og dansk literatur trådte i en nærmere forbindelse med hinanden end hidtil, måtte denne kunne tiltage således, at den til sidst blev til en virkelig sprogforening, til en enhed i tungemål; ja det er allerede

96-97
forhen ytret, at sådant ikke blot kunde finde sted, men at det måtte finde sted, at det burde.

Denne tanke er ingenlunde ny, men den gör i vor tid forøget krav på opmærksomhed: tiden synes at önske, at den skal stå ikke blot som en attrå, men blive til en virkelighed. Hvad man nu ved denne sag fornemmelig har at betragte er: om en sådan forening af de nordiske sprog er önskelig og fornøden, dernæst om den er tænkelig og mulig at udføre.

Ny er tanken om denne sprogforening ikke, uden tvivl er den opstået hos mange; men klart udtalt er den, ikke blot som et önske om, at de nordiske sprog skulde træde i nöjere forbindelse med hinanden, men i den fulde udstrækning, hvori jeg her opfatter den, allerede for henved hundrede år siden i den ældre Snedorfs Patriotiske tilskuer (første bind, slutningen af nr. 32). Her hedder det: »Sprogets almindelighed er af alle midler det bekvemmeste til at opvække en nation og at give den en friere og mere uindskrænket tænkemåde. Intet önske kunde derfor være mere patriotisk end, om det var muligt, at give nationen et sprog, der var så almindeligt som det franske og tyske. Ved forandringen i religionen (ved reformationens indførelse i Danmark) havde det måské ikke været vanskeligere at indføre det höjtyske her i landet, end det var i Nedersaxen, hvor mængden taler et sprog, som næsten er lige så adskilt fra det höjtyske, som vores. Men da dette ikke mere er muligt, önskede jeg *til de nordiske nationers ære*, at vi kunde finde sådant *et middel til at forene det danske og svenske sprog, at indbyggerne i de tre riger udgjorde kuns ett selskab i henseende til videnskaberne.* Hvor store fordele kunde ikke både

sproget og videnskaberne vænte sig ved sådan en forening, og skulde det ikke være umagen værd, at de, som arbejde i begge nationers sprog og historie, gave os en fortegnelse af de ord og egenskaber, som adskille begge sprogene, tilligemed *et forslag, hvorledes det ene sprog kunde, uden at tabe noget, lempe sig efter det andet og berige sig med dets overflødighed.* Mig synes, at næst et oprigtigt og bestandigt venskab imellem begge nationer, som er grundet på fælles fordele, kunde der ikke optænkes noget, som var bekvemmere til at sætte dem i ligevægt med andre slebne folk.«

Man ser heraf, at denne forfatter ikke har haft nogen klar forestilling om forskellen imellem de nordiske og det tyske sprog; han vilde ellers ikke først være falden på den tanke, at indføre det höjtyske sprog i landet, hvilket nødvendig måtte medføre det danske sprogs totale undergang og udslettelsen af al nordisk ejendommelighed i Danmark; men man ser tillige, at han ikke blot indså önskeligheden af de nordiske sprogs forening til ett, men også tænkte på de midler, ved hvilke en sådan forening måtte iværksættes, og at han ikke forestillede sig en sådan gerning som et forsøg på sprogets nedbrydelse, men som et værk af patriotisme[1]). Hundrede år gik imidlertid hen, uden at nogen

[1]) Patriotisme! vil uden tvivl mangen udråbe; men ved den påtænkte forening vil jo dansk, norsk og svensk nationalitet forgå. Unægtelig, dersom sprogene lå så langt fra hinanden, at deres virkelige og sande ejendommelighed derved blev hævet og gik til grunde; da vilde vi, som en anden forfatter ytrer, ved det ny skriftsprog kun få en ny plage, og måtte isteden for de to sprog komme til at lære tre. Men sådant er ikke her tilfældet. Det ny skriftsprog, hvis det endelig skal hedde nyt, vil ikke rive sig løs fra dialekterne, men siden det just uddannes ved dem, komme til at ligge dem nærmere, og det vil ikke blive et nyt sprog, der afsondrer sig fra tvende andre,

98-99

anden optog denne idé, eller pönsede på midlerne til at iværksætte den. Nu er den genfødt i tiden, nu vil den

---

men blive et produkt af begges uddannelse. Det vil da næppe blive så forskelligt fra de nuværende, som f ex. Holbergs, hvis nogen forstår at vurdere dets væsen, er fra vort. Dersom ingen dansk mand ret vil kunne forstå det uden at kende til Norsk og Svensk, så kunde heller ingen forstå Holberg uden at kende, og det temmelig meget, til Fransk og Tysk Hvilken kundskab vil nu være mest national? Er det en nedbrydelse af det nationale at kende og forstå nordiske sprog, eller vil denne kundskab ikke snarere tjene til at styrke den nordiske ejendommelighed imod indbrud fra syden. Desuden — nationaliteten, det særegne folkelige i sin rette dybde, ligger og vil stedse, hvad sproget angår, ligge i dialekterne, der naturligvis under hvilketsomhelst skriftsprog beholde deres fri spil; jo mere derimod sproget hæver sig til skriftsprog, desto mere taber og må det særegne folkelige tabe sig, for at der kan opstå en större og i virkeligheden mere forædlet almindelighed. Dette er aldeles fornødent, for at skriftsproget kan blive til et bekvemt meddelelsesmiddel, ikke for de få, men for de mange. For at nå dette mål, må en stor del af det aldeles særegne, ikke forgå, men træde tilbage indenfor sin snævre kreds og ikke göre fordring på at være herskende i den större. Hvo tvivler om, at Øster- og Vester-Jyder i deres sprog, så vel som i deres sæder, ere höjst forskellige, at Jyder og Sjællændere ere det endnu mere; men hvis det, på grund af denne dybt grundede stamforskel, var faldet Jyderne ind, at skriftsproget skulde være jysk, Sjællænderne, at det skulde være sjællandsk, hvorledes skulde da dansk skriftsprog være blevet til? Dets væsen består just deri, eller skulde bestå deri, at det er hævet over alt det provinsielle; og et nordisk skriftsprogs væsen må ligeledes bestå deri, at det er hævet over, ophöjet over den nationelle stamforskel. Det er just deri, det skal vise sin herlighed, at ingen snæverhjærtet lidenskabelighed deri gör sig gældende, men at det er udtrykket for det ædleste, der kan udtrykkes i Norden. Men man kan vel også være temmelig viss på, at denne beråbelse på nationaliteten, hvis begreb er noget svævende, i et tilfælde som dette, hvor der aldeles ikke tales om at udrydde den, men om at forædle den, snarere benyttes som et middel til at vinde gemytterne, for hvilke ordet har en god klang, end den udgår fra en alvorlig og dybsindig opfatning af begreberne; den er kun en omskrivning af det gamle omkvæd: lad det blive ved det gamle!

Da det latinske sprog i middelalderen var det almindelige meddelelsesmiddel for hele den katholske verdens kultur, var dette ikke

uden tvivl blive en genstand for eftertanken, nu hører den, hvad enten den opfyldes eller ikke, til en af vor tids vigtigste opgaver.

En nöjere forening af de nordiske sprog, der, tænkt i sin fuldendelse, ikke kan være eller blive andet end et almindeligt nordisk skriftsprog, er i mange henseender önske-

---

da en stor vinding? Men denne tilstand kunde ikke bestå, thi dette sprog var dødt, det var uforeneligt med folkemålene, det blev dem påtrængt som noget fremmed. Nu har verden taget en anden vending, men den stræber på en bedre og heldigere vís frem imod det samme mål, kulturens almindelige udbredelse. Folkemålene ere, som det sig hører og bör, blevne udgangspunktet, men for at komme til målet, må disse samle sig i skriftsprog, der stedse udvide sig i större kredse og stedse mere smælte sammen. Om dette mål nås, hvo kan sige det? men tiden er sig denne stræben bevidst. De store sprog skyde sig allevegne ud til alle sider, for at opsluge de mindre; men just derfor skulle de mindre overalt slutte sig sammen, for at også de kunne danne en störrelse, der kan bestå, når den store forening engang skal gå for sig; göre de det ikke, så forgå de ganske Det, som allerede har udviklet en sådan tilværelse, at det ingenlunde fortjener at dø, skal ikke overvældes, men det skal slutte sig fast til sin nærmeste slægt, for i forening med den at kunne være noget. For Norden synes tiden til dette sammenhold allerede at være kommen. Dersom da nogensinde den tid kan komme, at de nordiske og germaniske sprog og literaturer på den ene side, og de romanske sprog og literaturer på den anden side kunne således slutte sig sammen, at Vesteuropa havde ligesom kun tvende literaturer, en nordlig og en sydlig, så vil også det vorde en vinding. Hvad det nordisk-germaniske angår, da er deri ingen umulighed; der er ingen umulighed i, at alle sprogene tilsammen blive gensidig omtrent lige tilgængelige for alle dannede blandt de nordiske og germaniske folk. Den tyske literatur er det jo allerede for alle nordboer, vi læse jo alle den tyske literaturs frembringelser næsten med samme lethed, som om de vare skrevne i vort modersmål; der fordres altså kun endnu, at de nordiske literaturer slutte sig sammen til én, og at denne udvikler sig til en sådan fuldkommenhed og kommer til at besidde så stort værd, at den med samme begerlighed attrås i Tyskland, som den tyske nu attrås i Norden. Her i det mindste er det indlysende, at jeg taler om fjærne tider; men giver blikket fremad ikke mod og styrke til at udholde öjeblikkets besvær?

100-101
ligt for hele Norden i almindelighed og for os Danske i særdeleshed. Den vil medføre alle de fordele, som følge med en större og mere udbredt literatur: större kraft indad og större indflydelse udad, to ting, der stedse følge med og afhænge af hinanden. En forfatter, der skriver i et lidet udbredt sprog, har kun få læsere og endnu færre købere; literaturens materielle tilværelse er i et sådant land lidet betrygget. Når nationen selv ikke kan føde sine arbejdere, og, hvad der er endnu værre, når den, fordi de ere så få og have så få midler til deres rådighed, har så liden agt for dem og for selve deres virksomhed, så må literaturen, uden hvilken intet civiliseret folk kan bestå, enten indføres som en fremmed vare, der ikke har sin rod i folket, hvilket let kan have sprogets fordærvelse til følge, eller den må opholde sit liv ved kunstige midler, hvorved den åndige frihed let går tabt, og enkelte mænds indfald, lune eller andre tilfældige omstændigheder blive det ene bestemmende. »Mich dünkt,« siger J. Grimm, »die entwickelung eines volkes fordert auch für die sprache, unabhängig von ihrem innern gedeihen, wenn sie nicht verkümmern soll, erweiterte äussere gränzen«. Men således som forholdene ere, er dertil ingen udsigt for det danske sprog. I det det uddannede sig og skulde vinde i omfang, er det bestandig blevet mere og mere indskrænket, så at der ikke er levnet det rum til at udvide sig på. Det kan ikke vænte at vinde större område, hverken mod nord eller syd; det kan ikke komme til herredömme, uden ved at forbinde sig med norden eller med syden; men også kun derved kan det håbe at bestå, thi det er en almindelig naturlov, at alt, hvad der ikke *kan* blive större,

bliver mindre, det, for hvilket der ingen mulighed er til at udvide sig, må efterhånden tæres hen og forgå.

Dette bliver endnu vissere, når det, i sin natur bundet til Norden, stedse mere trues med at rives løs fra sin rod; når de tvende andre nordiske sprog efterhånden stedse mere böje sig over imod hinanden, for endelig at indgå i en nöje forening, medens vort bliver stående som et afsondret led, der ikke har kraft nok i sig selv til at skyde rod på ny, og derfor må være udsat for at visne hen og at vorde til gødskning for en fremmed og stærkere opskydende sæd.

Herimod ville mange bemærke, at en sådan fare ingenlunde er for hånden; at modersmålet forhen har været udsat for langt stærkere storme og er dog stedse gået sejerrigt ud af kampen; det vil göre så endnu. I denne sag vil der uden tvivl herske en stor meningsforskellighed. Det kommer da an på, om de, der mene dette, og de, der mene hint, kunne komme til rettelig at forstå hinanden.

Når der tales om fare for sproget, så menes der ved dette naturligvis ikke dialekterne, men skriftsproget, det, hvori literaturen lever. Dialekterne bevares lettere, da ingen i almindelighed tænker på at undertrykke dem; når de forgå, så sker det ved en langsom virkning ovenfra nedad, men selv da forgå de aldrig ganske. I almuens mund vedligeholder sig stedse noget af det oprindelige sprogs ejendommeligheder, som intet skriftsprog kan udslette.

Men faren for det danske skriftsprog fordum og nu kan ikke sammenlignes med hinanden. Forholdet er ikke det samme. Fordum var der intet så udviklet skriftsprog som nu, og det, der skulde volde dets ulykke, var heller

102-103
ikke noget udviklet skriftsprog. Dialekters kamp med dialekter kan vel frembringe et så forstyrret virvar som det, vi virkelig finde i fortidens skriftlige mindesmærker, bøger og breve; men dèr, hvor næsten alt er blandet imellem hinanden, hvor alle former gå jævnsides, så at det er den skrivende ligegyldigt, hvilken han bruger, hvor han derfor bruger dem næsten alle, kan der ikke vel være tale om, at sprogene ødelægge hinanden. Dette kan derimod finde sted, når i det mindste ett af dem er kommet til klar bevidsthed, og det med den vægt, som denne bevidsthed fører med sig, griber ind i eller, så at sige, hugger ind i en anden, ordnet eller uordnet masse og ved sin större kraft og styrke overvælder den.

Lader os, for at overtyde os om, om der var fare for sproget för eller nu er, i korthed betragte dets skæbne. I oldtiden var én dansk tunge herskende over hele Norden, men som skrevet ord var den kun til i nogle få store og i mangfoldige små dialekter, hvis afvigelser dog vare så ringe, at de ikke forstyrrede tanken om sprogets enhed, hvilken derfor også har udtalt sig med klar bevidsthed i alle oldtidens levninger, hvor sådant kom på tale. Dette ene udelelige tungemål herskede ikke blot i Norden, men udbredte sig endog til fremmede lande og kyster. Det sproglige bånd imellem Danmark og det øvrige Norden var endnu på Valdemar Sejers tid ingenlunde opløst. Hele Norden stod åben for den danske tunge, og der ytrede sig modsætning mod indvirkningen fra syden. Da denne endelig blev overvejende, havde den ingenlunde sproget, men kun materielle fordele for öje, thi sprogets vigtighed var endnu ikke kommen til folkenes bevidsthed. Det danske sprog var kun til som dialekter og udtalte sig næsten kun

i enkelte folkelove, der havde deres grund så dybt i folket selv, at dettes idiom nødvendig måtte følge med dem; og det eneste sprog, som kunde true modersmålet (Latinen, som havde magten, lå for langt borte til nogensinde at vorde folkesprog), var det plattyske, men dette selv var et for plat, udannet, sløvt og stygt og i dialekter opløst tungemål, til at der fra det kunde være nogen betydelig fare for hånden. Man kan derfor ikke tillægge det danske sprog nogen særdeles sejrende kraft, fordi det i Niels Ebbesens dage kunde gå sejerrigt ud af en kamp imod en mat og i grunden slet bevæbnet fjende. Når der skal være tanke om fare, så må det da være enten i unionstiden, — men da syntes det danske sprog endog på ny at ville åbne sig adgang til hele Norden, og det vandt virkelig et herredömme, hvoraf de andre nordiske sprog endnu bære uudslettelige mærker, — eller det må være fra reformationstiden indtil nu. Ja, fra reformationstiden indtil nu har vort sprog været udsat for fare, netop i hele den tid, da det udviklede sig til skriftsprog. Nu, da det dannede sig, gældte det just om, med hvilken indenfra arbejdende kraft det blev til, men just da opgav det sit gamle grundlag, og der var næsten ingen erindring i landet om, at noget sådant havde været til. Næsten under hele sin udvikling gik literaturen ud fra, at den måtte drage sin næring fra fremmede, at den især måtte tage Nordtyskland, det höjtyske sprog, til mönster. Og faren er bleven så meget större i de seneste tider, fordi det, ikke blot som fordum i Hansestæderne, men langt dybere nede og langt stærkere inde i Tysklands hjærte er blevet klart, at det for den samtlige tyske literatur vilde være en vinding at have den danske literatur indlemmet i sig, at den derved tillige

vilde uden synderlig möje erobre hele den gamle nordiske literatur, som den ej kan undvære; og faren er så meget större, fordi det danske folks öjne ikke blot have været lukkede for denne attrå, men fordi det, når tanken derom flygtig fór det forbi, selv ikke var langt fra at nære den i sin egen barm. Forhen var der altså i grunden ingen fare, thi der var ingen bevidsthed om nogen sprogstrid; nu derimod er der fare, thi bevidstheden er vågnet på begge sider, og det er en stor og stærk mand, der strider med en anden, der vel også fordum var stor og stærk, men nu er vorden til en dværg.

Det fænomen, som her tilsigtes, udviklingen af det nuværende danske skriftsprog, lader sig let forklare deraf, at forfatterne, som fremmede dets udvikling, levede ikke i folkets tanker, men levede, tænkte og følte i og efter fremmede folks tankegang og skreve naturligvis overensstemmende dermed. De uddannede sig ikke igennem dansk literatur, der, hvor tarvelig den end var, dog måtte have kunnet yde dem et fast dansk grundlag, men de uddannede sig allerførst og fornemmelig igennem fremmed literatur og førte dernæst den således erhværvede dannelse over på det danske folk. Først toge de Latinen; nogle danske småord: *og*, *som*, *må* o. desl. løbe rigtig nok med, men det øvrige udfyldte de med latinske udtryk, og som oftest kom der hele, stundum lange, sætninger ind med, som ikke vilde falde ret på Dansk, de gaves da på Latin; (exempel derpå ere iblandt andre nogle af Kristian den fjerdes breve, han, der dog ellers var en så hjærtedansk konge); og alt dette kaldte man dansk. Derefter kom raden til det franske, og fremgangsmåden var den samme (exempler derpå findes næsten overalt i ældre breve og

skrifter); og alt dette kaldte man ligeledes at skrive på Dansk. Endelig indså man, at dette fremmede dog var fremmed; men det faldt ingen ind at vende tilbage til folket selv; den tyske literatur, der lå så nær og vandt en så betydelig uddannelse, frembød udtryk nok, der kun behøvede et dansk tilsnit for at se hjemlige ud. Man behøvede næsten slet ikke at tænke selv, man behøvede kun at overføre de tyske ord, så havde man alt hvad man trængte til (enkelte mænds forsøg på selvdannelse stode endog og stå endnu som et særsyn og som en særhed); just det, at det tyske ord var alle bekendt, gjorde det antageligt, hele ordforrådet uddannede sig næsten på denne måde; og det sprog, der således fremkom, kaldte man dansk. Man kalder det så endnu og vilde vistnok finde det forunderligt, om nogen vilde falde falde på at sige, at *åndrig*, *åndfuld*, *åndløs*, *åndeverden*, *åndelære*, *åndeseer* (formede efter tyske sammensætninger med *geist*) eller *årbog*, *årgang*, *århundrede*, *årstid*, *fuldmagt*, *omdrev* o. s. v. ikke ere gode danske ord (medens man vel kunde tvivle om, om *årsæl* er det); ja selv de ganske meningsløse, som *markskriger* (marktschreier), *skildpadde* (schildkröte), *sloprok* o. desl., ere jo ligeledes gode danske. Medens sproget således overfyldtes med tyske udtryk, gik naturligvis en stor mængde gamle nordiske ord, der tildels endnu leve hos folket, lige så gode og mangen gang bedre end de nu sædvanlige, tabte og bleve udskudte eller ikke optagne af skriftsproget. Man kunde have sagt *mål*, *tungemål*, men man sagde heller *sprog* (sprache); man kunde have sagt *lød*, men man sagde heller couleur eller *farve* (farbe); man kunde have sagt *sæl*, men man sagde heller *lyksalig* (glückselig); man kunde have sagt *gild*, *gæv*, men man

sagde heller *ærlig*, *brav* (ehrlich, brav), o. s. v. *Hvort* blev ombyttet med *hvorhen* (wohin), *sannende* med *sandhed* (wahrheit), o. desl. Af tvende nordiske sideord gik gerne det ene tabt, og kun det bevaredes, som havde rygstød i Tysken: af isl. *hóta* og *prúga*, sv. *hota* og *truga*, bevaredes *true* (drohen), og *hede* er forældet; o. s. fr.

Man misforstå mig ikke! Jeg dadler ikke videre denne udvikling, jeg siger kun hvorledes den er, og jeg har flere gange gjort opmærksom på den fordel, vi kunne have af dobbelte, nordiske og tyske, udtryk (som *helbred* og *sundhed*, *tække* og *sirlighed*). Men jeg mener, at der er fare, når vi blive ved i denne retning, at der endnu hersker for megen tilböjelighed til at følge den, og at vi ere lidet tjente med at optage ord, som ingen kan forstå, uden han tænker på Tysk (som *blodung*, *blodfattig*); at vi nu have nok af dette, at det er tid at vende om og at vende tilbage til os selv. Det er aldrig faldet mig ind at gå på jagt efter germanismer; når de ikke mere behøves, ville de heller ikke mere findes; men det forekommer mig temmelig naturligt at sige: Engang tyede I til Latinen og søgte eders hjem i forverdenen, i det fjærne; I indså, at dette var et fejlgreb, og vendte eder til Frankerig; men dets toner lode dog altfor unordiske, I begave eder derfor til Tyskland, og nu sige I: her have vi da endelig hjemme. Nej endnu ere I ikke hjemme, tillader jeg mig at sige, I må gå tilbage til eder selv, til Danmark, til Norden; først da ere I dèr, hvor I skulle være. Jeg påskönner i fuldeste måde den seneste tids mange agtværdige og vellykkede bestræbelser for at føre sprog og literatur tilbage til Norden; og opmuntrer kun til at fortsætte dem og nu, da tiden kræver det, at forstærke dem.

Faren, som unægtelig var der og som endnu er der, vil da efterhånden forsvinde[1]).

Denne betragtning af ordforrådet er så meget vigtigere, som vi forhen have bemærket, at böjningssystemet har bevaret sin nordiske særegenhed; thi böjningen vil efterhånden opløse sig, dens opløsning er i vort sprog allerede i fuld gang, men ordforrådet vil bestå, og dets beskaffenhed vil da bestemme sprogets karaktér, om det skal være tysk eller nordisk.

Det danske sprog i Norge synes at ville undergå forandring. Adskillige Nordmænd, i bevidsthed om hvad de forhen have haft og hvad de endnu have, bestemme sig til for sproget at vælge et nyt udgangspunkt, netop ligesom tilfældet var med det svenske sprog efter Kalmarunionens ophør. De ville med forsæt og med bevidsthed og med følelse af forynget kraft opføre noget nyt på det gamles grundvold, eller, da overdrivelser ved sådanne lejligheder sjælden udeblive, på det beståendes undergang.

---

[1]) Når jeg ikke dadler, men dog langtfra billiger den mængde af tyske ord og ordskikkelser, som modersmålet i sin sidste udvikling har optaget, men især beklager, at denne fortyskning endnu varer ved, ja, at den overdrives, og at man bliver ved troskyldigen at kalde det dansk, som i sin rod og i sin udvikling slet ikke er andet end tysk: så vil man uden tvivl vise hen til andre nyere sprog, hvor blandingen er endnu större, og ansé denne anke for ubeföjet. Hvor blandet er f ex. ikke det engelske sprog! Men forholdet er her anderledes. Blandingen er her grundet i folkets udvikling: England var efterhånden rommersk, angelsaxisk, dansk, normannisk; alle sprogets elementer ere her givne Men ingen erobrer fra syden (thi kejser Ottos tågefulde tog var sikkert uden virkning) har sat sin fod på Danmarks bryst, uden én, og han blev strax slået ihjel. Har sproget mistet noget af sin skærhed, så er det ingen følge af ydre tvang, men af en viss ukyndighed, uopmærksomhed eller ligegyldighed hos dem, der skulde have bevaret og forherliget det.

107-108

Derved må det gamle sprogforhold nødvendig forrykkes; og når dansk og norsk sprog hvert for sig skrider frem i sin retning, det ene mod Tysk, det andet mod Svensk, så må de stedse mere fjærne sig fra hinanden, indtil der af én og samme literatur bliver tvende forskellige literaturer.

Denne fjærnelse er allerede kendelig efter få års forløb[1]). Stærke bevægelser i den norske literatur fremkalde

---

[1]) De læsere, der ikke have bemærket dette, eller nære nogen tvivl derom, henvise vi til de nyere norske skrifter, f. ex. til Aals oversættelse af Snorre, der er en almindelig norsk folkebog. Vi ville hensætte nogle sætninger af denne, og udhæve de mærkelige ord, hvorved man vel må erindre sig, at disse ord, skönt de ikke forstås af os, forstås næsten overalt i Norge: På disse trolddomsytringer fulgte afmagt, ligesom under *ölqveisna* virkninger endnu i vore dage. (Oversætterens anm. 1ste d. s. 8.) *Fetet*, hvor den gang var skov (fetet kaldes endnu i vort sprog den slette etc., s. 15). *Greje*, töj (s. 16), jfr.: Kong Harald lod sit hår *greje*, (s 71) og oftere: at komme i *ugreje*. Efter skriftsprogets form skulde ordet hedde *grede* eller *grejde*, rede. Begge brødre af *åbryne* og uden grund hinanden slog (s. 17. Oversætteren fandt ingen forklaring nødvendig). Kongens *ofstolte* mod (s. 18; heller ikke her ansås en forklaring for nødvendig). Han stak ild på *tyri-ved* (den fede og harpixagtige del af fyrtræet, s 19); *trälivet* (sejlivet; begge talemåder bruges endnu i vort sprog, s. 20). Længe havde kongen *æltet* et dyr (uden forklaring, s 21). Hjorden *gætedes* af trælfolk, karle og piger (ligeså, s. 23). Adils så ingen anden udvej end at fly *undaf* (sst, jfr.: enhver, som kunde undaf, s. 51). Svipdag lod hjærtet af en ulv stege på en *ten* (s. 27, jfr. s. 47). En sal, som var ingen *mon* mindre eller mindre prægtig, end *upsalen* var (s 28). Sex konger bleve *skibede* til sæde i den ny sal (sst., jfr. s. 62). De skulde drikke *tvimennings* om kvælden, mand og kvinde med hinanden (s. 29). Da nu Svearne fik *spörgelag* på ham, kunde han ej forblive der, men fór vester *skovleds* til en å — Dèr *sloge de sig ned* — og der var *algod* levemåde (s. 31) En hær var kommen ham *på hænderne* (s. 39). Der blev et stort slag, endog (enddog) der var en stor *folkemon* (sst.). *Øllet* gram (sst.). Kong Olaf havde sit *åsæde* på Geirstad. Dèr fik han *fodværk* (s. 40). Atle Jarl hin *mjove* (smale, endnu brugeligt, s. 43). De besatte alle döre og *skålen*, hvori huskarlene sove (s. 46, jfr. s. 62). En lok overgik de andre i fagerhed, *lyslek* og *storlek* (ord, som endnu bruges i daglig tale, s. 47). Hvor

rørelsen, der uden tvivl vil have stærk fremgang, fordi den følger ovenpå en lang hvile. Når mimosa en tid lang har været standset i sin bevægelse, da rører den, når kraften giver efter, i samme tid dobbelt så hurtig sine blade, for at indhente det forsömte.

Meningerne i denne sag ere naturligvis meget delte. Nogle sætte sig imod denne forandring, fordi adgangen til den danske literatur derved vil hemmes for den følgende generation. Men denne indvending vil kun have nogen gyldighed under den forudsætning, at man vil göre et salto mortale, på én gang give sig til at udrydde alle danske ord af sproget og optage lutter norske isteden (en overdrivelse, som vi ikke ville opholde os ved). Under en

---

møgen var falden på isen, havde *soltøen* deri ædt huller (s. 48). *Røslig* konge (bruges endnu meget i vort sprog om en mand, der har et anseeligt udvortes, s. 58). Da *snuer* Harald konge om til Vermeland (s. 62). Tænderne, som *skakede* frem af hovedet (s. 71). Dog forandredes hendes *let* ikke det mindste, men hun var lige så rød, som medens hun endnu levede. Kongen sad stedse over hende og mente, at hun skulde *livne* op igen (s 72). Derpå *seg* hun i aske (sst.). De *sovnede* strax (s. 77). *Batner* (et almindeligt ord, som betyder forbedres, s. 79). Farmands*hougen* (s. 80). Da Harald var *syvti* år (s. 81). Kong Harald *skillede* nu, at det var gjort ham til spot (sst.), o. s. v. Og for at tage et andet sted (Sverres saga): *skovbrot*, *sevie*, *tollesevie*, *aftråten* (s 9.), *igjeld*, en *holme* (s. 10), *lendermænd*, *mysser* (d. e. mus. s. 11), *nymæle*, *andenlund* (s. 12), *vandet Rönd*, *förredagen* (s. 13), en *enslig* sti (s. 14), *kanst* (d. e. lejlighed), *ledsagerne* (d. e. vejviserne), ikke *vetta* (som er forståeligt nok i vort bondesprog, s. 16.), *hveden* vinden kom, de *törkede* sig, en *énsti* (s. 17.), fange dem i en *gre* som *souver* (souder), *plistre*, *bråte* (s. 18), de fore *bént* mod hinanden (s. 19) deres sind *mygnede*; *ordtag* (s. 20) o. s v. Ved at læse skriftet selv, vil man næsten overalt finde flere, tildels endnu mere påfaldende ord og former end disse. Og det er ikke blot i denne oversættelse, der måské kunde tænkes med flid at have nærmet sig det gamle sprog, at man ikke sjælden finder sådanne, men så vel i samme forfatters som i andres om almindelige nyere æmner handlende skrifter.

naturlig udvikling taber literaturen derimod ikke ved sprogenes forandringer, der ere lige så hyppige som naturnødvendige, men de vinde tværtimod ny friskhed og nyt liv. Forandringer i sproget lægge aldrig nogen væsentlig hindring i vejen for nydelsen af gamle skrifter; ikke for den lærde, der netop studerer det forældede; ikke for middelklassen, hvis læsning kun omfatter en viss del af literaturen, der alligevel udgår og må udgå i ny udgaver; mindst for almuen, som gerne holder sig til det, der er noget forældet, for hvem det ydre ikke gælder noget imod det indre, som er så uskyldig i sin nydelse, at den ingenlunde vrager det, der støder de såkaldte dannede fra sig, og som nyder alle sine, tildels nedarvede, yndlingsbøger i en forældet, tildels uhyggelig form. Desuden står almuens eget mål allerede i en så skarp modsætning til skriftsproget, at den endnu mindre har grund til at ænse ringere afvigelser. Vi antage, at man ikke vil tænke på at gå så vidt, som ovenfor er nævnt, eller hvis man tænker derpå, at man snart vil betænke sig; thi udskydelsen af alle ren danske ord, og en total optagelse af lutter dialektord og former, der for störste delen ere de samme som de, der findes i de gamle norske skriftlige mindesmærker (som *ætla*, *tálma*, *mispyrma*, *tigund* o. s. v.), vil snart vise sig som et forsøg på, ikke at uddanne sproget, men at omskabe det, og produktet vil ikke blive et værk af en ren villie, men af vilkårlighed, eftersom man dog umulig kan føre hele den gamle böjning tilbage. Når derimod det norske sprog (vi antage, at et sådant vil blive til) vil uddanne sig på det nuværende grundlag på nordisk vis, så vil det, hvilket også Holmboe antager, efterhånden skride over mod Svensk; og når tidens fylde kommer, ville begge

sprog, som vi andensteds have ytret, falde sammen. Muligheden deraf kan ingen nægte[1]); måden, hvorpå denne forening *kan* gå for sig, lader sig vel oplyse[2]); måden, hvorpå den *vil* gå for sig, ligger naturligvis skjult i fremtidens skød. For os har dette problem ingen videre interesse end den, at vi önske muligheden tænkt som en virkelighed, og tanken henvendt på den tid, da dansk literatur må blive et enkeltstående afrevet led af nordisk literatur.

Med de her og andensteds berørte tilstande for öje: muligheden af det tyske sprogs udbredelse imod nord, muligheden af et særeget norsk skriftsprogs udvikling og af det norske og svenske skriftsprogs forening, vil det danske folk have valget: Dets sprog kan stå ene, eller mod syden forbinde sig endnu nöjere med det tyske, eller slutte sig til de nordiskes forening.

Det kan stå ene. Men da må det omskifte sin eftergivende natur. Bestandig trængt tilbage fra begge sider, bestandig blødt og svagt, bestandig uselvstændigt, skal det på én gang fatte mod og vinde kraft til at vorde noget selv, og det skal holde ud i denne stemning. Alt det er meget önskeligt, men at det skulde ske, vilde fast være et særsyn. Literaturen, der den gang, da den havde en

---

[1]) En sådan forening kan ikke ske, siger man, thi »så længe Norge bevarer sin selvstændighed, vil det bevare sit sprog.« Det er en underlig måde at tale på; det danske sprog er jo ingen del af Norges selvstændighed. »Det kan ikke få et nyt sprog, thi da måtte det vende tilbage til middelalderens barbari.« O, hvor kende de dog lidet til middelalderens barbari, de, som idelig føre det i munden! Var det italienske sprogs uddannelse en tilbagevenden til barbari, og var det luthersk barbari, der udviklede et höjtysk skriftsprog? Sprogudvikling er jo ingen tilbagegang, men et fremskridt i kultur. [2]) En del har jeg også nedskrevet derom, men holder det tilbage, da det endnu ikke er klart, hvilken gang udviklingen vil tage.

langt större virkekreds, ikke kunde vinde nogen agtelse hos fremmede, skulde nu udholde den bestandige ström fra syden, uden at tabe sin integritet, og vorde stor og blomstrende og rig på gode værker, og det hos et folk, der i alting har mest sans for det fremmede! Sligt vilde fast være et endnu större særsyn. Løsrevet fra det øvrige Norden, nöje forbundet med en tysk nationalitet, skulde det danske sprog holde sig rent og skært, det, som allerede er halv fortysket; og forfatterne, der allerede nu sætte en ære i at være lige så meget tyske forfattere, som danske, skulde opofre deres liv, hengive deres dåd til et folk, hos hvilket de liden eller ingen påskönnelse kunne vænte. Alt sådant tager sig smukt ud som en idyllisk tanke; i det virkelige liv vil det ikke finde sted. Alle de ulykker, som følge med en indskrænket literatur, alle de bryderier og al den snæverhjærtede usle kritikaklen, som bliver det herskende element i små snævre forholde, og i höj grad er det hos os, men hvorover de skribenter hæve sig, der bæres på en stor nations skuldre, al denne kamp for at være og for at bane sine tanker indgang dèr, hvor den store hob er tankeløs eller ligegyldig, og hvor de virkelige kendere ere så få, at de strax kunne tælles, alt dette vil tage livet af forfatterne og lægge deres ånd i blytunge lænker, og de ville føle deres tryk så meget stærkere, jo ædlere gemytter de have. Hvorfra skal der komme sundhed i sproget, når det allerede indvendig er angrebet? hvorfra næring i kvisten, når den rives af fra sin stamme, og der ikke er ladet den rum på jorden til at udvide sig på? hvorfra tillid i literaturen, når folket ikke kan bære den, når det som et siv vakler til alle sider og ikke selv véd, hvor det har hjemme?

Det danske sprog kan slutte sig til det tyske, det kan med bevidsthed indgå en endnu nöjere forening med den tyske literatur. Ethvert skridt længer frem vil uundgåelig føre til sprogets og literaturens opløsning. De ville aldrig indvirke betydelig på naboliteraturen, men tabe sig deri. Det er muligt, at også det, når overgangens pinagtighed er overvunden, kan vorde et gode; men lyksalige de öjne, som aldrig få det at se, og lykkelige de øren, som aldrig skulle faa det at høre!

Det danske sprog kan endelig slutte sig til den nordiske sprogforening. Da de i sandhed ere ett sprog, som kun tidens fejltagelser have sönderlemmet, så kunne de også i virkeligheden blive til ett. Denne literatur vil da vorde stor og stærk, så stor og stærk, som Norden kan yde den. Alle de adsplittede kræfter ville da forene sig til ett mål, Nordens åndige udvikling, og Nordens millioner ville have agtelse for deres bestræbelser, ville give dem lön for deres dåd. I det denne literatur erklærer sig for at være nordisk, og giver det til kende derved, at den vil hente frisk næring fra fortidens sprogrigdom (thi den besidder i sandhed en vidunderlig ejendommelig fylde) og fra de nordiske folks inderste sproggemmer, vil den kunne hævde sin selvstændighed; og skönt den modtager den nødvendige tilströmning af almindelig europæisk dannelse, vil den stedse kunne beherske denne strömning. Af det danske sprog, som det nu er, vil alt ikke kunne vedblive; meget, som var, er allerede nu sunket hen i tidens skød, meget, som er, vil nødvendig følge; men dette vil alligevel ske, hvis det står ene, og endnu mere, hvis det slutter sig til syden. Adskillige tyske elementer ville visselig falde bort, forhen ere endnu flere bortfaldne; er dette da så stor

113-114
skade? Alt hvad nordisk er, vil derimod ikke blot bestå, men befæstes. I en fælles nordisk udvikling vil Danmark aldrig blive det sidste led; det vil stedse være den vigtigste leder, mellemleddet, midtpunktet for kulturens strömning. Det har flere hjælpemidler til nordisk sprogkundskab i sit skød, det har allerede udviklet flere kræfter og har udsigt til, når det vinder det øvrige Norden for sig, at kunne udvikle langt större. Danmark kan ikke undvære det øvrige Norden, fordi det alene, uden den fornødne indre selvbestemmelse, vil tabe sig i en i alle retninger adspredt alsidighed, der vorder til opløsning; det øvrige Norden kan ikke undvære Danmark, fordi det, nedsunket i sig selv, vil falde hen til ensidighed, til tomhed.

Sprogenes bevægelse er til forskellige tider höjst forskellig; stundum stå de ligesom stille, til en anden tid, når der ligesom kommer nyt liv i folket, tager bevægelsen til, så at den endog truer med at sprænge sprogets grændser. Den voxer i almindelighed med en viss stadighed og bliver ret mærkelig, når sproget, efter at det som en vild vext har været overladt til sig selv, enten er i færd med eller for nylig har frembragt ypperlige åndsværker. Sålænge planten endnu skyder op i stængel og blade, lader man den gerne skøtte sig selv og overlader den til den algode naturs aldrig trætte omsorg, men når den udvikler sin fagre blomst, når den sætter saftfulde frugter, da begynder man at tænke på at indsamle dens frø, for at betrygge dens vedligeholdelse, da undersøger man hele dens udseende og gransker efter dens bygning indtil dens rod. Skönhed og nytte have hver på sin måde noget tiltrækkende, og ved deres magt drages man hen til eftertanken og spekulationen. Denne tid er til visse nu kommen for os. Tids-

rummet fra Holberg til Evald er fuldendt, lad da tidsrummet fra Evald til Oehlenschlæger ligeledes være det, og lad dem hvert med sit særegne præg blive stående til lærdom for efterslægten. Men et nyt tidsrum fra Oehlenschlæger til — en anden Oehlenschlæger skal begynde. Dets præg skal være samfølelse, samvirksomhed, fællesskab i Norden. Lad det da udvikle sig, ikke som en ruin af de foregående, men med samme selvstændighed, som de engang gjorde, ja med större og med dybere kundskab, med större frihed. Lad det vorde et barn af en kraftig og god villie, og lad alle, der elske Norden, betænke, at enhver skal give sin skerv til at berede den ny digterkonges komme, at han kan modtage sproget, beriget, udvidet, renset og smykket, som sin allerede færdige arv, hvoraf han skal göre den værdigste brug. Lad alle de minder være glemte, som kunne forstyrre den ny udvikling, lad ingen tænke på sit smålige selv, lad enhver rive sig løs fra vanens lænker, for at hylde frihedens lov, og når den klarer sig for bevidstheden, så give kraften fra oven sin velsignelse til, at alt dette må vorde virkeliggjort i livet!

Forberedelserne ere gjorte. Sansen er vågnet for Nordens sprogrigdom; i alle tre riger forene flere og flere sig, for at bringe den for lyset. Så meget vide vi, at der på den flade mark, imellem fjældene og omkring de store søer, i de gamle roller og skroller, er stof nok til udtryk for alle vore tanker. Det skal uddrages, samles, ordnes og forenes. Så meget vide vi, at dette stof er ensformigt, at det alt tilhobe udgår fra samme oprindelse, og at det ene med kærlighed böjer sig over imod og slutter sig til det andet; at der i det fælles gamle sprog og de nu på

115-116
læben levende dialekter ere elementer nok for hånden til, hvad vi endnu behøve, til at danne et almindeligt tungemål, der kan bestå i sin ejendommelighed og nu ikke længer vil trænge til fremmede stiver og støtter.

Dertil vende da alle deres hu! Skriftsprogene selv indbyde dem dertil; de trænge hvert for sig til forening, og muligheden af deres uddannelse taler for muligheden af et större værk, deres forening. Når der overhovedet af dialekterne kunde danne sig et skriftsprog, så kan der af flere skriftsprog, når de kun i deres forhold berøre hinanden som dialekter, udvikles et fælles skriftsprog. Ligesom Jysk, Sjællandsk og Skånsk, der atter havde deres underdialekter, have kunnet samle sig i et fælles dansk skriftsprog, således må også Dansk, Norsk og Svensk som dialekter af et og samme tungemål kunne forenes i et almindeligt nordisk skriftsprog. Hvo der læser danske bøger og breve fra tiden för reformationen, ser det tydelig nok for sine öjne, at hist er noget som er jysk, og her er noget, som er skånsk, men lige så tydeligt er det ham, at alt dette er dansk; ligeså vil han i nordiske bøger finde, at den ene er svensk, den anden dansk, men nordiske ere de alle. Medens hine mere indskrænkede dialekter herskede ene, var der et slags skriftsprog i hver, men intet fælles. Nu er der tre eller to nordiske skriftsprog, men intet fælles. Hvorledes kan dette da vorde?

Det er åbenbart, at den sidste opgave er vanskeligere end den første. Så længe som dialekterne svævede frem og tilbage, var det lettere for et skriftsprog at forme sig; men nu, da Norden allerede har tre (eller to) sådanne, have disse også erholdt en större fasthed, en mindre bevægelighed. Bevægelige ere de imidlertid, og det kommer

kun an på, om der er en villie, der kan sætte dem i bevægelse; uden den, det er der ingen tvivl om, vil der intet udrettes, men de ville hver for sig tage den vej, som tilfældet fører dem på. Dersom det er dette, som altid styrer sprogene, så er al vor tale forgæves; men vi have víst ved bestemte exempler, at det tværtimod er enkelte mænd. De, på hvis villie det fornemmelig kommer an, ere forfatterne, som drage hoben med sig. Deres kald er svært, thi de have ikke blot deres egne lidenskaber at tæmme og fordomme at overvinde, de skulle også stedse have hobens fremgang for öje, og de skulle som gode førere hver gang ikke göre noget skridt fremad videre, end hoben følger dem. Men iblandt hoben (man tilgive dette ord, hvormed jeg ikke vil udtrykke noget nedværdigende) gives der også mange seende; og de nævnte exempler, samt utallige andre, der også kunde nævnes, vise, hvor meget de enkelte mænd ere i stand til at virke, når de virke med kraft og enighed. Det er altså til skribenterne, vi henvende os, til deres indsigt, deres kraft og deres gode villie. Når vort forslag ikke nu eller herefter kan vinde dem, så er det tabt. Men sige de allerede nu det, som man idelig hører: Når du endelig vil reformere, så kom frem med noget görligt, så må jeg svare med Rousseau: Hvad der er görligt, det står til eder, det er det, som I ville göre; skal jeg svare for eders villie?[1]) eller klage de over, at

[1]) Proposez ce qui est faisable, ne cesse-t-on de me répéter. C'est comme si l'on me disait: proposez de faire ce qu'on fait, ou du moins proposez quelque bien, qui s'allie avec le mal existant. Un tel projet, sur certaines matières, est beaucoup plus chimérique que les miens; car dans cet alliage le bien se gâte et le mal ne se guérit pas. — Ce qui est faisable est ce que vous voulez faire. Dois-je répondre de votre volonté? Emile, préface.

formen sætter sig imod, så må jeg svare i dette som i alle lignende tilfælde: Tiden er nedsænket i formen. Men hvad er det værd så længe at trættes og kives om en form? Når I ere enige i, at den ikke duer mere, så forandrer den! Det gode *skal* herske, og det slette *skal* gå under; det er væsenet. Eller vide I ikke, hvad det gode er, eller formå I ikke at hævde det?

Hvad må der da göres, hvis udviklingen af et almindeligt nordisk skriftsprog nogensinde skal blive mere end et indfald, et önske, skal blive til en virkelighed?

Vi betragte først det ydre, skriften. Dens behandling er lettere, og tillige sværere, end selve sprogets; lettere at fatte, men måské sværere at iværksætte, lettere, fordi man bevæger sig i et element, som villien bedre kan beherske, sværere, fordi enhver forandring deri må kæmpe med vanen, den ren mekaniske vane, der overalt lægger bånd på eller endog tilintetgör den gode villie. Det er imidlertid klart, at der må antages en for Norden almindelig skrift, lige skikket til at udtrykke grundlydene i de nordiske sprog. Midlerne til denne ere allerede for hånden. Megen ny gennemtænkning behøves ikke, kun erkendelse af den indsigt, som allerede er erhvervet, og som ligger åben og tilgængelig for alle.

Med hensyn hertil har jeg i denne afhandling anvendt en retskrivning, som jeg forestillede mig at være skikket til öjemedet, en sådan, hvorved den danske brug kunde bevæge sig over imod og slutte sig til den svenske. En ringe eftergivelse fra dennes side vil göre dem begge ensformige[1]).

---

[1]) Brugen af *fv* med udtalen *v* var, ligesom endnu hos de Svenske, ikke almindelig i Dansk, f. ex. i *ofver*, *hafver*, *lefver* etc. (Svanings

Jeg har anvendt den her, fordi jeg anså det for gavnligt, at göre dens ejendommelighed anskuelig for alle; (jeg har også temmelig ofte anført stykker af andre sprog, for at sammenligning med dem strax kunde finde sted). Ingensomhelst beskrivelse vilde være i stand til at tydeliggöre, hvad det var jeg mente, hvad jeg vilde; nu kan enhver se det og bedömme, hvorvidt han vil gå ind derpå eller ej. Enten er nu denne retskrivning ikke tjenlig til öjemedet, og i så fald fortjener den ikke at komme i betragtning, eller andre indse ikke dens fortrin, i så fald er tiden endnu ikke moden[1]).

---

bibel 1647 o. a.). Hos os er det nu aldeles ombyttet med *v;* skulde det koste större overvindelse at opnå det samme i svenske skrifter? Opgivelsen af dette *fv*, som Tullberg kalder »den styggaste fläkk på vår rättskrivning«, men som i grunden dog er en ren ubetydelighed, nogen indskrænkning i medlydsfordoblingen, som er dreven til yderlighed, det er det væsentligste, de Svenske have at göre. Men det er os, der skal göre det store skridt; vore naboer komme lettere derfra, da de allerede have gjort de første. For os bliver det fornødne: de såkaldte latinske eller de almindelige europæiske bogstaver, små begyndelsesbogstaver i alle ordklasser, enkelte selvlydstegn, intet understøttende *e* (kort, opgivelse af alt det gods, vi have fået fra Tyskland), accenter i nogle enkelte tilfælde. Og så for resten ordene, som de staves, som de ere. Når alt så kommer til alt, så består det hele ikke i andet end at kaste nogle overflødige bogstaver bort. Er det da en så skrækkelig ting? Den gang, og det er ikke så forfærdelig længe siden, da man i Dansk ganske almindelig skrev f. ex. *hiidtt*, kunde det måské falde en nyhedskræmmer ind at sige til den skrivende: Kære ven! det kunde du komme langt nemmere fra, når du blot skrev *hid*. Og hvad andet kunde derpå svares, end dette: Det lader sig ingenlunde göre; det er just på disse mange dejlige bogstaver, man skal kende, at det er Dansk. Vil man svare således endnu?

[1]) For almenheden vil det være noget ligegyldigt, at jeg ved dette forsøg tillige har opfyldt en af livets helligste pligter, pligten mod de døde: Dersom Rask havde levet nu, vilde han ikke have undladt at forfølge et af sit livs öjemed, således som tiden kræver det; så længe han mindes, må nogen vedblive at göre det, indtil natur og sandhed endelig sejre.

119-120

Men grunde må jeg naturligvis have til at önske denne skrivebrug anvendt, og det er billigt, at jeg meddeler disse.

I det væsentlige er Rasks antaget, og grundene herfor kan enhver lære at kende hos ham, eller han kender dem allerede; en ubetydelig afvigelse (udeladelsen af *j*, hvor lyden uden dette træder tydelig nok frem[1]) har jeg andensteds allerede retfærdiggjort, hvortil endnu kommer overensstemmelsen med svensk skrivebrug. Hvad der derfor her behøver at omtales, er næsten kun den udelukkende brug af de såkaldte latinske bogstaver, og forkastelsen af store begyndelsesbogstaver i navneord.

Om forholdet imellem de latinske og gotiske bogstavtegn har Rask[2]) allerede talt udførlig. To slags ere ikke fornødne, og den latinske form kan ikke undværes. Den er den oprindelige, den skönneste og den almindelig europæiske; de Svenske have også antaget den. Kende den gotiske, må vi, men til at skrive den, er der ingen nødvendighed for hånden. Når undervisning i skrivning herefter alene holder sig til én slags skrift, vil denne undervisning vinde betydeligt; man vil, da de latinske træk ere lettere, erholde samme, ja endnu större færdighed i halv så lang tid, og hånden, som ikke behøver at bevæge sig på tvende måder, vil erholde större sikkerhed. Brugen af den latinske skrift er desuden allerede nu i det daglige liv ganske almindelig, selv hos dem, som lade trykke med gotiske bogstaver. For bogtrykkerierne må det være en

---

[1]) Enhver, der kan stave *ske*, *gerne* o. s. v., får derved den rette udtale, og mere behøves ikke [2]) Foruden i hans Retskrivningslære findes der bemærkninger herom i hans sv. sproglære (Samlede afh. 3die d. s. 3—4).

vinding, når man ikke behøver to sæt skrift ved siden af hinanden (at man vil afskaffe alle de andre ganske moderne gotiske plumpheder, er at håbe). Det tykkes mig overflødigt at tale mere om en sag, som allerede er afgjort af alle dannede nationer i Europa. Når vi ville, at de skulle læse vore bøger, bör vi ikke støde dem fra os ved en gammelgotisk tryk, som de finde vederstyggelig, og som kun vanen har gjort smuk i vore öjne. Forsøg på at føre denne danske eller tyske brug over til Sverige, selv om det for et öjeblik kunde synes at lykkes, kan dog i længden ikke bestå, thi det var at opfordre de Svenske til at opgive en fordel og skönhed, de ikke uden besvær have vundet, og som de, når vi slutte os til dem, ganske ville tilegne sig.

Selv de, som uden vanskelighed ville opgive de gotiske bogstaver, ville dog længe hænge fast ved brugen af store begyndelsesbogstaver i navneord. De grunde, som Rask[1]) anfører for denne brug, ere: Først beråber han sig på overensstemmelsen med tysk brug; det er just derfor vi forkaste de store bogstaver. Vi må foretrække overensstemmelsen med almindelig europæisk brug, når skriften ikke skal repræsentere et afkrogssprog, men hele Nordens; og det må være en vinding, når udseendet af skriften letter adgangen til dette sprog, ikke blot for de Tyske, men for alle Europæer. Dernæst beråber Rask sig, og det især (det var egentlig det, som bestemte ham), på adskillelsen af utallige ord, som ellers ere aldeles lige i udseende. Men det er en i sig selv underlig regel, at skrive alle navneord med store begyndelsesbogstaver, fordi måské en

---

[1]) Retskrivningsl. s. 127.

121-122

snes (det er nok det höjeste, hvortil man kan drive antallet) derved kan adskilles fra andre ord; det vilde jo da være tilstrækkeligt at skrive denne snes dermed. Og desuden er der en stor del navneord, der alligevel ikke kunne adskilles (som en *sky* og en *sky*, en *brud* og et *brud*, en *kost* og en *kóst* o. s. v.) samt ligeledes mange eller endnu flere ord, der ligne hinanden og dog komme til at skrives med små bogstaver, fordi ingen af dem ere navneord (som at *nære* og *nære* frænder, at *vare* og de *vare*, o. utall. a.), men de forvexles dog ikke, ja det falder i almindelighed ikke nogen ind at bemærke ligheden. Det er også tilforladeligt, at denne betragtning ikke har bidraget til at indføre den herskende brug; Rask anvendte den kun, for at holde på den.

Hertil kommer, at brugen af de store begyndelsesbogstaver i navneord vel nu er en almindelig brug hos os, men ikke nogen gammel. Ligesom vore gamle love og overhovedet al gammel dansk skrift kun kendte én bogstavform (der også anvendtes i Latin), således kendte den heller ikke anvendelsen af store begyndelsesbogstaver i navneord. Hvad der ser således ud, findes lige så vel i alle andre ordklasser; det er ganske tilfældige större træk, der også hyppig forekomme i midten af ord. I Syvs sprogkunst 1685 er denne brug endnu ikke anvendt, og den er i det hele først bleven ret almindelig efter 1700[1]). Ganske

[1]) Rasks Retskrivningslære s. 128. I Betænkninger over det cimbriske sprog har Syv ligefrem udtalt sig derimod. Efter at have anført bogstaverne, siger han s. 46: »Naar disse bogstave have en större figuur, kaldes de i trykeriet Versaler, og bruges først paa« (det er i begyndelsen af) »alde Egne Navne, hvor noget synderligt betydes« (hvor noget skal udmærkes), »og hvor en ny meening begyndes. Bogtrykkerne sætte og de selvstændige oord (Substantiva) med store bog-

almindelig er den i hele tidens løb endda ikke bleven, thi i bibeloversættelserne o. lign. har man gerne anvendt små bogstaver i navneordene med, hvilket endnu er tilfældet i bibeludgaven fra 1819, uden at man nogensinde har hørt noget om, at dette har forårsaget forvirring, hverken hos almuen, hvor denne bog dog må være en af de almindeligste, eller hos nogen anden. Det er overhovedet en stor underlighed, at mænd kunne lægge vægt på det, som af alting er det allerubetydeligste. Ved at forkaste denne brug undgår man endelig alle de kvaklerier, som selv Rask plagedes med[1]), for at bestemme, hvor små og store bogstaver skulle bruges.

Denne brug af store begyndelsesbogstaver til ligesom at udmærke navneord finder ikke sted mere hos nogen eneste civiliseret nation, uden hos Tyskerne og os, og den tjener ikke til den mindste ting i verden; den kan derfor ikke ansés for andet end en særhed[2]). Begge dele, både

---

stave for an, hvilket er ufornødent.» (hvortil han föjer som anmærkning: »Uden mand vilde giöre det ved Nomina, som skrives som Verba.» Altså har han tænkt på, at man kunde derved adskille lignende ord, men han har ikke anvendt det.)

[1]) Retskrivningsl. s. 129. [2]) Tullberg (Sv. rättskrivningsl. Lund 1841, s. 27) siger derom: »Bestämningsgrunden för valet av de så kallade stora bokstäverna är tydlighet. Man använder dem alltså vid början av hvarje ny mening, samt vid nomina propria, vare sig namn på personer äller länder ok orter. Att i likhet mäd danskar ok tyskar skriva hvarje substantiv mäd stor begynnelsebokstav är ett grovt missbruk; ok har, utom för en okunnig främling, ingen annan fördel än en bättre tillvägabringad enhet, ty sammanhanget skiljer lätt nog den ena ordklassen från den andra. Men denna enhet är falsk; ok den ständiga omväkslingen av små ok stora bokstäver gör skriften ojämn ok smakløs; ögats fria fart hindras vid läsningen, liksom pännans vid skrivningen.» Det er måske ikke af vejen at bemærke, at de tilfælde, i hvilke de Svenske nu bruge store begyndelsesbogstaver, ere de selvsamme, som den gamle ærværdige danske sproglærer Peder

den og den gotiske bogstavform, have vi fået fra Tyskland, og begge dele vidne om vor afhængighed og vedhængenhed ved den tyske literatur. Det er på tiden at vi erklære os, at vi lade verden vide, at vi ville høre op med at bære Tysklands slæb, og med selvbestemmelse ville træde ind i de øvrige civiliserede europæiske folks række.

Men det er nu dog engang dansk! Ja, siden jeg véd ikke hvor længe, have vi det og det og det; hvad der ellers viser, at et folk er trægt og sløser, bliver det til en fuldkommenhed, når det er dansk?

Men skribenten er nu engang afhængig af sit folk, han må rette sig efter det; det går ham ikke godt, hvis han ikke vel tager dette i agt. Skal da det, som tænkeren ansér for afgjort med hensyn til det höjeste, ikke engang kunne gælde ved så ubetydelig en ting som bogstaverne: »Von der beschränktheit und bedürftigkeit seiner leser empfängt der schriftsteller niemals das gesetz. Dem ideal, das er in sich selbst trägt, geht er entgegen, unbekümmert, wer ihm etwa folgt und wer zurückbleibt« [1].

Som grunde for den her anvendte retskrivning kan da, når det, som her er ytret, sammenfattes med det meget, som Rask og andre allerede have udviklet, især følgende anføres: Først det, at vi derved give en fri og åben erklæring, at vi ville skille os fra den tyske brug, i hvis ledebånd vi hidtil have gået. For det andet det, at vi

---

Syv angav som dem, hvor denne brug burde finde sted, og at den nu herskende brug allerede tildels var begyndt, men kun som en følge af nogle bogtrykkeres misbrug. Skulde det da med rette kunne formenes nogen dansk forfatter, at lade denne misbrug fare, og at vende tilbage til den ægte danske skik?

[1]) Schiller über die nothwendigen grenzen beym gebrauch schöner formen.

derved træde ind i de øvrige Europæers række fra Cadix af indtil Island. I selve Tyskland har også allerede denne store og udbredte literaturs største gransker J. Grimm gjort det samme; hans voluminøse værker ere udkomne i flere udgaver og komme bestandig ud, uden at det er faldet nogen ind at dadle, end sige at haane ham. Det kunde måské være rettest at oppebie, hvilken virkning hans store ordbog vil göre i Tyskland. Dersom de store begyndelsesbogstaver få afsked dèr, så er der jo ingen tvivl om, at vi også give dem afsked; men hvis tingen ellers har nogen grund, hvorfor skulle vi da tøve? Den tredie fordel er, at de Svenske allerede have antaget den latinske bogstavrække som den sædvanlige i skrifter og som ganske almindelig i det daglige liv, samt forkastet brugen af store begyndelsesbogstaver i navneord, og i flere henseender antaget en retskrivning, der ligger den her anvendte særdeles nær; når vi ville, så er der altså intet i véjen for indførelsen af en almindelig nordisk skrift. Endelig vil man ved at antage den latinske bogstavrække vinde de efter al hidtil anstillet granskning simpleste og bedste midler til at forbedre retskrivningen, da der i denne bogstavrække allerede haves tegn til alt, hvad der behøves, hvilket ikke uden besvær kan fås i den gotiske; og *ved at optage de her benyttede midler vil man få retskrivningen henført til nogle ganske få simple regler, isteden for de evindelige undtagelser og afvigelser, som hidtil have gjort den til en plage for alle, og været til hinder for nogen tænkelig harmoni og overensstemmelse*[1]).

---

[1]) Skrivningens hurtighed er naturligvis en ren biting, men det er dog påfaldende, hvor meget den fremmes; man bliver fri for de

125-126

Måské havde jeg dog, for at kunne vænte medfølgere, gjort bedre i, ikke at gå *så* vidt. Men jeg bekymrer mig, som allerede ovenfor er sagt, aldeles ikke om medfølgere; det er hverken min agt eller min lyst at hværve tilhængere. De, som ville komme, må komme af sig selv. Men jeg holdt for rigtigt, på én gang at stille det for öje, som jeg anså for den yderste grændse, hvortil man måtte komme; og ligesom Rask allerede för har gjort, således forekommer det også mig bedst, strax at give en idé i sin fulde udstrækning, strax at fremstille det endelige mål. Med dette for öje tör man håbe at komme det nærmere, end når man hver gang ikke ser på andet, end det skridt, som nærmest og allerførst er at göre. Hvor megen modstand der end har ytret sig imod Rasks bestræbelser, så er det just derved, at de have haft så megen indflydelse, just derved, at man bestandig er rykket videre og videre frem imod det, han tilsigtede, at det klart sås, hvad det var han vilde. Ved at bestemme det endelige mål vil man også stå mindre fare for at komme på afveje (på sådanne er man allerede), som, isteden for at føre til det, måské føre forbi det.

Man vil således her finde, at jeg har vogtet mig for at lade skriften rives bort af den skødesløse udtale, at det derimod er mit önske at holde sproget fast ved sin oprindelighed, at holde dets ström indenfor sine visse bestemte grændser og ikke tillade det at skylle over til alle sider. Dette bliver tilfældet, når udtalen uden betingelse

---

mange sving og kanter på de gotiske bogstaver; de mange store bogstaver tage en del tid til ikke mindste nytte, og så de mange overflødige bogstaver, man bliver fri for, de mange *e* og *j*, der ikke befordre læsningen det mindste, men kun opholde öjet.

opstilles som hovedlov for skriften; thi kun fra en viss betinget udtale kan loven gå ud. Udtalen skal gives, men ikke den udartede (selv om den var hyppig), ikke den fordærvede, ikke den forstyrrende, ikke den meningsløse.

I denne henseende vil det for skriften og det som den afbilder, det höjere skriftsprog, være tjenligt at anstille en sammenligning, først imellem alle de underordnede dialekter og deres forhold til de tre overordnede: Dansk, Norsk og Svensk; dernæst at anstille en sammenligning imellem disse tre; og endelig at henføre alt dette til den fælles oprindelse, samt bemærke måden, hvorpå denne i tidens løb har udviklet sig igennem alle tre riger. Blikket vil udvides, og alle nordiske sprogslutninger ville blive sikrere, når granskningen ikke bevæger sig indenfor hvert sprogs særegne grændser, men udstrækker sig over det hele. Dette hele er jo dog ett. Og tages da tillige det höjere skriftsprogs værdighed i betragtning, så vil det snart vorde indlysende, at denne ikke tåler en slap eftergivelse for den mundtlige tales flygtige forandringer, men kræver en viss varighed, en bevarelse af ordenes grundlyde, således at det, som ligger i begrebet, også kommer til at ligge vel forvaret i lydene. I andet fald vil ordet, inden man véd af det, blive rent borte.

Derfor kan jeg ikke bifalde at optage hverken det svenske eller noget andet nordisk sprogs afsløvede former, ligesom jeg allerede forhen har ytret, at almuesord bör optages i deres höjere, med skriftsproget harmonerende form. Det, hvori sprogets præg er bevaret fra oldtiden til nu, det, som i det hele har været og er det herskende i det höjere sprog, det bör også bevares, om end udtalen på enkelte strækninger er afvegen derfra; den må have

126-127

vundet en afgörende sejer, förend man giver efter for den; eller: *nordisk analogi er at foretrække for blot dansk eller svensk.* Derfor kan jeg ikke billige, hvis man vilde i det svenske skrive *av* for *af* (men vel forlænget d. *ave*) *sjuta* for *skjuta*, *jiva* for *giva*, *tjära* for *kära*, *jud* for *ljud* o. desl., thi den svenske udtale, selv om den var ganske almindelig, hvilket næppe er troligt, bliver her at betragte som en provinsiel udtale i sammenligning med den oprindelige og i tidens løb herskende. Ordet *ljud* er isl. *ljóð*, *hljóð* (t. *laut*), d. *lyd*, der aldrig udtales som *yd*, hvorved jo også betydningen aldeles vilde svinde hen; den svenske udtale kan derfor kun betragtes som en udartning, som en endnu yderligere afsløvning end den danske. Om end *skjuta* i Sverige og Norge lyder almindelig omtrent som *sjuta* (men jeg kan ikke tro, at *k*-lyden overalt skulde være opgiven), så er det dog ikke tilrådeligt, i skriften og i det höjere skriftsprog at optage denne form, da det oprindelige *skjóta* og dansk *skyde* vise de oprindelige, til ordets forståelighed nødvendige grundlyde, og godtgöre, at disse ingenlunde endnu ere forsvundne fra Norden. Ligesom vi i Dansken beholde *h* foran *j* og *v*, skönt det i almindelighed ikke høres, fordi det endnu er bevaret i den jyske dialekt, altså dog endnu er til i Dansken, således have vi også al opfordring til at bevare de grundlyde, som kunne være bortfaldne i et af de nordiske riger, men findes bevarede i et andet, altså endnu ere nordiske. Og således i alle lignende tilfælde.

Enkelthederne kunne vistnok underkastes yderligere granskninger[1]). Disse ville fremskyndes, når det betænkes,

[1]) Brugen af *aa* eller *å*, af *æ* eller *ä* o. desl. er ganske ligegyldig; og hvis nogen sætter pris på disse små forskelligheder, så

til hvor stort et mål de skulle føre: en stor og udbredt literatur. Det er ikke af vejen stedse at minde og at mindes om dette. Dersom mængden overhovedet kan sættes i bevægelse, skulde man tro, at et så ædelt formål måtte bringe den til at lade al fordom fare. Ikke des mindre vil fremgangen blive langsom; beklage sig over denne sendrægtighed, bör ingen. Hvad der må beklages, er kun det kryb, der ligger på vejen, og som hverken selv vil frem eller kan komme, men bider alle dem i fødderne, der gå forbi det.

Det kunde måské falde nogen ind at bemærke, at det, jeg her anbefaler, og mine forestillinger om skriftens forhold til skriftsproget, adskiller sig fra eller stemmer i det mindste ikke ganske overens med det, jeg forhen har antaget efter Rask. Det forholder sig så. Rask var hildet i den tanke, at man af bogstaverne, disse ren materielle ting, kunde skabe noget virkelig fuldkomment, der kun er

---

ser jeg ikke, hvorfor man ej i Dansken kunde beholde *aa* og *æ*, i Svensken *å* og *ä*. Når man vil adskille *ö* og *ø*, må man naturligvis göre sig bekendt med udtalens afvigelser i begge sprog (angående den svenske henvises til Tullberg), men selv om man ikke kan blive enig derom, kan de tvende tegn, som allerede haves, ikke forårsage mindste ulempe eller mén, da enhver i dem kan se den lyd, han attrår; omtrent som svensk og dansk mand i skrivemåden *fosterland* læser det, han udtaler, skönt det ikke lyder ganske ens. Jeg siger ikke, at man skal blive derved, at man ej skal attrå en nöjagtig retskrivning, men for det første gör man vel i ikke at drive fordringerne til læserne, der somme tider ere skrøbelige væsener, for vidt. I det danske sprog er der hverken tvivl om forskellen imellem begge lyde, eller om de tilfælde, hvor den ene, og hvor den anden høres; derfor har jeg uden betænkning anvendt begge tegn. Men det synes endnu ikke at være afgjort, om den svenske udtale falder sammen med den danske; dette kan kun oplyses derved, at man også i Sverige henvender opmærksomheden på dette fænomen, og hvorledes det viser sig i landets forskellige egne.

128-129
åndens værk; jeg var hildet i min uendelige hengivenhed til ham. Men bogstaverne, om de ere små eller store, runde eller kantede, ere mig nu i sig selv ligegyldige; jeg betragter dem kun som midler til et höjere formål og bedömmer deres anvendelse fornemmelig med hensyn til det. At rive tankegangen løs fra det materielle, det er det, jeg har forsøgt. Med den indsigt, som spekulationen over Rasks system måtte fremkalde, vendte jeg tilbage til begyndelsen, optog fra ny af alle tankerækkerne i min sjæl og lod dem udvikle sig med större frihed. Hvo der i ti år vil göre det samme, vil føle virkningen deraf. Men enhver, der har vundet en overbevisning, er desuagtet og må være langt fra den tro, at den i og for sig er den bedste; det eneste, der er hans, er den bevidsthed, at han attrådede det gode og gjorde sit til at forskaffe det erkendelse hos andre.

Men erkendelse er heller ikke nok, den må blive til gerning. Dèr er det, at mange ville blive stående, for största delen af udvortes grunde; og ligesom ved enhver anden fremskridende forandring i verden, vil der også med hensyn til retskrivningen møde mange indvendinger af den slags, som det næppe er muligt at forudse, som derfor i almindelighed göre sig stærkt gældende, uden at man forud kan møde dem. Alle sådanne overvinder imidlertid tiden af sig selv, når den kun vover og fatter mod til at skride frem.

Dertil turde måské høre den allerede forhen berørte forestilling, at forandring af retskrivningen vilde göre den tilværende literatur utilgængelig. Dette har aldrig været tilfældet, hvorfor skulde det da blive det nu? Både den spanske og den svenske retskrivning have undergået næsten

pludselig en stor og påfaldende forandring; literaturen har ingen skade mærket deraf, den er efter den tid bleven endnu frodigere. Almuen stødes ikke det mindste ved sligt, og det er virkelig kun den såkaldte dannede klasse, der fornem vender sig bort fra det, den ikke forhen har set. Enhver virkelig dannet mand læser jo uden anstød skrifter, der ligge endnu langt længer tilbage i tiden, og han måtte jo skamme sig, når bogstaverne kunde lægge ham nogen hindring i vejen derfor.

Eller, for at tage en ganske materiel indvending, der måtte dog medgå store summer til at optrykke ældre skrifter, som ere almenlæsning. Naturligvis, de medgå alligevel, og er den ny skrift da kostbarere end den gamle? At forandringen ikke er en chimère, ses just deraf, at der behøves så ringe materielle midler til at sætte den igennem. Den mand, der vilde have den nuværende svenske retskrivning indført, var så velhavende, at han formåede det. Og hvor meget skulde der vel behøves til den danskes? Så meget, som en bros anlæg, en stor gades brolægning i hovedstaden koster, anvendt til at bringe tiltrækkende skrifter i alles hænder, vilde, al anden modsigelse uagtet, være tilstrækkeligt til at skaffe den indgang. Kan det, der kan udrettes med så lidet, kaldes en chimère?

Det har fornøjet mig, i det jeg overtænkte dette, at træffe på et sted, som viser, hvorledes sådanne forslag til alle tider må kæmpe næsten med de samme hindringer, og hvorledes de dog, al tidens modstand uagtet, endelig sejre. Det er Rousseaus forslag at bruge taltegn ved musikken til sang isteden for nodetegn, hvilket jeg midt i Danmark har set udelukkende anvendt i en offentlig undervisningsanstalt, og der, så vidt jeg véd, som en følge deraf

130-131
er udbredt over hele landet. Jeg vil hensætte Rousseaus ord derom, da de meget godt lade sig anvende på vor retskrivning: »Tout le monde convient, que les caractères de la musique« (og vor retskrivning) »sont dans un état d'imperfection peu proportionné aux progrès, qu'on a faits dans les autres parties de cet art; cependant on se defend contre toute proposition de les réformer, comme contre un danger affreux. — Quoi? faudra-t-il jeter au feu tous nos auteurs, tout renouveller? La Lande, Bernier, Corelli: tout cela seroit donc perdu pour nous? — Je ne sais pas bien, comment l'entendent ceux, qui font ces objections; mais il me semble, qu'en les réduisant en maximes, et en détaillant un peu les conséquences, on en feroit des aphorismes fort singuliers, pour arrêter tout court le progrès des lettres et des beaux-arts. D'ailleurs, ce raisonnement porte absolument à faux; et l'établissement des nouveaux caractères, bien loin de détruire les anciens ouvrages, les conserveroit doublement, par les nouvelles editions qu'on en feroit, et par les anciennes, qui subsisteroient toujours. — Je sais que les musiciens« (og ligeså sprogmændene) »ne sont pas traitables sur ce chapitre. La musique pour eux n'est pas la science des sons; c'est celle des noires, des blanches, des doubles-croches; et dès que ces figures cesseroient d'affecter leurs yeux, ils ne croiroient jamais voir réellement de la musique« (sproget er for dem ikke de hørlige lyde, men forbindelser af *aa*, *ii*, *uu*, *oe* etc., og når disse tegn ikke falde dem i öjnene, så tro de i gerningen, at sproget er blevet borte). »La crainte de redevenir écoliers, et sur-tout le train de cette habitude, qu'ils prennent pour la science même, leur feront toujours regarder avec mépris ou avec effroi tout ce qu'on leur

proposeroit en ce genre. Il ne faut donc pas compter sur leur approbation; il faut même compter sur toute leur résistance dans l'établissement des nouveaux caractères, non pas comme bons ou comme mauvais en eux-mêmes, mais simplement comme nouveaux«.[1])

En for hele Norden almindelig skrift, ved hvilken sprogene efter deres ydre udseende kom til at nærme sig hinanden så meget, at bøger i alle tre sprog næsten uden anstød kunne læses i alle tre riger, må ansés for det første fornødne fremskridt. Allerede derved vil sprogenes og literaturernes nöjere forening betydelig forberedes. Selv om der for det første ikke blev vundet mere, så vilde dette allerede være nok, og man kan for öjeblikket ikke vel göre nogen stærkere fordring til tiden. Allerede derved måtte, når alle vordende skrifter vare lige tilgængelige for alle, og et påfaldende lighedstegn var dem påpræget, mangfoldige ord og former ligesom af sig selv og umærkelig gå over fra det ene sprog til det andet. Men vi gå videre; vi vilde gerne, om det var muligt, se ind i tiden og betænke, hvad den bærer i sit skød. Sprogene selv skulle forenes.

Hvorledes kan det ske? Vil det ske? Det vove vi ikke ligefrem at besvare; le mieux ne s'exécute pas, comme il s'imagine. Men nogle bemærkninger ville vi dog hensætte, der måské kunne bidrage til opgavens løsning.

Sprogene kunne forenes, enten således, at elementer nogenlunde ligelig anvendes af dem alle, eller således, at ett af dem trænger mest igennem og ligesom tilbagetrykker og overvinder de andre. At sådant sker, har man ofte i

---

[1]) Rousseau sur la musique moderne, préface.

132-133
historien haft exempel på; vi skulle blot nævne, at svensk skriftsprog nu er herskende dèr, hvor der forhen var en gren af dansk tungemål, og at Höjtysk har udbredt sig over en stor strækning af vidtudbredte dialekter, der hver for sig, under andre omstændigheder, kunde have egnet sig til at blive skriftsprog. Sådant kan ske uden erobring eller politisk undertvingelse, ved den sejrende magt, som ligger i en stærk udvikling af literaturen, i skrifter, der ved indhold og sprog hæve sig stærkt frem iblandt hoben. En Luther i Norden vilde uden sværdslag kunne have gjort det samme underværk, som Luther i Tyskland. Men et sådant underværk behøver heller ikke at ske ligesom ved et stort hovedslag, det kan også fuldendes ved en gradvis fremskriden i tiden, når denne kun er begavet med den fornødne bevidsthed. Heri ligger altså en opfordring til de nordiske folk at udvikle sig; det, hvis literatur bliver den fortrinligste, vil rimeligvis ved sit sprog også komme til at beherske de andres. Lad dem da kappes! Men selv under denne udvikling er det sandsynligt, at på en viss tid, ved én eller flere stærkt fremtrædende store skribenter, o. desl., vil en særdeles mærkelig vending finde sted (tidspunkter, der siden i literaturens historie danne epoker); men når, hvor, under hvilke omstændigheder denne vil ske, kan naturligvis intet menneske forudse, det må overlades til forsynets styrelse.

Når vi da indskrænke vor betragtning til det, som ligger indenfor menneskelig synskreds, til det, som villien kan bestemme sig for, så må tvende ting komme under overvejelse: den grammatiske böjning og ordforrådet.

Det vanskelige ved overgangen ligger måské i den grammatiske böjning? Men betragter man denne nöjere,

så viser det sig, at det modstridende især findes i visse bogstavovergange, og overvejer man, hvad der atter i dem især forårsager striden, så er det det svenske sprogs hårdere medlyde, modsatte de bløde danske, og de svenske mere fuldtonende selvlyde, *a*, *o*, *u*, modsatte det danske *e*. (Hvilken vending det norske vil tage, kan endnu ikke bestemmes, men når det vil udvikle sig ved hjælp af almuesmålet, vil det nærme sig det svenske). Her synes det umuligt at afgöre, om noget af sprogene vil give efter for det andet, eller om begge ville hævde deres ret, om det danske vil stå stille og ligesom på én gang vende om, eller om det svenske vil skride fremad og derved efterhånden nærme sig det danske. Det sandsynligste er vel, at hvis begge sprog træde i en nöjere forening med hinanden, ville de afslibe hinanden, og det ene tabe noget, for atter at vinde fra det andet. Det, der står til at önske, er kun, at det i sig selv bedste må sejre. Rimeligst er det vel, at det enestående, det som kun findes i ett af sprogene, og som overhovedet ikke har nogen ret grund i sprogenheden, vil falde bort. Således kunde det vel være, at det svenske *-n* i gerningsordenes anden person i flertallet vilde tabe sig, så vel som det ved en fejltagelse opkomne *Ni* for *I*. Men det er heller ikke utænkeligt, at det danske vil antage nogle af nabosprogets mere fuldtonende former. En sådan tilbagegang er, som allerede forhen er bemærket, ikke endda et ganske usét fænomen; man er kun så sjælden opmærksom derpå, fordi sprogenes historie endnu ikke hører til de ting, undervisningen beskæftiger sig med.

Da det naturligvis aldrig kan falde os ind at ville forudsige, hvad der vil ske, men vi kun have for öje,

134-135

hvad der rimeligvis kan ske, så vove vi vel ikke for meget ved at underkaste nogle enkelte tilfælde en nöjere betragtning.

Det svenske kan komme det danske nærmere, end det allerede nu er, og omvendt.

Det svenske kan komme det danske nærmere. Når man betragter navneordenes böjningsmåder og den måde, hvorpå de i begge sprog have udviklet sig, hvilket bedst ses ved sammenligning med Islandsk eller, hvad der er det samme, med ældgammel Svensk, så står den nuværende svenske formation imellem den gamle og den nuværende danske, i det de i forskellige böjningsmåder adskilte kön have begyndt at falde sammen, mindre i Svensk, stærkest i Dansk. Men der viser sig også i Svensken tydelig en tilböjelighed til at skride endnu videre frem i samme retning (hvilket er så meget rimeligere, som det er den naturlige udvikling i alle nyere sprog), men det vil være det samme som at nærme sig Dansken mere og mere. Könsblandingen ses allerede tydelig i navneordenes bestemte form, da nogle intetkönsord i flertallet på *-n* (formedelst ligheden med det ubestemte flertal) antage de andre köns endelse (f. ex. *rikena*); og hanköns- og hunkönsformerne, der oprindelig vare *-ne* og *-na*, mere og mere blandes imellem hinanden (f. ex. *skalderne* og *skalderna*, *fäderne* og *fäderna*)[1]. Tilböjeligheden til at lade endelsen *-a* gå over til *-e* ytrer sig også i former som *skole*, *vane*, for *skola*, *vana*, om

[1]) Se Tullbergs ypperlige Sv. språklära, utgiven af Ek (Lund 1836), s. 20-21. Fænomenerne omtales også i den samme år af Sv. akademien udgivne språklära, s. 100. 101., men dèr må man ikke vænte at finde nogen indsigt i deres sammenhæng.

end de første ere fremkomne »af missbruk«[1]); samt ved optagelsen af *e* i sammensætning (*krönika*, men *krönikeskrivare*; *ära*, men *ärefull*). Ja, hvad der er endnu mere: flertalsformerne på *-en* og *-er* forblandes (som *ärenden* og *årender*, *regementen* og *regementer*, som i Dansk[2]); det er derfor ikke umuligt, at formen på *-r* kan gå over på den hele klasse, så at *hjertan* blev til *hjertar*, *arbeten* til *arbeter*, ligesom dansk *øren* nu næsten lige så almindelig hedder *ører*. Det er med andre ord: böjningssystemet ytrer allerede nogen tilböjelighed til opløsning, og der er derfor al sandsynlighed for, at det vil skride frem i denne retning. Hvad medlydssystemet angår, da er det jo ganske visst, at mangfoldige hårde medlyde efterhånden ere gåede over til bløde; det er nu ingenlunde at önske, at denne overgang skulde drives til det yderste, men den forrige erfaring viser dog, at det samme også herefter kan ske.

Hvor meget eller lidet man nu end vil antage for rimeligt af disse og lignende forandringer, så er i det mindste det öjensynligt, at hvad der ved fejlagtige granskninger er indbragt i sproget, vil ved andre bedre granskninger atter kunne bringes ud deraf; og dette vil uden tvivl i flere tilfælde, eftersom sprogbygningen i alt det væsentlige er den samme, føre sprogene nærmere sammen. Når de Svenske f. ex. adskille biformen fra intetkön af den lidende tillægsform og således skelne imellem: *jag har trott* og *det är trodt* (d. *jeg har troet*, *det er troet*), så kan intet være simplere end at opgive slige selvgjorte adskillelser og at vende tilbage til den simple sandhed; og

---

[1]) Tullberg, s. 16. Hos Moberg (Sv. grammat. andet oplag, s. 196) finder man en stor del exempler. [2]) Tullberg, s. 13.

136-137

svensk *hade* af *har* er jo ikke andet end en skødesløs udtale for *havde*; forskellen imellem *träd* og *trä* er vel ej så vel grundet, at den kan vænte varighed, o. m. desl.

Könnet er, for at betragte et andet grammatisk tilfælde, allerede kommet så langt bort fra den første naturtilstand, da det havde en afgörende indflydelse på begrebet, så at det nu næsten er ligegyldigt, om man siger *fornuften* eller *fornuftet*, *mennesket* eller *mennesken*, ligesom det overhovedet i adskillige ord i samme sprog vakler, som i *en* eller *et værd*, *en* eller *et tække*, og når man betragter et sprogs perioder, så skille disse sig blandt andet derved, at könnet springer over. Grunden er, som sagt, mangel på bevidsthed om det oprindelige, der ligger så langt tilbage, at det ganske er glemt og måtte glemmes. Når dette ikke var tilfældet, hvor kunde da selvsamme begreb uden mindste tænkelig forskel vandre igennem alle tre kön (f. ex. t. *der mensch*, sv. *menniskan* af hunkön, d. *mennesket*)[1]. Hvis man nu ved sprogenes forening skulde være tilböjelig til at lade hankön og hunkön forblive adskilte, så er denne adskillelse endnu levende i det danske almuesprog, så at bevidstheden, der ikke ganske er udslettet, atter kunde oplives; eller hvad der er rimeligere, hvis hankön og hunkön skulde falde sammen, så er dette jo allerede foregået i Dansken, og hvad Svensken angår, så »hersker der imellem hankön og hunkön en stor for-

[1]) Det oprindelige nordiske er hunkönsformen, da endelsen er kommen af afledsordet *-eskja;* Tyskerne tog hankönsformen af samme ord og gjorde intetkönnet til et foragteligt ord; i det nyere danske sprog blev intetkönnet herskende, hvorfor, er vanskeligt at sige, med mindre man tænkte på, at menneske er både mand og kvinde; de andre sprog vise imidlertid, at det er slet ikke nødvendigt at tænke derpå.

virring, og sproget synes på veje til at slå dem sammen til et fælleskön, som sket er i Dansk«[1]); og skulde man endelig endog til sidst, som i nogle andre nyere sprog, hæve könsforskellen, så ere jo intetkön og fælleskön allerede blandede i begge sprog; vi sige *en ting*, de Svenske *ett ting*, men »det är ett missbruk, som dock är temmeligen ofligt, at säga *en ting*«[2]); vi sige *vinen*, de Svenske *vinet* (vinum), men *brændevinet* er hos os en ganske almindelig form.

Det danske sprog kan nærme sig det svenske. Muligheden deraf ligger i det svenske sprogs faktiske udvikling. Ved det danske sprogs indflydelse derpå, blev det forrige sprog i mange henseender afsløvet og antog en påfaldende lighed med det danske; desuagtet har det nu fået en stor del af sine klangfulde endelser, af sine hårde medlyde, tilbage. Dette skete derved, at adskillige mænd fremdroge, anbefalede og anvendte det gamle, betragtede sit sprog og fattede mod til at hævde det. Disse snart naturlige, snart overdrevne bestræbelser havde til følge, at så meget blev taget tilbage, som var fornødent til at hindre sprogets opløsning. De i slutningen af middelalderen almindelige flertal på *-a* forsvandt, og de oprindelige på *-ar* kom i deres sted (*svena* blev *svenar*, *svenner* o. s. v.); de ved Dansken afsløvede former antoge deres fuldstændige skikkelse (*laa*, *saa* blev *låg*, *såg*), o. s. fr. Ved den nyere danske literaturs udvikling fandt ikke noget sådant sted, thi dèr manglede kundskab om alt det forbigangne, det var begravet ligesom for evig, og de fleste begyndende

---

[1]) Rasks Sv. sproglære (i Samlede afh. 3die d.), s. 16. [2]) Tullberg, s. 17.

skribenter vare så ligegyldige, at de lode tyske bogtrykkere råde for deres sprog. Men under den forudsætning, at den opvågnede kærlighed til nordisk literatur kan styrkes, at kundskab om den kan vorde nogenlunde almindelig, kan det også væntes, at adskillige mænd ville anvende denne kundskab til at lade noget af det, som er både norsk og svensk, og forhen var dansk, atter vorde dansk. Det er f. ex. ikke utænkeligt, at *møde* (sv. *möda*, gl. d. *møde*), der allerede går og gælder i det højere sprog, i skriftsproget kunde blive en lige så almindelig form som nu *möje*, o. m. desl. Men det er ligeledes klart, at det, der således enten kunde komme tilbage eller vorde almindeligere, kan kun være det, der ikke aldeles er tabt af bevidstheden, men ved en mere almindelig læsning af fortrinlige gamle danske skrifter atter kan opfriskes i hukommelsen, først blive almindeligt hos digterne, og fra dem efterhånden gå over i det sædvanlige sprog. Og jo mere dette bliver tilfældet, des mere vil vort sprog nærme sig nabosproget, der i formdannelsens opløsning ikke er skredet så langt frem som vort.

I almindelighed ville altså begge sprog, hvad der heller ikke lettelig kunde falde nogen ind, ikke vende således tilbage, at de skulde optage den gamle, nu aldeles af bevidstheden udslettede böjning, der heller ikke i ældre tider var ganske ens, eftersom det svenske sprog bestandig blev tilbage, medens vort skred frem; men det overflødige vil, efter i sin tid at have opfyldt sin bestemmelse, efterhånden falde bort, og ad denne vej ville begge sprog nærme sig hinanden. I daglig tale falde allerede nu de fleste afvigelser ikke synderlig i øret. Medens da nabosproget i sin opløsning skrider frem ad den for alle tungemål natur-

lige vej, behøver Dansken kun, ved at mindes om sin gamle tilstand, at opholdes noget i sin gang; begge ville da tilforladelig støde sammen.

For tiden er der ikke andet at göre end at vække tanken på muligheden af sådanne forandringer og i øvrigt *lade begge sprog, således som de ere, gå aldeles jævnsides og uanfægtede ved siden af hinanden.* De forskellige former lægge ingen hindring i vejen for forståeligheden: *gerningar* i en svensk bog, *gerninger* i en dansk, og lige så *gerna* og *gerne*, *genom* og *gennem*, *göra* og *göre*, *väljande* og *vælgende*, *förändra og forandre*, *menniska* og *menneske*, *stjernor* og *stjærner*, *äpplen* og *æbler*, o. s. fr. — kan begge folk lige godt, lige tydelig forstå; ligeså *förståndet* eller *forstanden*, *förnuftet* eller *fornuften*, o. desl. Heller ikke afledningen lægger nogen hindring i vejen: om man siger *betraktelse* eller *betragtning* er, med hensyn til begrebet, ganske ligegyldigt. Disse afvigende former kunne vel bringe dem, der ser dem første gang, til at studse, men der kan ikke opstå mindste tvivl hos ham om, hvad der menes dermed. Ja, han vil vel endog deraf kunne skönne, at det er ikke så aldeles naturnødvendigt, som det kunde synes, at tingen netop skal siges på den ene måde eller på den anden. Formdannelsen overhovedet lægger så ubetydelige hindringer i vejen for forståeligheden, at disse i alt fald ved en höjst ringe undervisning kunne hæves. Ved således at lade begge sprog med en i det væsentlige overensstemmende formation bevæge sig jævnsides hinanden, får man det samme fænomen som det, vi nu oftere have berørt, da tvende sprogarter, hver med sine endelser, bevægede sig i Sverige ved siden af hinanden, uden at det derfor faldt nogen ind at nægte dem benævnelsen svensk

sprog; og således vil Dansk og Svensk indenfor en större sprogkreds bevæge sig i samme literatur, som ingen vil nægte navn af nordisk. Ja, hvorfor, kunde man vel med rette spörge, skulde ikke de afgjorte fænomener, som oldtiden fremviser, kunne gentage sig? Hvorfor skulle sprogene nødvendig gå således over i hinanden, at det ejendommelige udslettes? Har ikke bjærget sit mål, og sletten sit? Skiltes ikke Jonisk og Dorisk fra hinanden på samme måde, i det det ene yndede *a*-lyden mere end *e*-lyden og hårdere medlyde, og begge vare jo dog ett græsk tungemål? Fandtes ikke lignende afvigelser imellem det ældste norske og islandske sprog, og de vare dog begge *norræna* eller *dönsk tunga!* Således kunne også Dansk og Svensk med deres i grunden så lidet forskellige former, hinanden noget nærmere end nu, for en tid eller for bestandig bevæge sig ved siden af hinanden, og dog begge med rette kaldes nordisk mål.

Men til hinder for forståeligheden kan måské ordforrådet være. Undertiden; men i det hele er det dog det samme, og der er aldeles intet i vejen for, at det forskellige gradvis kan gå over i hinanden. Når man betænker, hvorledes det gik til med udviklingen af det nyere danske sprog, hvorledes man i begyndelsen, da man enten ikke havde bedre eller ikke kendte det, kun benyttede de allertarveligste materialier, der vare for hånden, og fyldte alle hullerne med fremmede stumper, hvorledes ikke blot de egentlig lærde, der sandelig næppe kunde få en hel sætning stykket sammen på Dansk, men alle, konge og adel og de, der skreve breve og blade, erstattede snart et enkelt ord, snart hele sætninger, som ikke vilde komme i pennen på Dansk, med latinske floskler, derefter med

franske og så endelig med tyske; hvorledes man ved den seneste udvikling, da man lod latinske og franske ord træde tilbage, og næsten udelukkende holdt sig til tyske, berigede sproget med en overordentlig mængde tilsyneladende ny ord, der dog slet ikke ere andet end tyske ord travesterede på Dansk, og, for at vorde forståede, forudsatte den kundskab i det tyske sprog, som alle besade; når man ser, hvorledes mange tyske stumper den dag i dag stå i vore blade, når de give sig til at filosofere, og ved andre lejligheder, når man bemærker, hvorledes ikke få skribenter blive ved stedse mere at anvende ord, der ikke ere selvtænkte og ingen tænkelig gyldighed kunne have, uden for dem, der kunne Tysk: når man bemærker alt dette, som allerede forhen er berørt, når denne måde at udvikle sig på har kunnet herske så længe og så almindelig, så vil man heller ikke kunne nægte, at også de andre nordiske sprog må kunne erholde en lignende indflydelse. At ordforrådet tog udelukkende denne tyske retning, var kun en følge af, at skribenterne, der i andre retninger, i det mindste i nordisk sprogretning, vare lidet uddannede, fulgte strömmen af det, som de kendte; det modsatte vil naturligvis ske, når de nordiske sprog blive lige så bekendte. Når man i hele den tid brugte et nordisk ord, som ikke tillige var tysk, så kom man frem med det med en viss skamfuldhed og gjorde publikum en ydmyg afbigt (man ser, at disse ord ere overalt, ligesom onde urter), medens derimod de tyske ord strömmede ind, som om det fulgte af sig selv, at de nødvendig kunde blive danske. Men forbindelsen med det øvrige Nordens literatur vil jo på samme måde kunne frembringe en nordisk strömning. Når læsningen af svenske skrifter og, hvis

norsk sprog og literatur erholder en ejendommelig udvikling, af norske, efterhånden bliver mere almindelig, og når de endelig læses i landet med samme lethed som danske (og til at bringe det dertil, hører der sandelig ikke meget), så ville ældre og af os forglemte, ja, når de haves, også gode ny ord, komme til klar bevidsthed og af sig selv gå over til den øvrige samling af danske ord. Thi her er en endnu langt större overensstemmelse, og der behøves ingen vold, men kun en omplantning i samme klima. Hvad der behøves, er kun kundskab. Ethvert bedre og fyndigere ord vil da af sig selv trives, fordi rod og stamme allerede ere ens. De ville af sig selv vinde bevidsthed og erkendelse i alle tre riger, og der vil vorde en stor rigdom, dels af aldeles ensbetydende ord, dels af ord, hvis betydning ligger hinanden ganske nær, og som alle ville være lige hjemlige, fordi de alle have deres hjem i Norden.

Hvad der stiller sig imod sprogenes nöjere forening, når man ikke tager hensyn til forudfattede meninger, luner, vaner og hvad der ellers forhindrer det gode i verden, er da ikke betydeligt. Skriften kan uimodsigelig bringes til næsten fuldkommen lighed; böjningsformerne kunne uden at forstyrre forståeligheden gå jævnsides, indtil de endnu mere falde sammen; afledsendelserne ere de samme, og ordforrådet kan uden vanskelighed blive fælles; konstruktionen og andre sprogvendinger ere i det væsentlige de samme, nemlig de almindelig nordiske.

Men hvad der behøves, når foreningen skal have fremgang, er en stedse forøget deltagelse hos de nordiske folk for deres næsten fælles tungemål og literaturer; hvad der behøves er bortryddelse af alle de hindringer, der på en

eller anden måde standse den fri gensidige udvexling, og udslettelse af alt, hvad der bidrager til at forøge tanken om sprogenes forskellighed. De nordiske folk må høre op med at oversætte hinandens skrifter, og allerede nu bringe det dertil, at de læses i alle tre riger omtrent med samme lethed; kun som originaler kunne de fuldkommen nydes. Dette beror naturligvis ganske på folkene selv. Det vil da være et smukt syn, når Danske göre alt hvad de formå, for at oplyse ejendommelighederne ved svensk og norsk mål, og når Norske og Svenske ydermere tilegne sig den danske literaturs ældre og nyere goder, gennemgranske dem og jævnføre dem med deres egne. Og for at denne deltagelse ikke ved ydre tilfældigheder skal svækkes, må folkenes literære førere (hvilket jo ligeledes vil være et opløftende syn) lade alle tænkelige politiske forholde være udenfor denne sag, lade folkene hvert for sig ordne deres politiske indretninger, således som de bedst kunne og ville, men erkende, levende føle og kraftigen virke for, uden alt hensyn til regering, at de i videnskabernes rige må udgöre et uadskilleligt hele. Vi, som have set denne morgenrøde, skulle vi ikke kunne håbe på, at den vil vorde til en lys dag, der går op over hele Norden?

Og hvad der behøves er kundskab, den kundskab, som endnu mangler. Den nuværende undervisning i modersmålet indskrænker sig i almindelighed næsten alene til det, som nu er; den er tilstrækkelig for dagens fornødenheder. Men den kundskab, der ikke går videre, der kun indskrænker sig til det daglige brød, er altid bornert, er næsten ikke andet end mekanik, er skolelærdom. Manden, som bruger den, holder sig sædvanlig til det, han har lært i skolen; udenfor det véd han intet; om det i sig selv er

noget godt eller slet, kan han derfor heller ikke bedömme, og han skyder uden betænkning alt andet bort, skönt det måské i sig selv kan være langt mere grundet end skolens lærdom. Dette er vor störste skrøbelighed.

Hvad der da nødvendig må göres, for at befordre en sproglig forening af Norden, det er udbredelse af kundskab i de nordiske sprog. Alle tre sprog må være omtrent lige godt bekendte i alle tre riger, og det ikke blot i deres nuværende skikkelse, men også i deres væsentligste udvikling, ikke blot som herskende skriftsprog, men i deres vigtigste dialekter. Det er med få ord: studiet af alle de nordiske sprog må fremmes. Der må gives korte, men tydelige, for enhver studeret mand passende, fremstillinger af deres former og deres ordforråd og af deres udvikling i tiden. Skal dette ske, så må først og fornemmelig, siden de alle støde sammen i oldsproget, det oldnordiske sprogs studium fremmes endnu mere i alle tre riger, eftersom det er den pendel, der vil ordne hele sprogværkets gang; det må, for at sige alt på én gang, indføres i skolerne og vorde en del af den lærde undervisning, således nemlig, at der erholdes en almindelig indsigt i dets bygning og i dets sammenhæng med modersmålene. Tidens retning i denne og flere henseender er allerede noksom bestemt, men den har endnu meget at göre; stille står den ikke, og bevidsthed om fremgang er allerede virkelig fremgang [1]).

[1]) At den sidste periode i vor literatur, der med hensyn til sprogbehandling og kritik i almindelighed overfladisk bevægede sig i næsten alle mulige retninger, nu nærmer sig sin ende, behøver jeg vel ikke at bemærke. Dens karakteristik er et uendeligt skriveri om alt, uden grundig indsigt i noget. Man har vanskelighed ved at begribe, hvad det må have været for en slægt, der kunde leve så vel tilfreds i dette

Hvad der beheves, men hvad der da heller ikke under en kraftig udvikling vil mangle, er frisind. Hvad der er önskeligt er, at ikke blot det skolemæssige, men at også livets fri bevægelse haves for öje. Det ejendommelige i ethvert sprog, i enhver stil, udslettes ved den strænge regel, og mangel på frihed i bevægelser ophæver al ynde, men denne udgyder sig derimod over sproget og stilen ved den lette fri rørelse i tankernes organ, hvor intet minder om, at noget er tvang. Livets pedanteri henfører alt, hvad mennesket gör, til Kants strænge morallov, til det kategoriske imperativ, men principper, der således have gennemtrængt mennesket, at det med bevidsthed opfylder dem ligesom af instinkt, frembringe den skönne sjæls handlemåde.

Og hermed slutter jeg disse bemærkninger, der kunne ansés som en fortsættelse af en foregående afhandling om sprogkundskab i Norden. *Der* var hensigten at vise, at der i skolen måtte foregå en væsentlig forandring[1]), *her* at der må indtræde en betydelig forbedring i livet; hist henvendte jeg mig til lederne af undervisningsvæsenet, her til forfatterne, literaturens førere. Hvor meget end enkeltheder i disse bemærkninger kunne være forfejlede, visst er det, at de ere udgåede fra et rent sind; hvis de skulde

---

vandskyl. En brøk af denne slægt pukker vel endnu på, at den og dens sprog ere uforgængelige, men det er et afmægtigt skrig; tiden har overvundet den. Den skrider frem og er, som Gejer sagde, døv for dens råb, at göre holdt.

[1]) nemlig, at der til den begyndende undervisning kræves et modersmål med dets oldsprog. Når forbindelsen imellem disse er fattet, og de grammatiske begreber ved dem ere udviklede, vil der være modenhed til at gå over til fjærnere beslægtede sprog af samme æt, navnlig vil en kort sammenlignende sproglære lettere end hidtil føre lærlingen ind i de klassiske sprogs rige enemærker.

have nogen følger, vil det jo heller ikke falde i min lod at opleve dem.

Forbedringer i skolen gå sædvanlig forud for dem i livet. Til det første forslag ere alle midler for hånden; de skulle kun bruges. Men angående de nordiske sprogs forening ligge selv mange af midlerne endnu i det dunkle, og alt, hvad der for öjeblikket kan göres, er kun at angive fremgangens retning[1]).

Måské er tanken om et nordisk skriftsprogs udvikling et indfald, som så mange, endskönt den for min sjæl stod som et klart billede, der kun behøvede den stærke villies mejsel, for at træde frem i livet; måské vil den aldrig blive andet end en tanke, og al min glæde derved består da kun i den glæde, det var mig, at tænke derover; måské var det retskrivningens forandring, der nærmest foresvævede mig; tiden indbød dertil. Rasks forsøg på at forbedre den lagde ham med alle hans herlige evner i graven; så meget vare nogle bogstaver ikke værd. Er der nogen, der tiltænker mig samme lod, så har jeg intet derimod; et liv, hvori ingen idéer tör røre sig, har i sandhed intet værd

---

[1]) I det jeg således kun anviser retningen og overlader fuldendelsen til tiden, har jeg ikke uden bevægelse kunnet læse Schillers ord, der vel ere sagte om en höjere sfære, men også lade sig anvende her: »Vor einer vernunft ohne schranken ist die richtung zugleich die vollendung, und der weg ist zurückgelegt, sobald er eingeschlagen ist. Gieb also, werde ich dem jungen freund der wahrheit und schönheit zur antwort geben, der von mir wissen will, wie er dem edeln trieb in seiner brust, bei allem widerstande des jahrhunderts genüge zu thun habe, *gieb der welt, auf die du wirkst, die richtung zum guten, so wird der ruhige rhythmus der zeit die entwicklung bringen.* In der schamhaften stille deines gemüths erziehe die siegende wahrheit! Leiste deinen zeitgenossen, *aber was sie bedürfen, nicht was sie loben!*« Schiller über die ästhetische erziehung des menschen, 9de brev.

for mig. Men det önsker jeg for tingens egen skyld, at man ikke ved denne sag vil blande det materielle ind i idéernes rige, at ingen vil tale om politisk gæring o. desl. dèr, hvor der af mig kun tales om tænkningen og dens udtryk, om sprog og literatur. Al sådan tale er også forfængelig. Det er mærkeligt, at tanken om en stærk og kraftig forening af de adsplittede åndige kræfter opstod omtrent på samme tid i Tyskland som i Norden; og det er naturligt, at grændselandet må udsættes for deltagelse i striden mellem begge. Men denne strid er ikke materiel. Det hvorom der er tale, det hvorpå det kommer an, er kampen imellem to idéer; men disse ville gå den vej, der er dem foreskreven, ligesom solen står op og går ned, ubekymret om, hvo der rejser sig med den, og hvo der med den går til hvile.

DET OLDNORDISKE SPROG
SOM UNDERVISNINGSGENSTAND I
DE LÆRDE SKOLER.

1845.

(»Fædrelandet«, nr. 2005-6).

I.

Det er interessant at betragte, hvorledes tænkningen efterhånden træder ind i livet, hvorledes den ideale forestilling efterhånden (thi det er dens hensigt og méd) går over til realitet. Denne vej er besværlig, og man kommer langsom frem ad den, men den tilbagelægges dog; og det er en stor trøst for den alvorlige og besindige tænker, at enhver sandhed, enhver virkelig sandhed, som han levende erkender, når tiden er der, skal blive virkeliggjort i livet. Hverken falske anskuelser eller gammel vane eller menneskets træghed eller nogen anden ydre hindring formå at hæve denne visshed.

Man må derfor forkaste theoretikernes utålmodighed, som bringer dem til at fortvivle, fordi de praktiske mennesker ingenlunde gribe tingen an, således som den stiller sig for tanken. Det er overalt tilfældet, skönt ikke hos alle individualiteter, hos alle folk, i samme grad. Bonden forandrer ikke sin agerdyrkningsmåde på én gang, men afviger lidt fra den gamle og föjer efterhånden noget nyt til, indtil methoden er bleven en ganske anden. Man kaster heller ikke gerne en gammel lov bort og giver en ny, men man forbedrer og retter på den gamle ved at give en ny forordning og en ny forordning og atter en ny forordning, indtil der ikke er mere tilbage af

16069-70

den gamle lov end nogle betydningsløse sætninger og ord. På anden måde kan man, som det synes, hverken tage fat på tingen, eller komme afsted med den, eller drage mængden med sig. Mængden er overalt uforstandig og træg; den indser aldrig mere end et lidet stykke ad gangen, og den vil, som billigt er, ikke realisere, uden hvad den indser.

Disse bemærkninger forekomme mig her at være på deres rette sted; thi det har i mange år været mig klart, at man i Norden nødvendig engang vilde komme til at optage det oldnordiske sprog som undervisningsgenstand i de lærde skoler, ja som det egentlige rette grundlag for den lærde sprogundervisning, endskönt jeg var langt fra at ane, at det mulig kunde ske i min levetid, endnu mindre, at det skulde falde i min lod at virke derfor. Ligesom jeg derfor rolig forventede denne udvikling, fordi jeg var aldeles viss på den, således vil jeg med samme rolighed forvænte, om de bemærkninger, som jeg, for at henlede opmærksomheden på denne genstand, ansér det for min pligt allerede nu foreløbig at fremsætte, for det første ville have nogen virkning eller ej. Thi om tingen selv nærer jeg ikke mindste tvivl, og at al sandhed skal virkeliggöres, er min inderligste overbevisning.

Det oldnordiske sprog vil blive en nødvendig undervisningsgenstand i de lærde skoler. Man vil måské også i realskolerne kunne tænke derpå, for at eleverne, for hvilke de nyere sprog vistnok ere hovedsagen, dog kunne erholde en nogenlunde klar og levende forestilling om et gammelt sprogs indretning og bygning. Det er i dette tilfælde muligt uden nogen overdreven anstrængelse, og denne undervisning vil være den eneste grundige forberedelse til

16070
indsigt i modersmålet —; men jeg vil her kun tale om de lærde skoler.

Norge vil i denne henseende gå forud for os. Man vil dèr, som det lader, udvide undervisningen i det oldnorske sprog til selve skolen. Man kalder dèr sproget således; men navnet gör intet til sagen; det, der menes, er en enhed, og om flere oldnordiske sprog kan der ej være tale. Når man betænker den danske folkekaraktér, og hvor ugerne vi i almindelighed foretage noget ret gennemgribende, som en anden ikke har gjort først, så må det ansés for en stor lykke, hvis denne plan får fremgang i Norge, og derom kan der vel næppe være tvivl. Hvad vi da muligen ikke vilde göre hos os i følge klar indsigt, det ville vi nødes til at efterligne, fordi vi ikke tör stå tilbage i nordisk uddannelse. Men hvorfor skulde man ikke vænte, at den indsigt, der allerede påtrænger sig fra alle sider, også kan gennemtrænge det danske folk, så at en levende overbevisning ovenfra og en ren og fast folkevillie kunne overvinde alle de vanskeligheder, der vistnok stille sig i vejen for det tilsigtede öjemed.

Skulde det være nødvendigt at udvikle, hvorfor det oldnordiske sprogs elementer må foredrages i vore lærde skoler? Tiden har jo allerede næsten erkendt det; den har erkendt, at sprogundervisningen må begynde med modersmålet, og at det sprog, som man hidtil lagde til grund, som fremmed og i mange andre henseender uskikket, ikke bör være det første grundlag. Tiden har allerede erkendt dette og sat det i værk. Det var en nødvendig overgang; kun igennem denne overgang kan man, da kundskaben om det oldnordiske sprog endnu er så ringe, komme til tingens virkelige stilling. Man må altså for-

søge sig, og når erfaringen da har godtgjort, hvad der allerede er fuldkommen klart for den theoretiske betragtning, at den lærde sprogundervisning ikke kan begynde med modersmålet, når man har fået denne erfaring i hænderne, så vil man af sig selv gå over til det sprog, som indeholder opløsningen af alle modersmålets gåder. Det første og vanskeligste skridt var erkendelsen af, at det vedtagne ikke var det rette, og der behøvedes århundreder til at indse det; ulige lettere er det andet, at sætte det eneste rette i stedet.

Det lader sig vel göre ved modersmålet at oplyse de alleralmindeligste grammatikalske begreber; man vil da göre det og mærke fordel deraf. Men den lærde sprogundervisning kan ikke begynde med modersmålet. Det vil snart vise sig, at det ingenlunde går an, at man ingensteds kan komme. Thi modersmålet er et nyere sprog og egner sig som sådant ikke til at give nogen klar forestilling om en fuldstændig og kunstig sprogbygning. Man skal oplyse navneords böjning, og der findes næsten ingen; man skal vise, hvorledes det hænger sammen med flertallets dannelse, men der er ingen sammenhæng deri, alt er revet fra hinanden og kastet imellem hinanden; man skal oplyse böjningen af de lukte eller stærke (såkaldte uregelmæssige) verber, men ordenen i deres udvikling er forstyrret; man skal forklare brugen af biformen, men grundlaget mangler dertil, den regelmæssighed, hvorfra den er udgået. Således overalt. Til praktisk brug er modersmålet alt, hvad det behøver at være; men til lærd indsigt behøves mere. Den vil ikke blot have resultatet, men også grunden dertil og sammenhængen imellem begge, og den lærde skoles sag er det at meddele de elementer, af

16071. 16077
hvilke denne indsigt kan vindes; ja denne indsigt må allerede begynde at vindes, i det elementerne udvikle sig for tanken. Gud nåde derfor den lærer, der skal oplyse en halvvoxen knøs om de ting, som han ikke selv kender, der skal göre ham opmærksom på den orden og harmoni, som han ikke selv har nogen ret forestilling om. Hans undervisning vil blive ganske mekanisk; han vil give eleven fænomenerne som noget absolut givet, om uddannelse kan der ej blive tale. Og hvis læreren selv besidder nogen indsigt, så vil han snart finde, hvilken ulidelig tvang det er, at meddele som et uordentligt kaos, hvad der for ham selv viser sig som en skön orden. Overalt nødes han til at tænke på det, hvorfra hans egen indsigt går ud, uagtet lærlingen ikke kender det mindste dertil. Overalt behøver han det gamle sprog; man bliver nødt til at give ham det.

Men hvorledes lader denne undervisning sig indføre? Når skal den begynde? Hvormed skal den ende? Hvilket omfang skal den have? Herom kunne meningerne vistnok være höjst forskellige; jeg skal ganske kortelig fremsætte min, for at den kan overvejes.

II.

Man kunde tænke sig undervisningen i det oldnordiske sprog som et tillæg til den øvrige undervisning, og f. ex. som et sådant tillæg, et blot anhang, indføre den i skolens øverste klasse, eller vel endog gemme den til gymnasiet. Dette vilde, så vidt jeg skönner, være et åbenbart misgreb. Heller må man da lade det hele fare og overlade de bedre hoveder selv at erhværve sig en kundskab, om hvis nødvendighed tiden stedse mere vil over-

16077

tyde dem. En sådan undervisning, der kun blev at betragte som en tilgift, og om hvis hensigt og nytte flertallet vanskelig kunde have noget begreb, vilde vinde liden agtelse hos eleverne. Den vilde behandles omtrent som Hebraisk i det mindste forhen blev behandlet. Men det er en indsigt, som man dog endelig engang må komme til, at, skönt sproget ofte kun er et middel, skal det dog, lige så lidet som noget andet middel, ved undervisningen betragtes og behandles som sådant; alt hvad der er genstand for undervisning må som sådan, uden hensyn til den större eller mindre praktiske brug, vinde kærlighed for sin egen skyld. Kun da virker undervisningen på sindet, og det er det allerførste, den må göre. Men ved den oldnordiske sprogundervisning vilde det misgreb, at udsætte den, indtil den øvrige skoledannelse omtrent var fuldendt, af andre grunde være endnu större. Thi det må vel betænkes, at dette sprog indeholder grundlaget til al grundig indsigt i de nordiske folks uddannelse og udvikling. Kundskab i dette sprogs elementer er aldeles fornøden til grundig indsigt i modersmålet; og uden denne kundskab kan man kun få en overfladisk indsigt i fædrelandets historie i oldtiden og den for nordisk folkekundskab særdeles vigtige middelalder. Det er unægtelig en stor fejl, at man ved undervisningen i den danske literaturs historie næsten alene dvæler ved tiden efter reformationen. Hele denne tid er i grunden en forvildelse, det er, folket har i hele denne tid næsten altid været udansk; for at kende sig selv, må det gå længer tilbage. Men intet folkeligt begreb og ingen folkelig indretning lader sig fatte uden igennem det gamle ord, og dette gamle ords betydning ligger kun klar i oldsproget. Man kan

16077-78
derfor næppe tænke sig noget urimeligere end først at meddele en lærd undervisning i modersmålet og i fædrelandets ældre historie, og så, længe efter at man er færdig dermed, begynde på elementerne af det sprog, uden hvilket hine undervisningsgenstande ikke kunne forstås. Oldnordisk er ikke noget, hvormed man skal ende; det er det, hvormed man skal begynde. Man skal ikke flikke fortiden som en lap til nutiden; den er nutidens grundvold. Man skal ikke studere de romanske sprog, förend man har lært elementerne af deres moderstamme, ikke studere den romerske ret, förend man kan Latin. Man skal ikke spænde hestene bagved vognen.

Og det er for Nordboen så naturligt, som noget kan være, netop at begynde al lærd sprogundervisning med hans eget gamle sprog. Den inderlige sammenhæng med modersmålet gör denne begyndelse lettere end nogensomhelst anden; jo mere han lærer deraf, desto bedre kender han sin egen tale. Det gamle sprog har derhos i sin bygning og i sin udvikling netop alt det, som udkræves til at være grundlag for lærd sprogkundskab; kundskaben derom tjener ikke blot til oplysning om modersmålet, det er den bedste indledning til selve de klassiske sprog. Og den gamle nordiske literatur indeholder endnu bestandig grundlaget for den ren nordiske, med alt fremmed ublandede udvikling. Hvo der vilde nægte dette, måtte med det samme komme til at vise, at der heri er en sammenhæng, som han slet ikke kender til.

Men hvorledes tænker jeg mig da denne undervisning udført? Thi det er ikke nok at tale om en ting i almindelighed, man må også anvende det, man tænker, i sine enkeltheder.

16078-79

For det første må jeg da bemærke, at jeg ingenlunde forestiller mig studiet af det oldnordiske sprog drevet så vidt i skolen som af det klassiske. Nordens ringere udvikling i sammenligning med Sydens stiller herved af sig selv den nødvendige grændse. Den har ingen filosofi, kun lidet poesi af betydeligt værd og slet ingen kunst. Unægtelig mangler der altså nogle af den menneskelige dannelses hovedelementer. Kun som led, og for Norden det første led, i den almindelige sprogdannelse, og som middel til indsigt i Nordens historiske udvikling, er den ældste nordiske literatur af vigtighed i den lærde undervisning; men i disse henseender kan den heller ikke undværes.

Sprogundervisningen vil da begynde med den gamle nordiske literatur. Eleven vil i første klasse kursorisk læse lette historiske stykker; kursorisk, således at han forstår indholdet, uden at han endnu har klar grammatikalsk kundskab; han vil lære det gamle sprog, ligesom han lærer modersmålet, næsten uden grammatik. Det er den vej, naturen selv anviser. Her kan, just fordi man vælger det gamle sprog, hvorfra modersmålet er gået ud, denne methode anvendes. Selv meget lærde mænd, som have vundet berömmelse ved at skrive om oldnordisk literatur, have ikke kendt de gamle skrifter på anden måde. Et tiltrækkende indhold vil føre drengen over sprogets vanskeligheder, og skönt ikke med klarhed, ville de grammatiske begreber allerede ved læsningen og den mundtlige forklaring fæste rod hos dem.

I anden klasse vil denne læsning fortsættes, men med stræng grammatisk opmærksomhed. Det, som eleven har lært kursorisk, skal han nu kende i hele sin grammatiske sammenhæng. Grammatikken gennemgås, og jeg forud-

16079
sætter, at der med det samme i alle vigtige tilfælde vises den sprogrigtige overgang til modersmålet. Den grammatiske undervisning i modersmålet tager altså med det samme sin begyndelse; den vil som mellemled behøve gammel Dansk. Begge grammatikker knyttes sammen; sprogfænomenerne ses i det gamle sprog og i det ny sprog, og deres forbindelse vises.

Hvor lang tid der kræves til denne undervisning, kan jeg ikke praktisk bedömme (jeg har kun på må og få nævnt første og anden klasse), men unægtelig må hele denne grammatiske elementær-undervisning være fuldendt, förend man går over til de klassiske sprog.

Når der således ved hjælp af det gamle sprog og af modersmålet under ett er lagt en god grundvold til grammatisk indsigt, vil der med held kunne begyndes på Græsk og Latin. Overensstemmelsen med det oldnordiske i en utallig mængde ord og sprogbygningens enhed (thi der er en påfaldende enhed) vil lette undervisningen heri betydelig, når man kun ikke vil henfalde til den fejl at dvæle mere end tilbörligt ved alle de grammatiske småligheder og ikke blande de uvæsentlige fænomener med de væsentlige. Undervisningen i klassisk sprog og literatur vil da i nogen tid blive den eneherskende og drives med al iver; eleven træder op på et höjere trin af menneskehedens udvikling; alt det forrige var kun forberedelse. Denne forberedelse havde sit bestemte mål, sin grændse; ved det klassiske studium er der ingen anden grændse end den, at hvad der læres deraf læres til gavns; enhver bör erholde deraf så meget, han kan modtage.

Det kan ikke her være min hensigt at indlade mig i nogen nöjere udvikling af skolens virksomhed i denne ret-

16079-80

ning og i det hele; jeg vil kun bemærke, at der i mine tanker må foregå en stor reform. Omtrent den første halvdel af skoleårene må anvendes til at meddele eleverne undervisningens elementer, den anden halvdel bör ikke bestå i andet end vejledning til selvstudium. Når eleven er kommen til en viss alder, bör virksomheden udgå fra ham selv, ikke indgives ham, men denne hans virksomhed skal stedse være theoretisk, kun have theorien for öje. Han skal uddanne sig ved at göre sig bekendt med mönstrene for al dannelse; det er med andre ord, han skal optage alt det theoretiske stof i sig. Men den praktiske anvendelse ligger udenfor skolen; den henhorer til livet. Undervisningstiden bör da i mine tanker meget forkortes; den bör aldrig i den voxnere alder udgöre mere end 4 timer daglig. Man lærer nu både for lidet og for meget; for lidet selv, og for meget af andre. Enhver, der tænker tilbage på sin skolegang, tænker jeg vil sande, at næsten den halve tid var spildt. Det er en stor ulykke.

Skönt den oldnordiske literatur med rette har hvilet og givet plads for den klassiske, så tror jeg dog ikke, at den nordiske side af skoleundervisningen bör ansés for fuldendt, selv med en temmelig fuldstændig kundskab i det nordiske sprogs grammatik. Modersmålet vil naturligvis aldrig forsömmes; men i skolens øverste klasser eller på gymnasiet bör uden tvivl tillige det nordiske oldstudium tages frem på ny og gå ved siden af det klassiske. Netop i den alder, hvor dannelsen erholder sit fuldstændigste præg, på hvilket som oftest hele mandens følgende udvikling beror, må eleven ikke glemme, at han er en nordbo, og han må just da indvies i det bedste, som Norden har at opvise. Han vil da også have lejlighed til

16080-81
at sammenligne det klassiske, som Norden har frembragt, med Sydens. På denne tid mener jeg derfor, at der, så vel med hensyn til sprog som til indhold, må gennemgås med ham i det mindste nogle af de interessanteste stykker af Nordens gamle historieskrivere og et passende udvalg af de eddiske sange, så at han erholder en mere end overfladisk indsigt i nordisk historieskrivning, poesi og mythologi. Dersom han forhen har erholdt et godt grammatikalsk grundlag, så vil dette nu have lejlighed til ydermere at udvikle sig; og man behøver da i almindelighed ikke at frygte for nogen utilböjelighed hos eleven; de gamle skrifters indhold er altfor tiltrækkende, og indsigten i dem så let at vinde, at de af sig selv ville rive ham med sig.

Således omtrent forestiller jeg mig, at tidens fordringer engang kunne ske fyldest: at den lærde skole i Norden giver fædrene den ære, der tilkommer dem, og al den ensidighed, som blot sydlig dannelse let kan føre med sig, kan i Norden finde sin modvægt. Men der mangler endnu meget; der mangler indsigt, lærddom, lærere, lærebøger, ja endog gode ordbøger. Alt dette vil tiden bringe; den gör aldrig nogen fordring uden tillige at tænke på at tilfredsstille den. Men den må hverken tvinges eller overspændes. Dersom kun den faste overbevisning kan vindes, at tingen selv er nødvendig, er gavnlig, at den er et for Nordens fremtidige udvikling væsentligt gode, så ville midlerne efterhånden ligesom af sig selv udvikle sig, og i nogle få år vil det være fuldbragt, hvis mulighed for et halvhundrede år siden ingen kunde ane.

BONDE, BRYDE OG ADEL.

ET BIDRAG TIL OPLYSNING OM DE DANSKE STÆNDERS KÅR I MIDDELALDEREN.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1847.)

Medeltiden är en högst lärorik tid, ok väl värd, att man derom vet mera, än att straxt bortom Luther ok Amerikas upptäckt ligger det stora barbariet, ungefär, som man säger, at straxt bortom Europa ligger Siberien. *Geijer.*

Forfatteren til disse bemærkninger har forgæves søgt at erholde en pålidelig og klar indsigt i de danske stænders, navnlig bondestandens, forfatning ved overgangen fra oldtiden til middelalderen. Måské have kilderne været for magre og utilstrækkelige; kan hænde (og det forholder sig vistnok så) har han heller ikke endnu trængt dybt nok ind i dem; thi et adsplittet stof, der, for at blive til noget, fordrer en smålig og længe fortsat samling, kræver ikke blot lang tid, men også en særdeles ævne til at kunne forbinde til enhed, hvad der ligger söndret i mange og små stykker. Ikke desmindre har denne materie så meget tiltrækkende, måské just formedelst sin dunkelhed, at forfatteren tör håbe ved en fremstilling, der vel ikke kan oplyse alt, men dog vil søge at opklare noget, der i det mindste vil gå ud på at afsondre fra hinanden, hvad der allerede er nogenlunde oplyst, og hvad der endnu er dunkelt og uvist, blandt de få, der have deltagelse for fødelandets henrundne tider, at finde nogle læsere.

Historiens opgave er at skildre folkets udvikling. Dette sker ved at fremstille begivenhederne i folkets liv efter den naturlige forbindelse, hvori de stå med hinanden, så at oprindelsen og fremgangen derved komme til syne. Dersom nu fortidens efterretninger om selve begivenhederne

ere så fuldstændige og udtömmende, så udførlige og sammenhængende, at folkelivet derved træder frem i sine overgange og i sin helhed, så behøver historieskriveren kun at opfatte disse, at rense dem fra enkelte pletter og at meddele dem en tækkelig form; han vil da, i det han fortæller selve begivenhederne, meddele alt hvad der er vigtigt i folkets liv. Men dersom de efterretninger, der haves, fornemmelig vedrøre stærkt fremtrædende ydre forholde, de derimod, som vedkomme folkets indre liv, kun ere komne til os i afrevne brudstykker, uden orden og sammenhæng, hvis de mangen gang kun indeholde uvigtige omstændigheder og forbigå det vigtige, så bliver det historieskriverens kald, igennem disse uordnede og usammenhængende brudstykker at opsøge den tråd, der forbinder dem, i alt det løse at skue sammenhæng, i det forvirrede at bringe orden, og i dunkelheden at tænde lys. Til en fremstilling af første slags behøver han opfatningsgave og skönhedssans; den sidste gör derimod krav på alle hans sjæleævner, og holder dem i uafladelig bevægelse.

Eftersom folket udgör en enhed, så kan dets historie, for at gentage en tit udtalt sætning, betragtes som en beskrivelse over dets liv og levned og sammenlignes med enkelt mands biografi. Denne kan enten efter tidsfølgen meddele, når manden er født, hans giftermål og börn, hans stilling og rang og flere deslige ydre omstændigheder, der mere eller mindre gentage sig hos alle, eller den kan tillige skildre, hvad manden var, hvis han overhovedet var noget, det særegne ved hans person, det ejendommelige ved hans ævner og virksomhed, hans indre liv og dets fremtrædelse i den ydre verden. Det ene beror på en i grunden tom viden og fører heller ikke til videre;

det andet forudsætter hos biografen en dybere indsigt, et skarpere blik, en klarere ånd. I grunden bör begge disse behandlingsmåder aldrig adskilles; den, der meddeler alle de enkelte begivenheder, bör meddele dem som dele af en helhed, kun for så vidt have de nogen betydning; og hvo der vil betragte helheden, må opfatte den af dens enkelte dele og deres rette forholde, kun da vinder hans betragtning sandhed. Foreningen af begge behandlingsmåder udgör den sande historie; og at denne er så sjælden, ligger kun deri, at det er så vanskeligt at forene dem.

At denne forening sjælden og næsten aldrig ret kommer i stand, kan have sin grund enten i mangler ved stoffet eller i mangel på dygtighed hos historieskriveren.

Stoffet kan være så slet, at det ikke lader sig bearbejde; der behøves da en stor inderlig kærlighed til ikke at forkaste det som noget ubrugbart, noget uværdigt. En mands liv kan være af den beskaffenhed, at der intet er at sige derom, skönt manden for resten kan være skikkelig og brav; men hans liv kan også have været dådrigt og betydningsfuldt, og kun de historiske efterretninger ufuldkomne, i det de måské have bevaret, hvad der ikke var værd at vide, men derimod have glemt at optegne det, som udgjorde den egentlige kærne af hans dåd. At samle disse levninger er fortjenstfuldt, ethvert forsøg på at forbinde dem fortjener opmærksomhed og påskönnelse; men når der desuagtet intet fremkommer, som stiller mandens liv i sit fulde lys, så ser historiens muse derpå med bedrøvelse og sukker; og så meget större som genstanden er, så meget större må sorgen blive, ja, det er en af de största, som kan overgå noget folk. For denne mangel gives der ingen redning.

Ligger derimod mangelen hos historieskriveren, så vil den afhjælpes. Om end det første, det andet og tredie forsøg lykkes mindre godt eller mislykkes, ethvert fortrinligt stof vil dog tilsidst finde en mand, som er det voxen.

I vort lands historie have vi behandlinger nok i den ene retning, samlinger nok af det historiske stof. Suhms store historie er et gigantisk forsøg på at samle alt efter den kronologiske orden. Det er et værk af uendelig flid. Derimod have vi kun få forsøg i den anden retning, forsøg på at trænge ind i sammenhængen af folkets liv. Det kan heller ikke nægtes, at stoffet er mindre heldigt, at de resultater, der nærmest ligge os for öje, ere lidet tilfredsstillende for historieskriveren. Der må altså bestandig og på ny samles mere af det vidtadspredte stof og granskes mere over alle de lidet forbundne enkeltheder. Kun ad denne möjsommelige vej tör det håbes, at der endelig, når alt er betragtet fra alle sider, kan vindes et udbytte, som historien kan bruge, som historieskriveren kan göre til sit.

Det første og vigtigste forsøg, vi i denne retning have med hensyn til bondestandens forholde, er Tyge Rothes. Vi meddele derfor et omrids af hans system, således som han har fremstillet det i sit skrift Nordens statsforfatning. Vi forsøge at opfatte hans mening, give den for störste delen med hans egne ord, skönt ikke altid i hans egen stil; og håbe derved at vinde indsigt i, hvilke spörgsmål det er, vor betragtning må dreje sig om, og måské derved tillige at finde svar på et eller andet af disse.

Tyge Rothe fremstiller i begyndelsen af sit skrift følgende sætninger, der kunne ansés for hovedsætninger: »at Norden var det rette folkefrihedens land, at man hos

Nordens folk finder det virkelige demokrati, så at kongernes vælde derved indskrænkedes. I en stor del af middelalderen er det almuen, der gælder mest på folkemøderne; derimod er der ingen arvelig adel, ingen arvelige höje embeder, og det, som er det vigtigste, ingen lensjurisdiktion, men alle stå under lovene på samme måde og have de samme dommere. Her møder heller ingen erobringer, som i de sydlige lande, hvorved nogle få mægtige krigere gjorde landet til deres ejendom og derefter udloddede land og mennesker imellem sig. Men derpå følger siden en tid og en tilstand, hvor der er intet folk mere, ingen fri almue, derimod det fuldkomneste aristokrati, der lige stærkt ydmyger konge og folk. *Vanskeligheden ligger nu i at begribe overgangen fra den ene forfatning til den anden aldeles modsatte*« [1]).

Denne overgang forklarer han sig på følgende måde: »Lensaristokratiet grunder sig på livegenskabet, og dette grunder sig på menneskets ringeagtelse, derhos på landenes fysiske beskaffenhed, at jorden må möjsommelig dyrkes, og en stor strækning må dyrkes, förend der kan blive overflod til vellevned for jordens ejere. Heraf kom trældom, sålænge ingen religion forsvarede menneskenes rettigheder, og da en veldædig religion brød ind på det hånlige trældomssystem, da blev der livegenskab. De egentlige arbejdere måtte være ringe mennesker, der ej turde stige höjt med deres önsker og udsigter; følgelig bleve jordejerne herrer og vare de fri mænd i staten, ja, de vare de eneste fri mænd, da der ej havdes andre hæderlige næringsmidler, end det at eje jord. Der vare mange jord-

[1]) T. Rothes Nordens statsforfatning, 1ste del, s. 2-3.

ejere, efterdi lodderne vare små: da, i den tid, vare bönder og odelsmænd og folkefrihed og demokrati. I en anden tid bleve jordlodderne store, og jordejernes tal mindre: da den voxende stolthed, da de mange, der få fremmed jord at dyrke, da almuens ufrihed, da gyldighed i staten koncentreret på nogle få, og derved lensvæsen og aristokrati« [1]). Agerdyrkning var gammel her i Norden, men det opdyrkede lidet, de øde egne mange og store. »Her kan Taciti ytring om de gamle Tyske anvendes: Jordlodderne vare mange og små, og mange trælle brugtes til at dyrke dem under ejerens tilsyn; men som der var almindinger og vidtudbredte skove til rydning, så kunde jordlodderne let forstörres, og derved måtte også trællenes antal tage til. Fremdeles: som frigivelsen var ufuldkommen, og de frigivne bleve ved at stå under herren, og han kunde slutte forening med dem, som han vilde, så kunde han få den store jordlod dyrket, og selv være odelsmanden, han kunde være bonde, og dog såre ypperlig mand; han kunde tillægge jorddyrkerne mere eller mindre frihed, efter som han sluttede forening med dem. Dette leder til at fatte, hvorledes den borgerlige tilstand kunde være af mange slags, og følgelig jorddyrkerne eller de, der udgjorde folkealmuen, ligeså« [2]).

Efter Rothe er da livegenskabet udsprunget af trældommen. Han siger det også udtrykkelig: »det første led i den kæde, der ender med lensaristokratiet og livegenskabet, er trældommen« [3]). Herpå udvikler han trællenes vilkår og de frigivnes ufuldkomne frihed: Trællene vare kun ting. Den frigivne stod under sin patron, så vel i

---

[1]) sst. s. 7-8. [2]) sst. s. 13-14. [3]) sst s. 14.

købstad som på landet; han måtte ikke forlade fylket uden patronens samtykke; han mistede sin frihed, hvis han handlede fjendtlig mod sin fordums herre; selv den frigivnes sön mistede sin frihed og måtte betale løsning, hvis han vidnede imod sin herre; giftede den frigivne sig, da vare de to trediedele af börnene herrens ejendom; gerådede han i armod, måtte herren forsørge ham, o. s. v. At det var så, oplyses af norske love. »I Danmark vare deres kår de samme. Hvilken kendelig lighed imellem denne de frigivnes tilstand og det fuldkomne livegenskab! men også hvilken let overgang fra det ene til det andet, uden at støde an, enten på religionsidéerne, således som man dengang havde dem, eller på de gældende borgerlige love. Her som andensteds vare frigivelserne ufuldkomne, og herrerne kunde betinge sig hvad de vilde ved små jordlodders overdragelse. Erling (Skjalgsen) satte frigivne på øde steder, for at få opdyrkede marker; men det, at de vare frigivne, medførte, at han havde höldsret over dem, eller at han blev odelsmanden for de grundstykker, på hvilke de boede. Forestille vi os da de frigivnes vilkår, og vi tillige forestille os disse frigivne slægter som beboende en andens jordejendom, da have vi livegenskabet fast fuldkommeligen for öje: vi have den ene mand i staten, som er et antal slægters herre; men da ere vi nær ved idéen om lenstidernes beskaffenhed og ved idéen om folkeufrihed« [1]). Jordloddernes fordeling iblandt disse ufri udtaler han endnu bestemtere et andet sted: »Hos vore fædre gav landet ej rige høster, følgelig krævedes en större udstrækning af land, for at skaffe det samme mål af korn, som i et andet frugt-

[1]) sst. s. 26-27.

barere land; arbejderne bleve da mere adspredte, gerningen forefaldt på mange steder og langt fra den plet, hvor den store jordejer boede; alle disse beskaffenheder gjorde det passeligst, at man udloddede jorderne til sine undergivne og lod hver yde skat eller landskyld af sin lod. Disse idéer stemme overens med tingenes natur, som den har været i de ældre tider, og de kunne lede os til de opgivne spörgsmåls besvarelse, som og til klart begreb om trællenes underholdningsmåde« [1]).

Agerdyrkningens beskaffenhed har da haft en væsentlig indflydelse på den större eller mindre grad af folkefrihed. »Hvor agerdyrkningen har været höjest i værd, dèr have slægterne, hver med sin jorddel, været mange, det er med andre ord: at dèr have de fleste små odelsejendomme været, ligesom mest bonde- eller almuefrihed; jeg vil og sige, at dèr har været mindst øde jord, som regenten kunde bortgive eller en mægtig mand kunde indtage. Efter dette begriber jeg, hvi tilstanden har været anderledes i det indre Norge og i det landfaste Jylland end i Sjælland og på de andre små øer, ja og anderledes inde i landet end ved søkysterne; mer jordejendom det ene sted, end det andet, flere odelsbönder, mere hold ved sin ejendom, mere mod og mere frihed. Endeligen have fyrsterne haft mindre øde land at bortforlene, ligesom klostermænd og prælater have fundet mindre udstrækning af land at tilegne sig. Mon dette ikke kan hjælpe til at begribe, hvorfor Norge og Jylland udmærke sig en stor del af vor historie igennem ved bondefrihed og bondemod?« [2]) »Et lige fænomen have Tysklands skribenter

---

[1]) sst. s. 30. [2]) sst. s. 30-31.

fundet i deres egen historie. De have bemærket, at livegenskabet har været langt strængere og almindeligere ved søkysterne end i det indre faste land, hvilket just er tilfældet hos os« [1]). Imidlertid tilföjer han: »Det bör dog stedse haves i erindring, at i Norge og i Jylland, dette egentlige Danmark, *var* trældom og livegenskab og alt det stillads, hvorved man siden opførte lensaristokratiet« [2]).

Efter således at have omtalt de ufri, går Rothe [3]) over til at vise, hvilke da de fri vare og deres kår. »De, der fornemmeligen omtales i historien som forestillende hele folket, ere hölds- eller odelsmænd og bönder, og disse benævnelser medføre en bestemt idé om særskilt borgerlig tilstand; men derfor have vi ej ret til at forestille os disse som de eneste fri mennesker i staten; så at tænke, det kunde føre til megen vildfarelse. Ligeså leder det til vildfarelse, når vi, som det ofte sker, finde benævnelser, der unægtelig henhøre til senere tider, og vi dog overføre dem i de ældre. Således sker det med ordene indebonde, tjenere, ufri, vordnede og så fremdeles. Jeg for min del henfører sådanne til senere tider, og jeg finder, at hvor der tales om ufri, vordnede og tjenere, dèr tales også om riddere, ridderskab, væbnere, adelskab; altså have vi da de tider for os, i hvilke lensjurisdiktionen var indført« [4]). Han undersøger derpå, hvem höldsmænd vare, og mener, »at höldsmænd, eller de virkelige odelsmænd i de ældste tider, have været aldeles fri for at svare skatter; deraf måtte følge, at höldsmanden tog selv alt, hvad der ydedes af hans odelsjord, og at den, der beboede samme, om han end ikke mistede sin frihed ved at være den andens vasal, dog ud-

---

[1]) sst. s. 32. [2]) sst. s. 32 [3]) sst. s. 36 ff. [4]) sst. s. 38.

redede skat, men ej til kongen«[1]). »Her ere mine grunde: Harald Hårfager lagde al odelen under sig, hvor han kom frem; dette forklarer historieskriveren selv således, at Harald lod sig betale landskyld; altså havde man ingen betalt til da, og derfor bleve odelsmændene så misfornöjede. Hagen Adelsten gav dem odelen igen, men det forklares også derved, at de bleve hans mænd, det er, at de bleve forbundne til leding, krigshjælp og anden lenstjeneste. Hvo kan tænke, at de modige Norske det hele rige over skulde have ladet sig drive fra deres ejendomme, eller at de skulde påtaget sig livegenskabets åg? Der er ikke ett ord i historien, som kan give lejlighed til denne lige så forhånende, som falske tanke; men at den sejrrige Harald, da han vilde indrette sit hof, da han vilde lede småkongerne til at blive hans jarler, da krævede skat, hvor han ej för havde fået den, det lader sig let begribe; derimod når Hagen vil vinde folket, så lader han sig nöje med krigstjeneste«[2]). Men »alle jorder vare ikke skattefri. Der var gæsteriet og bøderne ved rettergangen, hvilke tvende dele udgjorde en hovedindtægt; men at der også har været andre ydelsesmåder, derom kan ej være tvivl, thi historien taler ideligen om kongernes og jarlernes rejser for at indsamle skatter. Harald Hårfagers indretning, ved hvilken hans jarler fik den megen indtægt, bör her haves i erindring, og da forsvinder al tvivl. Ser man, at der da have været aldeles fri jordejere, så vare der også skattebönder, hvilke vi finde anførte som udgörende en besynderlig klasse; men om end skatter og byrder lå på disse skattebönder, så ejede de dog deres jorder, skönt med

[1]) sst. s. 39-40. [2]) sst.

mindre herlighed, end odels- eller höldsmændene. Dette leder os til idéen om dem, der vare vasaller af andre, men dog kongens undersåtter, og ved denne idé bör holdes hardt, på det man ikke skal göre ett af de ældre tider og dem, da aristokratiet fik magt. Upåtvivlelig har der været dem, hvilke i de ældste tider havde jorddele af andre, og af disse jorddele måtte betale dem jordskyld; sådanne have bryderne været, hvilke sade til dels med bonden; men disse bryder eller forpagtere have derfor ej ladet af at være undersåtter, det er, at de ej ere blevne livegne, vordnede eller *homines proprii*. Dette samme gælder om de senere landbobönder, hvilke vare husbonder i deres hus« [1]). »Hvad jeg her har sagt, det sigter til at lede fra den mening, at ingen uden de virkelige odelsbönder skulde været fri mennesker; sådan indretning og sådant almindeligt friheds tab hører til de senere tider, da hierarkisk gejstlighed og aristokratisk adel fik jurisdiktionen over deres vasaller og derved gjorde dem til sine undersåtter i steden for at være kongens. Dette er tingenes naturlige fremgang, og ved således at tænke bliver det fatteligt, hvorledes den mængde af fri mennesker kunde være på møderne, som og hvorledes i historien kan tales om bönder og menige almue; endelig hvorledes det endog i Margretes hyldingsbrev kan hedde, at bönder og bokarle vare med at hylde hende. Ligeså i Olufs brev, at bönder og bokarle, på hvis gård de end boede, det er, hvis vasaller de end vare, kunde fare frit hvor de vilde, imod at de opsagde godset efter loven og gjorde fuldt« [2]).

»Af det foregående ses, hvo de rette bönder eller

---

[1]) sst. s. 43-44. [2]) sst. s 45-46.

odelsmænd vare; dernæst, at vasallerne eller jordfæsterne bleve ved at være fri mænd og kongens undersåtter. Ved hjælp af disse idéer kunne vi forklare de gamle sæder, og vi få tillige ret begreb om de tiders regeringsform, således at intet aristokrati fandt sted ved den, men et ved demokratiet formildet monarki. Når dette fandt sted, og når alle de, der mødte ved tingene eller folkemøderne, udgjorde kun én orden, da kunde der ingen arvelig adel være, hverken territorial eller personlig, således som den siden fandt sted, hvor den da medførte megen indflydelse i statens bestyrelse, megen gyldighed på folkemøderne og höjere borgerlige rettigheder. Disse idéer om virkeligt demokrati, og at ej arvelig adel har været, de hænge i hinanden og kunne ikke adskilles« [1]).

Herpå viser Rothe böndernes indflydelse på tinge, hvorved, som oftere, almues, bondes og folkets værdighed stilles sammen som synonymer, og endelig forklares det begreb, som forbandtes med ordet bonde. »Vore gamle sæder, love og sprog have intet ord, hvorved hæderligere borgertilstand betegnes, end det at være bonde; men det skulde ofte siges og siges igen af vore skribentere, på det man også dermed måtte trænge ind på den hårde og vanærende idé, vi göre os om agerdyrkere. Hvo der filosofisk har gennemtænkt, hvad virkning sprogene kunne have på meninger, han vil ej antage det her sagte for dröm og tomme ord« [2]). »Hvad man tænkte om det at kaldes bonde, og hvad bonde var, det sige loven og krönnikerne os, og de må være vidner. Valgtes konge, da skulde bonde være med, og kom han ikke, da måtte han bøde,

---

[1]) sst. s. 47-48. [2]) sst. s. 49.

238-239

efter som hirdskråen udtrykkelig melder; dèr ses det, at ingen læg mand gjaldt over den anden, men de tolv mænd af hvert bispedom og af hvert syssel afgjorde sagen under ærkebispens bestyrelse» [1]).

Herved kunde det let falde nogen ind, at bonde da udgjorde den tids adel. Denne indvending møder han selv. »Der kan være dem, der ville udlede meget af den sætning, at i det gamle Norden ej var arvelig adel; fra dem kan også indvendingen mod den sætning væntes, at hölds- og odelsmændene vare virkeligen ædle, og det arveligen. Men først skulle de lade sig erindre om, at anden er terminologi og ordbrug, når der handles om lenstider og disse tiders sæder, end når der tales om senere tider: ett er adel, som den nu haves i monarkisk stat, et andet er middelalders baroner, herremænd, riddersmænd, *proceres*, *majores*, *optimates*, hvilke benævnelser med mange andre betyde næsten ett: det nemlig, at disse så kaldte udgjorde den med regenten styrende stand, og at de følgelig vare virkelige aristokrater. Gerne må det være, at hölds- eller odelsmandsnavnet var enstydigt med det nu brugelige ord adel; men hvad kan deraf udledes som medførende den mening, at i ældste tider skulde været personlig og arvelig rettighed til at være aristokrat i staten? Hvo vare odelsmændene? Det var dem, der ejede jorderne: altså vare de mange, sålænge ej lenssæderne havde fortrængt de små jordejere fra deres ejendom og frihed: altså udgjorde disse odelsmænd egentligen folket: altså var der folkeregering, og den blandet med monarki. Endnu sætter jeg til, at den rettighed at præsentere på folke-

[1]) sst. s. 50.

forsamlingerne, og at have del i lovgivningen, ej var personlig: den hængte ved jorden, og dette måtte være så, imedens de, der ejede jorderne, vare de eneste, hvilke kunde regnes for vederhæftige og formuende til at udrede enten skatter eller krigstjeneste.« »Når hölds- eller odelsretten hængte således ved jorden, da begribes, at hver fri mand kunde erhværve den; thi hvor meget der end kan findes i de gamle love som forebyggende, at jordlodden ej skulde gå fra slægten, så måtte det dog ske ved mangen lejlighed. Fremdeles kunde ej alle sönnerne blive odelsmænd; men hvad bleve de da? Og når fødsel havde givet medregerings rettighed, hvorfore finder man dem da ikke i historien udmærkede som en særskilt orden i staten? men således findes de ingenlunde« [1]).

Endelig finde vi hos Rothe, hvorledes efter hans mening de forskellige afdelinger af landets beboere vare ordnede nedenfra opad til kongen i de tider, der ere ældre end lensaristokratiet. Nemlig: »Først vare trællene, dernæst frigivne under deres patron, som ej havde fået trygdom på deres frihed; så de af trældommen løsladte, fuldkommen fri, der kunde købe jord og vælge håndtering som de vilde, og altså, når de fik ejendomsjord, bleve bönder; andre fri, som krigere, fiskere, jægere, søfarende, derom kan ingen tvivl være, thi man var ej i den tilstand, at alle boede i byer, og at disse byer stode under baronlig eller hierarkisk jurisdiktion, som det skete, da lensmagten vandt fuld sejr. Om disse frimænd havde stemme med ved folkemøderne, det kan jeg ikke bestemt sige, dog hænger jeg ved den mening, at de have været med ved

[1]) sst. s. 72-73.

240-241

disse forsamlinger, skönt som underordnede de virkelige höldsmænd, odelsmænd eller bönder. Så fulgte de vigtigste: bönder, virkelig deltagende i regering og lovgivning. Endelig embedsmænd, som jarler, herser, lagmænd. Gejstlighed, som deltagende i lovgivningen, det hører til de senere tider, da lensaristokrati og hierarki støttede hinanden og gjorde anfald mod folkefriheden, og den så blev kuldkastet« [1]).

Hovedtanken i dette system, der, hvilket allerede kan skönnes af de her meddelte hoveddrag, udmærker sig ved en viss over betragtningen hvilende ro og en inderlig kærlighed til æmnet, er da den: at den tids forfatning, der gik forud for lensaristokratiet, var dette aldeles modsat, og at den historiske opgave, der skal løses, er at vise, hvorledes hin ældre tilstand gik over til den aldeles modsatte. En tid herskede der folkefrihed, der gik over til folkeufrihed, et med demokrati eller folkeherredömme blandet monarki, der gik over til aristokrati. Og grunden til, at det så måtte være, finder Rothe fornemmelig deri, at anseelse i staten beroede på jordejendom, og at jorderne vare delte i mange små lodder imellem flere ejere, hvorimod den anden forfatning, som var denne modsat, udviklede sig, i det flere små lodder forenedes til store og færre, så at ejerne, der för vare mange og omtrent lige mægtige, nu bleve få, der enten ved magt eller andre midler gjorde de øvrige til sine undergivne. Dette forudsætter altså en omvæltning i staten, ved hvilken de, som för ejede jord, mistede deres ejendom, de, som för vare uafhængige, bleve afhængige af andre jordejere, de, som för havde deltaget

---

[1]) sst. s. 74-75.

i regeringen eller udgjort en del af almenvillien, tabte deres selvstændighed og måtte böje sin villie under andres.

Uden at gå ind i alle historiske enkeltheder kan allerede af selve systemet skönnes, at det har sine store mangler og ikke vel lader sig forene med et blot almindeligt overblik over historien, heller ikke med den måde, hvorpå stat i almindelighed dannes og udvikles.

Når og hvorledes den omvæltning, der må forudsættes, er foregået, har Rothe ikke tilstrækkelig oplyst. Han benægter udtrykkelig, at det er sket ved nogen erobring; den må da være foregået gradvis. Ved erobring havde forandringen været let tænkelig; ved en gradvis overgang må den være frembragt ved flere samvirkende årsager. Men hvilken af disse man stiller sig for öje, så forudsætte de allerede i det mindste grundlaget til den forfatning, som ved dem skulde bevirkes. Antager man det med kristendommen indtrædende hierarki som aristokratiets forgænger og mönster, så forudsætter dette en ældre aristokratisk forfatning, hvorpå det kunde befæste sig. Når en kirke findes stiftet, et kloster anlagt derved, at store jordstrækninger med sammes beboere henlagdes dertil, så forudsætter dette, at disse jordstrækninger allerede havde én ejer, der kunde give dem bort, én herre, der kunde råde over alle disse undergivnes skæbne, altså en aristokratisk forfatning, en sådan, hvor mange adlede, og én befalede, altså ingen almindelig og ligelig deltagelse i almenvillien. Ved ingen af disse overdragelser, som historien omtaler, er der tanke om, at kongen eller en af landets mægtige lader beboerne af det herred eller den landstrækning, der skal afstås, samle sig og rådslå, om det også er dem med, at de skulle tilhøre denne eller hin

gejstlige stiftelse; tværtimod, kongen eller den mægtige handler med dem som med sine undersåtter, afstår dem eller beholder dem, således som han selv lyster. Men når det forholder sig så, hvorledes kan der da have hersket den folkefrihed, som Rothe mener, ved hvilken alle de mindre lodsejere eller almuen ved fælles rådslagning deltoge i alle almindelige beslutninger? Hvorledes kunne *de* have taget del i landets regering, der ikke engang havde magt over sig selv, over sin egen skæbne, og ej kunne bestemme, hvem de vilde have til herre?

Heller ikke er den måde, hvorpå Rothe forklarer aristokratiets og det dermed forbundne livegenskabs oprindelse, heldig til dette öjemed. Thi vel kan der ikke være tvivl om, at ved trældommens ophør måtte mange forhenværende trælle gå over i et underordnet tjenende forhold; men hvis livegenskabet *kun* udsprang af den foregående trældom, og kun var at ansé som en fortsættelse af denne, så måtte livegenskabet være opstået, da trældommen ophørte, eller omtrent 1300. Men dette bekræfter historien ikke. Menes der ved livegenskabet det såkaldte vornedskab, så fandt dette, som Rothe selv har bemærket, sted för denne tid, og menes der det særdeles trykkende hoveri og stavnsbånd, hvorved bonden blev behandlet hartad som kvæg, så indtrådte denne fornedrende tilstand først langt senere. Hverken begreber eller tider ere altså tilstrækkelig skilte fra hinanden. Rothe har da ingenlunde fuldstændig løst sin opgave, i det han ikke noksom har undersøgt, om der muligvis, medens trældommen endnu varede, udenfor trællestanden fandtes andre afhængighedsforholde, af hvilke livegenskabet kunde opstå, men ansér alt hvad der var udenfor trællene for frit, og således blander fri

fødsel med fri stilling. Thi det lod sig vel tænke, og det forholder sig jo virkelig så, at mangen kunde være født af fri forældre, uden at han besad den fuldkomne borgerlige frihed, at han som frifødt dog kunde tjene en herre, hvis villie han var undergiven. Rothe nævner nogle sådanne, som »krigere, fiskere, jægere, søfarende«, der vare »underordnede de virkelige odelsmænd og bönder«; de vare jo da fribårne mænd, men de afgave ingen fri stemme.

Når Rothe fremdeles, som et, hvis det skulde bekræfte sig, vistnok afgörende bevis på den herskende frihed, antager, at bönderne ingen skatter betalte (hvilket han dog på andre steder modsiger, i det han anfører allehånde skatter og byrder), så må man derved enten forestille sig en tid, da endnu ingen ordentlig stat var dannet, eller han må have overset, at skatter og afgifter, uden hvilke ingen statsindretning kan bestå, kunne være til, uden at fremtræde i den form, hvori de vise sig i de senere tider. Når kongen ejede store strækninger af landet og holdt hele sin husholdning af dem, så inddrog han vistnok til sig en såre betydelig del af landets indkomster, der ellers kunde have kommet undersåtterne til gode; når han fremdeles hos bönderne, i følge en ganske almindelig vedtægt, der var lige så bindende, om ikke så bestemt, som en udgiven lov, på sine idelige rejser nød gæsteri, når bönderne måtte underholde og befordre ham og hans følge, hvor han drog frem, så er det ligeledes klart, at dette måtte være en temmelig betydelig skat, endskönt den ikke bar dette navn; og når endelig de offentlige arbejder udførtes ved böndernes arbejdskraft, så er det åbenbart, at dette lige så visst var en beskatning, som nu, da disse arbejder udføres ved regeringens foranstaltning for de penge,

den inddrager fra undersåtterne; og leding eller alt hvad der medgik til landets forsvar, så vel manden som hans udrustning og øvrige fornødenheder, var lige så vel en skattebyrde, som enhver anden. Det exempel, der tages fra Harald Hårfagers og Hagen Adelstens historie, er da ikke ganske nöjagtigt; hverken vare nogle bönder fri for skatter, og andre skattebönder, men alle bönder gave, såsnart konge var til, den almindelige skat, hvad enten den nu bestod i gaver eller fornødne arbejder; og forholdets forandring ved Harald Hårfagers erobring bestod kun deri, at den oprindelige skat nu blev mere bestemt, kom til at hvile på jorden som landskyld og krævedes ikke som en villighed, men som en ufravigelig pligt. Denne overgang er nødvendig ved enhver stats dannelse, såsnart den går over fra en liden slægtforening, hvor kongen kun er den første bonde blandt de andre, til et större, tæt samlet og sammenhængende rige. Jo mere statsformen i steden for løse slægtbånd antager en tæt sammensluttet form, desto större blive fornödenhederne, og desto mere trykkende byrderne, og efterhånden som fornødenhederne blive mere trængende og omfatte större formål, kunne byrderne ikke overlades til nogen vilkårlighed, men må blive faste og bestemte.

En anden ulejlighed opstår hos Rothe deraf, at begrebet folk hos ham er så vaklende. Folket, siger han, var odelsbönderne, ejerne af jorden, disse bönder mødte på folkemøderne; altså var der folkeregering, demokrati, blandet med kongemagt. Men disse odelsbönder vare jo kun hovederne for enkelte slægter, hørte da alle de andre ikke til folket? Hvis der under disse odelsbönder vare utallige andre, både slægter og enkelte mennesker, og hvis

der imellem dem og kongen ikke var nogen anden stand, så vare de jo ikke et demokratisk element, men et aristokratisk. Og dersom disse odelsbönder, hvis stemmer vare de afgörende på tingene, ikke blot udøvede indflydelse dèr, sålænge de selv levede, men denne deres magt med deres jorder gik over fra fader til sön, så herskede der jo ikke et ved valg fremkommet demokrati, men et arveligt aristokrati. Når odelsretten var den tids adelige forret, fordi man ingen anden adel kendte, fordi den som selvstændig stand endnu ikke havde udviklet sig, så var denne odelsrets overgang ved arv fra slægt til slægt jo at betragte som en arveadel. Lige så uklar er opfatningen af begreberne trældom og livegenskab: livegenskab skal have udviklet sig i den senere fortrykte tid af trældommen, som herskede, medens folkefriheden var på sit höjeste. Men fortidens trældom var jo en langt værre, en i følge sit begreb menneskeheden langt mere fornedrende tilstand end livegenskabet; så var jo trældommens tid ingenlunde folkefrihedens tid. I den ene havde mennesker, der levede i staten, dog rettigheder i denne, om de end vare ringe, i den anden havde de ingen, men vare blotte ting; hvorledes kan da den sidste tilstand vidne om större folkefrihed, end den første?

Når Rothe endelig som bevis på den herlige fri forfatning, hvis fremstilling han har gjort til sit öjemed, anfører, hvad der vistnok måtte høre dertil: at alle vare lige for loven, thi der var ingen lensjurisdiktion, alle stode under lovene på samme måde og havde samme dommere, så måtte dette have været oplyst ved historiske kendsgerninger. Men han har ikke været i stand til at fremstille sådanne, da kendsgerninger netop tale lige derimod.

245-246

Såsnart vi høre noget tale om lov og ret, så støde vi også på forskellige jurisdiktioner, forskellige klasser dömte af forskellige dommere: i Vederlagsretten har kongens hird sine dommere, klostrene have sine, længer hen danne gilderne sin jurisdiktion, o. s. fr. Herved synes udtrykket, at alle havde samme dommere, næsten at se ud som en floskel.

Og overhovedet, hvorledes skulde idéen om denne så meget ophöjede frihed. der næsten pludselig afløstes af en skammelig trældom, kunne bestå med det, vi vide om statens og staters udvikling i almindelighed? Først skulde der være frihed, og derfra skulde ske en overgang til trældom; råhed skulde altså føre frihed med sig, men kultur undertrykkelse. Dette modsiger alle de forestillinger, vi ellers have om menneskelig udvikling. Til den ældste tid hører trældom, manges slaviske afhængighed af én, blind lydighed uden overlæg efter en höjeres vink, opgivelse af egen tænkning, for at modtage en andens bud; således er det endnu, når vi fra höjere kredse skride nedad til de lavere. Råhed medfører altid ufrihed, dannelse fører altid til frihed, og jo mere dannet nogen vorder, desto mere fri bliver han, desto mere selvbestemmende i sine handlinger, desto uafhængigere af andres og sin egen naturs luner og indfald.

Uden tvivl vil da enhver, som endnu nöjere, end vi her have til hensigt, sönderlemmer enkelthederne i Rothes system og fører dem hen til en almindelig enhed, komme til det endemål, at det mere er et foster af indbildningen, end en fremstilling af noget, som virkelig har været til; og enhver vil let kunne forklare sig dette fænomen deraf, at forfatteren ved levende at stille sig den senere tids

sørgelige forfatning for öje, som modsætning til den har dannet sig et ideal af den gamle bondestands kår, i det han overførte navnet på den nærværende, har opfattet dette ideal med varme og udsmykket det med hele sin sjæls fylde; en bestræbelse, der fortjener al agtelse, da den på hans tid havde det ædleste formål: at udfri bonden fra den undertrykkelsestilstand, hvori han var nedsænket, men som nu har tabt sin betydning og i en ren historisk undersøgelse intet kan gælde.

Ved den rene historiske undersøgelse kommer det an på virkelige forholde. Dersom man nu opsøger disse, dersom man forestiller sig dem, som de have været fra begyndelsen og hen i middelalderen, för den egentlige adel trådte tydelig frem i sin senere skikkelse, så vil man uden tvivl, i steden for at løse den vanskelige opgave, hvorledes en aldeles fri forfatning kunde gå over til en ufri, ledes til den aldeles modsatte forestilling, at de forholde, der senere trådte frem under lensaristokratiet, havde deres grund i og således allerede tildels vare til i de ældre forholde, i et aristokrati, der opstod tilligemed staten; så at *der her ikke skete noget pludseligt spring over fra én tilstand til den lige modsatte, men en gradvis udvikling, tildels fremskyndet ved ydre omstændigheder, af de elementer, der allerede ved statens dannelse vare tilstede.* Rothes opgave var at vise, hvorledes en aldeles fri forfatning kunde blive til en ufri; vor derimod, hvorledes en allerede ufri forfatning kunde vorde til en anden ufri.

Herved opstå adskillige spörgsmål, som mere eller mindre tilfredsstillende lade sig besvare: Var bonde efter det begreb, som dette ord betegnede i oldtiden og en stor del af middelalderen, det samme som nu, eller var det

247-248

måské så udstrakt, at det omfattede flere begreber, hvori det efterhånden har opløst sig? Når bönder unægtelig vare agerdyrkere og ejede jorder, hvorledes vare da disse jorder fordelte imellem dem og andre ejere? Vare jorderne oprindelig som mange og små lodder fordelte imellem mange fri og af hinanden uafhængige ejere, eller vare de samlede i större besiddelser under enkelte mægtige bönder eller under andre ejere og herrer, der ej vare bönder? eller var der måské en blandet forfatning? I hvilket forhold stode bönderne til kongen og de øvrige stænder? og i hvilket forhold til deres undergivne? Hvilke vare deres byrder og afgifter til kongen eller til det offentlige? og pålagdes der de ringere bönder lignende afgifter og byrder til de större ejere? Herskede der frihed i sådanne bestemmelser eller vare de vilkårlige? Hvilke mænd deltoge i offentlige sagers afgörelse på tinge, alle bönder tilhobe eller kun nogle? o. fl. desl.

Til at besvare eller oplyse i det mindste nogle af disse spörgsmåle, vil det være tjenligt, først at göre rede for begreberne og at tydeliggöre den forfatning, som udsprang af dem.

Bonde betyder oprindelig boende *(búandi, bóandi, bóndi)* eller den, som var indbygger i landet, som var bosat og ejede bo *(bú)*. Bonde var altså til, förend stat blev ordnet, för konge blev valgt eller kåret. Husbonden var sin slægts hoved, og først efter at flere slægter vare trådte i forbindelse med hinanden, kunde én slægt ved valg eller overmagt blive til overhoved for dem alle. Heraf er det indlysende, at bondestand måtte være til, förend

kongen af den valgte mænd til sin hird, krigere til sin bevogtning, rådgivere til at overlægge med, embedsmænd til at foredrage hans og hans rådgiveres forslag på tinge, og til at iværksætte hvad der blev besluttet.

Bonde var altså et særdeles omfattende udtryk, siden det indbegreb alle de egentlige undersåtter. Til denne stand knyttede sig alt hvad der var i staten på den ene side, ligesom til kongen knyttede sig alt på den anden. Forholdet var så simpelt, som man vel kan forestille sig, da kun tvende statsdele stode lige over for hinanden, og begge afgave af deres midte afgörende dele til regeringen, kongen på den ene side, bönderne på den anden, og enighed mellem begge var nødvendig til en regeringsbeslutning.

Fri mænd vare således kongen, hans hird og embedsmænd, og bönder; udenfor dem var kun tyende og trælle. Gejstlig stand indkom først med kristendommen, da konge og bonde i hedenold begge vare blotgoder. Adel, som særskilt stand, var, når man ej vil lege med ord, ikke til; ædle kunde så vel kongens slægt som hans mænd være, men ædle kunde også bönderne være; standen havde altså ikke afsondret sig hverken fra den ene del eller fra den anden.

Men bondens stilling spalter sig af sig selv i to dele, efter som han betragtes som sin families hoved eller som jordbesidder. Som familiens hoved havde han, og han alene, magt over sin hustru, sine börn, sine husfolk, tyende og trælle; han befalede over deres handlinger, sålænge de ikke som selvstændige trådte ud af dette forhold, over hustruen, indtil hun lod sig skille fra ham, over börnene, så vel sönner, som døtre, sålænge de åde hans brød, om de end vare voxne. Husbonden stod altså til ansvar, han

var borgen for deres handlinger: den skade, som de tilföjede andre, måtte han erstatte; bøder for vold, som andre tilföjede dem, modtoge ikke de lidende, men han. (I Njála betaler således Njál bøder for de drab, som hans voxne sönner, der vare i hans hus, havde begået, og han modtager ligeledes bøder af andre for drab begået på nogen af hans.) Ligeledes var det ham, og når hustru (som Bergthora i Njála) eller barn gjorde det, kun ved en af ham overdragen ret, der købte eller solgte træl eller gods, fæstede eller opsagde lejede tyende, o. desl. Som familiens hoved var han dommer i alle dens tvistigheder, anfører for sine husfolk ved anfald eller forsvar mod andre; og endelig den, der som hovets ejer, hvis han selv byggede sig et sådant, ofrede for familien til slægtens guder. Som besidder af fast jordejendom trådte derimod bonden ind i statsforholdet, havde indflydelse på de offentlige forhandlinger, forestillede familien på disse møder og sørgede dèr for dens vel. Kun han havde ordet og magten på tinge; hans undergivne vare kun hans følge, vare kun dèr for at understøtte hans ord og sætte hans villie igennem. Kongen stod på den ene side med sit følge, bonden på den anden med sit; hver havde sin taler. Således var uden tvivl den oprindelige forfatning, og man kan ikke let skönne, hvorledes den skulde have været nogen anden.

Bondens indflydelse måtte imidlertid være afhængig, ikke blot af hans personlige egenskaber, men også af hans ejendommes störrelse, der medførte större eller mindre magt og rigdom. Det måtte derfor være enhver, der allerede besad jord, vigtigt at bevare den uforvansket i sin slægt, så at den gik i arv til de seneste efterkommere, og for den, der ikke besad jord, at erhværve den. Bonde

var enhver, som dyrkede jord; men han kunde enten blot være husbonde for sin slægt, uden at have ejendomsjord, eller han kunde både være husbonde for sin slægt og jorddrot. Begrebet skiller sig herefter i flere hinanden underordnede led og forholde, af hvilke følgende vare de vigtigste.

Bonden kaldtes *adelbonde* (aðalbóndi), når han var udsprungen af en stor og anseelig slægt. Nærmest tages der ved dette ord hensyn til herkomst; thi det betegner, at han var ligesom af en bedre oprindelse og natur *(aðal)*, var mere ædel, end andre, i følge den ældgamle forestilling, at ædelt sindelag og tænkemåde, ædel dåd fulgte med ædel oprindelse og herkomst, altså gik over fra slægt til slægt, en forestilling, som gjorde selve kongeslægten hellig, i det der som bekendt tillagdes den guddommelig oprindelse, og som indeholdt en opfordring til, ikke uden höjeste nød at overgive landets styrelse til nogen anden. Visse enkelte bönderslægter dannede således vel ikke nogen afsluttet stand, men dog i bondestanden en mindre og höjere afdeling, der havde betydelig indflydelse, der som sådan virkelig kunde kaldes adel, og hvilken kongen ved flere lejligheder søgte at knytte til sig; sådanne bönder finder man derfor ikke sjælden gjorte til jarler og herser, skönt disse også kunde udgå fra mindre kongelige slægter eller fra kongeslægtens sidegrene. Med hensyn til slægtens ælde og berömmelighed finder man også udtrykket *god bonde* (góðr bóndi), det er ædel, fortræffelig, et udtryk, der siden gik over på adelen (gode mænd); men også uden hensyn til herkomst kaldtes den, der besad meget jordegods, havde mange undergivne og tyende, og derved var hoved for en anseelig slægt, *storbonde* (stórbóndi, mikill

251-252

bóndi); og som enstydig dermed bruges også adelbonde, i betydning af fortrinlig, uafhængig bonde (athælbonde oc æi bryti æth lanbo[1]), ligesom ordet adel forekommer i mange andre sammensætninger om ting, der i sit slags ere fortrinlige. At disse bönder selv toge hånd i med, for at dyrke deres jord, er et smukt træk af oldtidens simple sæder; men om de end ikke gjorde dette, siden de havde folk nok til at dyrke den, så ejede de den og mere end de alene kunde overkomme. Som sådan, som selvejer, uden hensyn til herkomst eller magt, kaldtes bonden *odelbonde* (óðalbóndi), i vore love jordejende bonde (jorth eghænde bonde), hvilket siden blev fordrejet til jordegen bonde, lat. *bundo* (plur. bundones).

Vi bemærke herved, at adelbonde og odelbonde efter ordenes betydning ere to forskellige ting; det ene sigter, som vi have ytret, til bondens herkomst eller anseelse, det andet til hans jordejendom; og at man har ansét dem for ensbetydende, er kun en følge af, at man har ansét adel og odel (*aðal* og *óðal*) for to former af samme ord, skönt de ikke have andet end den almindelige afledningsendelse tilfælles[2]).

At sådanne selvejere fandtes fra den ældste tid af over hele Norden, trænger ikke til noget bevis; men mærkeligt er det, at disse benævnelser også i Danmark have holdt sig langt hen i tiden. Den sædvanlige er adelbonde, der også forekommer i lovene; det forekommer endnu i et brev fra året 1501 af »Cristiern met gudz nade vtuold koningh til Danmark og Suerighe« etc. til landsdommeren

[1]) Jyske lov 2, 51. [2]) jfr. f. ex. Kofod Anchers udgave af Jyske lov, s. 299, hvor han bestrider Ihres mening, at adel og odel ere to forskellige ord.

i Låland og flere mænd på Låland og Falster, at de skulde tage til sig »viij wviligæ adelbönner«, for at granske om skovskel imellem Erikstorpæ og Willestædhe byer, i anledning af en klage fra abbedissen i Maribo kloster[1]). I forbigående er jeg etsteds, overensstemmende med Gram (i afh. om ordet herremand), kommen til at ytre, at ordet odel ikke forekommer i Danmark; men uden tvivl er det ofte blevet forblandet i læsningen med adel. I et diplom fra 1386 om en gård i Malmø hedder det: »juramentis xij discretorum virorum dictorum odhelbönder«[2]); ligeså findes i Dronning Margretes forordning af 1396: »12 dondemæn, som ær sex reddher oc suænæ oc (sex) odelbönder (var. ædlæ bönder), the sculæ sidhæ rætther tingh i huert biscops døme met wor biscop«[3]).

Bonde (lat. rusticus) kaldtes også den, der ikke selv ejede jord, men måtte ernære sig ved at dyrke andres. Dette kunde ske derved, at han imod visse forpligtelser lejede (fæstede, stedte[4])) jord af en anden bonde eller jordejer. Herved opstode tvende underordnede forholde efter beliggenheden og störrelsen af den jord, han fæstede.

Han kaldtes *landbo*, landsæde (landbúi, landseti, lat. colonus, nu fæster, fæstebonde), når han boede på og

---

[1]) Klevenfelds håndskr. Generaliora ad hist. nob. pertinentia, foliosamlingen. [2]) Langebeks afskrift ex registr. membr. eccl. Lund. Hos Suhm, 14de d. s 159 anføres dette brev, men her står adelbönder. [3]) K. Anchers Lovhist. 2den d. s. 558. [4]) Udtrykket at fæste, festa, göre fast, håndfæste (jfr. Estrup om livsfæste i Danm. s. 4) forudsætter en overenskomst, en kontrakt. Ordet at stede eller stæde, steðja (af staðr) stadfæste, løber ud på det samme, men er dog næppe så gammelt i denne betydning, ligesom stedsmål eller den indfæstning, som landboen måtte give, rimeligvis er et nyere tillæg til landboens byrder, da man i begyndelsen af middelalderen vel lod sig nöje med den årlige afgift i penge, varer eller arbejde, så at stedsmål,

dyrkede land, d. e. jord[1]), som tilhørte en större lodsejer, der ikke fandt for godt selv at dyrke den. Det hos os almindelige udtryk er landbo, på Island derimod landseti; i Sönderjylland forekommer dog også landseten, sammentrukket landsten. Den gård, som en sådan bonde beboede, kaldtes landbostafn, landbofæste eller blot fæste, lat. colonia. den tilhørende toft landbotoft, o. s. v. Den afgift, han måtte yde til sin husbonde eller jordens ejer, kaldtes landskyld eller landgilde (landgæld, lat. pensio).

Dette forhold har uden tvivl allerede fundet sted i selve oldtiden, eftersom det forekommer over hele Norden, så snart historiske efterretninger begynde, og det ligeledes findes i hedenold på det fri Island. Det måtte også nødvendig opstå, så snart konge eller bonde havde mere jord til sin gård, eller så fjærnt liggende jorder, at han ikke selv kunde dyrke dem ved egne folk og trælle. Bonden Thorsten på Island, hedder det, red op til en af sine gårde, hvor hans landseti Atle boede, og befalede ham at fare med, for at istandsætte hans bod på tinget[2]); hvoraf tillige ses, at landsæden stod i et underordnet forhold til husbonden. En anden bonde Thorodd ejede to gårde, på den ene havde han en landbo; denne kom i stort betryk,

---

hvis det fandt sted, i det höjeste var en vennegave. I den almindelige betydning af tilstedelse, akkord, forekommer derimod ordet stad eller sted i Eriks lov, 3, 11: sva sum thingmæn göræ stath (stææth) a, og 3, 3: mælær en man with annær til stathz um jorthækøp at sæliæ hanum jorth a thinggæ.

[1]) Det er noksom bekendt, at ordet land i det gamle sprog har denne betydning, når det f. ex. hedder: hann seldi land ok lausa aura, han solgte jorden, den faste ejendom, og løsøre; landsmerki eða skógamerki eða eingjamerki (Grágás, 2den del, s. 219), hvor grændsen af dyrket jord (land) modsættes grændsen af skov og eng.

[2]) Gunnlaugss., kap. 2.

da en genganger ødte egnen; han drog derfor hen til Thorodd og klagede sin nød for ham, því at hann var hans landseti[1]). Thorgerde lod et barn, der skulde have været udsat, opføde af sin landseti, der boede på Leysíngjastaðir[2]), et navn, der antyder, at det var en frigiven træl, som på denne gård var gået over til en landbo. På Örkenøerne havde bonden Svend Asleifsen en landseti, som han tog i beskyttelse mod overlast, og samme bonde drog ud for at indkræve sin landskyld[3]). I Norge klagede bönderne, da Harald Hårfager samlede sit rige, netop over, at han vilde göre dem til sine lejlændinge, et bevis på, at de noksom kendte dette underordnede forhold (skyldu allir búendr vera hans leiglendingar[4]); váru þá allir hans leigumenn ok landbúar[5])); og mærkeligt nok bruges hos os på samme tid, i anledning af Danevirkes istandsættelse, om alle rige og fattige bönder udtrykket tanquam coloni[6]). Det ganske bestemte forhold forekommer også allerede ved striden mellem Erik jarl og Erling Skjalgsen, under hvilken den første bemægtigede sig den sidstes besiddelser, så at dennes landbúar ofte måtte betale tvennar landskyldir[7]). Senere forekommer ordet med tilhørende benævnelser alminđelig så vel i love som i jordebøger og diplomer; at det ikke sker för, lader sig let forklare af, at de få diplomer, vi fra den ældste tid have, ikke lettelig kunde komme til at berøre disse underordnede forhold. Som exempler nævnes: I brevet af år 1140, hvor adskillige privilegier tillægges Næstved klöster, siger kongen: pro expe-

---

[1]) Eyrbyggjas. kap. 63. [2]) Gunnlaugss. kap. 3. [3]) Orkneyingas. s. 274. [4]) Egilssaga, kap. 4. [5]) Fornmannas. 4de d. s. [illegible] [6]) Sven. Agg. hist. hos Langebek, 1ste d. s. 49. [7]) Fornmannas. 4de d. s. 68.

255-256

ditione, quæ ad *homines* ejusdem villæ et ceteros *colonos* monachorum pertinet, statuo, ut me vel meas ad Falstriam vel Lalandiam vel ad alias insulas circumjacentes deducendo, semel in anno, si necesse fuerit, *per unum diem deserviant* [1]). Kong Svend tilstår 1148 Ringsted kirke skoven Thislund, byens midsommergæld, cum laboribus metendi, dictis dagsuerke, in autumno, secundum antiquum et verum taxum [2]), hvilket dagsværke naturligvis pålå kongens landboer, förend han overdrog sin rettighed til kirken. I kong Svends brev af omtrent 1150 til Esrom, quæ ex regem decessione et successione juri pertinebat regio, altså var en gammel kongelig besiddelse, fritoges brødrenes *colonos* de omni quod mihi vel meis successoribus debebant servitio [3]); dette servitium, som kongens coloni måtte yde, var altså en gammel kongelig rettighed, der også vilde være gået over på hans efterfølgere, dersom han ikke havde afstået den til klosteret. Derefter forekommer hyppig udtryk, som: duos colonos regis; sex colonos dictos Landboo; una colonia in Øthæleef (diplom fra 1348); curiam pro uno colono, dictam landboostafn, reddentem pro pensione annua unum quartale butiri (1382); una curia dicta Fæsthe (diplom fra 1387); duas curias in Vestorp cum tribus landbofæste in Vinge (diplom fra 1406); duos desolatos landbofæste (diplom fra 1408); unam curiam in nörre Knæstorp (i Skåne) et quatuor colonias ibidem, unam curiam in Arendali et unam coloniam ibidem (diplom fra 1408); landbotoft (Jyske lov I, 55) o. s. v.

Ringere i kår end landboen var en *gårdsæde* (garth-

---

[1]) Thorkelin, Dipl. 1 d. s. 10. jfr. Langeb. Script. 4de d. s. 335.
[2]) Thorkelin, Dipl. 1 d. s. 11. [3]) sst. s. 13.

seti, d. e. gårdsidder, lat. inquilinus, inquilinaris). I følge ordets oprindelse må derved forstås den, som har sæde eller bor på gården (modsat det tilhørende land), hvad enten dette nu var en hovedgård eller en almindelig bondegård; begrebet svarer altså i visse henseender til vore husmænd med jord, men det må dog have haft en videre udstrækning, da det svarer til det senere ugedagsmand, ugedagstjener, der gjorde ugentlig arbejde til hovedgården, modsat den fjærnere, måské endog i en anden egn boende landbo. Boligen kaldtes garthsæthæ eller garthsetjegard, garthsætestafn, lat. curia inquilinaris, fundus inquilinaris; den havde toft, garthsetjetoft; afgiften garthsetjegjald. I Sönderjylland kaldtes gårdsæderne koteners (af kot, en hytte, d. kotkarle)[1].

At dette forhold fandt sted i oldtiden kan ikke be-

---

[1]) Om disse ældgamle forholde have forestillingerne været hel forvirrede, indtil de endelig af Velschow bleve opklarede. Suhm blander således ofte alle begreberne imellem hinanden, når han f. ex. antog gardsædhæ, gårdmænd, for at være bundones, coloni, som om det var det samme (se hans anm. i Langeb. Script. 7de d. s. 39. 61). Efter Olufsen var landbo i Jyske lov en fæstebonde, men en sådan gårdsidder, som havde bolet i fæste. Men ejeren af et bol, d. e. af en gård (hvilke tvende begreber, bol og gård, han, så vidt jeg mindes, bestandig blander sammen), satte flere beboere derpå og bortfæstede dele af bolet til forskellige; og disse beboere, mener han, være de såkaldte gardseti, gårdsiddere, hvilke han derpå kalder Boel-Garseti (se hans anm. i Rosenvinges udg. af Eriks lov s. 365-366), et udtryk, som jeg aldrig mindes at have set andensteds. I den latinske oversættelse af Jyske lov i Anchers udgave bliver lovens garthsetetoft endog til fundum prope villam segeti servandæ destinatum, som om der var tale om en kornlade ved gården o. s. v. Den sande betydning af disse udtryk må meget tidlig være bleven glemt, thi gamle danske oversættelser, der ligge ved de latinske originaler, tage allerede fejl af dem; i en sådan fra 1406 oversættes fundum inquilinarem ved landbosæde, o. s. v.

257-258

stemt godtgöres, men det er dog sandsynligt, at det måtte opstå endnu tidligere end landboens; så vidt som sagn gå tilbage, finder man også ringe, ja usle stakkels kotkarle omtalte, der ikke kunde have bestået uden ved at træde i afhængighedsforhold til en rigere bonde. Blandt sådanne antydninger kan mærkes, at der på Island omtales en mand, der boede ganske nær gården Borg på et sted kaldet i Garðshorni (i gårdhjörnet), men som ejeren af Borg ikke kunde lide, så han tænkte af og til på at jage ham bort[1]). Hos os forekomme gårdsæder samtidig og jævnsides med landboer; f. ex. 12 garthsæthæstafnæ servientes villico; 20 coloni, item inquilini; curia principalis habet 2 bool et habet 12 fundos inquilinares dictos Garsædæ; curia principalis habet 4 bool terræ et 18 inquilinos servientes, item ibidem 15 landbo; inquilini dicti gardsæder; curiam dictam Kusorpegardh et duas curias inquilinares dictas gardsætjegarde; unam parvam curiam pro inquilino dictam garthsætjegard de pensione duorum solidorum grossorum annua. Garthsetetoft forekommer i Jyske lov I, 55; garthsetjegjald i Valdemars jordebog. At sådanne gårdes jord lå under selve hovedgården, bekræftes ved følgende steder: År 1384 Folmarus Jacobi contulit monasterio Soræ unam curiam villicalem in Broby cum duabus curiis inquilinorum, dictis garthsetestafne, *qvæ adjacent curiæ majori* cum eorum pertinenciis[2]); quatuordecim inquilini, quorum quilibet dat solidum grossorum, et *isti inquilini habent agros suos de*

---

[1]) Finnbogasaga, kap. 29: hann bjó nær Borg, — ok var þat kallat í Garðshorni; Finnbogi var lítið um hann, ok ætlaði þá ok þá at reka hann á brott. [2]) Monum. Sor. i Langeb. Script. 4de d. s. 485. 476.

terra curiæ principalis et non de terra villæ[1]). Om exactio Slarslunde hedder det: ipsa villa Slarslunde habet quinque bool terræ, de quibus curia principalis habet 10 quadrantes terræ; sunt ibi 12 inquilini laborantes ad curiam; item sunt decem landbo, et quilibet habet 1 quartam terræ[2]); heraf ses, at inquilini ej havde særskilt jord, men boede på hovedgårdens, thi hele byen havde fem bol eller tyve fjerdinger, hvoraf de ti hørte til hovedgården, de andre ti vare fordelte imellem coloni, så at der var intet særskilt til de tolv inquilini laborantes ad curiam. Om exactio Baldorp: curia principalis habet quinque garsæde, qui *habent agros et prata ex illis duo[bus] bool curiæ principalis*[3]). År 1533 udstedtes et sognevidne om den »garsede iordt« i Orderup, som Jacob Hardenberg havde i værge, har ligget til Orderupgård for samme landgilde, som ganger af fornævnte gård: »at forne Garsede iordt haver leydt (ligget) og været til Orderupgaard af arylle tid for samme landgilde, som ganger af forne Orderupgaard, *thii att forne garsede iordt ær vdelagdt aff forne hoffgordts iordt*«[4]). Dette synes således at have været det oprindelige, ligesom det er det naturligste forhold; men man finder dog exempler på det modsatte, at gårdsædens jord ikke var hovedgårdens, men taget af andre den nærliggende bol. Det hedder f. ex. villa Særezløf habet 11 mansos terrarum; de istis habet episcopus quatuor mansos terræ uno quartali minus ad suam curiam principalem, et habet ibi quinque (dette må være urigtigt, thi der opregnes strax efter elleve) inquilinos;

---

[1]) Langeb. Script. 7de d. s. 30. [2]) Langeb. Script. 7de d. s 62. [3]) sst. s. 67. [4]) Topogr. saml. under Ordrup.

258-259

item habet episcopus quatuor mansos terræ cum uno quartali ibidem, in quibus isti resident (de opregnes derpå, og hvor meget hver har); item archidiaconus Roskildensis habet residuos tres mansos[1]). Byens elleve bol vare altså fordelte således, at hovedgården havde $3^3/_4$, de elleve inquilini tilsammen $4^1/_4$, tilsammen = 8, og de 3 øvrige havde ærkedegnen. Stundum blev også en simpel gårds jord ganske eller tildels delt imellem gårdsæder; f. ex. curia, in qua Nicolaus Sutor habet terram quatuordecim solidorum, dabit quatuordecim solidos annonæ, sed modo dat tria pund, quoniam *terra*, *quam habuit*, *est devisa inter inquilinos*[2]). Omvendt, men sjælden, finder man, at en hovedgård afgav noget af sin jord til landboer; f. ex. i exactio Arlesæ havde curia principalis kun et halvt bol, men den havde endnu mere in censu, *quam quidem terram dimiserat quatuor colonis*[3]).

Disse vare uden tvivl de ældste grundforhold. Men det er rimeligt, at der i tidernes løb ere indkomne mangehånde forandringer, så at tilstanden på forskellige steder i landet og stundum i selvsamme egn har været hel forskellig. Men de fleste henhøre vel til en senere tid end den, vi her betragte. Man finder således, at jordegne bönder kunde tilhøre kongen, hvilket da måtte være et slags arvefæste.

Ved ledingsindretningen, der taber sig i den grå oldtid og først efterhånden fremtræder som et ordnet system, måtte, hvor tidlig kan næppe bestemmes, opstå andre forholde. Bonden, der ikke selv havde jord nok til at yde

---

[1]) Langeb. Script. 7de d. s. 101. [2]) sst. s. 28. [3]) sst. s 11.

leding deraf, eller som var uvillig dertil, sank derved ned til at vorde indebonde (innæbondæ, Jyske lov 3, 7), så at han isteden for at yde leding, ydede arbejde eller innæ[1]).

Men landbo kunde også have så lidet jord, at han isteden for leding redte en ørtug sølv til kongens gård

---

[1]) At der i sammensætningen innæbonde ved ordet innæ ikke forstås nogen afgift, census, men arbejde (jfr. K. Anchers saml. skr., 2den d. s. 527), kan næppe være tvivlsomt. Det forekommer ikke sjælden i en sådan forbindelse, at derved forstås allehånde arbejder, enten offentlige til landets bedste, ydede til kongen, eller private, ydede til husbonden. Således ombyttes udtrykkene ægt og innæ med ægt og arbejde; f. ex. at innæ og æktæ (forordning af 1284, Anchers Lovhist., 2den d. s. 40); 1340 overlod biskoppen i Roskilde en bonde noget jord for livstid, imod at han til bispebordet (ad mensam nostram) årlig skulde betale unam oram annone, men der skulde ej pålægges ham innæ (Dipl. Langeb.); efter et tingsvidne af 1407 fra Gudmeherred i Fyn tog Swen Smyth en halv bondegård i Rynkeby til pant, »och ooch (agede) och inte och reddæ skat« med bönderne til Nyborghus; her sammenstilles tydelig ægt eller kørsel, andet arbejde, og udredelse i penge fra hinanden. Ligeså findes i Rosenvinges gamle domme, 2den d. s. 153: egt, inding, strax efter: egt og arbejde og sst. s. 156 anføres et tingsvidne, at der af en gård ikke har gået egt eller inding, uden sex høstedagsgerning og et havelværk at holde færdigt; hvor da inding eller inne tydelig nok betyder arbejde, da dette endog udtrykkelig angives. Forholdet med innæbonde var da ikke uligt det, som senere fandt sted. Kristian den fjerde befalede således lensmanden Hr. Jens Sparre, at tre bönder, der for soldater vare udskrevne, men, eftersom de vare »på landweyenn boendis«, ikke kunde undværes på lenet, skulde for krigstjeneste forskånes, atter indføres i jordbogen, og lige ved de andre bönder göre »echter och anden arbeid«. (Skånske tegnelser Nr. 4, fol. 176. år 1618). — Hermed tör jeg dog ikke nægte, at innæ jo i anden sammenhæng kan have en mere udstrakt betydning, eftersom det også i følge oprindelsen kan betegne ydelse, præstation i almindelighed, opfyldelse af indgået forpligtelse (f. ex. eigum vèr suðrgöngu af höndum at inna. Njála, s. 280); og det så tit omtalte sted i Skånske lov om landboen, der flytter bort för fardag, at han skal holde oppe al innæ, kan da vel også betyde, at han skal opfylde hele den indgåede forpligtelse.

(Jyske lov 3, 13.); der forekommer også nogle, fra de almindelige bönder adskilte, der, som man mener, vare henlagte til kongens mål eller fadebur; de kaldtes målsmænd, og deres gårde målsgårde[1]); heller ikke kan der være tvivl

---

[1]) Hvor gamle disse gårde have været, lader sig næppe bestemme, men indretningen må rimeligvis have været gammel. Da der hidtil er lidet bekendt om disse målsmænd, hensætter jeg nogle breve, som handle om dem: Kong Olufs brev af 1377 er allerede trykt hos Suhm 14de d. s. 505 (jfr. s. 35), hvorved quatuordecim solidi terrarum in censu, som Peder Djur af Hvalsømagle besad, blev henlagt til kongens måle (malæ nostræ ascribimus), og bonden fik samme friheder som andre malsmen, dog således, at han årlig skulde betale til kongens bord (ad mensam nostram). Et lignende brev af kong Erik givet i Fåborg 1399 angående en malman i Deiernes (Digernes, Diernisse) er trykt hos Suhm sst. s. 654. 1497 fik Strange Andersen i Anderstorp og hans arvinger »kronens maalsgaard i Anderstorp, imod at give otte grotte sanct Valborg dag og andre otte grotte alle helgene dag til vort slot Aaleholm«, og når han af embedsmanden dèr tilsiges, skal han »koste og voge der på slottet eller derfor give årlige vægterpenge to mark danske« (siden stadfæstet 1539. Topograf. saml. under Anderstorp). 1516 fik Hans Mortensen livsbrev på den »malsgaard« i Karleby, som han ibor, og skal han give deraf til Engelborg (på Låland) fire groter til st. Valborgs dag og fire andre om alle helgen dag årlig, og skal han göre deraf til slottet sådan tjeneste, som andre malsmænd pligtige ere årlige at göre (det, også i Suhms Saml. trykte, Regist. over alle lande, nr. 2. A. fol. 86). »Jens Brøde, Kronnens bunde vdi Haarbye Ffick breff, att handt och hanss furstte Hustruff hand fangendes vorder mue vdi theris liiffuistiidt bliffue besiddendes vti Kongelige Maiestatis och Kronnenns frii bundegaardt Szom hanss fader vdi boede och vere alldelis frii fore sandemandtzs towg, Raans neffning, och thesligist vere frii fore at plöyge till Kongelige Majestatis och Kronnenns Slot Iiagennskowg, Och nyde alld andenn friiehedt ligerviiss som andre malibynder vdi Ffywnn haffue Och aff arriilds tiidt nydet haffue, Och ther emodt schall hanndt aghe langegt och görre andenn deel szom andre malibynder piege attgöre aff arrildtzs tiidt. Cum inhibitione. Datum Gottorp Tiisdagenn nest epther Sancte Dorothee virginis dag Aar Mdxxix. Ror Eagi biiiide«. (Register over alle lande, nr. 3, fol. 131.) Også anføres i den ældste Archivregistrant under Låland tvende breve, det ene, at ingen må i arv afhænde »Molsgods eller Bondegods«, det andet om gods i Graf-

om, at der i den ringere bondestand måtte gives andre endnu mere underordnede forhold, hvilke her ikke kunne komme i betragtning[1]).

De, som vi hidtil have betragtet, vare alle bönder, de vare fri mænd, som, hvor fattige eller afhængige de end monne være, havde deres eget bo, deres eget hus og hjem, så at de hverken vare tyende eller træl. Foruden disse finder man allerede i oldtiden en anden klasse, som oprindelig ikke var bönder, men tyende, nemlig bryderne, et forhold, der i tidens løb udvikler sig i en dobbelt retning, i det derved betegnedes dels anseelige mænd i kongens, biskoppens eller klosterets tjeneste, dels simplere mænd, der ikke egentlig vare bönder, men dog blandede sig med dem, ja endog nærmede sig til landboernes stilling, for såvidt de dyrkede jord, der ikke var deres egen.

Ordet *brydie* (brytì) eller bryde (bryti, lat. villicus) har, som Kofod Ancher og Olufsen udtrykke sig, forårsaget forfatterne meget bryderi. Når vi dvæle noget ved de fejltagelser, som ældre forfattere, og jeg med dem, have gjort sig skyldige i ved dette ords forklaring, så sker det

---

winge og Toreby, at det haver af arilds tid været »Moisgods og Bondegods«, og er nu frit gods. Det må endnu ansés for tvivlsomt, hvorvidt disse danske målsmænd ere det samme som de svenske málamen, som ikke gave tiende til gejstligheden, men isteden derfor en afgift i penge; et brev om disse findes i den Hist. forenings tidsskr. 5 b. 1 h. s. 168; jfr. Diplom. Svec.) 2den d. s. 695. Uplandslag, Schlyters udg. s. 29-30. 33. 38 o. fl st. Se også Rosenvinges Udvalg af gamle danske domme, 3. d., s. 256, samt Diplom. Arnæ-Magn. fasc. 6, nr. 26 (år 1488), og fasc. 7, nr. 26 (år 1496).

[1]) Hertil hører f. ex. de, som boede til leje hos andre, uden selv at have jord eller fæ, som de Svenske kalde hussætisfolk, bussætismen, husmen, innismen, som levede af at gå i dagleje; på Island skilles de udtrykkelig fra bönder: búðsetumenn, en eigi bœndr (Njála, s. 236).

263

ikke fordi vi ville laste dem eller holde os op over dem, men vi tænke derved at give læseren et nyt bevis på, hvor nødvendigt det er at kende det gamle sprog, når man vil vide noget om vore gamle tilstande; vi håbe ved vor dadel over de afdøde at give de levende, der stå så langt tilbage, et gavnligt vink. T. Rothe søger i sin afhandling om denne genstand[1]) især at udvikle sin yndlingstanke, bondestandens fri stilling. »Ved at betragte, hvem bryderne vare«, siger han[2]), »se vi, at de vare fri mennesker i staten, som, uagtet deres frihed, ikke toge del i statsforvaltningen; dernæst, at ingen, fordi han ej besad egen jord, men boede på andres, var lovligen ufri eller livegen«. Ordet forklarer han, snart ved at sammenligne det med ordet en brud, snart ved at udlede det af at bryde jord: »at være til dels med bonden, det var at være hans bryde«; »det var at være hans bryde, ligesom det, at være til dels med ægtemanden, var at være hans brud«; eller »odelsbonden satte bryden på den af almindingen opbrudte jord; han sad da på brydeland«, og »almindingen kaldes ofte i gamle breve brydie-marken«[3]). »Trællen«, bemærker han fremdeles, »kunde hensættes som en sådan brydie og vedblive at være træl. Tacitus, hvor han taler om trælle (Germ. c. 25) giver os det sande billede af sådanne bryder. Men fri mand kunde også påtage sig at opbryde øde jord og blive bryde. Jorden blev bondens, men også en del af boen, da den anden var fattig«; og dette oplyses ved at henvise til de frigivne, som Erling Skjalgsen, efter Snorre, hensatte på øde steder, for at få marker opdyrkede[4]). Her

---

[1]) Om bryder, i Danske vid. selsk. skr., ny saml. 2den d. s. 433 ff. [2]) sst. s. 435. [3]) sst. s. 437. 438. [4]) Ved at efterse vedkommende

går altså forklaringen af ordet bryde ud fra forestillingen om markens brydning eller opdyrkning; hvormed atter står i forbindelse den af T. Rothe givne oplysning om fælligsbryde, hvilken han dog kun spörgsmålsvis fremsætter, om nemlig »fælligsbryde ikke kan have været den, der sad på bondens fællig, fælled, overdrev, alminding«[1]). Til slige urimeligheder kommer man, når man, isteden for at gå lige til kilden, det gamle sprog, i sit eget hoved søger efter oplysninger, som ikke dèr kan findes.

En anden fejltagelse er ligeledes mærkelig. Da ordene at bryde og brudd (at brytæ og brot) også i lovene have den betydning, at bryde imod loven, forbryde, forbrydelse, så har man, ved at forblande ordene at brjóta og at brytja, der i gammel Dansk let kunne komme til at se ens ud, henført lovsteder til bryder, som ikke have det mindste med dem at göre. Eriks sjællandske lov 1, 43 handler om brothers brut (brot) i fælugh, og bestemmer, at i det tilfælde börn sidde sammen, og da »annær af the brøthær brytær swa høghælik, at börnnæn æræ thær foræ sat mæth, tha ma han ikky meræ foræ göræ æn sin eghæn houæth lot«. Her forekommer brut og at brytæ i betydningen af forbrydelse, forbryde. Men det samme er tilfældet med brytir (forbryder) i Jyske lov 2, 77: Alle kunungs men brytir, of the brytæ til thre mark, tha skulle the rættæ with theræ husbönder etc., hvor man både tidligere og sildigere har oversat brytir, snart på Latin ved colonus eller villicus, snart på Dansk ved brydie[2]).

---

steder hos Tacitus og Snorre vil man let overtyde sig om, at her ikke er tale om bryder.

[1]) anf. st. s. 447. [2]) Se den lat. oversættelse i Kofod Anchers udgave af Jyske lov, og den oversættelse, som tillægges biskop Knud

265

Imidlertid stå den gamle benævnelse bryde og gerningsordet at bryde virkelig i forbindelse med hinanden. Af at bryde (brjóta, braut, brotit) afledes navneordet brot, gl. d. brut, eller bryt[1], og af dette atter gerningsordet at brytja, hvoraf igen bryti, vort brydie eller bryde. At brytja betyder at uddele maden til en gårds folk, brytjan en sådan uddeling af levnedsmidler, og heraf bryti, den træl, der forestod gårdens husholdning, havde overopsynet over de andre trælle, uddelte maden til dem, o. desl., altså udførte det, som husbonden, når han var mindre rig, selv vilde have besørget. Det var altså en art hushofmester, bestyrer, forvalter, fuldmægtig. Som en sådan hustræl forekommer bryti på Island så vel i ældre tider, som senere hen ved bispestolene[2]. Kofod Ancher[3] har også ganske rigtig henført ordet til denne sin oprindelse (»at brytje, bryta, d. e. skifte, dele, bryde«, o. s. v.), men har urigtig ment, at denne deling sigtede til et fællesskab, »at brydie, når det bruges om bönder, betyder en, der i henseende til landbrug er i fællesskab med en anden«, og dette har igen forledet ham til, skönt han udtrykkelig skelner imellem

(Gram om ordet herremand, i Kbh. selsk. skr., 2den d. s. 204). Kofod Ancher selv opfatter stedet på samme måde, Lovhist. 1ste d. s. 518. Saml. skr. 2den d. s. 540. Tyge Rothe ligeså, Nordens statsf. 1ste d. s. 366. Olufsen (om bryder i Vid. selsk. hist. og filos. skr., 1ste d. s 356) har fra først af henført dette lovsted til bryderne, men selv rettet fejlen (rettelserne s. 386) og bemærket, at dette er en urigtig forståelse af verbet at bryde, der her betyder at betale bøder.

[1]) Disse former forekomme som enstydige og afvexle med hinanden, f. ex. bunkkæ brut og bunkkæ bryt i Eriks sjæll. lov 2, 24. Her fortjener især at bemærkes forbindelsen brutstokkr eller brytstokkr i talemåden hvad der kommer a borth ok a bruthstok; Eriks lov 1, 36., jfr. dette ord i de svenske love. [2]) Njála, s. 201. Vidalins ordforklaringer i Rit þ. isl. lærdómslistafèlags, 2den d. s. 123. [3]) Lovhist. 1ste d. s. 514. Saml. skr. 2den d. s. 531.

simpel bryde og fælligsbryde, at antage, at just dette fællesskab var ordets rette bemærkelse, »eftersom en sådan bonde i Jyske lov og i kong Eriks sjællandske lov kaldes fælligsbryde, og hvor der i lovene meldes om brydie, dèr handles fornemmelig om at indgå eller ophæve fællesskab«; hvoraf igen måtte følge, at bryde og fælligsbryde i vore love ikke vare væsentlig forskellige udtryk. Men naturligvis vare lovenes bryde kun fælligsbryde, når der virkelig, hvilket da sammenhængen noksom viser, fandt fællig sted imellem ham og bonden.

I middelalderens latin kaldtes en sådan forvalter i almindelighed villicus. »Man overlod markarbejdet og kvægets røgtning til livegne. Opsigten over de livegne og den hele husholdning (wirthschaft) førte på private godser husherren selv, på domænegodset en husholder (wirthschafter), der i hele middelalderen hyppigst forekommer under navn af villicus, men i de tidligere tider også ofte kaldes actor eller domesticus«[1]).

Således forekommer dette ord også hos Saxo, hos hvem det i fortællingen om Amleds ophold i England hedder: accersitum deinde villicum, unde panem adsciverat, percontatur, qui quum eum domestici pistoris opera confectum assereret, sciscitatur item, ubi materiæ ejus seges crevisset etc.[2]). Villicus var her den, der måtte vide besked om alt det, der brugtes i huset.

Bryden forestod således nærmest den gård, på hvilken bonden selv boede, og afgjorde allehånde ting på husbondens vegne i hans fraværelse. På denne måde fore-

---

[1]) Hullmanns Deutsche finanzgeschich. des mittelalters, s. 38-39.
[2]) Saxo, ed. Müller, s. 146.

kommer ordet også i lovene: budstikke skulde bringes fra gård til gård og overleveres i bondens egen hånd, hvis han var hjemme, hvis ikke til hans husfrue, eller til myndig sön eller voxen datter; var ingen af dem tilstede, da til bryden (bryta þarnæst eða hinom besta manni er í bæ er staddr)[1]. Besad derimod bonden flere gårde, så kunde han også lade disse, sædvanlig mindre, gårde bestyre ved brydier. Bryden trådte da i husbondens sted på denne gård, var forvalter over den, og en sådan gård kaldtes en brydegård, curia villiealis. Men ligesom bonden, kunde også, i et större forhold, kongen, jarlen, biskoppen o. desl. herrer overlade bestyrelsen af gårde med underliggende gods til en villicus, der altså, ligesom den norske ármaðr konungs, var foged på gården og efter sit herskab kaldtes kongens bryde, biskoppens bryde, klosterets bryde, o. desl.

På alle deslige större gårde blev bryde altså det samme, som siden kaldtes foged (advocatus); han var kongens eller biskoppens håndgangne mand, befalingsmand, lensmand, embedsmand[2].

Begrebet gik imidlertid også nedad og blandedes med bonde, men det var ej det samme. Bryde var hverken ejer af jord eller fæster af jorden, men kun dens bestyrer; han var ikke selv husbonde, men den rette husbondes personlige tjener, embedsmand for ham. Deraf følger ikke, at jo også bonde kunde være bryde hos en anden, når han enten ikke selv havde gård, eller fandt det fordelagtigt at gå ind i dette forhold, og måské foruden sin egen gård

---

[1]) Magn. Lagab. Gulaþingsl. s. 433. [2]) Bevissteder findes i Schlegels anm. til Anchers Saml. skr. 2den d. s. 542.

vilde overtage en andens bestyrelse; men som bryde var han ikke bonde. Tværtimod stilles de ved siden af hinanden, ikke som synonymer, men som forskellige; i lovene: bryti ok bonde, i diplomer: villici et coloni. Det kan derfor ingenlunde være rigtigt, når udgiveren af Kofod Anchers Saml. skr. (2den d. s. 544) antager, at »brydie betegner landboer, gårdfæstere«. Det, der anføres som bevis derfor, er just bevis derimod: I det af T. Rothe anførte diplom af 1461 fra Vendsherred i Fyn hedder det angående en vej, om den burde være alfarevej: »da svarede menige ting dertil, bönder og bryde, besynderlig de ældste og viseste, at det bör af rette at være en adelfarvej« etc. Når bönder her, som Schlegel vil, skal være selvejere, og bryder landboer, hvorledes går det da til, at bryde, hvilket sammesteds anføres, i forordninger af kong Albrekt og andensteds, stå ved siden af landbo: all fræls hjon, som æra brytja och landbo. Når bönder og brydier, brydier og landboer således sættes ved siden af hinanden, viser det jo netop, at brydier hverken vare bönder i almindelighed eller landboer i særdeleshed. Rigtignok taler Frederik den førstes forordning af år 1523 (i D. Mag. 4de d. s. 224) i overskriften »om bryde, som fæster jord«, og i selve brevet om »bryde, som steder eller fæster«, men dette er en følge af senere forholde; det er kun et bevis på, at begreberne afvege fra deres oprindelige betydning og efterhånden sammenblandedes, ligesom man også nu kunde sige, at forpagter er bonde. Denne sammenblanding måtte så meget lettere finde sted, som brydegårdene, der oprindelig havde tillæg af böndergods, ved tidens omskiftninger kunde miste dette og synke ned til almindelige

268-269

böndergårde, men desuagtet beholde deres gamle navn brydegårde[1]).

Overgangen til denne forblanding af bryde og bonde kunde vel også foranlediges ved det særegne forhold, at bryden, isteden for at være sin husbondes personlige tjener, gik i fællig med ham, hvorved der opstod et andet forhold imellem dem, eller at to bönder trådte i dette forhold til hinanden. Bryden kaldtes da fælligsbryde. En sådan måtte have, om ikke fuldstændig bo, så dog nogen, da han ellers ikke kunde gå i fællig med en anden. Bryde var i anden mands brød, fælligsbryde derimod mand for sig; når nogen var bryde, kunde han ikke borge for sig selv, derfor heller ikke være værge for anden mand, ikke være nævning o. desl.; fælligsbryden kunde derimod være sandemand, sværge ran, o. desl.[2]).

Herved opstår det spörgsmål, hvori denne fællig eller dette fællesskab bestod? Man kunde tænke sig, at bryden som fælligsbryde havde del i gården og dens jorder, var medejer af gården, eller han havde del i gårdens besætning, i boet. Begge disse meninger finder man antagne, men uden tvivl er den sidste den ene rigtige. Schlegel har allerede bemærket dette: »fælligsbryde synes ikke at forudsætte, efter det begreb lovene give derom, fællesskab i henseende til jordens proprietet, men alene i henseende til nytten og brugen eller bohave«[3]). Olufsen[4]) derimod,

---

[1]) Dette bekræftes også derved, at man ikke sjælden træffer på udtryk, som vise, at en bryde sank ned til at blive gårdsæde; f. ex. Olavus brydye inquilinus. Langeb. Script. 7de d s. 14 og oftere.
[2]) Se de i Anchers Lovhist. 1ste d. s. 518 eller Saml. skr. 2den d. s. 51 anførte lovsteder. [3]) Anchers Saml. skr. 2den d s. 538 anm.
[4]) Bidrag til oplysning om Danmarks indv. forfatn., i Vidensk. selsk. hist. og filos. skr. 1ste del s. 329.

der i øvrigt rigtig bemærker, at fælligsbryden havde ejendom, da han efter Jyske lov 2, 1 kunde være sandemand, hvortil ejendom (boos loot) krævedes, forklarer selve denne bemærkning derhen, at fælligsbryden endog havde, på en viss måde tinglyst, rettighed til sin del af gården; men herved forudsætter han mere, end der ligger i lovstedet, thi stedet om tinglysning taler ikke om gården, men om fæ, der, hvad enten det, som rimeligt er, betyder kvæget, der udgjorde gårdens besætning, og andet gods, eller penge, umulig kan bruges om selve gården eller noget af den, bygningen eller jorden[1]). Man kan derfor ikke tillægge

---

[1]) De lovsteder, som Olufsen anfører, ere: Jyske lov 2, 67: Bryti ma wæl ran swæræ um alt thet ther til then garth hørær, ther han ær bryti fore. Æn tho scal husbonden hanum umbiuthæ at delæ the dele, oc a thingi liusæ, at han ær fælughs bryti oc æi ræthe swen. Æn hawær han slælf annen garth oc thæræ bryti i (og deri, i den en bryde), tha ær han theræ (dèr) husbonde oc wærl, thot han ær annen stath bryti, oc ma for then (garth) delæ ransdelæ, of han worthær thæræ rænt. Her antages to tilfælde: det ene, når en mand er fælligsbryde, da kan han sværge ran med hensyn til den gård, som han er bryde for, men dog kun, når han får ombud, befaling, dertil af husbonden, thi denne havde jo del i ejendommen, og dette måtte i forvejen, eftersom jo ingen ellers kunde vide det, være tinglyst, at han virkelig var fælligsbryde, og ej redesven. Det andet tilfælde er, at den, der er bryde i én gård, selv ejer en anden, da er han naturligvis for den gård selv husbonde og behøver da ingen fuldmagt til at sværge ran for dens vedkommende. Det andet sted er Jyske lov 2, 71: Of man worther laghsot i annen mans garth i bryti fælugh, tha ma han æi liusæ bonden alt fæ til, oc göræ sik oregth, vtæn of thet worth fyrræ görth, æn han worth sækthet. Tho hauær bonden wald til at sælæ sin bryti i hand, then timæ han wis ham fra sik, swa myket æncæ han wil; forutæn of thæræ fælugh ær ljusd a thingi, tha ma han æi sælæ hanum minnæ, æn thingswitnæ ær til. Dersom en fælligsbryde blev lovsøgt, så kunde han gribe til at erklære, at alt godset (fæ) hørte husbonden til, så at han selv intet ejede; her kan da ej være tale om gården Fælligsbryde måtte derhos sikre sig ved tingsvidne, hvor meget han havde ført ind i boet,

fælligsbryden som sådan (thi det var muligt, at han desforuden ejede selv en anden gård[1])) anden ejendom end hans eget bohave og en viss del af gårdens besætning. Dette stemmer også overens med, hvad der forekommer i andre nordiske kilder; man finder således i et testament fra Linkøping af år 1295 udtrykkene: duas curias, cum omnibus suis attinenciis prope vel remotis, *excepta illa parte mobilium, quam villici possident in iisdem*[2]); her bortskænkes to brydegårde med alt tilbehør undtagen det løsøre derpå, som bryderne besidde. Ligeså i et testament fra Upsala af år 1309: lego curiam meam Risaby *cum dimidietate omnium bonorum mobilium* ibidem existentium, quia *villicus dimidietatem possidet*[3]); her siges det udtrykkelig, at bryden ejede den halve del af gårdens besætning. Han var altså at ligne med en forpagter, der med gården modtog den halve besætning og selv stillede den anden halvdel.

Af disse bemærkninger vil det ses, at ordet bryde forekommer i hel forskellige bemærkelser: oprindelig var det en hustræl, der som forvalter forestod en gård, men

---

ellers kunde husbonden, når han viste ham fra sig og ikke vilde have ham længer, overlevere ham, hvad ham selv syntes for godt; her kan da heller ikke være tale om gården, af den kunde han ikke give ham et stykke med. Da bryde og redesvend her stilles imod hinanden, så kan til oplysning af det sidste ord (i loven skrevet ræthesven og rethesven) måské også tjene det isl. ráðamaðr (Finnbogas., kap. 34), af ráð, husholdningen, thi lovstedets mening ved at bruge dette ord kan ej være anden end den, at der måtte tinglyses, hvorlunde vedkommende bryde virkelig var fælligsbryde, d. e. havde del i boet, og ikke blot var redesvend, d. e. bestyrede det, uden at have lod eller del deri.

[1]) Dette ses af foregaaende anm. [2]) Diplom. Svec. 2den d. s. 182. [3]) sst. s. 561.

derfra gik det over til at betegne en endog meget anseelig mand, der var foged (lensmand) over en stor landejendom; og som fælligsbryde betegnede det en forpagter, der var medejer af gårdens besætning. Herefter vil man da kunne bedömme de mange forskellige, fra hinanden afvigende og hinanden modsigende forklaringer, som flere forfattere have givet over dette visselig vanskelige begreb[1]).

I disse betydninger forekommer ordet så vel i vore bedste historiske mindesmærker, som i lovene, i jordebøger og diplomer. Om simpel bryde tales der f. ex., når det i Jyske lov 1, 31 hedder: bryti oc træl oc the ther flætført ær, mughæ engi mans werì wæræ, forthi at the æræ ei theræ eghnæ werì[2]). Den ældste af dette slags, der hos

---

[1]) Når Olufsen, f. ex. på nysanførte sted, fremdeles bemærker, at »de simple bryder var, når en bonde overlod en del af sin gård til en mand, som drev denne del for sin egen regning og svarede derfor en afgift og var derfor forpagter«, så viser ovenstående udvikling, at denne forklaring er fejlagtig; thi bryden forestod ikke en del af gården, men på husbondens vegne den hele; han gjorde det ikke for sin egen regning, men i husbondens tjeneste; han gav ingen afgift deraf, men havde sit livsophold på gården, og hvis han ikke var træl, sin lön for sit arbejde af herren; han kan da ingenlunde uden videre sammenlignes med vor tids forpagter. Efter Vedel-Simonsen (Adelshist. s. 165 anm.) var simpel bryde en fæstebonde uden ejendomsret til jorden, fælligsbryde den, som var trådt i fællesskab med en bonde og havde ejendomsret til det halve af hans jord; og han grunder dette på Kofod Anchers bemærkninger, der vistnok ere uklare. Osterson s. 114, skönt han ikke skarpt nok adskiller brydie og fælligsbrydie, kommer tingen nærmere, da han taler om brydie som *bondens tjener* eller avlskarl (nemlig simpel bryde) og som den, der er *indtaget i boen* til bonden i fællig (nemlig fælligsbryde). At den oftere fremstillede sætning: at der ved bryde i almindelighed i vore love forstås fælligsbryde, ikke holder stik, behøver, efter det ovenfor anførte, ikke videre oplysning; lovene adskille begge disse beslægtede begreber tydelig nok fra hinanden. [2]) Slige tjenende bryder forekomme også langt hen i tiden: i et testamente fra Upland giver en

272-273

os forekommer, er, da vi ikke kunne tage hensyn til Saxes sagn, uden tvivl den Birger, der under Harald Blåtand erklærede et islandsk skib, som var strandet på kysten, for vrag, hvorover Islænderne digtede en nidvise om ham og kongen[1]). Han var foged, en kongelig befalingsmand, over hvem der hos kongen, men forgæves, blev ført klage; og sammenhængen viser, at han ikke blot havde opsyn med en enkelt gård, men også på egnen øvede kongens jurisdiktion. Derefter forekomme den hele middelalder igennem sådanne bryder meget hyppig; f. ex. i Vederlagsretten: Æsge Ebbesön brytiæ af Varthvik (Varde), i diplomer: Eskillus Roskildensis villicus, villicus de Slangethorp, villicus de castro[2]) o. s. v.; hos Saxe efter slaget ved Fodvig: Nicolaus, admoto sibi per villicum equo, navem petivit[3]).

De tvende jorddyrkende klasser vare da bonde og tildels bryde. Vi må endnu kortelig betragte jordens fordeling imellem dem eller jordejendommenes forholde, således som de vise sig for os ved de historiske efterretningers begyndelse, så vel som længer hen i middelalderen, og de jorddyrkendes forholde til jordens ejere.

Vi finde da, så langt tilbage, som vi vide noget om bebyggelsen, bönderne i følge landets beskaffenhed forenede i landsbyer ved sammenbygning, og kun på enkelte steder.

---

mand gods servientibus suis et patris ejus — villico in Thjulestum et Gerthrudi puellæ, qui fideliter et diu in obsequio ipsius domini ingenis — fuisse dicuntur. Diplom. Svec. 2den d. s. 599.

[1]) Heimskr. 1ste d. s. 128 eller Olafss. Tryggvas. kap. 46. Ordet skrives her brýti med accent, men i det tilsvarende sted i Forumannas., 1ste d. s. 153, skriver Rask bryti uden accent, ifølge udledningen af brot efter overgangen *o-y*. [2]) Stederne ere anførte i Schlegels anm. i K. Anchers Saml. skr. 2den d. s. 542. [3]) Saxo s. 655.

som endnu på nogle strækninger i Jylland, boende adspredte. Denne sambygning førte naturen med sig. Landsbyen (adelbyen) bestod efter sit anlæg af flere gårde, således ordnede, at den hele by ved fire veje skiftedes i fire dele, med en större plads (stævne) dèr, hvor vejene i byen stødte sammen og dannede en korsvej. Hver gård havde sin byggeplads (gårdsted) med indhegnet toft[1]; de tilliggende jorder vare ikke særskilt indhegnede som marker, men hele bymarken var inddelt i vange, der dreves i fællesskab, således at hver ejer af toft havde sine tilsvarende jordstykker i vangen; hver vang havde sine agerskifter eller dele (deld), hver del sine agre. Til agerlandet hørte tilsvarende eng[2]; og der havdes forte (fortaa)[3] og

---

[1]) Gårdsted og toft udgjorde ligesom grundejendommen, hvortil alt det øvrige refererede sig (toft er agers moder); de kaldes begge med det lat. udtryk fundus: terram unius curiæ desolatæ una cum fundo, goordstæt dicto, in oppido et campo Hastorp, pantebrev fra 1402; fundus, qui vulgariter tompth appellatur, testament fra 1285 Diplom. Svec. 1ste d. s. 654. [2]) Langeb. Script. 7de d. s. 466. [3]) Deraf endnu i vore købstæder ved en fordrejet skrivemåde: fortog. Ordets slutning er tå (tå, tæ) en vej eller gang, der forekommer i Vestmannalagen (se Schlyters glossar. til denne) f. ex. innan tå oc tompta rå, utan tå oc tompta rå; og kan være gangen imellem gård og gade, eller gang bagved eller udenom tofterne, der endnu findes hist og her i vore landsbyer. Fortå sammenstilles meget almindelig med fægang eller gang for kvæget til græsgangen; f. ex. fortaa oc fegongh, brev fra Ribe af 1490. Der fandtes fordum et tingsvidne, at Møllerødth (ved Odense) er »ræt foretoff och fellitt tiill Pederstorppe«. At fortog eller fortoug (som vi nu urigtig skrive ordet) i købstæder er det samme ord som fortå, ses af Kapittels brev af Roskilde til borgemester og rådmænd i Malmøge (Diplomat. Langeb. 1437), hvori det hedder: Ther thiil skulle the hawe aff et kerlict oc wenlict loon fortaaen paa bode syerne weth weyghen — Oc hwat bygning, som the bygge pa forscreffne fortaa etc. Det er dette ord tå, et intetkönsord, forkelligt fra hunkönsordet tå (*tåt*, väg; komma på t., komma på rätta vägen, Kalén, Östgötha dialekten. Upsala 1846), som også

fægang, samt fælles græsning i oredrev[1]) eller anden alminding. Fra adelbyen udgik ved udflytning torper, men sådanne kunde også fra først af, og man har endog langt hen i tiden exempler derpå, anlægges ved opdyrkning af et stykke alminding; de bestode ofte kun af én til tre gårde; den uendelige mængde steders navne på -torp viser imidlertid, hvor meget de efterhånden have formeret og udvidet sig. Disse adelbyer og torper beboedes af selvejere eller af landboer; det første begreb måtte gå forud, men det førte nødvendig det andet med sig. Når selvejeren besad meget, mere end han selv kunde overkomme at dyrke, måtte han overlade noget deraf til andre (at sælge det, når han ej trængte til penge, kunde hverken

---

forekommer i Guðrúnarhvöt str. 9 i Sæmunds Edda i udtrykket *á tái sitja*, hvilket fortolkerne ganske urimelig have forklaret snart således: at Gudrun satte sig på sin tå (en temmelig ubekvem stilling), snart derved, at de antage et ord tá, der skal betyde colloquium, samtale (skönt hun sidder ganske alene). Hun satte sig paa tå, det er på den åbne plads udenfor gården, efter at hendes sönner vare dragne bort, og udbrød i klager over sin skæbne.

[1]) senere fordrejet: overdrev. Ordet står ikke, som nogle have antaget, i nogen forbindelse med ornum, men kommer af ore, nemus, og betyder, som Arendt Berntsen siger, fælles udmark til græsning om sommeren; eller, som Mandix siger, store, langt fra byerne beliggende, undertiden flere byer i fællig tilhørende, sædvanlig med underskov begroede, strækninger. Sådanne med småskov bevoxne egne kaldes just ore, og den græsgang, som dèr fandtes, kaldtes da oredrift Den fuldstændige form oredrev forkortes stundum, endog i samme brev, til ordrev; f. ex. Skælskøre burgere skullæ haffue thörris fry orædreff oc gresgang in till Korssør, brev fra 1460; og i et andet om samme genstand: wore borgere oc menighedt i Skelskøer mue haffue oc bruge ordreff oc gressgangh tiill therris fenet mellæm Skelskøer oc Korsøer, som aff arrildzdom gammell seduane werrit haffuer. Flere breve fra omtrent samme tid (1561-1579) omtale samme sted, som de kalde Skafterups ordreff, oredreff, offuerdriptt, offuerdrefft. (Topograf. saml. under Skafterup).

være hans agt eller fordel); og landboernes mængde måtte voxe i forhold til ejendommens störrelse. Stundum var også samme by beboet dels af landboer, dels af selvejere[1]. Jordforholdene vare overhovedet meget blandede. Gårdene i landsbyen vare ingenlunde alle lige store, men der fandtes ofte ved eller i selve landsbyerne större gårde, der endnu hos almuen kaldes kongsgårde, hofgårde o. desl. Heller ikke var fællesskabet ganske almindeligt: der fandtes hele jordstykker, udtagne derfra, eller sådanne, som aldrig havde hørt dertil: ornum, stuf, enmerki[2]) o. desl.; og sådanne udenfor fællesskabet liggende jordstykker kunde være hele bol[3]). Hele byer vare undertiden i én mands, flere byer i én slægts besiddelse. Men megen forandring og omskiftelse fandt tillige sted: kongens ejendomsjord formindskedes ved salg eller gaver til andre[4]), forøgedes ved det, der formedelst forbrydelser tilfaldt ham; bolene splittedes ad ved deling eller derved, at ejeren skænkede noget deraf til kirke eller kloster; store ejendomme samledes under klostrene ved disse gaver, men de bleve også atter anderledes fordelte; mageskifter fandt allerede sted[5]), for at få jorderne bekvemmere ordnede, men små jorder bleve også liggende adspredte på forskellige steder[6]); jord blev på ett sted ryddet og opdyrket, på et andet bleve byer øde,

---

[1]) f. ex. Toaker i Halland. Langeb. Script. 4de d. s. 471. [2]) ornum, af úr og nema, hvad der var taget ud fra fællesskab; stuf, stump, og heraf stuvæbonde, stufbonde; enmerki, hvad der var indhegnet for sig selv. [3]) f. ex. emerunt fratres mansum unum in eadem villa, dictum Ornummebool. Langeb. Script. 4de d. s. 471. unum solidum terræ in ornummæbool. sst. 7de d. s. 9. [4]) f. ex. Knud den stores til Hagen af Stangby. Saxo s 517. Oluf Hunger solgte af nød. Saxo s. 597. Svend Grade ligeså. Saxo s. 711. o. s. v. [5]) Thorkelin. Diplom. 1ste d. s. 17. [6]) I et svensk testament fra år 1310 kaldes de umjordhir. Diplom. Svec. 2den d. s. 598.

og markerne forvandledes til skovland[1]). Det er således indlysende, at der mindst i middelalderen kan væntes bestemte, for det hele land gældende og velordnede jordforholde. Der måtte under de ufuldkomne statsforholde vise sig en bestandig higen efter at samle og en bestandig adspredelse af det samlede.

Til de store selvejere hørte først og fornemmelig kongen. Hans ejendom var enten kronens (konungslef)[2]) eller familie-ejendom, tilhørende hans slægt (patrimonium)[3]); rundt om i landet finder man större gårde, ham tilhørende, eller kongsgårde (konungsbú), som i Jylland Jellinge og Agersborg. Det samme gælder om jarler og lignende stormænd, som i deres landskab besade selvejendom, hørende til deres bestilling (jarlslef) eller til deres slægt. Men kan der vel være tvivl om, at det samme oprindelig var tilfældet med store bönderslægter, fra hvilke jo tildels jarler, herser o. desl. udgik. Når historien endelig begynder at blive nogenlunde fuldstændig, så findes en betydelig del af landets jordejendom i gejstlighedens hænder, tilhørende kirke, kloster, biskop o. s. v., og bestyrede af deres tjenere.

Sådanne store gårde, hvad enten de nu efterhånden bleve samlede eller fra arilds tid havde været til, forekomme ofte under navnene: hovedgård (curia principalis eller capitalis)[4]), brydegård (curia villicalis), senere hofgård o. desl.

---

[1]) agri versi in sylvas. Langeb. Script. 7de d. s. 465. [2]) som derfor adskilles fra bondemark. [3]) Svend Grade f. ex. havde betydelige paterna bona i Sjælland. Saxo s. 693. Under Valdemar den første omtales, at kongen skænkede klostrene dimidium patrimonii sui, quæ ad fiscum regium pertinebant exceptis. Saxo s. 955, med udgiverens anm. dertil. [4]) Denne latinske benævnelse synes at antyde det tilsvarende ord hovedgård; og det er ikke umærkeligt, at

Og alle de bönder og bryder, der boede på et sådant gods, så vel som de, der som landboer eller gårdsæder boede på den mindre selvejers, regnedes til hans hjón (familia), de vare hans vordnede. De sidste ydede til herren eller hovedgården afgift i penge, eller varer og arbejde (dagsværk)[1]).

---

just denne benævnelse forekommer på Island för kristendommen: höfuðbœr synonymt og ofte ombyttet med hofstaðr, f. ex. Eyrbyggjas kap. 11.

[1]) Beviserne herpå ere så hyppige, at de næppe behøve at tilföjes; foruden hvad der allerede foran er nævnt kan følgende tjene til ydermere bekræftelse: ipsa villa Farum habet 6 bool terræ, de quibus curia principalis habet 2 bool, et habet 12 fundos inquilinares dictos garsædæ; item coloni ibidem habent 4 bool terræ (altså var her en by med en hovedgård, der havde sine gårdsæder og udgjorde hele to bol, medens de andre fire bol våre fordelte imellem landboer, der ligeledes henhørte under samme hovedgård). I Kong Eriks brev (af 1243), hvori han befalede de coloni et inquilini, som havde forladt godset i Sorø, *ut infra quindecim dies ad dicta bona redeant*, dictis monachis *debita servitia* sua exihibentes, kaldes disse også *familiam* ipsorum. 1252 fritog kong Kristoffer hospitalet i Awos, omnes villicos suos et colonos cum garthsætæ et omni familia eorum, for leding, stud, innæ etc. Ligeså fik kannikerne i Lund frihed for omnes villicos eorum et colonos *ceteramque* eorum familiam. Klosteret var tutor for sine coloni; da derfor år 1265 abbeden af Næstved med conventet klagede over, quod, cum omnes habitatores in Nestvet coloni ipsorum existere dinoscuntur, tamen quidam ipsorum temere contra ipsos machinantes, *quosdam potentes sibi tutores* recipiunt aliunde, nolentes abbati respondere pro suis excessibus, ut deberent, så forbød kongen dette under deres godsers fortabelse. I biskop Tyges brev af 1327 omtales *omnem familiam* claustri sanctæ Mariæ Vibergensis, *videlicet villicos, colonos, inquilinos et omnes in fundis vel domibus ipsorum Canonicorum in civitate vel extra cohabitantes* o. s. v. Utallige ere de steder, hvor der tales om servitium, servitium episcopale, servitium ad castrum, servitium ad curiam, o. s. v., eller varer og penge, som gaves derfor; såsom: quilibet colonorum et villicorum in autumno qualibet septimana laborat ad curiam principalem in metendo cum 4 dagsverke, item in autumno in falcastrando fenum qualibet septimana cum 2 davsverke de dimidietate terræ præscriptæ,

278-279

Adel som en særegen stand betegner en klasse af borgere i staten, der for deres person eller arvelig i deres slægt (personlig adel og arveadel) besidde enten visse bestillinger (embedsadel) eller visse jordejendomme (lensadel) med visse friheder og privilegier. Disse privilegier kunne bestå deri, at de ere fritagne for byrder, som påligge andre, eller udøve rettigheder, som ere andre formente. Denne stand står da som verdslig i et lignende forhold til staten, som gejstligheden står som en gejstlig særegen afsondret stand.

For såvidt som adelen fordum var fritaget fra visse byrder, kaldtes den fri, modsat landets øvrige borgere, der måtte udrede dem og kaldtes ufri. Adelens forret bestod, som bekendt, i fritagelse fra leding, stød og inne.

Adelen havde også visse forrettigheder, som ufri mand ikke kunde udøve: som rettighed til af kongen at erholde len, for deres person eller slægt, og på deres besiddelser

---

quam habent, et de dimidietate terræ præmissam pensionem; — duo inquilini, quilibet dat 4 sterlingos et laborant; inquilini, quorum quilibet tenetur dare sterlingum, 2 pullos præter labores; — quilibet garthsædæ dat labores 18 dierum in metendo, et 2 dierum in falcastrando et 2 dierum in rastrando; — quælibet istarum 24 curiarum metat in autumno qualibet septimana cum 4 hominibus, et falcastret fenum cum duobus, aret sub siligine cum uno aratro et sub ordio cum duobus; — tenentur reparare fossata et sepes circa castrum sicut alii coloni; — dant ad vecturam eller pro vectura; — 5 plaustra lignorum cremalium ducunt ad curiam; — prata laborantur per colonos et fenum ducunt ad curiam; — facit servitia, etiam in porcis deportandis; molendinum laboret cum securi sua ad castrum quando necesse fuerit; — molendinum molit gratis ad curiam; — octo inquilini dicti gardsæter quotidie laborantes, qui non dant aliam pensionem interim quod laborant; — også i København omtales quædam tabernæ (boder), quæ spectant specialiter ad opus castri, og derfor ere fritagne for afgift; ja selv bundones propria bona habentes gjorde dagsverke.

at udøve rettigheder, der ellers vare forbeholdte kongen (birkeret, hals og hånd).

Spiren til en sådan stands udvikling lå vistnok allerede i statens ældste elementer, ligesom grene, blomst og frugt allerede ligge i og skyde ud fra spirebladene; men om udviklingsmåden og standens beskaffenhed i middelalderen have forestillingerne været hel forskellige. Adelen har udviklet sig af thinglith, sige nogle; herregårdene ere opståede af styreshavnene, sige andre. Men disse indretninger ere dog i det höjeste kun et slags forbillede for den senere adel; denne, som en arvelig lensadel, der i middelalderens anden halvdel og i hele tiden til souveraniteten lige meget hemmede og trykkede konge og bonde, og udvidede sig på deres bekostning, er en på dansk grund omplantet fremmed vækst, der af de tidligere indretninger sugede al den næring til sig, den kunde overkomme.

Disse sætninger fortjene en nöjere betragtning.

Allerede Tyge Rothe antager, at lenene opstode i Knud den stores tid. »Såsom hans ny anlæg var grundet på at have stående og stolte krigere« (thinglith) »til sin tjeneste, måtte han udstykke meget land til besoldning eller krigslen (beneficia)«, og »det gjaldt kun om, at det ene trin endnu gjordes, det nemlig at lenene bleve arvelige, og da flux var aristokratiet på fode«. Som bestyrkelse derfor anfører Rothe Vederlagsrettens ord: operæ pretium duxit statuere, ut rex sive princeps stipendia militibus suis . . . . subministraret. Imidlertid kan man dog ikke, efter Rothes mening, antage, at »allerede i Knuds tid disse store jorder have været, hvilke siden fik navn af herregårde«, men »lenene have egentlig været enkelte jordlodder, sådanne som böndergårde, og den herlighed have

280-281

de nydt, at de vare skattefri, derhos at lenshaveren som hirdmand stod under huskarletinget og dèr dömtes af hans pares curiæ«[1]). Det er unægteligt, at heri ligger en tydelig spire til adel, når visse mænd bleve unddragne fra den almindelige jurisdiktion, når de fik frelse eller frihed for skatter, dersom det kun er afgjort, at dette skete ved overdragelse af jordejendom. Vedel-Simonsen fortsatte denne mening endnu videre og antager, i det han anfører tvende steder af Saxe, hvori ordet stipendium forekommer, »at dette ord, som forhen betegnede sold, under Knud den stores regering får en ganske anden betydning, i det det nu synes at betegne len og ikke som forhen penge, så at der allerede i Knud den stores tid må være foregået en stor forandring i hans hærmænds besoldning, der, om den just endnu ikke fuldkommen var lensmæssig, dog meget må have nærmet sig til samme, hvorfor også Saxe efter denne konges tid stedse bruger ordet stipendium om forlening«[2]).

Siden nu Vederlagsretten ikke med et ord omtaler denne overdragelse af jord til hærmændene, men kun taler om deres jord som selvejendom[3]) (hvilket allerede i sig selv er besynderligt, når en så betydelig forandring i hærmændenes lönningsmåde fandt sted), men denne mening udgår fra betydningen af ordet stipendium, så er det nødvendigt at oplyse denne. Men dette kan ikke falde vanskeligt, siden vi ikke blot have Saxe, men Vederlagsretten selv både i det gamle danske sprog og i en latinsk omskrivning. Det ovenfor anførte sted, hvorpå Rothe beråber

---

[1]) T. Rothe Nordens statsforf. 1ste d. s. 207-208. [2]) Vedel-Simonsens Adelshist. s. 125. [3]) Den taler kun om jorthæ dele ok boran. Langeb. Script. 3die d. s. 162, jfr. s. 150.

sig, hedder i Vederlagsretten: at konung oc andre hithvorthe men, ther hirdh skulle hava, skulle vara sine men holla oc blithe, oc rettæ thöm rettelike måle therra[1]); hvilket Svend Ågesen omskriver således: operæ quoque pretium duxit statuere, ut rex sive princeps *stipendia* militibus suis .... subministraret, ut illi, *censu stipendiario* percepto, ... omnimodis fideles existerent[2]); og dette stemmer igen overens med andre nordiske kilder, f. ex. Knytlinga, som kalde þingmannalið *málamenn*[3]), og med de engelske historieskrivere[4]), som kalde dem danici huscarli, danici stipendiarii, danici solidarii, så at stipendiarii og solidarii ere aldeles enstydige. Det er altså det nordiske ord máli eller måle, som Saxe og Svend Ågesen have oversat ved stipendium, og når man kender betydningen af det ene, så kender man tillige det andet. Da der nu ingen tvivl er om, at máli betyder sold, málamenn soldnere, så betyder ordene: at rettæ thöm rettelike måle therra ligefrem at udrede eller betale dem deres sold; og samme betydning har stipendium, hvilket ydermere bestyrkes derved, at Svend Ågesen ombytter det med *census* stipendiarius[5]); og hvad der i England udredtes til thinglith, kaldtes jo også dane*gæld*. Når der saledes ved Saxes og Vederlagsrettens stipendium ikke kan forstås overdrag-

---

[1]) Langeb. Script. 3die d. s. 160. [2]) sst. s. 148. [3]) Knytl. kap 7. [4]) Exempler findes i Langeb. Script. 3die d. s. 151. anm. a. [5]) Census betyder som bekendt pengeafgift: den mulkt, der blev pålagt hver gubernator og nauta efter oprøret mod Knud den hellige, og som angives i penge, kaldtes census (Sven. Agg. Hist. i Langeb. Script. 1ste d. s. 58); den kongen tilkommende midsommers*gæld* kaldes census, census æstivus (Saxo, s. 580); census kaldes den krigsskat, som Henrik Løve udpressede af Slesvig: censum a Slesvicencibus extudit (Saxo s. 713) o. s. v.

282

else af jord, men lön i penge, så bortfalder alt hvad man deraf har villet uddrage om hirdmændenes forlening med jorder eller gårde[1]).

---

[1]) Den rigtige betydning af ordene: at rettæ thöm mále therra, som man hidtil forklarede ved: retfærdig at dömme i deres sager (mál, der i flertal ej hedder mále) er først oplyst af Larsen i hans afh. om de danske kongers deltagelse i retsplejen, s. 4, nemlig at mále her betyder sold. At rettæ er isl. rètta, t. ent-richten (sideord til greiða, vort rede, udrede); ordet forekommer ogsaa i lovene, f. ex. Jyske lov 2, 77, og ikke usædvanlig langt hen i tiden i gammel Dansk. Den rigtige betydning af máli har dog Ancher allerede kendt og fremsat i anm. til Jyske lov 3, 6, s. 332, men han har forladt det rette spor og derved forfejlet meningen af lovstedet. (Ligeså Rosenvinge, Lovsaml. 3die d. s. 310-311. 512, der med Ancher forklarer ordene: ok takæ theræ malæ, i den gamle danske oversættelse: ok tage deres måle, ved: »og tage deres rejseproviant med sig«. Men isl. malr, som man her tyr til, betyder, så vidt jeg véd, en sæk, en madpose; og det måtte allerede vække nogen mistvivl til denne forklaring, at man næppe behøvede at befale den danske mand, at han skulde tage sin madpose med sig. Lovstedets mening er: at kongens og biskoppens mænd skulde fare i leding på deres egen kost og tage deres måle, d. e. thi de fik jo, de havde jo deres sold, eller, som Ancher rigtig bemærker, de vare milites aulici eller hustropper). Ordet máli eller mále (afledt af mál, mål) betyder det, som man er kommen overens (til máls) om: når talen er om krigere, altså deres sold, ligesom de selv derfor kaldtes málamenn. Således forekommer også ordet i Hkr. 2den d. s. 60 eller Ólafss. helga, kap. 55, hvor der tales om Olaf den helliges gårdsret, at han havde 60 hirdmænd og 30 gæster, ok setti hann þeim mála ok lög. Ligeså i Harald Hårdrådes saga, kap. 43 (Fornmannas. 6te d. s. 243): »en er kom átti dagr jóla, þá var mönnum gefinn máli; þat silfr var kallat Haraldsslátta, þat var meiri hluti kopar«, i hvilke ord da ingen kan tage fejl af, at der tales om slagne penge, sølv blandet med kobber. Fremdeles hedder det om Gudrød »hinn mildi ok hinn matarilli (Fornmannas. 1 d. s. 1): hann gaf í mála mönnum sínum jafnmikla gullpenninga, sem aðrir konungar silfrpenninga, en hann svelti menn at mat«, o. s. v. Men især oplyses betydningen af málamenn i Kongespejlet (s. 249 ff.), hvor der gives en nöjagtig forklaring af alle kongens hirdmænd og huskarle: de simpleste arbejdere eller værkmænd vare ikke málamenn; de såkaldte gæster vare endnu ikke

Dette hekræftes også, når man betragter de betydninger, hvori ordet stipendium siden forekommer hos Saxe. Foruden den måde, hvorpå det synonymt med pignus eller i lignende omskrivninger forekommer[1]), betyder det, ligesom hos rommerske skribenter, krigstog, krigsmandskab[2]); gaver til gejstlige stiftelser, nemlig den indtægt, den lön, som henlagdes til gejstlige bestillinger[3]), hvorimod det

---

egentlige hirdmænd, men: þessir menn eru þó málamenn kóngs ok taka hálfan hirðmanna mála; det tredie slags var bönder, købmænd og andre, som vare kongens mænd, men opholdt sig ej ved hans hird og nøde heller ikke andet godt af ham end hans beskyttelse; det fjerde var et slags embedsmænd (svá sem stjórnarmenn); thi nogle vare lensmænds sönner eller mægtige bönder, og de havde fè af kóngi i veizlur (eller fèveizlur, pengeindkomster af visse besiddelser), somme tolv øre, somme to mark etc.; den sidste klasse var endelig de egentlige hirdmænd, kongens nærmeste livvagt og rådgivere, der med rette af alle dem, der havde ringere navnbod, kaldtes herrer (herrar), de fik mála, og det den höjeste portion deraf. Hermed kan endelig jævnføres betydningen af máli som tyenders lön, o. desl.

[1]) f. ex fida concordiæ pignora ac sincera familiaritatis stipendia. Saxo s. 562, jfr. 568. 623. 770 o. fl. [2]) f. ex. peractis stipendiis. Saxo s. 511, jfr. s. 544-545. 680. Hertil hører også stedet om Viborg, som Svend Grade befæstede: Vibergam terreis mœnibus clausit, quo tutiori sibi receptaculo foret, magnisque eam stipendiis instruxit. Saxo s. 683, hvor slutningsordene uden tvivl betyde: og lagde en stor besætning derind (jfr. Roskildes befæstning. Saxo s. 677. Gheysmer i Langeb. Script. 1ste d. s. 372). Hvitfeld, 1ste d. s. 104, siger derimod: »befæster Viborg, giver den adskillige privilegier og friheder«, hvilket hos Suhm, 6te d. s 86, er blevet til: »og skænkede den store friheder og privilegier, væntelig gav den en slags stadsret«. [3]) Således om Knud den store: sacrorum venerationem ... *stipendiis* multiplicavit. Saxo s. 538. *Annua cantorum stipendia* og de ex ante collata templo *beneficia* omtales s. 580, så at de årlige stipendia til quotidianos eorum sumptus her nævnes, ligesom de månedlige stipendia til thinglith; og at det var pengeindtægt, ses deraf, at kongens gave bestod i quarta regii numismatis, quarta suæ in cives exactionis, quarta æstivi census portio etc., fjerdedelen af myntindtægterne, fjerdedelen af kongens sagefald, fjerdedelen af midsommersgæld

284-285

jordegods, som var henlagt til stiftelserne selv, kaldtes beneficia. Men på flere steder bruger Saxe også, mere eller mindre tydelig, ordet stipendium ligefrem om sold til krigere; f. ex. når det om Harald Hårdråde og hans følge hedder, at de forlode Konstantinopel navigio stipendioque donati[1]), når der tales om Væringerne tunc temporis in ea urbe stipendia merentibus[2]), når Sorteplog, der var kongens miles, militiæ titulo stipendium postulabat[3]); når det hedder om Erik Lam, at han ødslede regiis opibus, totasque stipendii loco militibus erogaret[4]); om Svend Grade: prædatu stipendia contrahit[5]), og direptas Rutenorum merces stipendii loco militibus erogavit[6]); om Vedemands selskab: stipendiis defecti, impensas a civibus contrahebant[7]); om Knud Magnussen hos Friserne: tantulo stipendio ingens militia stetit[8]); om Saxernes stipendiorum cupiditas[9]), o. s. v. Og således er også ordet at forstå, når der dèr siges om Knud den store: splendidis militiam tirociniis auxit, amplissima fortibus stipendia proponendo[10]), han forøgede sin hird med ungt og rask mandskab ved at give de tapre rigelig sold; samt om Knud den helliges brødre, at deres turba faldt landet til byrde, largis uberibusque stipendiis alita[11]), thi at der her menes sold og ikke jord, der uddeltes til dem, er tydeligt deraf, at kun én af dem, Oluf, havde land, de andre derimod intet, så

---

etc., lutter gaver i penge. På samme måde bruges også ordet stipendium af andre: efter Hamsfort (Chronol. secunda. Langeb. Script. 1ste d. s. 307) henlagde biskoppen af Odense indkomsterne af Marslev til lönning for skolelærerne: parochiæ Marsloviensis reditus ludo literario et scholasticis Ottoniensibus loco stipendii tribuit.

[1]) Saxo s. 551. [2]) sst. s. 978. [3]) sst. s. 665. [4]) sst. s. 671. [5]) sst. s. 685. [6]) sst. s. 713. [7]) sst. s. 688. [8]) sst. s. 689. [9]) sst. s. 805. [10]) sst. s. 512. [11]) sst. s. 582.

at de heller ikke kunde uddele noget til deres krigere. Ydermere er det et bevis på, at det var noget usædvanligt, at jorder af kongen bleve givne til hærmændene, når der om Erik Lam berettes, som noget dadelværdigt, hvorledes han forærede domæner bort til dem, der havde hjulpet ham i krigen mod Oluf: vetera regum latifundia in eos maxime, quorum forti opera adversus Olavum usus fuerat, dono contulit[1]), et sted, hvor der desuden er tale om gave, ikke om len, så at man urigtig deraf har udledt ikke blot herregårdenes opkomst, men endog de arvelige lens[2]). Om virkelige forleninger (beneficia) tales der overhovedet ikke hos Saxe, uden om sådanne, som de kongelige prinser erholdt, eller om dele af riget, der toges til len af kejseren, eller om andre lande, der bleve len af det danske rige[3]). Lensforholdet var ham da ingenlunde ubekendt, men han kender ikke til noget sådant forhold imellem konge og hærmand. Derimod finder man to mærkelige steder, det ene, hvor der til en kongelig prins overdrages indkomster af flere strækninger i landet, det andet, hvor en prins attrår at erholde sådanne len som arvelige. Det første sted

---

[1]) Saxo s. 671. [2]) Suhm, 5te d. s. 604. [3]) Nemlig første gang under kong Niels, da Eliv besad Slesvig præfecturæ beneficio, hvilket adskilles fra hans patrimonium, Saxo s. 618; dernæst om Knud Lavard, der købte det, s. 623, og lentagelsen af de vendiske lande, hvorved også lensgaven omtales, s 626; om Valdemar s. 679, jfr. Svend Ågesens udtryk: patris potitus feodo (Langeb. Script. 1ste d. s. 62); om Svend Grade i Merseburg: beneficii jure Sjalandiam recepturus, s. 693; om kong Valdemar i Metz, s. 779; om Bugislav s. 987. 988 o. s. v. Også omtales provinciale beneficium eller forlening med et landskab, indtil hvis overdragelse kongen lovede at betale stipendia ex fisco suo, s. 899, hvorved ordenes betydning tydelig nok modsættes hinanden; så vel som stipendium, der som sold blev tillagt militibus, medens en kongelig prins til lön for sin hylding fordrede beneficia, s. 805-806.

er det, hvor der tales om forliget imellem kronprætendenterne Svend og Knud, om Knuds misfornöjelse dermed og Valdemars mægling: ut quum rex (Svend) Sjalandiam commeatui suo necessariam duceret, aliud pro ea Canuto stipendium assignaret, nec fructu parcius, nec spatio contractius, nec honore defectius; hvorpå assensus conditioni rex tripartitam Canuto præfecturam constituit, eique in Jutia, Sjalandia et Scania peculiare beneficium tradit[1]); nemlig et helt syssel i Jylland, sex herreder i Sjælland og sex i Skåne[2]). Her forekommer ordet stipendium som synonym til commeatus, altså i betydning af indtægt, indtægtskilde, middel til at have sit udkomme, efter den i middelalderen sædvanlige brug af ordet[3]); og da udtrykket peculiare beneficium i betydning af et særegent len, efterdi et len jo altid var noget særegent, ikke giver nogen fyldestgörende mening, så har jeg troet, at Saxe derved ligefrem har ment det nordiske ord fêveitsla, der her vilde stemme aldeles overens med hele stedets sammenhæng. Det andet sted er det om Buris, der nægtede at hylde kong Valdemars sön Knud, men endelig lovede at föje sig efter kongens villie, si potentiam ejus rex beneficiorum incrementis extendere voluisset, et sicut ipse regnum, quod eatenus electio variabat, hæreditarium efficere gestiret, ita quoque necessariorum suorum liberis suppares dignitates et minores potentias perpetua hæreditatis lege fruendas tribueret[4]). Her göres altså et forsøg på at erholde lenene arvelige, hvilket imidlertid ikke lykkedes.

Når det således må ansés for afgjort, at der endnu

---

[1]) Saxo s. 694. [2]) Knytl. kap. 109. [3]) Stipendium, quicquid vitæ sustentandæ est necessarium. Ducange, Glossar. [4]) Saxo s. 805.

på Saxes tid ved stipendium eller måle ikke forstås len, men sold, der gaves hærmændene, eller som Kongespejlet kalder dem, herrerne; og når der ikke omtales andre len eller beneficia end dem, der tildeltes de kongelige prinser[1], og selv disse ikke vare arvelige, så synes det at være klart, at indretningen af thinglith heller ikke ligefrem kan ansés for oprindelsen til lensvæsenet og herregårdenes opkomst. Spirerne dertil kunde vel meget tidlig have været lagte, ja have begyndt at udvikle sig, men den senere særegne form var ingenlunde til. Endnu da Jyske lov blev given, lönnedes i følge det forhen anførte lovsted[2]) så vel kongens som biskoppens hærmænd med måle eller sold, ikke med jordegods. Hærmændene vare selv jordejere, og de kunde vistnok ved mange lejligheder forøge deres besiddelser, når f. ex. kongerne i deres forlegenhed solgte kronens ejendomme eller, for at vinde tilhængere, skænkede dem bort[3]). Det var bönder, som foretrak at

---

[1]) Et sted, s. 710, der muligen kunde anføres, for at vise, at len også gaves til andre, må vi her endnu berøre: Peder Thorstensen gav Svend Grade blandt andre gode råd også det, ut equestrem plebejumque ordinem, quo se tutius adversus æmulos gereret, beneficiis impensioribus coleret; og når Svends påfølgende spörgsmål: om han endnu ikke havde fået nok, antages at være sigtet til dette forslag, så kunde det synes, at Peder Thorstensen som miles havde len af kongen og attråede endnu mere; men stedet beviser da mere, end det skulde, thi der tales ikke blot om beneficia til ordo equestris (adelen), men også for ordo plebejus (bondehæren); ordet må altså her have en betydning, der kan passe på begge. [2]) Hvar ther kunungs men æræ æthæ biscops, hwat hælder the haue et bo æthæ fleræ, tha æræ the skyldughæ at hauæ fullæ wapn, oc faræ i lething a theræ eghen kost, oc takæ theræ malæ. Jyske lov 3, 6(7). [3]) Om Svend Grade hedder det: regios vicos complures comparandi sumptus gratia venditabat. Saxo s. 711. At Erik Lam bortskænkede domæner, latifundia dono contulit, Saxo s. 671, er allerede forhen anført.

288-289

blive kongens mænd, imod for deres person at erholde den beskyttelse og de rettigheder, som dermed vare forbundne; men deres tjeneste var personlig, ikke bunden til jorden. De vare den tids adel, men hverken lensadel eller arveadel. Bonde kunde blive hærmand, men hærmand atter bonde, når han ikke kunde eller ikke vilde yde den kostbare hærtjeneste, som hans stand krævede. De havde vistnok betydelige forrettigheder og erhværvede sig stedse flere, som vise overgangen til den senere arvelige adel; men også disse rettigheder vare kun personlige: gejstlighedens forret til at hæve bøder tillagdes også dem, hærmændene måtte hæve tre marks bøder af deres undergivne[1]). Gejstligheden kunde forøge sit gods så meget den vilde; ligeså hærmanden. En havnebonde, der havde mindre end fuld plovserje, måtte købe, indtil han havde den, men havde han fuld plovserje og købte mere, da måtte han udrede leding af det, han købte mere; det var altså grændsen for bonden; men hærmand, der havde mindre end fuld plovserje, måtte fæste til sig, indtil han havde fuld plovserje, uden at göre leding af den jord, han således fæstede; og vilde han købe, så måtte han købe så meget han orkede; thi hvad enten han havde meget eller lidet, så gjorde han just som hærmand altid fuld leding deraf, han mødte altid selv med fulde mands våben; og ofte hændes det, tilföjer loven, at den jord, som hærmænd købe, og den, de havde för, vender tilbage til skiben (skibsreden) efter deres død[2]); når nemlig arvingen ikke

---

[1]) Jyske lov 2, 77. [2]) Jyske lov 3, 11 (15). 13 (18). Gram (om ordet herremand, s. 277) har forstået de sidstanførte ord: at jorden ganger til skiben, anderledes: »til skibene eller styreshavnen«, siger han, »ɔ: til kronen«. Men skipæn var jo ikke kronens.

vilde være hærmand, men atter blev bonde, hvorved naturligvis al den forrige lensfrihed for den overflødige jord faldt bort, så at denne igen blev optagen i skibsreden og udredte leding med denne, i følge sit forhold til den øvrige, eller faldt tilbage til skibsreden, hvorfra den var tagen. Således var altså tilstanden endnu, da Jyske lov blev given, og vistnok en rum tid efter: en mængde anseelige bønder med store besiddelser, og hærmænd, der bestandig forøgede deres, men ingen overdragelse fra kongen af jord mod forpligtelse af en viss krigstjeneste, altså heller ingen tilbagevenden af disse len til kongen efter lensmandens død; altså intet egentligt lensforhold, i følge hvilket det overdragne udgår fra kongen og atter vender tilbage til ham[1]).

I styreshavnene, ved hvis tilvæxt store len kunde opstå, har man endelig villet finde en rimelig oprindelse til herregårdene; thi den almindelige mening om dem er, at det var gårde, der gik i arv på mandssiden og i mangel af ret arving vendte tilbage til kongen. Denne mening er temmelig gammel. Den forekommer allerede i et tillæg, en randglose, i to håndskrifter (F og G) af Thord Degns Artikler fra år 1576 eller så omtrent, hvor det hedder: »oc syunis styrishaffne at være den gaard oc forlening, som styrismand haffde, huat heller det er kronens eller stictens«[2]). Derefter finder man den hos Hvitfeld, hos Gram[3]), hos

---

[1]) Når derfor Jyske lov taler om len, så forstår den derved embede; thi embedsmandens bestilling var et len, var ham overdragen af kongen. [2]) Rosenvinges Lovsaml. 3die d. s. 446. var. 17. [3]) Gram (om ordet herremand s. 277) viser tillige hen til Codex Theodosianus og dens tituli de navicularii, de prædiis naviculariorum seu navarchiæ functioni adscriptis, item de fundis ad naviculariorum dominium pertinentibus. Man ser deraf, hvorledes ovenstående mening kunde blive så almindelig. Men at sligt findes i fremmede

290-291

Kofod Ancher, ja næsten hos alle. Kun Olufsen har tvivlet. Han siger: »Overalt, hvorledes skulde styreshavne kunne blive oprindelse til herregårde? Styreshavnen var jo enten en officialgård eller det hele sølægd, med en bestemt kornindtægt for forstanderen, og egentlig var den næppe videre end det sidste; thi at der har været nogen officialgård, som kaldtes en styreshavn, er en mening, som uden tvivl er urigtig. For det første nævnes sådan gård ikke enten i Jyske lov eller biskop Knuds Glosser eller Thord Degns Artikler. Hvitfeld er den første, som nævner den« [1]) o. s. v. Og Schlegel [2]) anfører ligeledes fire betydelige tvivlsgrunde: fordi der i Jyske lov skelnes imellem, om en styresmand tillige er embedsmand, eller ikke; fordi styresmanden havde en betydelig indtægt i korn, så det er lidet rimeligt, at han derhos skulde have haft en betydelig gård i len; fordi de norske styresmænd fik kun naturalindtægt eller penge, og det kun de, som ej tilforn havde forlening eller lön af kongen; fordi der intet gammelt vidnesbyrd gives for, at styresmanden *altid* havde en sådan gård i forlening, og de nyere have fulgt Hvitfeld uden videre undersøgelse (en ringe ros for de nyere; og kunde man vel spörge: gives der noget gammelt vidnesbyrd for, at styresmanden *undertiden* havde en gård som forlening). Men besynderligt nok ender Schlegel dog med, at Jyske lovs 3, 20 (der taler om styreshavnes arvelighed, men aldeles ikke om styreshavne som en gård) dog taler for Hvitfelds påstand. Og så er man netop lige så nær som för. Hvad det her fornemme-

love, viser kun, at indretningen dèr fandtes; at vore love aldeles tie derom, gör det rimeligt, at den ikke fandtes hos os.

[1]) Vidensk. selsk. hist. og philos. skr. 1ste d. s. 365. [2]) Anm. til Anchers Saml. skr. 3die d. s. 340-341.

lig kommer an på, er en sprogundersøgelse, thi man er åbenbar kommen til den mening, at styrishafnæ betyder styresmandens gård ved en misforståelse af ordet. Første del deraf har man antaget skulde betyde en mand[1]), men det betyder skibet; anden del (höfn) har man troet skulde oprindelig betyde en gård, men det har ikke denne betydning i noget mig bekendt sprog; skibsstyrerens havn fik man således til at betyde styresmandens gård; og støttende sig på denne ordforklaring har man endog, hvis jeg ikke fejler, deraf villet slutte, at oprindelig var en havn (höfn) en gård (et bol), hvoraf der stilledes en mand i leding, og at først senere ved bolenes deling kom tre gårde, der da tilsammen kaldtes en havn, til at stille én mand til skibet; men alt dette er en fiktion, der ingen hjemmel har hverken i sproget eller i de historiske kilder. Da således den ene vildfarelse dynger sig på den anden, og, som det gerne går, alle til hobe i den halvkyndige historieskrivers fremstilling som afgjorte kendsgerninger vandre ud blandt folket, så er det nødvendigt at betragte undersøgelsen som aldeles udyrket land, der må brydes op fra ny af. For det første må da bemærkes, at hafn (isl. höfn) og hafnæ ere to forskellige ord. Det siger her aldeles intet, at selv mænd som Gram (Om ordet herremand) og Kofod Ancher (i lensretten) have ansét dem for ett og bestandig tale om styreshavn som den havn, hvorfra skibet løb ud; at de ere forskellige, ses allerede tydelig af deres form. Vort hafn, sv. hamn, isl. höfn, er ikke det samme

---

[1]) Man har nemlig antaget stýris for ejeform af stýrir, styreren; men befalingsmanden på skibet hedder aldrig stýrir. men stýrismaðr, styræsman, af stýri, et ror, og dette ord betegner således den, der stod til rors, føreren, skibshøvedsmanden.

292-293

som Jyske lovs hafnæ, men dette er en afledning af hint[1]), dog ikke i dets betydning af portus, hvorved man bestandig måtte komme til at tænke på den havn, hvori skibet lå. Ordet hafn, höfn betyder ikke blot en havn, men også mandskabet på et skib (skipshöfn)[2]); at hafn skulde være det samme som det svenska hemman eller t. hufe, er ugrundet, disse ord kunne ikke have samme rod[3]). I betydning af skibsmandskab forekommer uden tvivl også ordet hamn i de svenske love. Det hedder f. ex. i Vestmannalag[4]): Nú bjúðer konunger lið ok leðung út, þå

---

[1]) På samme måde som hella kommer af hallr, virki af verk, máli af mál, o desl. Mál og máli, mål og måle, er heller ikke, som ovenfor er víst, det samme, hvor ofte de end ere blevne blandede med hinanden. Det er overhovedet en følge af den ringe opmærksomhed, der hos os anvendes på sprogformerne, selv hos de mænd, der give sig af med forklaringer over vore gamle indretninger, at sådanne ord, når de så omtrent se ens ud, forblandes. Selv ved det nyere sprog er det samme tilfældet; man finder f. ex. hverken i Videnskabernes selskabs eller i Molbechs ordbog ordet mælke, hvoraf sammensætningen mælkefisk, men i dets sted blot ordet mælk, o. s. v. [2]) Höfn kommer af at hafa, ikke, som Ihre vil, af at hamna, der snarere er afledt af höfn, hamn; og det betyder dels det man har, dels det indsluttede rum, hvori man har noget: »höfn, id est quod habetur et ubi quid habetur« (J. Olavii Synt. hist.-eccl. Gloss. under skipshöfn). Til første slags hører: höfn, de klæder man har på (yfirhöfn); jarðar höfn, al den jord man har, den mængde jord, der er i ens besiddelse (Magn. Lagab. Gulaþ. I. s. 93); áhöfn, den mængde varer, hver mand måtte have på skibet (ifølge Vidalin i Fèlagsrit, 2den d. s. 109); skibshöfn, skibets besætning; höfn, et foster (sv. havande med barne, frugtsommelig). Til andet slags hører gl. t. hafen, et kar; höfn, vort havn, hvor man har skibe; höfn, fjárhöfn, hvor man har får, i Norge en fjældhavn, græsgang imellem fjældene o desl. Den betydning, der her nærmest vedkommer os, er noksom bekendt af islandske skrifter; f. ex. Var þá Kjartan skírðr ok Bolli frændi hans ok öll þeirra skipshöfn, og hele deres skibsmandskab (Fornmannas. 2den d. s. 39). [3]) Botin om svenska hemman, 1ste d. s. 18, henfører hemman til hém. [4]) Schlyters udg. s. 116.

skal næmna hamn ok styriman, d. e.: da skal man udnævne skibsmandskab og styremand[1]). Afledt af hafn, hamn eller hele besætningen på skibet, alle bådsmændene modsat styrismanden, kommer gl. d. hafnæ, i ejef. hafnæ, sv. hamna, i ejef. hamnu (hvoraf i sammensætning: hamnumæn, de mænd, som besatte en hamna; hampnuvapn, de våben, som skulde haves til hver hamna[2])), hvilket da nærmest betyder det sæde, den plads, som bådsmanden (háseti) indtog ved åren. I denne betydning forekommer det tydelig i Eriks sjællandske lov 3, 18, samt i Jyske lov 3, 1 ff[3]), hvilket Velschow (de instit. milit. s. 104) alle-

---

[1]) Anderledes kan ordet ikke her forstås, da det stilles ved siden af styriman, og det er en besynderlig talemåde, at man skulde udnævne havnen, hvor skibet lå. Hertil hører vel også stedet i Uplandslag (Schlyters udg. s. 94): Nú bjúðer konungær lið ok leðung út, bjúðer út roð ok reð, þå skal næmpnæ hampn ok stampn, styriman ok håsetæ allæ; hvortil Schlyter bemærker: »næmpna hampn, designare portum, ex quo exibit classis, nisi, ut potius crediderim, hampn pro hampnu sit scriptum«. Her vilde det være lige så besynderligt, at man skulde udnævne både havnen og stavnen, der, når havnen er portus, og stavnen skibet, jo falde sammen; og der kan ikke læses hamnu, hvorved man kun fik én mand. Men uden tvivl er meningen den, at man skulde udnævne hamn, mandskabet, og stamn, skibsbefalingsmanden, så at de sidste ord: styriman ok håsetæ allæ ere en senere forklaring over de første ord: hamn ok stamn, i det hamn er lig håsetæ allæ, og stamn er lig styriman. [2]) f. ex. Sødermannal. Schlyters udg. s. 190. [3]) Eriks lov 3, 18: »a laugh- (laghæ-) skip, thær sum fyrtyughæ hafnæ æræ« (hvormed kan sammenlignes: þat er löglángt skip, er sessum má telja eða áhöfnum skipa«, hvilket anføres således af Jónsbók i Vidalins ordforklaring i Fèlagsrit, 6te d. s. 119). Det er da klart nok, at der ikke var fyrretyve havne (portus) på et skib. »Hwa sum ællær« (ellers) »sændær sin thræl *ut a hafnæ*, tha hauær han forgört thrælläen« — »Takær nokær man sin thræl sik til thiænistæ ok *sættær æy a hafnæ*, tha ær han æy thær mæth forgört«. Jyske lov 3, 1: »Thær læthing biuthæs ut, e swa mangæ sum i én hafnæ æræ, tha faræ hwar theræ ait ar uten nefnd«. — »Kummer leghædræng i lething *a hafnæ for*

rede har bemærket, og derved givet tilstrækkelig anledning til disse lovsteders rigtige fortolkning. Dette bestyrkes

---

bonden — Kummær threl i lething *a hans bondæ hafnæ*« — »Styræsman scal sælf fangæ hæstæ oc brynlæ, oc takæ af hwar hafnæ thre (ell. ni) skippæ rugh for«. Det vil heraf ses, at Rosenvinges oplysning i ordforklaringen til Jyske lov 3, 2 er vildfarende; det hedder her, at ordet hafnæ »på det første sted hvor det forekommer har den nu brugelige bemærkelse af søhavn, men på det andet uden tvivl er en urigtig læsemåde for haluæ«. På det første sted tales om lejedreng, på det andet om træl; på det ene står: a hafnæ for bonden, på det andet: a hans bondæ hafnæ; begge dele betyder ett og det samme. — Jyske lov 3, 4: »hwar hafnæ (ell. hvar hafnæbondæ), ther a skipen ær, scal skiold hauæ oc thri folkwapn: swærth, kætælhod oc spjut«. jfr. »Thætta skulu hamnuvapn væræ: skjoldær ok sværð, spiut ok jarnhattær« (Sødermannal. s. 190); »drengmaðr hverr skal eiga skjöld ok spjót ok sverð eða öxi« (Norges gamle love, 1ste d. s. 202). — Udtrykket i Eriks lov 3, 18: at hanum (bonden) fial hafnæn (ikke hafuæn), hører også hertil; havnen faldt ham, thi han gjorde sig skyldig i lovfald (laghæfall), i det han ikke, som loven krævede, rettelig besatte havnen eller pladsen. I det mindste kan jeg ikke forstå andet, end at fall her betyder forsömmelse, ligesom i mæssufall, þingfall o. desl.; dog henstiller jeg gerne til kyndigeres overvejelse, om ikke det samme fremgår af Eriks lov 3, 65, hvor nogle codices bestandig forvexle laghæfall (lovfald, d. e. lovovertrædelse) med laghæforfall (lovligt forfald). Det hedder: »rethær han ut thre marc for houætsaken, oc thre marc for laghæfall« (forfald); men hvorledes kunde nogen komme til at betale bøder, når han havde lovligt forfald? da var han jo lovlig undskyldt. Derimod kunde han vel idömmes större bøder, når han ej vilde opfylde loven. Således førekommer også i Østgøthalagen: »firi fallit«, når nogen ej godvillig vilde betale det, hvortil han blev dömt, altså når han sad loven overhørig. Ved denne lejlighed tror jeg at burde bemærke, at der i Jyske lovs afsnit om leding findes flere, ej tilstrækkelig oplyste steder; i det meget forvanskede sted, slutningen af 3, 5, hvor det håndskrift, udgiverne have lagt til grund, læser styresman, er dette en falsk læsemåde for skyrthærmæn, skorsmæn, og ordet skursmænd har sin oprindelse af at skera, skora (Frostathingsl. i Norges gamle love, 1 d. s. 200-202), skurðr (orskurðr), så at disse skursmænds navn har oprindelse tilfælles med skursøll, skönt ordet er skudt ud i to forskellige bemærkelser; farvitæ i farvitænæfningæ har intet at göre med farviðr, men er sammensat af far og víti, altså skibsbøder, o. s. v.

også ved de svenske love, hvor år, åre, eller hår, åretold (scalmus) sættes isteden for hamna, som en del af skibsreden eller skibslaget[1]), så at man har betegnet en bådsmands udredning dels ved åren, dels ved åretolden, dels ved hafna eller det sæde, han indtog ved åren. Dernæst betyder hafnæ udredningen af en bådsmand (háseti, nauta), der nemlig skulde indtage ett sæde eller én hafnæ. Således forekommer det almindelig i de gamle love; og for-

---

Overhovedet står studiet af vore gamle love, der visselig dog må være os lige så vigtige som de rommerske, endnu så langt tilbage, at det vel kan behøve alle de videnskabelige kræfter, som dertil kunne erholdes; men dette, for at jeg skal gentage, hvad jeg tit nok har sagt, *vil først ske, når undervisningen i det oldnordiske sprog optages i skolen*, thi fra skolen går dannelsen ud; i den skulle elementerne meddeles til det, som på åndig vis skal göre sig gældende hos folket. Havde det fundet sted hos os, så vilde vore sprogundersøgelser, vore historiske afhandlinger, vore lovforklaringer ikke have været så mangelfulde, ja urimelige, som de ofte ere. Når herimod indvendes, at der i skolen ikke er plads for vort eget, fordi tiden er optagen af latinen som grundlaget for den almindelige kultur, så er dette kun en tom udflugt. Denne almindelige kultur er jo dog en særegen, en latinsk, som ej bör fortrænge alt andet; den græske kultur er bedre og bör altså fremhæves tillige med den nordiske. Det er vigtigere at forstå noget af sine fædres mål, end at kunne holde en latinsk tale, som ingen hører, eller skrive en latinsk afhandling, som ingen læser. Det er aldrig faldet mig ind at nægte, at jo enhver dannet mand i landet skal forstå Latin, han skal kunne tilegne sig den rommerske literatur (om muligt endog bedre end nu); men der ligger noget höjst enfoldigt i den tro, at alle, at nogen skulde få del i den almindelige kultur ved efter nogle forskruede regler at skrive latinsk stil, som ingen dog lærer at skrive som modersmål. Ved at opgive denne åndsfortærende øvelse vil der vindes tid for noget bedre; og den udvikling af sjælekræfterne, som derved skulde erholdes, vil i höjere grad opnås ved en åndfuldere behandling af et ædlere stof.

[1]) Þættæ ær roðsins utskyldir — Sæx lifspund humblæ af hvarju skiplaghi ok mark af hvari år. Upl. l. Schlyters udg. s 98. Af by ligger til hå og hamnu, vet sina råmarka. Østgøthal. Schlyters udg. s. 217. . Af hvarre hamnu skal utgöra fjughur pund ok tjughu. Sødermannal. s. 190.

eningen eller et sammenlæg af de bönder, der tilsammen skulde udrede en havne, kaldtes hafnælag, havnelag; mændene hafnæbrøthræ. Men også heraf er det klart, at heller ikke hafnæ, lige så lidet som hafn, betyder en gård. Tværtimod, flere bönder udredte, i forhold til deres gårdes störrelse, tilsammen en havne; når en bonde ejede en mark guld jord eller mere, udredte han en threthingshavne eller trediedelen af en havne; ejede han kun halvt så meget, udredte han en sextingshavne eller sjettedelen af en havne; og ejede nogen atter kun halv så meget, så udredte han en tolvtingshavne eller tolvtedelen af en havne[1]). Enheden var altså en havne, det er udredningen af en med behørige våben forsynet mand og den øvrige dertil hørende ledingsudgift[2]). Men når således det, som flere, ved hver at give sin redsel (redslæ)[3]) udredte tilsammen, kaldtes en havne, hvorledes skulde dette ord da kunne betyde en gård? De havde jo hver sin gård, og det, de udredte, var ingen gård, men en mand. Anvender man nu det her vundne udbytte på ordet styreshafnæ, så betyder det vistnok først og nærmest pladsen ved roret eller styresmandens, skibsførerens, ligesom hafnæ betyder bådsmandens, dernæst styresmandens bestilling, og endelig det hele selægd, som udredte et styre eller skib. Dette bestyrkes

---

[1]) Jyske lov 3, 11 (12). [2]) Havnelaget måtte vistnok ikke blot stille manden og forsyne ham med våben, men også sørge for hans underholdning, hvad enten det nu gav ham proviant med eller penge dertil (måle, eller som det senere hed: daglön, lening). Dette fandt også senere sted. (Lensmændene i Skåne fik 1624 brev om soldaternes daglön: de, som skulde underholde en soldat på fæstningerne, skulde nemlig give deres soldat ni skilling danske om dagen, som kommer enhver én skilling eller og efter deres quota. Der findes adskillige breve af lignende indhold). [3]) Jyske lov 3, 12 (16).

også ved den forklaring af dette ord, der findes i Thord Degns artikler på latin, i ikke færre end otte afskrifter, der alle ere gamle[1]). Stedet indeholder en glosse til det kapitel i Jyske lov, der handler om styreshavne, og styreshaffne gives her ved navigii officium, hvilket åbenbar viser, at man den gang dette blev skrevet anså det for et embede, en bestilling, ikke for en gård[2]). Hvo der skulde overtage dette embede, beroede på kongen; han udnævnede en mand dertil, ligesom i Norge, men hos os gik dette embede i arv fra fader til sön, eller, når sön ikke var eller ikke var dulig, fra broder til broder; kunde derimod sön eller bróder ikke opfylde de forpligtelser, der hvilede på embedet, ikke anskaffe de fornødne våben o. desl., så vendte embedet tilbage til kongen. Lönnen derfor var en viss indtægt i korn[3]). Her er altså vel tale om et len, om en overdragen forretning med visse indkomster, men hverken om en gård eller om noget styresmanden tillagt jordegods. Heller ikke nævner eller antyder loven noget sådant. Vistnok var styresmanden en adelsmand (han skulde have hest og fulde mands våben), og uden tvivl ejede han sædvanlig ikke blot én, men flere gårde, men det var hans egne, ikke kongens. Med dem kunde han göre hvad han vilde, såvidt loven tillod; men over sit embede med dets forpligtelser

---

[1]) Ett af dem ansés for ældre end biskop Knuds († 1477) glosser.
[2]) Item frater post fratrem navigii officium hereditare debet, eller: hereditabit navigii officium. Rosenvinges lovsaml. 3die d. s. 464. Thord Degns artikler ansés for at være fra omtr. 1350 (Rosenv. fortalen s. VII). De ældste redaktioner synes de at være, som have navigii officium eller styreshaffne, medens de, der have neffningorum eth eller næffningtow, ved eth og tow have villet udtrykke officium. Rosenv. s. 438. 446. [3]) I Sverige også penge: styremans pænningæ. Sødermannalag, Schlyters udg. s. 193.

og indtægter havde han ingen rådighed, uden af kongen. Embedet kunde arves, men ikke af nogen slegfredsön; så ansét var det, at kun den, der var avlet i lovligt ægteskab, kunde beklæde det. Det var ikke noget usædvanligt i middelalderen, at offentlige bestillinger, der krævede en særegen dygtighed og tillid, arvedes paa mandsiden[1]; noget lignende er selv i vore dage ikke ganske uhørt[2]. Det kan derfor heller ikke undre os, at man ved styreshavnes arvelighed har villet sørge for, at dette vigtige embede kunde blive i én familie, for at det stedse på behørig måde kunde besørges; og denne familie selv måtte det være om at göre, at opfylde de forpligtelser, der medførte så megen ære og anseelse, som nødvendig måtte være forbunden med overanførselen på et krigsskib og den militære overbefaling over hele det distrikt, den skiben, der skulde udrede skibet[3].

---

[1]) I Sverige gik lagmandens embede ofte over fra fader til sön (Thorgnyerne), også hos os (Oppæ Snjalle og hans sön). [2]) f. ex. Zahlkassererembedet, også postmesterembedet i Odense. [3]) Det fortjener måské at bemærkes, at skiben eller skibsrede står som synonym med styreshavne, eller rettere dette med hint. Ved skipæn (skipan, skipun) forstås også oprindelig hele skibets besætning, anføreren eller styresmanden undtagen (f. ex. Þá mælti Þórir: svá lètu þèr sem várt skip myndi eigi verr skipat, enn Ormrinn lángi var, en svá sýnist mèr sem skipti muni á vera um skipanina; get ek þar fèlli fleiri, en hèr renni fleiri. Fornmannas. 7de d. s. 11). Ved det ene, skiben, har man da taget hensyn til den hele besætning; ved det andet, styreshavne, til styresmanden som det heles repræsentant. Hermed kan man nu også sammenligne, hvad Arent Berntsen (2den bog, s. 25. 28) siger om styreshavne: »et styreshafne eller et skibne (i Norge skibsrede) er et stykke jordegods, hvoraf der, når ledingsfærd påkommer, udredes et skib med 12 årer og 12 mænd«. »Skibne er det samme som styreshavne, kun at der ved skibne forstås de gårde, det sammenlæg, hvoraf udgjordes et skib med besætningen, men ved styreshafn tillige det len, hvormed styresmanden som an-

Vi have således set, at hærmændene ikke fik jorder eller gårde til len, men sold; heller ikke styresmændene. Der er da kun et tredie forhold tilbage: bestyrelsen af kongsgårdene med deres underliggende gods. De bestyredes af bryder, og af brydeforholdet udviklede sig lensforholdet. Men disse lensmænd vare kun embedsmænd eller befalingsmænd på kongens vegne. De udøvede de kongelige rettigheder, men besade dem ikke; de overholdt rettergangen på kongens vegne, men havde ikke selv nogen jurisdiktion; de havde på kongens vegne indseende med kirkevæsenet, men ingen kaldsret; de besørgede indkrævningen af kongens indkomster, men de oppebare dem ikke for sig selv. Selv om der til kongens fogeder, til dommere og andre embedsmænd vare henlagte officialgårde, ligesom præstegårde til præsterne, så vare dog disse len for ubetydelige, til at de her kunne komme i nogen betragtning. Når kan man da antage, at den forandring foregik, ved hvilken de kongelige rettigheder, ligesom de allerede forhen ved visse enkelte landskaber for en tid vare gåede over på kongens sönner og hertuger, nu også med hensyn til mindre strækninger af landet gik over på den mægtige adel? Denne tid må antages for den rette lensadels begyndelse. Olufsen har allerede angivet den med de ord: »den tid, da indretningen med styreshavne forsvandt, fordi søudrustningerne gik ind, hvilket var især i

---

fører var forlenet«. Dette er ganske rigtigt, det var et len, et embede, der med tilhørende indtægt var ham overdraget af kongen, men han havde intet videre derover at sige, end som høvedsmand over skibet. Videre udførelse af denne i øvrigt både vigtige og interessante materie vedkommer ej nærværende æmne.

Kristoffer den andens tid«[1]). Man kan nogenlunde forfølge udviklingen ved denne tid, og endnu tydeligere derefter. Adelen efterlignede troligen gejstligheden, men at drage store besiddelser fra kronen, og under det skuffende navn af vasal at göre sig selv til herre derover, lærte den først fra Tyskland. Den begyndte med at erhværve sig friheder for sig selv, samt hals og hånd over bönderne i de tyske lande, som stode under dansk overherredömme, og den fik disse rettigheder arvelig. I Danmark selv gjorde den det samme, såsnart lejlighed gaves. Under Kristoffer den anden, under den slesvigske Valdemar og grev Gerts herredömme var tiden gunstig. Da kunde alt tages fra kronen som gave, som pant, som len, og ingen skammede sig ved at tage det. Valdemar Atterdag og dronning Margrete søgte bestandig at få det tilbage og at standse den indbrydende ström; men den var for mægtig. Efter deres tid blev den ny forfatning til lov. Det tidspunkt i vor historie, da dette begyndte, og den måde, hvorpå det bestandig mere udviklede sig, er i mange henseender lærerig. De forkynde en sandhed, der ikke tit nok kan gentages: at enhver svækkelse af den øverste magt medfører undertrykkelse for den ringere del af folket, at hver gang regeringen taber i anseelse og magt, følger uudeblivelig jammer og elendighed for de fattige og hjælpeløse; og denne svækkelse opad og nedad finder nødvendig sted, når folkets grundmidte, den egentlig dannede og dannende del, sygner, enten derved at den er befængt med trykkende fordomme fra fortiden, eller derved, at den ved fremmed ukrud for-

[1]) Vid. selsk. hist. og philos. skr. 1ste d. s. 367. jfr. Gram, Om ordet herremand, s. 280.

vanskes. Trykket af enhver ting ligger i midten og udbreder sig derfra til begge sider.

I den her angivne tid finder man også de første egentlige friheds- og lensbreve. Det første, som Suhm kender[1]), fra året 1321, er uden tvivl uægte; det ser aldeles ud som en af Peder Dyrskøts upålidelige afskrifter. Men fra 1326 af, da den slesvigske Valdemar forlenede Ludvig Albrektsen og hans arvinger med Almindsyssel, Jellingsyssel m. m., med alle kongelige rettigheder, høre slige store forleninger, som bekendt, til dagens orden. För den tid søger man forgæves hos os selv noget, der ligner efter en sådan forfatning. Det er et fremmed foster af den jammerens tid, da tyskheden skyllede ind over os, og vi nær havde druknet i den; det er en unge, som gøgen lagde i vor rede, og som vi trolig i al vor uskyldighed hegede og plejede, indtil den nær havde opslugt os selv.

Vende vi nu tilbage fra de senere forholde til oprindelsen og udviklingen, så have vi intet andet end dunkelhed for os; thi kilderne tie. Vi have i dem staten for os, men intet om måden, hvorpå den er bleven til.

Imidlertid er det dog en erkendt sætning, der især finder sin anvendelse i Norden, at staten er udgået fra slægten, statsforholdet fra slægtsforholdet. Den første stat, hvor liden den end tænkes, bestod af en forening af flere slægter til fælles sikkerhed, forsvar og angreb. De første

---

[1]) Aftrykt hos Suhm, 12te d. s. 344, jfr. s. 42. Suhm bemærker endnu her: »at herremænd vare endda langt ældre, som havde gårde til len af kongerne, men hvorvidt deres friheder gik, er ubekendt«.

skikke og vedtægter, som vare fælles for flere slægter, vare de første love. Når flere slægter forenedes under en almindelig overherre, så kaldtes denne drot. Dette kunde ske enten ved frit valg, i det en enkelt slægts overhoved ved almindeligt samtykke af de andre slægthøvdinger gjordes tilligemed hans slægt til de andres overmand; eller ved erobring (ophöjelse over andre), i det en slægts overhoved ved magt, åndig eller legemlig, hævede sig selv og sin slægt over alle de andre. I almindelighed var det sidste tilfældet; thi drottens magt udgik fra religionen. Den, der vilde have en afgörende indflydelse på andre, måtte befale i en guds navn; og hvad han forkyndte som det bedste, han havde udtænkt i sin sjæl, forkyndte han som denne guds villie. Drottens første stilling var da at være yppersteepræst; senere udviklede sig hans stilling som dommer i verdslige trætter, og som øverste anfører i krigen. Og disse stillinger, der fra begyndelsen af vare adskilte, forenede sig endelig i én person, i kongen.

Det første forhold og det, som måské af alle er det vanskeligste at fatte, er flere slægters forening. Dets udvikling kan tænkes at være sket på to måder: enten således, at én slægt har udbredt sig og dannet flere, eller således, at flere allerede samtidige slægter have frivillig forenet sig om fælles indretninger. Og dette falder igen sammen med den første nedsættelse i en viss egn, der, hvis denne allerede er beboet af en anden stamme, sker ved erobring, hvis den derimod er ubeboet, ved landnam. Bebyggelsen kan nemlig være foregået, enten således, at en slægthøvding tog en hel strækning i besiddelse og uddelte lodder deraf til sine frænder, venner og trælle; eller således, at flere slægthøvdinger på én gang forenede sig

om i fællesskab at opdyrke en strækning, og til den ende delte den i lodder imellem sig, hvilke lodder da, eftersom alle slægter havde lige ret, måtte være lige store eller i det mindste lige gode. Det første tilfælde forudsætter et hovedsted, hvorfra den øvrige bosættelse er udgået, det andet en strax i fællesskab anlagt by, hvis marker ere ligelig fordelte imellem deltagerne. Det første forudsætter én første ejer, af hvem mange brugere ere afhængige, det andet flere uafhængige, ligeordnede ejere ved siden af hinanden; i det første ligger allerede en senere udvikling af monarkisk forfatning, eller forening under én overherre; i det andet af en republikansk, eller afgörelse af fælles anliggender ved lige stemmer.

Således kan man tænke sig den ældste forfatning, og således have uden tvivl mange tænkt sig den; men derved er at bemærke, at virkeligheden sjælden svarer til tanken; det, som tanken sondrer, forbinder virkeligheden, og det, der i forestillingen står som tvende forskellige forfatninger, bliver ofte i virkeligheden til en blandet forfatning.

Rothe og med ham mange andre ere gåede ud fra den forestilling, at landet var fordelt imellem en stor mængde små selvejere, der oprindelig i det mindste omtrent havde lige meget jord; at jorderne altså overalt i landet vare delte i omtrent lige store lodder, de såkaldte bol; og at disse lodder eller bol vare i enkelte, for resten af hinanden uafhængige slægters besiddelse. Derved få de en stor mængde af uafhængige mænd, en stor mængde bönder, der alle havde lige stemmer på tinge. Og de forklare sig da aristokratiet som en senere form, der opstod derved, at én af disse bönder eller en anden ind-

flydelsesrig mand tilegnede sig alle de andres ejendomme, og gjorde dem ligesom til sine trælle. Vistnok en frygtelig vold, der måtte forudsætte en stor omvæltning; en omvæltning, der ikke kunde ske, med mindre disse store vare særdeles mægtige, og de, der underkastede sig dem, vare særdeles afmægtige og fejge.

En nyere forfatter har ligeledes fundet denne forfatning bekræftet ved markfællesskabet eller vore sammenbyggede landsbyer. Thi »i jordfællesskabets natur ligger det, at enhver by er at betragte som en menighed, en forening af lige selvstændige mænd, som på én tid have taget deres bymark i besiddelse«. »Den modsatte forestilling, at tænke sig de afsondrede gårde med særskilt mark som det oprindelige, og deres sammenbygning i byer med jordfællesskab som en senere begivenhed, er ikke alene fornuftstridig, men næsten umulig«[1]). Magtsprog afgöre imidlertid intet; de kunne mangen gang bidrage til at forvirre tingen, men oplyse den ikke.

Det fællesskab, der, som bekendt, fandtes ved vore landsbyer för udskiftningen, kan lige så vel være opstået blandt undergivne jorddyrkere, som blandt selvejere; og i dette forhold ligger intet afgörende med hensyn til den oprindelige forfatning. Da dette fællesskab desuden findes ikke blot blandt selvejere, men på godser, der drives med fuldt hoveri, og hvis herskab meddeler byerne deres byskrå, så ligger allerede deri noget, som ophæver hin nys anførte afgörende sætning, at det vare lige selvstændige mænd, som toge bymarken i besiddelse; thi vi finde jo da, at de, der have den i brug, ere lige uselvstændige

[1]) Den historiske forenings tidsskr. 2det b. s. 467. 468.

mænd. Nu lader det sig vel tænke, at en samling af fri mænd forenedes om at opgive deres samlede frihed og at undergive sig én herre og husbonde; sligt har vistnok også fundet sted; men der er heller ikke noget urimeligt i, at én herre og husbonde fra først af tilegnede sig en stor landstrækning, delte den i lodder og uddelte disse lodder til sine venner, frigivne og trælle. Rothe har allerede anført det bekendte norske exempel, og i fællesskabets natur ligger der intet, som kan göre det uanvendeligt i Danmark. Ligesom man kan forestille sig, at en bys anlæg kan være udgået fra en forening, fra en så stor samling af mænd, som antallet af byens gårde angiver, hvilke mænd alle have lige ret og lige stemme ved byens anlæg; lige så vel kan man tænke sig foretagendet udgået fra én mand eller én slægt og under dens overbestyrelse[1]). Begge dele kunne finde sted i alle lande med de for hvert især nødvendige modifikationer. Om sambygning og jordfællesskab derved finder sted, eller om bebyggelsen sker adspredt, beror på landets naturlige beskaffenhed og andre omstændigheder. Det er således naturligt, at Island og Norge have enkelte adspredte gårde, medens Danmark for det meste har sammenbyggede byer; men dette har ingen

---

[1]) Estrup (De danske majorater s. 3—4) er af samme mening: »Det communale jordfællesskab i Danmark og det dermed forenede trevangsbrug var en så besynderlig og landbruget hinderlig indretning, at den ikke let kan være opkommen og uddannet, uden hvor en hel familie eller stamme med dens forgreninger forenede sig om at tage i besiddelse, opdyrke og bruge rå jorder, eller hvor brugerne nedstammede fra én første erhværver. De gamle danske adelbyer turde således være oprindelige familie- eller stammebesiddelser. Det er heller ikke uden denne hypothese let forklarligt, hvorledes landsbyer kunde, hele eller i större masser, på én gang afhændes af besidderne; hvorpå ikke fattes exempler (S. R. D. 4de d. s. 469 ff.)«.

306-307
væsentlig indflydelse på de tvende nedsættelsesmåder. Fordrer landet vidt adspredte gårde, fordi de formedelst den lokale beskaffenhed ikke kunne ligge samlede på ett sted, og nedsættelsen er udgået på én gang fra et selskab, så vil dette selskabs medlemmer eje hver sin af de adspredte gårde og, endskönt de indgå en forbindelse med hinanden, dog være hinandens ligemænd; er derimod nedsættelsen udgået fra en enkelt mand, så vil denne enkelte mand eje, ikke blot den gård, på hvilken han selv bor, men også de andre adspredte gårde, hvis beboere da af ham ere afhængige. Tillader derimod landets beskaffenhed, at gårdene bygges samlede på ett sted, så vil, hvis foretagendet udgår fra flere, hinanden lige, disse vedblive i deres uafhængighed; men hvis det udgår fra én mand, vil han oprindelig eje den hele by, eller den halve, hvis han afstår den anden halvdel, eller en viss anden del deraf, efter den eller de bestemmelser, han selv har taget. At byer ere sammenbyggede, eller at gårde ligge adspredte, og at markerne dyrkes i fællesskab eller særskilte, kan således ingen væsentlig indflydelse have på at bestemme den oprindelige nedsættelsesmåde.

Uden at ville afgöre, hvad der næppe lader sig bestemme, hvilken af de tvende nys omtalte måder der på hvert sted i hvert landskab i Danmark har fundet sted (tilstanden har uden tvivl på de fleste steder været blandet), har jeg derfor kun antaget, at landets opdyrkelse på mange steder er udgået fra enkelt mand, og hvad deraf atter følger, at denne mand har ejet stundum en hel by og én eller flere torper, og at disses beboere altså have været hans undergivne, have givet ham afgifter, forrettet dagsværk for ham, have stået under hans jurisdiktion, der

naturlig måtte udspringe af det husfaderlige forhold, kort have været hans vordnede. Og jeg har antaget dette, ikke fordi jeg overførte Islands forfatning på Danmark, men fordi jeg blev ledet dertil ved betragtning af danske forholde og bestyrket deri ved adskillige kendsgerninger, som ikke ret vel på nogen anden måde lade sig forklare.

Men förend vi gå over til disse, vil det ikke være af vejen at betragte nedsættelsesmåden hos de beslægtede folkeslag, til hvilke man i almindelighed tyr hen, Germaniens og Islands, de eneste lande imod nord, om hvis ældste forfatning vi vide noget tilforladeligt. Disse fremstilles os gerne som modsætninger, og vi have da valget, om vi ville tænke os den ene eller den anden som den i Danmark oprindelige.

Den første bemærkning, vi derved have at göre, er den, at hverken Germanien eller Island egentlig komme os ved, hverken Taciti Germania eller Islands Landnámabók ere skrevne for og om os. Den nytte, vi af dem kunne have, består derfor kun deri, at vi i dem finde exempler på udviklingsmåder, uden at vi deraf kunne slutte, at den ene eller anden i vort land har fundet sted.

Den anden bemærkning er den, at forfatningen i Germanien og på Island ikke ere hinanden så modsatte, som man i almindelighed antager, og som det ved første öjekast kunde synes.

Hos Germanerne var forfatningen således[1]: Markerne

---

[1]) Om meningen af Taciti ord have fortolkerne været meget uenige; derfor tror jeg at burde bemærke, at jeg her hverken har fulgt den ene eller den anden, men kun antaget det, der forekom mig at ligge ligefrem i ordene og deres sammenhæng med andre steder.

optoges til dyrkning af alle, vexelvis, efter dyrkernes antal, og de delte dem strax imellem sig efter deres godhed eller efter dyrkernes værdighed; det var let at dele dem, thi der var nok at tage af. De dyrkede marker skiftede de hvert år om, thi dels var der udyrket jord nok, dels bekymrede de sig ikke om at anlægge haver eller at adskille engene; det var dem ikke om andet at göre, end om kornsæd. Meningen af disse Taciti ord er uden tvivl den, at Germanerne hvert år optoge en ny strækning til dyrkning (in vices), forlode den så og optoge næste år en anden. De bleve altså ingenlunde boende i faste bopæle på ett sted, men flyttede bestandig om (arva per annos mutant); de boede aldeles ikke i byer, ja ikke engang i boliger, der grændsede til hinanden (nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est; ne pati quidem inter se junctas sedes), men så mange dyrkere som der vare, så mange stykker jord optoge de og besåede, og udsøgte sig næste år andre. Dette kunde let ske, da der overalt var jord nok at tage af[1]). At dette er meningen, ses ligefrem af Cæsars ord om Sveverne: at de havde hundreder (centum pagos), fra hvilke de hvert år udsendte flere tusende krigere, medens de andre bleve hjemme. De sidste vare vexelvis (in vicem) næste år under våben, medens hine bleve hjemme; så at der på den måde sørgedes på én gang både for agerdyrkning og for krig. Men private og afsondrede marker kende de ikke til, og de blive heller ikke længer end ett år på samme sted, for at dyrke jorden. Overhovedet lagde de nemlig ikke synderlig vind på agerdyrkning, men levede

---

[1]) Taciti Germania, cap. 16. 26.

især af kvægavl og jagt; ingen besad nogen viss egen mark eller sin begrændsede ejendom; men deres øvrighed og høvdinger tildelte år for år hver slægt eller samling så meget jord som dem syntes, og hvor dem syntes, og lode dem næste år gå hen til et andet sted[1]). Og hvorledes vælge de nu disse høvdinger? I krig vælge de øvrigheder til at føre dem, og give dem magt over liv og død. I fred have de ingen fælles øvrighed, men høvdingerne over landstrækningerne eller herrederne holde ret, hver over sine, og afgöre deres tvistigheder. Ville de gå på plyndring, så står en høvding op på tinget og siger, at han vil være deres anfører, og opfordrer dem til at følge sig; de, der have lyst, og som have tillid til ham, følge med; og de, der blive tilbage, ansés for frafaldne[2]).

Germanerne bestode altså af adskilte og afsondrede horder (civitates), der kun i krig forenede sig under fælles anførere, men i fred ikke havde nogen fælles øvrighed. De satte en ære i, at egnen rundt omkring de distrikter, de indtoge, var aldeles øde og udyrket[3]). De nedsatte sig det ene år på ett sted og forlode det det næste, for at opdyrke et andet. Deres høvdinger tildelte hvert år hver slægt den jord, som denne slægt skulde dyrke, men uden nogen skarp begrændsning imellem hver, da der var jord nok, som kunde indtages, og uden at den således opdyrkede jord var dyrkerens private ejendom, thi næste år forlod han den, for at beså en anden strækning.

Det er da indlysende, at her ikke er tale om en lige fordeling af jorderne imellem flere lige myndige lodsejere,

---

[1]) Cæsar de bello Gall. l. 4, cap. 1, l. 6, c. 22. [2]) sst. lib. 6, cap. 23. [3]) sst. lib. 4, cap. 3. lib. 6, cap. 23.

som på én gang nedsatte sig og dannede et bylag, hvis marker de, måské endog ved rebning, delte ligelig imellem sig. Hvorledes man end vil forklare sig denne senere forfatning i middelalderen; fra Germanernes ældste tilstand kan intet bevis hentes derfor.

Bebyggelsen af Island kende vi i alle dens enkeltheder. Den er i grunden kun en gentagelse af Asernes første nedsættelse i Sverige. En stor mængde slægthøvdinger drage efterhånden over til landet; de ledsages af deres slægt, ofte tillige af mange frænder og venner. Hver slægthøvding erklærer en landstrækning for sin, tilegner sig selv en del deraf og uddeler resten blandt sine frænder og venner. Han bygger et hov for sin gud, til hvilket de omliggende søge; han anlægger gårde og lader dem bestyre ved sine undergivne; som slægthøvding og hovets forstander udøver han et overherredömme over alle sine på hans landnam boende frænder og venner med deres undergivne. Flere slægthøvdinger begynde krig med hinanden, som ender med den enes overmagt, eller de forene sig fredelig om et fælles ting. Efter mange indvortes stridigheder, der bestandig dreje sig om slægtherredömmet, forenes endelig landskaberne om et fælles ting, et Alting. Om egentlig erobring er her ikke tale, thi der var land nok at tage af, som ingen besidder havde; om kongemagt heller ikke, thi den afskyede de, de vare just flygtede for den. Det væsentlige i forfatningen er slægten, og den mest formående mand er slægtens høvding. Ligeså går det til på Færøerne. Da Nordmændene nedsatte sig dèr, tilegnede hver høvding sig sin ø eller flere øer, og uddelte stykker deraf til sine undergivne; høvdingerne gjorde næsten hele landet til deres odel. Thrond i Gøte kaldte

derfor landsåtterne på Øster- og Norderøerne sine landbönder, da han for sig selv og dem gav skatten til Karl den Mørske.

Ligheden mellem denne forfatning og Germanernes er i öjne faldende. Hos dem begge var det høvdingerne, der bestemte stedet og jorden, der skulde dyrkes. Men hos Germanerne herskede bestandig vandring; Nordboerne bleve boende, skönt der også på Island findes ikke få exempler på mænd, som forlode den egn, de havde taget i besiddelse, og opsøgte en anden. Når flere nedsatte sig i hinandens nærhed, levede de fra først af uden al forbindelse; deres landstrækninger berørte ikke hinanden, thi der var øde land nok imellem dem. Og der var fra først af ingen anden øvrighed end slægthøvdingernes herredömme[1]).

Findes nu grundlaget til denne forfatning både i Germanien, i Sverige og på Island, så er det ikke urimeligt, at den også har kunnet finde sted i Danmark og dèr under kongemagten ydermere har udviklet sig. Vi skulle nu betragte nogle omstændigheder, som tale derfor, derpå gå over til kongemagten, og ville da finde, at der ikke behøves noget spring fra en aldeles fri forfatning til en ufri, men at den naturlige slægtafhængighed kun er gået over til den lige så naturlige statsafhængighed.

Det er da for det første mærkeligt, i hvilken forlegen-

---

[1]) Et ganske mærkeligt exempel på sådanne nedsættelser fra den nyeste tid er følgende: To fiskerfamilier have indtaget den nordlige kyst af Vejlefjord, den ene vesten for Roden å, den anden østen for samme. Den ene slægt tåles ikke i den andens område, og ingen andre slægter tåles imellem dem. T. Beckers kvartalskrift Orion, 2den d. s. 130.

311-312
hed man er med at bestemme, om ordet villa, der så tit forekommer i diplomer, betyder en gård eller en by. Denne dobbelthed i betydning, som snart den ene, snart den anden sammenhæng kræver, kan lede til den formodning, at ordet villa svarer til det nordiske bú, vort by, isl. og norsk bœr, der har samme dobbelte betydning, som kan forklares deraf, at den oprindelige gård senere udvidedes til en by.

Dernæst må det vække opmærksomhed, at man i en stor mængde af vore landsbyer finder sagn om en eller anden gård, som sagnet nöjagtig betegner, og om hvilken det fortæller, at den i gamle dage har været langt större og har haft den og den ejer, om hvis anseelse og magt man véd en del at fortælle. Thi skönt der i almindelighed ikke på sådanne sagn kan lægges nogen vægt, når de vedkomme en enkelt historisk begivenhed, så fortjene de dog opmærksomhed, når det er en almindelig betragtning over landets tilstand i det hele, der i dem udtales. Det er da ikke ganske usandsynligt, at sådanne gårde, der sædvanlig angives at have været af störrelse som tvende böndergårde, have været de oprindelige adelgårde (aðalbœir), fra hvilke byernes anlæg er udgået. I alt fald viser disse gårdes tilværelse, om hvilken der jo ingen tvivl er, da Olufsen og alle forfattere, der have behandlet denne materie, ere enige derom, at den lige fordeling af alle byens marker imellem bymændene ikke i virkeligheden overalt har fundet sted; og de hyppige beretninger, der findes om store ornummæ udenfor fællesskabet, sætte det desuden udenfor al tvivl.

Dette bekræftes endvidere ved stedsnavnene. Byerne bære i almindelighed navn efter en mand, som derfor må

antages først at have anlagt eller givet anledning til deres anlæg. Når derimod flere i forening med lige rettigheder anlagde byen, skönnes ikke let, hvorfor den mere skulde bære den enes navn end den andens. Og det bekræftes ydermere ved de ældste byers omgivelse med torper. Til de ældste hører unægtelig de på -sted (staðr) med en mands navn foran; de ere ikke særdeles hyppige, men når de virkelig ere gamle, findes de omgivne med flere på -rup (d. e. torp), der synes at vidne om et hovedsted, fra hvilket torper efterhånden ere udgåede[1]).

Når man fremdeles betragter de vistnok tarvelige efterretninger, der haves om et eller andet steds oprydning, så finder man, at disse udgik fra én mand; og når dette fandt sted i den senere tid, så må man, indtil der fremstilles andre bestemte exempler på det modsatte, antage, at det også i ældre tid har været tilfældet. Nogen beretning om, at flere mænd have indgået en forening om i samling at anlægge en by her i landet, og at dele den imellem sig, har jeg ingensteds truffet på, men vel på sådanne, hvor det hedder, at enkelt mand har ryddet skoven bort, og derved skaffet sig nyt opdyrket land, hvor han og hans efterkommere have boet og efterhånden udvidet deres besiddelser; eller også har kongen eller et kloster, der ligeledes må betragtes som en handlende enhed, foretaget sig lignende opdyrkning. Heri stemme sagn og historiske beretninger overens[2]).

---

[1]) Naturligvis må man være behørig forsigtig med at bestemme ælden af denne endelse. Exempler i Sjælland ere: Ringsted, Alsted, Vigersted, Sigersted, Harrested. [2]) Som exempler på sagn tage vi det om Ubberud i Fyn, at Ubbe og hans tre brødre, efter hvem steder i sognet have navn, vare de ældste beboere; Ubbe byggede kirken,

313-314

Denne opdyrkningsmåde stemmer også bedst overens med de oprindelige forholde. Ved skovens bortrydning måtte der først opstå en hytte, der senere afløstes af en gård, og flere sådanne frembragte en skovbygd (oppidum sylvestre). Der måtte adskillige sådanne bygder til, förend der deraf kunde blive et herred, med hvilket der først indtræder en nöjere forening imellem slægterne. Den modsatte fremgangsmåde, en nedsættelse, som grunder sig på en foregående forening, forudsætter en foregående betydelig kultur hos dem, der nedsatte sig; og den vilde tillige stride imod den over hele Norden herskende slægtsforfatning, i følge hvilken hver slægt udgjorde et for sig afsluttet helt. Denne gjennemgribende forfatning, sammenhold i enhver slægt, i hvilken tillige alle dens undergivne vare optagne, og derimod modstand mod enhver slægt udenfor den, lader sig ikke vel tænke, når alle familiefædre allerede för og under nedsættelsen vare trådte i en så nær og nöje forbindelse, at de efter fælles overenskomst, og ikke efter en höjeres bud, delte tomter og marker imellem sig.

---

og hele sognet (Store Ubberud) bærer hans navn (D. Atl. 6te d. s. 544), og det om Rygård i Jylland, at hedningen Rane, Stig Hvids morbroder, boede dèr og ejede hele Nörager sogn og endnu mere; hans enke lod sig døbe og byggede Nörager kirke (D. Atl. 4de d. s. 290). Som exempler på historiske efterretninger tage vi følgende af Monum. Sorens. (Langeb. Script. 4de del): Circa 1200 vel paulo post. Ille Byerund exstirpans silvam pro magna parte in Susorp, novavit sibi novale satis pulcrum, et sedit ibi ipse, et posteri ejus multo tempore, sc. usque ad ann. 1287, quo (anno) Domina Juliana per commutationem assignavit monasterio Soræ bona sua in Susorp et Topsö. — Emerunt fratres Soræ mansum in villa Bjeverskov cum molendino et prato Dragholm et medietatem silvæ Jælingeore cum suis proventibus, ita tamen, quod, succisis inde arboribus, subjacens terra ad jus pertineat Episcopi Roskildensis.

Af en nedsættelse i fællesskab lader sig heller ikke forklare, hvorledes én mand eller én slægt kunde så tidlig, som vi have efterretning om sligt, være i besiddelse af gård, by og torp; man måtte da antage, at den omvæltning, som man ellers tilskriver bondestandens slette tilstand, ikke var indtrådt langt hen i tiden, men allerede strax i begyndelsen var indtruffen. Thi at dette fandt sted, er en kendsgerning, som ingen kan nægte. Ere adskillige steder i diplomerne usikre eller utydelige, så ere andre derimod ganske klare. Det kan f. ex. være uvisst, om det gods, som Øpe Thorstensen gav kongen for sin fred, og som anvendtes til at dotere St. Laurentii kirke i Lund, bestod i det strax efter anførte gods, der i det mindste udgjorde 2 gange $4^1/_2$ bol; men det er klart, at det gods, som Hakon gav kongen, og som anvendtes til samme brug, udgjorde $5^1/_2$ bol[1]). Det er ligeledes klart, at Peder Bodildsen ejede både Lathby og Bukketorp, en by og en torp, der efter sammenhængen må have ligget ved hans gård (curia); og at hans moder besad i det mindste halvdelen af Lille Næstved, samt Thorp og endda adskilligt i Store Næstved[2]); de ejede vistnok meget mere, men så meget må de upåtvivlelig have ejet, siden de skænkede det bort. På slige vidnesbyrd vil der ikke være mangel; men man kan ikke altid med sikkerhed bestemme, om ejeren af slige besiddelser var en eller anden höj embedsmand, eller om det var en bonde (bondo), da diplomerne i almindelighed blot nævne navnet. Vi ville derfor endnu tage et exempel, hvori der udtrykkelig tales

---

[1]) Diplomet af 1085 i Thorkel. Dipl. 1ste d. s. 1. [2]) Diplomet af 1135, sst. s. 5.

315-316

om en bonde, og som viser, at også den jordegne bonde ejede större strækninger, som bleve opdyrkede af andre under ham som overherre. Det er beretningen om det første anlæg af Skagen, et vidnesbyrd fra året 1355 af ti jordegne bönder i Vendsyssel (bondones in Vændesysel, terrarum possessores) i en alder fra 50 til 100 år, hvilke af deres forfædre havde hørt, at hele den Skagen tilhørende mark fordum af en dansk konge, der på jagten gæstede en bonde (bondonem), ved navn Thorkild Skarpe, som boede i Oorn (Horn?), blev skænket denne bonde til græsgang for hans vilde øg. Og da fandt denne bondes hyrde, ved navn Thrond, først fiskeriet (piscaturam) i Skagen og byggede det første hus på Skagen mark på bonden Thorkilds vegne (ex parte dicti Thorchilli); og siden byggede efterhånden adskillige andre dèr på samme Thorkilds vegne (ex parte ejusdem Thorchilli)[1]. Dette brev viser, hvorledes det gik til med opdyrkningen af landet, dèr hvor der endnu var øde og ubeboede egne; og man ser, hvorledes der i dette tilfælde blev anlagt et fiskerleje, der siden voxte til en købstad, hvis første oprindelige beboere stode under den bonde, der af kongen havde fået landstrækningen til brug[2]. Når man nu finder, at anseelige strækninger

---

[1]) Dokumentet findes i bilagene til Grams forbedringer til Valdemar Atterdags hist.; hos Suhm, men mutileret, i 1:de d. s. 828; i udtog i D. Atl. 5te d. s. 212 Et omstændeligt uddrag, hvoraf også ses, at det blev bekræftet ved flere vidnebreve, findes i den ældste Arkivregistrant; efter det var bondens navn Thorsten Skarpe. [2]) Et andet exempel fra den nyere tid viser, hvorledes jorder, der skulde blive til landsbyjord, i følge foranstaltning ovenfra (på en fri fordeling imellem ejerne selv kunde der nu mindst tænkes), eller udgået fra regeringen som en enhed, blev fordelt imellem et visst antal gårde. Da Falkenberg 1579 blev nedlagt som købstad, ansloge oldinge den at kunne være tolv böndergårde, foruden de tretten mænd,

opdyrkedes under kongsgårdene, at andre, det første vi høre noget om dem, henligge til anseelige slægters gårde, og at det samme endelig, skönt i et mindre forhold, er tilfældet med selve de jordegne bönder, er det da så urimeligt at antage, at denne opdyrkningsmåde, hvorved opdyrkningen udgik fra enkelt mand eller slægt, var den oprindelige i Danmark så vel som andensteds? Den udelukker jo ingenlunde den følgende stilling, at noget af det opdyrkede med tiden kunde blive selvejendom, andet beboet af fæstere, andet dyrket af den oprindelige ejer, overhovedet ingen af de mange forandringer, som tiden førte med sig og måtte føre med sig.

Endnu et bevis på, at större jordlodder allerede fra hedenskabets tid af have været samlede, har jeg troet at finde i de ejendomme, der tilhørte kirkerne og i de så-

---

som hver kun havde en toft og en kålhave; lensmanden Anders Bing forespurgte da, om der skulde være tolv gårde i Falkenberg, eller hver skulde beholde den ejendom at bruge, som de nu havde (de havde ej alle lige meget), så og, om de skulde være kronebönder eller jordegne bönder, samt hvorledes der skulde forholdes med de andre tretten. Derpå svarede kongen, at der i Falkenberg skulde være tolv gårde, som skulde være jordegne böndergårde, enddog de skulde sættes for tilbörlig landgilde, og dem skulde al ejendommen i marken tillægges; dog skulde de mænd, som samme tolv gårde besidde, enten købe hvis ejendom dem fra de andre er tillagt, af dem det tilhører, eller og give dem skæppe skyld deraf, som andre jordegne bönder: og hvad de tretten mænd angår, som kun have en toft og en kålhave, da skulle de være gadehusmænd, og hver nyde den jordsmon, de have, dog de deraf skulle give tilbörlig landgilde (Skånske tegnelser, nr. 1, brevet nr. 353). På samme måde som her kan man nu let forestille sig, at en første ejer fra begyndelsen af fordelte sin ejendom ligelig imellem flere, eller endog senere foretog en ny fordeling, hvorved altså jordfællesskab fremkom, uden at der på nogen måde kunde være tale om en fælles bestemmelse imellem flere ligeberettigede ejere.

kaldte hovgårde. At der til de gamle hov i Danmark, som andensteds, har været henlagt jorder, er i sig selv rimeligt; at de første kristne kirker grundlagdes ved disse hov, kan der heller ikke være tvivl om; og at disse kristne kirker ikke blot havde tiender, men også jorder, er visst nok[1]). Men da alle efterretninger fra oldtiden selv mangle, og hovgårdenes oprindelse er såre tvivlsom, så henvender jeg blot opmærksomheden herpå, om mulig et eller andet sted derom endnu kunde findes, og på den besynderlige omstændighed, at herreder, der ellers deles i fjerdinger, tredinger og sjettinger, også findes at have indeholdt fem, og, som det synes, tre fjerdinger, hvilket næppe lader sig forklare uden deraf, at noget er udtaget til hovet eller til konunglef. Men for denne sinde vil jeg ikke gå dybere ind i denne dunkle sag, der kun vilde lede opmærksomheden bort fra hovedsagen[2]).

Gå vi nu over til rigets samling og tilstanden ved og efter kristendommens indførelse, så finde vi dèr ikke mindre bevis for, at den tilstand, der siden er så almindelig, også allerede da må være indtrådt.

---

[1]) Ærkebiskop Eskild gav 1135 til St. Peders kloster i Næstved kirken i Næstved og den i Thjærby og den i Hasleve, et omnia eis attinentia (Thorkel. Diplom. 1ste d. s. 6); kong Valdemar ligeledes 1152 til Ringsted kloster ecclesiam de Hof cum omni adjacenti reditu: prata videlicet et arva sylvamqye etc. (sst. s. 12). [2]) Blandt hovgårdene vil jeg kun udhæve tvende, som næppe kunne henføres til senere herregårde: Ruinerne af et sådant sted på øen Bogø under Falster (D. Atl. 6te d. s 518), og Hoxer i Thy, måske af Hofsør (D. Atl. 5te d. s. 449); samt om de steder, hvor der omtales fem fjerdinger i et herred, bemærke den synderlighed, at den femte fjerding hedder Frøthorp og Baldslev, hvorved man i det mindste ej kan undgå at tænke på gudenavnene Frø og Balder. (Vedkommende steder findes i Langeb. Script. 7de d. s. 523 om Vindingherred, og Vedel-Simonsens Borgruiner 2det h. s. 132 om Vendsherred, begge i Fyn).

Rothe antager, at riget ikke dannede sig ved erobring; i så fald kunde man af de undertvungnes forhold til erobrerne have forklaret sig deres afhængighed. Men om vi end ikke i vore historiske kilder finde de enkelte efterretninger om de krige, som måtte gå forud for rigets samling under Gorm den gamle, i alt fald kun hentydninger dertil, så er det dog lige visst, at sådanne fandt sted, og at riget samledes til én stat derved, at nogle landskaber ved våbenmagt bleve tvungne til at föje sig til de andre; på denne måde ere jo alle större riger opståede; og vi have da i det væsentlige det samme forhold for os, som indtrådte ved Harald Hårfagers erobring af Norge, ved hvilken det var en almindelig klage af storbönderne, at han tilegnede sig al odel og gjorde dem, som för havde været fri og uafhængige, til sine lejlændinge[1]). Den jord, der nemlig för havde været deres, gjorde han nu til sin, ved at kræve afgift deraf; han stillede dem i det samme forhold til sig, som deres undergivne, deres lejlændinge, allerede stode til dem; isteden for at de för kunde afgöre deres trætter, således som de selv bedst vilde og kunde, så tilegnede han sig nu ret til at kræve dem til orden og at fordre dem for sin dom, o. s. fr.; og dem, der ej vilde finde sig i alt dette, fratog han deres ejendomme og jog dem bort fra landet. Dette forhold er så naturligt, at man må undre sig over, det har kunnet undgå nogen tænkers opmærksomhed[2]). Den konge, der vilde samle

[1]) skyldu allir búendr vera hans leiglendingar. Eigla, cap. 4.
[2]) Når T. Rothe siger: »Hvo kan tænke, at de modige Norske det hele rige over skulde have ladet sig drive fra deres ejendomme, eller at de skulde have påtaget sig livegenskabs åg«; så er denne opfatning unöjagtig: om livegenskab er der jo ej tale, og de Norske droge jo bort i skokketal.

det hele rige, måtte nødvendig betragte de landskaber, der enten godvillig underkastede sig, eller som han erobrede, som sine; og i det de deltoge i det hele riges goder, måtte de også komme til at dele alle dets byrder.

I Danmark selv have vi også bekræftelse herpå, ikke blot i sagnet om kong Frode, at han trykkede folket med strængt arbejde, med at dyrke hans agre, male hans korn, aflede moser og moradser, o. desl., men også i den tit omtalte og tit misforståede sætning hos Svend Ågesen: at landet er kongens; og det er mærkeligt, at Svend Ågesen på dette sted bruger selvsamme ord som ved Norges samling, at han siger: tanquam coloni[1]), ligesom hist leiglendingar. Det viser, at forholdet i begge lande var det samme, og det fremtræder naturligvis i sin strængeste form netop på den tid, da samlingen af rigerne fandt sted.

Hele landet, ikke blot almindingerne, var kongens, dels for såvidt alt land, der ikke var opdyrket, og alle vande, der ikke allerede vare inddragne eller kunde inddrages under enkelt mands ejendom, tilhørte kongen, så at ingen kunde tage det i besiddelse eller göre brug deraf uden hans tilladelse (en indskrænkning der naturligvis ikke för fandt sted, da enhver kunde tage så meget han vilde); dels for så vidt, at alt land, der allerede var indtaget, opdyrket og i en enkelt mands eje, desuagtet betragtedes som kongens, så at der måtte ydes afgift deraf til ham, arbejder, som han fandt nødvendige til det almindelige

[1]) Quippe adeo necessitas obsequendi universos urgebat, ut omnes divites et pauperes ejus agris et prædiis culturam, tanquam coloni, impenderent. Nam prout regni regimen obtinuit, ita tunc temporis universam regni tellurem reges jure dominii possidebant. Langeb. Script. 1ste d. s. 49.

bedste eller for sig og sit hus. Om undersåtternes forpligtelse dertil, var der ingen tvivl, kun når der var tvivl om fornødenheden og hensigtsmæssigheden, kunde der imellem bönderne og kongen opstå en tvist, i hvilken den sejrede, der var den stærkeste, ved magt eller i indsigt. Thi ligesom der ingen lov var for ydelsen, uden hvad der behøvedes, og målet for hvad der behøvedes efterhånden havde dannet sig efter en viss vedtægt (netop ligesom i landboens forhold til husbonden), således kunde også ydelsens fordring, når den overskred vedtægten eller tyktes ufornøden, fremkalde knurren. Der gjordes endelig ikke blot fordring på jorden, men også på personen; hvilket alt måtte være en betydelig indskrænkning i odelsretten[1]) eller den aldeles fri brug af arvede jordejendomme. At dette forhold må have været indtrådt i oldtiden, ja tildels ved statens begyndelse, kan ej omtvivles; man vilde i andet fald heller ikke kunne forklare, hvorledes skatter, afgifter og arbejder under allehånde benævnelser kunde træde frem, ikke som noget nyt, men som noget velbekendt, i middelalderen. Og selv disse klager over, at odelsmanden behandledes som en landbo, forudsætte de ikke, at landboens forhold allerede var til?

At det virkelig forholder sig så, at landboer vare til i Danmark, lige så vel som i Norge og på Island, för kristendommens indførelse, følger ligefrem af fordelingen af landets jorder, ikke blot imellem bönder, men også imellem kongeslægten og andre mægtige slægter. Forholdet

---

[1]) Om Harald Hårfager hedder det også: at hann eignaðisk óðul öll, ok lèt alla búendr gjalda sèr landskyldir, bæði ríka ok úríka. Haraldss. hárf. kap. 6.

321

måtte ikke blot opstå ved opdyrkningen, men også udbrede sig ved slægternes udbredelse.

Landet var ikke blot kongens, for såvidt hans ret var højere end odelsretten; han besad også umiddelbar en stor del deraf, der dels tilhørte kronen som konunglef, dels hans slægt som patrimonium. Så langt tilbage, som vi kende noget til landets historie, finde vi kongen i besiddelse af kongsgårde rundt omkring i alle landskaber. Han lod dem bestyre ved brydier, og de udvidedes ved at opdyrke det underliggende distrikt. De, som nedsatte sig her, stode naturligvis i samme forhold til kongen, som de forrige. Og da alle almindinger hørte ham til, så stod det ham frit for at anlægge endnu flere kongsgårde, at udvide, at befæste dem, o. s. fr. Beboerne, der jo selv intet ejede af jorden, vare altså fæstere, som kongen eller hans brydier antoge eller lode gå, satte ind og af, som det senere hedder, efter som de kunde komme overens med dem eller ej. Der var et vornedskab. Så længe de boede på godset, stode de under kongens beskyttelse, men de måtte også opfylde forpligtelserne, betale afgiften i korn eller penge, udføre de fornødne arbejder ved kongsgården o. desl. Om de selv kunde beslutte sig til at blive eller drage bort, måtte bero på, om de vare fri af fødsel eller frigivne eller af trællestand. Mødte disse fæstere, for såvidt de vare fri mænd, på tinge, hvilket vi ikke vide, så kunde dog deres villie, just fordi de tilhørte kongen, hvis den var kongens imod, ikke komme i synderlig betragtning.

Denne kongens ejendom, der især i de ældre tider har været meget betydelig, gik som kronbesiddelse eller

som fædrenearv over fra den ene konge til den anden[1]). Men det samme var tilfældet med andre, heller ikke ubetydelige strækninger, der hverken tilhørte kongen eller bönder, men andre mægtige slægter, som nedstammede dels fra kongeslægten, dels fra jarler og deres efterkommere. Disse mænd finde vi snart i kongens råd, snart som præfecti eller i andre höje bestillinger. Det var i almindelighed kongerne eller de kongelige prinser eller dem, der anlagde de første klostere og forsynede dem med jordtillæg af deres arvegods eller af andre ved køb eller mageskifte erhværvede besiddelser. Kun hvad de selv allerede ejede, kunde de naturligvis skænke bort, og de kunde kun give det bort med den ret, med hvilken de selv besade det. Det er disse mægtige slægter, ikke bönderne, der i kilderne til begyndelsen af vor histories middelalder træde frem som mænd af indflydelse; det er dem, vi især finde som kongernes venner eller modstandere; det er dem, som ved deres indflydelse på bönderne i almindelighed virke afgörende på tinge. Altså have vi allerede fra første begyndelse af og i følge statens hele anlæg et aristokrati. Men på de jordejendomme, som tilhørte disse slægter, kunde heller ikke bo selvejere. Det første, vi høre noget om forholdet på det gods, som de havde givet til klostrene, finde vi det besat med coloni, der måtte forrette dagsværk efter gammel taxt. Dette forhold må have været til för, thi hverken kunde det ellers kaldes gammelt, heller ikke kunde de have overgivet selv-

---

[1]) Således hedder det f. ex. omtr. 1150 om Esrom: villa, quæ Esrom dicitur, quæ ex regum decessione et successione juri pertinebat regio. Thorkel. Dipl. 1ste d. s. 13 (men som sædvanlig slet aftrykt; ordet juri er glemt).

322-323

ejere til klosteret, og dette have bragt dem i en slags trældom, uden at et skrig over denne vold måtte være kommet os for øre. Hver gang et kloster anlægges, stiftes det af enkelt mand, og han grundlægger det med jordejendom, som hører ham alene til, ikke ved nogen forening af flere uafhængige beboere. Selv købstædernes opkomst skyldes for störste delen enten kongen eller disse mægtige slægter; og købstædernes beboere stå, såsnart vi høre noget om dem, i et lignende fæste- og vornedskabsforhold.

Disse kendsgerninger bekræftes ved så mange og tydelige exempler, at de ikke let kunne undgå nogen. Om Odinger Hvide erfare vi strax ved begyndelsen af kristendommen, at han nedstammede fra en jarleslægt i Vendsyssel, ejede trediedelen af dette landskab og anvendte alt sit arvegods til at grundlægge kirker. Og hvorledes forholder det sig nu med beboerne på sådanne kirkers gods? Det er fæstere, ikke blot de, der bo på landet, men også de i byen (omnibus Ripensis ecclesiæ colonis, tam urbicolis, quam ruricolis)[1]). Ligeså i Sjælland og Skåne. Skjalm Hvides store udbredte slægt, til hvilken også ærkebiskopperne Eskild og Absalon høre, udbreder sig i flere grene, har store besiddelser omkring i landet og grundlægger af deres fædrenegods eller af gods, som de have erhværvet ved kjøb eller mageskifte, kirker og klostere, og købstæder høre tildels til sådanne klostere. Ligeså Peder Bodildsens slægt. Det gods, hvoraf slige stiftelser oprettes, er ikke en eller anden ringe gård, det er en stor mængde tildels sammenliggende bol. I året

[1]) Suhm, 6te d. s. 77. 103.

1133 stadfæstede ærkebiskop Asger sine for ti år siden til kraftkirken i Lund skænkede gaver; de beløb sig til 35 bol, der lå i 5 landsbyer, og dertil hørte 5 gårde (curiæ), altsammen gods, som han havde købt eller byttet sig til[1]). I året 1135 stiftede Peder Bodildsen med hans brødre og deres moder Næstved kloster; den første gav sin gård med alle hjon (cum omni familia), marker, enge og skove, 1½ bol og en fjerding, i Kelby på Møn 5½ bol, m. m., og hans slægtninge flere bols jord, »med samme ret, som han selv besad dem (eo jure ut ipse habuerat)«[2]). Rothe har på flere steder omtalt sådanne gaver, men har ikke kunnet forestille sig, at beboerne vare vordnede, thi vornedskab var ham det samme som trældom. »At alle Næstveds beboere vare ufri eller det derværende klosters vordnede, det kan ingen tænke«, siger han[3]); man får vel tænke det, siden det var så. Beboerne vare coloni, og klosteret fik af kongen bekræftet ikke blot den ret over dem, som deres første ejere för havde, men også en del af de kongelige rettigheder[4]). Absalon ejede i Strøherred hele landsbyen Frethersløf, samt byen (villa) Næveth med fiskeriet Clönæ, og landsbyen Therby[5]), altså tre landsbyer med deres tilliggende; ja han eller hans slægt skal have ejet hele Alsted herred[6]). Om man end vilde antage, at disse store besiddelser bleve betydelig udvidede på Valdemar den førstes tid, så lader det sig dog ikke forklare, hvorledes de på én gang kunde blive samlede, når ikke grundlaget dertil var langt ældre.

Tænker man sig nu summen af alle de jorder, der

---

[1]) Suhm, 5te d. s. 424. [2]) Thorkel. Dipl. 1ste d. s. 5. Suhm, 5te d. s. 485. [3]) 1ste d. s. 353. [4]) Thorkel. Dipl. 1ste d. s. 9-10. [5]) Knudsen, Danm. i middelalderen, s. 21. [6]) D. Atl. 6te d. s. 321.

overalt i landet tilhørte kongen, og af dem, der vare i mægtige høvdingers og embedsmænds eje, og man tillige forestiller sig, hvor lidet af landet der endnu var opdyrket, så vil den egentlige bondejord, den, der tilhørte bondones, næppe kunne blive så megen, som man i almindelighed forestiller sig. Dels det, at de besade mindre strækninger, dels at de ikke af almindingen kunde opdyrke noget uden kongens tilladelse, måtte også forringe deres indflydelse. Det er også kun, når de fremtræde i masse, f. ex. ved oprøret imod Knud den hellige, at de komme til syne i historien; ellers høre vi næsten intet om dem. Men disse bönder (bondones, ikke coloni eller rustici) kunne alligevel ikke ganske sammenlignes med vore bönder[1]), vore nuværende selvejere. Dels ejede de nemlig, i forhold til landets opdyrkning, mere end disse i almindelighed besidde, dels kan der ikke være tvivl om, at også de foretoge sig rydning og opdyrkning, anlagde torper, fiskerlejer o. desl., altså ligeledes under sig som selvejere havde ringere undergivne, så at der her, men i det mindre, opstod et lignende forhold som för: en husbonde med landboer, frigivne og trælle, der alle stode under hans værnd eller vare hans vordnede.

Samle vi nu alle disse bemærkninger, så vil det i det mindste findes sandsynligt: at allerede ved kristendommens indførelse vare landets jorder således fordelte, at en del tilhørte kongen som krongods, en anden var hans fædrenearv; en ikke ringere del tilhørte enkelte mægtige slægter; og resten var endelig i jordegne bönders besiddelse. Under

---

[1]) Så at Guldberg vel ikke har ganske uret, når han mente, at »de bondones, som vare ved de gamle rigsdage, vare andre mennesker end de nuværende bönder«. Suhmiana s. 349.

alle disse dyrkedes jorderne af et i forhold större eller mindre antal af landboer, ringere bönder og arbejdsmænd, frigivne og trælle. Egentlig adel i den senere betydning af dette ord, som særegen stand med bestemte forrettigheder, var ikke til, da det er noget uegentlig talt, at kalde fyrstelige personer adel; derimod var der et ikke ringe aristokrati af kongens mænd og af adelbönder; egentlig adel udviklede sig derimod efterhånden af hærmændene. På tinge lå den afgörende indflydelse hos kongens mænd og adelbönder; den øvrige almue, om den end var tilstede, kunde vel tilkendegive bifald eller mishag, men den ledtes, som tingens natur fører det med sig, ikke af egen dom, men af mægtigeres tilskyndelse. Til kongen og landets fornødenhed ydedes afgifter og arbejder, ligesom af den ringere bonde til hans husbonde afgift og dagsværk. Vornedskab fandt sted allerede ved uddannelsen af slægtforholdet. Af dette udsprang naturlig de efterhånden fremtrædende forskellige jurisdiktioner: ligesom en slægts hoved allerede fra begyndelsen af var den naturlige dommer for hele sit hus, således gav kongen en lov for sin gård, en gårdsret, og, for sine hærmænd, en vederlagsret, og lod sine tjenere og sine hærmænd dömme efter den; det samme gjorde jarler, biskopper og hvilke andre, der hird skulde have, for deres gårde; og derefter hærmændene, herremændene, da deres magt voxte, for sine. Således lå spiren til det følgende overalt i det foregående; og det ny fremkom ved en deling. Det oprindelige var konge og bonde: stænder udviklede sig, i det kongen trak til sig fra bondestanden, fra hvilken der udgik hird, krigere, embedsmænd, lensmænd; og bondestanden opløste sig senere i egentlig bondestand (agerdyrkere) og borgerstand (handlende); gejst-

326-327

lighed og arvelig lensadel kom til som fremmede udenfra; og begge bragte de ny arter af undertrykkelse med sig, den første kuede sjælen, den anden legemet. Der herskede trældom eller en persons besiddelse som en ting; trællen kunde frigives, men han var endda bunden til sin herres ejendom og kunde ikke forlade den uden herrens vidende; altså var der stavnsbaand, ja noget endnu værre. Deraf følger ingenlunde, at den fri mands stilling, ja selv trællens, var mere fortrykket, eller endog så meget, som den senere blev (vore kilder ere så magre, at de næsten slet intet sige os derom); men en sådan frihed og lighed, som man undertiden tillægger oldtiden, var ikke til og kunde ikke være. Sandsynligt er det, at tilstanden i sin begyndelse, i sin første udvikling, i oldtiden og begyndelsen af middelalderen, da den i sig selv elskelige forestilling om slægtsforholdet endnu var levende, har været langt ædlere, langt humanere og friere, end den siden blev, da den rene idé blev lagt i lænker ved fremmede former, som stillede sig selv höjere end idéen, da den såkaldte kristendom igennem gejstligheden gjorde paven til slægtens fader, da tysk adel dræbte al dansk følelse, indtil man endelig, for at blive fri for et altfor trykkende åg, forsøgte at vende tilbage til den oprindelige forestilling.

NOGLE ORD

OM FORANDRINGER I RETSKRIVNING, ISÆR OM BRUGEN AF LATINSK SKRIFT.

(Antikvarisk tidsskrift. 1846-48.)

Når man sammenligner den måde, hvorpå man för udgav nordiske oldskrifter, med den, hvorpå man nu udgiver dem, så er der i mange henseender foregået en stor forandring. Behandlingen af indholdet er bleven mere korrekt, mere sprogrigtig, mere smagfuld; og hele skriftens ydre har modtaget en forskönnelse, der må ansés som en følge af bedre grundsætninger og en mere uddannet smag. Man sammenligne kun, for at overtyde sig derom, de ældre udgaver af de islandske skrifter med de nuværende. *En stor del af disse fordele ligger i valget af de latinske typer.* Da man i vore dage har forsøgt at göre denne smagfuldere behandling mere almindelig over hele Norden, hvilket dog i mange kredse har mødt modstand, så har man fundet det passende at meddele nogle ord om retskrivningen, for om muligt ydermere at fremkalde overbevisningen om, at forbedringer også i denne ere gode og gavnlige.

Man har ofte anstillet betragtninger over de tvende fremskridt i menneskehedens udvikling, at den ved ordet har kunnet forvandle den synlige genstand til noget hørbart, og ved skriften har forvandlet det hørbare til noget synligt. Den greb ordet i sin flugt og fæstede det på pergamentet; den spiddede den vævre sommerfugl og gjorde den til et lig, for at det kunde tjene til kundskab for

efterslægten. Denne kunst er i sin oprindelse ren natur: som maleri, som fuldstændig billedskrift. Men fra en vilkårlig forkortning blev den efterhånden til vilkårlige tegn; og det er i den opdagelse, at ordet kan lade sig opløse i monader, og at disse monader lade sig synlig forbinde til varige billeder, menneskeheden har fået det vigtigste middel til sin aldrig hvilende udvikling.

Men glemmes må det aldrig, at denne kunst kun er et middel og aldrig kan blive noget andet, den er altid et middel og skal altid blive det; den kan aldrig blive til öjemed. Thi den har en gang for alle forladt naturen og er bleven til kunst. Al afbildende kunst er ikke andet end middel; de redskaber, den bruger, ere i sig selv ligegyldige, deres fuldkommenhed består alene i den lethed og bekvemhed og nöjagtighed, hvormed de kan fastholde den levende tanke; bogstavet selv kommer det aldrig an på, men på det, som ligger deri. At sætte noget nationalt særkende i udøvelsen af denne kunst, at tro, at der i den skulde ligge noget, som er en nation særegent, noget, hvori dens ejendommelige udvikling væsentlig giver sig til kende, noget, som efterslægten skulde bevare af ærbødighed for en fortid, hvor barbarisk det end i sig selv er, alt det er ikke andet end dårskab. Ethvert middel, der hemmer nationens udvikling, har derved tilintetgjort sig selv som middel og bör forkastes.

Som middel er skriften kold; men marmoret er endnu koldere, og dog får det liv ved den fantasi, som billedhuggeren forstår at indpræge deri. Og uden tvivl ligger der også i det kolde bogstav mere endnu, end hvad der i marmor kan skabes: ikke blot digterens naive og følelsesfulde skildring, Fantasus med sine brogede vinger; ikke

blot den levende fortælling, Sagas dybsindige åsyn, fuldt af eftertanke og kløgt; men der ligger tillige deri billedet af alle Psyches anelser og drömme, hendes jordiske håb, hendes himmelske åbenbaringer, alt hvad menneskehedens ypperste ånder have fostret: den skarpsindigste forstand, den dybeste visdom, de höjeste idéer. Man kan derfor i en viss henseende kalde bogstavet koldt i modsætning til det levende ord, men på den anden side er ordet flygtigt som livet. Forestillingerne blive mere anskuelige, mere fattelige, mere varige, de prentes dybere ind i sindet ved skriften end ved den forbifarende tale. Denne vækker gemyttet, men den tilfredsstiller det ikke; thi det er gemyttets natur, ikke at fare let hen over noget, men at dvæle derved, at pönse derpå og at fordybe sig deri. Hvor koldt derfor bogstavet end er i sit ydre, så indslutter det dog både lys og varme, ikke blot i en snæver nutid, men fra den fjærneste fortid, og de stråler, som udgå derfra, lyse og varme for den fjærneste fremtid.

Overvejer man nu, med hvilken omhu billedhuggeren betragter og sørger for sit marmor, hvor omhyggelig han søger det ud og glatter og polerer det, med hvilken inderlig kærlighed han sørger for, at der ingen linie, ingen plet, ingen stribe, ingen fold skal findes, som kan forstyrre det rette udtryk af hans tanke, at enhver form kan få sin rette stilling, sit rette forhold til lys og mørke; så er det påfaldende, hvorfor skribenten er så ligegyldig imod *sit* marmor, imod bogstavet, som skal opfange lyden og give den igen, som skal være et ekko af den stemme, hvori hans inderste tanke får legemligt liv. Det er påfaldende, hvorfor skriften næsten aldrig er en tro, uforfalsket gengivelse af det levende ord, hvorfor den næsten

aldrig er et tro aftryk af det hørbare sprog, men i almindelighed er et produkt af mange, hinanden krydsende, i tidens løb opståede og ved blind uforstand hævdede, ofte forskruede og unaturlige regler; endskönt ikke blot den enkelte, men det hele folk idelig må overbevise sig om, at denne forsömmelse af en udtryksfuld og smagfuld skrift, denne foragt for at anvende nogen flid på at göre den fuldkomnere, hævner sig selv, og at de ved en uforstandig, ja, man kunde gerne sige, ved en for et tænkende *folk* usömmelig udtryksmåde skabe en evindelig plage for sig selv og sine börnebörns börn.

Men herimod hører jeg nu fra alle sider en umådelig mængde indvendinger. De surre mig i øret, men de ere aldrig komne ind i mit sind. Hvad skulle vi så göre med hele vor foregående, store, herlige literatur? naturligvis læse den. Det er dog vel lettere at læse to alfabeter, end med lige færdighed at skrive dem. — Men Englænderne bleve forfærdelig satte tilbage i et helt hundrede år, da de skiftede alfabet; en af de lærdeste Englændere har undret sig meget over dette fænomen, som han aldrig har mærket noget til. — Men den engelske retskrivning, viser den ikke, at alt sligt i sig selv er ligegyldigt, dette sprog er dog et af de udtryksfuldeste. Er dette alvorlig ment, og er det ingen plage at lære dette sprog i sin retskrivning? Og er måské vor sædvanlige skrivebrug ikke lige så forvirret, usammenhængende og uforstandig, eller endnu værre. Vanen gör altid mennesket blindt for de fejl, som han hver dag begår. — Men når alle en bys ure gå galt, så er det en klog mand, som sørger for, at hans kan gå lige så galt. Et fortræffeligt middel til at ordne tidens løb! o. s. v.; thi hvo kan svare på alle indfald.

75-76

Dersom nogen vil undersøge, hvorledes dansk skrivebrug var i sprogets middelalder, dersom han ret og i det enkelte vil overbevise sig om, hvorledes den har udviklet sig omtrent fra reformationstiden indtil nu, dersom han vil være ret opmærksom på, hvorledes den nu herskende er fremkommen, ofte ved en blind efterligning uden tilstrækkelig eftertanke, dersom han vil efterse, i hvilke stærke klemmer eftertanken blev lagt, da den begyndte at ytre sig, og i hvilke skæve former den sked ud, uden at have nogen fast grund-sætning levende for öje, overhovedet hvis han vil studere *Rasks* retskrivningslære: så vil han også indse, at det er på tiden at vende tilbage til den oprindelige simpelhed og enhed, og at forstand bör anvendes på bogstavernes brug, ligesom på alt andet. Den simple vokallyd må blive, hvad den er, en simpel vokallyd; konsonanten må slutte sig til den i et naturligt forhold; midler til at udtrykke dette forhold med större nöjagtighed end hidtil må iværksættes; det overflødige må skæres bort, den ensidig opfundne, men i naturen ugrundede forskel må tabe sit intet betydende udtryk; systemet må udgå fra simple grundsætninger, og den forvildede brug føres tilbage til dem. En efterligning er ikke at forkaste, ved hvilken man efterligner det gode; heller ikke den, hvorved man vender tilbage til sig selv. Og dette gode ligger lige for os: vore fædre i middelalderen besade det for en stor del; vore nærmeste naboer besidde det allerede igen i langt höjere grad, end vi. Fuldendelse kan ikke på én gang opnås, men den kan efterhånden erhværves. Det værste af alt er at stå stille; enhver, der står stille, bliver altid tilbage, thi hele verden skrider frem. Og der gives nu, da vi endelig begynde at beskue vor egen fortid og vore

naboers udvikling, et simpelt middel til også at forbedre vor skrivebrug; det er, for at sige det ligefrem, at göre den gammeldansk, og det er at göre den svensk. Og det vil ske.

Det vil ske, ikke blot fordi det er svensk (skönt også det er et stort gode, at sprog, der væsentlig ere ens, få et lignende ydre), men fordi det i sig selv er godt. I den svenske retskrivning er netop allerede det optaget, som vi just behøve; når også *vi* optage det, så får vort sprogs ydre form enhed med deres, og vi få begge en god enhed.

Til at befordre dette vil først og fornemmelig tjene anvendelsen af det såkaldte latinske, det almindelig europæiske, alfabet, thi kun det besidder alle de til fremskridt fornødne midler; men den faste vedhængenhed ved de såkaldte danske (gotiske) bogstaver, og den i sig selv naragtige brug af store begyndelsesbogstaver i substantiver (to ting, hvori man falskelig tror at finde noget ægte dansk) ville uden tvivl blive en stor hindring, nogle hårde halse. Og når vi betragte, hvilke folk, der hænge fast i denne brug, hvilke ere de da? Hverken Grækere, eller Latinere, eller Spaniere, Portugisere, Franker, Italienere, Engellændere, Hollændere, Belgier, Polakker, Russer, Svenske, Islændere. Vi alene, og de Tyske, fra hvem vi have det, ligge og ruge over disse bogstaver, som om de vare al verden. Vi kalde disse bogstaver danske (ligesom de Svenske kalde dem svenske); de ere tyske, eller om man vil, bøhmiske. Vi tro, at disse store begyndelsesbogstaver ere gammel dansk brug; ingenlunde. Den, der bilder sig det ind, kender kun den sidste stump af sit modersmåls historie. Vore bibler og psalmebøger (lige indtil bibelen fra 1819) behøvede dem ej, og de ere dog for almuen; ingen almuesmand har fundet noget stødende derved; men de lærde

støde sig overalt, når deres lærdom ikke blindt følges; gamle *Holberg* var klogere end de med al deres kløgt.

Da jeg foreslog en forandring i vor skrivebrug, svævede to ting mig for öje: at give vort sprogs ydre udseende lighed med de mest civiliserede nationers i Europa, og især, hvad billigt og nødvendigt var, at tilvejebringe overensstemmelse med vore sprogbeslægtede naboers, de Svenskes. Lykkeligvis (og ellers vilde jeg næppe have tænkt derpå) faldt dette sammen med den i sig selv naturligste skrivemåde. Midlerne vare simple: anvendelsen af å (et enkelt Tegn må man have, og hele Europa kender dette), ingen vokalfordobling og ingen stumme vokaler (de have frembragt en uendelig forvirring), en hensigtsmæssig, men sparsom konsonantfordobling og udeladelsen af je (jod), hvor den naturlige stavning ikke kræver lydens betegnelse. Altsammen svensk. Fremfor alt latinske typer. Dersom man for fremmede vil göre hvert ords udtale aldeles klar, eller dersom man for enhver læser vil göre en måské tvivlsom udtale tydelig, så kan det på den simpleste måde ske ved dem. Dersom man vil adskille lydene e og ö, så kan det ske ved dem. Dersom man vil adskille ord med forskellig betoning (der og dèr), så kan det ske ved dem. Dersom man overhovedet vil vide af nogen fremgang at sige, så vil brugen af dem være fornøden. Og vil man frafalde den i ingen ting grundede brug af store begyndelsesbogstaver i substantiver, som alle tænkende folk enten aldrig have haft eller ere i færd med at opgive, så vil begge forandringer lettest foregå på én gang. Vil man endelig se på ungdommens bedste, så er det bedst for den til sit modersmål at have den skrift, som uundgåelig må anvendes ved fremmede sprog. Hvor-

til to håndskrifter, når én er nok? Og således kunde man vel også spörge med hensyn til hele forandringen: hvortil mange bogstaver, når få kan göre det? hvortil *g-a-a-e-r*, når ordet hedder *g-å-r*? hvortil mange indviklede regler, som næsten ingen kan følge, når nogle få, ganske simple, göre alle andre overflødige? Der var en tid, da man skrev som så: »*hand schall görre alld anndenn deell szom andre pleye att görre aff arrildtzs tiidt*«; den gang var *det* godt ægte dansk; nu er *arilds* nok og *tid* nok, hvorfor ikke så med hele resten?

For at oplyse, at hvad der her anbefales ingenlunde er noget nyt eller usædvanligt, for at vise, at man også i Tyskland skrider frem i samme retning (*var* det almindelig brug dèr, så vilde det også snart vorde dansk), hensættes her et par udførligere ytringer af tyske forfattere, hvilke let kunde forøges med mange flere. Franz Wüllner, der tillod sig adskillige afvigelser fra almindelig brug, ytrer derom: »Wenn man solche änderungen (zumal für ein sprachwissenschaftliches werk) nicht erlauben will, oder gar kleinlich oder lächerlich findet, so sollte man doch wissen, wie sehr durch eine richtige schreibung die anschaulichkeit und das sinnliche leben der sprache bedingt ist, und das unsere jetzige so genannte orthographie ihre eigenthümlichkeit aus den vereinten grillen der drei letzten jahrhunderte zusammengebracht hat. Alle die mühsam ausgesonnenen regeln, die bei ihrer kindischen grundlosigkeit wirklich oft naiv lauten, vermögen nicht in diesen unsinn verstand zu bringen. Es giebt schwerlich eine zweite sprache der welt« (vort kender han ikke), »die eine so grundlose und ungeschichtliche schreibung hat, als die neuere deutsche. Man glaube auch nicht, alles kämpfen

gegen die eingefürten irrthümer sei doch vergebene mühe, und somit müsse man sich ihnen geduldig fügen. Ein alter irrthum kann vor der wahrheit eben so wenig stand halten, als die weltgeschichte ein beispiel aufweiset, dass ungerechtigkeiten auf die dauer ungestraft bleiben. Nur der übermuth des augenblickes mag den wahn hegen, es könne beiden ewiger bestand werden.» Dette er ikke blot en enkelt mening, det er en overbevisning, der mere og mere påtrænger sig enhver; for granskerne, også i Tyskland, står den allerede klar, og ere de nogle unyttige væsener i verden, kun skabte til at råbe i ørken uden at blive hørte? Det er forgæves (så sige disse granskere til deres tid, som ej vil med), stopper eders øren til med vox, hærder eders sind, jo mere hårdnakkede *I* ere, desto mere begerlig lytter den opvoxende slægt.

Med sin sædvanlige klarhed, med fyndig sammentrængte grunde har Jacob Grimm, lovgiveren i det tyske sprogrige, ytret sig om denne sag. (Deutsche grammatik, 1. th. 3. ausg. Göttingen 1840, s. 26-29.) Hans ord ere disse:

Man begreift warum den runen etwas heidnisches anklebte und warum sie unter den Christen verschwanden; im Norden dauerten sie, weil das heidenthum länger anhielt. Überall wurde sonst von den latein schreibenden und redenden geistlichen lateinische schrift an die stelle der runischen gesetzt; bloss für die eigenthümlichen laute þorn und ven blieb bei den Angelsachsen der runbuchstab in hergebrachtem recht.

Das ganze mittelalter hindurch bis auf den heutigen tag währt die lateinische schrift unter allen völkern deutscher und romanischer zunge, auch bei den meisten Slaven, bei den Letten, Finnen und Ungern; nur dass sich im

laufe der jahrhunderte verschiedentlich die schönen runden züge der lateinischen minuskel in ecken geschärft, die der majuskel in schnörkel verunstaltet haben. Es geschieht ohne vernünftigen grund, dass man diese verdorbene schrift, wie sie zur zeit der erfundnen druckerei sich gerade gebildet hatte, eine gothische oder deutsche nennt. die Gothen waren längst ausgestorben, und ausser deutschen handschriften und drucken herschte die scharfeckige buchstabenform ebenso in allen lateinischen, französischen, italienischen, slavischen. Nachdem die meisten übrigen nationen in Europa zu der edleren und gefälligeren gestalt der schrift zurückgekehrt sind, hat sich unter uns, zum theil auch noch den Dänen, Schweden, Finnen, Litthauern, Wenden und Böhmen jenes verzerrte alphabet für die schrift und den druck einheimischer sprache im gegensatz zur lateinischen behauptet: es könnte mit gleichem fug z. b. das böhmische wie das deutsche heissen, und darf durchaus nicht für eine organische modification der lateinischen schrift zum behuf der deutschen sprache gelten, da es nirgend eigenthümliche einfache zeichen zu den deutschen lauten eingeführt, sondern alle unsere unbequemen doppelbuchstaben wie ch, sch, sz gelassen hat, und schon das macht sie verwerflich, dass sie nicht alle lautunterscheidungen darzustellen vermag, z. b. in der majuskel fallen ihr I und J zusammen, in der minuskel mangelt æ, œ, ë; accente und circumflexe gewährt sie vollends nicht. Nicht genug dass diese schrift das auge beleidigt, schreiben nnd druck mühsamer macht, sie hindert auch die verbreitung unsrer literatur im ausland.

Hierzu tritt aber noch etwas anderes. Die hässlichste entstellung ist ohne zweifel der römischen majuskel wider-

79-80

fahren (man halte B P G I zu 𝔅 𝔓 𝔊 𝔍; auf stein als capitalschrift ist solche ungeheuer weder einzuhauen noch zu lesen leicht), deren anwendung unter der minuskel nur sein kann, den beginn der sätze und reihen, dann aber eigennamen hervorzuheben. so wird sie allenthalben in griechischen oder lateinischen büchern, namentlich auch in deutschen handschriften des ganzen mittelalters, und noch in den drucken des 15, zum theil des 16 jh. gebraucht. Der majuskel andere ausdehnung einräumen heisst die würde der sprache verletzen, welche der schrift keinen vorrang gestatten, sondern völlige neutralität von ihr fordern darf. wozu sollen substantiva, die in der rede nicht stärker betont sind als adjectiva und verba, vor diesen ausgezeichnet werden? spuren des misbrauchs zeigen sich bis ins 14 und 13 jh. hinauf bei urkundenschreibern, denen geringere sprachkunde beiwohnte als den abschreibern der bücher. im laufe des 16 jh. dringt jedoch in unsere drucke diese schwankende erweiterung des rechts der grossen buchstaben: ausser den eigennamen verlieh man sie erst den appellativen, allmälich sächlichen und abstracten, endlich allen und jeden substantiven. zur zeit des 16 jh., als unsere sprache wie nimmer niederlag und sank, konnte sich der unfug fester einnisten, gleich als müste deutsche rede, innen bereits um ihre gedrungenheit gebracht, auch äusserlich schleppend dargestellt werden. Dabei gieng jener eigentliche zweck der majuskel ganz verloren, weil es dem überblick nunmehr erschwert statt erleichtert wird, den beginn der sätze und die aufgesuchten, den inhalt lenkende nomina propria unter der menge gleich ausgezeichneter wörter heraus zu finden. Sogar bei heiligen wörtern, die keinen eigennamen enthalten, wie gott, herr,

könig scheint das hervorheben nur kleinlich (in geistlichen büchern findet man GOtt, HErr): man hat auch wol in lat. drucken Deus, Dominus, Rex versucht, in griechischen nimmt an θεός, κύριος, βασιλεύς keiner anstoss.

Es ist nicht zu spät und leicht genug, einer so peinlichen und unnützen schreibweise zu entsagen, welche sich von uns lediglich Dänen und Litthauer (nicht Letten) haben aufbürden lassen, Schweden und Engländer bald nach den ersten versuchen, in richtigerem tact und gesunderem sprachgefühl, wieder ablegten. selbst in unsrer mitte ist sie nie völlig durchgedrungen: es gab noch im 17 und 18 jh. schriftsteller, die mit verschmähung der neuerung die althergebrachte einfachheit nicht verjähren liessen[1]). augenscheinlich rührt in den ausgaben deutscher dichter das widerwärtige brechen der verse oft her von häufung der gepreizten majuskel.

Wer den namen unsers volks mit T schreibt, sündet wider den sprachgeist; wer die sogenannte deutsche schrift braucht, schreibt barbarisch, wer grosse buchstaben für den anlaut der substantive, schreibt pedantisch.

---

[1]) von den meisten ausgaben der heil. schrift und der vielen gesangbücher abgesehn, in welchen das volk nie grosser buchstaben bedurfte, gebe ich hier beispiele. (Herpå anføres en stor del skrifter fra 1672 til 1827).

Hos os brugtes i skrift store og små bogstaver aldeles i flæng, således at man endog finder dem store midt i et ord; i tryk kom de store begyndelsesbogstaver i substantiver først ret i brug efter 1700, noget senere end i Tyskland; thi det er en bemærkning, der er så bekendt, at man næppe behøver at gentage den, at al vor udvikling er et efteraberi af Nordtysklands (hvilket man endog lige indtil vore dage har lovprist som et bevis på vore ypperlige fremskridt), så at enhver ting først dèr i nogen tid må have gjort sig gældende, förend den kan få indgang hos os Og det er naturligvis igen for en stor del en følge af den trældomsånd, der har hersket i vort undervisningsvæsen.

FINN MAGNUSSENS LITERÆRE PERSONLIGHED.

(Videnskabernes selskabs oversigt. 1850.)

Det er en gammel nordisk skik ved forefaldende lejligheder at tilbagekalde de afdødes minde, især deres, der som fremragende mænd have virket stærkt på sin tid og derved forberedt eftertidens fremskridt.

Når Videnskabernes selskab ligeledes har optaget denne skik, kan hensigten dermed ikke nærmest være at meddele de ydre momenter af den afdødes levned, der paa andre steder kunne findes anførte, men derimod at udhæve hovedsiderne af mandens videnskabelige virksomhed, samt den indflydelse, han i sin tid har haft på videnskabens fremme, og hine ydre omstændigheder kun for såvidt de dermed stå i forbindelse. Dette havde forfatteren af denne meddelelse for öje ved at nedskrive følgende udsigt over Finn Magnussens literære virksomhed.

Finn Magnussen er en af de fremragende personligheder, der ikke blot virke for sin tid, men langt ud over den; han var en af de få, der uddannede, ja i visse måder skabte den nordiske oldtidsvidenskab eller i det mindste på ny kaldte den til live. Men der er to höjst forskellige måder, hvorpå videnskaben fremmes: en forberedende, om jeg så må kalde den, og en mere fuldendt. Og de videnskabelige værker, hele den videnskabelige virksomhed, hvori en mands dåd kommer til syne, viser sig derved i

et ganske forskelligt lys. Ubilligt er det af den mand, der yder det ene, at kræve det andet; thi yder han noget mindre, så ligger måské mangelen hverken i ham eller hans ævner eller i ringere flid og udholdenhed, men, hvor disse engang ere tilstede, i de tilfældige omgivelser og omstændigheder, under hvilke han virker, i det trin, hvorpå videnskaben står, i den modtagelighed, der findes hos dens dyrkere, hos regeringen og folket, o. m. desl. Under andre omgivelser, i andre forholde, vilde han have ydet noget langt andet. Men unægtelig ligger der også i selve personligheden, i den opnåede åndsdannelse og det mere eller mindre stærke herredömme over de ret egentlig åndige kræfter, overmåde meget, som gör, at det videnskabelige udbytte bliver af höjst forskellig natur. Thi der er én åndstilböjelighed, der helst går ud på at samle og sammenstille; der gives en anden, der har mindre tilböjelighed til at dvæle ved det enkelte, det små, det usammenhængende, men derimod forener alle sine kræfter, for at frembringe, ikke i omfang, men i intensitet store værker. der for eftertiden altid ville stå som enlige, uopnåelige skabelser af en udmærket ånd, af en uforgængelig fantasi, og af en til det mest enkelte, men kun for det heles skyld, indtrængende forstand. Ligesom hin første åndsstemning frembringer forberedende værker, således frembringer den anden fuldendte. Finn Magnussen hører nærmest til det første slags (jeg tror ikke ved denne bemærkning at göre hans minde uret); ikke så, at han jo idelig havde hint större mål for öje, at han jo ret godt kunde erkende det, ja endog havde ævner til at nå det, men når han stundede derefter, og det gjorde han ofte, svigtede enten lykken ham eller stemningen, eller måské

61

begge, thi hvo kan dömme om de mange ting, der indvirke på den måde, hvorpå et åndsværk bliver til. Lad det nu forekomme nogen, at derved nedsættes manden, at det er noget, man må dadle; det er ingenlunde tilfældet. Hin forberedende virksomhed er i sit slags lige så stor, kræver lige så vel en stærk og kraftig åndsvirksomhed, som den mere fuldendte; og hvad der især bör påskönnes, den er aldeles nødvendig; det gode kan ikke blive til, förend mange forsøg ere gjorte på at virkeliggöre det. Den, der bryder vejen, kan ikke med det samme bane den; hans gerning er kun forberedende.

Det var en gunstig omstændighed ved Finn Magnussens liv, at han ved fødselen (1781) ligesom bestemtes til den retning, hans liv siden skulde tage. Hans fader, Magnus Olafsen, var lagmand, broder til digteren og naturforskeren Eggert Olafsen og den for sin dybsindige oldforskning bekendte Jon Olafsen; moderen var en datter af biskop Finn Jonsen og søster til biskop Hans Finsen. Sönnen nød også biskop Jonsens undervisning indtil dennes død 1796.

Privat demitteret til universitetet i København 1797, blev Finn Magnussen student 1798 og lagde sig, efter at have taget anden examen, efter juridiske studeringer. Faderens død 1800 kaldte ham tilbage til Island, hvor han 1806 blev sagfører ved Islands overret i Reykjarvik. Her møde vi en anden omstændighed i hans liv, som har haft megen indflydelse på hans senere virksomhed og stilling. Den bekendte Jörgen Jörgensen bemægtigede sig i nogen tid befalingen over Island; flere embedsmænd gave efter for magten, men Finn Magnussen modsatte sig med fasthed hans anmasselse, blev derfor truet med fængsel,

ja endog på livet, men slap dog med, at den selvgjorte høvding (ved resolution af 6 august 1809) erklærede ham uværdig til at anbetros nogen offentlig forretning i landet eller at føre nogen sag for dets domstole. Hans ved denne lejlighed udviste forhold tilvendte ham, da han siden kom til København, kong Frederik den sjettes personlige gunst; og denne, i forbindelse med hans øvrige fortjenester og hans nöje kendskab til Island, bidrog uden tvivl til, dels at han i sine studier fandt kongelig understøttelse, dels som Islands repræsentant blev en af de »oplyste mænd«, der 1832 samledes for at forberede provinsialstænderne, og senere 1835 blev kongeligt medlem af de rådgivende stænder.

1812 vendte Finn Magnussen tilbage til København, og at han paa denne rejse berørte Edinburg og trådte i forbindelse med Robert Jamieson og flere af Skotlands udmærkede lærde og ansete boghandlere, syntes at give et vink om, hvilken retning hans studier nu vilde tage. I København fandt han understøttelse og vejledning hos sine lærde og ansete landsmænd, Thorlacius og Thorkelin; og, imedens der for videnskabelighed i Danmark dengang kun var sørgelige udsigter, en velvillig og uafladelig velynder i videnskabeligheds forfremmer, gehejmeråd Johan Bülow til Sanderumgård, ved hvis understøttelse nogle af hans vigtigste værker, på den tid da boghandelen stod på meget svage fødder, ene kunde komme for lyset. Fra nu af blev nordisk oldgranskning hans bestandige, daglige syssel, og han virkede uafladelig og, under mange hindringer, utrættelig for den ved forelæsninger, ved deltagelse i literære samfund, ved nöje forbindelser med fremmede lærde, ved sin embedsstilling og ved skrifter. Ved kroningen 1815

62-63
overrakte han kongen et kvæde i runer (kvæði i rúnum) og fik titel af professor; 1816 blev han medlem af den kongelige kommission til oldsagers opbevaring; omtrent ved samme tid sekretær i det af Rask stiftede Islandske literære selskab, i hvilket han siden virkede som formand. 1816 blev det ham overdraget at holde offentlige forelæsninger over Nordens ældre literatur og mythologi, hvilke han i adskillige år holdt, dels ved universitetet, dels ved akademiet for de skönne kunster. 1822 blev han medlem af den kongelige Arna-Magnæanske kommission, hvis bestandige sekretær han var fra 1829. Hans virksomhed i det kongelige Nordiske oldskriftselskab begyndte med selskabets stiftelse og endte først med hans død. 1823 fik han endelig den embedsstilling, hvori han døde; først som medhjælper ved gehejmearkivet, medens Thorkelin endnu levede, efter Thorkelins død 1829 som gehejmearkivar. 1830 blev han medlem af Videnskabernes selskab. Hans virksomhed for literaturen, hvortil disse stillinger gave ham så fortrinlig anledning, kan naturligvis kun de mænd i det enkelte påvise, der virkede sammen med ham; men alene den omstændighed, at hans stemme sædvanlig var den afgörende, synes at vidne om, at hans deltagelse og indflydelse ikke har været ringe; om hans humanitet og elskelige færd i disse og lignende forbindelser har der stedse kun været én mening. Og de samme egenskaber viste han ved andre lejligheder, hvor han ikke kunde undgå at deltage i literære stridigheder. Han anfaldt aldrig, men måtte (f. ex. i den mythologiske strid) høre mange grovheder; til fornærmelser tav han, når sagen ikke kunde vinde ved at tale; var det nødvendigt at forsvare sagen,

gjorde han det med ro og uden lidenskab. Og han ihukom således Hávamáls:

> þrimr orðum senna
> skalattu þèr við verra mann;
> opt inn betri bilar,
> þá er inn verri vegr.

Finn Magnussen kan ansés som grundlægger af Nordens arkæologiske studium i vor tid, ligesom Rask var det nordiske sprogstudiums. Hans skrifter ere derfor som stråler, der gå ud i vide kredse; tiden var endnu ikke moden til at samle enkelthederne til énhed. Men hvor vi træffe ham, sé vi dog, at han havde et bestemt mål for öje; hvad enten han leverer bidrag til nordisk arkæologi, eller han betragter den kaukasiske menneskestammes ældste hjemsted og udvandringer, eller han oplyser steder af Ossian, eller meddeler bemærkninger om Picterne, eller han imødegår Holbergs hårde domme om Nordens oldsagn, eller han på ett sted samler alle de vidt og bredt adspredte efterretninger om Grönland, eller han forklarer de gamle nordboers inddeling af dagens tider, o. s. fr., overalt går han på spor efter og trænger ind i folkenes historiske fundamenter; og i almindelighed gör han det ikke blot med en usædvanlig lærddom, men han baner sig vej ind til de skjulteste kroge, og han dvæler med forkærlighed og oplyser med klarhed enkeltheder, der kun for ham, der havde gennemvandret alle literaturens utilgængeligste helligdomme, kunde stille sig i det klareste lys. Fra denne hans iver for at vide alt, at kende det dunkle, at se sammenhæng i de afbrudte og afrevne levninger, der for enhver anden ere uden nogensomhelst orden og forbindelse, udspringe også de fejl, for hvilke han, som enhver anden alvorlig og ivrig

gransker, var udsat: han forbandt undertiden det, som næppe på den måde ret vel lader sig forbinde, og hans fantasi skabte undertiden sammenhæng dèr, hvor den for den prøvende forstand ikke så let kommer til syne.

Hvad der idelig og længst har beskæftiget Finn Magnussen, hvad der, efter hans egen ytring, var hans kæreste literære syssel, er oplysningen af gamle nordiske indskrifter. Hans mangfoldige forbindelser her i landet og i udlandet satte ham i stand til at blive bekendt med alle ny opdagelser i dette fag, og hans lange studium og sindrige kløgt gjorde ham det muligt næsten altid, endog ved det første syn, at forklare dem. At de måtte forklares, følger af sig selv; det undlader en oldgransker ikke. Han læste indskrifter, som ingen anden kunde udrede, sædvanlig med meget held, skönt man vel nu almindelig antager, at han i to tilfælde har taget aldeles fejl: i forklaringen over obelisken i Ruthwel, og i forklaringen af Runamo. Den sidste har gjort mest opsigt i den lærde verden, dels ved den vidunderlighed, at en så ældgammel, så mærkelig indskrift, efter i århundreder at have været en uopløselig gåde, i vore dage skulde kunne forklares så fuldstændig, så uimodsagt som tilsyneladende uimodsigelig, og tillige på en så ejendommelig vis; dels ved den lige så store vidunderlighed, at denne forklaring, der var gået igennem den lærde verden, havde modtaget dens hylding, og deriblandt, ja først og fornemmelig, dette selskabs, der fremkaldte den, dog skulde være en fejltagelse. Skal man bebrejde nogen noget i denne henseende, så er det visst, at bebrejdelsen ikke nærmest kan ramme runefortolkerens minde; han meddelte i sin første umiddelbare glæde sin formentlige opdagelse til flere grundige lærde, og først efter

at de, ikke blot havde billiget, men havde beundret den, lod han den gå ud i verden. De vistnok meget beskedne og tilbageholdne tvivl, som bleve ham meddelte, måtte nødvendig vige for en så almindelig hylding. At figurerne på Runamo kun er et naturspil, hvilket ligefrem følger deraf, at de næsten hvert tyvende år have skiftet udseende, og at al læsning derfor er overflødig, kunde overhovedet ingen den gang vide med nogen tilforladelighed. Heller ikke forklarede Finn Magnussen Runamo selv, men en aftegning af de figurer, der antoges at være indhugne derpå: nogle af disse tegn havde aldeles udseende af sædvanlige runer, andre lignede de allerede bekendte og forklarede binderuner, og ved at anvende disse åbnedes der for videnskaben vished om herefter at kunne forklare alt, en fristelse, som enthusiasmen ikke let kunde skyde fra sig; det kan heller ikke nægtes, at når tegnene engang ere givne, så er læsningen snild nok. Medens skriftet om Runamo var under pressen, synes en ytring af forfatteren at vidne om, at også han blev berørt af det tvivlsomme i forklaringen, der alligevel, nu engang trykt, måtte stå, om end kun som et historisk mindesmærke; just derfor gav han sit skrift titel af Runamo og runerne; »thi,« sagde han, »ytres der nu så megen tvivl om forklaringens rigtighed, så må jeg stræbe at nedlægge noget mere i mit skrift, som kan give det værd for efterverdenen«; og det har han i flere henseender gjort. Skriftet er en rig kundskabskilde for enhver tilkommende runolog.

Næppe har nogen været således inde i sagaliteraturen eller kendt og gennemforsket de håndskrifter, hvori den er nedlagt, som Finn Magnussen. Derfor kunde han i fortalerne til de af ham i særdeleshed udgivne sagaer, i

65-66
Grönlands mindesmærker og i andre skrifter, som gave nogen anledning dertil, nedlægge en stor skat af bemærkninger om håndskrifternes oprindelse og sammenhæng, om forfatterne, om de nordiske, men især islandske slægter og de begivenheder, som dermed stå i forbindelse. Det kan ikke nægtes, at man også her støder på dristige hypotheser; men senere forskere have bifaldet flere deraf og støttet sig på deres skarpsindige forfatter. Disse arbejder ere også kun forberedende; det ligger i tingens natur. Først når der engang gives, ikke blot samlinger og brudstykker til den islandske og overhovedet den gammelnordiske literaturs historie, men en fuldstændig pragmatisk literaturhistorie, vil det blive indlysende for alle, hvilke vigtige bidrag Finn Magnussen dertil har ydet, hvor mange incitamenter han har givet den dybere granskning, og hvor meget lys han har bragt ind på nogle steder, der forhen vare ganske dunkle.

Endelig har han så godt som hele sit liv igennem beskæftiget sig med Eddaerne eller, hvad der vil sige det samme, med den nordiske mythologi. Dette studium er næsten blevet til under hans hænder. I Eddalæren, som Videnskabernes selskab tilkendte prisen, anstillede han en sammenligning imellem den nordiske mythologi og næsten alle folks på jorden af nogen betydenhed. Værket blev da mere en opsøgning og fremstilling af lighed, end en udvikling af mythologiernes forskel og den nordiskes særegne ejendommelighed. Opgaven førte dertil; havde den været anderledes, vilde forfatteren sandsynligvis have gået en anden vej. I sit Lexicon mythologicum gav han en udførlig fremstilling af alle de enkelte nordiske myther, en lærd samling så godt som af alt, hvad der om dem var

til. Det er utroligt, hvad dette skrift har virket i udlandet, hvorfra udbyttet da igen vendte tilbage til os; utroligt, hvor mange lærde der i det fandt tilskyndelse til at behandle enkelte mythers indhold eller at give udsigter over hele mythologiens sammenhæng; de færreste af dem, der have øst af denne fundgrube, have nævnt deres kilde, alligevel har den overalt givet deres forskning rigelig næring. Endelig har han for den lærde verden givet en oversættelse og forklaring af sangene selv i Edda Sæmundina, og for Norden i særdeleshed i den Ældre Edda. Herved blev mythologiens indhold først ret tilgængeligt for den större almenhed. I besiddelse af alle de foregående forskninger, af den store sprogskat, som Norden yder, tilligemed alle de nærliggende tungemål (selv Persisk og andre österlandske sprog lagde han sig efter til dette öjemed), og ikke uden poetiske anlæg, har Finn Magnussen i disse skrifter givet et grundlag til Eddas forklaring, som næppe Rask eller nogen anden dalevende videnskabsmand kunde give.

Disse vor lærde landsmands fortjenester bleve heller ikke upåskönnede. Lige til sine sidste dage, da tiltagende alder og følelsen af, at tiden vilde tage en anden og lettere vej, end den han havde banet, bevægede ham til at drage sig tilbage, så han prøver derpå. Næsten lige til hans død (den 24de december 1847) kappedes forfattere om at hædre ham, lærde selskaber at optage ham til medlem, fremmede regeringer, så vel som hans egen, at meddele ham beviser på deres yndest; og eftertiden vil taknemmelig erkende, hvor meget den kan lære selv af hans fejltagelser, hvor megen fremgang den kan vinde

67

ved at tilegne sig hans fuldkommenheder. Og de, der have kendt ham personlig, ville mindes hans utrættelige arbejdsomhed fra den årle morgen stundum til ud på natten, ville aldrig glemme den bonhommie, den beskedenhed, den elskelige humanitet og den sindige ro, der omgav hele hans væsen.

Anmærkninger.

De i tredje del af nærværende udgave foretagne afvigelser fra grundtrykkene ere følgende:

Om behandlingen af kæmpeviserne:

s. 16, lin. 2. en stærker rej for en stærkere rey
— 17, l. 13. og ser hun ud for og hun ser ud
— 22, l. 9. hans moder kom der for hans moder kommer der
— 22, l. 11. dronning fin for en dronning fin
— 24, l. 17. Sejer i din hånd, sejer i din fod for Sejer udi din hånd, sejer i din fod
— 24, l. 7 f. n. jeg agter ret aldrig for jeg agter mig aldrig
— 24, l. 2 f. n. tager til i vandet at flyde for tager til (på) landet at flyde
— 25, l. 9. bedre forvare for bedre bevare
— 25, l. 15. sig sværd for sit sværd
— 29, l. 8. sönder ginge for sönder gik
— 29, l. 6 f. n. *tager til i vandet at flyde* for tager til at flyde
— 31, anm. 2. Stolt Botelid for Stolt Botelild
— 38, l. 18. og ikke da for og ikke då

s. 38, l. 4 f. n. Ertattu völva for Ertattu vala
— 39, anm. l. 6. som mere formår for der mere formår
— 44, l. 2 f. n. sit brede bord for sit breden bord
— 44, l. 1 f. n. sender hannem ord for sender ham ord
— 53, anm. 3. mine öjen for mine öjne
— 57, l. 14 f. n. op ad land for op på land
— 60, l. 9. *of þat rèðu ríkir tívar* for *of þat ræðu ríkir tífar*
— 64, anm. 2. og jeg retter herved for og retter herved
— 66, l. 14. thi at der i det for thi at der i den
— 77, l. 2. *spretta, spretti* for *spretta, spratt*
— 77, l. 5. *spratte* for *spratt*
— 77, l. 8. kan for kunne
— 79, l. 14 f. n. hvilket rimer på *stinde* for hvilket rimer på *tinde*
— 87, anm. 4. mårskind, *mörðr* for mårskind, *marðr*
— 88, anm. 2. *fegrst* af *fagr* for *fegurst* af *fagr*

Den nordiske oldtids betydning for nutiden:

— 117, anm. sin samtids blik for sin fremtids blik
— 122, l. 7 f. n. hos sig selv for af sig selv
— 122, l. 5 f. n. de ere for ere
— 127, l. 3. skulle forenes for skal forenes
— 129, l. 2. kalde dets gamle minder tilbage for drage dets gamle minder tilbage.
— 144, l. 18. er fælles med for er tilfælles med
— 150, l. 5 f. n. Høner og Loke for Hœner og Loke
— 168, anm. l. 3 f. n. har forandret sig for havde forandret sig
— 177, l. 9 f. n. hverken kan indse gyldigheden for kan indse gyldigheden hverken

s. 182, anm. 1, nederst. *caput*, isl. höfuð for *caput*, isl. höfut

— 189, l. 7 f. n. fælles for tilfælles

— 198, l. 3 f. n. kan ikke for kunne ikke

— 213, l. 11 f. n. nordiske for nordisk

— 219, anm. alde Egne Navne for alde de Egne Navne

— 225, l. 9. isl. *ljóð*, *hljóð* for isl. *ljód*, *hljód*

Bonde, bryde og adel:

— 269, l. 16-17. øde steder for øde marker

— 270, l. 3. jordejer for lodsejer

— 271, l. 17. senere tider for andre tider

— 295, anm. 2. Langeb. Script. 4de d. s. 485. 476 for Langeb. Script. 4de d.

— 308, anm. 1, slutn. bestyrede det for bestyrede den

— 316, anm. 1, l. 12. hospitalet i *Awos* for hospitalet i *Aos*

— 332, l. 8-9. bådsmanden (háseti) for bådsmanden (håseti)

— 352, l. 6 f. n. nyt opdyrket land for ny opdyrket land

Følgende efterskrift til afhandlingen (Ann. for nord. oldk. 1847, s. 327) hidsættes her:

Forf. tror at måtte tilföje, at denne afhandling har henligget udarbejdet i flere år og ansås af forf. for altfor ufuldkommen til at udgives; da han imidlertid nu næppe tör vænte ved dybere forskning at kunne give den en större fuldendelse, har han ladet sig bevæge til at lade den udgå med de få tilsætninger, han for öjeblikket kunde give, i det håb at der i den måtte findes et og andet, som kunde tjene til oplysning i disse dunkle forholde.

SAMLEDE AFHANDLINGER

AF

N. M. PETERSEN.

FJERDE DEL.

KØBENHAVN.

FORLAGT AF SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITTERATURS FREMME.

G. S. WIBES BOGTRYKKERI.

1874.

Indhold.

Side

Nogle bemærkninger om modersmålet. 1852 . . . . . 1.

Nogle uddrag af forelæsninger vedkommende de nordiske sprog. 1861 . . . . . 180.

NOGLE BEMÆRKNINGER OM MODERSMÅLET.

(Indbydelsesskrift til Københavns universitets fest,
den 6te Oktober 1852.)

Når tanken fra sprogenes mangfoldighed i den vide verden drager sig ind til et enkelt folkeidioms snævre kreds, kan den med rette sige til sig selv: Der ude er meget at skue, her hjemme er meget at vinde. Modersmålet i fædrelandet er vor ypperste eje; og hvor vidt end tanken strejfer om, did skal den bestandig vende tilbage. I fædrenes land bleve vi til, i vor moders mål fik vi bevidsthed. Derfor elske vi dem, hvor ringe de end monne være. Vore fædres land er rigtignok kun en flak odde med et par holme; vort modersmål er indskrænket til få sjæle, og fra alle sider hårdt trængt og udsat for fare; men hvad om vi just derfor elskede dem desto mere! Vi ere et mildt, godmodigt folk, vant til at trænges til side og at nöjes med, hvad der bliver os beskæret; men vort land er velsignet af Gud, og ingen har hidtil ustraffet villet træde på vor nakke; vort tungemål er lifligt, og er af alle sine genvordigheder gået ud friskere og fermere. Det skal engang være vort eftermæle. — Med denne bevidsthed begive vi os til nogle betragtninger over modersmålet.

I.

Ved disse gå vi først fra vor snævre kreds ud i sprogenes mangfoldighed, for at se, hvilken plads det indtager i tungemålenes vide række. Da det står i vor magt at

stille en tubus hen for sjælens öje, at skyde den ud og drage den ind, som vi ville, at give den en vid synsmark og en snæver, så benytte vi os af denne vor ævne, og dreje den efterhånden hen over vore nærmeste formål, uden at lade os forstyrre af den mangfoldighed, der ligger udenfor dem. Dette vort serør vende vi da mod menneskehedens vugge; men hvor gik første gang denne vugges gænger? Alle spor vise hen imod østen, mod solens opgang. Kulturen vender sit åsyn der imod, ligesom den kristne vender sit mod Jerusalem, og Muhamedaneren mod Mekka. Men dette menneskehedens ældste sæde har ingen historie, kan ingen have. De omvankende horder efterlade ingen. Først når befolkningen trænges sammen imellem floder, sætter sig fast i frugtbare dale, opkomme stater, og i selskabet avles kulturen. Vor har sin vugge i det vestlige Asien; derfra vandrede den over til Nildalen og til Grækenlands øer og bjærgdale; sent spredte den sit lys over det dunkle Norden. Fra Asien til vor verdensdel danne de kaukasiske og de uralske bjærge to overgangspunkter; men overgangen er dunkel. Begge vise retningen mod nord. Tilknytningen er, skönt den historisk næppe kan forfølges, utvivlsom; thi den åbenbarer sig i én sprogæt, den kaukasiske (af Rask kaldet den sarmatiske, af andre den indisk-germaniske), den mærkeligste, som jorden kender, den, hvori videnskab og kunst fordum have haft og endnu næsten udelukkende have sit organ. I den hersker en bestandig strömning, en uafladelig bevægelse, en uophørlig udvikling, imedens folkene med enstavelsessprog blive stående hartad som en störknet masse; en uro, der vel er det sikreste tegn på, at ånden har sin gang i den, ånden, der ikke har arrigere fjender end inerti og stilstand (om det

2-3
så kun er våbenstilstand). Til denne vor sprogæt høre i det mindste syv klasser. De to første ligge i Asien: den indiske og mediske, i Forindien og Persien, begge i den nyere tid dragne for lyset, for at de, medens de hisset gå under, her kunne blive til grundlag for den ny civilisation; for at Norden og Østen kunne forenes og vise Syden tilbage til sine skranker. Den tredie og fjerde, den keltiske og lettiske, høre vel Europa til, men ere næsten forgangne. Af den keltiske, der för vor histories begyndelse fra sit hovedsæde Gallien var vidt udbredt, findes nu kun levninger i England (Kymrisk), i Irland (Ersisk), i de skotske höjlande og paa øen Man (Gælisk) og i Nedre-Bretagne (Armorisk). Den lettiske høres endnu kun hos Lithauer og Letter; den har ingen literatur, men har i sine former, trængt af sprogstammer og sproggrene fra alle sider, endda bevaret en stor del af Østens ældste skikkelse. Den femte, den slaviske, deler sig i en østlig (russisk) og en vestlig (polsk) stamme, hver i det mindste med sex sprog. De have begyndt en kamp, næsten på liv og død; og i den har det víst sig, at hvad der forhen hed individer, der strede for sandhed og ret, det er nu hele folk; hvad man för kaldte et folk, er nu en folkestamme. Den sjette klasse er den thrakiske (efter Rask; efter andre den græsk-rommerske). Renest åbenbarede den sig i Grækenland; i Italien blev den blandet med tshudiske og keltiske grundlag. Dens lighed med de nordiske tungemål er i öjne faldende. Men ligesom den var tidligere til, end disse, fik den også en ypperligere udvikling under Grækenlands skönne klima ved dets fri forfatning og folkets lykkelige naturanlæg. Det ædleste og mest ophöjede, der er tænkt paa jorden, også evangeliet, er

nedlagt i et af disse tungemål. De ere den europæiske kulturs fostermoder og amme; deres dyrkelse vil derfor aldrig ophøre i eller udenfor Norden; det vilde være at tilintetgöre menneskeheden. I sine börn hersker denne klasse endnu i Europas overvejende halvdel; men netop det ædleste går til grunde. Medens Grækenlands gamle sprog kun har bevaret sig i Nygræsk, indførte det verdslig sindede Rom sit sprog i de erobrede lande, hvor det, tildels blandet med folkesproget, gik over til de romanske tungemål, der dele sig i to grene, den pyrenæiske (Spansk og Portugisisk), den alpiske (Italiensk og Fransk). De tales af omtrent 78 millioner munde (tager man deres herredömme med i lande udenfor Europa, af i det mindste 90 millioner), foruden de mange, der tilegne sig dem næsten over den hele jord. Til syvende og sidst komme vi til vor egen klasse, den gotiske (man kunde kalde den den nordlige, modsat den sydlige). Goterne, efter hvilke vi have opkaldt den, have som bekendt vendt op og ned på Europa, förend de fik sig ordnede, og med sprogene er det uden tvivl gået ligeså. Den skiller sig ejendommelig lige så meget fra den sydlige (den græsk-rommerske med dens affødninger, de romanske mål), som fra den østlige (de slaviske sprog); og har spaltet sig i to stammer: den tyske (germaniske eller sydnordlige) og den nordiske (skandinaviske eller nordnordlige), hver med tre grene. Den tyske stamme (hvis man så for kortheds skyld vil kalde den) delte sig nemlig i de tre grene: den sydgotiske eller gotiske i og for sig (Møsogotisk eller Østgotisk, og Vestgotisk); den overtyske (Alemannisk, Frankisk og Nederrhinsk); den nedertyske (Sassisk, Frisisk og Angelsaxisk). Efter mange kampe i middeltiden udviklede sig heraf de

4-5
nyere mål. Oldsassisk blev iblandt andre til Nedertysk (Plattysk), der havde et ikke ringe herredömme og en ejendommelig karakter, men ikke kunde hævde sig som skriftsprog; af den overtyske gren derimod udviklede sig Oversaxisk og Höjtysk, der ved Luther blev Tysklands skriftsprog. Han stak en kvist i jorden; nu udbreder den sig som en stærk stamme med løvfuld krone over alle tyske lande, og er organet for henved 50 millioner. Fra Frisisk udgik Flamsk og Hollandsk. Angelsaxisk vandrede over til England og blev dèr moder til Gammel-Engelsk (Oldengelsk om man vil) og en af stifmødrene til det nuværende. En af stifmødrene, siger jeg, thi dette sprog har haft den besynderlige skæbne, ingen moder at have, men har været overgivet fra den ene amme til den anden. Tage vi nu ikke særdeles hensyn til de mindre folkeslag, så blive de, som have haft og ville have den største indflydelse på os: Europas hjærte, Frankrig, den evige uro i vor verdensdels urværk; Europas lunger, det höjtskrigende Tyskland; og vore to tugtemestere imod østen og vesten, Rusland, i hvis vide skød normannisk og byzantinsk kultur har samlet sig med de asiatiske horders blinde lydighed; og England, handelens og det praktiske livs utrættelige dampskib.

II.

Så vidt se vi klart for os, men komme vi nu nærmere til os selv og vore søskende fra oldtiden af, så begynder granskningen at famle, og antager det forunderlige præg af at være oprunden og formet efter politiske hensyn. Hvad man hidtil anså for afgjort, at Svensk, Norsk og Dansk samledes i en fælles rod, Oldnordisk, møder indsig-

5

else fra begge sider af os. Det tyske sprog, sige de på den ene side, strakte sig upåtvivlelig i gamle dage til Skagerak og Middelfarsund; i den oldnordiske literatur, eller som de ville have den kaldt, den oldnorske, sige de på den anden, har hverken Sverige eller Danmark nogen del. På den ene side ville de gerne have os, på den anden ville de gerne af med os. Föjelige ere vi[1]). Vort blik har ind-

---

[1]) Er vor föjelighed også et bevis på vor germanisme? J. Grimm (Gesch. der deutschen sprache, 1848, I, V.) siger i det mindste om sine landsmænd: »in unserer innersten art lag je etwas nachgibiges, der ausländischen sitte sich anschmiegendes, sollen wir von dem fehler bis zuletzt nicht genesen?« Og derefter vedbliver han: »vielleicht bevor einige menschenalter vergangen sind, werden sich nur drei europäische völker in die herrschaft theilen: Romanen, Germanen, Slaven. Und wie aus der letzten feindschaft zwischen Schweden und Dänen der schlummernde trieb ihres engen verbandes erwacht ist, wird auch unser gegenwärtiger hader mit den Scandinaven sich umwandeln zu brüderlichem bunde zwischen uns und ihnen, welchen der sprache gemeinschaft laut begehrt. wie sollte dann, wenn der grosse verein sich binnenmarken setzt, die streitige halbinsel nicht ganz zum festen lande geschlagen werden, was geschichte, natur und lage fordert, wie sollten nicht die Jüten zum alten anschluss an Angeln und Sachsen, die Dänen zu dem an Gothen wiederkehren? sobald Deutschland sich umgestaltet, kann Dänemark unmöglich wie vorher bestehen.« Hvad historien angår, da har jeg af den, fra det öjeblik den lukkede sin mund op indtil den dag i dag, lært så meget, at Danmark da som nu har bygget og fornyet sit Danevirke imod Tyskland og forsvaret det med liv og blod til det yderste. Beliggenheden er så heldig imellem de to have, at det uden den vel for længst var blevet et bytte for Østen eller Vesten. Med hensyn til de naturlige grændser er det ligefrem, at Jylland skyder ud fra Tysklands fastland; det skal derfor slet ikke undre mig, om Tyskland til sidst får sin villie, ikke mere, end at Sverige udvidede sine og sit sprogs grændser til Øresund. Det er såre naturligt, men det kan sagtens skære en i hjærtet at tænke derpå, da det ikke kan ske uden at skære Danmarks tunge af og at halshugge det.

5-6

til den allernyeste tid været og er atter nu vendt imod syden. Selv menigmand siger: den skandinaviske idé, det se vi, er et fantom. Hvad de spå, og hvad de ville, kan måské gå for sig snarere end de tænke. Og så —

Her, i den stille, rolige, af verdens omskiftelser uberørte forskning, vende vi os imidlertid bort fra politiske drömme, og ingen fordom skal blande sig ind i den. Men at bevæge sig i den, således som den nu atter stiger op fra et forlængst tilkastet svælg, er en uhyggelig fornemmelse. Hvad har bevæget Grimm, Tysklands og Nordens lærer, til at fordunkle sit fejrede navn ved at drage en forskningsmåde frem, som enhver sund anskuelse forlængst har forkastet, af enkelte afrevne, tilfældige lighedder i ordklang, uden forbindelse med sikre historiske kendsgerninger, at uddrage historiske resultater. Enhver må jo smile deraf, hvis han er vågen, eller, hvis han selv får et anfald deraf, redde sig fra det med et skrig, som efter et mareridt. Så nu skal atter Geter være Goter, og Daker Daner, og den gamle lire drejes på ny; ja *Δαοι* skal være *Δίοι*, Odins *Díar*; af *Δαχοι* kommer *Δαχωνες* (*Δαυχίωνες*), og et selvgjort folk *Dakini*, og deraf udspringer efter grammatiske love *Dani*[1]); og Alexanders Bessus finde vi igen i Besserne eller Basserne (björnene)[2]), hvorfor da ikke i Saxos Bessus, så have vi jo hvad vi behøve midt i Danmark. Og Jyderne, *Jutæ*, *Jótar*, ere livagtig ad grammatisk vej de germaniske *Eudoses* hos Tacitus[3]), altså fra Tyskland vandrede ind i Jylland[4]). Og på al denne

[1]) Geschichte der deutschen sprache, 1,192; 2,446. 734.

[2]) sst. 1, 198. 447.

[3]) Aviones et Angli et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones. Germ. c. 40. Det er et af de folk, der dyrkede Hertha.

[4]) Gesch. d. d. spr. 2,716. 738. Eudoses = Jutusjôs = J-ó-t-ar, Jyder.

6-7

bogstavvæv skulle vi grunde politiske fordringer. Det er dog en simpel kendsgerning, at lande- og folkenavne opstå af beliggenheden eller jordbundens beskaffenhed o. dsl., at de derfor kunne opstå, lignende hinanden eller fuldkommen ens, på forskellige steder hos samme folkestamme med samme grundsprog, uden at det står i den mindste forbindelse med folkenes vandringer, uden at det ene har taget navnet fra det andet; endnu mindre kan derpå grundes nogen politisk sammenhæng. Der var en Jæder (*jaðarr*) lige så vel på Møn som i Norge; der boede Ruger eller Roger i Norge og på Rygen, men de have intet med hinanden at göre som folk, skönt navnene ere ens. Fordi der boede Angler etsteds i Tyskland, og Angler i Slesvig, deraf følger endnu ikke, at det er ett folk, og at de Slesvigske ere de Tyskes efterkommere; landets navn Angel findes jo oppe i Helgeland i een Ongl med sine berömte minder om Hagbard og Signe[1]), og ovre ved England i Onglsey, det sydligste punkt, hvortil de norske konger udstrakte sine erobringer mod vesten[2]), o. s. v. Steds- og folkenavne for sig alene bevise slet ingen ting. Ellers kunde vi jo med rette sige, at vi have det rette stamland og det rette stamfolk til Tyskland; thi vi have jo Thy, *Þjóð*, i betydning af land, hvoraf *Þiudisko*, tysk, er kommet, og de tyskes stamfader *Tuisco* eller *Tiusco*, den af jorden oprundne, isl. *Þjóðan*, kunne vi let få henført dertil[3]); i vort lille Thy stikker Tyskland helt og holdent; herfra gik vandringen ned til Dietmarsken, hvis forfædre, Teutonerne, strede med Rommerne, og derfra udbredte

[1]) Landn. 3.17.
[2]) Hkr. 3,212.
[3]) jfr. Gesch. d. d. spr. 2,775. 790.

7-8
den sig i vældige folkeslag, der imidlertid ikke kunde glemme sin stamfader, som første gang stak hovedet op af jorden i Thy. Og eftersom vort Vendel (Vendsyssel) og Vendsherred i Fyn åbenbar er samme navn som Vendernes i Vindland, så kunde vi göre fordring på de vendiske lande, som vi desuden engang virkelig have erobret og, hvis vi kunne række så langt, på Veneternes land i det franske Bretagne (Vannes, cité de Vénètes) og på det spanske Andalusien (Vandalusien). Men forstanden er ikke uendelig som fantasien, den vil have sine grændser.

Hvad forskningen ved sprog og historie i forening kan udbringe som resultat består i det væsentlige, for såvidt det her kan være os til nytte, i følgende. Der boede en stor folkestamme fra Danmark og Sydsverige af til landene ved det sorte hav, med et almindeligt navn kaldet Goter; dens guder kaldtes *anses*, nordisk *æsir*. I følge de gamle beretninger gik de fra norden (derfor kaldt *vagina gentium* hos Jornandes) mod syden, og rystede det rommerske rige. Alle historiske efterretninger vise mod nord, som det punkt, hvorfra denne udvandring fandt sted; fra Scanzia eller Skandinavien til Weichsel og Donau; selv Sasserne boede først på den jyske halve, og gik derfra mod syden. Det er bekræftet med så mange historiske vidnesbyrd, at, når der spörges om dem, kan der ikke vel tvivles. Men en omvendt vandring må lige så sikkert have fundet sted; thi engang må jo indvandringen være sket, langsom fremskridende fra syden mod norden. Det have også de nordiske historieskrivere ment, i det de lade Aserne komme fra sydost, skönt de sætte det langt ned i tiden. Med klare ord sige de, at indvandringen skete fra Nordtyskland (Frankland og Saxland) til Danmark; et

par dunklere antydninger vise hen til en anden indvandring fra østen (over Garderige) til Sverige. Begge disse antager også Grimm; den norrøne hypothese, der ingen historisk hjemmel har, forkaster han (2,805)[1]. Fra Sverige, det er da klart nok, gik den ny kultur over til Norge i to skrå retninger, den ene mod Throndhjem, den anden mod Vigen; medens en ældre anseelig finsk kultur skødes mod vesten og norden. Men lad nu hvo der vil forlyste sig med at udføre det i sine enkeltheder, eller forlade alle historiske efterretninger og med edderkoppen spinde tråde ud af sin egen krop, som den første den bedste stupige river ned med sin fejekost. For os har alt det ingen interesse. Derimod er det ret mærkeligt, skönt i sig selv såre naturligt, at sprogoverensstemmelsen imellem det nordlige Tyskland og Norden er langt större end den senere blev, da de individuelle ejendommeligheder udviklede sig; så at de gamle have ret, som drage Saxland ind med i kredsen[2]; vi kunne, endog i selve literaturen, i de få

---

[1]) De, der ynde historiske slutninger uddragne af navne, have et fortræffeligt æmne i Odins anlæg af Sigtúnir. Thi Sigtúnir vidner jo ligefrem om Sigambrerne, hin stamme, som Tiberius omtrent 8 Aar f. Kr. flyttede over på den venstre bred af Rhinen, og som derefter forsvinder af historien, medens Keruskerne indtage deres plads i krigene med Rommerne. Just af denne stamme toges kongerne; en gren af den kommer atter til syne, den, fra hvis midte de frankiske konger udgå. Her have vi grunden til Odins vandring fra Vestfalen imod nord; og vi se med det samme, hvorfor hine frankiske minder fra Rhinen overalt, indtil det fjærne Island, ledsage Odinsdyrkerne. Ingulmarus fører os til Ingve-Frejr, o. s. v. O, alt det er klart som solen!

[2]) Tungan, er vèr köllum *norrænu* — *ok gekk sú tunga um Saxland*, Danmörk ok Svíþjóð, Noreg ok um nokkurn hluta Englands (Langebek, Script. 2, 34 eller Fms. 11, 412). Men Saxerne, véd jeg dog, have aldrig talt Norsk.

9

levninger vi have, følge denne udvikling, bestandig omskiftende, jo længer vi rykke mod nord, til den endelig får sin egen form på Island. Det ældste poetiske sprog er i mange henseender ram tysk, ligesom Eddas heltesange angå begivenheder ved Rhinen, og det bliver uvisst, om de endog berøre Danmark. Denne nöje forbindelse imellem Nordtyskland, Danmark og det sydlige Sverige i den ældste tid, til hvilken ingen historie rækker op, men som kun er til i sagn og sange, har ingen nægtet, thi den er altfor klar; men den har efterladt sig minder, længer end man tænker. Når Sjællands ældste kongesæde Lejre (*Hleiðr*, *Lethra*, *Hleiðrargarðr*) henføres til møsogotisk *hleipra*, σκηνη[1]), så er det både sandt og smukt; men hvis man deraf vil slutte, at sproget i Sjælland var møsogotisk, så må man også antage, at der taltes Møsogotisk på Island og i det nordlige Norge; thi på Island boede Thorkel Svarte i *Hleiðrargarði* eller *Hleiðargarði*[2]), og han stammede fra Grim Lodinkinn. Ved at lægge vægt på slige enkeltheder (hvoraf jeg vel har samlet en del, men som jeg ikke finder det værdt at spilde sværte på) forstyrrer man kun den fene nydelse, der kan haves af at forfølge den gradvise sprogudvikling. Isteden for at suge griller ud af det, er det jo netop en glæde at se, hvor stor ligheden har været i de ældste tider, at se en skare af ældre og nuværende tyske ord ganske uskyldig vanke om i Norden som i deres rette hjemstavn[3]), ja selv tyske konstruk-

---

[1]) Grimm, Gesch. d. d. spr. 2,735.

[2]) Landnámab. i Íslendingas. 1,224.

[3]) som *tún* på Island og det ældste kongesæde i Sverige, *Sigtúnir* t. zaun, engl. town.

9-10

tioner[1]). Det viser jo kun soleklart, hvad ingen tvivler om eller kan tvivle om, at Nordtyskland og de nordiske riger i sprog have udgjort en ældgammel oprindelig enhed, og at folkene derfor endnu skulle mindes den og i forening virke for udviklingen af en fælles kultur, der kan danne en mægtig modsætning mod den romanske imod syden og den slaviske mod østen. Det er og bliver dog det sidste og höjeste mål for al vor granskning.

Men ligesom enheden overalt i verden skyder ud i individuelle former, finde vi den også her i en stor del med gradvise overgange nærliggende dialekter, der atter kunne samles i to stammer; og fra det öjeblik, historiske efterretninger begynde, træde begge disse stammer klart ud fra hinanden med en bestemt grændse. De give hinanden navn efter beliggenheden: den ene benævnes efter nord, den anden efter syd. Således møde vi strax benævnelserne *Norðrlönd*, Nordlandene, og *Norðmenn*, Nordmændene, hos de frankiske skribenter *Northmanni*[2]) som

---

[1]) som: *er þú*, t. der du, for du som; f. ex. i Edda: *ræsir rekka er þú vildir Rán gefa*, du som vilde give Ran kongens mænd. Det kunde nok være værdt engang ved lejlighed at sammenstille de tyskheder, der findes ogå i Norsk; *snjallr* ser jo næsten ud som t. schnell; de Norske sige jo også te for at, t. zu; de bruge si, sin som t. sein.

[2]) En fyrir því at Fróði var allra konunga rikastr á *Norðrlöndum*, þá var hánum kenndr friðrinn um alla danska tungu, ok kalla *Norðmenn* þat Fróðafrlð (Snorra Edda, Arnam. udg. s. 374). Slaget ved Svolder kaldes frægust orrosta á Norðrlöndum (Fornmannas. III, 9) o. s. v. At de frankiske annaler næsten altid bruge *Northmanni*, Normanner, som de af vikingtogene altfor godt kendte, om alle de nordiske folk, ja endog stundum kalde landene Northvegia = Norvegr (Northmanni procedentes de Scanzia insula, quæ Northwegia dicitur), og at de indfattede Daner derunder, holder jeg for så bekendt, at bevissteder ikke behøves; i alt fald kan Adam af Bremens være nok (De situ Dan.):

10-11
en almindelig benævnelse; modsat *Suðrlönd* Sydlandene, og *Suðrmenn*, Söndermænd, sagaernes herskende udtryk for Tyskere[1]). Grændsen er egnen af Danevirke og ved Ejderen, *Œgisdyrr*, som den betegnende nok kaldes, thi her hører Øgers herredömme op; den tyske mythologi har ingen. På den ene side boede Saxer, på den anden Daner eller Nordmænd[2]); og vi behøve nu kun at gå imod nord eller imod syd, for at have begge stammer levende for os i deres underordnede grene.

Hver stammes enhed, skulde man tro, måtte føre til enighed imellem grenene, for at alle kræfter i samdrægtighed kunne samles til at bearbejde, nyde og forherlige den fælles åndige ejendom. Men det synes, som det i Norden skal gå til ligesom sönden for os; selv et nordisk fællesnavn vil man ikke vide noget af. Ligesom de tyske forskere, med J. Grimm i spidsen, sige: alt nordisk er tysk, så sige nu de norske, med P. A. Munch i spidsen: alt nordisk er norsk; der er intet oldnordisk til. Det er sandt, Oldnordisk, brugt om et for hele Norden i oldtiden fælles tungemål, er en ny benævnelse, og det står derfor til enhver, om han vil bruge den eller ikke. Rask har indført den (man sagde för: det gamle nordiske sprog); han mente, at ordet udtrykte netop hvad det skulde, og han var for beskeden til at kalde det Dansk, hvorved andre Nordboer syntes udelukkede. Han antog tillige, at

---

Dani et Suiones cæterique trans Daniam populi ab historicis Francorum omnes Normanni vocantur.

[1]) jfr. Steenbuchs afh. om benævnelserne af Norges land, af dets folk og af dettes sprog, i Saml. til det norske folks sprog og hist. 2, 388.

[2]) Saxones qui confines Nordmannis sunt. Annales Fuldenses.

der var hjemmel dertil i den gamle benævnelse *Norræna*, som han udledte af norrænn i betydning af nordlig, ikke som senere af norsk. Denne betydning har ordet endnu den dag i dag i Norge (norrøn, nordlig, om vinden. Aasen), ligesom norsk jo oprindelig er nordisk. Men jeg har allerede for længe siden bemærket, at lige så visst som *norrænn* om sæder og skikke o. desl. senere bruges i den afledte betydning norsk, således er, når der tales om sproget, ved siden af *dönsk tunga* og ensbetydende dermed, *Norræna* (*norrænt mál*), så vel tidligere, som ligefrem efter Islands forbindelse med Norge, at forstå som norsk mål, Nordmændenes tungemål. Den ældste og almindeligste benævnelse om Nordens fælles sprog er imidlertid *dönsk tunga*, den danske tunge. Vi have allerede nys set den anvendt ved frodefreden. Snorre begynder sin fortale til Heimskringla med, at hans værk indeholder frasagn om de høvdinger, der have talt på den danske tunge (er ríki hafa haft á norðrlöndum, ok á danska tungu hafa mælt), og det var jo især norske konger. Harald Hårfagers skjaldes lovsange over ham, forsikres der, skulle aldrig glemmes, så længe dansk tunge er til (meðan dönsk tunga gengr[1]); og de vare jo på Norsk. Olaf Tryggvesen var frægstr maðr á danska tungu[2]); og som genganger i Syrland tiltaler han sine landsmænd á danska tungu[3]). Om den norske Hagen jarl Eriksen synger Sighvat skjald, at han ætt gat bezta ungr á danska tungu[4]). Ligeså tillægger

---

[1]) Formannas. 10, 179.
[2]) Fms. 3, 10. 10, 364.
[3]) Fms. 3, 37.
[4]) Fms. 4, 73.

22

Ejnar Skulesen kong Olaf den hellige snilli fremst á danska tungu[1]). Under ærkebispestolen i Lund lå öll þjóð á danska tungu[2]); Sveriges og Norges kirker hørte derunder. Det franske Normandi blev erobret af Nordmanden Gange-Rolf; sproget, han bragte did, kaldes dansk (lingva Dacisca, hos Benoit: Daneis)[3]). Olaf Tryggvesen kristnede fem lande: Norge, Hjaltland og Ørkenøer, Færøer, Island, Grönland, men det havde sin store vanskelighed, da der vare få lærere eller præster, der kunde tale med dansk tunge (fara með danskri tungu)[4]). Og dette tungemål var det, der taltes på Island. De gamle islandske love sige det udtrykkelig, så vel som at det var det, som Danske, Norske og Svenske talte, hvorimod Engellænderne (enskir menn) udtrykkelig adskilles fra dem[5]). Om det, om sit moders-

---

[1]) Fms. 5, 357.

[2]) Knytl. kap. 80.

[3]) Depping. Hist. des expéd. marit. des Normands. 1846. S. 304; jfr. Estrups rejse i Normandi (Saml. skr. 3, 8.).

[4]) Fms. 10, 317.

[5]) Þann mann skal eigi í dóm nefna, er eigi hefir mál numit í bœrnsku á danska tungu, áðr hann hefir verið 3 vetr á Íslandi eða lengr. (Grágás, 1, 16). Ef síðarr koma út erfingjar þeir, er eru af danskri tungu, þá eigu þeir at taka arf ok bœtr, ef þær eru vaxtalausar. — *Norrœnir menn ok danskir ok sœnskir* eigu hèr arf at taka eptir frændr sína þriðjabrœðra og nánari, en at frændsemi *af öllum öðrum tungum en danskri tungu* skal engi maðr hèr arf taka (sst. 1, 188). Ef útlendir menn verða vegnir á landi hèr, *danskir eðr sœnskir eðr norrœnir*, ór þeirra konunga veldi 3, *er vár tunga er*, þar eigu frændr þeirra þær sakir, ef þeir eru út hèr, en af *öllum tungum öðrum en af danskri tungu*, þá á engi maðr hèr vígsök at sœkja (sst. 2.71—72). Ef skip hverfr ok sè eigi til spurt á 3 sumrum, enda sè spurt af þeim löndum öllum, *er vár tunga er á*, etc. (sst. 1, 218). Ef hèr andast útlendr maðr af danskri tungu etc. (sst. 1, 221). Nú andast enskir menn hèr eðr þeir er menn kunnu eigi hèr máli eðr tungur við, etc. (sst.

12-13

mål, taler Olaf Thordarsen Hvitaskald, der imellem årene 1236—1240 opholdt sig hos kong Valdemar Sejer i Danmark, og hos ham lærte i dette sprog at anbringe alle runestavene i en viss samling af ord, når han i sin sprogafhandling, *málfræðinnar grundvöllr*, siger: Stafanöfn eru sextán í danskri tungu[1]). Dette sprog kalder ligeledes Eystein i Digtet *Lilja*, omtr. 1358, sit modersmål (með danskri tungu. i þvílíku móðurmáli)[2]). Hertil kan endelig föjes det i min sproghistorie allerede anførte håndskrift (Arna-Magn. nr. 114 a. 4to), om hvilket P. A. Munch har oplyst, at det er skrevet i Norge imellem årene 1330—55[3]), og i hvilket det i brudstykket om Imbrudagar hedder: ymbres heita skúrer á latínu, en vèr blavndum saman latínu ok danskri •tunghu, þá er kollum imbrudagha þet er skúrdaghar, þíat þeir vóru first till regns setter[4]).

1, 224). Nú andast útlendr maðr hèr af Noregs konungsríki, þá skal hann arf taka hèr til burtflutningar eptir hann, hinn skyldasti frændi hans, þeirra sem þá eru hèr. Svá skal ok fara um arf danskra manna ok svenskra, ef þeir andast hèr. en af öðrum tungum en danskri skal engi maðr at frændsemi arf taka hèr, etc. (Jónsbók. 1280. Arfab. kap. 23). þat eru forn lög á landi váru, ef etc. En þat eru lög í Noregi ok á alla danska tungu, etc. (Grágas 2, 166, jfr. Íslendingas. 1847. 2, 486. 489). Ved siden af disse vidnesbyrd kan bemærkes det sted af vor bekendte historieskriver Ælnoth, der skrev omtrent 1110, hvori islandsk, Norsk og Dansk stilles sammen: Ysonii, qui etiam, ob hiemis ibidem vehementiam et longioris glaciei seriem, Glaciales, tam patria, quam Normannica et Danica lingva, vocantur (Langeb. Script. 3, 331): samt det, hvor Dansk og Norsk stilles sammen, omtrent 1220, i det det hedder om Knud den store, at han kallaðr er á danska tungu og norrœna Knútr ríki (Langeb. Script. 2, 426).

[1]) Snorra Edda, Rasks udgave s. 300. 302.

[2]) F. Johannæi Hist. eccl. Isl. 2, 401.

[3]) Annal. for nord. oldk. 1846, s. 154.

[4]) Se facsimilet deraf i fortalen til Rafn, Antiquités Russes et Ori-

13-14

Heraf er det nu indlysende, at det ikke er de Danske, der ved denne benævnelse af dansk tunge have tilegnet sig noget, som ikke kom dem ved, heller ikke er det nogen udlænding, men det er Islænderne og de Norske, historieskrivere og digtere, alle uden forskel, der fra arilds tid selv have brugt den og dermed erkendt sprogenheden. For ikke at støde nogen for hovedet med det tossede Oldnordisk, vil jeg derfor betjene mig af denne ældste og almindeligste benævnelse: den danske tunge, om det sprog, hvis grundlag jeg ansér for at være det almennordiske; eller jeg vil kalde det Islandsk; det sidste, fordi der dog vel ikke er tvivl om, at det er det sprog, der endnu lever på tungen og i skrifter hos Islænderne og ellers intet andet sted, så at de forholde sig til hinanden omtrent som Nygræsk til Græsk. Hvorfor skulde jeg kalde det Norsk? Hvilken del have de norske Nordmænd i dets literatur? Islænderne hører den til fremfor alle. Det var jo norske flygtninge, der ikke kunde holde det ud at være i Norge, som bosatte sig på Island; det faldt dem aldrig ind at kalde sig Nordmænd (Østmænd), hvorfor skulle de da hedde det nu? de kalde sig altid Islændere. Det var ikke som norsk stat, endnu mindre som vasalland men som fristat, Island fremkaldte sin blomstrende literatur. Den hørte efterhånden op, og forgik, da det blev forenet med Norge. Norge tilintetgjorde jo Islands frihed og dermed

---

entales, t. 2. Disse og endnu flere steder findes anførte i nys anf. afh. i Norske samlinger; men i det öjemed at svække deres beviskraft. Det forekommer mig dog endnu bestandig, at forf. skader sin egen sag ved at gå for vidt, ved f. ex. s. 442 at antage, at »Norrœna, nordenvinden, er ingen afledning af norrœnn; det er to aldeles forskellige ord.«

14-15

dets literatur; deri ligger der ingen grund til at kalde literaturen den norske.

Efter denne uhyggelige undersøgelse om en i sig selv ligegyldig sag, et navn, er det en lise at vende tilbage til tingen. At vi Danske skulde have del i den islandske literatur, i den forstand, at de have den fra os, er aldrig faldet mig ind, og jeg svarer derpå endnu: aldeles ingen have vi; den har udviklet sig selv på Island; men stoffet dertil have Islænderne, hine travle og flittige bier, hentet fra hele Norden og endnu længer borte, vel også noget fra Danmark. Det skulde være artigt nok, om man kunde oplyse, hvor meget; men hvad vi i oldtiden kan have haft er, som bekendt, henvejret og trådt ned af en anden kultur. Mærkeligt nok er det dog altid, at Islænderne, selv de der vare fra Norge, gerne udledte deres slægt fra danske konger, fra Harald Hildetand og Regner Lodbrog og hans sönner og døtre; de knyttede sig derved til den endnu sydligere Sigurd Fofnersbane: at sangene om ham derfor have taget vejen over Danmark, og ikke på én gang ere sprungne op i Norge, hvor man jo havde nogle af dem för Islands bebyggelse, kunde være rimeligt nok. At de ældste mythiske sange have været til i Danmark, kunde man formode deraf, at Saxo på Latin har opbevaret et brudstykke, der også haves på Islandsk (vexelsangen mellem Njord og Skade), og har i sin oversættelse bevaret indholdet af to strofer, som Islænderne ikke kende. At sådanne ældgamle danske sange kunne have vandret fra Danmark til Norge og derfra til Island, er ikke usandsynligt, da vort Bjarkemål fra Rolf Krages tid blev istemmet af Olaf den helliges skjalde i slaget ved Stiklestad. Der findes hos Saxo flere vers, der stemme så nöje med de

15-16
islandske heltesange, at man gerne kunde oversætte dem tilbage på Olddansk. Men vi ere langt fra at ville tilegne os noget, der ikke bevisligt hører os til. Fra vor middelalder have vi ligeledes så få, enkeltstående og sildige levninger, at vi ikke engang i sproglig henseende kunne godtgöre, hvor liden eller stor da egentlig vor sprogskat har været. Men så meget kan vel skönnes: at enheden dansk tunge opløser sig i flere dialekter: Svensk, Dansk, Norsk, Islandsk, af hvilke to og to ligge hinanden nærmest: Svensk-Dansk, og Norsk-Islandsk. Lige så lidet som det nu kan falde nogen ind at kalde Svensk Dansk, kan det billiges, når man vil tale nöjagtig, at kalde Islandsk Norsk. De ere også forskellige, skönt meget nærliggende dialekter. Omlyden f. ex. mangler i nogle tilfælde i Dansk og Svensk, men det gör den i de samme også i Norsk; den har udviklet sig i sin fuldstændige skikkelse på Island og mangler, som bekendt, også dèr i det ældste sprog. (Med den eller uden den have vi dog ordets malm i den danske tunge.) Norsk har tvelydene, Dansk og Svensk de enkelte, men disse findes ikke så sjælden endda i selve Islandsk (Med *ei* eller *è* som to nuancer af samme væsentlige ting have vi dog ordet i den danske tunge.) Sproglig talt kan det således heller ikke være rigtigt at kalde de islandske sagaers herskende sprog Norsk; det er og bliver ikke andet end Islandsk[1]). Det forekommer mig at være tingen selv, så simpelt og ligefrem sagt, at enhver, der med sproglig

[1]) Nordmændene selv skelne jo også imellem Islandsk og Norsk; det kan ikke undgås. F. ex. Barlaams og Josaphats saga, fortalen, s. XIV. Kun er det en underlig måde at tale på, at kalde den islandske literatur, medens den frodig blomstrede under fristaten, og ingen Nordmand havde med den at göre, *norræn* (norsk), men efter foreningen med Norge at kalde den *islandsk*.

opmærksomhed har læst et större stykke af disse fire idiomer, strax må kunne indse det. Med hensyn til sprogudviklingen i tiden, stå Svensk og Dansk, såvidt vi kende noget dertil, på det ældste trin; hvor afslidte de end nu ere, have de dog bevaret former, som Norsk og Islandsk, der stå på et yngre trin, have tabt[1]). Og Norsk ligger, det er jo lige så utvivlsomt, ulige nærmere ved Islandsk end ved Dansk. Det er derfor fuldkommen i sin orden, at når skriftsprog og folkesprog skal følges ad, som de dog vel skulde, er det aldeles unatur, at det danske skriftsprog har påtvunget sig Norge. Vil Norge uddanne sig et eget skriftsprog, så må det forskyde det danske: ikke blot kalde det Norsk, men göre det til norsk.

Hvis Dansk fjærner sig, som det gör, fra Norsk og Islandsk, så ligger den tanke temmelig nær, at det måské kunde høre hen til den tyske side, og at dets nærmeste slægtninge her måtte være at søge, medens måské Islandsk var skredet således frem i udviklingen, at de begge vare komne hinanden aldeles ud af sigte. Det har også været fleres mening. Det vilde have en betydelig indflydelse på bestemmelsen af, hvad den danske tunge var, og dens almindelighed. Så kan Bussæus (1733), Pontoppidan (1749), Vidalin og Jon Eriksen (1775), ikke at tale om Rask og P. E. Müller, ingensteds komme med deres »Islandica vel, si mavis, Danica antiqua, Septentrionalibus olim communis lingua,« »Nordens fælles ældgamle sprog.« Det vanskelige herved er at finde, hvad Dansk da kan have været. Mæsogotisk måské? Ærefuldt nok! Oldtysk? Frankisk måské? Når man kun ret vidste, hvad det var. Eller

[1]) Som vred, *reiðr*; enke, *ekkja*. Se P. A. Munch, om det ældste nordiske sprogs udseende, i Annal. for nord. oldk. 1846. s. 277.

17
Plattysk? det ligger nu lige ved hånden; Sassisk eller Frisisk eller Angelsaxisk? Jyder, Angler og Saxer toge jo England ind i samkvem; vi behøve ikke at skamme os ved bekendtskabet. Men til at foretage denne opdagelsesrejse fejle de fornødne hjælpemidler; det er at ro til Amerika med en slev. Det sprog, hvori Ulfilas oversatte evangeliet langt borte i Møsien, skulde være talt i Danmark? Nogle navne som Lejre, hvorom jeg allerede har talt, lade sig oplyse deraf; men tydeligere vidnesbyrd ere: indskriften på et af guldhornene, der hidtil har været læst i alle slags sprog, men nu viser sig at være Møsogotisk, så at de holtingske gæster, som forekomme deri, betyder vore holstenske venner. Hvor det horn er fra, véd imidlertid ingen. Og indskrifterne på de blekingske runestene? Af dem kan man udbringe et enkelt, endda meget tvivlsomt ord, men kun af én nogen sammenhængende mening; og det, man mener at få ud, er dog ikke møsogotisk; og af deslige sprogbrokker skulde man da slutte til sproget i det hele, og atter derfra til de ældste beboere af alle disse lande, ikke blot til dem, hvor runeindskrifterne findes, men til selve de större hovedlande, Sælland, Fyn og Jylland, hvor der slet ikke findes sådanne indskrifter![1]) At beundre den skarpsindige lærddom er ett, men at antage dens resultater, når de støtte sig på så svage underlag, er noget andet. For mit nærværende öjemed har det heller ingen betydning, jeg måtte kun berøre det. At Angelsaxisk (thi det er dog kun det, som her kan komme i betragtning) skulde være talt i Nörrejylland eller overhovedet i Danmark, véd jeg just ikke, nogen har antaget;

[1]) Se P. A. Munch, Om Danmarks ethnografiske forhold i de ældste tider, i Annaler for nord. oldk. 1848.

derimod finder man hyppig ytret, at det danske sprog i Slesvig og en del af Jylland, ja, overhovedet i Danmark, har lidt betydelig forandring ved Angelsaxisk; og det forstår sig, at man af dette, som af endnu fjærnere nordtyske tungemål, kan hente mange oplysninger til vort sprog. Men at Angelsaxisk skulde være stammen til vort modersmål, er noget ganske andet. For den ældste tid kan man ikke sige noget derom, da man af sproget i Angel för udvandringen ikke har noget mindesmærke, eller nogen efterretning derom. De ældste mindesmærker i Sönderjylland ere danske; det sprog, som endnu den dag i dag tales af almuen dèr, er jo Dansk, og de prøver, (de tolv fabler), der skulde bevise, at det var en blanding af Plattysk og Lavdansk, have jo netop víst, at det er Dansk. At det angelsaxiske eller oldengelske, efter dets udvikling i England, f. ex. på Knud den stores tid, ved missionærer, myntmestere, håndværkere o. desl., skulde have fremkaldt nogen hovedforandring ved vort tungemål, savner alt tænkeligt bevis. Til sådanne fremkomme, tör man da blive stående ved Rasks mening[1]), som han senere nöjere har udviklet: at Angelsaxisk har alle de hovedtræk til fælles med de germaniske sprog, hvorved disse skille sig fra de skandinaviske, og Dansken tværtimod har dem alle til fælles med Islandsk og de øvrige nordiske sprog. Det er det afgörende. Med Gram, der ubillig sked Islandsken til side, kan man derfor hente oplysning om mangt et udtryk i ældre Dansk, men den bör ikke søges dèr, når den lige så godt kan findes i Norden selv. Og altfor let tör man da heller ikke tage sig den ting, at bestemme »om ord

[1]) Saml. afh. 1, 296.

18-19

og former i vort modersmål har mest lighed med angelsaxiske eller islandske», og om der gives »danske ord, som det islandske aldeles mangler«[1]). Med forundring vil man iblandt de sidste se ord anførte som: får, hör, sul, af hvilke det første jo er et ganske bekendt ord, og de sidste endog forekomme i Edda (*hörr; sumbl, sufl*, sul).

Går man endnu længer tilbage, så kan vort modersmål, ligesom den hele sprogklasse, have været påvirket af de tvende ældste tungemål: Keltisk mod vesten, Finsk mod østen; og det er mærkeligt nok, at vi indtil den dag i dag have enkelte ord som pog og pige, muld, avne, ræv (t. fuchs, isl. *fox* og *refr*), der ere levninger deraf. Grimm har leveret meget interessante bidrag til oplysning herom[2]); men denne undersøgelse ligger så fjærn, at jeg kun i forbigående berører den, for at have alle vore sprogkilder på én gang samlede. Tænke vi os Kelter og Finner engang boende nær ved hinanden, og en ny kultur kommer indvandrende fra syd mod nord, så splittes de ad, hver til sin side; og der kunde da ved folkenes samkvem danne sig en dobbelt ordströmning, en vestlig eller keltisk, og en østlig eller finsk. Der er uden tvivl grund til at antage, at også Söndermændene (for at bruge dette fællesnavn om alle Tyske under ett, i mangel af et bedre) have tvedelt sig: mod vesten Germaner (Germanner? *mennskir menn?*) med en stamfader Mannus (*mannr, maðr*), mod østen Goter med en stamfader Gaut (af *gjóta, gaut*, efter P. A. Munchs fortræffelige oplysning derom); hvorved da enhver vil komme til at tænke på Sveriges Mannland og

---

[1]) fortalen til Molbechs danske ordbog, s. XLI.

[2]) f. ex. i hans afh. Ueber das finnische epos, i Hoefer, Zeitschrift für die wissenschaft der sprache. 1ste theil; Gesch. der deutschen sprache 2, 758 o. fl. st.

Götland. I Danmark have vi samme tvedeling, som Saxo tydelig har udtalt i sine Dani occidentales og Dani orientales (grændsen er Store Bælt) med hovedstæderne Lejre og Viborg. Endnu længer mod syden, men naturligvis ikke umiddelbart, findes der atter en dobbelt ordströmning, en vestlig fra Italien og Gallien, en østlig fra Thracien og Grækenland; begge veje føre gennem Germaner og Goter. Mod vesten have vi igennem Keltisk stået i forbindelse med Latin (*lögr*, lacus); mod østen med Græsk (*θαλαττα*, t. salz, isl. *salt*, havet, Østersaltet). Af Kelternes indflydelse i Italien må det vel forklares, at ligheden med Latinen, hvilket endnu er kendeligt, er större end med Græsken i dens blødere former, hvorimod Dorisk står det nordiske nærmere.

III.

Fra de ældste tider, hvor forskningen nødvendig står svævende frem og tilbage imellem forskellige anskuelser, der alle, fordi der intet helt ligger for dagen, kunne finde noget at hænge sig ved, og hvor hampen, når den først er fæstet på sin rebslagerkrog, kan spindes ud så tynd og så løs, som man vil, hvor granskningen derfor indeholder hinanden modsigende forestillinger, dels om vort folks oprindelse og stilling, dels om den gamle danske tunges område, begive vi os over til den historiske tid. Når vel spundet seglgarn her kan sno sig sammen til et stærkt tov, der er fæstet i Norden, så trænge vi ej til mere, så skal det blive siddende fast der, indtil vi selv finde for godt at tage det af og kaste det over til sydens barke.

De historiske efterretninger, som Islænderne selv have efterladt os, tale næsten på hvert blad om den levende

20-21
forbindelse, der fandt sted imellem alle de nordiske lande; Danmark er ikke blandt de sidste, der drages ind i denne kreds. Derfra udgik vikingstoge; derover gik pilegrimsvandringen nordfra til Rom; der samledes handelsskibene Øresund (Eyrafloti). Knud den stores sön Svend Alfivesen blev konge i Norge; Olaf den helliges sön Magnus hin gode blev konge i Danmark, og stred med sine Nordmænd paa Lyrskovshede mod Venderne, for at forsvare Danmarks grændse. Aldrig høre vi tale om forskelligt sprog, skönt sansen var åben for iagttagelsen deraf, og vidste at skelne imellem Engelsk og Norsk,[1]) imellem Norsk og Tysk.[2]) Islandske skjalde droge om fra Norge til Danmark, til Sverige, til England under Knud den store; de aflægge besøg ved Dankongens hird og foredrage deres vanskelige, indviklede sange, eller dvæle dèr i længere tid. Fra Knud den store af, hos hvem Thoraren Lovtunge digtede sin drapa Hovedløsen, da kongen, der nok forstod sig på Nordens digtekunst, blev fortörnet, fordi skjalden vovede at byde ham en flokk, til Svend Estridsen og hans moder, der så godt kunde lide Holums første biskop, Jon Ögmundsen, ja selv til den tysksindede Svend Grade, på hvem Ejnar Skulesen hævner sig ved et smædevers, og endelig til Valdemarerne, under hvilke Danmarks herligheds sol för sin nedgang udskyder sine stærkeste rødmende stråler; hos Valdemar den første, hos hvem Arnald Thorvaldsen (Arnoldus Thylensis?) er hjemme, og hos Valdemar den anden, af hvem Olaf Thordarsen Hvitaskald lærer runer, — aldrig hører man tale om forskelligt sprog.

[1]) fortællingen om stallaren Styrkar, i Hkr. 3, 165.
[2]) fortællingen om Söndermanden Tyrker i Vinland, i Antiqu. Americanæ, s. 35.

Hentede man måské fra Island sproglærere, ligesom nu fra Frankerig? og fik Danmarks unge kongesönner undervisning i Islandsk, ligesom siden i Latin? Men så hirdmændene? de forstode jo også de islandske omskrivninger, og skjaldene rejse jo om i Danmark og Sverige og tale med bönderne, og der er aldrig noget i vejen. Så er det da nemmere at sige: at hele landet var et islandsk akademi, hvor hele folket var lærlinge; de sugede lærdommen ind med modersmælken.

Men var sproget i Danmark således den danske tunge (tingen synes virkelig så simpel, at man må undres over, at der kan vækkes tvivl derom, som om man vilde spörge, om der tales Tysk i Tyskland), så må uudslettelige spor deraf være påtrykte vor historie; thi man kunde vel skrive den på Latin, men dog ikke udslette de historiske navne. Til hvilket sprog høre de? Thyre Danebod, *Danabót*, kaldes ikke således, fordi vi under hende gjorde bod og bedring, men hun var vor lyst og trøst (isl. *bót*). Hendes sön Knud Danaast var de Danskes kærlighed (isl. *ást*, endnu jysk ast). Svend Tveskæg, det vide vore krönnikeskrivere meget godt, hed egentlig Tjugeskæg (isl. *tjúguskegg*, af *tjúga*, en tyve).[1]) Harald Hein eller Hén forstå vi nu ikke, med mindre vi kende isl. *hein* eller norsk hein, henn (en fin hvæssesten), men almuen i Danmark, der gav kongen tilnavnet, har sikkert taget det af sin egen mund. Erik Emune (thi således er ordets rette form), den uforglemmelige, vil altid for sin grumhed mindes, ligesom hin strænge vinter på Island (1290—91) af samme grund

[1]) Oversætteren af Dahlmanns Danmarks historie gjorde det til et gaffelskæg, så ordet forlod os som en høtyv, og kom tilbage som en gaffel.

21-22
hed *Eymuni hinn mikli.*[1]) Henrik Skateler mene nogle havde skade i låret, men når vi sætte navnet om på Islandsk: *Skötulær* så synes oprindelsen ikke at ligge langt borte (isl. *skata* en rokke, en af sin skæve figur noksom bekendt fisk). Om Svend Trøst, Niels Ebbesens svend, få vi først den rette forestilling, når vi tage isl. *traustr* til hjælp, o. s. v. Ælnoth[2]) siger os, ligesom Islænderne, at Svend Estridsen døde i *Suddathorp* i Sönderjylland, og forklarer navnet ved *villa cœnosa;* Langebek véd ikke, hvor han er kommen til den forklaring, med mindre han har taget d. sod i betydning af dynd; isl. *suddi* klarer det; stedet var dog ikke nogen islandsk koloni. Var det så, så vare alle vore købstæder og landsbyer det også, thi vi kan ingen rede finde i deres, end ikke i deres gaders navne, med mindre vi tage Islandsk til hjælp. Når vi kende navnenes ældre form, så finde vi ligefrem forklaringen i Islandsk, selv om vi have tabt ordene i vort eget sprog. Viborgs gamle Navn Viberg forklarer Ælnoth os[3]) just således, at vi deri gense Islændernes *Vèbjörg;* Odense gengiver han[4]) som *Othens vi*, netop ligesom *Knytlinga* (*Óðinsvè*[5]); i Århus's våben står der, enfoldigt nok, et hus med årer, men i vore krönniker skrives *Arus*, der ligefrem er isl. *Árós*; at endelsen i Kerteminde er mynne og kommer af mund, ligesom i en anden tankegang vore gamle visers at minde (kysse), se vi først klart af den danske tunge. Djernisse, i sin gamle form Digernes, må i en viss henseende

---

[1]) Isl. Fèlagsrit, 14, 50.
[2]) Langebek Script. 3, 337.
[3]) hos Langeb. s. 361.
[4]) s. 363.
[5]) Fms. 11, 266, 309.

for nar (*þát væri þá hád en ekki lof*). Lige så visst måtte indskrifter, der skulde bevare fædrenes minde, være i de indfødtes sprog, i det, man talte overalt i landet. Hvad skulde bevæge vore forfædre til, i et andet tungemål, end i landets eget, at sætte eller lade sætte indskrifter, der skulde bevare de afdødes minde hos alle, som boede der i egnen, hos enhver vejfarende, som drog der forbi (thi de sattes jo netop derfor ved vejen[1]), hos börn og börnebörn? og det stedse og alle steder og over alle, over bonde og herse, som over konge og dronning, ikke en enkelt gang, men år ud og år ind, næsten dag for dag i flere hundrede år. Det lader sig endnu mindre antage, når man betænker, at der findes runeindskrifter i Danmark som i Sverige, hvori runehuggerens navn, stundum med de udtrykkelige ord, at den og den hugg runerne, (*hjó rúnar*), tilligemed angivelse af hans slægtskab eller forbindelse med den eller dem, over hvem stenen var sat: af stifsön over stifmoder, af broder over broder, af kampfælle over hans stalbroder, af den undergivne over hans drot og herre, af undersåtten over hans dronning[2]). Til visse vare de ikke fremmede. Og skulde nogen endda tænke, at det dog må have været Islændere, siden de overalt indhug islandsk sprog, så er det påfaldende, at de således velsignede det hele øvrige Norden, men ikke Island selv: thi runestene dèr ere sjældne, hvorover allerede Brynjulf Svendsen klagede («runarum in hac insula paucitas, aut verius egestas» siger han), så at han endog mente, det vel kunde være den danske kong Valdemar, der havde bragt hans landsmænd

---

[1]) Hávamál 73.

[2]) Hos os f. ex. Tillitsestenen fra Låland, hos Vorm: Tóki risti rúnar eftir — góða stjúp móður sína.

25-26
på glid (»ut, si conjecturam facere liceat, facile existimem, Valdemarum Daniæ regem suo exemplo veternosos Islandos excitasse«[1]). Om skjaldenes rejser fra land til land, ja derom finder man nok i sagaerne; men hvor findes der om omrejsende runemestre et eneste ord i nogen historisk kilde?

Det vilde være fornöjeligt, hvis man nu kunde gradvis følge disse indskrifters sproglige udvikling indtil vort gamle lovsprogs begyndelse, til Absalons dage; men det vil næppe lykkes. For hedenskabets tid og den, der ligger nær ved kristendommens indførelse, have vi i vore runestene vidnesbyrd nok (Glavendrupstenen fra Fyn, Tryggevælde- og Snoldelevstenen fra Sjælland, Tirstedstenen fra Låland, Jellingestenene fra Nörrejylland, de to slesvigske fra Sönderjylland, Glimmingestenen fra Skåne), der uimodsigelig oplyse, at sproget til den tid var det samme som dansk tunge; men hvor længe det varede, för sproget gik over i sin senere skikkelse, kan næppe oplyses, fordi indskrifternes tid ikke med nogen sikkerhed kan angives. Brønderslevstenen fra Ålborg stift (*Sven sun Germuntar til miskunta. kirkja er Kriste kent mannom*) viser endnu de fuldstændige endelser efter kristendommens indførelse, men hvor længe efter kan næppe siges; og de skånske indskrifter (Åsumstenen hvori Absalon og Asbjörn Mule nævnes, og på hvilken derhos forekommer: *Krist Mariuson hjalpi þem, er kirkju þessa gerðu*) oplyse ikke mere, end hvad ingen nægter, at det gamle sprog i Skåne har holdt sig længe. Der er således (for det nuværende Danmark) en åbning i vort sprogs udvikling, som vi ikke kan udfylde. Vort land lå åbent for en kultur af en ganske

[1]) Wormii Epistolæ, 2, 1040.

anden art; der strøg en sviende vind hen over vore sletter, der endog fejede vor historie bort. Hvad have vi tilbage af den rige historiske kundskab, som Svend Estridsen besad, uden nogle uforståelige brokker, som Bremermunken bevarede? Hvad kender Saxo selv til Nordens berömteste konge, Knud den store? han lader ham dø i Rouen. Under Svend Sviende se vi tyskheden vandre ind med våbenklingen og sylen i hånden, og med tysk sang på læben. Først ved Absalons kraftige dåd bliver folket vakt til bevidsthed. Fra denne tid have vi Viderlagsretten, givet af Knud den store, varende i otte kongers tid, indtil man i den niendes, kong Nielses, veg fra den; og den var endnu til i modersmålet i Svend Ågesens dage.[1]) Indholdet have vi udførlig på Latin, hos Saxo og Svend Ågesen; de følge samme orden, og have nöje kendt originalen; men hvad vi på Dansk have deraf, er kun et brudstykke af et udtog. Det er ikke loven selv; det taler i fortiden; Knud den store er ikke som en lovgiver, men han var; det siger ikke som en lov: så skal være, men så skulde være, det refererer kun. Det er et underligt stykke sprogarbejde, mishandlet af afskrivere og slet udgivet, og det ældste håndskrift, som den første udgiver, Resen, benyttede, er derhos tabt. I visse måder ser sproget forældet ud; det har hist og her gamle endelser og böjningsmåder, men på andre steder, hvor de skulde være, mangle de aldeles; ja, det er så forvansket, at der hyppig findes bløde medlyd (*lada*) for hårde, en overgang, der først fandt sted efter 1400. Af dette brudstykke kan man

---

[1]) Constitutiones nostra vernacula conscriptas in latinum sermonem transferre conatus sum. Langebek, Script. 3, 142.

27

således ingenlunde slutte, at sproget var således forhutlet på Absalons tid; det gamle håndskrift må være mishandlet af senere afskrivere, hvem det var ligegyldigt, hvorledes sproget var, når de kun fik meningen; som det var det samme om de skreve *sveit* eller *sveet* (forskellen hørte de næppe), *i gamlæ Knuths daghum* eller *daghæ* o. s. v.; men i dette forhutlede brudstykke kan man endda genkende den danske tunge, tildels med de oprindelige former; f. ex. *vetherloghin stark* og *stindh* (isl. *viðrlög*), *hirdh mikla*, *rætta thöm rettelike male* (*måle*) *therre* (isl. *rètta* og *máli*), *gen herræ sinum*, *annar time*, *jarnbyrth*, *nithingsorth*, *meth tvigge vithirlaga manna vitne*, *dömæ* (exempel), *vraka* (isl. *reka*), o. s. v. Netop i Absalons dage finde vi også vore tvende historieskrivere, Svend Ågesen og Saxo Grammatikus, stærkt beskæftigede med Islændernes sagaer og sange. Svend Ågesen begynder, ligesom Islænderne, kongerækken med Skjold, og siger, at dennes efterkommere kaldtes Skjoldunger *modis Islandiensibus;* han dvæler, ligesom de, ved *Thyra Danmarkebot*, *decus Daciæ*, og *Danavirki*, ved Palnatoke og Jomsborg (*Hyumsborg*); Erik Emune forklarer han ved: *æterna dignus memoria.* Af egennavnene hos ham (*Danmarkebot*, *Haraldstathæ*, *Fjalinsleve*) kan man se, ligesom på runestenene, at *r* var bortfaldet i endelserne *-ar*, *-ir*, hvilket ikke er så underligt, da Islandsken også kaster *r* bort efter medlyde, eller selvlyden bort foran *r*[1]). Saxo har, efter den almindelig

[1]) Gíslason um frumparta íslenzkrar tungu, s. 73. En anden analogi hermed, der viser, hvor almindelig og naturlig denne overgang må have været, er de romanske sprogs udvikling af Latinen; det ene kaster endelsens medlyd bort, det andet selvlyden foran den: *tempus* bliver til ital. *tempo*, hvor *s* er bortfaldet, og

antagne mening, øst en stor del af sit skrift af Islænderne's skrifter[1]); og hans sírlige latinske, med mange omskrivninger opfyldte, oversættelse af de gamle danske sange (»patrii sermonis carmina«) viser, at han har haft de samme ord for sig, som vi endnu læse hos Islænderne; f. ex. af Bjarkemålet:

Vekjat ek yðr at víni
nè at vífs rúnum,
heldr vek ek yðr at hörðum
Hildar leiki.

Hos Saxo: Non ego virgineos jubeo cognoscere ludos,
non liquidum captare merum.
Evoco vos ad amara magis certamina Martis.

En levende forbindelse mellem Island og Danmark, grundet på den nöje sprogforbindelse, tör man således antage at have fundet sted indtil 1200 og en god stund derefter.[2]) Og man kan derfor indtil den tid i vore latinske

---

til fr. *temps*, hvor *u* er bortfaldet. Vejen står da åben til at kaste hele endelsen bort, hvilket også vi have gjort.

[1]) »Tylensium industria, quorum thesauros historicarum rerum pignoribus refertos curiosius consulens, haud parvam præsentis operis partem ex eorum relationis imitatione contexui.«

[2]) Hvad om man engang samlede de historiske vidnesbyrd om den levende forbindelse imellem Norge og Danmark, og så efter, om her forekommer den ringeste hentydning til et forskelligt sprog, således som i England mellem Dansk og Angelsaxisk. De have dog færdets meget med hinanden, i krig og i fred, i handel og vandel, i viking og på pilegrimsfærd. De have haft konger sammen, og besøgt hinandens helgengrave; selv klostrene have vedligeholdt forbindelsen (en dansk mand, fra Århus, stiftede imellem 1220—1240 de første Dominikanerklostre i Nidaros, Bergen, Oslo og Lund. Langes Norske klosterh. s. 103). Der har været lejlighed nok til at bemærke forskellen i sproget, hvis der var nogen påfaldende. Der falder mig ikke noget sted ind, hvor der er tale om nogen sådan. Det bekendte ordspil med *kraftr* og

29

diplomer finde enkelte danske ord (desværre ere de få), hvori man tydelig kan genkende den danske tunge og dens ældste former; f. ex. in *lansunning* i et diplom i den esromske kodex fra omtrent 1170[1]), isl. *landsynningr*, sydost; i et ligeledes sjællandsk diplom fra omtrent 1171 i

---

á, som Jomsvikingesaga omtaler (kap. 47), da den danske Jomsviking skal halshugges af en Nordmand, vidner ikke om nogen sprogforskel, men viser, at denne sagas forfatter i det mindste har antaget, at der ingen var. Længer hen i tiden, i kong Sverres dage, finder man en forbindelse mellem Norske og Danske ved rejsen til det hellige land, 1191—94. (De profectione Danorum in terram sanctam. Langebek, Script. 5, 341.) Fem navngivne anseelige danske mænd sejle til Norge, for at forene sig med norske under høvdingen Ulf fra Laufnes. Denne holder en tale, hvori han blandt andet siger (s. 357): »illud ubique usitatum proverbium nostrum non fallit, quo dicitur: *Bóndi byr eigo, en braðr er andróðr.*« Det er Norsk, passende i en Nordmands mund; men påfaldende er det, at rejsebeskrivelsens forfatter selv (s. 358), ved fortællingen om et uvejr, siger: »O quam securum quamque jucundum in solo! *Fastr er á foldo fótr*, in salo autem labilis est et titubans;« så han skriver også ram Norsk. Han kan have lært det på rejsen, eller det er en Nordmand. Han anfører kun et eneste latinsk ord til (—»navibus quas *sneckas* appellamus«, s. 348), så det er vanskeligt nok deraf at få ud, hvor han har hjemme. Torfæus, Suhm og Nyerup antage, at forfatteren var dansk; Lange (Norske klosterhist. s. 80 med rettelse, og s. 682) har først antaget ham for en dansk mand, siden for en norsk. Indledningen og 9de kap. viser, at han ikke selv var med på rejsen; den höje gejstlige, som han tilegner sit skrift, har fortalt ham den; men han har opholdt sig en tid lang i Tönsberg; og den måde, hvorpå han omtaler og beskriver stæderne i Norge og Nordmændenes sæder, viser, næsten afgörende, tykkes mig, at han ikke var nogen Nordmand, men fremmed; at han skrev i Danmark, er klart nok af ordene i slutningen af 3dje kap. »ea quæ *in Dacia* super hoc lacrimabili negotio gesta *novimus*«. Men det må nu forholde sig som det vil, artigt er stedet, især hvis opmærksomheden derpå kunde lede til at opsøge lignende.

[1]) Et slet udtog deraf findes i Suhms Danm. hist. 7, 332.

29-30

Langebeks Diplomatarium: de *westre susle et de myadle susle*, af Middelsyssel, og i nysnævnte esromske diplom *Giafnetofth* (Gentofte)[1]), o. desl.

Vore øvrige love, på Skånske lov nær, som jeg ikke behøver at omtale, da det er alle vitterligt, at vi i den have det gamle sprog med sine fuldstændige endelser, vise hen til en tid, da en stor sprogforandring er foregået. De gamle endelser ere næsten fejede bort af sproget. Forklaringen af dette fænomen kan vække megen eftertanke, og endda står det dunkelt nok. Disse love ere, hvilket deres indhold noksom viser, samlinger af landskabsvedtægter, der efterhånden ere udvidede, og endelig bekræftede af kongen. Man kan ikke med sikkerhed angive, hverken af hvilken konge de ere givne eller når, undtagen Jyske lov, der er given i Vordingborg af Valdemar den anden omtr. 1240. Men det var altfor overilet at tro, at vi have noget håndskrift deraf, som går op til den tid. Man behøver kun at sammenligne de talrige håndskrifter, der haves af denne lov, for at overtyde sig om, hvorledes dette slags skrifter, for hvilke der var så megen praktisk brug, næsten i enhver ny afskrift antog en ny sprogform, så at de ældre former, uden forandring af indholdet, bestandig ere ombyttede med nyere. Og den bemærkning,

---

[1]) I den viborgske biskop Gunners levned (Langebek, Script. 5,574) forekommer det danske ord *lætther*, lægter i en vogn (s. 578). Ordet, der hos almuen endnu har bevaret sin gamle form, er fælles for de tyske og nordiske sprog (t. latte, isl. *letti*). Men et ord som *landsunning* i et sællandsk diplom er noget mærkeligt, når man med P. A. Munch (Forn-Swenskans och Forn-Norskans språkbyggnad s. XIX) vil antage, at ikke blot nordenvinden, *norræna* (s. XII), men også de andre navne pa verdenskanter ere norske, »förutsätter endast en kust som Norges«.

30
som man oftere vil have lejlighed til at göre, at de håndskrifter, som alle udgivere, efter andre grunde, have ansét for de ældste, indeholde læsemåder, der vise, at afskriveren ikke har gengivet det rette gamle ord, men forvansket det, naturligvis fordi han ikke har forstået det, er et klart bevis på, at sådanne håndskrifter ikke have den ælde, man tillægger dem. Skönt de derfor må henføres til en noget yngre tid, findes der dog endnu i dem levninger nok, der vise, at lovene oprindelig må have været i en ældre sprogform. Thi det er let begribeligt, at de ældre former, som vare, kunde tabes med tiden, men det er urimeligt at antage, at de i en senere tid bleve satte til. Når nu sådanne findes overalt, netop i de almindeligste og hyppigste, bestandig tilbagevendende formler og forbindelser, så har man ret til at slutte, at således som de endnu ere, efter al den overlast, der har fundet sted, således må det hele engang have været. Finder man f. ex., og det finder man da let, sådanne udtryk som *mæth tültær eth oc tuiggiæ mannæ vitni*, så viser det, at sproget må have haft fuldstændig böjning, af samme beskaffenhed som den islandske, med mindre man også her vilde antage, hvad bestemte historiske beviser noksom modsige, at der til at affatte vore love bleve forskrevne lagmænd fra Sverige og Norge. Finder man former, som *til mansæns*, *til halfs fælægs*, *fruænnæ stüpbörn*, *han hugger han* (ham) *sva*, *do* (døde), *æn* (men), *num* (*nema*) og mangfoldige af det slags, så viser også det, at de samme former have været, som tilhøre den danske tunge[1]), men ere tillige på vejen til at forgå. Hvortil

[1]) stundum i deres oprindeligste form, som ofröst i Valdem. sjæll. lov 1, 16, isl. orrosta.

30-31

endelig kommer, at ordene ere de samme som den danske tunges, og at det uden kundskab i den er umuligt at finde mening i lovene. En sammenligning af nogle sådanne lovstykker, oversatte i deres hele simple naturlighed på Islandsk, viser alt dette til fulde; men naturligvis må man dertil tage sådanne som det af Jyske lovs fortale med Jon Olafsens islandske oversættelse, som P. E. Müller har meddelt i sit skrift om det islandske sprogs vigtighed, eller det af den sjællandske kirkeret, som Rask har meddelt i fortalen til sin angelsaxiske sproglære; og ikke med det gamle lovstykke sammenstille en islandsk oversættelse i en modern forskruet lovstil; da falder ligheden bort af sig selv.

I tiden efter 1250, derfra til 1400, da sydtungen ret begyndte at bryde ind over os, vilde det ikke være påfaldende, om modersmålet fandtes fjærnet fra sin rod, så at man ikke ret kunde genkende oprindelsen. Alligevel er det ingenlunde tilfældet. Endelserne, på dem nær, som vi endnu have, ere sigtignok så godt som forsvundne; men man genkender endnu tydelig i det blandede mål den danske tunge i former, udtryk og forbindelser. Er noget nyt trængt ind, så står endnu bestandig det gamle ved siden deraf, og er det herskende. Derom kan man let overtyde sig ved at læse Henrik Harpestrængs lægebog eller Lucidarius eller hvilkesomhelst andre skrifter, der høre til denne tid. Snart finder man de gamle ord i deres gamle form: *himmæn* himmel, *vatn*, vand, *anlæt* (ikke *anvlæt*), ansigt, *sennæ*, trætte *deld*, del, *minne*, mindre, *fyrmér*, forrige; snart ere formerne noget afslidte, men ordene let genkendelige: *frægh*, rygte, for *frægh*d, *sivel* (ikke *sinvæl*), trind, isl. *sívalr*, *ryg*, bedrøvet, isl. *hryggr;* stundum viser

31-32
det sig, at man kun ved at kende den danske tunge kan forstå det danske ord; *e sænyt*, *sårōki;* og småord og talemåder ere det gamle sprogs: *thægær*, isl. *pegar*, *se vith*, frygte, o. s. v.; og selv de ældste former have holdt sig: *mjadleste*, midterste (i Lucidarius). I Henrik Harpestræng møder man derhos, og det vil træffe oftere, når man er opmærksom derpå, norske ord: *rōthæ garæ* (*gåræ*), norsk gåre, stribe, åre i træ; *gulæ branthæ*, norsk brandut, stribet, isl. *bröndóttr*, o. desl.

Den gamle sprogskat opbevares, som bekendt, i dialekterne, der bevæge sig i almuens snævre kredse, og ikke så let berøres eller forstyrres af fremmed påvirkning. I vore dialekter finde vi derfor endnu den dag i dag klare beviser for, hvad modersmålets grundlag har været[1]), og til hvilken side det skal føres hen. Vel er denne granskning endnu i sin barndom, (vi have næppe endnu tilstrækkelige ordbøger); heller ikke er det underligt, om almuesproget ser mere broget ud på de danske sletter, hvor så mange fremmede have færdets, end imellem de norske fjælde med et roligere samliv; men have vi modtaget ord fra Tysken, så må Nordmændene have gjort det samme, da de lige så vel som vi have tyske, endog mesogotiske ord; som: bar (korn), hvoraf barlog eller kornlog; grjot, gryt, grøt (sten); gor (dynd); mule (mund); kind (barn); hill, hjall (forhöjning); hombot d. hambot (knæhase), isl. *knèsbót*; undorn, brugeligt i Tyskland og hele Norden over, men ej på Island; selv stammen til endelsen -rønn, isl. *-rænn* tilhører Tyskland. Man siger oppe i

[1]) Stundum påfaldende nok, som jysk (i Vardeegnen (å mån, isl. á morgun, i morgen; men i mån, isl. í morgun i morges,) Molbechs Dialektlex. under aa).

Helgeland, som i Sverige, og som gamle Edda: at være all, for at være ude, død, ligesom i Tyskland, og vi kunne måske forsones med vor stervbo, når vi se, at man i Helgeland endnu siger starva (t. sterben) for dø (jysk starre er samme ord); de Norske sige også endnu sundag (søndag), ikke soldag. Dybt inde i norske fjæld-bygder, hvor en Tysker vel aldrig har sat sin fod, bruge de tysk fløde, råm (t. rahm), og tysk ost, kæs (t. käse); og ligesom vor almue for omtrent siger: om en trent eller på en trant, siger den norske: um ein trint (af trant, trint, skridt, gang, platt. trant, t. tritt) o. s. v. Men især fremlyser vort slægtskab med dem i en stor mængde ord, henhørende til de mest forskellige genstande og forretninger, som vi have til fælles med dem, hvad enten de nu tillige tilhøre Tyskland eller ikke; den gamle nordiske jul, sogn, døgn (norsk dygn, døger), davre og nadre (dagverd, natverd), rid, ri (stund etc. isl. *hrið*), så, hammelkorn (blandkorn), gil (øl, som gæres) og gilkar, vadmel, gimmer, ålam, med (slædemed, isl. *meiðr*), lundstikke (af norsk lunn, isl. *hlunnr*), ovs (tagskæg, norsk ups, ufs, isl. *ups*, skør (skørmælk, norsk skyr), sinder (hammerskæl, isl. *sindr*), en skru (stak, norsk skruv, at skryve), agn (mading), andre (ski, norsk ånder), dy (dynd), fid eller fed (slette, norsk fit, fid), et hokken (affukke, norsk hok), en holk eller hulk (en ring eller lignende, der omfatter en anden ting), en holke (islag), en sølle (norsk sylgja), en vol (kæp, skaft), en tot (norsk tått, fi. tætter, isl. *þáttr*), red (norsk greid), olm, fus, harm, sløv (nem, som håndsløv, norsk sløg, isl. *slægr*), stind, krap (snæver), gisen (Molbech har gisten, læk), rag og strag (hvoraf strax, strags g strække); at bede (give foder, norsk beita), at talme

33-34
(hindre), at drunte (nøle), at batte eller båne (badne, forbedres, norsk batna), at skene (løbe løbsk, bisse, af isl. *skeið*; det er jysk, svensk, norsk, men kendes ikke i Fyn), at støtte ɔ: stutte, stunte (være for kort, norsk stutt, støtt), at håske (norsk hå for hånd), at hejre en ud (norsk at hejre en so til), at halle sig (gå nedad, norsk hall, at halla), at humme sig (norsk håme sig, af isl. *hömr*, lænd) o. s. v. Vil man nu hertil föje de tilsvarende svenske dialektord, så tænker jeg, man måtte overbevise sig om en vidunderlig vidt udbredt og hele livet gennemtrængende overensstemmelse. Heller ikke er det umærkeligt, at man hos den jyske og fynske almue finder egenheder, der ellers især ere herskende i Islandsk: f. ex. omlyd i örk for ark; assimilation i vutte for vogte; øve, råbe, isl. *æpa*, o. fl. desl. Hvor vidt man nu vil antage, at slægtskabet kan have gået, og hvor tyndt man vil göre det til, den kendsgerning vil dog altid blive stående, at det nærmeste, bedste og fuldstændigste hjælpemiddel til at oplyse alle sådanne landskabsord er den gamle danske tunge; og kundskaben om, hvorledes dens former gå over i en senere skikkelse, er endog den eneste vej til at finde landskabsordenes rette skikkelse, i hvilken de, hvis man i skriftsproget vil benytte dem, alene bör bruges (mejl føres igennem isl. *meðal* over til middel, o. s. v.); og til ret at tilegne sig denne kundskab er betragtningen af ordets former hele Norden over en nødvendig betingelse. Det er da så langt fra, at vi i vor sprogforskning skyde norske og svenske landskabsord til side, at det tvært imod er os en inderlig glæde just ved dem at se oplyst, hvad der i vore egne, ja i islandske skrifter, står dunkelt og gådefuldt. Således velsigner jeg f. ex. Ivar Åsen for, at han har op-

lyst vort gamle ord halsbast (nakke) ved en talemåde fra Söndmør, og for oplysningen om ordet basm, som jeg i langsommelig tid har søgt forgæves[1]).

Der vilde endnu være meget at omtale her, hvis de historiske og ikke de sproglige elementer var den nærmeste genstand for min betragtning. To omstændigheder må dog nævnes. Medens man bestandig finder fjendskab til Tyskland i vor ældste historie, vidner derimod meget om en stærk tilslutning, især af Jylland, til Nordengland og det sydlige Norge. Englænderen Cleasby, ved hvis død hele Norden har tabt så meget, berejste den vestlige kyst af Jylland, og det har ofte været genstand for vore samtaler, hvorlunde der imellem selve det nordlige Jylland og Nordengland i en tid, der rækker ud over al historie, må have været en levende forbindelse; han var aldeles overbevist derom. Men til ret klarhed kunde det ikke bringes, da så godt som alle historiske efterretninger mangle[2]). Med de første historiske efterretninger derimod fremtræde tillige efterretninger om Jyllands forbindelse med Norge, der gör det sandsynligt, at de ikke blot havde handel og vandel med hinanden, men at norske konger fra Vestfold en tid lang herskede over Jylland indtil den tyske grændse, og at den mægtige Godfred, der

---

[1]) Thi uden tvivl er dette ord, der er hunkön, og isl. vil være *bösm* (*basmar*, *basmir*), det for alle ubekendte ord, der findes i *Hervararsaga* i et gammelt vers, og hvis betydning godt stemmer med sammenhængen (*Hervarars.* i Nord. oldskrifter, s. 56).

[2]) Nogle bidrag dertil findes i Sillén, Svenska handelns och näringarnes hist. 1851. 1, 36. 45. 47. Herved er tillige at bemærke, at man har fundet påfaldende lighed mellem Nordengelsk og sproget i Dalarne; se derom Säve om Dalmålet, Upsala 1852, s. 27—28.

34-35
krigede med Karl den store, er den samme som den norske konge Gudrød Vejdekonge[1]). Tidligere forbindelser imellem Vendel og Vigen, og sildigere langt ind i den sikre historiske tid, stemme overens dermed. Da man nu kan følge denne kongeæts udvikling fra Sverige ned til det sydlige Norge, og herfra igen forbindelsen med Vendel (Vendsyssel), hvorom Ynglingesaga meddeler tilstrækkelig oplysning, indtil man endelig finder hele Jylland behersket af Norge, så vidner også alt dette om en nöje sprogforbindelse mellem alle disse nordiske egne, om en bevidsthed af enhed, der bliver så meget stærkere ved den fælles modsætning til Saxerne og deres naboer. Thi det er en anden, lige så tilforladelig, kendsgerning, at såsnart vor historie begynder, taler den, snart i gamle begejstrede sagn (som det bekendte om kong Vermund og hans sön), snart i den mest ædru krönnikestil, om den afgjorte modsætning imellem Söndermænd (Tyske) og Nordmænd (ved Danmarks sydlige grændse)[2]), og om idelige krige imellem dem netop i grændseegnene. Næppe begynder historien at tale redt, för den fortæller os, hvorledes de Danske til værn imod syden bygge deres Danevirke, så hvorledes de idelig forny og ydermerc befæste det, endelig hvorledes de göre det til en fast mur. Kommer der en tung sövn over dem, så forfalder det; det første de tænke på, når de vågne op, er at ofre liv og blod for at vinde det tilbage. At stå derpå er allerede en sejr.

---

[1]) Udførlig har jeg allerede oplyst dette i Danmarks hist. i hedenold, 2, 16. 27—28. 560—561, og kan derfor henvise dertil.

[2]) Saxones qui confines Nordmannis sunt, hedder det f. ex. i Annal. Fuld.

IV.

Lægges nu alle disse kendsgerninger i hob, og overvejes det meget, som ligger deri, og går tanken ud derfra til det, som følger deraf, så kan der ikke være tvivl om, at det tungemål, hvori så mange oplysninger til modersmålet findes, må være grundlaget dertil, må være den kilde, hvoraf kundskab derom og deri først og fremmest må øses. Hvo der grundig vil kende modersmålet, hvo der vil studere landets historie og love, hvo der vil nyde vore ældre smagsværker og de bedste af de nyere med, hvo der vil bidrage til modersmålets uddannelse og forædling, må göre sig vel bekendt med hint gamle tungemål, og vil høste både fornöjelige og gavnlige frugter af den möje, som det kan koste. Og eftersom der i al betragtning af sproget kun gives to veje, man kan følge, to ting, man har at vælge imellem: enten at tage det overleverede som det er, uden at forstå det, som noget givet, noget dødt, der ingen anden værd har end den materielle brug, man kan göre deraf, eller at trænge ind i det, nyde det helt og holdent til dets inderste marv, finde forstand deri og tage forstand deraf, så synes valget ikke vanskeligt for forstandige mænd. Det »underjordiske« er ikke at foragte; det skulde vore digtere mindst göre. Fra jorden udskyde de saftfulde blade og spraglede blomster; og glæden over den duftende blomst forhöjes, når tanken følger udviklingen fra den til blade og grene, til stammen og til roden. Med kundskaben voxer sålunde også glæden over sproget, både for den, der vil kende det, og den, der vil nyde det, og den, der vil uddanne det. Heller ikke har nogensinde, uden af ukyndighed, nogen mand af ånd,

nogen stor digter, kastet vrag på denne kundskab, men tvært imod fremhævet den og sat pris på den[1]).

Enheden udelukker imidlertid ingenlunde afsondring. I de ældste tider hører netop den hjemme. Kun kulturen rykker efterhånden grændsepælene op imellem naboer; uden kultur ligger der en hytte på den ene side af en å, en anden hytte på den anden; beboerne se aldrig til hinanden, og skøtte ikke om at have noget med hinanden at skaffe[2]). Ligesom Sveriges og Norges landskaber skilles ved höje bjærge, store søer, mægtige elve, nøgne fjælde og vilde ørkener, er Danmark jo tildels opløst i øer, og øboen holder gerne sin ø, om den end er nok så liden, for en egen verden, for verdens midtpukt. Den politiske forening gik ud fra små stammer, fra herreder, der først sent samlede sig i sysler og endnu senere i lovdömmer (lovsagaer). Østdaner (Skåninger og Sjællændere) og Vestdaner (Jyder) stå i vore historiske kilder ofte som to fjendtlige magter, idelig skinsyge på hinanden; og de forenedes kun med uvillie. Såsnart lovgivningen begynder, viser sig strax i den en åbenbar sondring. Ikke blot i de

---

[1]) f. ex. Rückert i digtet Etymologie:

Wenn du deinen ausdruck willst beleben,
so dasz er nie todtgeboren sei,
muszt auf wortes ursprung achtung geben,
wie auch fern er ihm verloren sei.
Nur der wurzel kann die blüth' entstreben.
Glaube nicht, dasz diesz nur eben
für gelehrte thoren sei.

[2]) Når man vil have et faktisk bevis for, hvorledes det samme sprog opløser sig, ikke blot i landskabsmål, men i bymål, så findes det f. ex. hos Säve i nysanf. afh. om Dalmålet, der tillige giver oplysninger om, hvorledes det oprindelige, ved de for alle sprog fælles omskiftninger, næsten bliver ganske ukendeligt.

36-37

tre nordiske riger var lovvæsenet forskelligt, men i selve Danmark. Der var ingen almindelig lov til, og kunde ingen blive. Land betyder provins, og indtil den seneste tid har man registre over alle lande, det vil sige landskaber. Hvert land havde sin. Jyske lov skulde have været almindelig, og blev givet i Vordingborg, men folket selv satte sig derimod. Den samme sondring måtte da nødvendig finde sted i sprogriget; hver lov taler sit mål. Eller ganske kort: der var intet almindeligt skriftsprog til; af dialekternes mangfoldighed må vi selv skabe det som et ideal. I Grækenland var jo det samme tilfældet, og dog er det aldrig faldet nogen ind at nægte det græske sprogs enhed. Som i politisk og militær henseende, skille Øst- og Vest-Danmark sig fra hinanden i sproglig. Østsiden dannes af Sjælland, Låland, Falster, Møn, Bornholm, Bleking, Skåne og Halland indtil de ørkener og fjælde, der dannede grændsen mod Gøtland, og for en tid Gulland og Øland. Vestsiden dannedes af Nörrejylland, Fyn, Langeland, Als, Ærø og Sönderjylland til Slien. Hver af disse hoveddele deler sig atter i to: Landene på hin side Øresund med Bornholm danne én del, Sjælland med sine mindre øer en anden. Ligeså falder Jylland i to dele: en østlig og vestlig (gotisk og jotisk kalde nogle dem). Men kun tre dialekter ere stærkt fremtrædende: Skånsk, Sjællandsk og Jysk, de, hvori Middelalderens love ere til, og som tydelig genkendes i de nuværende dialekter. De mindre kredse, hvoraf der naturligvis ere utallige, have aldrig som skriftsprog gjort sig gældende.

Som afgjort kan, i følge de foregående bemærkninger, antages: at det danske tungemål, efter sit nuværende omfang, har udgjort en sprogenhed; at dens karakter er nordisk,

37-38
og ikke germanisk; at dette især kommer til syne i alle de ældste skriftlige mindesmærker, til grund for hvilke der har ligget nordiske dialekter. Og denne sprogenheds overensstemmelse med den gamle danske tunge er uafviselig; sprogmindesmærkerne ere knyttede til den og må af den forklares.

Skulde der om nogen strækning kunne yppes nogen tvivl, så kan det kun være om den vestlige strækning af Nörrejylland, samt den dansktalende del af Sönderjylland: hin bekendte strækning, hvis grændser bestemmes ved en linie fra søerne omkring Skanderborg og Himmelbjærget langs med Gudenå, til den böjer sig mod øst, derpå mod vesten, østen om Viborg op imod Limfjorden, og indbefattende Thy[1]). For denne sprogstrækning, men kun for denne, have nogle, på grund af den særegne brug af kendeordet, og nogle mindre sprogejendommeligheder, der have vedligeholdt sig indtil den dag i dag, antaget, at folkesproget oprindelig bar en mere germanisk karakter, der først efterhånden ved det egentlig danske tungemåls indflydelse tildels er udslettet. Men selv om man vil antage en sådan, ikke unaturlig, gradvis overgang, kan dog ikke den historiske kendsgerning nægtes, at dansk sprog, i alle skriftlige mindesmærker, har fået afgörende overvægt ved det danske riges forening, og selv i Slesvig ere alle lovstykker forfattede, ikke i denne dialekt, men i det rette og oprindelige danske tungemål. Dertil kommer, at man af deslige sprogejendommeligheder vel kan slutte til en större folkeblanding, men ikke til stammens natur i

[1]) Allen om sprog og folkeejendommelighed i hertugd. Slesvig, s. 104.

det hele; man vilde ellers dybt nede i Tyskland fra nordiske sprogejendommeligheder med næsten lige så god grund kunne slutte til nordisk folkeoprindelse, hvilket dog i sig selv er en urimelighed[1]).

V.

Efter at have betragtet modersmålets plads og stilling i sprogenes række, og víst hen til dets rod, går jeg over til nogle bemærkninger om det danske sprogriges omfang og ydre skæbne.

Gamle Danmark indfattede Skåne, Halland og Bleking. Disse landskabers ældste historie er indhyllet i mörke; men så langt vor historie går tilbage, vare de dansk ejendom. Nogle havde endog ment, at Danernes ældste sæde var i Skåne. Til visse var det et af rigets

---

[1]) Outzen har (i Prisskr. ang. det danske sprog i hertugd. Slesvig, s. 5—6) fremsat den mening, at sproget i Sönderjylland (om hvis overensstemmelse med det vestjyske der næppe kan være nogen tvivl) oprindelig var angelsaxisk, der ved en blanding af Oldgotisk og Oldfrisisk uddannede sig til Dansk; og derpå nöjere udviklet dette (sst. s. 27 ff.). Meningen vilde da være, at de Danske, ved det danske riges stiftelse, fra det østlige Jylland trængte ind i det vestlige, og efterhånden stedse længer mod syden, hvorved tillige idiomet blev forandret ved det Danskes overmagt. — Hvor lidet afgörende enkelte sprogejendommeligheder ere, så at man ikke fra skriftsprogets kan slutte til dialekternes, bliver indlysende deraf, at f. ex. de kendetegn, der sædvanlig angives som forskel imellem Nordisk og Germanisk, i dialekterne tabe deres gyldighed; man finder i tyske dialekter navneformer på —a eller —e, for —en (lebe for leben), som i Norden; enkelte selvlyd for tvelyd (hus for haus, zit for zeit); forstavelsen be— bliver til b; forstavelsen ge— falder bort (traid for getraide) o. s. fr. (Bernhardi, Sprachkarte von Deutschland, 2te aufl. 1849, s. 110 ff.)

39
vigtigste landskaber; legemlig og åndig gjorde det Danmark stærkt, og knyttede det til det øvrige Norden. Til de årlige markeder i Øresund samledes i oldtiden handelsskibene fra fjærne egne, men især fra Vigen og Gøtland. Fra den nordiske lærddoms hovedsæde, ærkebispesædet i Lund, strakte lærddommens træ sine grene ud over hele Norden. Men en naturlig grændse manglede mod Sverige; den dannedes af ørkener. Ved kulturens fremgang måtte det naturlige ske. Såsnart forbindelsen var tilvejebragt igennem den, måtte Sverige attrå at udvide sin grændse til Øresund; og, som bekendt, bleve de danske besiddelser på hin side Øresund afståede til Sverige i freden til København 1660. Den svenske regering, der indså, at det ikke var nok at eje dem, vilde besidde dem, og forvandlede dem til svenske. Overgangen i sproget var i sig selv ikke vanskelig, da slægtskabet var så stort; men forvandlingen gik for sig med overlæg efter aldeles rigtige regeringsregler; ethvert erobret land, der ved naturlige grændser er forbundet med hovedlandet, må antage dettes sprog; uden det er forbindelsen løs og svampet. Så tænkte i det mindste kong Karl den ellevte, og så have svenske konger tænkt för ham. Allerede den malmøske reces af 18 september 1662[1]) viser den svenske regerings alvorlige plan at sammensmælte Skåne med Sverige; humanitet sattes ikke til side, men tingen skulde ske: »Efter som desse *provincier* äre kombne vnder Sweriges crona, så önske och

[1]) Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth 2, 1409. For anvisning til denne og flere af de følgende kilder takker jeg conferenceråd Wegener.

åstunda ständerna således at *incorporeras* och förbindas medh Sweriges rijkes ständer och inwånare, att såsom the åhro vnder ett hufwud the tillijka uthi en krop förehnas och för inbördes ledamoter skattas och erkennas måtte«. Til den ende attrås uniformitet i religion og gudstjeneste; ligformighed i justitien og dens administration, som et kraftigt middel til at uniere folk og stænder; derfor skal »Sweriges lagh, stadgar och *constitutioner*" ikke negligeres og holdes for fremmede, men efterhånden »giöras kunnige«: dog så, at ingen hastig ombytning skal finde sted, men folket skal blive ved og dömmes efter den hidtil gældende lov, »in til dess dhe Swenske lagen bättre känna och begripa kunna«; ridderskab og adel skal blive ved sin stand og værdighed og de immuniteter og privilegier, de have haft fra arilds tid, »så wida the icke strida emot Sweriges *fundamental* lagh och stadgar och dess wälfärdh och *interesse*"; præsteskabet forbinder sig til at forene sig med rigets til ligformighed i kirkeregimentet og ceremonier; mynt, mål og vægt skulle være de samme i hele Sverige med dets provinser, o. s. v. For at tilvejebringe foreningen stiftedes netop universitetet i Lund; tanken derom udsprang i Karl den tiendes hoved i samme öjeblik som besiddelsen af landet var sandsynlig; den samtale, han havde over bordet med biskoppen i Skåne dr. Peder Vinstrup 1658 strax efter den roskildske fred, drejede sig netop herom, og udslaget gjorde politiske grunde[1]). Universitetet funderedes 1666, og indvielsen skete i januar 1668 af lands-

---

[1]) Proponebantur insuper rationes politicæ, quæ, prioribus junctæ omnesque solidæ, adeo gratæ erant regi pio etc. J. J. von Döbeln, Acad. Lundensis hist., s. 2.

40-41
høvdingen Gustav Banér med en tale på Svensk[1]); 1672 findes også allerede en *prof. juris Suetici et Danici*[2]). De følgende krigsuroligheder måtte vel afbryde det begyndte værk; men næppe var freden vendt tilbage, förend det fuldendtes med endnu större iver. Forbindelsen med Københavns universitet afbrødes; det blev forbudet at besøge det[3]), og der udgik de strængeste befalinger til gejstligheden overalt at bruge det svenske sprog[4]). Men især vare der to mænd, der med iver toge sig af sagen: Smålændingen mag. Knud Hahn, der efter Vinstrups død 1679 blev biskop i Skåne (fra 1680 til 1687), sørgede for, at alle ledige præstekald bleve besatte med indfødte ivrige svenske mænd, at uniformiteten i kirken overholdtes, og befalede paa det strængeste sine præster at indprente almuen, ikke blot kærlighed til kongen, men også brugen af det svenske sprog[5]); og især henvendtes opmærksomheden »*på skolorne här nedre i landet, hvarest ungdomen allt ditintill hade varit i språk och seder och consequenter i sinne mer vand och anledd till danskt än svenskt manér*[6]). Følgen blev da, at svenske bibler og psalmebøger, svenske lærebøger og undervisning i skolerne på Svensk, uagtet alle de hindringer, der lagdes i vejen, bleve indførte; og rektorernes ed indeholdt iblandt andet det løfte, at „*met flit*

---

[1]) Suecano idiomate. Döbeln, s. 3. 12. Det danske hertugdömme Slesvigs overret eller höjesteret åbnedes den 1 Juni 1852 med en tale af rettens præsident på Tysk.

[2]) Nemlig Hyltenius eller Silfverskjöld. Döbeln, Contin. 1, s. 131. Contin. 2, s. 236.

[3]) Rietz, Skånska skolväsendets hist., s. 53—54.

[4]) Et sådant strængt provstebrev findes i Karen Brahes Bibl. i Odense.

[5]) Perpetuus linguæ Sueticæ usus, Döbeln, Contin. 1, s. 50.

[6]) Karl den ellevtes brev af 1687 hos Rietz, s. 129.

yrka uniformiteten och det svenska språket, tillhållandes mine underhafvende detsamma utan försummelse utöfva"[1]). Gerningen fuldendtes af dr. Matthias Steuchius fra Södermanland, der var biskop i Skåne fra 1694 til 1714; »genom hans flit och pådrift wardt ther i stichtet then swenska kyrkio-ordningen satt i bruk ock sådan *catechization* wedertagen, som annorstädes i riket brukas; med ett ord: honom hafwer Skåne och Blekingen at therföre tacka, at the bortlagt och förgätit thet danska, men lärt thet swenska språk med swenska seder, *ceremonier* och förordninger«[2]). Så meget kan der udrettes i et halvt hundrede år. Allerede efter tredive års forløb var fremgangen så kendelig, at en bogtrykker Habereger i Lund (omtr. 1690) kunde ytre, at nu, da Skåningerne i tredive år havde været Svenbske, egyndte de ret godt at læse og forstå det svenske sprog[3]); og skönt Sjöborg ytrer, at sproget i Skåne endnu (1812) er dansk, og at snart hvert herred har sin egen dialekt, som sin egen klædedragt[4]), vil dette naturligvis intet sige; det svenske skriftsprog er det, hvori regeringen taler, det som kirken og skolen hylder, det hvori al kundskab meddeles.

Ved Skånes tab faldt der en perle ud af den danske krone. Ikke blot tabte den et frugtbart landskab, men gav dermed ligesom afkald på, nogensinde at göre sig til afgörende herre over de nordiske riger. Det havde tabt sit fodfæste på hin side Øresund. Og ved Skånes tab

---

[1]) Rietz, s. 129. 414. jfr. Hahns levned i Sv. biogr. lex. 6, 25.
[2]) Rhyzelii Episcoposcopia Sviogoth., 2, 43.
[3]) Sjöborg, Skånes hist. och beskr. 3, 118.
[4]) sst. 3, 27.

42-43
vendte tanken sig, med endnu mere overvejende magt, imod den anden side, mod Tyskland.

Medens Svensken således på én gang hugg hovedet af det danske sprogrige, trængte Tysken på den anden side höjere og höjere op, og skar halen af. Til lykke skete det endnu ikke med klar bevisthed; den er først vågnet i vore dage. Medens derfor det danske sprog i Skåne, for såvidt et folkemål kan udslettes, kunde fortrænges i 30 til 50 år i en stor landstrækning, så at svensk skriftsprog blev almindeligt og udelukkende herskende, vare 400 eller, om man vil, 600 år ikke tilstrækkelige til at fortrænge det oprindelige danske tungemål i en mindre strækning mod syden, uagtet både Holsten på sin side og den danske regering på sin i en lang række af århundreder have gjort deres bedste for at knytte Slesvig og Holsten til hinanden, det vil sige, rive Sönderjylland bort fra Danmark og forbinde det med Tyskland. Denne begivenheds enkeltheder ere nu så bearbejdede, at jeg ikke behøver at anføre kilder derom, men alene kan følge udviklingens gang. Sprogets grændse var den samme som rigets: fra Slien over Dannevirke til Holingstede og Ejderens udløb. Mod syden, i Nordalbingien, boede Saxer og Vender; mod norden Friser, der med deres eget tyske tungemål strakte sig et stykke op ad vestsiden, og Jyder. Grændsen imellem Friser og Danske var vaklende. Svansø var dansk med en grændsevold imod syden. Sönden for Dannevirke imellem Slien og Ejderen var et blandet, tildels øde landskab; byen Slesvig måtte som grændsested også efterhånden blive blandet; men den danske runestengrændse var endnu sönden for den. Saxer have aldrig boet længer mod nord: Venderne droge i store flokke op imod

Nörrejylland, og bleve slagne tilbage. Hele halvøen indtil Slien hed Jylland (*Jótland*, *Jutia*), ligesom Dannevirke *Jutorum mœnia*. Det nuværende hertugdömme Slesvig var, på Frisernes besiddelser nær, aldeles dansk; og vil nogen oplyse beboernes gamle sæder og skikke og borgerlige indretninger, forklare egennavne på mænd og kvinder og steder, overhovedet noget af det, hvori det nationale giver sig til kende, så kommer han bedst fra det, når han forstår Jysk. Sproget i den ældste stadsret, for såvidt folkesprog deri kommer til syne, er jysk; men stadsretter udgik på hin tid ikke fra kongen, men fra borgerne selv, og hvad skulde vel bevæge dem til, når de selv talte Plattysk, at fylde deres byret med Jysk? og hvad skulde bevæge kongen til at bekræfte denne byret for sine gode Jyder i Ebeltoft?[1]) Den herskende landslov, förend forvirringen greb om sig i dette forstyrrelsens land, var kong Valdemars jyske lov. Sprogforskellen imellem de ældre mindesmærker og de senere plattyske er så i øren faldende, at enhver kan mærke den, der har mindste fornemmelse af, at Jysk og Tysk ere to aldeles forskellige ting. Skönt dette til fulde kan ansés oplyst ved de meddelelser, andre allerede have givet, skal jeg dog ved nogle exempler stille det klart for læseren. Slesvigs ældste stadsret er på Latin, men der forekommer adskillige danske ord: *görsum* (isl. *gersemi*); *akkerhaald* (isl. *akkeri*, anker); *tundær* et *eldjarn* (fyrstål); clavus gubernaculi, hoc est *hjalmervol* (isl. *hjálmunvölr*); piscari cum *crokwoth*; *forlotes*; *vitægiald*; collecta quæ *scoot* dicitur; extra *sysæl*; *hollsaar*; *manhælth* (ɔ: *mannhelgd*); *læghköp* eller *laghköp*. I Flensborg nyere

[1]) Slesvigs ældste stadsret hos Rosenvinge, 5, 325.

43-44

stadsret (1284), givet af denne bys øvrighed, er sproget så ram jysk, at alle dialektens særegenheder træde stærkt frem[1]); og ordene ere ram danske, af en anden stamme end de tilsvarende plattyske, som: *kunæ*, platt. *wiff*; *arnæ* — *heerd*; *then vindigh* — *dat vinster*; *torg* — *markt*; *bo* — *wanen* (wohnen); *thrysæ* isl. *prisvar*; *thrithing* — *dat drüdden dele*; *tvo löt* — *twe dele*; *barsölgang*, sv. *barnsöl*; *idrætsmæn*, håndværkere; *ölkunæ* — *beertappersche*; *sykændag* — *werkeltag*; *sighælboon* — *rede to zegelende*; *lithköp* — *wynköp* (weinkauf; ældgammelt isl. *líð*, et drikkelag, item drikken selv); *kötmanger* — *knakenhower*, knokkelhugger, o. s. v. Sådanne danske ord har derfor den plattyske oversætter været hel forlegen med; snart går han dem forbi, snart beholder han dem endog, som: *de dar wanet up enes anderen mans erde*, dictus *lantbo*. Det vil nu ikke forundre nogen, også i Åbenrå latinske stadsret fra 1325 at finde danske ord (*arnegiald*, *torgörlig*, *isteth*, *hus* et *heem*, *fortæ*, *humæl* o. s. v.), men måské man dog vil studse ved her nede i Åbenrå at træffe det norske hvirvingsgilde[2]). Altså, for at forstå de slesvigske gamle love, skal man kende til Svensk, Norsk, Islandsk. Til omtrent 1300 er det nu ligefrem, men det skulde ikke så blive. Indvirkningen fra syden begyndte tidlig. Den øde grændsestrækning blev besat af Tyske; hvor vidt det greb

---

[1]) F. ex. *ien*, én; *ieth* ed; *hiæster* hedder; *mien*, mén; *ient*, et; og *sint*, sit; *fær*, *gær*, får, går; og endelserne kastede bort næsten i alle ordklasser, *hvilk*, hvilken; *ant*, andet; *ygh* öje; witn, vidne; *gijld*, et gilde; *mell*, mellem; *at srtith*, stride; *at hindær* hindre; og samme könsforvirring: *then witnæ*, det vidne; *ien barn*, et barn; *ien dyghæn*, et dögn; *then windigh*, det vindue; men *sit thiufnæth* Alt sammen som i Jyske lov.

[2]) Sancti Nicholai hwirdving; hos Rosenvinge 5, 442; isl. *hvirfingr*.

om sig, kan der tvistes om. Den danske grændse skulde beskermes; der sattes en jarl; det blev en vigtig mand. Og ulykkelig var især den skik, at give de kongelige prinser, der vare uforsørgede, titel af hertuger og indkomsterne af et landskab; ulykkelig, fordi den allerede antyder en afsondring fra riget. Ved Låland kunde man göre det, men ved Halland var der fare, og endnu mere ved Sönderjylland. Hertugerne i Halland kunde forbinde sig med Sverige, og i Knud Porse kunde man allerede have en anelse om, at de danske provinser på hin side Øresund ved idelig gentagne forsøg vilde rykkes ind under Sverige; det skete. Endnu mere måtte man frygte for, at oprettelsen af et hertugdömme Sönderjylland måtte drage den fra riget løsrevne del over imod Holsten; men man hverken anede eller frygtede. Det gik jævnt for sig. I førstningen var lenet kun personligt; men var kongen svag og hertugen stærk, dels selv, dels ved sine naboer, så var det naturligt, at han søgte at få lenet gjort större og gjort arveligt. Det se vi nu endog för 1252, end mere efter. Da Abel blev konge, skulde hertugdömmet af sig selv have været draget ind under riget, men det var så smukt at have en hertug bag efter kongen; han kaldte sig ikke blot *rex Daniæ*, men tillige *dux Jutiæ*. Efter hans død begyndte de langvarige stridigheder med kongehuset om lenets natur: hertugerne vilde have det betragtet efter tysk lensret, som arveligt, kongerne efter dansk, som et len på livstid. Og hertugerne sluttede sig til sine svogre, de holstenske grever, og de holstenske grever sluttede sig til Hansestæderne og Nordtyskland. Det var som fod i hose. Deres fælles interesse var at svække den danske kongemagt; var, så meget som muligt, at rive

45-46
Slesvig fra riget, så meget som muligt at knytte det til Holsten; ikke at tåle, at den danske konge tillige var hertug, eller at hertugen var dansk konge; og Danmark var blødt vox. Om den såkaldte *Constitutio Valdemari* (*ut ducatus Suder-Jutiæ regno et coronæ Daniæ non unietur, ita quod unus sit dominus utriusque*) har været til eller ikke, er i grunden ligegyldigt; var den ikke til på pergament, der er for skørt til at holde ud under ny forhold, så var den langt virkeligere til som en levende og frugtbar idé, og den tilværelse har noget at betyde. De holstenske grever erhværvede sig flere og flere strækninger som pant, bestandig længer op mod nord (1260. 1340), men pant var den gang ejendom; og allerede 1330 fik de exspectance på hertugdömmet. Den mægtige og kloge Margrete forlenede dem dermed 1386; og lenets arvelighed erkendtes af de følgende konger (1440. 1448). Den politiske forbindelse imellem Slesvig og Holsten var således knyttet. Landdagene på Urnehoved og Bornhøved bleve vel ikke forenede, men ved vigtige sager trådte de sammen og handlede i forening. Begge landskabers adel forbandt sig; kom der strid med kongen, så forenede de sig imod ham; handelen var den samme, dens afhængighed af Hansestæderne den samme. Købstæderne med borgerskabet droges over til tysk interesse. Forhandlingernes sprog var Plattysk[1]). Ikke desmindre kan hertugdömmet indtil omtr. 1450 ansés som dansk, og det danske sprog for det herskende, hvilket også udtales i vidnesbyrdene i den slesvigske lenssag under Erik af Pommern (1424): at alle

[1]) Endnu omtrent 1300 taltes der Dansk i byen Slesvig; 1350 har man Plattysk fra Tønder; omtr. 1400 fra Flensborg (Falck i Kieler blätter, 1816, 2, 109—111).

46-47

stæder og landskaber, Frisland naturligvis undtaget, med øen Als og landskabet Dänischwald brugte samme sprog (*unum et idem ydioma*) som det øvrige Danmark; at de samme, af de danske konger givne, love gældte her som i Nörrejylland og det øvrige rige; at retssager fra Sönderjylland appelleredes til Viborg landsthing eller den almindelige danske herredag[1]). Toppunktet af folket, om jeg så må sige, var således blevet ett; med folkets midte var der gjort en god begyndelse; grundfladen, bondestanden, skulde endnu tages med. Kristian den første lod sig (1460) vælge i begge hertugdömmer, og lovede, at de uadskillelig evig skulde blive tilsammen. Frederik den første hævede appellationen til det danske rigsråd (1522. 1524). Reformationens modersmål var tysk; hvor Latinen hørte op, greb Tysken fat; Plattysk veg for Höjtysk (omtr. 1650). Der var slået en toldbom (når?) imellem Nörre- og Sönderjylland; mål, vægt og mynt vare lige så livsalig en blanding som jurisdiktionerne. Landets enhed splittedes ved delingerne (1490. 1544. 1564. 1584 o. s. v.); det er en brøde, der hviler tungt på hine henfarne kongers minde, som tidens skrøbelighed må hjælpe dem at bære. Følgerne vare iblandt andet, at hertugerne, når der kom krig med Hansestæderne eller Sverige, enten erklærede sig for neutrale, så at deres handel blev fri, imedens rigets ødelagdes, eller forbandt sig med rigets fjender. Forseg på en union strandede, og det gottorpske hus stillede sig med Sverige imod Danmark. Aldeles konsekvent agtede hertug Frederik den fjerde »at afskaffe det danske sprog i sine slesvigske kirker«; og præsteskabet hjalp trolig til;

---

[1]) Langebek, Script. 7, 402 f., hos Werlauff, s. 59. Allen, s. 23.

47
generalsuperintendenten dr. Stephan Clotz (1636—1668), en født Vestfaler, indførte efterhånden tysk prædiken; jeg ser ikke, hvorfor man falder så stærkt over den mand; han handlede jo i den danske regerings ånd; dens slesvigske reskripter vare jo på Tysk; han virkede jo uden modsigelse i den kongelige del af hertugdömmet, og rettergangen dèr var ligeledes tysk, og de fleste slesvigske sager henlagdes jo under tysk kancelli (1670). Kong Frederik den fjerde forenede den hertugelige del med den kongelige, og indlemmede hertugdömmet i riget (1720), men det regeredes endda under det tyske kancelli, og henlagdes under Kiels universitet (1768). Prædiken, rettergang, undervisning, alting udførtes i et fremmed sprog i egne, hvor menig mand ikke forstod noget deraf. Det er hartad ubegribeligt, når det ikke var virkeligt. Undertiden får regeringen en anelse om, at modersmålet led uret; men det blev derved, Slesvig var og blev holstensk, og almuen udtaler det endnu den dag i dag meget naivt ved at kalde det Dansk Holsten. Det forunderligste er, at uagtet alt dette findes der endnu af 363,000 mennesker omtrent 173,000 med dansk folkesprog. Men for den danske literatur gik hertugdömmet tabt; indtil 1450 kunne vi regne det med til den, men udbyttet er magert; fra 1450 til nu, i 400 år, har det været berøvet os, og Nyerup forvarer sig endnu (i fortalen til sit danske literaturlexikon) mod den brøde, han har begået ved at optage to af dets udmærkede mænd iblandt danske forfattere. *Fabula docet:* når et land er tvetunget, når to nationaliteter forbindes, vil den ene undertrykke den anden; og den vil sejre, der har en stor nationalitet i ryggen. Ligegyldighed for et lands sprog fører tabet af dette land med sig. En stats styrke forgår,

endelig og tilsidst, hvor længe end våbenmagt kan hævde den, når den grundsætning hyldes: lad folket være hvad det vil, og lad det tale hvad tungemål det vil, det bliver dog altid mennesker, når kongen kun har sit visse antal af sjæle at regere over. Uforeneligheden af to tungemål, der, når begge skulle være herskende, begge lige meget fordærves, så man dog først klart for sig i Danmark, da Struensee gjorde Tysk til regeringens sprog; og den grunddanske Ove Guldberg (1772—1784) må det vel tilskrives, at der blev ansat (eller skulde ansættes?) en offentlig lærer i det danske sprog ved Kiels universitet (1781). Følger deraf spores ikke. I det mindste skildrer Falck[1]) tilstanden för 1808, også i Nordslesvig, meget klart således: »In allen weltlichen angelegenheiten ist auch hier die deutsche sprache die übliche, und obgleich das volk diese sprache im allgemeinen nicht versteht, so werden doch alle sachen vor gerichten und obrigkeiten darin verhandelt, und alle öffentlichen urkunden in derselben ausgefertigt«. Først efter at Holsten ved det tyske riges opløsning blev indlemmet i det danske monarki (1806—1815), virkede F. H. Guldberg for at udbrede kundskaben om det danske sprog endog i Holsten[2]); Kiels universitet skulde, når hans

---

[1]) Kieler blätter 2, 119.

[2]) I fortalen til Müllers Deutsch-Dän. wörterb., skreven i Kiel i Dec. 1806, udtaler han, at den danske stat engang skulde blive »ein einziges gantze«. Også i Patriotiske digte 1807, s. 99, siger han, at han

»finder først ej nogen Tysker bedre end en Dansk, dernæst, at som Tysken er i Tyskland, er i Danmark Dansken bedst«;

men især i fortalen til sin Dänisches lesebuch für Schleswig-Holsteiner, 1809, taler han med varme om sine bestræbelser for det danske sprog, og den miskendelse, de have fremkaldt, og minder om den tid, da det ikke længer skal hedde: »forskellige

49

tankegang fortsattes, ende med ikke blot at blive dansksindet, men at blive dansk; og den tid skulde komme, da sproget i hele den danske stat skulde være ett; og det turde han sige til dem i Kiel. Denne mandens ægttyske kraftytring genlyder i hans »Dannersprogets retskrivning og toneklang« (Kiel 1809). Fra nu af udgik en række af forordninger, for at fremme det danske sprogs brug

---

i sprog og sæder«. Efter at have omtalt den modsætning, der var imellem indvånernes stemning i Holsten og de Danskes, der omgave kronprinsen, ytrer Steffens (Hvad jeg oplevede, 5, 219 f.): »Frederik Guldberg, der havde et navn som dansk digter — var ultradansk. De Franske, tyktes ham, havde for bestandig erobret Nordtyskland; at det sönderknusende åg nogensinde kunde afkastes igen, forekom ham utroligt. Holsten var nu en fra Tyskerne bortreven provins af det danske rige, og måtte fuldstændig daniseres, ja »han havde det latterlige indfald, at man måtte indføre det danske sprog i Holsten.« — »Så forblindet var han med nogle få af hans venner, at han troede, med sit lille fædrelands magt og med en forbigående tids hurtig vexlende forhold, at kunne fortrænge den tyske ånds magt, et urkraftigt sprogs vælde etc. Hans parti var rigtig nok kun meget svagt, men han, dets ordfører, talte höjt og ubesindig. At ytringer af dette slags, som den Tyske, der var fjærnere fra Danmark, kun vilde smile af, ja ynke som psykisk sygelige, vakte en stor forbitrelse i Holsten, var naturligt. Prof. Heinrich, en Schlesier, var bekendt for sin yderst dröje natur; han blev de forbitrede Tyskes ordfører; det var let at vise ultradanskheden i dens latterlige lys, og Heinrich skånede ikke sin modstander«. Guldbergs tankegang i fortalen til Dän. lesebuch er i korthed meddelt og besvaret af Falk i Kieler blätter 2 bd. 1816, s. 82 (hvor han imidlertid tillige læser imellem linierne), foran en afhandling af Hegewisch, der fremkaldtes ved Guldbergs fortale. Interessante oplysninger findes også i Kruses afh. Ueber das verhältnisz der Dän. sprache zur deutschen etc., især i Kieler blätter, 1818, 5ter bd. Han ender med at anvende »den ausspruch des weisesten: Lasset beides mit einander wachsen.« Såre forsonligt! Men hvilket er ukruddet? Endelig høre til denne tids forhandlinger Mantheys Epitre à Msr. A. W. Schlegel, på Tysk af Sander, 1813, som slutter med en betragtning af sprogforholdene.

49-50

i Slesvig (2 dec. 1809; 26 okt. 1811; 7 sept. 1812; 5 juni 1813; skoleforordning af 24 aug. 1814), i det hele uden virkning. Især synes der at være lagt vind på at hævde begge sprog som lige berettigede, hvoraf følgen måtte blive, at medens undervisningen i det danske sprog i den tyske del blev aldeles intetsigende, gav undervisningen i det tyske sprog i den danske del dennes ungdom smag på et i livet langt mere om sig gribende tungemål og en langt rigere literatur. Overhovedet kan det vel antages, at netop de danske bestræbelser fra nu af gjorde Kielerne årvågne. — Norges tab 1814 måtte fremkalde tanken om at frelse for Danmark, hvad der endnu stod til at redde; en unævnt mand (Scavenius) udsatte 1815 to præmier for en afhandling om det danske sprogs stilling i Slesvig »med (som det udtrykkelig hedder i opgaven) angivelse af midlerne, hvorved det danske sprog kunde blive det almindelige undervisnings-, forhandlings- og rettergangssprog, og Sönderjylland således i henseende til sproget blive, hvad det forhen har været, en dansk provins«[1]). Det var rene ord; denne prisopgave vakte derfor bevægelse i lejren. Falck tog til genmæle[2]): »eine kleine angst wäre wohl verzeihlich«; men man vidste jo dog, at det tyske sprogs vel lå kongen lige så meget på hjærte som det danskes; man vidste jo, »dasz unser könig, der seine tochter in deutscher sprache zur confirmation vorbereiten und in deutscher sprache confirmieren liesz, gerade dadurch einen unwiderleglichen beweis gegeben hat, dasz für ihn und seine familie die dänische sprache in keinen höhern werthe steht als die deutsche«; og han viste denne »anmas-

[1]) Prisskrifter ang. det danske sprog i hertugd. Slesvig, s. VI.
[2]) Kieler blätter 1816, 2. bd. s. 134.

50-51
sung« tilbage af en privatmand, der vilde bekymre sig om ting, »die auszer dem könige und seinen räthen nur die herzogthümer, aber niemand anders angehen«. Werlauffs og Outzens besvarelser af opgaven udkom 1819; Werlauffs ytringer om opgavens sidste del, som han i grunden ikke indlod sig på, og vel heller ikke kunde indlade sig på, endskönt det var opgavens spids, vare så mådeholdne, at al frygt, hvis der var nogen, måtte falde bort; det er blot historiske referater om forordninger, der vare givne, men ikke efterkomne, og om tingen selv siger han, at det »ligger bag tidens forhæng og beror på omstændigheder, dem ingen menneskelig klogskab kan beregne«. Dermed, synes det, gav man sig tilfreds i Danmark. Men den tyske nationalitet, der havde århundreders hjemmel for sig, hvilede ikke; den vidste, at menneskelig klogskab ikke lader sig beherske af omstændighederne, men kalder dem til live; og langsomt, men sikkert, gik gæringen frem indtil 1830. Der udbredte sig den gang rygter, at Danmark vilde inkorporere hertugdömmerne og indføre det danske sprog; og således optoges ytringer i Danmark, hvor uskyldige de end i sig selv kunde være, f. ex. J. Möllers i »Danmarks stolthed i dets ydmygelse«, der udkom 1830, og strax blev oversat på Tysk. Efter at have ytret, hvorledes sprogforskelligheden er en stor hindring imellem et moderland og ny tilkomne provinser: »Elsasserne bleve først Franskmænd, da de lærte at tale Fransk; Skåningerne først Svenske, da de lærte at tale Svensk; sprogenheden er hos en nation af den vigtighed, at Frankrige med sine 30 millioner, der alle tale Fransk, vil stedse findes mægtigere end f. ex. det østerrigske monarki med en lige stor folkemængde, fordi denne taler for-

skellige tungemål;« — kommer forf. til at sige: »Vi arbejde år for år på en fuldkomnere forening imellem kongeriget Danmark og dets tysktalende provinser, — dog med agtelse for det afvigende modersmål, hvilket er den brave Holstener lige så dyrebart, som det danske er os«[1]). Samme år udsendte U. J. Lornsen sin brandpil, som man med rette har kaldt skriftet: Ueber das verfassungswerk in Schleswig-Holstein, der fremkaldte hans fængsling og fjærnelse. Resten er dagens historie. Enden er *status quo ante*. Der er vundet, at begge sprog i Slesvig have lige ret; det er det humane deri; men da to ting ikke på én gang kan være i samme rum, må det ene nødvendig gå forud for det andet.

Unionstiden måtte fremkalde en udvidelse af det danske sprogrige i Sverige og Norge; den er også kendelig nok, som en naturlig følge af rigernes forbindelse. I Sverige kan man ved slutningen af perioden (1397—1520), selv i breve udstedte af Gustav Vasa, finde hele sætninger så danske, at der hører et skarpt sprogsyn til at opdage det svenske deri, og som et bevis på, hvor meget Svensken under unionstiden blev fordansket, anføres blandt andet, at Nyerup har udgivet kong Laurins krönnike, som hørende til dansk literatur, og Geijer det samme håndskrift som *fabula svecica*[2]); danske folkebøger vedbleve også efter unionens ophør at læses af almuen i Sverige. En sprogforening havde da vel været mulig, men den var aldrig genstand for regeringens tanke; og de svenske kongers energiske omhu for det svenske sprogs renhed kunde vel ikke udslette Tyskens indflydelse, men nok

[1]) Mnemosyne, 1, 146. 147.
[2]) Wieselgrén, Sveriges sköna liter. 2, 245.

51-52

Danskens, der havde været løs, overfladisk og forbigående. I Norge derimod blev virkningen större; den begyndte tidlig og varede ved (1380—1814). Sprogforskellen var meget stor; den norske tunge, der næsten faldt sammen med Islandsk, bevarede sin gamle selvstændige og djærve karakter, medens Dansken for længe siden var sløvet. Indflydelsen af denne fremkaldte en overgangsperiode (1400—1530); fra reformationstiden vandt det danske skriftsprog stedse mere magt, hvorimod folkesproget bevarede sig i de fleste egne indtil den dag i dag. Dette forhold har fremkaldt en række af for sprogforskeren interessante fænomener, af hvilke jeg dog kun berører de tvende hovedfænomener: bevarelsen af det gamle norske sprog, og indførelsen af det danske. Forskellen imellem begge var så stor, at Hans Gaas († 1578), der vilde oversætte den norske Kristenret, vidner, at han »kunde på den tid ikke læse med ret forstand to linier af hende«[1]). Landets sprog var ansét: selv fremmede benyttede det i Norge i skriftlige optegnelser[2]). Så meget mere de indfødte, der vedbleve at skrive på gammel Norsk[3]); brevskaber have længe efter reformationen endnu stærke levninger af det gamle sprog[4]), og selv om sproget var ganske dansk, bevaredes dog norsk skrivemåde[5]); ja, bönderne

[1]) Danske Mag., 6, 313.

[2]) Fortegnelse på den holstenske adelsmand Hartvig Krummedikes gods 1456, i Saml. til det norske folks sprog og hist., 6, 135.

[3]) F. ex. M. Jens Nielsen i Oslo 1567, i fortalen til Schönings Heimskr., s. XXV. For meddelelser fra flere af de følgende kilder takker jeg conferenceråd Werlauff og registrator Kall-Rasmussen.

[4]) F. ex. Stavangrensia fasc. 49, nr. 1—12, 1533—1587.

[5]) Bogstavet þ forekommer hyppig i et brev fra Veigen 1544, i Geheimeark., og endnu senere.

52-53

kunde endnu 1750 ret vel forstå islandske bøger[1]). På den anden side måtte den norske adels aftagelse, danske embedsmænds hyppige ansættelse, forbindelsen med Københavns universitet, og mange andre foreningsmidler, som historien angiver, nødvendig göre brugen af dansk skriftsprog mere almindelig, og det atter indvirke på det Norske, hvori kundskaben, hvis nærmeste bevarere kun lavmændene vare, efterhånden blev uklar[2]); indtil begge blandedes sammen. Det sprog, hvori skribenterne da skreve, kalde de snart dansk, snart norsk[3]). Benævnelsen Dansk brugtes

---

[1]) »Dersom det islandske sprog nogensteds skulde forstås udenfor Island selv, da måtte det være blandt bönderne i denne egn, og en viss gejstlig mand har sagt mig, at blandt hans sognefolk vare nogle, som han havde givet islandske bøger at læse i, da de temmelig vel vare komne til rette dermed.« Pontoppidans Glossar. norvagicum. Bergen 1749, fortalen s. 19.

[2]) »Den fornemste aarsag til all vrictighed vdi de norske lowbøger befinde wi denne at vere: at det gamle norske sprog, som for nogle hundrit aar haffuer verit brugelig, paa huilcket oc lowen aff førssten er skreffuen, det er gantske faa folck vdi Norge (Laugmendene vndertagne) beuist. Oc derfor da haffuer huer laugmand den lowbog, som hos hans laugstoel fandtis, paa norske sprog, som det nu brugelig er, vdsat, en huer som hannem tyckis rettist vere, oc som hand bedst kunde.« Fortalen til Kristian den fjerdes Norske lov, 1604. Hermed kan sammenlignes følgende udtryk i en skrivelse af statholder Axel Gyldenstjerne til de regerende raader af 9 oktober 1590: for »lougboghen er opslitt her i landitt i gameil thiidt, så ther er nu få thill af thennom. Saa kunde och the danske och thydske lensmendt, fogder og prester icke weil lesze heller forstaa thette norske, besynderlig hwadt thennom er emodt.« Jfr. den bergenske lavmand Povel Helgesens brev fra 1601, i Annal. for nord. oldk. 1844—45, s. 157. Heraf forklares den store mængde oversættelser af gamle norske love fra det 16de og 17de århundrede.

[3]) På titelen af Mich. Saxes Åndelige spörgsmålsbog, den såkaldte præstepine, Rostock 1602, hedder det, at den er fordansket af Halvor Gunnarsen, men i sit latinske vers til læseren siger han:

Fontibus e sacris congessit talia Saxo,
lingua quæ studui reddere norvegica.

53-54
vel tidlig af danske embedsmænd[1]), men benævnelsen Norsk, der efterhånden kom isteden for Nordisk[2]) (med overgangen Nordisk, Nordsk, Norsk), vedblev at anvendes, dels af den danske regering i sager, som angik Norge, dels af norskfødte skribenter, meget langt ned i tiden[3]), hvorimod literaturen, efterhånden som foreningen blev inderligere, stedse mere blev, som den også var, betragtet som én, og kun af og til bleve enkelte særegne norske udtryk af forfatterne fremhævede som sådanne[4]). Anvendelsen af norske ord og vendinger blev vel, hvor önskeligt det end havde været, aldrig så gennemgribende, at sproget derved antog en egen farve; men uden forbindelse med Norge vilde Danmark måské have sunket ned i franskheds og tyskheds svulst og sentimentalitet, og literaturen modtog fra Nordmændene (vor nuværende literaturs stifter, Holberg, den i sit slags eneste Vessel, osv.) nogle af sine friskeste, af vid og lune sprudlende, i kraft og klarhed fremragende værker. Der gives naturligvis enkelte undtagelser, men det er uimodsigeligt, at i det hovedindtryk, man får af hin tids blomstrende dansk-norske literatur, viser sig hos de norske forfattere styrke og fylde, hos de danske

---

[1]) Skolerne kaldtes endog danske. Superintendenten Frands Berg siger f. ex., i en skrivelse til kong Frederik den anden 1572, om Konghelle: »att ther wdi byenn ingen skole (det er latinskole) er wden enn liden dantzske skole«.

[2]) Arnold de Fines norske historie kaldes snart den nordiske, snart den norske krönnike, 1667—1671. Ny d. mag. 3, 43—44.

[3]) Sproget i Edvardsens Bergens beskrivelse kaldes af Arne Magnussen »itzige norske sprog.« Norske samlinger udg. af et hist. samf. i Kristiania. 1849. 1, 1. Se i øvrigt Steenbuchs afh. om benævnelserne af Norges land, af dettes folk og af dettes sprog, i Saml. til det norske folks sprog og hist. 2, 456. 505.

[4]) når Stenersen f. ex. forklarede os, hvad en gubbe var.

en fordærvelig eftergivenhed eller kunstlet søgthed. Ved Norges adskillelse fra Danmark (1814) synes en forandring at skulle indtræde, hvilken Olufsen, endnu för adskillelsen fandt sted, har forudset, når han taler om, »at der i Norge med tiden kunde opstå et egentlig norsk sprog, det er en Dansk med så mange norske ord, vendinger og idiotismer, at en Dansk kun med umage vilde være i stand til at forstå det«. — »Norge, siger han fremdeles, er ved sin folkemængde og ved dets mange og mangfoldige forhold til naturen en stor masse. En sådan ytrer altid kraft, fordi den har kilde til kraft i sig selv. Dens individualiteter må derfor nødvendig bryde frem, når det udvortes tryk enten slappes eller forsvinder. Men et folks stærkeste individualitet er dets sprog«. — »Det Danske forblev da hvad det er, thi på nogle tyske fordærvelser nær er det virkelig et *lingua vernacula* for Danmark; men dette er det ikke for Norge. Derfor vilde det egentlige Norske, naar al udvortes modstand var forsvunden, hæve sig, og efterhånden træde frem i det mundtlige læreforedrag og i skrifter. Landet vilde få sin egen og en betydelig literatur«[1]). Med hensyn til Norden vilde da omtrent det samme finde sted som, med hensyn til Danmark, hvis Jylland, Fyn og Sjælland vilde hver for sig være selvstændige lande med hver sit dialektsprog. Og når Danmark allerede nu kan lignes med »et legeme, hvis hjærte sidder på spidsen af den lille finger«[2]), saa kan følgerne deraf just ikke være meget vanskelige at forudse. Når alle de enkelte ting ville

---

[1]) Olufsens skildring af staten 1811, i Saml. til det norske folks sprog og hist. 6, 161—64.

[2]) Olufsen, sst. s. 166.

55-56
rive sig løs fra det hele, så vil ikke blot det gå i stykker, men de enkelte ting blive et bytte for hvem der kan drage dem til sig.

En betragtning står endnu tilbage: modersmålets stilling her hjemme, under hvilke ydre vilkår det levede, hvorledes det blev heget og plejet af landets regering og folkets ledende magt. Fuldstændig og klar kan den kun gives i forbindelse med literaturens historie; her må derfor nogle grundstrøg være nok til at henvende opmærksomheden derpå. Enhver, der har gennemvandret literaturen, vil da uden tvivl sande, at der igennem den går en dyb klagetone over sprogets fortrykthed. Kun sjælden har modersmålet i den fremfarne tid ligget regering og folk på hjærte; at hylde det, at ofre sit liv og sine kræfter til det, at forherlige det ved gode skrifter, har næsten altid haft foragt og tilsidesættelse til følge; det har altid hedt: først det fremmede, så modersmålet; noget, der let lader sig oplyse af hele folkets historiske stilling og videnskabelige udvikling. Med kristendommen fulgte i det første tidsrum (1000—1250) to ting: Latinen og den tyske kejsers fordring på Danmark som et vasalland af Tyskland. Den sidste fordring blev, medens landets regering var kraftig og stærk, víst tilbage; Romersproget derimod blev ikke blot gejstlighedens lærde sprog, men tillige historieskriverens (Ælnoth, Svend Ågesen, Saxo). Men imedens de klassiske sprog endnu dyrkedes med iver, var der tillige en levende interesse for det egne og det nordiske. Svend Estridsen og hans tidsalder repræsentere begge; i Absalon forenedes de. Valdemarernes tidsalder er tillige Danmarks første lovalder; dansk sang lød i slaget på Grade-hede 1157, og lægmands tunge i præsternes forkyndelse 1245.

56

Med rigets indre forfald trænger derpå (1250—1397) det Tyske, der allerede tidligere havde vundet indgang (Knud Lavard, Svend Grade), sig bestandig dybere ind, og rodfæster sig ved landets opløsning. En tysk fyrste (Albrekt af Brunsvig) bliver første gang dansk rigsforstander 1261; Holsten søger igennem Slesvig at vinde Danmark (Grev Gert fældes 1340); den sorte død svækker landet 1348; Slesvig forbindes med Holsten 1386; og Danmark får tilsidst en tysk kansler. Studeringerne i Paris afløses af dem i Köln; tyske poeter besynge den danske konge (Reinmar von Zwiten † 1269); forhandlinger med Hansestæderne føres på Plattysk; ved siden af dansk tunge lyder ved kongehoffet og i købmandens boder, på suderens værksted, ja undertiden i kotkarlens hytte, det plattyske sprog. Latinen og Dansken fordærves begge i fællesskab: det gamle Nordiske er glemt, forholdet til Norge fjendtligt; færdselen med Tyskland overvejende; Dannevirke, der sidste gang istandsattes omtr. 1260, kunde der nu ikke være tanke om; ja fordringerne på Danmark svæve imellem den tyske Albrekt af Meklenborg og den norske Oluf; dog sejrer endnu den sidste. Få levninger af dansk mål haves fra denne tid (det ældste danske brev hos Hamsfort af 1313; lægebøger; Lucidarius og legender; noget krönnikesnak, og vel en del, der først senere kommer frem i literaturen; majsange begyndte omtr. 1350). Næsten alt er ødelagt; vi have efterretninger om, at det har været, og tildels når det forgik, men det er også det hele. I unionstiden (1397—1523) måtte de nordiske rigers forbindelse danne en modvægt mod indflydelsen fra Syden, men foreningen var for løs til at vinde sejer; fra nu af se vi derfor en bestandig kamp imellem det fremmede og det folkelige; og det sidste syn-

56-57
es hartad, hver gang det havde vundet en sejr, så meget stærkere at måtte vige[1]). »Den ydre forening medførte kun en indre söndring, og unionen er et stort navn, der er gået forbi uden begreb« (Geijer). Aldrig måské var Norden mere adsplittet, end da de nordiske rigers kroner sade paa ett hoved. En kvinde kunde samle rigerne, fem mænd kunde ikke holde dem sammen. Det er unionens historie i kort begreb: at Sveriges krone falder af, og danske konger bukker sig, for at tage den op; fast vilde den ikke sidde. Og handelen gaves i Hansestædernes hænder. Fra 1400 til 1550 se vi da også den nysomtalte tvekamp: Brigittinerklostrene danne fra 1417 tillige en sprogforbindelse imellem de tre riger; modersmålet bliver under dronning Margrete det officielle sprog, hvorom en stor mængde diplomer endnu vidne; Kristian den første lærer rigtignok aldrig Dansk, men i næste generation møde vi den folkelige Hans, der morer sig ved danske folkeromaner, og hans dronning Kristine; og Kristian den anden søger i skolen, som overalt, at kalde det folkelige til live. Men da alting således er i den bedste gang, kommer

---

[1]) Omtrent det samme fænomen, som viser sig i den politiske stilling. Om denne bemærker J. Møller (Mnemosyne, 1830, 1, 161), i det han taler om »de utrolige tab, som ere lidte ved slette diplomaters skyld, og de store fordele, der opnåedes ved dygtige ministres klogskab«: »Intet land har i den henseende været så lykkeligt som Frankrig, thi det har ofte efter en uhæderlig eller uheldig krig fået snart en tålelig, snart endog en fordelagtig fred. Men jeg erindrer på den anden side heller intet land, der har været så uheldigt som Danmark; thi det har ofte efter snart hæderlig, snart heldig krig indgået lidet fordelagtige fredslutninger, for ikke at tale om, hvad godtroende, men lidet skarpsindige underhandlere i fredstider have ladet sig afsnakke eller fraliste.«

den gottorpske hertug Frederik den første til regimentet, og hans sön Kristian den tredie, der har Plattysk til modersmål, har det endnu til hofsprog; ikke desmindre drager han dog tilbörlig omhu for Dansken, som han endog taler. København universitet stiftes 1478, men det henter sine første lærere fra Köln; bogtrykkerkunsten kommer ind i landet 1482, men bogtrykkerne ere Tyskere, og de fleste skrifter trykkes endnu udenlands. Reformationen forkyndes 1520, men dens første forkyndere forskrives fra Tyskland. I literaturen er der en stærk bevægelse; sprogets rendegarn er ægte dansk, men der kommer adskillig tysk islet deri, så tvekampen er også her (Peder Låle, ældste bibeloversættelse omtr. 1470, Rimkrönniken omtr. 1480, hr. Mikael omtr. 1496; Kristjern Pedersen, den nyere literaturs formand, og de øvrige bekendte forfattere fra reformationstiden); man fik dansk messe og danske psalmer; men universitetet skrev på Tysk til Kristian den tredie 1550. Den fri folkelige bevægelse, som reformationen havde fremkaldt, blev standset, og med den næsten brugen af modersmålet; snæverhjærtet tysk theologi beherskede universitetet, for hvilket modersmålet ikke var til; Sorø akademi (1623) var en tysk koloni, hvor brugen af det danske sprog var forbuden; i den lærde skole lærte peblingene at læse gennem Latinen, og selve dens gudstjeneste holdtes på Latin. Almueskoler på landet gaves der endnu ikke. Hvor meget derfor end konger som Kristian den fjerde, og adelsmænd som Herluf Trolle, søgte at anvende og frelse modersmålet, og hvor mange store lærde Danmark end besad til 1660, der endog vare lærere for hele Europa (Niels Hemmingsen, Tyge Brahe, Bartholinerne, Ole Vorm), var dog al videnskab kun til på Latin, og for

58-59
modersmålet kun noget affald og gudelige sager; intet er derfor fra den tid almindeligere end klager over den idelige foragt og tilsidesættelse, det måtte lide. At det ikke aldeles fortrængtes, må alene tilskrives den ægte danske og tillige lærde adel, der fremkaldte næsten alle danske skrifter, af hvilke nogle endnu tiltrække os ved deres sprogs naivitet, men som i det hele kun ere rå forsøg på at skabe og vedligeholde en literatur (Flemløse, Simon Paulli; A. S. Vedel, Hvitfeldt; Hegelund, Ranch, Arrebo). Selve landets historie blev skreven på Latin og tildels af fremmede (Krag, Pontanus, Meursius); ja endog modersmålets egen grammatik (Pontoppidan); vilde en lærd mand anbefale det, så gjorde han det på veltalende Latin (Rasmus Bartholin 1657); og da Frederik den tredie endelig endog fik latinske hofprædikener, kan man her, som i Europa i almindelighed, kalde hele den foregående tidsalder den latinske. Det første spor til noget dansk foredrag og danske lærebøger ere vel omtrent fra 1621; et forsøg på at forklare noget af den latinske grammatik på Dansk (Jersin 1624) behøvede hundrede år for at vinde fremgang[1]); og hvor ilde man var faren med modersmålet, når nogen tænkning og smag skulde udtrykkes deri, kan man få en tydelig forestilling om f. ex. ved H. P. Resens Den lille logices begyndelse (1610), og ved den næsten totale fattigdom

---

[1]) Til de mærkelige fænomener i vor literatur hører just Latinens bestandig aftagende eneherredömme, og modersmålets fremskriden ved siden deraf indtil vore dage. Det er artigt, at følge denne udvikling fra den første latinske grammatik på Dansk, de første danske forelæsninger (for barberer), det første danske program (af Røn), det første danske universitetsprogram (af Anchersen), o. s. f. Men selv dette fænomen synes for en stor del fremkaldt ved indvirkning udenfra.

på æmner til latinsk stil, hvortil Arild Hvitfeldts krönnike anbefaledes (skolereglement 1632). Ved souveræniteten (1660) forgik for en stor del den gamle danske adel, og dens regeringsindflydelse hørte op (Iver Rosenkrands 1735); de minder, den endnu havde bevaret af fortiden, sattes til side med den (kæmpeviserne, der endnu havde levet på dens tunge, bleve foragtede som kærlingesnak). Den nye adel var enten tysk, der nu ikke alene besatte Holsten, men selve Danmark, eller nyskabt dansk adel, som borgerstanden rivaliserede med i honnet ambition, i rang og i udenlandsrejser. Den gamle grundmurede lærddom bliver nu et særsyn hos hoffet og adelen. Filologi fik man fra Holland, prædiken fra England, poesi fra Tyskland, men overvejende blev den franske indflydelse fra hoffet i Paris og Versailles, efterligning af franske sæder, dragt og sprog; og Kristian dem femte fik allerede en fransk hofpræst. Hvad sprogblandingen ikke havde været broget för, så blev den da nu[1]). Höjtysk var allerede indført af Frederik den tredies dronning Sofie Amalie; Kristian den femte var opdragen på Tysk (bekendt er anekdoten om Torfæus), og skrev et blandingssprog af Dansk og Tysk, spækket med franske ord; ofte er den ene sætning hos ham dansk, den

---

[1]) Et exempel derpå ere de operaer, der opførtes til kongens fødselsdag, f. ex. *Les plaisirs des héros* oder die 4 edelsten *passionen*, alsz ihrer majestät unsers allergnädigsten erbkönigs allerhöchsterfreulichster geburts-tag *an.* 1699 den 15. *Aprilis* feyerlichst begangen wurde, auff dem schlosse zu Copenhagen in der *music* vorgestellet. Oblectationum istarum heroicarum promi condi erant: Cupido, qui Italice, Diana, quæ Gallice, Mars, qui Germanice, et Neptunus, qui Danice loquebatur. Hi per Mercurium, qui dialecto Germaniæ inferioris utebatur, in scenam evocati, pro salute regiâ tandem junctis vocibus vota suscipiebant. (Nova literaria maris Balthici 1699, s. 150.)

60
næste tysk; og hvor officielt dette sidste sprog må have været, viser blandt andet, at man på støtten i Norge, i anledning af kongens rejse dèr, satte en tysk indskrift. En lige så rå, latterlig og smagløs blanding af modersmålet, Latin og Fransk finder man idelig hos de lærde (Gram), og klagerne over foragt for modersmålet ere derfor de samme som för eller endnu större[1]). Om end derfor enkelte magthavere og indflydelsesrige mænd yndede modersmålet og selv virkede til dets fremme (Matthias Moth 1684—1719, Frederik Rostgaard 1694—1745), og nogle forfattere (Henrik Gerner, Peder Syv) gjorde selve sproglæren til genstand for deres undersøgelser, ja den höjere poesi endog begyndte sin flugt (Kingo), så ere hine forsøg dog så ufuldkomne og blottede for indsigt, og poesien så nedsænket i uædle udtryk og former, at nogen egentlig herskende dannet literatur næppe endnu kunde siges at være vunden. Den blev først ved Holberg (1711—1754) skabt ligesom på én gang i flere retninger, og var fra nu af, så liden næring den end fandt for sig, uforgængelig. Det, han fandt for sig, var en øde eller lyngbegroet hede, hvor han ved sit genis ejendommelige kraft hensatte lutter ny vækster, lutter frugttræer, som han hentede podekviste til fra Syden. Et brugeligt sprogorgan fandt han ikke, og hele hans dannelses retning, der tydelig nok udtaler sig i hans foragt for Arne Magnusens syssel, førte ham bort fra enhver tilknytning til det ældre sprog, der som en endnu

[1]) Blandt en utallig hob f. ex. Frederik Horn (Frans Hansen Drejer) i Somnium poëticum 1731:

Den (bogen) burde i Latin med rette skreven være,
så kunde man deraf dog noget nyttigt lære;
den burde være i det ringeste på Fransk,
men hvo vil læse det, som er dog ikkun Dansk?

60-61

frisk sæd lå begravet i Kristjern Pedersens og lignende skrifter. Danske udtryk for alle höjere begreber vare tabte for ham, som for hele hans tid, og erstattedes med franske; det gamle danske sprog var derfor måské kun til i stilen hos én mand (Langebek, Danske magasin 1745), men anvendtes af ham i et snævert, specielt formål uden indflydelse på nogen höjere tænkning. Et igennem århundreder fortsat skinsygt og fjendtligt forhold til Sverige udelukkede enhver tanke om en åndelig nordisk forbindelse; selv de islandske sagaer misundte man hinanden, og udførelsen deraf fra Island til Sverige blev forbuden. Desto stærkere derimod blev tiltrækningen fra Tyskland. Kristian den sjettes pietistiske hof var så tysk, som det vel kunde blive; dronning Sofie Magdalene tålte end ikke Dansk i sin nærhed; og det var et ganske konsekvent forslag af den tyske hofadel, at indføre det tyske sprog i alle danske landsbyskoler. Forfatterne skreve da også gerne på Tysk (Höyer, Pontoppidan). En smuk lille dansk episode indtrådte med den engelske elskelige dronning Lovise i Frederik den femtes gode dage; men i politik og diplomati vedblev Danmark, regeret af tyske ministre (Schulin, Bernstorff, Struensee), at være det samme som et tysk vasalland; og det forskød konsekvent al tanke om en nordisk forbindelse, der mere end én gang tilbød sig, for at kunne vinde Holsten ubeskåret under kronen. Begge literaturers mulige forbindelse, det vil sige den danskes undergang i den tyske, og sprogets opløsning i Tysk og Fransk, antydes i en ikke ubetydelig tysk-fransk literær koloni i landet, samt ved udgivelse af tyske og franske ugeblade (der Fremde; der Nordische Aufseher; *Mercure Danois*; *Spectatrice Danoise*.) Det gik vel ikke for sig, men den höjst fornødne sprogrensning,

61-62
der forsøgtes i allehånde retninger, indførte en ny skikkelse af det danske sprog ved optagelsen af ny tyskformede udtryk med franske vendinger og stil (J. S. Sneedorf omtr. 1760), der, efter at gæringen havde sat sig, blev til det nuværende sprog, og fostrede den nuværende literatur. I denne stod kritikken, (Lüxdorf og Carstens) endnu på et forældet standpunkt. Tyske digtere vedbleve at fejres, ja at lönnes (fra Klopstock til Claudius og Schiller), medens de indfødte, böjede under trange forhold og filisteriets tryk (dr. Schönheider), levede i nød, der jo næsten altid og overalt har været geniets lod, men under disse forholde var uundgåelig. Evalds uforlignelige lyrik og Vessels enestående komiske muse bleve i sin tid kun fattede af få, og bleve uden afgörende indflydelse, uden åndig opvækkelse, i den nærmeste tid derefter (forstandsperioden). Under andre forholde var tyskhedens overmagt afgjort; »alle militære ting behandledes på Tysk fra Elben til Vardøhus«; på kadetakademiet i København var det »under straf forbudet at tale Dansk« (Abrahamson); hærens kommando (Nordmændenes da med) var tysk indtil 1772[1]).

---

[1]) Når Suhm taler frit og siger sin mening ligefrem, ytrer han blandt andet: »Le plus grand obstacle (for dansk videnskabelighed) consiste pourtant dans la repugnance et le mépris, que les grands du royaume, comme étrangers, ont pour la nation et la langue, qui va si loin, que l'exercice militaire même, *sans autre exemple dans tout le reste de l'Europe*, se fait dans une langue étrangère, c'est à dire l'Allemande. Les pauvres Normans mêmes, qui n'ont jamais entendu que la leur propre, apprennent l'Allemand à Copenhague à force de coups«. — »La Norvegue est presque entièrement depourvue des moyens de s'éclaircir. Il me semble, que les Danois par une basse jalousie (o nej ikke derfor! de vare ikke bedre farne selv) et par une crainte malfondée (nej, magthaverne frygtede ikke for Norge, men de havde bestandig öjnene vendte sydpå) laissent croupir ce royaume

62-63

Den henslumrede danskhed vågnede endelig i Ove Guldberg (1772—1784); en række af regeringshandlinger søgte at vække den, at udvikle den, at befæste den; og den blev til et nyt liv under Frederik den sjette (1784—1839); overalt veg det fremmede tilbage; modersmålet fik atter mæle, og har bestandig stærkere og stærkere banet sig vej, indtil det endelig taltes i alle kredse. Kun literaturen kunde vanskelig vinde med; dertil havde den hidtil haft altfor lidet forarbejde og manglede næsten al organisk udvikling. Den theologiske granskning var endnu bestandig en aflægger af den nordtyske; filosofi var ikke til; enkelte vendte sig til det gamle Norden (Prams Stærkodder), men kendte intet til det; kun hvad der i stille kredse (klubvæsenet gider jeg ikke omtale) rørte hjærtet, eller beskuelsen af naturen, som man har allevegne, fremkaldte uforgængelige digtninger; mangelen af filosofisk og æsthetisk udvikling sporedes overalt, og måtte erstattes fra Tyskland. Mest höjrøstet i literaturen blev netop den vandede patriotisme, der i Rahbek, den i mange henseender elskelige Rahbek,

---

dans l'ignorance». (Essay sur l'état présent des sciences etc. dans le Dannemarc et dans la Norvegue, à Fribourg 1771). — Det er en trist gerning, her, hvor jeg nogle öjeblikke dvæler ved modersmålets skæbne, for så vidt den afhang af magthaverne, at måtte fremdrage kendsgerninger som disse, der imidlertid kunde forøges med langt flere. For at formilde sindet må læseren tænke sig modsætningen dertil: literaturens og sprogets indre, ubetvingelige liv, deres kamp og sejr under alle ydre hemninger. Det er måské et af de interessanteste fænomener i menneskeheden: den udholdenhed, den kraft og uforgængelige ynde, hvormed et ringe tungemål, under tryk og foragt, ja forhånelse, «stedse friskere og fermere», som jeg för sagde, har været i stand til at udvikle sig. Men fremstillingen deraf kan ikke meddeles uden i et særeget skrift, der langt vilde overgå disse blades grændser.

63

især fandt sin idelige tolk[1]). Da endelig forstandsperioden var så nogenlunde overvunden, var det atter Tysklands romantiske poesi, der måtte vække Danmarks (Steffens, der måtte fortrække herfra, vakte Øhlenschläger). Under de stærkeste tryk (1801, 1807, 1814) har den sygnende literatur dog vundet kræfter, og under den bestandig voxende velstand et frodigt liv. Men alligevel har selv den liveligste fremgang endda ikke kunnet udelukke længslen efter Syden og den barnagtige higen efter, hvad der kaldtes europæisk navnkundighed; både Baggesen og Øhlenschläger, der bleve fremtrukne af tyske huse, have ikke kunnet finde sig tilfredse ved den hylding, der kunde vindes i hjemmet; ikke blot Baggesen udbrød: *Quid mihi cum Dano, Germanus esse volo;* selv Øhlenschläger kunde endnu i sine Erindringer dvæle ved den herlighed at vinde 30 millioner læsere[2]). Og efterat det endelig, ved Rasks

---

[1]) se f. ex. hans dannebegejstring i Erindringer, 3, 122.

[2]) Det var dog synd at sige, at deres eftermæle derved har vundet. Mundt (Die literatur der gegenwart s. 212) siger om »der geniale, tief zerrissene Baggesen«: »In diesem nicht unbegabten aber durchaus verworrenen dichter zeigt sich ein solcher mischmasch von poetischen, philosophischen und politischen richtungen, dasz es schwer fällt, seiner beständig wechselnder natur einen bestimmten charakter nachzusagen« etc. Men langt værre går det Øhlenschläger; jo længer man rykker frem, desto strængere bliver hans fordömmelse. Hillebrand (Die deutsche nationalliteratur. 3r bd. 2 aufl. 1851, s. 178) karakteriserer ham sålunde: »Wir müssen es diesem dichter zur ehre rechnen, dasz er sich des deutschen idioms in dem grade mächtig zu machen gewuszt, um in haltung und form deutscher dichtung auftreten zu können. Sollen wir aber gegen diese dichtung selbst gerecht seyn, so dürfen wir ihr keine stufe über der mittelmäszigkeit anweisen. Ohne genialen einblick in die tiefe der menschlichen natur und in das innere triebwerk des lebens, ohne energie des fühlens und denkens, ohne talent einer plastisch gediegenen

og P. E. Müllers grundige og tiltrækkende skrifter, var blevet erkendt, at Nordens gamle sprog og literatur (hvis dyrkelse lige fra Vorms dage har stået som en isoleret literaturgren uden frugter i folkets liv) virkelig står i en organisk forbindelse med de nuværende, har regeringen, da man fik det fortvivlede indfald, at udsætte undervisningen i de klassiske sprog (hvis elementer jo aldrig tidlig nok kunne læres) til en modnere alder, ikke taget i betænkning at vælge det tyske sprog som et supplement til modersmålet, for at det første grundlag til al sprogundervisning i de lærde skoler kunde lægges i dem i forening; hvilket naturligvis må have til følge, at modersmålets tyske elementer drages frem på de ret ægte danskes bekostning[1]), og at tysk ånd strax indprentes de unge sjæle. Det danske kultusministerium tog heller ikke i betænkning at forordne, at hovedkarakteren ved den historisk-filologiske embedsexamen skulde bestemmes således, at alle andre fag, hvert især, have dobbelt så meg-

---

und kraftgetragenen darstellung. flieszen seine dramatischen produktionen meist wie wassergetränktes löschpapier aus einander, weder in der handlung drastisch, noch in der charakteristik eigenthümlich bestimmt oder durch die darstellung gehoben. Anfangs auf dem wege lifflands und Kotzebues, neigte er sich bald Göthe und Schiller, und dann, durch seinen landsmann Steffens geleitet, der romantik zu, zu deren dilettantischen gelüsten er eben so aufgelegt war, als die Kotzebue-lifflandsche breiartigkeit den eigentlichen boden seiner produktionen bildet« etc.

[1]) Aldeles konsekvent har derfor et skoleprogram udtalt det ønske, at der måtte forfattes en dansk læsebog, hvori alle de danske ord, som ligefrem svare til tysk, måtte indsættes isteden for de ejendommelig danske, hvilket vilde give sprogundervisningen en synderlig lethed. Vi have virkelig mange deslige dobbeltudtryk, det ene af nordisk, det andet af tysk oprindelse, begge omtrent lige danske; det første skulde da forvises. På samme tid anbefalede en anden filolog, overlærer mag. Lund, det oldnordiske sprog som undervisningsgenstand i vore lærde skoler (indbydelsesskr. til den off. examen i Nyborg kathedralskole 1846).

64-65
en indflydelse på den, som karakteren for Nordens og fædrelandets sprog og literatur. Således har under hele literaturens levnedsløb aldrig såsnart det hjemlige hævet sig, förend det fremmede fra sit höjere standpunkt har sat sin fod på det og trykket det tilbage; ikke uligt hin politiske erfaring, at vi, næsten hver gang en stor folkelig sejer var vunden, af den höjere overfolkelige styrelse berøvedes sejerens frugter, og førtes et skridt tilbage, som om vi havde lidt et nederlag. — Alle disse kendsgerninger, der för den, der kender alle enkeltheder, let ville forbinde sig med dem til et levende billede, kan vel vække nogen betænkning over, hvad der skal blive af et folk, der endelig og først nu er vågnet til klar bevidsthed om sig selv, på en tid da det i udstrækning har tabt så godt som hvad der kan tabes uden fuldkommen undergang, — der er forbundet med en anden stærk nationalitet, hvis overgreb bestandig have været overvældende for landets egen godmodige, beskedne og ædle, men hverken i industri eller intelligens (således som den i de forsvundne århundreder er kommen til syne) selvstændig udviklede befolkning. Og en aldrig slumrende årvågenhed vil der behøves til at hævde en literatur, i hvilken det, under hele Europas nuværende forfatning, hvis praktiske tendenser nødvendig for en tid må overveje de spekulative, allerede er kommet så vidt, at al grundig videnskabelig kritik er ophørt, og hvis organ er så ringe, at alle skrifter, der skulle have nogen plads og indflydelse i den europæiske literatur, må forfattes eller oversættes på et fremmed sprog. Under deslige omstændigheder vil det da komme an på, hvilket mål tænkeren og digteren vil stille for sig, om han i kosmopolitisk henrykkelse vil sige, hvad Schiller engang sagde: »Das vater-

ländische interesse ist überhaupt nur für unreife nationen wichtig. Es ist ein armseliges, kleinliches ideal, für eine nation zu schreiben; einem philosophischen geiste ist diese grenze durchaus unerträglich; er kann sich für das nationelle nicht weiter erwärmen, als soweit ihm die nation und nationalbegebenheit als bedingung für den fortschritt der gattung wichtig ist.« Da kan målet for et tungemål, som udenfor landet er uden betydning, for et folk, der i sin politiske stilling er afhængigt af lutter fremmede magter, ikke blive stort andet, end jo för jo heller at vinde den modenhed, at de ved at gå op i en stærkere nationalitet dog til den kunne medbringe noget af sin ejendommelighed. Eller om han i dansk enfoldighed vil tænke: at vinde det humane, eller rettere det guddommelige, er naturligvis mit formål som alles; men denne humanitet kan jeg i den kreds, som Gud har anvist mig, ikke fremstille så naturlig og så indtrængende i nogetsomhelst andet tungemål, som i hine søde og simple og udtryksfulde toner, der løde ved min vugge; i det jeg herliggör og forædler dem, trænger jeg netop dybere ind i humanitetens hemmelighedsfulde væsen, og i det jeg virker for mit folks kultur, giver jeg netop den skærv, jeg kan give, med fuldest hjærte og med klarest tænkning, til hele menneskehedens bedste. Hedeurten udskyder sine saftige blade og farverige blomster, usét af menneskeöje, og uænset dèr, hvor intet menneskefjed har lydt; det er just dens fryd, dens liv, dens lykke at udvikle sig. Jo kraftigere og fagrere den lever, desto bedre bidrag giver den for sin del til det muld, hvoraf en större og stærkere vegetation engang skal skyde op. Således virker også skribenten, selv i en udkant af verden, sålænge

66-67
et folk hævder sig selv, i det og med det til samme mål, dets forædling. Og først når det opgiver sig selv og sin höjere sans, når det synker ned i blotte materielle interesser eller endog går under i følge dem, går der-også et mörke hen over skribentens liv; da bliver han gjort landflygtig, og må søge sig en anden krog i verden, hvor han, med sit fædrelands billede i sin sjæl, om endog igennem et andet organ (ikke uden vemod ser man flere hædrede videnskabsdyrkere vælge denne udvej) kan virke med de kræfter, som han ej tör lade hvile, så længe livet forundes.

VI.

Fra betragtningen af de ydre forholde ledes tanken endelig hen til de indre, til de egentlig sproglige omskiftelser, som modersmålet har undergået, de forandringer, der ere skete i dets indre væsen, og det stade, det derved er kommet til at indtage, til hvad man med ett ord kunde kalde dets indre skæbne. At give endog kun et omrids heraf, der forudsætter en udvikling af hele det grammatiske system, kan ikke her være min hensigt; derimod forekommer det mig gavnligt dog at berøre også denne del af vort sprogs betragtning, som den der fremfor alle fortjener vore sproglærdes opmærksomhed. Dersom modersmålets ydre skæbne ikke har været gunstig, hvis de omstændigheder, under hvilke det udviklede sig, ofte have været det imod, så er dets indre skabende, dannende og opholdende kraft så meget mere beundringsværdig.

Betragtningen deler sig efter sproglærens tvende hoveddele: ordlæren og sætningslæren; under den første vil betydningslæren indtage et hidtil lidet bearbejdet afsnit.

Der frembyder sig strax det spørgsmål, hvad der egentlig er undersøgelsens genstand: sproget - således som det er, eller således som det er blevet til. Det første kan ikke besvares uden det andet. Betragtningen må nødvendig være historisk; først da bliver den grundig. Modersmålet lærer ingen, thi han kan det, men han skal få at vide, hvad det er, han kan; først da vinder han indsigt; og fra indsigt åbner sig udsigt til videre fremgang, til en god anvendelse og til en större uddannelse. Men ansés den historiske vej for tjenlig, så vil tillige deraf følge, at undersøgelsen i höj grad udvider sig, at der kommer sprogfænomener og sproglove til syne, der måské ikke i det omfang enten betragtes eller behøve at betragtes ved de klassiske sprog. Dyrkelsen af modersmålet vil da medføre en betydelig vinding for sprogkundskaben i almindelighed. Det sidste kan måské ansés for lige så vigtigt som det første, thi sjælen vinder altid, når den ikke bliver stående ved et snævert mål, men udvider sig i större kredse.

For at tage nogle exempler: så simple fænomener som indlyd, omlyd, aflyd end ere, og vi have dem alle i modersmaalet, kan ingen dog i dette erkende dem for, hvad de ere, med mindre en mere udstrakt sprogbetragtning vejleder ham dertil. At de findes i: han, hun, mand, mænd; spörger, spurgte, er en simpel erfaring, som enhver kan göre, men dermed er tingen endnu ikke klaret. Først når der erkendes mål og méd i disse former, kommer der bevidsthed om deres brug; der opkommer et hvorfor? som vil besvares. Og svaret kan ikke gives uden dybere beskuelse af formernes oprindelse og den omskiftelse, de i tiden have lidt. En almindelig theori udledes af alle de enkelte tilfælde, og de enkelte tilfældes fulde harmoni

67-68

bekræfter theorien. Hvis denne nu også i modersmålet åbenbarer sig på mangfoldig vis, hvorfor skulde den da ikke anvendes også der?[1]). Og når det ved en simpel theori lader sig oplyse, hvorledes de nu herskende former ere blevne til det, de nu ere (sjælden, men t. selten; jorder men fjorde), hvorved det lovmæssige og vilkårlige

---

[1]) Der vil altid kunne indvendes, at den lærde indsigt endnu ikke er kommen på det rene; selv navnene er man ikke enig om. Det samme fænomen, som nogle kalde brechung, hedder hos Fuchs selbstlautsteigerung, hos Dietz diphtongirung, hos Wackernagel lauthebung, o. s. v. Og sammenhængen dermed er vel ikke altid afgjort. Men enhed må dog være at vinde i hovedfænomenerne, der just her komme i betragtning. Indlydningen kan fremkommre uden påvirkning af noget tillæg; de tre grundlyde kunne vexle, og sprogenes ejendommelighed giver sig just deri til kende (et spring, norsk sprang, t. sprung), men det er tillige noget ejendommeligt ved böjningen (at springe, sprang, sprungen); denne forandring er uden tvivl derfor at skille fra aflydning. Tvelydning fremkommer ved en forbindelse af grundlydene, og deraf udvikler sig ny selvlyde (ai bliver æ e; au går over til o, og deraf udvikles ö). Omlydning kaldes det, når stamlyden virker på endelsen, eller omvendt endelsen på stamlyden; hensigten er at frembringe harmoni imellem begge. I Finsk hedder det: Når stammen har en hård selvlyd, så må endelsen have en hård (*talo—ssa*), men har stammen en blød selvlyd, så får endelsen en blød (*kylä—ssä*. Collan, Finsk språklära, 1847, s. 11; jfr. Aasen, Det norske folkesprogs grammatik, 1847, s. 32). Endelsen kan bortfalde, men virkningen bliver. I Irsk findes en del navneord med dobbelte former, et stærkt hankön med a, o, u, et svagt hunkön med indskudt i (hank. fath, hunk. faith). Det forklares deraf, at hunkönsendelsen i er falden bort, efter at den i følge omlydsloven har modificeret grundselvlyden (Pictet, De l'affinité des langues Celtiques avec le Sanscrit, 1837, s. 123—124); det er altså samme forandring som ved det isl. tillægsord (*allr*, *öll*, for *öllu*). Det er en tvelydning, der i sin grund er en omlydning, o. s. v. Det vilde just være hensigtsmæssigt, udaf en almindelig sproggranskning at samle og oplyse alle deslige almindelige grundlove og derpå at anvende dem også hos os.

kommer til at træde skarpt ud fra hinanden; hvorfor skulde man da ikke også ved modersmålet efterspore den og anvende den? Det vilde i det mindste have den følge, at den lovløse vilkårlighed ikke vandt större råderum, end den allerede har taget sig. — Når man hidtil, og det førte hele vor dannelsesmåde ligefrem med sig, på modersmålet anvendte de regler, som en lang tids hævd gjorde gældende i fremmede sprog, så må det nu blive et af de vigtigste formål at opdage og anvende selve det nordiske sprogs ejendommeligheder. Derved vil granskningen og dens fri anvendelse blive løst af de lænker, i hvilke de hidtil have ligget bundne; og det er nu på tiden at sætte dette i værk, som alle danske sprogkendere fra Peder Syv til Rask have indset, uden at kunne bringe det til virkelighed i livet. Et overmåde simpelt exempel derpå er måden, hvorpå vi stave; vi stavede Syden efter, og førtes derved hen på en hel unaturlig methode. Vende vi tilbage til Norden, så kommer alt igen i sin orden. Den gamle regel er simpel: stammen danner én stavelse, alle tillæg, der indeholde en selvlyd, en anden; eller, som Henrik Gerner udtrykker det: medlydende skulle følge de foregående og ikke de efterfølgende selvlydende, thi ligesom de sættes sammen, så skulle de og skilles ad. Intet kan være simplere (som lov-en, anstænd-ig, ting-en, busk-e, de vild-e dyr, men jeg vil-de). — Heller ikke kan det fejle, at man ved at forlade den indskrænkede betragtning af det blot givne, i det man ser sig videre om i sprogenes verden, også i modersmålet vil støde på en del fænomener, der lede til de interessanteste historisk-sproglige granskninger. Det kan f. ex. ikke andet end vække forundring, når det samme fænomen springer op på fjærntliggende steder og

69-70
hos yderst forskellige folk, uden noget tilsyneladende forbindende led. Et sådant have vi i vor tællemåde efter snese firsindstyve, fr. *quatre-vingt*, o. s. v.). Den findes hos os Danske, men ikke i noget andet nordligt (germanisk-skandinavisk) tungemål, derimod i Keltisk og Fransk, og i Vaskisk og Albanesisk, og ellers ikke i Europa[1]). — Men det vigtigste bliver dog altid, at den historiske betragtning af modersmålets grammatiske udvikling medfører den klareste overbevisning om, at det i sin oprindelse er nordisk, og indtil den dag i dag, alle omskiftelser uagtet, har bevaret sit nordiske grundvæsen; og at denne historiske beskuelse, ved at vise os det i sin fremskridning, oplyser dets nuværende beskaffenhed og forklarer de fænomener, hvis sammenhæng ad ingen anden vej kan komme til bevidsthed. Rodstoffet, den oprindelige malm, viser allerede, hvor det hører hen. Rigtignok er den langt overvejende del af dette stof, måské de to trediedele, fælles for de nordiske og tyske sprogarter, og tager man dialekterne med, bliver overensstemmelsen endnu större (t. gries, isl. *grjót*, sjællandsk gryt); ikke desmindre skille vi os fra Tysken netop ved mange sådanne ord, som betegne de første og simpleste begreber, og have dem til fælles med Islandsken (som göre, isl. *gaurva*, t. machen, thun; er end t. *garawan* af samme rod, så har dets specielle betydning, at garve, ført det til os som noget uoprindeligt). Selv når roden er fælles, er den dog skudt ud i forskellige former, ikke alene i følge den nordiske medlydsordning[2]), men i hele sit væsen (som

---

[1]) Se derom Pott, Die quinare und vigesimale zahlmethode, 1849, s. 98.

[2]) Dens væsentligste afvigelse fra den tyske er allerede oplyst i min afh. Den nordiske oldtids betydning for nutiden (Annaler for nord. oldk. 1844—45, s. 87. [Saml. afh. III, 91]).

aften, isl. *aptan*, t. abend); og selv et tysk ord have vi enten givet et mere nordisk udseende (ansigt, istedenfor gl. d. anlet) eller anvendt det i en mere indskrænket eller endog lavere betydning (bord, isl. *borð*, disk, t. tisch). Det er en allerede gammel bemærkning, at vi især i det daglige liv ofte tage et tysk ord, når vi ret ville udtrykke vor foragt for noget, som om vi just dermed vilde vise vor ringeagt for det fremmede nabosprog i modsætning til vor nordiske natur. Vort lydsystem kunne vi vel henføre, om det skal være, til Møsogotisk; men ingen tvivler dog om, at vi nemmest og klarest med det islandske som grundlag kunne komme til at indse, hvorledes modersmålet har fået sine tre bekendte selvlydsrækker: *a, å, o, u; a, æ, e, i; a, ö, ø, y*, der efter Chladni just ere de, der høre til det fuldendte menneskelige tungemål. Men sammenstillingen med det, som vi lægge til grund, oplyser os tillige, under den fremskridende udvikling med bibehold af ældgamle levninger, om mange interessante fænomener (tvelydningen og dens forandringer: *siax*, sex; *í hel*, ihjel; bjærg, men jord; bibehold af *v* foran *r*: vred, *reiðr*; overgang af *h* til *k*: omkring, o. s. fr.). I vor betoning have vi i sandhed et helt lille kunstværk for os; med Svensk og Tysk ved siden vil der just her være lejlighed til at iagttage den største mangfoldighed i den skönneste enhed (som húl, huld, hul, hullet, hùllet, o. s. v.); og historisk se vi også her, hvorledes lyden i tidens løb har hævet sig (*dómr*, dom; *draumr*, dröm). Vort kendeords brug er, som bekendt, just en nordisk ejendommelighed; ved at gå tilbage til dets oprindelse og dets successive brug, skal netop det bringes til klar bevidsthed; dertil er Islandsken fornøden; men det forstår sig, at sammenligning med

71

Tysken og de sydlige sprog vil bidrage meget til at oplyse vort kendeords fortrin og særegne brug[1]). Ved könnet se vi i modersmålet, som i flere nyere sprog, det klareste bevis på, hvorledes sprogdannelsens bevidsthed efterhånden aftager, forvildes og endelig forsvinder. Men de almindelige fænomener have tillige sit særegne præg. At netop hankön og hunkön falde sammen i et fælleskön, er et fænomen, som Grimm meget forundrer sig over; de romanske sprog lode intetkönnet falde. Skulde det ingen interesse have at betragte fænomenets forklaring af intetkönsendelsens styrke eller svaghed? Giver ikke netop modersmålet bidrag til at godtgöre, at det ene kön af tillægsordet ikke afledes af det andet, men de dannes alle ved tillæg til stammen? Og hvo vilde vel overse, hvilken række af iagttagelser der opstår, når man følger de danske navneords könsudvikling fra den ældste tid, og stiller den islandske og svenske ved siden? Man skulde tro, at tysk indflydelse her havde været afgörende; det er dog ikke så. Og dog ere flere forandringer foregåede (biet, vinen, synen, sanden); ordformen har stundum tjent til at bevare könnet, stundum til at omskifte det (et stræde, med omlyden formedelst *i*; en lov, en gæld, formedelst lighed af intetkönsflertal og hunkönsord). Betydningen, dens klarhed og overensstemmelse, har man især haft for öje (selv i sammensætning af kærminde, uagtet et minde; et måltid, fordi man tænkte mere på målet end på tiden). Tydeligheden krævede samme ords spaltning i to kön; derfor fandt denne sted (loftet og luften; en ævne og et æmne; skriften og skriftet). Men

[1]) Se f. ex. Jenisch, s. 323, 385, 373, om den utålelige gentagelse af den tyske artikel; om en ejeformsbestemmelse og artiklen.

ved siden af det herskende sprog går der tillige en mindre række af levninger fra det gamle, der kun ad historisk vej kan oplyses (isteden for; at gå i tåget), o. s. fr. Dersom jeg skulde dvæle ved böjningen, hvilken mængde kendsgerninger måtte der da anføres og oplyses, for at stille resultatet klart for öje, at den nuværende böjning ikke fuldstændig kan forstås uden ved at gå tilbage til det gamle system, at den ligger i det, men er skudt ud derfra i følge sin egen selvrådige, men naturlige udvikling: og at alle sprogets kræfter igennem næsten alle formlærens dele her arbejde i forening med hinanden; at der overalt spores en stærkere og stærkere stræben efter enhed. efter at rive sig løs fra alt, hvad der nu, fordi bevidstheden mangler, har tabt sit værd; at vi desuagtet have en næsten utallig mængde af ældre former, der bruges hver evige dag, i den höjeste stil som i den dagligste tale, så at vi have fået to formarter: de almindelig herskende og de i visse forbindelser fornødne (ældre d. til freder, nu tilfreds; i hænde; stundum; alskens o. s. v.). Overalt følges det nordiske instinkt; hvo der af det tyske sprog vil forklare slige ting, vil snart fortvivle derover. En dansk sproglære, uafhængig og afsluttet i sig selv, kan aldrig blive til, fordi den ikke er til i sin genstand, sproget.

Ved formdannelsen består fremgangen især i, at forlade de gamle, kunstige midler, for ved de simpleste og enfoldigste at nå det samme mål, at forbinde ordene efter deres forholde, tilsidst næsten kun ved stillingen; der går alting ud på opløsning, og jo mere sproget skrider frem, desto större bliver den. Ved ordforrådet, ordets dannelse og betydning, finder det omvendte sted; her går alting ud på opbygning, på udvidning. Tankestoffet for-

72-73
øges, og ordstoffet med det; tankeriget gör erobringer, men det kan ikke ske uden ved at opfinde ny våben, og ved at erhværve större færdighed i at bruge dem. Ordföjningen hæver sig endelig fra de første rå forsøg til en veltænkt forbindelse, der ved øvelse bliver til natur. For at henvende tanken også herpå, meddeler jeg nogle bemærkninger om vor sprogfremgang i henseende til ordforrådet indtil henimod vore dage; så korte de end ere, kunne de måske bevæge en eller anden til at studere skrifterne selv.

Efter reformationstiden standsede den åndige bevægelse, som den havde fremkaldt; theologien blev bunden i tyske dogmatiske lænker; undersøgelsen forlod modersmålet og gik over til Latinen, for ikke at give forargelse; videnskaben blev dyrket på Latin, og hin glimrende periode af danske lærde, der forbavsede Europa ved latinske skrifter, blev næsten uden indflydelse på modersmålet. Der blev kun en slags affald deraf tilbage, en behandling af enkelte brudstykker af videnskaben på Dansk. Historien måtte her blive det vigtigste stof; dernæst poesien. Det historiske sprog hævede sig endog til en viss rigdom hos Anders Sörensen Vedel, om hvis oversættelse af Saxo (1575) Heiberg ytrer, at den »er det første nationalværk, hvorved sproget for en tid fastholdtes på et bestemt udviklingspunkt; hele dets daværende rigdom benyttedes og opbevaredes deri.« Dermed kan sammenlignes det poetiske hos Kingo. Men hvor ufuldkomment alt dette var, hvor lidet befæstet ordforrådet var blevet, hvor meget af det gamle der var glemt, som hver forfatter søgte at erstatte på sin måde, snart ved forsøg på selvdannelse, snart ved optagelse af latinske og tyske ord, der siden bleve udskudte, derom

73-74

vidner det store omsving i sproget, der begyndte fra eneveldsmagtens indførelse, og befæstedes ved Holberg. Den franske indflydelse, der ytrede sig i alt, gjorde sig også gældende i sproget. Kun de alleralmindeligste ting kunde siges på Dansk; udtrykkene for alle mindre sædvanlige og höjere forestillinger havde man glemt. Når forfatterne tænkte, så tænkte de på Latin eller Fransk; og det ytrede sig ikke blot i udtrykkene, men også i ordföjningen. Holberg er denne tids repræsentant; han er den mest danske; men selv i hans populære skrifter, som Danmarks historie o. lign., er stilen overfyldt af latinske ordföjninger, og franske ord blandede med tyske[1]). Denne tid danner et svælgende dyb imellem alt, hvad gammelt-dansk var, og den ny sprogudvikling. Holbergs skrifter danne ligesom en mur imellem den foregående danske literatur og den nuværende, imellem det foregående danske sprog og det senere. Med Holberg træder vor literatur ind i de europæiskes række. Den måtte skride fremad; tilbagegang var ikke mulig. Men da måtte det blive føleligt, at den manglede et passende organ; nødvendig måtte et sådant skabes; det nuværende danske sprog måtte blive til og uddannes. To ting lå lige for hånden: sprogets rensning og dets befæstelse. Begge foregå efterhånden og må opfattes som bestandig fremskridende.

Ved den tid, da Holbergs skrifter havde gjort deres virkning på nationen, måtte denne ny anskuelse af literaturen göre sig gældende; de havde forkyndt, at erudition

---

[1]) For kun at tage et eneste exempel: Holberg siger i Moralske tanker, s. 37: »Man ser ofte en eneste *banqueroute* at sætte hele gader, ja hele stæder udi trauer«.

74-75
og ånd ere to forskellige ting. Hans 306 epistel udtaler det. Det lærde sprog og de lærde beskæftigelser kunde ikke længer være fremherskende; det kom nu, som han siger, ikke så meget an på »at anvende sin meste tid og utroligt arbejde på at forklare autores og at rense kopistfejl«. Der skulde frembringes smagsværker, og literaturen ved dem blive folkelig. Filosofi og historie skulde blive folkeejendom. Holberg selv, Rostgaard, Pontoppidan opmuntrede dertil ved at udsætte prisopgaver. At opfindsomheden ikke var stor, og kræfterne ikke store, viste sig strax; man opmuntrede til oversættelser, der altid vidne om egen fattigdom, således at tanken var given, og tingen kun var at finde udtryk for den. Hvor vanskeligt det faldt, kan man overtyde sig om ved at sammenligne de den gang fremkomne skrifter. Man efterlignede Holberg (Frederik Horn 1731) og de fremmede tidsskrifter (Jørgen Riis 1744—45); i det komiske havde han været mester; her strakte sproget til, og hvor de fremmede ord vare fornødne, kunde de endog bidrage til at forstærke det komiske indtryk; i den höjere poesi fandt han derimod et så udannet organ for sig, at det mest rørende under hans hånd blev komisk. Begyndte man, med Stampe og Kofod-Anker, at anvende filosofiske betragtninger, så var fattigdommen åbenbar. En sprogrensning begyndte, og, som altid, først med en gæringsperiode, endnu i Holbergs sidste dage. Den kom ham underlig for; han yndede den ikke; han blev ved sine latinske og franske ord, som han var voxet op med, og nægtede denne nyhed sit bifald; han holdt f. ex. fast på outrered, som alle folk forstod, og forkastede overdreven, hvorved man måtte komme til at

tænke på et overdrev[1]). Se blandt andet hans 415 epistel. I sin 448 epistel persiflerer han fortræffelig disse ny forsøg; men selv denne persiflage viser, hvor fornøden rensningen var. Vil man have en tydelig forestilling om, hvor stor overfyldningen af fremmede ord var i alle retninger, ja hvor stor den endnu er, så kan man få den ved at læse, hvad man kunde kalde sprogets synderegister, hos Ville Höjberg i hans Københavnske samlingers anden del, eller Tychoniana 1756. Rensningen begyndte med videnskaben og gik siden over til de almindelige æmner. Kofod-Ankers discipel Eilskov († 1750) ansés i almindelighed som den, der gav det første stød dertil; men trangen var almindelig; han udtalte den, og fandt snart efterfølgere. Eilskov skrev sine to latinske disputatser som forsøg på at udtrykke fremmede kunstord på Dansk, 1747. Stenersen, Tødslev og Pihl trådte op imod ham, 1748—94; men af disse var dog Stenersen så lidet bange for at stille sig mod strömmen, at han skrev substantiver med små bogstaver og forsvarede det (Den danske Proteus, 1766, nr. 4). Höjsgaard dannede sine grammatiske kunstord (Accentueret og raisonneret grammatica, 1747); senere Rosenstand-Goiske sine logiske (Billige fri tanker, 1753). Fra smagens side have disse skrifter fra hin gæringstid lidet tiltrækkende; desto mere for granskeren. Man ser hvorledes hint sproglige fritænkeri fra videnskabens område snart strejfede over til almindelige udtryk for livet; og

[1]) Det vil overalt være tjenligt ved siden af den danske udvikling at betragte Tysklands. Den samme grundtanke, som afholdt Holberg fra sprogrensningen, udtalte hans samtidige, Grev Zinzendorf: det gjaldt om at blive forstået; de fremmede ord forstode alle, de nydannede ingen. (Se Zinzendorfs udførlige ytringer i Varnhagen von Ense's Bibliographische denkmale. 2te aufl. 5, 438).

75-76
og man ser, hvorledes sproget igennem mislykkede, stundum naragtige forsøg arbejdede sig frem til et klart udtryk for tanken; og man får endelig en klar forestilling om fremgangsmåden. De fremmede skribenter, der i det tyske og franske sprog midt i Danmarks hovedståd bragte hidtil næsten urørte æmner på bane, vakte tillige kappelysten. Hvad der måské fra først af kun var en dunkel følelse, blev da snart til en klar overbevisning: at det sprog, der var i brug, ikke var dansk. Men når man nu skilte sig af med det fremmede ord, så blev der et hul, som måtte udfyldes; jo flere fremmede der var, desto flere huller blev der. Derfor sagde Höjberg: det går ikke an; hele sproget bliver borte imellem hænderne på en. Man kunde snart tænke: admirere er et fransk ord, men hvad skulde man kalde det? forundre passede ikke mere, og der var intet andet til. Det var jo ikke nok at feje det fremmede ud, man måtte udfylde den derved fremkomne tomhed. Man gav invalider i hundredvis afsked, men havde intet ungt og kraftigt mandskab at sætte isteden. Det måtte udskrives, indkaldes, mönstres, kasseres eller antages og øves. Hele denne manøver gik det nu ud på. Man må læse og studere hine tiders skrifter, for ret at sætte sig ind i udviklingen. Åbenbar havde man først og helst for öje, at anvende selvtænkning, selvopfindsomhed, eller at kalde de gamle ord og dialektord tilbage; men på den måde vilde tingen ikke ret gå; det var en lang og möjsommelig vej, som derhos krævede en kundskab, ingen var i besiddelse af. Forsøgene mislykkedes ofte; Eilskov foreslog at kalde *bellum offensivum* angribelses krig (endnu i to ord), Stenersen mente, det var nok så eftertrykkeligt at sige trodskrig; Eilskov vidste ikke at udtrykke *zelotypia* (skinsyge) bedre

76-77

end ved kærligheds nidkærhed, Stenersen vilde som Nordmand have åbryn (rettere åbryde); Eilskov vilde udstrække det allerede af mathematikerne brugte ord overflade til en mere almindelig brug, Stenersen sagde: enten jeg vender underfladen eller overfladen frem på dette ord, så er det lige galt; fladt er fladt, og en krum overflade er modbydig (modbydelig?)«. Endelig fandt man på at göre sig tingen så nem som mulig; og det syntes alle bedst om. Latinske ord havde man allerede begyndt at oversætte (som de nysnævnte); det tyske sprog var blevet så almindeligt, at alle dannede forstode det; når man nu gav det tyske mandskab en dansk mundering, så var sproghæren næsten på én gang fix og færdig. Eilskov brugte sandsynlig (wahrscheinlich) for første gang; og det gik uden modsigelse igennem, og med det en stor del andre tyske rekruter i dansk uniform. Når man fra denne første gæringsperiode vil følge udviklingen igennem den derpå følgende sprogdannelsestid, så vil man også finde, at der vel hersker flere methoder, men den sejrende blev den allerede angivne. På den ene side søgte man efter selvdannelse, men denne gik sjælden igennem (sindslidelse eller sindsrørelse veg for lidenskab); på den anden tog man ligefrem det tyske ord, og lod det danske i stikken, men her sejrede dog det gamle i den sanselige ordkreds (insel veg for ø); mest herskende og langt overvejende blev det, at omforme det tyske ord på Dansk: snart på den grovere måde, og det satte sproginstinktet sig imod (en synderling, af sonderling, veg for en særling, absigt for hensigt, at bemöje sig for at umage sig), snart på hin finere, hvorved ordet, skönt oprundet på Tysk, blev så dansk som muligt, og så havde man ord nok: almennyttig (gemeinnützig), beundre (bewundern),

77-78
genstand (gegenstand), virksom (wirksam), lidenskab (leidenschaft) o. s. v. i det uendelige. Og endda blev der, som iblandt andet hint sted af Ville Höjberg viser, nok tilbage, som man ikke kunde komme nogensteds med (Holbergs mynstring for kritik, at mynstre for at kritisere, en mynsterskriver for en kritikus, 302 epistel, gik ikke igennem). Strax efter Holbergs død foretoges denne ny sprogudvikling. Man kan vel antage, at den ret tog sit tilløb med Casper Peter Rothes bidende og træffende skrift: Hr. B*** (Beaumelle's) forslag om det danske sprogs indførsel udi Frankrige, 1755, hvis virkning forstærkedes ved Priebst's modskrift 1756, og Anchersens forlegenhed. Nu kom »sprogrenserne og ordmagerne« ret for orde, og det var godt; derved fremmedes sagen. Snart skulde der ikke spörges om ord, men om sagen selv: om hele den folkelige dannelsesmåde, hvorpå den klassiske literatur hidtil havde virket igennem pedanternes opfatning, skulde være gældende, eller om de nyere sprogs literatur skulde tages med til mönster; om den mathematiske methode skulde følges, eller den nyere smag; om der i sproget kun var tale om ord, eller om deres magt i stilen ikke var det afgörende. Det er Soranernes tid, hvor to af de ypperste strede heftig, men med ædle våben: Jens Skjelderup Sneedorf (Babues syn, 1758, og brevvexlingen med Tyge Rothe; Breve, 1759; Patriotisk tilskuer 1761) og Jens Kraft (altid kraftig, således også i Kritiske breve, 1761). Når man først, ved at studere disse mænds skrifter, deres opfatningsmåde, deres ordforråd og ordforlegenhed, deres stil og modsatte manér, har sat sig ind i stridens formål, er det en stor nydelse at følge de höjst forskellige anskuelser og tilsnit, som sprogdannelsen fulgte, f. ex. i de Sorøske sam-

linger, 1765; hos Jakob Baden, dels i sprogundersøgelser (Om sprogets berigelser ved ny ord og vendinger), dels i hans klassiske oversættelser, der skulde være smagsværker; i Charlotte Dorothea Biehls pudsige forsøg på igennem satire, som hun ikke var mægtig, at bekæmpe det ny, der allerede var blevet et selskabsæmne (komedien Hårkløveren, 1765); i Sporons breve, 1767; i Ove Guldbergs verdenshistorie, 1768; i Tyge Rothes forsøg på at forene fransk tænkning med klassisk koncished og dansk originalitet, hvorved hans så godt som mageløse stil opstod som et for alle tider advarende exempel; o. s. fr. Alt det oplyser udviklingen af den danske prosa. Det vil forekomme mange besynderligt, at så simple ord som besynge, beundre, først bleve almindelige i hine dage, og at de først, efter i lang tid at have været forfulgte og udléte, derved, at damerne toge sig af dem og brugte dem i deres samtaler, gik igennem; få ville nu kunne forestille sig, hvor mange forsøg der gjordes med ny ord, inden de endelig befæstedes, når tanken havde vundet sit bestemte udtryk (at f. ex. öjekreds gik forud for synskreds); men især vil det være påfaldende at bemærke den rigdom af ord, der, efterat først Latinen og så Fransken havde slået en bom ned for det ældre sprog, nu næsten på én gang strömmede ind eller frem i landet. Der opnåedes, for at fatte udslaget kort, at man foruden enkelte oversanselige udtryk, der allerede tidligere vare optagne fra Tysken, som fornuft, nu ad samme dannelsesvej fik hele rækker af ord til at udtrykke tankens finere skatteringer. Men ordföjningen kunde ikke formes ad den vej; den latinske fandt man utålelig, og at køre henad en dansk tankegang med den tyske ordföjnings sammenlænkede vogne var hartad umuligt

79
for det nordiske instinkt. Her kom nu den hyppige brug af det franske sprog, fra hvilket de fleste modtoge deres dannelse, ret til pas; og Sneedorf formede sin stil efter de lette franske vendinger. Således blev modersmålet en sammensmæltning af det ældre danske grundlag, hvorpå der opførtes en ny tækkelig bygning af tysk-danske ord med fransk-dansk ordföjning. På den således banede vej er det nu let at fare, og at formæle enhed og harmoni med fynd og med ynde; og efterat hin hårde dyst er overstået, vil vel heller ingen, nogle kræmmersjæle undtagne, være bange for at skabe nyt, hvor det endnu behøves, og at bruge det. Bekendt og let at følge i literaturen er endelig sprogets sidste ny berigelse ved Øhlenschläger, og efter ham optagelse af hele rækker gamle nordiske ord, der, efter i langsommelige tider at have hvilet, atter i deres fulde ungdomskraft, hvor meget end visse folk den gang (selv Baggesen) hyssede ad dem, hilstes af mængden med jubel, lige så artige som, for at tale med Peder Syv, på sit sted tartige, lige så fyndige som yndige. Kommer nu dertil, at vi ingenlunde forskyde de fremmede sydlige ord, der just ved deres klang kunne hæve den danske ensformighed (som krysalide), så kunne vi i al denne rigdom og den lethed, hvormed den kan forøges, være sikre på, at vort modersmål aldrig kan udtörres, men stedse vil sprudle i rigere mål, fornyet i kraft og forynget i ynde. Livsalige tungemål, liflige udtryk af vore beskedne sjæle, af vor stille lykke, af vort lands ynde, af vor fantasis rigdom, hvorfor hyldes du ikke af alle så höjt som du fortjener? Vore filologer latinske dig, vore filosofer forhegle dig, og kun få af vore digtere have hentet sjælenæring fra det nordiske væld, hvorfra din klare kilde har sit udløb!

Fremmede have hyldet vort modersmål; enhver fremmed, der har kunnet tilegne sig det, har gjort det både för og nu[1]). Vi lægge ingen skjul på dets mangler, men vi ville også påskönne dets dyder. Dets mangler ere ligefrem en følge af folkets uselvstændighed i en lang række af år; dets fortrin er bevaringen af den nordiske karakter. Nogle ord ere så uheldige, at vi ingen bugt kunne få med dem (som menneske, elske); vor selvlydsordning er sløvet i alle sine endelser; vi mangle endnu udtryk for mange tankeytringer. Men i grundstavelsen have vi bevaret den nordiske klang og kraft; i formdannelsen en simpelhed, der, uden at vorde utydelig, befordrer lethed; vor orddannelse er mægtig til alt, og just formedelst den kunne vi vel kappes med hvem det skal være i velklang og styrke (som i lynglimt, tordenskrald, regnbyge); og i ordföjningen have vi vel vogtet os for at forlade den nordiske naturlige jævnhed. Vi ere ikke skredne så vidt frem som Engelsk, og have derfor ikke så mange enstavelsesord; den franske finesse have vi rigtignok ikke, men så have vi heller ikke Franskens tvetydighed; vi skylde Tyskerne meget, men når vi ere os selv, ere vi ikke så brede, og have heller ikke deres unatur eller deres ulyksalige ordföjning[2]). Måské have vi hidtil altfor lidet bekymret os om den kundskab i vort eget tungemål, der ene kan vindes ved en betragtning af hele Norden og nordisk udvikling igennem tidernes løb; så lad det herefter være vort formål. Lad os undersøge, hvorledes hin erfarenhed er bleven nedlagt i vort

---

[1]) Jenisch, s. 480, stiller det i velklang endog foran Svensk, næppe med rette.

[2]) se om den f. ex. Jenisch, s. 393 ff.

80-81
sprog, og hvad vi skylde de svenske søer og de norske klipper, vor egen stenrige ager og smulrende muld. Lad os mindes, hvorledes vi ikke blot have plöjet ageren, men også de skummende bølger, hvorledes vi fra hele Norden, som fra Syden og Østen, have hentet ikke blot ydre varer, men sådanne varer, som vi have kunnet göre oplag af i vort sind og have sat på rente, for at de kunne blive frugtbringende, i vort sprog. Lad os bemærke, hvorledes det hårde og det stærke, det utæmmelige og ubetvingelige har antaget sine endnu kraftige, men bløde former i vort lands milde natur, i

de kølende skygger,
det mörke, som roser udbrede,
hvor sangersken bygger,
og kvidrende røber sin rede.

Derhos ville vi påskönne mangfoldigheden i vor enhed. Mange jordens egne have en ensformig natur, der afpræger sig i tungemålet. Men hos os stiger ordet op af havet som Freya med det glimrende smykke på sit bryst; det gror op af jorden som Sifs guldlokker, der idelig fornyes; og det risler som Iduns kilde hen over de rullende småsten. Hvorfor tænke vi så sjælden på denne Guds velsignelse? Hvorfor vrænge vi mund for spejlet, for at lægge den i de ægte parisiske folder? Hvorfor lytte vi ikke hellere til vore læremestere her hjemme: det brølende hav og den susende lund og den nynnende bæk, vinden der stryger gennem lyngen paa vore heder, røret, der hvisler ved vore vande, og kvinden, der flöjter som nattergalen i sin ungdoms vår. Hvorfor yder en del af vore lærde og statsmænd deres eget modersmål så liden opmærksomhed? Hvilken stil føre de! Jeg véd megel vel,

81-82

at det kun lidet kan nytte mig at gå i rette med dem: men det er i sandhed en tung tanke, at der gives mange, og det indsigtsfulde og indflydelsesrige mænd, hvem det, selv ikke endnu, uagtet de mest træffende kendsgerninger, er blevet klart, at sprogenhed er en nødvendig betingelse for et folks selvstændige udvikling, at tvetungethed er ethvert lands störste ulyksalighed; thi nationalitetens fuldendelse ligger i sproget. Man har søgt den allevegne: i jordbund, i klima, i regeringsform, i lovgivning o. s. v.; men så visst som det er, at der i ethvert folk ligger en individuel udvikling, en næsten uovervindelig natur, der forhærdes ved vanen og forædles ved kulturen, hvilke trykke deres stempel på de religiøse forestillinger, på den vidskabelige tænkning, på statens forfatning, på lovgivningen, på sæderne, — så visst er det tillige, at afpræget af denne udvikling er sproget. I det har folket nedlagt alt, hvad det har villet og higet efter, hvad det har kunnet og nået, ikke blot i sin literatur, men i selve sproget. Af det kan man erfare formålet for dets tanker, deres omfang, rigdom og dybde, livet i folket og det uddannelsestrin, hvortil det er kommet, hvad det yndede og havde kært, hvad det forsked eller bar had til, hvad der er oprundet hos det, udaf dets eget skød, og hvad der er forgået, ja ydermere hvad det har fejlet og syndet. Folk og sprog ere så inderlig forbundne med hinanden, at det ene består og omskiftes og forgår med det andet. Med kundskaben om det gamle sprog forsvinder bevidstheden af folkets fortid; med enhver ny sprogudvikling begynder en ny tilværelse. Forfatning, lovgivning, sæder omskiftes med tungemålet. Tag sproget bort, og om tre dage vil alt det øvriges selvstændighed gå til

82
grunde. Så har det været, så langt som sproghistorie rækker; så vil det blive, så vidt som folkelykke, der er grundet i selvstændighed, er til og kan fredes. Gud give derfor hver ærlig dansk sjæl, mand og kvinde, mod og lyst og ævne, hos os som over al verden, til at hævde modersmålet, så det i sin midte og på sin grændse må være og blive fareløst uden og inden!

NOGLE UDDRAG AF FORELÆSNINGER,

vedkommende

DE NORDISKE SPROG.

(Indbydelsesskrift til Kobenhavns universitets fest,
den 6te oktober 1861.)

1. TIL SPROGET OG SKRIFTEN.

Tidens åbenbarelser ere de nærmeste for tidens börn, og iblandt disse åbenbarelser er der en, der omfatter hele tiden i dens bevidsthed, som ikke blot forkynder, hvad der nu er, men tillige kalder det tilbage, som har været, og i hvis skød det tilkommende spirer. Det er sproget. Urds kilde, Verandes ström, Skulds syner. Derfor ligger det spörgsmål os så nært: hvad er sproget? natur eller kunst? en Guds gave eller en menneskelig vedtægt?

Sproget står ikke isoleret. Det ledsages af andre udtryksmåder, der tildels ere stærkere, men ikke altid så forståelige. Det ledsages af miner eller åsynets bevægelser, af gebærder eller lemmernes bevægelser, af det vidunderlige udtryk i öjet. Ligesom solen leger på vandet, spiller sjælen henad åsynet. Sjælens havblik og storm, hvad der bor dybt nede i hjærtet, det stiger op til denne overflade, og giver sig dèr uvilkårlig til kende. På munden hviler villiens udtryk, behag eller mishag, hengivenhed eller hån; med sin mund logrer mennesket, som en hund med sin hale, og læbens falske smil er lige så advarende som klapperslangens rangle; derfor hedder det: vil du kende din ven eller fjende, så se på hans mund! På panden sidder tænkningen; den stryger enten let hen over dens glatte

flade, eller skjuler sig og ruger i dens folder og rynker. Den bærer udtrykket af forvirring eller klarhed, gemenhed eller höjhed. Og öjet er følelsens tolk, sjælens lys og sol; når det åbner sig, siger digteren (Bulwer) går der et lysskær hen over åsynet, som når sollyset opklarer et dunkelt landskab. Og hvo der ser ned deri, han ser ned i et havs dyb, i Mimers brönd, og når han fordyber sig deri, kommer han ikke løs, förend han, som Odin, har givet sit eget öje i pant. Det er den henrykte begejstrings sæde, ligesom panden er den klare tænknings. Sværmeriet sidder dèr i sin dunkle hule, og ser op til himlen: og den inderlige fromhed spejler sig i den klare tåre, og ser ind i himlen.

Med mindre styrke, men med större mangfoldighed taler mennesket gennem gebærder og lader. De udgöre et stort sammenhængende system, som ingen har lært, men som alle forstå. Hånden, armen, stillingen, lemmernes uafladelige bevægelse eller en viss udtryksfuld ro, blive til lige så mange særkender for det enkelte menneske og for hele folkeslag. Alt dette er en tale, som mennesket deler med dyret, men som det forhöjer, fordi det lader den korrespondere med åsynets höjere udtryk. Hånden forbinder sig med mund og öje, og da kan der ingen stærkere forsikring gives, thi disse tre ere venskabets, kærlighedens symboler: håndens tryk og mundens smil og det tindrende öje.

Hånd i hånd og mund på mund og öje i öje, kan den elskende sige mere, end denne stumme tale? har han noget andet udtryk, der taler stærkere end den susende ånde, der stiger op fra hans bryst, end de tindrende gnister (fysisk-ætherisk ild, om end fysikeren ikke kan opfatte

4-5

den), der fare ud fra hans sjæl? Og ere disse midler ikke afhængige af kulturen? Hilsen og kærtegn vise det. Nogle folkeslag hilse hinanden med næserne, ligesom hundene; men anderledes kærtegner hos os ægtemanden sin yndige viv, sit livs lys, og moderen sit slumrende barn, sit livs velsignelse; de kysse deres öjne. Er der nogen der tvivler om, at i alt dette er der natur?

I alt dette er der tanke, men det er tanken i sin uendelighed. Tanken i sin begrændsning, i sin bestemthed, ytrer sig ved stemmen, ved talen, ved sproget. Den susende ånde bliver til en vokal, og vokalen, der støder an på læbe, på tunge og tand, bliver begrændset. Da vorder stemmen leddet (artikuleret), og igennem disse led og deres forbindelser udtaler sig sprogets ejendommelighed i skarpt fastholdte og fyndig udtrykte tanker. Sjælen, der forhen kun følte sig selv, véd nu, hvad den fornemmer, og siger det til andre; sjælen, der forhen var et bølgende hav, bliver nu til et fast land med bjærge og dale; enheden er bleven mangfoldig.

Alt hvad der er til har stemme, har røst, men de ere derefter. Den stav, der slår pa en klokke, får også en fornemmelse af slaget; den bæver og sitrer indtil sit inderste, men den kan ikke få noget ud af det; den ryster og bæver, men ingen véd deraf, i det höjeste den hånd, som holder den. Klokken derimod er et ædlere væsen; den forarbejder indtrykket, og svarer med en höj, klar, gennemtrængende tone. Indtrykket bliver hos den til et udbrud. Men mennesket er det ædleste væsen, og hele dets liv går op i toner, fra dets første skrig indtil dets sidste dødssuk. Talen er musik, og sproglæren harmonilære. Sproget (ordet selv antyder det) er et udbrud. Og

5-6

hvoraf skulde det være et udbrud, uden af sjælens indre rørelser? hvorledes skulde disse indre fornemmelser opstå, for såvidt de ikke umiddelbar udgå fra Gud, når ikke ydre tryk satte sjælen i bevægelse? Således kommer da filosofien (Sibbern) til at sige: »at sproget har sin oprindelse deraf, at genstandene, tingene, slå an på sjælen, og når indtrykket i den har gæret og formet sig efter sjælens individuelle natur, så slår denne gæring ud, og tydeliggör sig i ord.« Den slår ud, ligesom salpeter slår ud på fugtige mure, ligesom rødmen slår ud på den blufærdige møs kinder. Overalt den samme natur.

Altså, for at sproget kan blive til, må mennesket modtage indtryk; det må kunne samle og bearbejde dem; det må kunne give dem røst. Hertil er det skabt, det hører til dets natur; til alt dette har det redskaber, organer. Hele den lavere organisme er kun til, for at bære den höjere. Eftersom mennesket ikke blev bestemt til, som planten, at blive på ett sted, men til at vandre igennem verden og dens erfaringer, måtte det bære sin jordbund omkring med sig. Det har, siger en naturkyndig, rødder, ligesom planten, hvorigennem det tager næring, men de ligge i legemet selv. Det er en slags vandrende urtepotte på to ben. Og det har i sin rygrad, hvilket i Eschricht program for nylig så fortræffelig er udviklet, et organ for alle livets uvilkårlige ytringer. En ypperlig forvalter forestår dèr, når han kun får et vink om sin herres villie, den exekutive magt til dens allermindste detail. Al denne detail kender herskeren ikke til; han kunde ikke være hersker, hvis han kendte den, og skulde udøve magten i dens lavere sfære. Denne ypperlige forvalter, der aldrig hviler, og aldrig behøver nogen slummer, bestyrer

6-7

også det system, ved hvilket luftgemmet i vore lunger sættes i forbindelse med hine naturens store lunger, hvis pust er en stormvind; et vidunderligt system, der på én gang omfatter alle instrumenters toner, der på én gang er både flöjte og stræng, der igennem tvende hulheder i det uendelige modificerer den grundtone, der er dannet i luftrøret; et system, hvori barn og kvinde, mand og gubbe, hver for sig komme frem, og dog smælte sammen. Dette system, så simpelt det ser ud, er et organon, et orgel, langt herligere end noget, der dannes ved menneskehænder; og den, der spiller det, er ikke et dødeligt, men et udødeligt væsen. Thi herren selv, orgelspilleren, er sjælen, der har taget sit höjsæde i hjærnen; og når han giver sin forvalter et vink, — så gå blæsebælgene, så arbejder luftrøret med alle sine udtræk, med rørstemme og flöjtestemme og dolcian og hvad de videre hedde, — og kirken, hvori dette orgel lyder, er Guds egen herlige natur, med et anderledes gulv, end fliser af sten, og med en höjere hvælving end den, der opføres af kalk og mursten.

Men uudgranskelig er herrens egen bolig, er det værksted, hvor sjælen selv arbejder, og den gerning han dèr tager sig for, skönt vi vide, at han er, og dèr hvor han er, er uforgængelighedens sæde. Vi kende ham kun af hans gerninger. Hvad der bringes ind i dette værksted igennem de tjenende sanser, det bliver dèr forarbejdet og smedet nat og dag, uden ophør, under solens lys og i drömmenes leg; det mangfoldige, som strömmer derhen, lægges i sjælens digel, og smæltes sammen til harmoni og enhed, og enheden går atter ud i sin mangfoldighed. Deraf følger, at ikke det, vi modtage, bliver til ord, men det, som vi selv af det modtagne skabe; sproget er ikke

verden, det er kun noget af vor verden; det som vi gengive i ordet, er ikke tingene selv, men vore forestillinger om tingene. Når vi have modtaget dem som en løg, så skalle vi dem af, indtil vi komme til grunden, til spiren, til kærnen; så gengive vi det, — nogle give skallerne, andre kærnen.

Det falder mig derved ind: kunde man ikke oplyse det ved en lignelse? Vort sprogliv er en höjskole, ordet er undervisningens frugt. Så kunde nu nogen tænke: jeg vil tage lærerens ord, og dem vil jeg indprente mig, så har jeg hans kløgt. Eller læreren selv kunde mene: jeg vil tage mine ord, og slå dem i min lærling, og når han giver mig dem igen, så har han min kløgt. Men den methode duer ikke. Det er ikke nok at hælde vin fra et kar i et andet, den må gære indvendig.

Sproget vilde ikke blive så rigt, så fyldigt, så egent, hvis der ikke endnu kom en egenskab til hos sjælen, som skaber det, sympathien. Det er en nysgerrig, en overmåde videbegerlig herre, som derhos pönser og grubler bestandig, og lader os aldrig have fred eller ro. Stundum overvælder han os, så at vi næsten önske os dyrets ligegyldighed eller sløvhed; men det er vor natur imod. Nogle af de dyr, der krybe på jorden, have så liden medfølelse med sig selv, end sige med andre ting, at det ene led ikke bekymrer sig om, hvad der foregår med det andet; hos os er et stik i neglen nok til at sætte det hele menneske i oprør, og et tryk på en öm fod vækker herrens vrede i hans fjærne bolig. Og imedens selv fuglen, den ædle forkynder af frihedens lykke, kun opløfter sin røst for at underholde sin mage, sine unger, eller for at prise den vederkvægende forårsluft, hæver mennesket sine tanker

8

til de höjeste genstande, føler med de fjærneste, og gennemfarer i öjeblikke de mest adskilte ting i tiden og i rummet. Han sympathiserer med den hele natur. Alt hvad der er til, er til for ham, alt hvad der virker, det virker i ham, på ham, med ham, for ham. Naturen sukker og klager, når vi sukke og klage; og når den oplives, strömmer der nyt håb ind i vort formörkede sind. Vi føle ikke blot medlidenhed med hine polske kvinder, hvis fader, broder eller ægtefælle ere faldne i kampen for frihed eller førte bort til trællegerning i Siberiens bjærgværker; vi græde også med Israels døtre, når de sidde klagende ved Babylons floder; og hvis der på Sydhavets fjærne øer foregår nogen stor dåd eller udåd, så kommer den os ved, så er den foregået hos os. Vi sympathisere med Niagaras skummende fald imellem Amerikas søer, med vinden Samum, når dens hede ånde farer hen over Afrikas ørkener; med skyernes mulm og hvide striber, der sejle hen over vore hoveder, med månen, når den spejler sig i søen, og når den bedækket af slør farer bly hen igennem nattens tåger. Når planeten Venus går igennem solen, når en af Jupiters drabanter formörkes, så er også det begivenheder i vor verden, og vi høre med forundring, at en af hine fjærne sole, hvis afstand vi næppe kunne udtrykke med tal, har udslukket sit lys, eller at der er oprundet et andet, som alderdommen ikke kendte. Der er ingen ende på vor opmærksomhed og vor kundskab, på vor sorg og vor glæde, på vore lidelser og vore håb; derfor er der heller ingen ende på udtryk for vore erfaringer, vor elendighed og vor henrykkelse.

Disse bemærkninger skulle kun minde om det, som

alle forud vide, men også alle vel bör betænke: at vor tale, vort sprog; er en aldeles naturlig ytring, en ligefrem følge af vor natur, vor bygning, vor organisation, af hele vort væsen. Vort ene, udødelige væsen skyder ud i mange former; én af dem er ordet. Det er et legeme, som vor sjæl har dannet af sit legeme og den luft, der omgiver det; det er et legeme, der ligesom alle andre har sine visse nødvendige led, der kunne forbindes i större former, alle med deres nødvendige enhed. Når mennesket danner sproget, drevet dertil af Gud, så bærer han sig ad som en digter, der giver ideen legemlig skikkelse. Ideen er, og forgår ikke, men kan ikke blive til, ikke blive til noget, förend den kommer til udbrud, förend den ledder sig og træder ud, nu i denne form, nu i hin, og förend disse former forbinde sig i en almindelig harmoni.

Og således digte da også vi, hver paa sin vis, bestandig stigende, efter som vor udvikling stiger. Barnet danner sine første ord ved en uvilkårlig organbevægelse, det ældste naturmenneske ved at efterligne naturlydene; forstandsmennesket ved at overföre naturlydene til de höjere sanser, og det fornuftige væsen ved at hæve det sanselige udtryk til det oversanselige; han oplefter tanken fra jorden til himlen, han taler med englene, hører dem og forstår dem, og henrykkes; han taler med Gud, og bæver.

»Sproget er en Guds gave, og for mennesket er det en opgave« (Baader). Mange ere de midler, hvorved denne opgave løses, og de måder, hvorpå midlerne anvendes. Et af de første, i alle sprog endnu genkendeligt, er efterligning af naturlydene eller det hørlige opfattet som *ord*.

9-10

Efterligningen er klar, endog i det nuværende sprog: gøgen kukker, gåsen kækker, hönen kagler, anden snadrer, hesten vrinsker, slangen hvisler, bien summer, torden ruller, lynet knitrer, o. s. fr. Naturens barn hører, studser, lytter, og uvilkårlig hvisker og hvisler, summer og brummer, triller og ruller, suser og hyler det efter hvad det hører (Adelungs Mithridates). Enhver, der har øre, kan høre forskellen i ord som knurre, mumle, pibe, skrige, råbe, skråle, huje, hyle, hvine. I sit eget sprog hører ethvert folk det, og slutter deraf, at det er et tonemaleri, der findes i alle. Men hvilken sammenhæng, så spörger Herder, er der imellem hørelse og syn, imellem tone og duft, imellem lyd og farve? Hvilken bro fører over fra hørelsen til synet, den koldeste sans af alle, fordi det er den mindst sanselige, den höjeste? hvilken forbindelse finder sted imellem det, der giver lyd fra sig, og det stumme, vi berøre, men ikke høre? En overgang er der, bevægelsen. Det som vi se, høre vi, når det ager og går, når det svæver og hopper, når det flyver og flunker. Vi høre græsset gro (*gróa*) ligesom Heimdal, der står og lytter på farvernes bro, ligesom vi høre morgenen gry (*grýja*), ligesom vi høre solen (ἥλιος, *sól*) skinne og lyse. Vi høre længden i strålen, smalheden i striben. Vi høre det, der giver efter, eller står imod, i den bløde uld og i de stride börster. Endelig betræde vi den Jakobsstige, der fører til himlen, den bro, der er slået over det svælgende dyb imellem denne verden og vort rette himmelske hjem, vejen, der fører fra det ydre til det indre, fra sans til tanke, og frejdig vandre vi fra sans til sans igennem begge tilværelser. Både tone og lys og tanke ere klare. Vi høre vor ånd igennem vor ånde (*andi*), vi

høre vor sjæl leve (*lifa*), vi gå over fra gang til sind (*at sinna*, gå), fra fornemmelse til fornuft, fra håndens greb til begrebet, fra hurtig bevægelse til snille (af *snjallr*, schnell), fra det ydre syn til indre (idé, husyn, *hugsjón*), fra det stygge (*ljótr*) til lyde (*lýti*), o. s. fr.

Og et middel endnu have vi i lydvexlingen, hvor tiltrækning og frastødning, kærlighed og had, slægtskab og selskabslyst (affinitet og association), tilsyneladende vilkårlighed og dog allevegne higen efter fuldkommenhed (perfektibilitet), kort alle naturånder åbenbare sig i ordet. Lydene støde sammen, og en af dem må gå under i trængslen (danskt bliver til danst eller dansk). Det er så trist at skilles ad, og den enlige tager en af sine gamle gode venner med sig (*uppá*, oppå, bliver til på, norsk oppi til pi, oppunder til punde). Nogle (som *rs*, *fr*) ville gerne være sammen, den ene må derfor skifte plads med sin nåbo (crux, kors; *hross*, hors; fersk, frisk). Den ene kan ikke lide den anden ved siden af sig og støder ham ud (*rá*, rå, for *vrá*, vrå; fælligs, fælles); eller assimilerer ham med sig selv (ordr, *oddr*, en od; i smug, smutte). Somme kan ikke komme afsted uden en følgesvend (spiritus, ésprit) o. s. fr. Men især ved böjning og afledning ytrer sprogudviklingen sig, først uvilkårlig, siden med bevidsthed, endelig aftagende, ja forgående. Således grundlydenes naturlige vexling ved indre böjning og orddannelse (fingel, fangel, foff; snip, snap, snude; hin, han, hun; stikke, stak, stukken; tip, tap, top; titulus, titel, teddel; spring, norsk sprang, tysk sprung). Hermed forbinder sig aflyden med sin forøgelse (augment) og fordobling (reduplikation) og sin indre böjning ved grundlydenes forbindelse og sammensmæltning (fallo, føfelli; *taka*, *tók*, *tekinn*); og omlyden

11-12

eller loven for harmonien imellem grundstammen og tillægget, forstavelsen eller endelsen (volo, velim; *fjörðr*, *fjarðar*, *firðir*; fod, fødder; god, gøde; op, yppe); o. s. fr. Men når ordene således og på mangehånde andre måder have formet sig, så gælder det om, af dem at udtage nogle og af dem danne forbindelsesmidler (konjunktioner), lim og kalk, der kan föje ordene sammen (som thi, *fyrir því at*; imellem, hensynsf. af *meðal*), for at tanken så naturlig som muligt, kan bevæge sig i sætningens rhytmiske slyngdans. Thi det er målet: tankens fuldendelse i en harmonisk sætning, og sætningernes forbindelse i en almindelig harmoni. Dertil sigte alle, og alle nå det, om end ved de forskelligste midler og i en höjst forskellig grad. Derfor gives love; kun de tarveligste komme hos de fleste til klar bevidsthed. Kraft og fylde, farveblanding og runding, fremskridning og standsning, modsætning og identitet, alt hvad der rører sig i sjælen, skal blive til i sproget; talen skal blive til velklang, til rhytme, bevægelsen til dans. Det er fuldendelsen, veltalenhedens mål. Eftertanke og øvelse gör meget, granskeren søger den, som Rousseau i 'de stille nætter, digteren finder den i sin begejstring, men ingen giver den liv uden ud af sit eget hjærtes inderste fylde.

Alt dette sker naturligvis ikke paa én gang. Et sprogs liv er langt, ofte tusende år, en sprogstammes endnu længere, måske titusende. Hver periode har sin historie. Den tid kunne vi næppe forestille os, da vore forfædre i mange led dannede de første ord med bevidsthed, da de ved de simpleste ord, som bord, bænk, konge, hyrde og således i det uendelige, tænkte på og vidste, hvorledes de bleve til, og hvad de betydede; og hvor-

ledes deres efterkommere efter dem bleve ved at forøge det givne, hvorved meget, der i sin tid var nyt, blev gammelt og forældet. Men vi kunne dog bane os vej til at forstå det. Den første skald, der brugte ordet konge (*konungr*) eller *jöfurr* (et poetisk ord for konge), vidste meget vel, hvad det egentlig skulde sige. Og ved granskning kunne vi ofte udfinde det, så vel for de ældste tider, som i de senere. Om ordet spedalsk vide vi, hvorledes det fik sin betydning af spitalet, hospitalet (af hospitalis), og da vi kende oprindelsen af hospes, så undre vi os ikke endda meget over, at hospitalet og hotellet (hôtel), hvor langt de end nu monne ligge fra hinanden, have samme oprindelse. Det er ingen ringe glæde, at sejle om, frem og tilbage, på det store sprogocean, at beskue de strömme og floder, det bestandig modtager, og de ætter og arter, der tumle sig deri, og jeg kunde nok engang have lyst til at tage Dem ombord til en sådan lystfart. Men det, som jeg nu nærmest vilde bemærke, er kun, hvorledes en fra begyndelsen af fuldkommen bevidst og organisk udvikling tilsidst benyttes som noget ganske villieløst og mekanisk. Det som har kostet vore fædre så megen möje at udtænke, agte vi nu ikke mere end det støv, hvorpå vi træde; vi modtage og bruge det som noget lært, noget tilvant, og der var en tid, da sproglærere sagde, at det var kun denne vane, denne brug, hvorpå det kom an. Vor udvikling vilde jo også uendelig sinkes, dersom vi forfra skulde gennemleve vore forfædres sprogliv; vi træde derpå som på en fast grund, og benytte det som oftest som et middel til dagens fornødenheder, rigtig nok den trivielleste brug vi kunne göre deraf. Men således göre vi mennesker overalt. Når megen og dybsindig

12-13
tænkning har udfundet noget godt og anvendeligt, så tager efterverdenen det som noget givet, og bryder sig ikke gerne med, hvorledes det er blevet, som den allerede har, eller hvorlunde det måske kan forbedres. Styrmanden slår mekanisk efter i sine bøger, og fører sit skib sikkert igennem bølger og uvejr. Dampskibet ruller igennem vore farvande, uden at mængden bekymrer sig synderlig om Fultons genvordigheder og opfindelsens skæbne. Hofmans galvanoplastiske apparat vil lige så mekanisk blive anvendt af mange, der for resten hverken bekymre sig om zink eller syrer. Således tager også mængden vore fædres sprog, ligesom barnet tager sin moders, som en tradition, en overlevering. Men lad det for mængden være en sådan og intet andet: vi, mine herrer, vi vide, hvor meget der beror på, hvorledes vi bevare og forøge det; vi ville modtage det som en dyrebar, en hellig arv, som vi ikke skulle forvanske, men bevare og forædle; for os er det ikke nok at bruge det, vi ville også kende det, og vor kundskab skal afværge, at det ikke skal knyttes til noget, som vilde have været vore fædre en vederstyggelighed, så at vi trygt kunne overgive det endnu ædlere til vore efterkommere og deres börn som den bedste ejendom, vi vidste af at sige. Det give Gud!

Ja, Gud give det! Thi uden at göre hans villie til sin, vil intet folk kunne vogte sit sprog for de fristelser og farer, som omgive det, og beskerme det for folkets egen letsindighed og svaghed. Det er ikke blot ideen, der bestemmer denne skabning som enhver anden, det kommer også an på de omgivelser, i hvilke ideen kommer til virk-

elighed, det jordsmon, der nærer den, når den træder ud i livet, den luft, hvormed den skal formæle sig, den varme eller kulde, der strömmer den i møde og gennemtrænger den. Ligesom plantens rod søger hen til den jordbund, der kan give den de fornødne væsker, og dens blomst drejer sig efter sollyset, således søger også ordet efter sit jordsmon og efter sin sol, efter den tænkning, som kan give det klarhed, efter de omgivelser, hvori den klare tænkning kan komme til udbrud, efter den selvstændighed hos folket, uden hvilken de begge på én gang sløves, fordærves og gå til grunde.

I sproget træder nationaliteten frem. Nej, sige de, der er meget andet, som bestemmer nationaliteten; der er jordbunden, og der er klimaet og meget andet, hvad de nu sådan kan sanke sammen. Godt! lad der være nok så meget, der indvirker på og har indflydelse pa nationaliteten, det er besynderligt, at ingen har taget folkeblandingen med; men i sproget, i dets blanding, træder nationaliteten ud. Når I kunne tilintetgöre sproget, så have I tilintetgjort folket, og så længe det sidste minde af sproget endnu er tilbage, kan folket rejse sig, hvor dybt det end er sunket. I ethvert sprog ligger en naturkraft, der tillige er folkets skabende kraft, der er just en ytring af den; i ethvert tungemål udtaler sig en folkevillie, der skyder ud igennem de enkelte villier, og åbenbarer sig igennem de mest fremtrædende individer, på denne måde og på hin. Folkeslaget, nationaliteten, er en mark; der må være grøde i denne mark, i folket, ellers bliver det hele til en gold ørken. Og når der er grøde i den, så skyder kraften op i græs og i urter og i buske og i træer og i hele skove; og der sidde mange småfugle i skoven

14-15
og kvidre så godt de kunne, men stundum gæster også en nattergal (Øhlenschläger) lunden, et underligt væsen, der på sin gennemrejse gennem livet bygger sig en rede i grenene, men har sit rette hjem i fjærne og varmere egne. Men der voxer også tjörne og tidsler og allehånde ukrudt; ja, hvis markens avlekraft er angreben, skyde netop de frem i stort overmål, hvilket vel ikke er noget under, når fjenden kommer og sår klinte i hveden, eller rettere, (thi man må ingen göre uret, de have ypperlig hvede der ude) når enfoldigheden selv forskriver den sorte klinte i den tanke, at det er hvedekorn (hvidt korn), så den spæde, opskydende ædle urt kvæles i spiren. Her gælder det om at skelne, at have forstand på væxterne. Når den, der sår tidslen, vil bilde os ind, at det er en evighedsblomst, skal da også vi holde den for en flöjelsurt, og når vi se dens tykke låd og føle dens hvasse torne, udråbe med beundring: hvilken frodighed, hvilket liv, hvilken fedme er der ikke i denne jordbund!

Ve det sprog, hvis næringsstof forsvinder, fortrænges af det fremmede. Det forgår efterhånden. De indianske stammers utallige dialekter ere ikke mere; en rejsende, der besøgte disse egne, fandt, at en af de störste stammers kun blev talt af et eneste væsen, af en papegöje. De slåviske sprogelementer ere sunkne i jorden i visse nordtyske egne, hvor de forhen blomstrede, endskönt folkeætten er til hist og her i sine efterkommere. Og hvorfor ere Dansk og Svensk blevne til forskellige sprog? fordi de, hver for sig og hver på sin vis, have tyet til fremmede kulturorganer. Sporene deraf ere trykkede dybt ind i dem. Fordi de, istedenfor at slutte sig sammen, sluttede sig til andre. Og disse andre indbøde de selv,

og forelskede sig i dem, og, eftersom alt hvad der hos et folk skal trives, skal nedlægges i spiren, overlode de dem at drage omsorg for næsten hele folkedannelsen, forsåvidt den dengang var til.

Den enkeltes tilegnelse af fremmede sprog, (især når disse enkelte ere forholdsvis mange, og det fremmede kun er en løs vandfarve) hvor meget den end beundres, har allerede noget betænkeligt ved sig, men imod den er der naturligvis intet at sige. Det betænkelige rammer kun ham. Thi med held vil han ikke kunne göre det, med mindre han assimilerer det fremmede med sig og sig med det fremmede, ligesom trykker det ind i sin sjæl, og lader den fremmede genius undertvinge og beherske den, som han arvede af naturen, som hans opdragelse skulde udvikle, og som i de modnere år skulde give hans væsen sit ejendommelige præg. Hvis han tillige bevarer sit modersmål, bliver han ikke til ett væsen, men til et blandingsvæsen. Og så sker endelig det, som ikke er noget særsyn, at den, der ligesom forskyder sin egen slægt, og giver sig hen til en fremmed amme, til en fremmed moder, at den, der ikke blot erhverver indsigt i, — thi megen kundskab kan rummes i en stor sjæl, — men som inderlig tilegner sig en mængde fremmede tungemål, og med stor færdighed bevæger sig i fjærne og fremmede sprog, derved uundgåelig svækker kærligheden til og fordærver den ejendommelige brug af sit eget; thi alt hvad der er ejendommeligt for hine, lader han uvilkårlig gå over i dette. Skal jeg kalde de forgangne tider frem, for at bære vidnesbyrd derom? Skal jeg beråbe mig på Vormer og Bartholiner, på Grammer og Holberger? Historien bekræfter det jo til alle tider.

16-17

Men den fremmede indflydelse river ikke blot enkelte bort; den kan undergrave hele folk og angribe dem i deres ædleste dele. Også vi have jo erfaret, hvorledes denne afhængighed lammer og fortærer; også vi have jo erfaret, hvilken sørgelig tilværelse det er, idelig at leve af andre, uden tillige at leve for dem altid at modtage, uden at give noget igen.

For at oplyse, hvorledes denne fremmede indflydelse virker, skal jeg af den berömte forfatter til de slåviske sprogs historie (Mickievitz) låne et exempel på, hvorledes Russer og Poler, uden selv at vide det, forvandlede sig til Tyskere og Franskmænd.

»Den dannede klasse, siger hin forfatter, begyndte at tale et fremmed sprog, der var ganske forskelligt fra folkets. Man klagede over, at det franske og tyske sprog berøvede den slåviske adel sin ejendommelige folkekarakter, man skrev mange tykke bøger derimod, man latterliggjorde i komedier det fremmede i talen. Men det var en overfladisk betragtning af tingene; det onde ligger ikke i selve det fremmede sprog, men deri, at det onde skyder frem ved det, og fæster rod i opdragelsen. Det fremmede sprog kan man ikke lære man må indpode det. Det trives ikke uden det levende ord, uden gebærde og exempel. Bøger fordærve ikke noget folk, men levende menneskers exempel bringer dem pesten. Fremmede fra Frankerig og Tyskland vænnede efterhånden adelen af med folkelighed, ikke ved deres sprog, men ved deres undervisning.«

Og hvorledes gik dette til? »Den tyske opdrager begyndte barnets undervisning med definitioner, gik så over til slutninger, og fulgte stedse den tyske nationalfilosofis vej, virkede derved kunstig ind på intelligensen, drev alle

sjælekræfter hen til den, udviklede den på gemyttets bekostning, og dannede således eleven til en ægte Tysker. En således fortysket sjæl måtte naturligvis også ytre sig på Tysk; han behøvede det tyske sprog, modersmålet kunde ikke række til.«

Og den franske? »Den franske opdrager gav sine timer under leg, han trak nogen spøg ud af alting; han lærte sin elev at opfatte de fine skatteringer i ordet, at ordne talen med velklang, overalt at bemærke den overfladiske side af enhver ting, især overalt at vise vid (ésprit). Han formede altså allevegne sin elev til en Franskmand. En sådan elev behøvede uundgåelig det franske sprog, i modersmålet fandt han ikke noget, der kunde gengive hans forestillinger.«

»Således forvandlede Russer og Poler sig efterhånden, uden selv at vide det, til Tyskere og Franskmænd.«

Anvendelsen er let at göre. Det franske sprog har ingen fordærvet, men den franske gouvernante har gjort det. Det rommerske sprog har ingen fordærvet, men filologernes pedanteri har gjort det. Filosofi fordærver ingen, men Hegelske eftersnakkere har forrykket mange hjærner og fordærvet mange hjærter. Således virker undervisningen, den private og den offentlige, og mange andre ting med den, hvori mange öjemed støde sammen, og egoismen altfor ofte regerer dem alle.

Det ene og udelelige folk, den indre virkende kraft, som åbenbarer sig deri, splitter sig i flere kræfter, der efterhånden skyde ud i mislykkede former. Intelligensens ager deler sig i strimler, ligesom jordlodderne i Dalarne, og hver forfølger sit öjemed, uden at tænke på den fælles enhed, som skal forbinde dem alle, og den næring, som

17-18

de alle drage fra denne kraft, anvende de til deres egne snæverhjærtede formål. Derved opløses nationaliteten, og der bliver intet tilbage uden dagens tarvelige formål. Det går hermed som i hin slåviske parabel:

Der var engang et dampskib, bestemt for et fjærnt land, ligesom vi for hin verden. Værket var godt, og dampen var god og rigelig. Undervejs bemærkede de rejsende, at man med en del af denne damp meget godt kunde koge mad; andre tilföjede et apparat, hvormed man kunde vaske, tilsidst kunde man ved at lede dampkraften udrette alt det, hvortil der ellers behøvedes menneskehænder og menneskekløgt. Skibet, der var i god stand og forsynet med alle bekvemmeligheder, fortsatte sit løb, og de rejsende sloge sig til ro, lode maskinerne gå, og morede sig eller så sig om. Men på én gang blev skibet stående, der manglede på kraft til at bevæge hjulene, den indre kraft var udtömt. Mandskabet kom i heftig trætte; ingen vilde lukke de åbninger, igennem hvilke dampen strömmede ind til hans maskineri, og den ene beskyldte den anden, at det var ham, der var skyld i skibets standsning. Dampen er folkets indre liv, og de der vaske og koge, hvo kan ikke tænke sig det? Maskineriet er i fuld gang; stemplerne gå op og ned fra morgen til aften.

Hvad jeg i dag skal tale om, er et problem, om hvis udførelse der for öjeblikket ej kan være tale, og jeg hører mange sige, det er så problematisk, at det overhovedet ikke er værdt at tale derom. Desuagtet drager jeg det frem, thi for mig står det ikke som noget tvivlsomt, men

som noget fuldt og færdig afgjort, ikke som noget jeg håber, men som noget jeg kræver, som tidens fornødne fordring. Hvo der med uøvet hånd vil gribe ind i et gammelt maskineri, (og at vort undervisningsvæsen er det, vil man formodenlig tilstå) enten for at standse det, eller for at give dets bevægelse en ny retning, udsætter sig åbenbar for, at hans hånd knuses, men en pligt kan være tung, kræfterne svage, og omstændighederne kunne alligevel fordre dens opfyldelse; mig påligger det, at give min skærv til at bestemme den offentlige mening, på hvilken, når alt kommer til alt, afgörelsen beror.

Det er egentlig ikke noget nyt, hvorom jeg vil tale. At man i almindelighed ikke bör lægge vind på at tale eller skrive Latin, men kun på nydelsen af den gamle klassiske literatur, er allerede oplyst af H. C. Ørsted; og modersmålets uddannelse ved hjælp af det oldnordiske findes allerede tydelig udtalt af Jon Erichsen i fortalen til Kongespejlet, men han kalder det rigtig nok selv, det forstår sig, et kætteri; og dette kætteri, det oldnordiske sprogs anvendelse som undervisningsgenstand i de lærde skoler, er allerede hyldet og vil ydermere hyldes af det norske folk og regering. Det er ligeså naturligt som smukt, at exemplet, der må efterfølges over hele Norden, er givet netop i det islandske sprogs ældste sæde.

Skolen! hvilken række af minder, tunge og trykkende, opløftende og henrykkende minder, ligger der ikke for os alle i dette ord! På det bløde, ömme gemyt lægger den rå skoletugt sin lammende hånd; hukommelsen fyldes med vokabler uden tanker; den overvældes af former uden indhold; mange svære, kostbare timer rinde hen uden fremgang. Men der farer tillige en himmelsk engel ned,

19-20

ligesom hin ved Bethesda dam; han oprører dybet i den unge sjæl, og tankerne, der ligge som værkbrudne og lammede, stå op og bevæge sig og gå. Og den genius, som gör det, er venskab; jeg mener ikke alene det, der knytter de unge sjæle sammen, men også, hvorledes skal jeg kalde dette ærværdige forhold? den inderlige hengivenhed, hvormed læreren böjer sig ned til sin lærling, og opløfter hans væsen i sit. O ædle Suhr, o elskelige Bloch, når jeg tænker på eder, vil da ikke enhver tænke på andre, der på samme vis bleve deres ledere, deres åndige fædre, måske uden at vide det, i følge det instinkt, der knytter menneske til menneske, og sjæl til sjæl!

Skolen er det første afsnit i det dannede menneskes liv; i den åbenbarer sig allerede livets hele tilkommelse. Skolens historie udgör derfor en såre vigtig del af den dannede verdens udviklingshistorie; i dens vildfarelse, kunde man næsten sige, er hele slægtens vildfarelser nedlagte; dens kundskab er næsten overalt af den natur, at hele det følgende liv næsten må gå ud på at berigtige den; i dens mekanik udtaler sig statens mekanisme, i dens frihed eller løsrivelse fra de mekaniske former, folkets udvikling til frihed. Alt hvad der skal ytre sig i folkets liv, skal blive til frugt, må som spire lægges ned i skolen. Alt må allerede blive til dèr i sine elementer. Derfor må den være alsidig; livet kan desværre blive ensidigt nok; derfor må spirerne være mange, thi ikke alle slå an. Derfor er det vel værdt at tænke over og at nedlægge spirer, der ikke gå ud, når de flyttes over i livet.

Det, der nu ligger nærmest, er unægtelig dette: det, der knytter folket, individerne, til dets fortid, og det, der

knytter mennesket til den hele menneskeheds fortid. Af det forgangne udgår det nærværende, og fremtiden af det nærværende, der hvert öjeblik flyver. Og for os Nordboer bliver da en dobbelt sprogdannelse lige så naturlig som nødvendig, den nordiske og den klassiske, og der bliver da kun spörgsmål om, med hvilken vi skal begynde.

Bör det overalt være undervisningens mål, ikke så meget at give en uendelig mængde stof, som i alt stof, hvor lidet det end er, at eftervise den harmoni, der ligger deri, så kan grammatikken ikke begynde med tungemål, der for största delen består af afrevne brudstykker, hvor uregelmæssighed dynger sig op höjere end regelen, hvor næsten alt må læres som stykker uden forbindende led. Sprogets afvigelser ere som naturens misfostre. Hvo vilde begynde den naturhistoriske undervisning med at lægge en hel hoben misfostre frem for sine lærlinge, og så sige til dem: Ser, börn, i alt dette er der hverken harmoni eller skönhed, men beundrer just heri naturens storhed og visdom! Men så omtrent vilde jo den lærer bære sig ad, der vilde give drengen den latinske grammatik i hele dens sönderlemmelse i hænde, og sige: Du må se at finde dig til rette, jeg kan ikke hjælpe dig, lære det skal du; du må beundre den sammenhæng, der er i alt dette, som rigtig nok, efter det du kommer til at lære af mig, hverken hænger sammen med sig selv eller med nogen anden ting i verden. Ganske anderledes forholder det sig, når et levende sprog, et modersmål knyttes til et gammelt sprog, som indeholder dets rod. Fænomenet står da ikke blot som et tomt fænomen, men det böjer sig over til sit udspring, og henter derfra lys og klarhed. De såkaldte uregelmæssige verber ere i alle sprog en plage for lærlingen,

21
også i modersmålet stå de og det, som kommer af dem, som noget ufatteligt; men når man går tilbage til oldsproget, træder det, der nu ser ud som et kaos, frem som en samling efter bestemte og hver for sig ejendommelige, med hinanden harmonerende regler; ja hvad mere er, da ser man, at det, som man ellers som et virvar kaster bagved, er sprogets første, rette, ægte malm, er netop det, der skal stilles i spidsen, thi just derfra er det, at sprogets ældste og udtryksfuldeste ordrigdom på en ganske ejendommelig vis har udviklet sig. Og følger man nu disse fænomener igennem deres overgange til den skikkelse, de nu have, så ligger det hele tydelig for en. De gamle former, der tildels ligge hen i gamle forliggede skrifter, komme, når de stilles sammen med vore, atter i bevægelse; således kommer der liv i døden, og hvad der syntes henlagt og glemt, kan tjene til at oplyse og forbedre det sprog, som vi nu bruge uden kundskab og uden eftertanke. Det vi herved lære bliver frugtbart, frugtbart for skolen og for livet. Dertil er det ikke nok, at vide, hvorledes fænomet er, man må også vide, hvorledes det er blevet til hvad det er. Det bedste er at kende alt i den sammenhæng, det virkelig har; det, som tykkes at stå mest afsondret, mest enligt, slutter sig alligevel til noget, hvormed det står i forbindelse, eller hvorfra det er afrevet. Og kun ved denne kundskab kan man komme til at sige, hvorledes det der er bör være. Til at vide, hvorledes fænomenet er, kræves hukommelse og flid, til det øvrige tillige kløgt og skarpsindighed; og hvad kløgt og skarpsindighed fremstiller med klarhed, det tager hukommelsen helst imod og bevarer det bedst.

Kan nu det samme siges om noget andet fremmed

sprog, der ikke står i inderlig forbindelse med vort? kan vi tage deres afvigelser og have det mindste godt af dem, uden det at vide dem? Kunne vi göre noget andet med dem, end tage dem, som de ere, som noget dødt gods, stikke dem ind i vor hukommelses gemmer, bevare dem dèr, så godt vi kunne, og trække dem frem igen, ofte med megen besvær, til praktisk brug? Men praktisk brug er en meget tarvelig ting; til praktisk brug lære vi aldrig noget sprog til fulde, uden på samme måde vi lære vort eget modersmål til praktisk brug, ved daglig omgang. Dertil behøves ikke så mange ophævelser.

At Latinen som kultursprog blev de lærdes almindelige sprog, at det som sådant endnu må læres af alle, og som alt hvad der læres, må læres godt (for henved 40 år siden udtalte allerede Thomsen, at købmanden, han talte ikke om kræmmeren, lige så vel skulde have undervisning i Latin som andre), at módersmålet siden har hævet sig og fortrængt Latinen som eneherskende, at øvelsen i latinsk stil har tabt sin gamle anseelse, at Latinen ikke er tjenlig som grundlag for sprogundervisningen, uden hos de folk, til hvis sprog det indeholder roden, o. s. m. behøver ingen oplysning. En stor mangel, og en af de væsentligste, hvis det ikke forbindes med levende sprog, er også den, at det er et dødt tungemål. Thi livskraften ytrer sig, ligesom overalt i naturen, ved en bestandig vexling af forbrug og næring. Hvor der er liv, er der uafladelig strömning. Intet sprog i verden har på én gang alt sit stof i brug, men det søger bestandig næring, for at have nok, når det behøves, for at der til enhver tid kan være sprogstof nok til stede, eller uden megen bekostning kan bringes til veje; ellers går det sproget som planten, der forgæves skyder

22-23
sine rødder ud i den golde jord, som omgiver den. Sådan gold jord omgiver de døde sprog, thi det er en grundsætning ved brugen af dem, ikke at anvende andet stof end det, der allerede er anvendt, og ikke på anden måde, end visse forfattere allerede have anvendt det. Fejler man derimod, så fordærver man det, hedder det. I et dødt sprog, som Latinen, når man ikke vil fordærve det, kan man derfor i grunden ikke sige andet, end det, der allerede er sagt; og hvo gider altid det? Hvilken tænkende mand kan have lyst til altid at bevæge sig i visse tankegange eller, som æselet i møllen, idelig at gå i samme kreds? ja, ydermere, hvilken mand af ånd kan finde behag i at skrive i et sprog, som han ikke må forbedre? eller, om De vil, hvori han ikke må fejle. I vort eget fejle vi hver dag, og undertiden kan fejlen blive en skönhed, som hint Göthes hexameter, der skulde have sex fødder, men i hans henrivelse fik syv. Både stilen og livet kunne blive så korrekte, at de blive stive; og det forknytte i de foregående tider kom vel blandt andet også deraf, at hver, der i skolen begik en grammatikalsk fejl, fik håndtag. Livet er en blanding af lys og mörke, noget mörke er godt »imellem«, for at hæve lyset, og undertiden har man af oplysningen ikke andet end ulejlighed. (Universitetet brugte den gang tællelys, der idelig måtte pudses.)

Men, vil man sige, det vi i skolen behøve, er netop det døde. Thi for at give vore lærlinge en klar forestilling om sprogudvikling, behøve vi et oldsprog, og de ere alle døde. Det levende, der idelig omskifter, eftersom det idelig udvikler sig, forvirrer os; vi må have noget, som vi kan holde fast, som bliver liggende, og som vi

med ro kan beskue og undersøge. For at vi kunne anatomere det, må det være dødt, og dersom vi tage et levende sprog dertil, så må vi først slå det ihjel (holde det på et visst udviklingspunkt). De levende sprog ere også ufuldstændige; meget er faldet bort i tidens løb, noget kommer til hver dag; der er idelig strömning, men når vi gå ind i denne ström, blive vi revne snart til denne side, snart til hin, hvilket tillige gælder om literaturen. Vi må have noget, som er afsluttet. Vi må have et afsluttet sprog, nemlig et oldsprog, og en afsluttet literatur, nemlig en oldliteratur.

Hvis det islandske sprog tilligemed den gamle literatur, som er nedlagt deri, ikke var så ubekendt, så lidet bekendt, at selv vore sproglærere, endskönt det indeholder nöglen til det nuværende, lidet eller intet kende dertil, så vilde alle strax tilstå, at vi i det have det oldsprog, vi søge, at just det besidder alle de egenskaber, som vi kræve af et oldsprog. Hvorledes? spörge de. Det gamle nordiske sprog, der just har den store fordel, at det tjener til at oplyse alle nordiske sprog, og er ligesom moder til dem alle, det har en lydlære, et lydsystem, der lader sig udvikle og forklare ved sig selv? ja, med særegne fænomener, der kun i Norden har udviklet sig fuldstændig (brydning, omlyd, aflyd). Det har en fuldstændig, en selvstændig böjning, ligesom Græsk og Latin? ja. Det har casus? ja, ligesom det græske, og vi have endnu den dag i dag mange levninger af denne böjning, levninger, som vi ikke kunne forstå uden ved hjælp af det. Det har numeri? ja, endog en dualis, ligesom Græsk, skönt ikke så stærkt gennemført, og for resten de samme böjningsmåder som vore navneord, men langt fuldstændigere,

24-25
ordnede efter könnet og derved indeholdende oprindelsen til vore og anvisningen til deres ordning. Det böjer altså også sine verber? ja. Det har personer? ja. Det har tempora? ja. Conjunctiv? ja. En passiv? ja, den græske reciprokform, netop vor egen. Dets verber have styrelser? ja, endog ganske ejendommelige. Dets præpositioner have styrelser? ja, og vi bruge endnu daglig levninger deraf, som vi aldrig ville kaste bort, omendskönt vi ikke forstå dem. Og som en følge af alt dette, af den grammatiske fuldkommenhed, kan det altså konstruere sine ord på den frieste og mest uafhængige måde? ja, det forstår sig, friere endnu end Latin og Græsk. Forsøg engang at konstruere de gamle digte! Det har i følge sin lydlære og sin rigdom på endelser en indvortes kort og fyndig, udvortes rig, ved sin afvexling velklingende orddannelse. Kort, det islandske sprog besidder hele det fuldstændige sammensatte apparat, uden hvilket intet gammelt sprog kan bevæge sig. Det er et oldsprog, og besidder alle et oldsprogs egenskaber. Det er i alle henseender, til at begynde med, snarere for vanskeligt end for let, men det skal jo netop være vanskeligt; lærlingen, hvis hukommelse er så modtagelig, skal jo på én gang, ligesom én gang for alle, overvinde vanskeligheder, der ingen ere for ham, men siden blive næsten uoverstigelige; han skal strax lære et oldsprogs ejendommeligheder, og har siden næsten for ingen ting alle de andres. Og dette ældgamle døde sprog lever endnu, ikke blot i bøger, men på den menneskelige tunge; enhver der vil, kan göre sig det døde fatteligere, hvis han behøver det, ved at tage det som levende. Det er et særsyn. Alle de andre ere ophørte efter at have avlet og forplantet sig, det alene lever endnu, næsten uden

tab af endelser og former, ikke hos en eller anden kaste, men på et folks læber.

Sprogvidenskaben har i den nyere tid gjort betydelige fremskridt. Der er meget, som de klassiske sprog enten ikke har, eller som sproggranskerne ikke have lagt mærke til, meget, som først nu er blevet opdaget og forstået og gjort anskueligt ved sprogsammenligningen, der har anvendt en forhen ukendt flid derpå, en forhen næsten aldeles ubekendt dröftning deraf. Det er især tilfældet med lydlæren, hvis dele ere bragte i klare systemer, som have skelnet fænomenerne fra hinanden, og givet dem bestemte navne, af hvilke jeg nys nævnte nogle, og hvilke nu ere uundværlige, endog for vort modersmål. Hvor finder man dem i en latinsk grammatik? Og i hvilken ældre latinsk grammatik, som skolen idelig har plöjet, finder man noget, som er værdt at nævne, om orddannelsen, der nu næsten er bleven til en ny videnskab, en for alle nødvendig og aldeles uundværlig del af sproglæren? Hvor findes der noget, og hvorledes kan der findes noget, som man kunde sammenligne med en nordisk rodlære, jeg mener en virkelig sand og god rodlære? Alt dette skal nu ikke først bringes ind i den islandske grammatik, det er allerede optaget deri; det er endog ved den i mange henseender blevet klarere; og når lærlingen går over, som vi formode, fra den islandske grammatik til den latinske, så vil han i dette sprog støde på meget, som han bedre ser ind i, end selve hans lærer, der ingen forstand har på Islandsk.

Men stilens dannelse, det glemmer jeg nok, er også en vigtig del af vor undervisning. I sætningslæren må vort oldsprog dog stå tilbage? Af disse idelig gentagne ganske korte, sjælden forbundne sætninger kan lærlingen

26
ingen forestillinger få om en periode. Det almindelige, artiklens brug, adjektivet, der retter sig efter substantivet, o. desl. kan han nok finde, men sætningernes forbindelse til en af de höjmodige, fuldendte, stundum overfyldte ciceronianske perioder søger han forgæves. Det skal jeg ingenlunde nægte. Men i den enkelte sætning gör vort gamle sprog fuldstændig fyldest for handlingens forskellige opfatning; og hin rhetoriske fylde, det vide vi alle, har også sine svage sider, og til at begynde med, duer den ikke. Lærlingen skal jo heller ikke nu fuldende sin sprogdannelse. Lad ham nu først blive fortrolig med Nordens enfoldighed, der midt i sin simpelhed og ro er så udtryksfuld; tids nok kan han lære at tabe sig selv og tanken i hine rhetoriske höjtravende og uendelige perioder.

Der er endnu ett, som jeg kun behøver at berøre. Der vil altid siges, at de klassiske sprog ere uundværlige nu, og ville altid være det, for humanitetens skyld, den humane dannelses. Det græske sprog er det rette grundlag for den europæiske kultur, det ældste og det ypperligste; det rommerske er mindre fuldkomment, men igennem det går middelalderens kultur. Om disse studiers vigtighed tvivler ingen; det er kun om måden, hvorpå de skulle drives, der kan være forskellige meninger. Den latinske grammatik og den latinske stil ere misbrugte; de ere gjorte til formål, isteden for at være øvelse, og det smålige deri har ført til det lede examensvæsen. Men anlæg og kundskaber lade sig ikke måle med tommestokke, og examenstilhugningen og dens følgesvend kappelysten ere jesuitiske midler. Humanitetens begreb er desuden nu udvidet; det humane omfatter hele menneskeheden, og for hvert enkelt folkeslag nærmest det, hvori

dettes individualitet senest er kommen til syne, tydeligst har ytret sin menneskehed. Vi Nordboer have ikke nok i Syden; skolen skal meddele ikke blot Sydens elementer, men også Nordens; og dem først, thi de ere os nærmest, ere de mest fattelige, og kærligheden, der skal holde ud i hele livet, skal tidlig vækkes og næres.

Hvilken forventning kan der nu haves om det, som jeg forudsætter og forudser; indførelsen af det oldnordiske sprog i de lærde skoler? om den tid, der skal komme, da enhver skolepog skal have sin Heimskringla liggende ved siden af sin Cicero? Mennesket er særdeles tilböjeligt til at hænge sig fast i en overlevering; forstanden vil helst blive ved den enhed, den tror at have vundet, hjærtet vil helst have fred. Sig os, hvad vi skulle tænke, sige de fleste, så tænke vi det, hvad vi skulle göre, så göre vi det; vi ville hverken have byrden eller ansvaret på os. Og her, hvor ere midlerne? endnu ingensteds uden i villien. Mange stille en sag således for sig: de spörge, hvilke midler have vi, lader os se, hvad vi kunne udrette med dem! Men på den måde udrette vi intet. Det fornuftige er: først at få at vide, hvad man vil, hvad man nødvendig må, hvad man skal og bör, hvad der er godt, og så se sig om efter midlerne dertil. Haves midlerne ikke, så må de anskaffes, og med Guds hjælp ville de altid bringes til veje. Siger til de studerende, men siger det på en human måde: det oldnordiske og eders fædres literatur trænger for öjeblikket til eders hjælp; studerer, og I ville finde en virkekreds for eder, lön for eders arbejde, påskönnelse af eders flid, og de vilde søge hen til kundskabens kilde. Men hvad I göre, for Guds skyld

27-28
görer det for alvor! Tager ikke med den ene hånd, hvad I give med den anden!

En sørgelig ting er det visselig, hvis nogen får en idé, og kæmper med den, og tilegner sig den, men ikke finder noget sted, hvor den med tryghed kan nedlægges, for at spire; hvis det folk, for hvilket han virker, ikke har andet for öje end livets materielle side; eller er så barnagtigt, at det ikke kan gribes af andet end af öjeblikkets nydelser; eller så kraftløst og blottet for energi, at det tålmodig bliver gående i alle de trykkende åg, som fortiden har lagt på det; eller hvis der er så liden klarhed i tiden, at den ikke selv véd, hvad den vil, at dèr, hvor det gælder om en klar anskuelse af tingen og om kraft til at sætte den igennem, dèr skulle alle meninger høres, selv de modsigende gives medhold, for at både denne og hin kunne tilfredsstilles; hvor, som H. C. Ørsted tyder hen til, de gode venner af middelvejen ere mange, om hvilke Fichte siger, at hvis der kunde opstå strid om, om 2 gange 2 er 4 eller 5, så ville de foreslå at enes om $4^1/_2$. Så hænder det jo også tit, som enhver må have erfaret, at når en idé, der har gået igennem flere hoveder, vender tilbage til sin ophavsmand, er den gerne vorden næsten ganske ukendelig, thi enhver skal forme den om, for at få den ind i sit hoved, og enhver skal flikke på den, for at få den ind i tiden. Og når den således flikket og omskabt kommer tilbage til sin ophavsmand, kender han den ikke igen, og udbryder: dermed vil jeg ikke have noget at göre. Tanken er overhovedet endnu ikke moden, og tiden bliver det næppe så snart, og det er dog kun ved formælingen af disse, af tankens renhed og tidens modtagelighed, at al god forandring foregår i verden.

Meget vil der foregå endnu, förend ideen kan virkeliggöres, thi meget må gå forud. Endnu er der i undervisningsvæsenet en stor gæring. Latinskolen, der för var den eneste, omringes nu af realskoler. Den må indgå venskab med dem; Latinen må udbredes til alle dannede stænder; ellers vil følgen blive, at den ene lærde skole nedlægges efter den anden, og tarvelige realskoler oprettes isteden. Det grundige og strænge sprogstudium, det ene med det andet, og det oldnordiske med, vil derved udslettes og forgå, modersmålet overgives til umyndige, og literaturen selv vil synke.

De have sagt til mig: lad det blive som det er! vi kunne ikke forandre det. Men lade det blive som det er, kan jeg ikke. Sproget må blive bedre, skriften må også blive bedre. Det er kun en ringe ting, men når jeg rører ved den, så trække de på smilebåndet, eller de løfte på skuldrene, eller de fnyse af arrighed.

Hvad er skriftens oprindelse og öjemed?

Af de synlige genstande kunne vi danne os et billede, så at de, skönt fraværende, blive som nærværende. Det lader sig nu ikke udføre med hørelsen; vi kunne ikke indslutte den luftbevægelse, vi kalde ord, i et rør, og sende det til en fraværende ven i længere afstand, eller danne en kikkert for øret. Men ligesom vi för overførte det synlige, således at det blev hørligt, overføre vi nu det hørlige, så at det bliver synligt. Det er billedskrift; og den er efterhånden: fuldstændig billedskrift, forkortet billedskrift for de sanselige ting, og endelig symbolsk billedskrift for de oversanselige. Historisk kende vi denne overgang, f. ex. hos Ægypterne (Champollion, Grammaire

29-30
Egyptienne, Paris 1836. fol.). Der kan også af en forkortet sammensat billedskrift udvikle sig en skrift, hvori hvert begreb, hvert ord, har sit tegn (ordskrift). Det er Kineserne, og vore taltegn. Man kan læse disse tegn, uden at forstå noget af det hørlige sprogs ord; hvert indsætter sine, eller giver tegnet sit tilsvarende ord. Bogstavskrift fremkom derimod først, da man forlod genstanden og greb ordet og opløste det i sine bestanddele, bogstaverne; da man bemærkede, at alle ord ligesom bestå af monader, der bestandig vende tilbage i samme skikkelse, at de bestå af vokaler og konsonanter, og at disse simple elementer kunne forbindes til at udtrykke ikke blot de ord, der nu haves, men alt det, som kan udsiges med menneskelig tunge. Den første kundskab var hellig, og taber sig i fortidens mörke. De ægyptiske præsters hellige sang skal have bestået i gentagelsen af syv vokaler, der tillige skal have givet anledning til adskillelsen af musikkens syv toner. Opfindelsen kan være bleven lettet derved, at man fandt de enkelte bogstaver som begyndelse til et ord, tegnede ordets genstand, og forkortede tegnet, indtil det blev tegn for en lyd (runen *madr*, ᛘ, m; runen ís, I, i).

Men hvorledes man end har båret sig ad dermed, overalt er det blevet enden derpå, at man har givet eller villet give hver lyd sit tegn, ligesom man i musikken har givet hver tone sin node; og at alle disse tegn i sig selv ere vilkårlige, og kun deres forbindelse nødvendig. Det er en stor velgerning for menneskeheden, at udviklingen er kommen til dette trin, og ej kan forlade det.

Sprog og skrift må da være væsentlig forskellige; thi sprog er et nødvendigt middel til at udtrykke tanken, begrebet, men skrift et vilkårligt middel til at udtrykke det hørlige ord, lyden. Udtryk for begreber ere på naturlig

vis ikke de samme uden hos beslægtede folk; men så vidt visse grundlyd ere de de samme, kunne deres tegn være de samme over den hele jord. Der ligger intet i skriftens natur, der strider derimod. Billedet har en nødvendig lighed med genstanden (når jeg tegner en løve, kan jeg ikke sige til nogen, at det betyder en vejrmølle), men ikke bogstavet; bogstavet har ingen med lyden (når jeg lærer nogen, at det og det tegn, a, betyder lyden a; det og det tegn, b, betyder lyden b, er det i sig selv ligegyldigt). Det er blot vedtægt. At sætte noget folkestamligt eller noget nationalt særkende i bogstaverne, at tro, at der i dem er noget, hvori en nations ejendommelige udvikling giver sig til kende, noget, som efterslægten skulde bevare af ærbødighed for fortiden, hvor uforstandigt, smaglæst eller barbarisk det end i sig selv monne være, er dårskab. Ethvert middel, der hemmer nationens udvikling, har derved tilintetgjort sig selv som middel, og bör forkastes.

Vi kunne næppe göre os nogen ret forestilling om hin tid, da sproget flöj om i luften, og intet var skrevet, uden på hukommelsens tavle, da historie kun var sagn, og lovene forplantedes som vers fra lagmand til lagmand, da slægtens begivenheder gik fra slægt til slægt som et arvegods, og mindet om store mænd kun bevaredes ved støtter eller bautastene, da patriarken, dèr hvor en mærkelig begivenhed var forefalden, oprejste et alter eller plantede et træ eller oprejste en stenhöb, og sagde til sin sön: bed til Gud, og sig til din sön, hvad her er skét! og da en stok med indsnit, eller en snor med knuder, var på én gang kalender og annal. Men altid have vi higet efter at bevare mindet, og göre det endnu på mangehånde måder: kunne vi ikke se dem, som vi elske, åsyn til

31-32

åsyn, så glæde vi os i det mindste ved deres billede, eller vi drage et og andet frem, som minder om dem, noget der har berørt dem, en hårlok eller et vissent blad. Det er just ikke tingen selv, som herved bevæger os, thi ofte vide vi, at endog billedet ikke ligner, men det bevæger os, som vi tænke derved, det vi henføre det til. Således går det også med skriften, der skal være et billede af sproget. Bogstavet er det ikke ganske, og kan ikke være det; det er kun en springstav, ved hvilken vor indbildning kan svinge sig over til de levende ords land.

De hørlige lydes mangfoldige overgange kan næppe noget øre opfatte, endnu mindre noget tegn gengive. Der må gives noget, som alle uden altfor megen besvær kan opfatte og gengive; mere kan heller ikke anvendes. Den lov, at skriften skal gengive hele den mundlige tale i sin fuldstændighed, skal udtrykke udtalen, aldeles som den er, kan ved intet tungemål bringes til udførelse, lige så lidet, som nogen maler kan give et billede af et ansigt aldeles som det er. At træffe det rette forhold heri, har bestandig været en alvorlig genstand for granskning, og har fremkaldt meget forskellige theorier. (Se blandt andet vore i Nyerups retskrivningstheorier.) To yderligheder ere i öjne faldende. Den ene yderlighed er, at ville udtrykke alle lydene i deres fineste og allerfineste forholde, med deres fineste og allerfineste overgange. Man må bestemme sig for nogle, for de mest fremtrædende, for dem, der lettest kunne opfattes af alle, og overlade udførelsen til forklaringen, det mundlige foredrag. Men noget må man uundgåelig attrå, alle grundlydenes adskillelse. Den anden yderlighed er, at lade skriften blive stående, medens sproget rykker frem og forandrer sig, så at man tilsidst i

skriften næsten slet ikke kan genkende talen, men nødes til at lære to sprog, et mundligt og et skriftligt. (Pour savoir l'Anglais il faut l'apprendre deux fois, l'une à le lire et l'autre à le parler. Rousseau, Essai sur l'origine des langues.) Når en væsentlig overgang har fundet sted i sproget, må man også lade den gå over på samme vis i skriften. (Man kan ikke læse en have, når man skriver en hauge.) De to grundsætninger, udtalen og etymologien, bestemme i almindelighed skrivebrugens fortrin eller mangler.

Skriften er fremdeles god, når den på en let og smagfuld måde kan give den, der allerede kender sproget, en tydelig forestilling om det hørbare, som han ved den skal tilbagekalde sig; men den bör tillige være så fuldstændig, at den for en fremmed kan tydeliggöre enhver klar grundlyd, ene og i dens forbindelser, og, hvor nogen tvivl kunde opstå, i ethvert tilfælde, også ved betoningen, er i stand til at hæve den. Den må altså have mange tegn til sin brug, skönt den ikke altid anvender dem alle. Men heller må den mindre fuldstændig adskille alle lyde, som den indfødte dog så let kan genkende, fordi han kender ordet, end at opfyldes med tegn, som ingen betydning have i talen, eller endog en anden betydning end den, de skulde have, efter at de allerede have fået den, eller som ydermere kun have til hensigt, i skriften at indbringe en overensstemmelse eller forskel, som talen ikke kender noget til. Det kan således let ses, at der må være stor forskel på etymologiske tegn, der ere virkelig stumme (som h i thi), og andre, der skulle være stumme, men kunne udtales. De første ere ikke blot uskadelige, men kunne i en viss henseende være gavnlige, de sidste derimod forvirre udtalen og må uden barmhjærtighed forkastes. Så-

32-33

ledes som lydene overhovedet komme frem, i det talen forbinder dem, således må skriften gengive dem, endskönt den opløser dem; og når den ingen glemmer, og ingen, som kan fremkalde forvirring, er tilovers, des fuldkomnere er skriften.

Der er, som vi alle vide, en stor forskel på sprog og skrift i deres ytringer. (Rousseau siger blandt andet: l'on rend ses sentiments, quand l'on parle, et ses idées, quand on écrit). Når det levende foredrag med alle de midler, det har i sin magt: den klangfulde stemme, der stiger og falder og i et öjeblik gennemløber tonestigens intervaller, de talende miner, det, förend endnu læben har rørt sig, talende öje, o. s. v. ikke blot overbeviser, men henriver; så kan skriften ikke göre det, uden hos den, hvis kundskab udfylder manglerne ved tegnene, hvis fantasi på én gang kan flytte dem over til levende tale, ligesom ingen kan begejstres ved et maleris fuldkommenhed, med mindre han kan göre det levende for sig. Skriften er kold.

Skriften er kold; men marmoret er endnu koldere, og dog får det liv under billedhuggerens hånd. Skriften er kold, og dog ligger der i det kolde bogstav mere, end der i marmor kan skabes; ikke blot digterens naive og følelsesfulde skildring: Fantasus med sine brogede vinger; ikke blot den levende fortælling: Sagas dybsindige åsyn, fuldt af eftertanke og kløgt; der ligger deri tillige billeder af alle Psyches anelser og drömme, hendes jordiske håb, hendes himmelske åbenbaringer; og der ligger deri alt hvad menneskehedens ypperste ånder have fostret: den skarpsindigste forstand, den dybeste visdom, de höjeste idéer. Ordet er flygtigt som livet, hvis barn det er; det vækker sindet, men tilfredsstiller det ikke, thi det er

sindets natur, ikke let at fare hen over noget, men at dvæle derved, at pönse derpå, at fordybe sig deri. Det flygtige er kun for öjeblikket, men i skriften holdes forestillingerne fast; de kunne derfor göres mere anskuelige, mere fattelige, blive mere tilforladelige, og ere mere varige. Det kolde bogstav indslutter både lys og varme, ikke blot i en snæver nutid, men fra den fjærneste fortid, og det skal lyse og varme for den fjærneste fremtid.

Overvejer man nu, med hvilken omhu billedhuggeren betragter og udsøger og sørger for sit marmor, hvor omhyggelig han polerer og glatter det, med hvilken kærlighed han ser til, at ingen streg, ingen plet, ingen stribe, ingen fold skal findes, som kan forstyrre udtrykket af hans tanke, at hver form får sin behørige stilling; så er det påfaldende, hvorfor skribenten er så ligegyldig imod sit marmor, imod den skrift, der skal bevare hans bedste ejendom, imod bogstavet, der skal opfange lyden og give den igen, som skal være et ekko af den stemme, hvori hans tanke får legemligt liv. Det er påfaldende, hvorfor vor skrift næsten aldrig er en tro uforfalsket gengivelse af det levende ord, et tro aftryk af det hørlige sprog, men i almindelighed et afpræg af mange, hinanden krydsende, i tidens løb opståede og ved blind uforstand hævdede regler. Og dog må idelig ikke blot den enkelte, men det hele folk kunne overbevise sig om, at denne forsömmelse af en simpel og smagfuld skrift hævner sig selv, og at de ved en uforstandig, for et tænkende folk usömmelig udtryksmåde skabe en evindelig plage for sig selv og sine börnebörns börn.

Men imod enhver forandring, og især en gennemgribende, hæver sig fra alle sider en stor mængde stem-

34-35
mer og røster, meninger og indfald. De surre mig i øret, men de ere aldrig komme ind i mit sind. Først kommer uvidenheden, og den er såre stor: vi have så meget at göre med andres, at vi ej kunne tænke på vort eget; man tager hvad der gives, og finder det altsammen fortræffeligt; vanen gör altid mennesket blindt for de fejl, han hver dag begår. Så kommer uforstanden: »når alle en bys ure gå galt, så sørger en klog mand for, at hans kan gå lige så galt«, et fortræffeligt middel til at ordne tidens løb! Så kommer ængstelsen og frygten: at forandre vor skrift er at give afkald på vor literatur, vor store herlige literatur; hvad skulle vi så göre med den? Vi kunne vel dog læse den. Så kommer den danske sejghed: at göre et rask skridt, at forkorte overgangens pinagtighed, det er umuligt. Den kender ingen fremgang uden ved at krybe; den forener helst alle meninger ved at tilstå hver noget af sin. Enten-eller, slige ord kender den ikke: enten latinske bogstaver eller danske; nej både-og: både latinske og danske. Enten stumme vokaler eller ingen stumme vokaler; nej, både stumme og lydende. Og således i det uendelige.

Dersom nogen vil undersøge, hvorledes dansk skrivebrug var i sprogets middelalder, hvorledes den har udviklet sig omtrent fra reformationstiden, hvorledes den herskende blev den herskende, i hvilke skæve former den skød ud, hvilke forunderlige grundsætninger den antog; så vil han uden tvivl finde anvendeligt på den, hvad en tysk forfatter siger om den tyske: »at skriftens ejendommelighed er sanket sammen af de tre sidste århundreders forenede griller, og at de möjsommelig udtænkte regler, der ofte i deres barnagtige grundløshed lyde ret naive, ikke formå

at bringe nogen forstand ind i denne uforstand (unsinn). Men så vil han også indse, at det er på tiden at anvende forstand på bogstaverne, ligesom på alt andet, og fra den overhånd tagende forvirring at vende tilbage til den oprindelige simpelhed og enhed. Al ærbødighed for fortiden, men ingen før dens fejl! én efterligning er god, at efterligne det gode; én tilbagegang er god, at vende tilbage til sig selv. Og dette gode ligger lige for os: vore fædre i middelalderen besade det for en stor del; vore nærmeste naboer besidde det allerede igen i langt höjere grad end vi. Fuldendelse kan ikke på én gang opnås, men den kan erhværves. Det værste af alt er at stå stille; hvo, der står stille, bliver altid tilbage, thi hele verden skrider frem. Og der gives nu, da vi endelig begynde at beskue vor egen fortid og vore naboers udvikling med andre öjne end för, et simpelt middel til også at forbedre vor skrivebrug. Det er, for at sige det ligefrem, at göre den gammeldansk, og det er at göre den svensk. Og det vil ske.

Det vil ske, ikke blot fordi det er svensk, skönt også det er et stort gode, at sprog, der væsentlig ere ens, få et lignende ydre, men fordi det i sig selv er godt. I den svenske retskrivning er just allerede meget af det optaget, som vi behøve; når også vi optage det, så får vort sprogs ydre skikkelse enhed med deres, og vi få begge en god enhed.

Vi have nu to slags alfabeter, et, som vi kalde det latinske, et andet, som vi kalde det danske; middelalderen kendte kun ett. Det, som vi kalde dansk, kalde de Svenske svensk, de Tyske tysk; man kunde lige så godt kalde det, hvad det oprindelig skal have været: bøhmisk. Det er fremkommet af det latinske, som man har udsmykket

36-37
med en hel mængde kanter og snörkler. Da det opstod, brugte man det til al slags skrift, latinsk, engelsk, fransk o. s. v. Fra Tyskland kom det ind til os. Det kom til adskillige andre folk; de have opgivet det; de fandt det både ufuldstændigt og smagløst. Sprogenes lyde kunne ikke udtrykkes deri med passende tegn; thi lydenes iagttagelse var dengang kun tarvelig, og opfindsomheden ikke stor. Det latinske blev derimod uddannet i alle retninger; det er blevet det almindelig europæiske. Undvære det kunne vi ikke; men mere end ett behøve vi ikke. Skal nogen betydelig fremgang finde sted, så er det første, vi have at göre, at slutte os til det øvrige Europa, og at göre det, som vi allerede bruge, udelukkende almindeligt. Vi vinde derved alle de tegn, vi behøve; vor skrift kommer til at se ud som andre dannede folks, og vi lette dem adgangen til vor literatur.

Vi have optaget den i sig selv naragtige skik, at skrive substantiver med store begyndelsesbogstaver. Hvortil det? ere de bedre end andre ord? ligger sætningens fynd i dem? Og når nu adjektiver, adverbier o. desl. stå som substantiver, hvor skulle vi så drage grændsen? Vor middelalder kendte heller ikke noget til denne særhed. Andre folk, som begyndte derpå, faldt strax fra. Vi finde ikke denne skrivebrug, hverken hos Grækere eller Latinere, Spaniere, Portugisere, Franskmænd, Italienere, Englændere, Hollændere, Belgier, Polakker, Russer, Svenske, Islændere. Hvor har det da hjemme? kun vi og de Tyske, fra hvem vi have det, ligge og ruge over disse store bogstaver, som om de vare al verden. Vi sige, at det er en god gammel dansk brug, som vor almue hylder, og vi derfor ville holde i hævd; men hvo der bilder sig det ind, kender kun

den sidste stump af vort sprogs historie. Vore bibler og psalmebøger lige til den seneste tid behøvede dem ikke, ingen almuesmand har fundet noget stødende derved. Det er kun vore lærde, som finde noget snildt deri; gamle Holberg var klogere.

Det er strænge ord, lovgiveren i det tyske sprogrige, Jacob Grimm, siger om de tvende tilfælde, jeg her har omtalt. Han siger ganske kort, som om man ikke kunde sige andet: »Wer die sogenannte deutsche schrift braucht, schreibt barbarisch, wer grosse buchstaben für den anlaut der substantiva, schreibt pedantisch.«

Ere deslige granskere skabte til at råbe i ørkenen, uden at blive hørte? Så hør da engang vore egne! Vokalfordobling, sige de, er aldeles nødvendig, for at göre forskel på lange og korte stavelser. Meget godt! så anvend den! Men så hedder det videre: denne betegnelse skal kun anvendes på e, i, u; ved de andre vilde det se altfor broget ud (gaaaaer, döör, lyys). Men den skal heller ikke anvendes allevegne ved e, i, u: når vokalen ender en stavelse, (men I staver jo galt!) så må den slet ikke fordobles (deel, dele; hvis I tillader: deel, deel-e eller del, del-e). Og når den følgende konsonant er b, d, g, v, så behøves fordoblingen ikke (bleg). Men ved nogle ord, som ende på en af disse konsonanter, behøves fordoblingen dog (veed, for at skille det fra ved; meed; öjemeed, for at skille det fra med). Desuden gælder det altsammen kun om danske ord; fremmede ord, om de end ere aldeles danske, få aldrig fordoblingen (muur, men natur). Dog hersker her atter uenighed (alle skrive natur, nogle stiil = piil). Og så gives der også fremmede ord, hvis længde ikke skal udtrykkes ved vokalens fordobling,

37-38
men ved h (vahre, uhr). Og fremdeles udtrykker vokalfordoblingen ikke længden, men tonefaldet (armee); men der er adskillige andre, hvor tonefaldet skiller ordene ad, og alligevel ikke betegnes (ballet og ballet, d. e. ballett). Hvem skulde tro, at det er forstandige mennesker, der have udtænkt alt dette, og forstandige mennesker, der hver dag bruge det, og finde det fortræffeligt. Hvor simpel er derimod den lov: hver vokal danner en stavelse.

Hensigten bör overalt være, isteden for kunstig sammensatte regler at sætte simple og naturlige. Når Rask, for at bestemme brugen af je (jod), indviklede sig i modsigelser, og dog tilsidst måtte göre undtagelser fra sin egen regel (gejstlig, kejser, der skulde være gjejstlig, kjejser), så fandt jeg det ganske simpelt, at udelade betegnelsen af je-lyden, hvor stavningen og lydforbindelsen ligefrem førte den med sig. Det er en hyppig gammel-dansk brug, og de Svenske komme godt igennem med den (känna, genom).

Når jeg nu kort skal samle hvad vi behøve, så er det omtrent det samme, som de Svenske allerede have: latinsk skrift, små forbogstaver i substantiver, enkelte tegn for å, ö og ø (thi disse to må adskilles, da de have samme afstand som æ og e), længde udtrykt ved enkelte vokaltegn, og korthed, hvor det behøves, ved konsonantfordobling, udeladelsen af det je, der ikke behøves. Det er det hele. Og en så ubetydelig forandring skulde man ikke ville göre, når man derved kan vinde så mange fordele, blive fri for en evindelig plage og et trælagtigt bryderi, give sine skrifter samme dragt som vore naboers, og göre dem tækkeligere for hele Europa.

Mon et forsøg på en sådan forandring kunde have

fremgang? jeg véd det ikke. Det vilde vel gå hermed, som med andre ting i denne elendige verden. Den ene vil ikke, fordi det er nyt; den anden vil ikke, fordi det generer ham; den tredie vil ikke, fordi folk ler ad det; den fjerde vil ikke, fordi hans patron måske ikke vil synes om det; den femte vil ikke, fordi han får utak af sine venner; den sjette vil først vide, om kongen kan lide det [faktisk]; den syvende frygter endog for at miste noget af sine indkomster, og hvad det nu ellers kan være. Ingen vil gerne være udsat for latter, selv om det var en dum latter; uden fred kan man ikke leve; med patronskabet må man holde gode miner, ellers kan man ikke komme frem, o. s. fr. Derfor sker der så lidet godt i verden. Men latteren kvæler sig selv, gunst er ustadig som vejrlys, når tingen er overstået, så jævner alt sig, og nogle se hverken til höjre eller venstre, men altid lige ud. Derfor sker der dog noget godt i verden.

Om det kan have fremgang, beror især på, om det er noget godt, og om det er brave folk, ikke narre, der vil det. Lad os göre et forsøg! Dersom der er to, som dele min overbevisning, så udbreder kundskaben sig fra dem til to andre. Så ere vi fem. De fem fordobles til ti, og ti gange ti gör hundrede. Hundrede mennesker, som ville en ting blot for tingens egen skyld, er en uovervindelig magt. Kundskaben går ud i bestandig större og större kredse, ligesom kredse på vandet; tilsidst véd ingen, hvem der egentlig har kastet stenen ud, og det er også det ligegyldigste ved det hele. Så begynder der en lille billedstorm, ligesom i reformationstiden; så bryde vi ind i skolerne, og rive deres helgenbilleder om. Fremad! Vi have tiden for os. Tiden er en mægtig mand.

39-40

[Således talte jeg for femten sexten år siden. Nu mindes jeg Vaulabelles ord: »Le temps viendra. C'est un de ces élans involontaires que font tous les abandonnés vers un avenir meilleur.« Men jeg meddeler kun forelæsningen, jeg skriver ingen kommentar til den. Det kan være nok at sige: de hundrede kom ikke.]

Vi elske modersmålet. Hvor lidet det end er, til hvor få sjæle det end er indskrænket, hvor få der end bekymre sig om det udenfor Danmarks grændse, og hvor betrængt det end er næsten fra alle sider, vi elske det dog, kunne aldrig forlade, aldrig opgive det, aldrig aflade at tænke derpå. Alligevel har det sit gode, undertiden at se ud over sin snævre kreds, og se ind i verden, for med udvidet sjæl at vende tilbage til vort eget; og når vi ville bestemme, hvilken plads vort modersmål indtager i sprogenes række, er det nødvendigt. Men når vi skue ind i tungemålenes verden, hvilket mod hører der ikke til at vove sig ind i den, hvilken fatning, til ikke at forstyrres af dens mangfoldighed! Af hvilken forbavselse må vi ikke betages ved at se sprogene i deres forunderlige skikkelser, kantede, snirklede, runde, krusede skriftformer, ved at høre de stemmer og tunger, der bragende og brusende, hviskende og rislende, snurrende og stönnende, skrattende og snövlende, kvidrende og rungende, dumpe og klangfulde, snart som et oprørt hav, snart som en mild flod — tone os imøde. Går det øret således, der kun skal rumme det, hvorledes vil det gå sjælen, der skal fatte det? Snarere kan den fare igennem jordens höje og dale, kløfter og huler, måle himmelrummets kloder, end finde

vej i sprogverdenens inderste gemmer, således som den åbenbarer sig i menneskets røst fra Pesherærnes rå skrig til Demosthenes' stormende taler.

Få undersøgelser have derfor således fængslet de dybsindigste tænkeres opmærksomhed, som undersøgelsen om sprogenes oprindelse og udspring, deres løb, gang og fordeling over jorden, deres sammenhæng og slægtskab. Vi betragte kun noget deraf, thi til lykke har vor sjæl allerede nu noget af den spændkraft, som Lavater tillægger sjælene i den anden verden, pludselig at kunne skyde sig ud i en afstand, större end solens, og atter trække sig sammen til et eneste punkt. Vi kunne stille en tubus for sjælens öje, skyde den ud og drage den sammen, danne en vid synsmark eller en snæver, og vende den hen over stort og småt, uden at forstyrres af mangfoldigheden, som ligger udenfor.

Dette serør vende vi imod menneskehedens vugge. Hvor gik første gang denne vugges gænger? Alle spor vise hen imod lysets opgang, imod østen. Når vi fra Ceylon skue op imod Forindien, eller fra det ægæiske hav stige op imod Armenien, eller fra Japan og China bevæge os imod vesten, eller fra Ishavets bredder rykke op imod syden, så møde vi en stor landstrækning, ophöjet over alle andre egne, en stor og vid bjærgrygg, hvis issepunkt er ørkenen Kobi. Herfra sænker Asien sig imod alle kanter; fra denne höjde udgå de bjærgkæder, der gennemskære det, fra disse bjærghöjder og deres skrå lier udspringe til alle sider store floder. Sydsiden af denne bjærgkæde danner Thibet, i hvis dale, efter en ældre rejsendes beskrivelse, risen, vinstokken, bælg- og træfrugter, der nu ere almindelige, have deres oprindelige hjem, og

41-42
hvor de sædvanlige husdyr leve i vild tilstand. Til Thibet grændser det yndige Kashemir, hvor rosen gløder i de yppigste farver, hvor rosenhøsten er landets almindelige fest — og vejen ligger nu åben til Hindostan.

Men menneskehedens ældste sæde har ingen historie, og kan ingen have. Vor kultur vender sit åsyn imod østen, som den Kristne vender sit imod Jerusalem, Muhamedaneren imod Mekka; men vor ældste kultur tager sin begyndelse længer mod vesten, dèr hvor omvandringen, indsluttet mellem floder, i frugtbare dale, forvandlede sig til faste samkvem, riger og stater, thi kun i selskabet avles kulturen. Derfra vandrede den over til Afrika og Europa, til den snævre Nildal, og endelig til Grækenlands velsignede egne.

Overalt danne sprogene, og med dem kulturen, ligesom bælter og zoner eller brede striber. Fra Mellemasien går et bælte mod østen over China, mod sydost over Malaya, mod sydvest over Arabien til Nordafrika, mod nordvest tværs igennem Europa. Dette sproghele, for os det nærmeste og vigtigste, slynger sig ligeledes som særegne bælter igennem vor verdensdel, hvoraf flere ere os mer eller mindre magtpåliggende. Et f. ex. fra Europas höjt bankende, aldrig hvilende hjærte, Frankerig, over Italien og Spanien; et andet over Europas lunger, det höjt skrigende Tyskland, op imod os, imod Norden.

[Sprogenes synlige fremstilling i bælter og epoker på sprogkort. Deres inddeling efter de hørlige elementer i stammer, klasser og sprog.]

Den både udførlige og indtrængende betragtning heraf tilhører den nyeste tid, og har fået sin fuldendelse ved sprogsammenligningen; og imedens granskerne ere skredne

fremad til enhed, da man för næsten udelukkende beskæftigede sig med enkeltheder og småheder, have folkene fulgt med, og indset granskningens höje mål. Vor tid (navnlig polske forfattere) have udtalt, at de sandheder, som forhen udtaltes af enkelte mænd, dem ere nu hele folk kaldede til at modtage og sætte i værk; »når en tanke har vundet lovgivende kraft, så bliver nu et folk dens udøvende magt.« Og hvad et folk forhen vilde, det virker nu på en hel folkestamme, og sætter alle de beslægtede klasser i bevægelse. Derfor få sprogenes slægtskab og indbyrdes sammenhæng i vore dage så stor betydning.

[Fjærnere stammer: den soriske, enstavelsessprogene. Den semitiske med en ejendommelig østerlandsk literatur. Den tshudiske med i det mindste tre klasser og tolv sprog. De amerikanske o. s. v.]

Vor stamme: den kaukasiske, af Rask kaldet den sarmatiske, af andre den indisk-germaniske. Det er den, hvori videnskaber og kunster både fordum have haft og endnu have deres vigtigste organ. Den strækker sig fra Indien (Sanskrit) og Persien (Zend) over Kaukasus til Europa, hvor den mod norden ender i Shetlandsøerne, ved Nordkap og på Island. Folkene, der tale den, udgöre en mangfoldig blanding, i hvis historie man iagttager en uafladelig bevægelse, en evindelig uro, en bestandig strömning, medens folkene med enstavelsessprogene næsten blive stående som en störknet masse. Den deler sig i syv klasser, af hvilke to høre til Asien, og følgende til Europa: Den keltiske fra hovedsædet Gallien, udbredt over Bretland, Irland, Skotland (Kymrisk, Ersisk, Gælisk, Armorisk o. s. v.). Den thrakiske (efter Rask) eller græsk-

42-43
romerke, den europæiske kulturs fostermoder og amme, i Grækenland fuldendt, i Italien blandet med tshudiske og keltiske stammer. Fra Latinen udgik de romanske sprog i to grene: den pyrenæiske (Portugisisk og Spansk), den alpiske (Italiensk og Fransk). Den lettiske, en ældgammel, efterhånden sammentrængt klasse i Litthauen og hos de egentlige Letter, uden literatur. Den slåviske, af dunkel oprindelse, delt i to hovedgrene, en østlig (Russisk), en vestlig (Polsk) med i det mindste sex sprog i hver gren. Til syvende og sidst komme vi endelig til vor klasse, den gotiske.

Den gotiske klasse, benævnet således efter de vidtbekendte historiske folk, Goter, Gother og Gøter, kaldes af nogle tyske forfattere den germaniske eller tyske, men ingen grundig sprogmand har gjort det uden i et slags literært overmod, ikke for alvor. Jakob Grimm, der i sin Deutsche grammatik optager alt under navnet Tysk, skelner desuagtet nöje to afdelinger, som vi ville kalde den tyske og den nordiske. De have formet sig under idelige kampe, hvormed mindre kredse efterhånden have böjet sig ind under störres herredömme, men adskille sig begge så vel fra den græsk-romerske klasse og dens affødning, de romanske sprog, som fra den slåviske. Begge udgöre de en umiskendelig enhed. Det er én lyre, én muslingskal, hvis strænge ere udspændte over dybe dale og vide sletter, og befæstede til höje bjærgkæder mod syden og norden, fra de østerrigske Alper til de store skandinaviske tværbjærge. Men der er sat en stol på midten af lyren (Danevirke), hvorved den er delt i to lydfører (instrumenter) med forskellig klang og stemning. De have fremdeles delt sig, i flere grene, og de søge hver for sig at forene sig til

samme samslag (harmoni). Tyskland har allerede sagt: der skal ingen Fichtelbjærge og ingen Schwarzwald være mere; Norden vil også sige: der skal ingen Køl være mere, og der skal intet Øresund være mere.

Den germaniske eller tyske afdeling skyder ud i tre grene, der have ordnet sig som lag i elementarverdenen fra syd mod nord med forskellig farveblanding mod øst og vest. 1) Den sydgotiske eller gotiske i og for sig: Østgotisk eller Møsogotisk, og Vestgotisk. Kun af den første haves betydelige literære levninger (Ulfilas). 2) Den overtyske: Alemannisk, Frankisk o. fl. Hertil hører også Thüringisk, hvoraf der i middelalderen udviklede sig Meissnisk, der ansés for spiren til Oversaxisk og Höjtysk, som ved Luther blev til Tysklands skriftsprog. Han stak en kvist i jorden, nu overskygger den alle tyske lande. 3) Den nedertyske, der atter deler sig i tre skud: Oldsassisk, der i middelalderen blev til gammel Nedertysk, hvoraf Plattysk har udviklet sig, en vidt udbredt sprogart, der har en viss ejendommelig lighed med, og har haft megen indflydelse på vort modersmål. Frisisk, der er bedstemoder til Hollandsk. Angelsaxisk, overført til England, og moder til gammel Engelsk. Skönt vi ikke længer kunde forny Knytlingernes fordringer på England, göre vi dog krav på de oplysninger, dette sprog kan yde vort modersmål i sin gamle skikkelse. Også er endnu det engelske sprogs stedord og hele grundlaget af dets ordforråd af angelsaxisk oprindelse. »Man kan derfor, siger Rask i et af sine håndskrifter, let se forskellen imellem Fransk (Romansk) og Engelsk, når man sammenligner ord som: homme, man; père, father; terre, earth; arbre, tree; aller, go; voir; see; aimer, love, o. s. v.« De engelske vise mod nord.

Den nordiske afdeling udgår fra det oldnordiske sprog,

44-45
som vi pleje at kalde det, eller, som de gamle sagde: den danske tunge, det norrøne (norske) mål. Det er i grunden, som alle oldsprog, ikke nogen fuldendt enhed, thi det var ikke, og kunde, ligesom Grækenlands gamle tungemål, ikke være til uden i dialekter, der havde opløst sig i flere, endog personlige, ejendommeligheder. Der var den gang ingen, der kunde opfatte disse elementer i deres harmoni; det er en opgave for vor tid. Tydeligst og fuldstændigst finde vi dem, medens de andre aldrig have været til i skrift eller ere tabte, bevarede i Islandsk, i grundlyde, stamord, former o. s. v., og det besidder tillige den mærkeligste gamle literatur. Dèr må vi søge Eddaerne, kilden til historieskrivningen, de störste levninger af poesien. Dèr må også sproget søges, for at jævnføres med de andre, i selve de gamle skrifter. Enhver, der af det nuværende har villet forklare det ældre, enhver der går krebsgang fra nutiden tilbage, isteden for fra oldtiden at skride frem, har sædvanlig i næsten enhver bemærkning om sprogudviklingen taget fejl. (Molbech). Nærved Islandsk ligger Færøisk, en liden dialekt uden literatur, men uagtet det ikke vilde føre til noget, af en sådan dialekt, eller egentlig to, at skabe et skriftsprog, er den dog altid værd at kende, da den har suget næring af stort og småt, og gamle sagn og sange ere opbevarede deri.

Fra det oldnordiske udgik de tre nordiske hovedsprog, eller, når Norsk og Dansk opfattes som ett skriftsprog, de tvende: Svensk og Dansk. Det norske har haft den besynderligste skæbne. Ligesom Norges gamle tungemål var det oprindelige grundlag til Islands, er det både i sproglig og i literær henseende det islandskes supplement. Omtrent fra reformationstiden faldt skriftsproget sammen med det danske, og det kunde da siges at være også det

danskes supplement, men dialekterne fortsatte deres egen, deraf uafhængige, virksomhed. I dem ligger en næsten uudtömmelig kilde på ord og former fra gammel tid, et ypperligt stof til et skriftsprog. Og når Nordmændene med en elskværdig travlhed, som alle folk, der begynde et nyt liv, synes at ville øse af denne kilde og derved fjærne sig fra os, må en sådan forestående udvikling, hvis den lykkes, også være os kær; da vi nødvendig må komme til at tage del i den, må også vi hilse den velkommen, fordi den tillige er en berigelse for os. Fra det Svenske have vi i mangfoldige tider vendt os bort, og dog kan vor forfatning, vor historie, vore love, vore sæder og skikke, uden indsigt i de tilsvarende svenske ikke til fulde blive oplyst, forsåvidt der i alt dette ligger en overlevering, der ligner vore fædres. Overalt danner det svenske et middelled, ligesom i sproget. I dets dialekter ligge de ældste ægte lyde forvarede, imedens de islandske gik over, og vore endnu mere. Middelalderen igennem og endnu den dag i dag stå de svenske former et skridt længer tilbage end vore, og lære os derved at gribe overgangen. Selve modsætningen indeholder megen lærdom. Det svenske sprog er af bjærgnatur; der er rigtig nok i den franske periode kommet noget visst sødt deri, noget vammelt, noget ulideligt, men det kan tabe sig, og det deler med os en lige så ulidelig tyskhed; men ellers besidder det uden tvivl af naturen en stærkere musik, större elasticitet, mere fylde, mere kærne, det vil sige, mere tanke. Stiller man de to sprog ved siden af hinanden, så bemærker man let det besynderlige fænomen, der uden tvivl indtræder overalt, hvor to sprog skulde være ett og ere blevne to: en mængde små underlige forskelligheder træde frem og göre sig gældende, fordi tanken er skudt ud fra ett spir-

46-47
ende öje i to bladduske (vi stemme for noget, de røste for det; det er dog i grunden det samme), hvilket næsten gör det til en byrde at lære det ene sidesprog, når man har det andet til modersmål. Thi ligheden er ikke fuldkommen, og uligheden ikke heller så stor, at man gider lært den, da man i grunden ingen grund ser til den. Men det går vel hermed, ligesom med brødre, der have sine visse særegenheder, som først støde fra, siden trække til, egenheder, som man efterhånden finder sig i, og tilsidst kan komme til at holde af. Og vore brødre og frænder ere de jo; jo mere vi elske dem og os i dem, jo mere vi elske deres sprog og vort i deres og deres i vort, desto mere komme vi til at elske og at agte os selv.

Og så vil jeg da slutte med det thema, som jeg herefter skal variere så ofte, som der gives mig lejlighed dertil: foreningen af de nordiske sprog. Hvis ikke som ett fælles organ for samme nordiske ånd, så i det mindste imellem de tvende herskende skriftsprog en bestandig större ydre tilnærmelse, og et bestandig större gensidigt indre samkvem. Dermed ville vi da også møde den ildevarslende spådom, at vort tungemål, inden to hundrede år vil gå til ende, kun vil blive betragtet som en tysk dialekt (— so that probably in less than two hundred years more the Danish will, in Denmark at least, only be considered as a dialect of that language, det tyske. Ferrall og Repp, Danish—engl. vocabulary. Fortalen s. XXV).

Det første middel til en sådan forening er kundskab, kundskab om sprogenes sammenhæng i Norden, om deres historiske udvikling, og om den ævne, der ligger i dem, til fremdeles at udvikle sig. Det andet er kundskabens

anvendelse, tillid til den, og uforsagthed i dens brug. Det tredie er årvågenhed hos folket, og alle i hver kreds fremtrædende mænds iver, for at vække det, når det falder i slummer. Måské ville nogle sige: det simpleste er, at folkene forene sig; når folkene forbinde sig, så lade herskerne nok være at rive dem fra hinanden. Men dette ligger udenfor mit område. Og dersom det tilkommer mig at tale om andet end det, hvorpå jeg har nogen forstand, så vilde jeg sige, hvis nogen vil høre det og tænke derover: Overalt høres det samme råb, det samme kald til folkene, at forene, hvad tiden har adsplittet, at samle i ånden, hvad der er opløst i former. Velan! vi have nu i over tre hundrede år fortysket vort sprog; lader os nu, eftersom ingen lever ved sig selv alene, men i og med andre, i hundrede år forsvenske det! Vi have ved at fortyske det taget, hvad vi kunde få, vi have ikke taget urten af drikken, men bærmen, ikke kronen af blomsten, men affaldet, skrabet, det sletteste vi stødte på, lige fra durchlauchtigheder til dyvelsdræk; lader os nu forsvenske det, men lader os göre det med bevidsthed og med smag! lader os ikke tage det slette, det skæve, men det bedste, det ædleste, det mest ægte nordiske og det udtryksfuldeste, vi kunne finde deri! Digteren skal foregå os, men vi ville følge ham. Da skulle vi kunne lade naboskabet afvexle med grandskab, indfald med huskud, historie med hævder, geni med snille; da skal vort tungemåls lynde vorde storladent og grant, vor lånte kultur vorde selvmyndig odling; og når vi således fuldgöre vor tids æmne, skulle vi selv have glæde deraf, og vore börnebörn velsigne os derfor.

[Det må erindres, at forelæsningen er holdt under Kristian den ottendes regering.]

2. TIL SAGALITERATUREN.

Historisk indledning (forkortet; de mangfoldige kildesteder, der jo heller ikke egnede sig til det mundlige foredrag, ere også her udeladte). Island er sagalandet. På en ø samledes og bevaredes og behandledes stoffet til Nordens ældste historie. Det tykkes at være et sjældent og særeget fænomen, og var det, men ikke så meget, som det ved første öjekast synes. Hvad Island var den gang for det gamle Norden, det blev England siden for hele Europa i en endnu höjere betydning. [Udførelse af sammenligningen i lighed og forskel.]

Nordens historie er imidlertid ældre end Islands, endskönt vi nærmest ikkun kende den af islandske kilder; og de lære os, at der i de nordiske lande för Islands opdagelse må have været en viss kultur. Vi finde den overalt i nærheden af de store vande: f. ex. i Sverige ved Mælaren; i Norge ved Throndhjemsfjord, ved Fjordene, ved Vigen; i Danmark ved Isefjorden, ved Limfjorden, ved Slien. Overalt blev der anlagt faste stæder, og foruden de flygtige søkongebøle findes der faste kongehirder, i Sælland f. ex. Hleiðr, i Throndhjem Hlaðir. Der var konger, helte og heltegerninger; sikkert var der da også skalde. Der var store folkekampe: Daner og Angler strede

med de nordtyske folk, Hunerne (Hervararsaga og Saxo), i Norden selv kæmpede Daner og Nordmænd og Svear i det store Bråvallaslag. Til visse bleve disse og lignende folkekampe forevigede i episke digte; brudstykker deraf haves endnu. Al kamp uagtet må der i denne kultur også have været enhed, der giver sig til kende i fælles gudsdyrkelse, fælles myther og fælles sprog (den danske tunge, dönsk tunga), efter en gammel fortælling begge bragte til Norden af Odin og Aserne. Også en fælles skrift var til, hvor ubehjælpelig den end må have været, runeskriften, der findes som stenskrift fra Danmarks sydligste til Sveriges nordligste grændse, fra den hedenske tid. Undersøgelserne om dette sprogs og disse indskrifters beskaffenhed og deres åbenbar större ælde, end sprogets på Island, udgör en af vore sproggranskeres for sprogmænd underholdende granskninger. Denne större folkeælde bestyrkes ydermere ved statsformningen, der er langt ældre end Islands opdagelse og taber sig i mythen, ved en udvikling af stænder, fælles for alle tre riger: trællen, bonden og hersen, jarlen og den fra jarleætten udsprungne kongeslægt, en kongemagt, der jo aldrig fandtes på Island. Endelig viser kultur sig i de hyppig forekommende, noksom bekendte indenlandske forbindelser imellem de trende fastlandsriger og udenlandske forbindelser endog med fjærne lande: fornemmelig viking, handel, rejser og nedsættelser. Viking begynder med vildhed og ender med kulturens befordring. Det var skik, siger Snorre, at lensmænds og mægtige bönders sönner fore på hærskibe. Først hærgede de indenlands, og der fandtes hele rækker af vikingesæder fra Vigen igennem Øresund, langs med Gøta- og Sviaskær. Da kongerne forbøde dette uvæsen, og søgte at

49-50
hemme ran og strandhug på rigerne selv, gik disse toge til fjærne kyster, og Nordboen øvede sig i vesterviking og østerviking. De foretoges kun om sommeren; om vinteren tyede vikingen til et fredland, hvor hans længere ophold måtte fremme den gensidige meddelelse. Jeg vil kun nævne Nordboernes toge og nedsættelser i de nordtyske lande, og stiftelsen af riger, hvis mythiske historie er genstand for en hel række af eddiske digte (Völsungesangene); de store Normannetoge imod vesten, især Nordmanden Gange-Rolfs nedsættelse i Normandi, og udvandringen derfra til Sicilien og Neapel; imod østen Varægernes, nærmest Svenskernes, nedsættelser i Garderige, og den for alle Nordboer almindelige vandring til Myklegård, og de senere tilbagevirkninger deraf på Norden. Hvis Nordboernes agtelse for den svage og ærbødighed for kvinden ere træk, der vidne om nogen dannelse, så gælder det også om handelen, der trives midt under den vilde krigerfærd, og selve vikingens agtelse og skånsel imod købmanden (*kaupmaðr*) og handelsmanden til søs (*farmaðr*), samt selve foreningen af viking og handel. Ved hvert offersted og tingsted var der tillige købsted (*kaupstaðr*), hvoraf de senere købstæder tildels opstode, og der holdtes, efter at ofringen (blotet) og retsforhandlingen (tinget) vare endte, et marked (*markaðr*). Levende handel forbandt de tre riger. Ved et ældgammelt offersted, Skíringssalr i Vigen, var et hovedsæde for Norges handel imod syden. I Danmark fandtes et lignende ved Haleyri, Halør. Hele flåder mødtes i Øresund for handelens skyld (den såkaldte *Eyrafloti*), og did kom ikke blot skibe fra Vigen og Gøtland, men også fra Færøerne og endnu fjærnere egne. Höjt oppe i Norge holdtes et lignende handelsmøde ved

Vågen (*Vogastefna* og *Vogafloti*). I Sverige var øen Gottland (Gulland), også bekendt for sine fund af sjældne mynter, middelpunktet for en levende handel på landene mod østen. Vikingstogene på Bjarmeland endtes gerne, når den første kamp var til ende, med en indbringende tuskhandel. Ligeså på Estland og andre kystlande ved Østersøen, i togene på Saxland (Nordtyskland) og langs med Nederlandenes kyster til Flæmingaland (Flandern) og fjærnere. Der er ingen tvivl om, at disse toge og handelsforhold måtte give vikingen og handelsmanden anledning til at lægge vind på fremmede sprog; navnlig forekommer Vendisk (*Vindverska*) og Vælsk (*Valska*). Føj hertil de tidlige forbindelser med de tidligst kultiverte lande, Irland, England og Skotland. Afgörende beviser på forbindelsen imellem selve de nordiske lande, imellem de fjærneste egne mod nord og landene ved Østersøen, ere Ottars og Ulfstens rejser. Ottar (Ohtere) var en Helgelænder, og foretog to rejser, den ene fra Helgeland (*Hálogaland*), den nordligste del af Norge, omkring Nordkap til Bjarmeland, den anden fra Vigen igennem Kattegattet og Bæltet ned til Hedeby; Ulfsten (Wulfstan) skal have været en Slesviger, der foretog en rejse fra byen Slesvig til et sted på kysten af Preussen. Begge gave mundlig efterretning om deres rejser til den engelske konge Alfred (887—900), der har bevaret dem på Angelsaxisk i sin oversættelse af Orosius,

Men om det end således er visst, at der var udbredt en viss kultur over hele Norden, opmærksomheden bör især fæstes på Norge. Thi Islænderne udgik fra Norge; det var norsk sprog og norsk kultur, som de førte med sig fra deres hjemstavn, og siden på Island udviklede på

51-52
særegen vis. Islands kultur, selve dets poesi og saga, var i sin oprindelse norsk, men den blev islandsk ved en selvstændig udvikling, så selvstændig, at den tilhører Islænderne, og bör bære deres navn. Med Norge stode Islænderne i umiddelbar forbindelse; de udgik fra Norge, de havde mest samkvem med Norge, de vendte tilbage til Norge, desværre må man sige: de udgik fordrevne, og de vendte tilbage afmægtige. Stedse må man have forholdet til Norge og dettes kulturudvikling for öje, medens de kun middelbar, historisk, stå i forbindelse med Sverige og Danmark.

Genkald altså de bekendte forsøg på at forklare Norges ældste udvikling, de mislykkede i den gamle fortælling i Fundinn Noregr om Norr og Gorr, den senere historiske oplysning om landskaberne (P. A. Munchs beskrivelse), og selve historien, indtil Halfdan Svartes sön Harald Hårfager ved en række af hærtoge forenede alle norske landskaber under sit eneherredömme. Selv skald havde han skalde ved sin hird, ikke blot fra Vigen og andre landskaber mod syden og vesten, men fra det fjærne Hálogaland imod nord, og alle digtede de i det samme sprog, den danske tunge. Tidlig var lovgivningen. Fra kulturforbindelsen med England udgik indførelsen af kristendommen. Med alle disse enkeltheder for öje kan man da vende sig til Island, hvis ældste historie vi her kun antyde.

Til historien om Islands opdagelse og bebyggelse hører især: De forskellige meninger om øen Thule, Bedas omtale deraf og Islændernes opfatning af Bedas ord; den irske munk Dicuils fortælling om eneboerne fra de nordbrittiske øer, der besøgte Færøerne og Island, og de efter

dem fundne levninger i Papey og Papýli; Islands første opdagere: Garðar, efter hvem det fik navnet Garðarshólmr, Nadoddr, som blev dreven hen til Gardersholm, og kaldte det Snæland, og Flóki Vilgerðarson eller Ravnefloke, der kaldte det Island. Harald Hårfager bemægtigede sig Norge efter det store slag i Hafursfjord; han undertvang, som det i sagaerne hedder, alle Norges konger, og lagde det ene fylke under sig efter det andet; over hvert fylke satte han en jarl, der blev mægtigere end den forrige konge; i hvert fylke tilegnede han sig al odel eller ejendomsjord, ja endog alle ubeboede landstrækninger, selv søerne og vandene anså han for sine, og alle bönder måtte være hans lejlændinger (*leigumenn*) og betale skatter og afgifter (*álögur*), ikke blot landskyld for jordens brug, sagøre for rettens nydelse, men endog personlig skat (*nefgildi*) for lov til at leve. Overalt tvang han de mest ansete mænd til at underkaste sig ham eller at fly landet; nogle lod han lemlæste, andre dræbe. Det var utåleligt for de mægtige og rige Nordmænd, der hidtil havde besiddet fuldstændig frihed, og elskede den over alt. De opgave deres besiddelser, og droge til Jæmteland og Helsingjaland mod østen, hvis opdyrkning allerede var begyndt, eller de tyede til Færøerne, til Hjaltland, Syderøerne og andre øer i Vesterhavet, men især til Island, der snart blev det vigtigste nyland, efter at man havde lært at kende dets fordele. Den første nedsættelse foretoges af fostbrødrene Ingolf og Leif (Hjörleif), der landflygtige fra Norge droge ud for at opsøge det land, Ravnefloke havde fundet, og landede i den söndre Alptefjord på østkysten 870 (det år, da kong Edmund den hellige blev dræbt), og atter, efter et vikingstog til Irland, sejlede ud for at nedsætte sig

52-53

(874). Ingolf landele ved det efter ham opkaldte Ingolfshöfde, Hjörleif ved Hjörleifshöfde. Hjörleif blev dræbt af sine irske trælle, der flygtede til de efter dem kaldte Vestmannaøer, men Ingolf hævnede sin frændes drab, og tog derpå fast bolig i Reykjavik, hvis omegn han tog i besiddelse. Ny landnamsmænd kom til, og efterhånden befolkedes Islands fjorde landet rundt, Borgefjord med Skallagrims slægt fra Fjordene, Bredefjord med Thorolf Mostrarskeggs slægt fra Sogn, Vatnsdalen med Ingemund den gamles slægt fra Romsdalen, Øfjord med Helge den magres slægt fra Irland, o. s. v. Sidst befolket blev Østlandet. Landnamstiden eller den tid, i hvilken hele landet blev fuldbygget, angives til 60 år (874—934). Da levede endnu mange af landnamsmændene eller deres börn. Til den tid havde også landet fået sin politiske forfatning. I disse 60 år var også (efter *Íslendingabók og Landnáma*) befolkningen bleven så stærk, at landet aldrig siden har været bedre befolket. Ved biskop Gissurs folketælling over hundrede år efter denne tid fandtes der på landet 38 store hundrede, det er 4560 husfædre eller selvstændige mænd; og i betragtning af den store mængde undergivne, der gik på hver husfader, må de sædvanlige regler fordobles, når man deraf vil slutte til hele folkemængdens störrelse.

Bebyggelsen er forbunden med omstændigheder, der måtte befordre en literaturs udvikling, og göre denne fjærne ø, der dannede ligesom et midtpunkt imellem Vesten og Østen, til bevaringsstedet for næsten hele den gamle nordiske kultur. Nybyggerne vare i almindelighed rige og mægtige mænd af höj slægt. De havde haft store besiddelser, en stor slægt og et udbredt svogerskab, der

tildels fulgte med dem. De udledte sin æt fra Nordens konger, jarler og herser. Landflygtige med eller mod deres villie udrustede de stundum et skib eller flere, for med sin slægt og sine rørlige ejendomme at kunne drage ud til det forjættede land. Skibet indeholdt ikke blot udvandrerens nærmeste slægt, men også et stort følge af frænder og beslægtede (*frændalið* eller *skuldalið*) foruden mange andre undergivne, frigivne og trælle. Auðr hin djúpauðga havde foruden mange trælle 20—30 fri mænd, som stode under en mand, der havde været herse i Norge. Geirmundr heljarskinn, førte halvtres eller flere frigivne med sig. Det er en egen underholdning, at følge med disse mænd, at lande med dem, at vandre med dem langs floderne, og at se dem fordele landet imellem sig. Nogle af nybyggerne havde drevet viking og samlet sig meget gods, andre havde som handelsmænd faret til fjærne lande, som pelsværkhandleren Skinnabjörn med tilnavnet Holmgårdsfarer, andre havde i deres fædreland forestået hov (hedenske kirker) og godord, o. s. fr. Tilsammen kunde de således være i besiddelse af den kultur, der var til i Norden, og efterlade den til sine börn, der ydermere kunde udvikle den under frihedens beskyttelse. Den langt overvejende del af nybyggerne, hartad alle, vare fra Norge, fra næsten alle Norges landskaber, fra Helgelands kyster og øer, fra kystlandene mod vesten langs ned til Agder, men også fra Thelemarken, Vestfold o. s. fr. Kom de ikke umiddelbar fra Norge, så var det dog Nordmænd eller deres efterkommere, der havde drevet viking i Vesterlandene, eller havde nedsat sig dèr, og tildels stiftet riger på Ørkenøerne, Syderøerne, i Skotland eller på Irland. Hertil hørte nogle af de mest fremragende slægter. Nogle

54-55
indfødte Skotter og Irer fulgte med, men de fleste af dem vare trælle. Fra Sverige og Danmark vare kun få, men disse lande havde ikke desmindre fra arilds tid stået i forbindelse med de udvandrende slægter; thi mange førte, med en viss stolthed, deres herkomst tilbage til Danmarks gamle konger, til Harald Hildetand, til Regner Lodbrog, og sagn og fortællinger om dem må havé været levende og forplantet sig i slægten. Fra Danmark nævnes kun én nybygger, Une den danske eller hin ubårne, som han også kaldes, fordi han var født efter faderens død, en sön af den Gardar, der først fandt Island, men en mand, der kun gör os liden ære. Kong Harald Hårfager havde lovet at göre ham til jarl over øen, hvis han kunde underlægge sig den; men da nybyggerne fik nys derom, skyede de ham og vilde hverken give ham kvæg eller anden næring, så han måtte drage fra sted til sted, indtil han blev dræbt af Leidolf Kappe, hvis datter han havde forført. Der nævnes blandt nybyggerne heller ikke mer end én svensk mand, Thormod hin ramme eller stærke.

Mangfoldige af de sædvaner og skikke, der omtales under bebyggelsen, vidne også om det lands forfatning, som de havde forladt, og tildels førte over med sig. Iblandt dem vil jeg kun hentyde til nogle. Forberedende vare: måden, hvorpå de bestemte landingen og nedsættelsen, ved, når de nærmede sig land, at udkaste de støtter eller stolper, der stode ved höjsædet (höjsædesstøtterne, *öndvegissúlur, setstokkar*), med den beslutning, at nedsætte sig dèr, hvor de dreve i land. Det kunde vare tre, ja ti til femten år, förend de fandt dem, men når de fandtes, opgave de det sted, hvor de imidlertid havde nedsat sig. Det kunde også være en anden kær genstand, som Kveld-

ulfs-kiste; thi da han følte at han skulde dø, befalede han, at hans lig skulde lægges i kiste og denne kastes overbord, så vilde han dog komme til Island og tage land dèr, og dèr, hvor kisten landede, skulde hans sön nedsætte sig. Det andet er måden, hvorpå de toge en landstrækning i besiddelse (*at nema land*), mærkerne på, at en del af landet var indtaget, og det var ikke lidet, hele fjorde og store strækninger ind i landet, ved at oprejse en stang, ved at fæste en øxe i klippen, og deslige, som viste, at her havde været mennesker, især ved antændelse af ilde (*at fara land eldi*). Senere nybyggere brugte også andre midler: de købte sig jord i en andens landnam, eller toge land, med hans tilladelse, efter hans råd, eller de toge med magt, hvad de vilde have, ved at fordrive den første besiddelsestager. Der var natudyrkelse og gudsdyrkelse, eller en blanding af flere elementer; én dyrkede en lund, en anden et vandfald, eller en sten, hvori han havde sin skytsånd (*ármaðr*) eller han dyrkede en af hovedguderne, Odin, Thor eller Frej. Der var hedenske templer (*hof*) med deres alter (*stalli*), hvortil stundum mulden blev overført, som var under det gamle i Norge. Den gejstlige og verdslige magt forbandtes i godordet, o. s. fr. Kristendommen, der var kommen over med fra Vesterlandene, holdt sig på enkelte steder, hos enkelte slægter.

Dersom en literaturs udvikling kunde fremmes ved en sammenströmning af slægter fra østen og vesten, måtte den endnu mere befordres ved deres forening under en fri forfatning, og ved den ro, der lodes dem til at beskæftige sig med fortællinger om sig selv og om hele Nordens, ja al verdens begivenheder. Blandingen fremkaldte kamp, kampen gæring, og under denne måtte alle føle trang til

56-57
orden, kultur og sædelighed; og alle livets kilder åbne sig friske og klare i frihedens ungdom. Medens hele det øvrige Norden hyldede kongemagten, dannede Island en fristat, der kunde udvikle sig uden ydre forstyrrelse. Harald Hårfager tilegnede sig rigtig nok fra først af en slags overmagt, han ytrede sin fortrydelse over udvandringens tilvæxt, han gav den bestemmelse, at ingen måtte tage större landnam, end han på én dag kunde fare over med ild; han gjorde endog forsøg på at drage øen ind under Norge, men det havde ingen fremgang, og Norges følgende indre tilstand, stridighederne imellem Harald Hårfagers sönner, den gæring, kristendommens indførelse førte med sig, de derpå følgende uroligheder, indførelsen af jærnbyrd, og borgerkrigene, samt Islændernes årvågenhed, at Norges konge ikke, som han snu nok forsøgte, skulde vinde, endog det mindste og fjærneste punkt af landet (Grímsey), alt gjorde, at planen til Islands undertvingelse tabtes af sigte, og slægterne dèr havde ro til at formere sig og forene sig i en fri uafhængig stat, der først efter de norske borgerkriges ophør gik under i et overmodigt aristokrati. Uden det var Island aldrig blevet til det, det blev.

Begyndelsen til den politiske forfatning var patriarkalsk. I en nybygd, hvor der ingen anden øvrighed var, måtte husfaderens myndighed over hele den slægt eller rettere de slægter, han havde ført med sig, være endog större, end den havde været i moderlandet. Som den førstkomne, som den sædvanlig ældste, som den, der havde tildelt de andre deres besiddelser, var han tillige den naturlige dommer i alle de stridigheder, der opstode imellem de mænd, der havde nedsat sig i hans landnam. Først når bygderne toge til, når de store landnamsmænds

besiddelser bleve bebyggede dèr, hvor de stødte sammen, på grændserne, kunde der opstå stridigheder imellem høvdingerne, og da måtte trangen til lov og ret levende føles. Der oprettedes ting (*þing*) for en hel landstrækning eller et herred, indstiftet af den mest ansete høvding med de andre skellige mænds råd og samtykke (*með ráði allra sveitarmanna*). Alle samtykke den lov, de skulde adlyde; deri ligger friheden; men naturligvis adløde de, der skulde adlyde; disse lovgivere vare bönder, men det falder visst nok ingen ind ved dette udtryk at tænke på vore bönder; det var landets höjbårneste og mægtigste mænd, konger og jarlers efterkommere. I begyndelsen vare tingene få; da pådömtes ved dem, f. ex. ved tinget på Kjalarnæs, sager endog fra fjærne egne, hvor der endnu intet ting var. Thi hvor det var tilfældet, var der, når man ikke vilde holde sig til den stærkeres ret, der galdt altid, ingen anden udvej end at voldgive sagen til en eller anden ansét mand i selve sveiten, hvilket ofte var misligt, eller at ty derhen, hvor der allerede var et tingsted, og ret kunde findes. Når flere herredsting vare oprettede, valgtes et af dem til overret eller fjerdingsting; og endelig føltes mangelen af en fælles regering for hele landet, og der oprettedes et alting (930).

[Fortælling om tingene, altinget og fjerdingsinddelingen, altingets indretning og femterdommen. Sammenligning imellem den islandske fristat og de græske republikker, især Athenen og Sparta, der dannedes af byer med en omegn.]

Nedsættelsen og udviklingen af en fri forfatning, den bestandige afvexling i nybyggernes stilling, den uro der måtte opstå ved de vandrende slægter, de små, men i

58
forhold til slægternes omfang store begivenheder, næringsforholdene og de af øens særegne natur udsprungne naturbegivenheder, stridigheder i hjemmet og på tinge, de løsladte lidenskaber og den bevægelighed i karakteren, hvis frugt de vare, og som de ydermere fremkaldte, kort den ny stats dannelse og tilværelsesmåde måtte allerede give anledning til fortælling, og danne grundlag for en mundlig sagaliteratur, der forplantedes ved overlevering fra slægt til slægt. Hvad den måtte gå ud på, er let at skönne. Minder om udvandrerne og deres udvandring, minder af alt det, hvoriblandt sange og fortælling, som de havde ført med sig fra moderlandene, viser, som de nu selv digtede, sagaer, som de nu selv fortalte om alt hvad der var dem vigtigt, også opdigtede, især om trolde og lignende væsener, slige fortællinger måtte jo nu blive til hist og her, hvorledes så formen har været; vi kende dem ikke, thi mundlig kunde de ikke nå til os, vi kende kun de skriftlige optegnelser, der også gå tilbage til denne tid, og hyppig dvæle ved den. Og her møde vi da en af de mærkeligste omstændigheder ved Islands bebyggelse. Landes og rigets oprindelse, staters dannelse, kulturens første fremkomst og udvidelse, det er i almindelighed, når man ser sig om i historien, ubekendte ting. Hvad man derom kan sige, er sædvanlig formodninger, gætninger, hypotheser og fabler. Men således forholder det sig ikke med Island. Hvorledes blev England befolket? Det bliver dog altid noget dunkelt, hvorfra urindvånerne kom, hvorledes Irer og Gæler, Pikter og Skotter, Walesser og Britter færdedes i de ældste tider. Den angelsaxiske krönike, Chronicon Anglosaxonicum, fortæller rigtig nok Angelsaxernes første toge til England, deres nedsættelser og stiftelsen af de

syv angelsaxiske riger; efterretningerne derom ere til visse mærkelige, og kan dog ikke stilles ved siden af dem om Island; thi Angelsaxerne kom til et allerede beboet land, hvor kulturen allerede havde gennemgået flere skikkelser. Danmarks rige, når blev det til? En kong Dan stiftede det, men det er vel kun en fiktion efter Rígsmál, for at forklare Dans mark; og at Dan og Angul vare brødre, det er vel kun et udtryk for de to hovedfolk, der kom til at danne Danmarks rige; alt hvad vi vide derom, er vel ikke pålideligere, end verdens skabelse efter skabelsens bog? Gorm den gamle samlede riget (forenede Angel med Danmark?), men hvad vide vi så om denne samling og dens indflydelse på kulturen? ikke andet end æventyr. Men Islands historie kende vi fra første færd af i det enkelte. Når De engang tager bogen om Islands befolkning, Landnáma, for dem, sa vil De måské sige, at det er en overmåde tör bog, men det vil den kun være, når De ser hist og her i den, på alle disse enkeltheder, hvoraf de fleste synes at være lutter ligegyldige ting; men hvis De vil betragte den i det hele, vil De finde, at det er en overmåde mærkelig bog, at det måské er det i sit slags eneste skrift, der er til i verden. Hvis De ikke holder af tendensløse samlinger, så er jeg ganske af Deres mening; hvis De ikke finder smag i en fortegnelse over forvalterne på Jægerspris eller skomagerne i Christenbernikovstræde eller den fortegnelse, Holberg taler om, over alle de braknæsede borgere i København, så gör jeg ikke heller, og mig interesserer det heller ikke at vide navnene på alle landnamsmændene og deres medfølgere, med mindre jeg kan bruge det til noget höjere. Og dette höjere er her, at jeg kan se, hvorledes slægterne historisk kan følges

59-60
i deres begyndelse og udbredelse. Thi der er måské intet, der således rører gemyttet og sætter det i bevægelse, som når en slægt kan gå tilbage til sin første oprindelse og følge dens udbredelse fra det ene led til det andet igennem alle dens udviklinger og gerninger, hvormed da også stedet og boligen ere nöje forbundne. Spörg en Islænder om hans fædrenehjem, så vil De forundre Dem over, hvorledes han hænger ved det og dets minder. Det kan nu meget ofte være ligegyldige ting, men de ere ikke ligegyldige for ham og hans fædrelandskærlighed. Og at se det for sine öjne, hvorledes et folk formes og dannes i det mest enkelte, må være en lise for enhver historiker. Vi kunne have en fornemmelse deraf, men en langt ufuldkomnere, ved vor adels historie (jeg mener den danske adel, thi vi have også en tysk adel, og hvor dens minder hørte hen, have vi haft bitre anledninger nok til at føle); men når vi gå til vore købstæders, til håndværkernes og handelsmændenes oprindelse, så er jeg bange for, at vi ikke finde stort andet for os, end tomhed eller fremmede; og jeg tager ikke i betænkning, i forbigående at sige, at derfor, blandt andet, er Danmark så afhængigt, så løst, så lidet mægtende, fordi der i dets slægter er så liden sammenhæng, fordi slægterne selv ere så løse, at det fremmede overalt, fra øverst til nederst, har trængt sig ind og skudt det oprindelige bort, og isteden for den nedarvede æresfølelse sat den öjeblikkelige egennytte. Hvor findes der nu en slægt hos os, der kan gå tilbage til oldtiden? Findes der overhovedet noget land i Europa, der har noget, der ligner de islandske forholde? Da jeg spurgte mig selv derom, traf jeg på den bekendte rejsende Kohls skrift: Reisen in den Niederlanden (1850), og læste med fornöjelse i andet

bind afsnittet: Historischer grund und boden, hvor han taler om, at »en elsker af historien kan ikke finde noget skönnere land i verden end Nederlandene, thi her er i grunden, på luft, skyer og stjærner nær, alting historisk.« Og det kommer deraf, at naturen har gjort så lidet, mennesket måtte göre så meget. På andre steder, hvor naturen har skabt det meste, ligge landsbyer, stæder og slotte ligesom sædekorn strøede i landskabet, men ingen véd ret, hvorledes de ere blevne til, men i Holland måtte mennesket næsten afvinde havet alt. Derfor er der knyttet en overlevering, i det mindste et sagn, ikke blot til stæderne mure, tårne og gader, men næsten til hvert stykke land, du betræder. Det hele land er afdelt i en utallig mængde små stykker, de så kaldte polder. Hver især har sin egen, mere eller mindre bekendte historie. Man véd så omtrent, hvor gammel den er, når den blev afvunden havet, hvorledes den efterhånden voxte til, når den blev omdiget og overgivet ploven. Næsten hvert stykke jordbund har sin alder og sin særegne historie. Han sammenligner landet med et skakbræt, »scholle für scholle zusammen gestückt und aufgebauet«, med en bikube, thi polder er sat ved polder, som celle ved celle. Han minder om, at Grækerne kaldte fædrelandets jordbund hellig og dyrkede Gæa; så kan man tænke sig, hvorledes jordbunden, stedet, må være helligt dèr, hvor forfædrenes navne så at sige sväve om enhver krog.

I den overbevisning, at dette kan anvendes på Island, gik vi tilbage til dettes historiske oprindelse; vi fandt allerede i begyndelsen det, som gjorde Island til sagalandet, og gav det en literatur, en historisk literatur, hvortil der ikke findes mage i noget andet af de nordiske

61-62

lande. Landets og folkets historie, fra først til sidst, det mindste som det störste, hører væsentlig til for at forklare sagaernes oprindelse; og betragtningen af den islandske historieskrivning har værd i sig selv ved det lys, den kaster over historien i almindelighed. Det er det, som P. E. Müller allerede så træffende har sagt: »Fremstillingen af, hvorledes denne historieskrivning har udviklet sig, må vække deltagelse for sin egen skyld, thi der gives næppe noget andet folk, hos hvilket man således kan påvise historiens undfangelse og fødsel, hvor man med klarhed kan fremstille, hvorledes mindet fæstede fod og avlede fortællingen, hvorledes fortællingen forplantede sig og voxte, indtil den blev nedskreven, og den nedskrevne fortælling blev ordnet efter årstal og dröftet efter regler, indtil under tidens løb ånden, der havde oplivet det hele, svandt hen, og ikkun det døde bogstav blev tilbage.«

Det er i sandhed et stof, som det er værdt at behandle. Vi stå endnu kun ved den allerførste begyndelse, sandsynligheden af en mundlig saga. Denne varer endnu ved i århundreder, ja egentlig hører den aldrig op; men förend noget kunde komme til os, må der fra den mundlige saga udgå en skriftlig saga, hvilket naturligvis ikke kan ske för bogstavskriftens indførelse. Dertil behøves en anden stor bevægelse i landet, religionsforandringen (*sidaskipti*) eller kristendommens indførelse. Næppe var landet fuldbygget, og forfatningen dannet, för denne bevægelse begyndte. De første forsøg mislykkedes, men endelig blev kristendommen lovtaget år 1000.

[Fortælling om Thorvald Kodransen, hin vidførle, og biskop Frederik fra Saxland; om Stefner Thorgilssen og Thangbrand, Síðu-Hall, Gissur hin hvide og hans

62

svigersön Hjalte Skeggesen; Kjartan Olafsen i Norge, Gissur og Hjalte på Vestmannaøerne og altinget; hedningen Thorgeir godes overvejelse, troens antagelse og den almindelige dåb.]

Med dens indførelse begynder et nyt tidsrum, skönt virkningerne ikke strax komme til syne. En af de vigtigste var indførelsen af (den latinske) bogstavskrift, der afløste de ufuldkomne og besværlige runer, som nærmest kun vare indrettede til at indskæres i træ eller at udhugges på stene eller klipper, og i hedenskabets tid bleve anvendte til trolddom eller nid, stundum til skrift (på kevle) til opbevaring af sange (*Sonartorrek*). Men hvorledes det ny alfabet indførtes, ad hvilke veje, når og ved hvem, lader sig næppe i det enkelte oplyse. Det angelsaxiske alfabet kunde nærmest benyttes; i det vare allerede de bogstaver indførte, som det gamle sprog krævede, men som manglede i Latinen (f. ex. Þ og ð). Islænderne bleve også ved at uddanne, hvad de havde modtaget, at forskyde, hvad de ikke behøvede, og at tilföje manglende tegn. Afhandlingen (i Snorra-Edda) um látínu stafrofit nævner som nogle af de første, der indførte det latinske alfabet, det vil sige en skrift med latinske bogstaver læmpede efter sprogets natur, to mænd, nemlig Thorodd runemester og Are frode. Med kristendommen fulgte også læsning af latinske skrifter, thi dette sprog brugtes udelukkende ved den romerske messe, og dets elementer måtte i det mindste alle gejstlige lære. Men dette fremmede sprog overvældede ikke landets eget, det hjemlige, det satte sig ikke istedet for det, således som i Danmark og Sverige; munkeforsøgene derpå forsvandt snart (Saxo i Danmark, Theodorik i Norge, på Island munkene Oddr og Gunnlaugr). Tværtimod, studiet

62-63
af den fremmede tunge vakte hos den kløgtige Islænder eftertanken over hans eget sprog, og kun hos Islænderne findes som enestående fænomen i det gamle Norden sproglige undersøgelser. Ved kristendommen trådte overhoved Island ind i Europas literære kreds. Det hentede ved den kundskab og kultur fra Syden, en anden anskuelse af verden, en ny tankegang for livet. Hidtil var strömmen næsten uafladelig gået fra norden til syden; gotiske folk havde overskyllet de sydlige lande; store nordiske vikingesværme hærgede deres kyster. Nu gik strömmen tilbage fra syden til norden; og disse strömme vare af höjst forskellig beskaffenhed. Nordens vildhed og barbari bragte Syden blodig kamp og plyndring og drab, tanken om hæder, bytte og verdslig vinding; kristendommen derimod, hvor forvansket den end var, forkyndte mildhed, ikke ydre strid, men indre, ikke sejr over fjender, men selvbeherskelse, ikke verdslig hæder og ære, men sjælens indre fred og himmelske goder. Vikingetogene efter bytte forvandlede sig til rejser efter lærddom. Det nærmeste land var Saxland. Karl den store havde oprettet skoler, som hans efterfølgere fortsatte. Klosterskoler blomstrede i Tyskland (om Herfurða i Vestfalen, som biskop Isleif besøgte, se Mooyer's afhandling). Det andet og störste lærdomssæde var Paris; til klosterskolen på Genovevabjærget strömmede Parisklerke fra alle lande. Kirkens hovedsæde var endelig Rom; dèr hentedes pallium. Medens mange verdslige mænd droge udenlands efter historisk kundskab, eller bevarede den i hjemmet, droge de Islændere udenlands, der attråede höjere stillinger i kirken. Vejen gik over Norge og Danmark, hvor de hædredes og understøttedes af kongerne eller andre mægtige mænd. Opholdet i Tyskland

og Paris var ofte langvarigt. Der knyttedes således et kulturbånd imellem det fjærneste land imod nord og det fjærne Syden; et fælles lærdt sprog forbandt dem. Der dannedes to arter af lærde, kirkelige og verdslige; nogle forenede begge öjemed, og der oprettedes efterhånden skoler, der bleve planteskoler for literaturen.

Nu udvider også sagaen sig; hidtil kunde den kun gå ud på minder fra fortiden om begivenheder, der vare ældre end bebyggelsen, og minder fra Island selv omtrent fra bebyggelsen til kristendommen; nu griber den videre om sig, og omfatter alle de nordiske landes historie udenfor Island. Nu voxer den i værd og betydning, og bliver til med begivenhederne, og man kan med rette sige, at Islændernes historie ligger lige så meget, ja mere, udenfor Island end på Island. De drage ud, de opholde sig som skalde ved kongehirderne, og tage fra det ene land til det andet; de ere med i alle slag, i det mindste i de store; de erfare det vigtigste, der forefalder, og bringe det hjem og fortælle det, og hvad der fortælles, høres med begerlighed af et videbegerligt, et nysgerrigt folk. De mindes sikkert, mine herrer, anekdoten om biskop Magnus, der kommer hjem; altinget er i den heftigste trætte, da kommer der bud om biskoppens ankomst, trætten er endt, hele tinget sprænges, alle ile ham i møde, for at modtage ham, for at bringe ham til et höjt sted, hvorfra han kan fortælle, hvad der er hændet på hans rejse, især hvorledes det har sig i Norge. Begivenheder ved den norske konges hird er som bynyt for altingsmændene på Island. Dette folks videlyst er umættelig. Denne ny tilströmning af begivenheder forstyrrer ikke den ældre ström, og kristendommen hemmer ikke bevaringen af, udsletter i det mindste

64-65
ikke de hedenske minder. I begyndelsen var nemlig kristendommen hos den store mængde vel endog kun til af navn; de hedenske elementer havde således gennemtrængt alle, at de ikke kunde udryddes med rode. De første ivrige biskopper måtte finde sig i, at almuen hang fast ved de gamle hedenske sagn og sange. Ugedagenes navne kunde de få afskaffet, men ikke gudernes navne i de eddiske digte. Vidner det end om forfølgelse, at disse sange ere komne til os i brudstykker, så var denne forfølgelse dog kun forbigående. Heller ikke blev kristendommen, således som i Danmark og Sverige, indført ved fremmede, men af landets indfødte mænd. De første biskopper bleve hverken hentede fra Tyskland eller fra England, de udgik fra landets egne höjbårneste og ypperligste slægter, og modersmålet lå dem lige så meget på hjærte, som nogen anden. De fleste gejstlige toge tillige del i verdslige foretagender, i statens anliggender, og lode sig ikke berøve kærligheden til landets historie. Kirken var ikke alt. Islands biskopper vare også langt mere uafhængige, end de øvrige i Norden; de vare fjærnede fra den mere umiddelbare indflydelse af ærkebisperne i Hamborg og Bremen, og siden i Lund. De kunde modtage og anvende alle kirkens goder, men ikke så let tvinges til eller göre brug af kirkens onder; og der var også fra denne side större ro for historiens udvikling.

For at forstå denne, må der endelig haves kundskab om landets historie, endog i dens enkeltheder (langt mere end her meddeles), fra kristendommens indførelse til foreningen med Norge, og noget derefter. Gissur den hvide anlagde en gård i Skalholt. Hans sön Isleif († 1080, 80 år efter Olaf Tryggvesens fald) studerede i

Tyskland, ægtede Dalla, var stifter af den første skole, og blev Islands første biskop. Isleifs sön biskop Gissur († 1118) blev oplært i Saxland, besøgte pave Gregor den syvende, indførte tiende, lod göre almindelig folketælling, og afstod en del af sit bispedömme, for at der kunde oprettes ett til i Holum i Hjaltadal, hvis første biskop var Isleifs lærling, Jon Ögmundsen († 1121), en stræng forfølger af hedenske minder.

Den ældste skole efter Isleifs blev oprettet af Hall Thorarensen den milde eller spake, i Haukadal (f. 996, † 1090, ti år efter biskop Isleif). Han var tre år gammel bleven døbt af Thangbrand, hvilket han kunde mindes, var verdslig, ikke præsteviet, og havde til sit tredivte år drevet handel. En af hans lærlinge var Are frode. Biskop Isleifs sön Teit kom syv år gammel til Hall den milde, blev præst, og fortsatte hans skole. Teits sön Hall, kaldet biskopsæmne, havde en sön Gissur Hallsen (Gissur lögsögumaðr, † i Skalholt 1206), der om sine ophold i udlandet, hvor han var meget hædret og berömt, forfattede et skrift, flos peregrinationis. Hans sön Thorvald Gissursen avlede i sit andet ægteskab Gissur Thorvaldsen, der rådte Snorre bane, og blev jarl på Island.

Historie bliver først til ved alvorlig behandling og granskning. Den første, som forsøgte det, var Are Thorgilssen hin frode, også kaldet den gamle, til forskel fra hans sönnesön Are den stærke (f. 1067, † 1148), der i sit syvende år kom til Hall i Haukadal, og var dèr i fjorten år, i hvilken tid han blev oplært i fortidens begivenheder, dels af Hall, selv, dels af sin ældre medlærling Teit Isleifsen. Han var, efter Snorre i fortalen til Heimskringla, den første, der skrev på Norsk (*á Norrænu*);

66-67

han forfattede nemlig en sammenhængende historisk fremstilling, af hvilken han selv gjorde et udtog, som vi endnu have (Íslendingabók). Han havde, efter Kristnisaga, et godord, og blev præsteviet af biskop Gissur Isleifsen.

Are frodes samtidige var den berömte samler af de eddiske digte og forfatter til flere historiske skrifter, Sæmund Sigfussen hin frode (f. omtrent 1056, † 1133), bekendt af sit tidlige og lange ophold i Tyskland og Paris, hvorom fortællingen for resten taber sig i legenden (se foruden de islandske kilder også Maurers Isländische volkssagen). Efter sin hjemkomst tiltrådte han sin fædrenegård Oddé, giftede sig, og efterlod en berömt afkom. Som præst havde han del i den islandske kristenret; og på gården Odde oprettede han en skole, det ypperste sæde for videnskab og lærddom på Island, der blev vedligeholdt af hans sönner, Ejolf og Lopt. Ejolf († 1159) havde blandt sine ypperste lærlinge biskoppen i Skalholt Thorlak Thorhallsen, den hellige († 1193), der af sin moder havde lært ættvísi og mannafræði, og skönt han havde studeret i Paris og Lincoln, som biskop lige til sin død vedblev at finde moro i kvad og sagaer. Lopts sön, Jon Loptson († 1197), en af de lærdeste og rigeste mænd, der vedligeholdt Sæmunds skole, og hos hvem Snorre Sturlesen blev opfostret, havde flere friller og uægte börn; til hans ægte sönner hørte den mægtige Sæmund Jonsen på Odde.

Islands forfatning, der aldrig havde været ren demokratisk, udartede, da flere slægter søgte at erhværve sig den höjeste magt, og ikke just dertil anvendte de reneste midler. For at vinde herredömme tyede de til fremmede, og Norge var nu oplagt til at nære disse stridigheder, for at vinde landet. Det er Sturlungernes tid.

Sturla Thordarsen i Hvamm i Dalesyssel (f. omtrent 1116) var en begavet og driftig mand, men tillige listig, gerrig, ærgerrig, og verdsligsindet. Med sin anden hustru havde han tre sönner: Thord, Sighvat og Snorre. [Fortælling om Snorres levned, efter kilderne, hvoraf især mærkes:] Snorre Sturlusen (f. 1179, dræbt natten efter Mauritius messe, den 22 september, 1241) var hos Jon Loptson fra sit tredie til sit attende år indtil Jons død. Ved giftermål lagde han (ligesom Suhm) grunden til sin rigdom (gården Reikholt, fortegnelsen over kirkens ejendom, Snorralaug). To gange i det mindste var han Islands lagmand. Som alle sine frænder, mellem hvilke han dog gerne stiftede fred, var han indviklet i mangfoldige stridigheder, snart om godordet, snart om gods; med sine brødre, Thord og Sighvat, med sin brodersön Sturla Sighvatsen, med sine svigersönner, Gissur, Kolbein og Thorvald, med sin egen sön Urækja, med sine stifsönner, Halveigs sönner Klæng og Orm, med sin fosterfaders sön Sæmund Jonsen. Hans tre dætre bleve alle forskudte af deres mænd, og disse hans svigersönner bleve hans arrigste fjender. En gang var der fred i landet, og den varede én sommer, det var 1232, den sommer, da Snorre ikke red til tings, men lod præsten Styrmer hin frode »ride med lovsagan«. Sturla og Snorre kom nu bedre ud af det med hinanden, og Sturla var ofte på Reikholt, og da hedder det, at Sturla lagde megen vind på at lade skrive sagabøger efter de bøger, som Snorre udarbejdede (*setti saman*). Ved den tid var Snorre en mand på omtrent halvtredsindstyve år, og han må jo da have udarbejdet en betydelig del af sit værk, siden der kunde være tale om at tage afskrift deraf. Snorres biografer sige, at han »næsten døde

67-68
som en forræder mod den konge, til hvis tjeneste han havde forbundet eller forpligtet sig.« Det er at berøve hans død al den medfølelse, den ellers vilde vække hos os, og det er grundfalsk. Han bör jo netop hædres, fordi han følte, at pligten mod hans fædreland var större end imod magthaverne i Norge, fordi han intet gjorde, hvorved han måtte række hånden til sit fædrelands undertvingelse og til dets literaturs undergang, som var følgen deraf. Snorre var ingen forræder imod sit land, men hans drabsmand var det, hans morder. (Nöjere udvikling af de historiske fakta.) Snorre rejste til Norge 1218, blev vinteren over hos Skule jarl, besøgte næste sommer Håkon Galins enke i Vestergøtland, og tilbragte atter den næste vinter hos Skule jarl. Den unge konge gjorde ham til sin skutelsvend, eller var det drotsæte? Næste år vilde han sejle hjem; men der var på Island opstået fjendskab imellem Islænderne, især Oddemændene, og Nordmændene, ved Nordmændenes eget overmod; drab fremkaldte drab, og en Nordmand var endog fældet i kirken. For at hævne det, vilde Skule jarl sende en flåde derover, hvilket Snorre søgte at afværge, og sikkert var det noget af det farligste, der kunde ske for landets frihed. For at opnå sit öjemed, skal han da have forestillet jarlen, at det var bedre at göre sig landets bedste mænd til venner, og at han ved sin indflydelse nok kunde bringe dem under de norske hövdingers lydighed (*at snúask til hlýðni við Noregs höfðingja*); han henvendte sig også til den unge konges rådgiver, Dagfind bonde, og ledingsfærden blev opgivet, men det blev besluttet, at Snorre skulde sendes til Island, for at frede om de norske købmænd (*at friða fyrir kaupmönnum eðr Austrmönnum*), og kong Håkon gav ham lensmands navn.

Den gang, hedder det, talte jarlen første gang om, at Snorre skulde bringe landet under kongen, og at Snorre lovede at sende sin sön Jon Murt over til jarlen som gissel derpå. Om høsten (1220) kom Snorre ud; men Sönderlændingerne toge ilde imod ham formedelst den hæder, han havde vundet, og fordi de troede, at han var sat til at forhindre eftermålet efter deres dræbte landsmand, ja en mand lod forfatte et niddigt over ham. Snorre brød sig ikke derom, og tog til sin gård Reikholt. Om sommeren sendte han sin sön Jon til Norge, men hos sine landsmænd udrettede han intet, og gjorde sig heller ikke umage derfor *(en öngu kom Snorri á leið við landsmenn, ok lét flutti hann)*, hvorimod de norske købmænd havde god fred der ude på den tid. Han opfyldte altså det løfte, han havde givet, for at afværge ledingsfærden; men for at bringe landet under Norge, gjorde han intet, hvad enten han formedelst indbyggernes mistillid ikke kunde, hvortil Sturlungasaga hentyder, eller han ikke vilde, eller der overhovedet ikke var talt derom endnu, som der siden blev med Sturla Sighvatsen ved hans besøg hos kongen i Tönsberg; han gjorde intet. Hvad vil det sige med Jon Murt? han blev sendt til Norge som gissel, hedder det, men Island underkastede sig ikke, og hans fader virkede intet derfor, og alligevel drog han strax efter tilbage til Island, og deltog i landets uroligheder. Man giver dog ikke gerne gisler frihed, når det, de skulle være pant for, ikke bliver opfyldt. Det var Snorres første rejse til Norge. Ved den anden (1237) besøgte han også sin gamle velynder, Skule jarl, nu hertug, der nu just var i færd med at opkaste sig imod sin svigersön kong Håkon. Snorre forenede sig med hertugen, og var med sin sön Urækja

69-70

ved hans hird. Der gik endog det rygte, at hertug Skule gav ham jarlsnavn. (Styrmer frodes antegnelse ved Snorres dødsdag: *ártíð Snorra fólgsnar jarls*, den hemmelige jarls årtid.) Snorres forbindelse med hertugen måtte være nok til at tildrage ham kongens unåde, og han var uforsigtig nok til at forøge den. Opfordret af hertugen, kvad han, i en samtale med denne, sin bitre nidvise over kongens ven Gautr Jonsen, som man gav skyld for striden imellem kongen og hertugen, og som han sammenlignede med Gautr (Odin), der hidsede kongerne sammen. Denne vise blev meget omtalt og udbredt, og vakte, da den kom kongen for øren, hans höjeste forbitrelse. Da Snorre med flere Islændere vilde sejle hjem, gav hertugen dem et skib, men da de vare sejlfærdige, kom der et strængt bud og befaling fra kongen, at ingen Islænder måtte sejle ud den sommer. Da de viste Snorre brevet, sagde han: ud vil jeg, og sejlede bort imod kongens forbud. På Island gik imidlertid efter den skarpe træfning, der endte med Sturla Sighvatsens og hans faders fald (1238), magten over til Gissur Thorvaldsen. Snorre tog (1239) atter sit sæde på Reikholt, og hvad enten han ikke troede sig stærk nok, eller var bleven modløs ved sin slægts nederlag, drog han sig tilbage fra de offentlige sager, blev siddende rolig på Reikholt eller drog om til sine andre gårde. Men kong Håkon i Norge glemte hverken det ene eller det andet. Samme år som hertug Skule blev fældet (1240), da der ingen hinder var længer for hans foretagender, sendte han de to bekendte mænd, en Nordmand og en af Snorres svigersönner, over til Island med brev til Gissur, at han skulde sende Snorre som fange over til Norge, eller, hvis det ikke lod sig göre, rydde ham af vejen; og i dette brev kaldte kongen Snorre en landsfor-

ræder imod sig (*at Gissur skyldi láta Snorra fara utan, hvert hánum væri ljúft eðr leitt, eðr drepa hann at öðrum kosti, fyrir þat at hann hafði farit út í banni kongs; kallaði kongr Snorra landráðamann við sik.*) Brevets udtryk vise, at der aldeles ikke tænkes på noget løfte om Islands underkastelse, som Snorre havde svigtet, men han havde overtrådt kongens forbud, og han havde forud forbundet sig med hertug Skule, og derved begået landsforræderi imod kongens höjhed (crimen læsæ majestatis). Men kongen havde kun givet ham en tittel, der jo ikke engang kunde afslås; han var ikke Snorres konge og herre, og denne var ingen forræder, fordi han var kongen ulydig, men vilde have været det, hvis han havde forrådt eller givet sin hånd til at forråde sit fædreland. Snorres minde er i denne henseende aldeles uplettet. Ligeledes er det klart, at kongen helst önskede at få Snorre levende i sin magt; men Gissur, der higede efter Snorres rigdomme og enemagten, foretrak hans død, og bekendtgjorde heller ikke kongens brev og budskab strax. Ved mødet på altinget (sommeren 1241) synes Gissur Thorvaldsen og Kolbein Arnorsen at have påtænkt et overfald, som Snorre, medens Kolbeins folk fore som vilde og galne om på tingmarken, undgik, ved at stille sine mænd udenfor kirken, og at begive sig selv ind i kirken, hvor Gissur efter en lang samtale forligedes med ham. Men efter Snorres hustru Halveigs død, strax efter tinget, opkom en ny arvetrætte, og da holdt Gissur og Kolbein et møde, og oplagde de råd, der siden kom for dagen. Snorres død blev besluttet. Han blev advaret af Odd Sveinbjörnsen fra Alptanes ved et brev, skrevet med en art runer (*stafkarlaletr*), som han ikke kunde læse. Han var den gang på sin

71-72
brodersön Sturlas gård Sauðafell, hvor han havde et møde med flere af sin slægt; han var den gang meget munter, tog brevet frem og viste dem det; heller ikke de kunde læse det, men tyktes, der måtte være en advarsel deri; men han tog ingen hensyn dertil, talte om, hvilke steder han vilde gæste på vejen, og vendte hjem til Reikholt. Gissur derimod stævnede efter mødet med Kolbein mænd til sig, gjorde dem nu bekendt med kong Håkons brev og befaling, og sagde, at med det gode vilde Snorre aldrig fare udenlands, kun med magt; han havde derfor besluttet at overfalde ham. At han vilde dræbe ham, sagde han ikke. Kun én faldt fra, og vilde ikke være med (Snorres stifsön Orm), de andre samlede folk. Kolbein besatte alle vejene i Dalesyssel med 3 til 400 mand, Gissur selv drog med 70 mand til Reikholt, og overrumplede ham om natten. Det var en tragisk skæbne for en mand, der, kun 62 år gammel, endnu besad megen livskraft. En mand som han, en af landets mest ansete og rigeste mænd, stor som historieskriver, en ypperlig skald, meget lovkyndig, vel bekendt med det latinske og græske sprog, heller ikke ukyndig i mathematik og mekanik, der flere gange havde stået i spidsen for sit lands regering, havde fortjent en bedre skæbne end at fældes forrædersk af sine tre svigersönner og sin egen stifsön. Ved hans død splittedes hans besiddelser ad. Men hans slægt forgik ikke. Ti biskopper efter reformationen udlede sin herkomst fra ham, foruden adskillige andre ansete og berömte mænd, som biskoppen Edvard Londeman, adlet under navnet Rosenkrone, og historieskriveren Torfæus, ikke at tale om mænd fra vor tid, som Finn Magnusen og Albert Thorvaldsen. Og hans navn og minde, renset fra de pletter,

som uskönsomme kongemænd i altfor höj grad have sat på det, vil leve evindelig, så længe Norden er til.

Snorre var ikke den eneste historieskriver på denne tid. Erik Oddsen, der menes at have skrevet 1162 eller kort efter, forfattede, efter andres mundlige beretning og egen erfaring, Hryggjarstykki, som Snorre har benyttet (Hkr. Saga af Sigurði, Inga ok Eysteini, kap. 4. 7. 10. 11. 12). Karl Jonsen, abbed i Thingøre kloster 1169 (eller 1179), foretog 1185 en rejse til Norge, på hvilken han samlede materialier til Sverrissaga, hvis begyndelse han har skrevet; han tiltrådte atter sit abbedi 1187 og døde 1213. To munke i Thingøre kloster, Odd Snorresen, der menes at være død henved 1200, og Gunnlaug Leifsen, der døde omtrent 1218, forfattede begge kong Olaf Tryggvesens historie på Latin, og begge, hedder det, lode sine arbejder gennemse af Gissur Hallsen, forfatteren til flos peregrinationis; disse arbejder kende vi kun af islandske oversættelser eller bearbejdelser, om hvis forhold til Snorres værk der senere skal blive tale. Samtidig med Snorre var Styrmer frode, om hvem der med sikkerhed kun vides meget lidet. Han blev Islands lagmand tidligere end Snorre, var altså en ansét mand, og rimeligvis ældre. I historien forekommer han ved et forlig 1228, der skulde sluttes i Norderådal imellem Snorre og hans brodersön Sturla, hvor han fremsagde forliget og på Snorres vegne bekræftede det med håndslag. Han overlevede Snorre, som allerede kan ses af antegningen ved dennes årtid, og døde 1245 (ikke 1265). En Styrmer Kåresen var to gange Islands lagmand, 1210 (1214) og 1232 (1236); i den ene fortegnelse over lagmændene hedder han Styrmer Kåresen, i den anden Styrmer frode, og det sidste år (1232) er

72,73
netop det, hvorom Sturlungasaga siger, at Snorre ikke red til tings, men lod Styrmer ride med lovsagan; det er altså ham. Han skrev Olaf den helliges saga (*lífssaga hins heilaga Ólafs konungs*) og noget mere; og han kaldes sædvanlig Styrmir prestr, eller hvis læsemåden er rigtig, prior (Necrologium Islando-Norvegicum hos Langebek, og Annalerne). Når man nu ikke véd mere, hvorledes kan man da, mine herrer, få mere ud af det, når man ikke vil lave historie? O, det er en meget let sag. De skulde læse Finn Magnusen om Styrmer (i Grönlands mindesmærker, første del): Siden hverken Styrmers fædrenenavn, fødested eller øvrige herkomst omtales, så kan han ikke høre til nogen af de mægtigste og rigeste familier, men han kunde være af den agtede bondeslægt frá Skógum under Øfjældene, i hvilken navnet Styrmer, der ellers er et sjældent fornavn, forekommer. Jeg gyser for at gentage alle dem, som han så vilde være beslægtet med. Deraf, at Snorre lod ham ride med lovsagan (det vil sige, overlod til ham, at overtage lagmandsembedet), slutter Finn Magnusen, at han stod i et underordnet forhold til Snorre (skönt der nok ellers, tænker jeg, til at være lagmand hørte, at være en selvstændig mand), og finder det så höjst rimeligt, at han opholdt sig i Snorres hus. Og da han nu var i Snorres hus, og Snorre selv bruger det udtryk om sit skrift, at han lod det skrive (*lèt rita*), som overhovedet høvdinger, der ikke vare præster, i almindelighed ikke gave sig af med skriveri, så må Snorre have brugt ham til sin afskriver eller skriver. Hvor længe han har været hos Snorre, kan ikke vides, men rimeligvis måtte han, ligesom Snorre selv, flygte fra Reikholt 1236, da Snorres fjender bemægtigede sig gården (men det kan

da heller ikke vides, da der aldrig siges et ord derom). Siden han kaldes prior, må han have tilbragt sin sidste levetid i et kloster, og det kunde da være Helgafell kloster, med mere, som spindes ud deraf. Egilsson har (i Scripta historica Islandorum t. 10) efter et sted i Laxdælasaga, hvor der blandt en Hermunds sönner nævnes en Styrmer, ytret, at vor Styrmer kunde være Styrmer Hermundarson, og oplyst, hvis så var, hvorledes han var i slægt med Snorre Sturlesen selv. Men fortjene lagmandsfortegnelserne nogen tilbro, så var han en Kárason, og når han var en Kárason, hvorledes kunde han da være en Hermundarson? Skulde nogen af Dem, mine herrer, have lyst til at fordybe sig mere i genealogierne? Min lange episodes hensigt var kun at göre opmærksom på nødvendigheden af den historiske kritik, ellers drukner man i hypotheserne, og kavfører med det samme selve historien.

Hvor liden eller stor Snorre Sturlesens villie eller ævne end kan have været til at fremme Islands forening med Norge, sikkert kunde han ikke rolig have set på, at magten i landet blev overgivet i én mands, og det endog i hans bitreste fjendes hænder. Ved hans død måtte en af hindringerne for landets undertvingelse ryddes af vejen, og Gissur Thorvaldsen kom ved den et skridt nærmere til sit mål. Han rykkede frem igennem udåd. Snorres brodersön Sturla Sighvatsen var falden; Snorre selv var fældet ved snigmordersk overfald; hans brodersön Thord Sighvatsen eller Thord Kakali var endnu tilbage. På ny begyndte kampen imellem ham og Gissur Thorvaldsen. Begge tyede til Norge, og gjorde kong Håkon til deres voldgiftsmand (1247—1248). Kongens mening var ikke tvivlagtig, og han fandt den bestyrket af kirken. Kardinal Vilhelm var

74-75
samme tid kommen til Norge, for at krone kongen, og han var aldeles af samme mening som kongen, han fandt det urimeligt, at Island ikke lige så godt skulde stå under en konge, som alle andre lande i verden. Forsøgene på at vinde det fornyedes. En biskop Henrik, der var viet til biskop i Holum, blev med Thord Kakali sendt til Island med det ærende til landsfolket, at de skulde underkaste sig kongen og give ham skat. Gissur, der således blev tilsidesat, gjorde en Romerrejse. På Island bleve Thord og Henrik snart uenige. Efter to års forløb vendte biskoppen tilbage til Norge, og da Gissur var kommen tilbage fra sin Romerrejse, indgik han venskab med ham, og forestillede kongen, at det vilde gå bedre, hvis de to bleve sendte derover. Hværvet blev nu overdraget Gissur, men han fandt det ikke så let, som han havde tænkt, og kongen fandt ham heller ikke ivrig nok. Begge medbejlerne samledes atter i Norge med gensidigt had i hjærtet. Thord bad kongen sende Gissur bort, de to kunde ikke være på ett sted. Mener du, svarede kongen, at jeg skulde sende min frænde bort for din skyld (Gissur var i fjerde led beslægtet med kong Håkon)? eller vilde du heller ikke være i himmerige, når Gissur var der? Jo, det nok, svarede Thord, når der kun var langt imellem os. Næppe tænkte han på, hvor nær han var den anden verden. En aften, da han sad ved drikken, fik han kong Håkons brev, hvori kongen lovede ham at ville sende ham til Island, og göre ham til den ypperste mand. I sin glæde udbrød Thord: bliver det mig beskæret at komme ud, skal jeg heller aldrig mere forlade landet — men strax efter svimlede det for ham, han måtte bringes i seng, og døde kort efter (1258). Nu var Gissur ene om det.

Kong Håkon gav ham jarls navn, mærke og lur, lod ham sidde i höjsædet hos sig, og lod sine skutelsvende skænke for ham som for kongen selv. Han manglede den gang et år i de halvtres. Efter nogle års forløb bragte han landet til at sværge den norske konge troskab og at yde ham skat (1260—1264). Som Gissur jarl havde han sit sæde på gården Stad i Skagefjord, og bestemte den för sin død (1268, ikke 1266) til et kloster (Reinestads kloster), i hvis kirke han blev begravet.

Som slutstene på den gamle sagaskrivning og digtekunst, der begge allerede nu bleve stærkt påvirkede af kongemagten, nævne vi endnu Snorres brodersönner, Olaf Thordarsen Hvítaskáld og Sturla Thordarsen, sönner af Snorres broder Thord Sturlusen, avlede med en frille Thora. Olaf Hvitaskald fik sit tilnavn formedelst sine hvide hår i modsætning til en samtidig digter Olaf Svartaskald. Han deltog i Sturlungernes stridigheder, men ikke på voldsom vis, og måtte i følge et forlig drage udenlands; han fulgte med Snorre Sturlesen til Norge (1237), men blev hos hertugen, og var med i slaget ved Oslo (1240), hvor han stred på kong Håkons side. I følge hans egen beretning, der bekræftes af hans slægtning Thorgils Bödvarsen, var han hos kong Valdemar Sejr i Danmark († 1241). Senere træffe vi ham på Island, hvor Thord Kakali, der (1247) tog derover med biskop Henrik, indsatte ham til lagmand (1248), hvilket han anden gang var (1252), men kun i ett år; og han oplærte vel unge drenge, i det mindste hedder det om en Torstein præst Titling, at han var bleven oplært på Stafaholt hos Olaf Thordarsen. Han døde 1259 (1258). Han affattede den norske konges herredömme i nogle taler, der endnu haves;

76
på nogle brudstykker nær ere hans skrifter tabte, undtagen hans fortsættelse af Skálda; det var draper om Thorlak den hellige, om hertug Skule, om kong Håkon og kong Valdemar i Danmark. Sturla Thordarsen (f. 1214) deltog i sin yngre alder i sin faders stridigheder med Snorre, og når der sluttedes forlig, var han stundum i Snorres hus; han tilbragte en sommer dèr tilligemed Povl Loptsen. Siden vedblev han at deltage i landets mange uroligheder, men der gives ham det gentagne vidnesbyrd, at han var fredelig sindet, og vilde ikke anfalde andres besiddelser med ufred. Han var lagmand 1250 (eller 1251), men, af en anden mening end sin broder, talte han imod kong Håkon, fik snart magthaverne imod sig, og kunde ikke vente, selv at beholde fred. Biskop Henrik erklærede ham for en fredsbryder, og Gissur jarl lyste sag imod ham på altinget. Ved sin datters bryllup, hvortil Gissur var indbuden, blev han imidlertid Gissurs lensmand (lendr maðr Gissurar jarls), og denne lovede ham Borgefjord i len; men næste sommer (1261) kom Hallvard Guldsko fra Norge med kong Håkons brev, hvori Borgefjord blev tildelt en anden landsmand, endog hans fjende. Det var en bitter skuffelse, som han udtalte i en bitter vise; og endelig måtte han flygte til Norge (1263), næsten uden midler og med grundet frygt for kong Håkons vrede. Men denne var dengang fraværende paa sit store tog mod vesten, og døde samme år på Ørkenøerne. Kong Håkons søn Magnus, som han henvendte sig til, tog da heller ikke vel imod ham, og vilde ikke have ham i sin tjeneste; men endelig fik han ved en anden mands fortale lov til at være med på kongens skib, da denne sejlede fra Bergen; og nu fortalte han på skibet sagaen om Huld (Huldarsaga)

så godt og livligt, at alle trængte sig sammen om ham, og det vakte dronningens opmærksomhed, så at hun næste morgen sendte bud, at han skulde komme til hende med troldkonesagaen (*ok hafa með sèr tröllkonu söguna*), og en stor del af dagen fortalte han da sagaen i lyftingen for kongen og dronningen, og fik tillige lov til at kvæde et digt om kong Magnus selv. Det virkede. Om aftenen lod kongen ham atter hente, og tog et sølvkar med vin, og drak ham til, og rakte Sturla det med de ord: ven skal tildrikke ven. Nu kvad han også det digt, han havde gjort om kong Magnuses fader kong Håkon, hvilket dronningen roste meget, og kongen sagde: det må jeg sige, at du kvæder bedre end paven i Rom. Kongens nåde var nu vunden, og det i den grad, at han overdrog Sturla at forfatte (*setja saman*) hans fader kong Håkons historie under kongens egen vejledning og efter de kyndigste mænds fortælling. Han fik orlov at drage til Island, men vendte atter tilbage, og blev endnu mere hædret; også hans hustru og sönner kom over (en af sönnerne blev siden kong Magnuses hirdpræst). Han digtede mange kvæder om kongen, samt en flokk på tolv viser om Birger jarl i Sverige († 1265), og i et møde imellem kong Magnus og Birger jarl foredrog han en drapa om jarlen, der indbød ham til Sverige, men hans hu stod til Island. Endelig skrev han i Norge selve kong Magnuses historie, dels efter breve, dels efter kongens egen vejledning. Med flere mænd blev han (1271 eller allerede 1265, se fortalen til den arnamagnæanske udgave af Járnsíða, og Annalerne) sendt til Island med den ny lovbog, som kongen vilde have antaget dèr (Járnsíða), blev lagmand (1272), og beholdt denne værdighed, indtil han under en opkommen

77-78
strid (*um staðamál*) selv frasagde sig den, og tog til Norge. Men han vendte igen tilbage til Island (1277 eller 78), og levede der i megen anseelse til sin død (1284 i en alder af 70 år).

[Så vidt. Det er kun første afdeling af indledningen, nemlig til den islandske literatur. Den anden, som indeholder fortsættelsen, nemlig til den norsk-islandske, oplyser følgerne af forbindelsen med Norge, blandingen af folket og literaturen, tilstanden i det hele, som P. E. Müller i korthed har gengivet således: »oldtidens historiske kundskab forsvandt hos de lærde, smagen hos digterne, agerbruget blandt bönderne, lægfolk mistede deres gamle friheder, landet sin handel og søfart, og biskopperne (nu norske) fik næsten kongelig magt«; de store landeplager: vulkanudbrud, jordskælv, uår og pest og landfarsot, så at folkemængden fra omtrent 120,000 sjæle sank under 20,000; de mænd, der nu fremtrådte i literaturen, og sagaens forvandling, enten til gentagelser eller til æventyr og rímur. I forelæsningen er i følge dens hensigt denne afdeling kun behandlet i et kort omrids, men den bör, for at hele den literære tilstand kan stå klar for læseren, fuldstændig udføres.

Sagaliteraturen selv er æmne for en bog. Dens opkomst, udviklingen af den mundlige saga og den skriftlige, når de begyndte og ophørte, og i hvilke former de optrådte tidligere og sildigere, poesiens sammenhæng med fortællingen og versene i sagaerne, sagaens arter og inddelinger, betragtninger over de mythiske, de islandske slægtsagaer, de historiske sagaer, deres historiske værd, forholdet imellem de forskellige redaktioner (Snorres norske kongesagaers til de øvrige), deres egenheder i sammensætning, karakterskildring og sprog, de oplysninger og skildringer, sagaerne

78

give, af tro og tænkemåde, af sæder og skikke, sagaliteraturens værd i det hele og nyere anskuelser deraf, alt dette i det enkelte, og meget mere, der bestandig mere og mere går op for granskeren, men endnu ligger i svøb som barnet, der aner, men endnu ikke har lært at tale, det er et æmne, som det allerede er behageligt at se på og at sysle med, men hvis dele stå i så nöje forbindelse, at de bör meddeles samlede.]

3. TIL DEN GAMLE NORDISKE (ISLANDSKE) POESI.

I. Poesiens vilkår. Poesiens vilkår i Norden. Den nordiske oldtid besidder hverken videnskab (dens visdom, *fræði*, er historie) eller plastisk kunst, disse ord tagne i moderne betydning, hverken iagtagelser af naturens store fænomener og granskning derover (naturkyndighed og naturfilosofi), eller af fænomenerne i menneskesjælens dybde og spekulation derover (filosofi), hverken maleri eller billedhuggerkunst, som det er værdt at tale om. Ikke desmindre er denne fortid, om den just ikke er vid og stor eller fuldendt i form, dog både gribende og dyb; og hvis nogen kan svinge åndens segel, så er her endnu meget at meje, meget at køre hjem, meget at samle i lade og at rense med kasteskovlen.

Der ligge især (for at blive i billedet) tre sædemarker til Nordens hovgård, som bonden ved sin bedrift har plöjet, den travle sagamand vandet med strömme fra Sagas kilde, og digteren ladet bestråle af sit indre livs befrugtende sol: historien, mythologien og poesien, der begge ere poesi, skönt i forskellige ytringer. Historien er den travle dag. Poesien er morgenrøden, som åbner dagen, og aftenrødmen, som slutter den. Nutiden behøver dem alle. Sproget er allerede den klareste ytring af et folks væsen, det middel,

hvorved den ene slægt taler til den anden; men poesien er den mest særegne, den skönneste og uforgængeligste åbenbarelse af sproget. Meget kan have hemmet forbindelsen imellem oldtidens poesi og nutidens, meget kan have afbrudt ledningen, men igennem havenes dybde kan den galvaniske tråd forbinde de adskilte lande, og tanken igennem tidernes dybde de adskilte folk. Sanggudinden kan, som spottefuglen, efterligne fremmede røster, men aldrig skal hun dog kunne glemme eller fornægte det sted, hvor hun er født og båren. Vore sørgespil, de, som virkelig ere nordiske, ligge næsten fix og færdige i de islandske sagaer. Vore kæmpeviser have deres forbilleder i oldtidens heltesange. Ja, de første og simpleste udtryk af poesi, vore mundheld og ordsprog, ere, som oftest, gentagelser eller genfødelser af de gamle.

Der gives et finsk digt, Kalevala, og i det en mythe: En moder har mistet sit barn; hun finder det igen i dybet af dødens elv, men det var söndersledet i stykker. Da samlede hun de opløste stumper, og under sange vuggede hun det helt i sit skød. Det er poesiens æmne i Norden; det er det, den skal göre, og det, den mægter at göre, når den engang bliver sig selv bevidst. Den skal genforene det adsplittede. Den skal ikke føre Syden over til Norden, men genføde Norden i Nordens eget skød.

Al menneskehedens poesi er dobbelt. Begge ere den inderlighed, hvormed vi tabe os selv i det, vi elske, i idealet. Moderen elsker sit barn, förend det er født, elskeren sin mø, förend hun er funden. Det er poesi. Alt hvad vi elske, tillægge vi ynde; overalt, hvor vi se eller ane det fuldkomne i det ufuldkomne, finde vi trøst; overalt, hvor vi se eller ane fuldendelsen i begyndelsen,

80-81
finde vi håb. Den glæde, vi føle, når vi se barnet på moderens skød, drengen på bedstefaderens kuæ; den sorg, der bringer lærlingen til at fælde tårer ved sin lærers død, den, hvormed et folk følger sine udmærkede mænd til graven; det er poesi. Den virkelige natur er uskön og kold. Den fugtige tåge, de hængende vandsække, som vi kalde skyer, give os ingen anden fornemmelse, når vi vandre igennem dem, end en klam og uhyggelig kulde, og dog er det de samme skyer, der ved solens nedgang forme sig for vort öje som henrivende landskaber, som fjælde og søer og fjærne slotte. Denne sol, som må komme til, det er digterens begejstring, der forskönner og forædler os livet. Denne poesi er naturens og livets. Uden den kan ingen menneskelig sjæl leve.

Der gives en anden, uden hvilken intet folk kan leve. Det er ordets poesi, det er det ideelles åbenbarelse i ordet. Fra den trivielle tilværelse føres vi ved det over i en höjere verden, og igennem tungemålet kalder digteren alle åndige kræfter til live. Han lader os, som börn igennem en sprække, se ind på en skueplads, der er oplyst af himmelens lamper og opfyldt af overjordiske væsener. Han viser os sit folks billede i poesiens spejl, og daguerreotyperer det for de kommende tider. Religionen reflekterer sig derfra ved det underfulde, fædrelandets natur ved sine naturbilleder, fortiden ved sine minder og traditioner, nutiden ved sine længsler og lidenskaber, og fremtiden kommer allerede til syne i nutidens dunkle drömme og lyse ideer. Det er om denne poesi, Thomas Thorild siger:

Poesi — det är djupet af sannt och höjden af saligt,
Blomman af skapelsens vår, själen af språkets musik.

Derfor vandre både digteren og erobreren på menneskehedens höjder (Schiller), men erobreren er et tugtens ris, digteren en forædlingens engel; erobreren træder ned, digteren bygger op, ja opbygger.

Poesiens historie er tillige folkets, og alle hovedfolks tilsammentagne den hele menneskeheds. Alle udfylde hinanden. Den indiske forfærder ved sin enormitet, sine dæmoniske og groteske jætteformer; den hebraiske tiltrækker ved sin naivetet, sin billedrigdom, sin höjhed; den græske henrykker ved sin ro og klarhed, ved sin objektivitet, ved sine plastiske former. Hvad gör den nordiske oldtids? Den stiller sig ved siden af hine tre ved sit oldtidspræg. Den er udsprungen af en hård og stræng natur under en frosthimmel, men som også har glimrende nordlys, hos et folk, der er strængt som naturen, der lever for kamp og af kamp, og ligeledes kæmper med ordet, der har en så stærk følelse af frihed, at det frigiver kvinden, men besidder overvejende forstand og strænge sæder.

Den nordiske poesi udmærker sig ved en höj ælde, dels som al poesi, dels i Norden. Poetisk fremstilling er overalt ældre end den prosaiske. De første bönner, der opsendtes til guderne, de første eder, der aflagdes, have en poetisk form. De ældste indskrifter og de ældste lovbud ligeså. Den første fortælling var et episk digt. Poesiens ælde i Norden udtrykkes i en gammel overlevering ved den bekendte sætning: at sproget kom hid til Norden med Aserne, og med sproget kom tillige skaldskab. Guderne vare de første sangsmede (*ljóðasmiðir*), og alt hvad Odin talte, var i hendinger, på rim eller i vers (*í hendingum*).

Nordens gamle tungemål er vel skikket til poesi.

82-83
Det er fuldt af naturlyd. Det er hårdt med vægtfulde stavelser, et talende bevis på, at det er blevet til under en stormende og brusende natur, hos et folk, der stormede og brusede med; men dets hårhed formildes ved en heldig og klangfuld lydblanding. De stærkt tonende grundlyde (a, i, u) afvexle, således at ingen overdøver den anden. De forbinde sig i en vexlende række af tvelyde og deres afledninger (au-ey o. s. v.). De indgå forbund med halvselvlydene, og frembringe brydning (ia-e o. s. v.). Digteren har derved frit valg imellem flere ensbetydende former. Medlydssystemet kan være så hårdt, som digteren vil, men han kan også blødgöre det ved de flydende bogstaver. Næsten for hver betydning haves der ord med hårde, bløde, flydende medlyde. Digteren kan sætte visse medlyde til eller lade dem falde bort (hl-l; vr-r), eller han kan assimilere dem. Det gamle sprog ynder assimilationen. De grammatiske former ere fuldstændige; adskillige have endog et dobbelt udtryk. Ordenes stilling er fri, måské friere end i noget andet oldsprog. Sprogets rigdom på former og ord er usædvanlig stor. Som oldsprog indeholder det de ældste, korteste og fyndigste gerningsord, der udgöre sprogets malm, de ældste, korteste og fyndigste afledninger. Dets udvikling ved en sammenströmning af flere stammer kommer just til syne i det poetiske sprog som det ældste. Samme genstand kan have ikke én, men ti, ja tyve og flere benævnelser med samme eller lignende betydning, hvilke enten ere udgåede fra forskellige rødder i Norden selv, eller ere indførte, overførte fra beslægtede stammer. Samme genstand betragtes i dem fra forskellige sider. De poetiske omskrivninger udgå fra samme tanke, at beskrive genstanden ved at omskrive den. Og disse

omskrivninger (vi skulle siden betragte dem) ere dels dannede i den dybeste old og hævdede ved en almindelig tradition, dels kan digteren efter en vedtagen analogi danne dem selv og omskifte dem. Rigdommen er så stor, at den misbruges. Af alt dette udgår atter en række af vexlende stavelsemål og rim; af rimstave, halvrim og helrim i samme linie, af enderim i flere; og en så mangfoldig, samtidig anvendelse af dem er tilladt, at der næppe i noget andet sprog dertil findes mage.

Oldtidens stemning var poetisk; den havde overflødighed af poetiske æmner. Der er tre aldere. Den mythiske tid lever endnu i sin fantasirige barndom. Den nordiske mythologi er lutter billeder: Odin i sine omskiftelser, Thor med sin Mjölner, Heimdal med sin regnbue, Frejr og Gerde i kornlunden. Man siger, at den har ingen attributter, og derfor er uskikket til plastisk kunst. Man kan ikke strax kende en gudefigur ved at se på figuren, der sidder ved hans fødder; man skal dèr, mere end andensteds, kende guden på hans egen höjhed; men således bör det jo være. Den har dog attributter, men de ere i bevægelse; handlingen træder frem i gruppen. Bevægelsen hører Norden til. Den lænkede Loke og Sigyn stå i midten af jordskælv. Valkyrierne fare hen i luft og hav, for at føre heltene i et sejerstog til Valhal. Alferne sváve over marker og enge, og lejre sig usynlige, men velsignende, omkring arnen. Som skæbnens varsler gå fylgierne, som dyr eller fugle, forud for mennesket, snart milde og venlige, snart barske og blodige, ligesom menneskets sind. Tanken stiger ned i dybet til Hels tavse skyggerige; endnu dybere til Niflheim, til mörkets og tågens hjem, hvor der flyder mudder eller sværd i

84
floderne, hvor de söndersledne lig svömme i giftströmme og kastes op på Nåstrand, ligstranden. Men tanken stiger også op til det höjeste, til gudernes og verdens opløsning og fornyelse, til genfødelsens ildbad, når Nidhugger synker, og den Unævnelige kommer fra oven og holder sin stordom. Og disse den hedenske tros billeder havde et så stærkt poetisk liv, at de ikke døde ud med hedenskabet. De gamle guder gå igen i den kristelige tid som forbilleder på kristne ideer. Skalden lader Kristus som Balder have sæde i Syden ved Urds kilde:

Setbergs kveða sitja
suðr at Urðar brunni.

Under heltetiden vedvarer forbindelsen med guderne. Det er Grækernes Ødip-tid. Forførelsen avles ikke i menneskets bryst, men kommer udenfra, og dog lider han under brøden, og slægten i ham. Stærkodders nidingsdåd er forberedt i mødet med Hroshårsgrane (Odin) og i Thors forbandelse. Men den er tillige bunden i naturfølelsen: kærlighed til slægt, land og konge. Kæmpende indtil døden lever han for troskab mod sin konge og hans æt. Odin låner Dag sit spyd til blodhævnen; det er Odin, der sætter spild imellem slægterne. Hedins fylgie åbenbarer sig for Helge, og bedårer hans sind, så at han attrår sin broders brud. På denne tid ere endnu himmel og jord forbundne; de døde komme tilbage, gå igen, i livet. Helge kommer ridende fra Valhal, og besøger sin brud. De tårer, hun hver aften fælder, kalder ham tilbage. Endnu engang slumrer hun, den levende kongemø, hos dødningen i höjen; men han kommer ikke mere, og hendes hjærte brister. Digtningen fra denne tid behandler ikke en enkelt begivenhed, men hele menneskehedens skæbne. Når Brynhilde

jubler i sin hævn, så er det hele menneskeheden, der jubler i hende. Når Gudrun klager, er det ikke et menneskes sorg, men det er, som Grundtvig siger, isklipper, jøkler, der smælte.

I den historiske tid, der er bunden til virkeligheden, antager poesien en anden karakter, men den er lige så frugtbar. Tiden var rig på dåd, derfor er den også rig på sange. En stordåd var ikke et enkelt folks, men alle nordiske folks fælles ejendom; derfor have alle søgt at bevare den i mindet, og poesien blev et almindeligt dannelsesmiddel for alle. Når skalden står udenfor sit folk, og ikke griber ind i staten, så vil der heller ingen åndig sammenhæng være imellem statens dele, så vil nationen snart blive et historisk forarmet folk uden minder, et håndværksfolk uden bedrifter, et prosaisk folk, der fortærer livets materielle goder uden begejstring. Det var ikke så i det gamle Norden. Skalden var ikke blot det forbindende led imellem delene af det enkelte folk, han knyttede alle de folkeslag sammen, der vare af samme stamme. Han hævede ikke blot sin røst om nordisk dåd på Islands alting, men også ved Norges kongehird, ved Mælarsøens bredder, på Lejres sletter; hans sang lød ikke blot igennem Jyllands skove, over Lyrskogs hede, men også over Themsens vover og Northumberlands höje, forståelig for alle i et fælles tungemål.

Dette vil ydermere blive indlysende, når vi betragte skaldens stilling. Poesien var agtet og ansét, skaldens stilling hæderlig. Det var magtpåliggende for alle at bevare den som historiens forgård, og næsten i enhver slægt var den poetiske gave, mere og mindre, en nødvendighed, en hæder, for slægten. Ordet skald (formodentlig af *skella*, *skall*) må være gammelt, da det, skönt mands-

85-86

navn, er intetkön. Skaldene vare i almindelighed mænd af anseelig byrd, de ypperste sönner eller slægtens fædre, fri og uafhængige, dannede og kundskabsrige, lærde efter den tids måde. Saxo fortæller, hvorledes Danmarks rige blev udsat som en prisbelönning for det bedste gravkvad over kong Frode; Hjarne vandt den. Et gammelt sagn lader skalden Fleinn blive gift med en dansk kongedatter. Ofte indtoge de en anseelig stilling ved hirden, i staten. Blandt alle sine hirdmænd agtede Harald Hårfager sine skalde höjest, og anviste dem det andet höjsæde lige overfor sit eget. Halvandet hundrede år efter gav den svenske konge Olaf Skødkonning sine islandske skalde den samme hædersplads. Sagaerne vise, hvorledes skaldene droge fra land til land, til konger og jarler, for at vinde fremme og hæder.

Sóttak fremd (hedder det),
sóttak fund konungs,
sóttak ítran jarl,
þá er ek reist,
þá er ek renna gat
kaldan straum kili,
kaldan sjá kili.

(Jeg søgte hæder, jeg søgte kongens fund og den berömmelige jarl, i det jeg ristede, i det jeg kløvede den kolde ström med kølen, den kolde sø med kølen).

Selv søgte de fremme og hæder, men målet for deres sang var dog kongens og jarlens pris:

Njóti aldrs
ok auðsala
konungr ok jarl,
þat er kvæðis lok.

Falli fyrr
fold í ægi,
steini studd,
en stillis lof.

(Höj alder og rigdom nyde konge og jarl! det er kvædets slutning. För falde jorden, støttet af klippen, i havet, end kongens lov!)

Var skalden forhindret fra selv at bringe sit kvæde, så overdrog han det til en anden, der måtte lære hans digt udenad. Skapte lagmand på Island forfattede en sang til kong Olaf den helliges ære; hans sön Stein måtte lære den udenad, og drog til Norge, for på sin faders vegne at foredrage den for kongen. Men i almindelighed foredrog skalden selv sit digt, helst når kongen sad med sine mænd ved drikkebordet, og han modtog selv sin digterlön (*bragarlaun*), der sædvanlig var en betydelig gave: en hjælm, et prægtigt sværd, en guldbeslagen øxe, en skarlagens kjortel, en fórværks kappe, en gerdsk (russisk) hat, o. desl., stundum endog et skib eller to. Lönnen måtte ikke udeblive. Selv Egil Skallagrimsen, der som barn digtede sin første vise, fik til belönning tre muslingskaller og et fugleæg. Foruden digterlönnen selv fik den fremmede skald tillige en hædersbolig i kongeborgen selv eller i dens nærhed, så længe han opholdt sig dèr, et rum på kongens skib, når denne sejlede til et andet sted, o. s. v.

Mangehånde fortællinger findes der i de större sagaer og de mindre totter (*þættir*), som oplyse den ene skalds forhold til den anden, skaldens og hans kvæders forhold til slægten. Dersom ordet skáldit, som nogle mene, har samme betydning som det romerske vates, så finder man også

87-88
her det samme vatum irritabile genus, som i Syden; det var en ufornöjelig slægt. Dersom et digt skulde mindes, så var den slægt nærmest, i hvis skød det var undfanget og båret. Men os er det især magtpåliggende, at oplyse skaldens forhold til historien. Ofte, det kan ikke nægtes, finde vi skaldenes hæderssange, fulde af stærk smiger, som kongerne da kunde tåle lige så godt som nu. Thoraren Lovtunge sammenlignede kong Knud den store med Gud i himlen; omkvædet i hans digt Hovedlösen (*Höfuðlausn*) var nemlig dette:

Knútr verr grund sem gætir
Grikkjalands himinríki.

(Knud behersker jorden som Grækenlands vogter, Gud, himmerige). Men denne smiger bestod dog mere i overdrivelser i udtrykket, end i forvanskning af begivenheder. Den historiske sandhed turde skalden ikke forvanske, thi det, hvorom han sang, levede i folket, enhver kunde gribe ham i usandhed, og han vilde udsætte sig for en stræng og retfærdig dadel, hvis han enten forvanskede en begivenhed, eller skildrede en mand anderledes, end han var. De gamle digte kunne derfor betragtes og bruges som historiske kilder, ja de høre endog til de reneste og bedste. De vare ofte samtidige med begivenheden, og nogle havde netop fra den deres udspring. Knytlinga meddeler strofer af en flokk (en mindre drapa), som blev digtet af krigerne (*ortr af liðsmönnum*), den gang Knud den store lagde sig med hele hæren om London og belejrede den. Snorre siger også i fortalen til Heimskringla, at han især har hentet sit stof fra hine kvæder, der bleve sungne for höfdingerne selv og deres sönner, og »vi holde alt det for sandhed, siger han, hvad der i disse kvæder findes om

deres toge eller feltslag. Thi det er vel skaldes skik at love eller prise den mest, for hvilken de stå, men ingen vilde driste sig til, til manden selv at tale om sådanne hans gerninger, om hvilke alle de, der hørte derpå, og han selv med, vidste, at det kun var løs snak og tant (*hègómi ok skrök*); det vilde da være hånd og ikke lov (spot og ikke ros; *þat væri þá háð en ekki lof*)." Deslige kvæder bevaredes i hukommelsen fra slægt til slægt. At kende dem og de fortællinger, der fra dem udgik, hørte til den tids visdom (*fræði*); og på Snorre Sturlesens tid kunde man endnu de sange udenad, som Harald Hårfagers skalde havde digtet. Skalden var jo også selv kriger; han sang om det, hvor han selv havde været med; han svang sværdets tunge med samme færdighed som ordets sværd. Da kong Olaf den hellige fylkede sin hær ved Stiklestad, dannede han en skjoldborg omkring sig af de stærkeste og djærveste mænd, og han bød derpå sine skalde at træde ind i skjoldborgen, for at de kunde synge om det, til hvilket de selv skulde være vidne. »I skulle være her, sagde han til dem, og selv se, hvad der tildrager sig, så at I ikke behøve at lide på andres fortælling; thi I skulle selv fortælle det videre, og digte kvæder derom.« Og kæmpernes begejstring vaktes just ved gentagelse af gamle sange. Thi her i morgenstunden på slagets dag hævede Thormod Kolbruneskald sin røst og kvad, så höjt at det kunde høres hele hæren over, det ældgamle danske Bjarkemål fra Rolf Kragés tid:

Dagr er uppkominn,
dynja hana fjaðrar

(Dagen er oprunden, hanens fjædre bruse). Skalden levede således på én gang i fortiden og nutiden. Han måtte

89
vel kunne og omhyggelig bevare de fjærne minder med alle deres mythiske forestillinger, thi de poetiske udtryk grundede sig for en stor del på dem; men han var tillige ikke blot vidne til, men selv deltager i de ny begivenheder. Han var ofte en konges ven og rådgiver, og hædredes ikke blot som sådan, men som skaber af kongens ære, som den der bar hans ry og rygte i sin harpe. Og han var ikke blot kongens yndling, men tillige folkets mand, som bevarer af dets helligste minder, som fortolker af dets önsker, som værn mod dets undertrykkelse. Dèr, hvor de andre tav, opløftede han sin røst i sine Frisprogsviser (*bersöglisvísur*). Skalden hædrede folket ved sin sang, folket ham ved at bevare hans værker. Derfor er Norden så rigt på digte.

II. Den poetiske form. Overgangen dertil dannes ved poesiens forbindelse med musik og dans.

Musikalske instrumenter (*hljóðfæri*) omtales meget tidlig, især harpen; men deres beskaffenhed er ubekendt. Gunnar i ormegården, hvis hænder vare bundne, slog harpen med fødderne (Sæmunds Edda). Aslaug blev som barn i en harpe ført til Norge (slutningen af Völsungasaga). Kong Hugleik (Hug-leikr) i Sverige sad hjemme i fred og havde i sin hird legere, harpere, gigjere og fidlere (Ynglingasaga). Stærkodder bos Saxo bebrejder Ingild Vendemod blødagtigheden ved hirden, hvorved nævnes flöjtespil og strængeleg (fistulæ aut chordarum lenocinium). Nornagest slog harpen, så det var en lyst at høre derpå, og spillede blandt andet Gunnarslag og den gamle sang om Gudruns svig, Guðrúnarbrögð hin fornu (Nornagestssaga). Derhos nævnes Gýgjarslag, Drambuslag og Hjarrandahljóð i en fabelagtig saga (Herrauðs ok Bósasaga).

90

Rognvald jarl på Ørkenøerne opregner i en vise sine færdigheder, deriblandt harpeslag og rhythmer (*harpsláttr* og *bragpættir*. Orkneyingasaga). Der omtales altså strænge- og blæseinstrumenter, og man må formode, at sangen undertiden blev ledsaget af musik, men almindeligt var det ikke. Sædvanlig bleve digte fremsagte (reciterede). Slige foredrag omtales ikke blot af enkelte digte, men af flere, dels mythiske, om guder, Aser og Alfer, dels indeholdende moralske lærdomme og livserfaringer. Taleren, der holdt deslige offentlige foredrag, hed *pulr*, stedet, hvorfra han foredrog, var en ophøjet *pularstóll*, og handlingen kaldes at *pylja* (efter Jon Olafsen om den gamle nordiske digtekunst svarende til Horatses dictare carmen). Sang alene, eller forbunden med våbenklang, forekommer også som krigssang (læto cantu hos Tacitus). Ved gilder forekommer udtrykket, at man dèr til forlystelse kvad viser (Egilssaga: *þat var þar haft til ölteiti, at menn kváðu vísur*). Men her er endnu meget at oplyse. (Sylvester Giraldus taler et sted om melodier med to stemmer? kun brugelige hos de nordlige Englændere, der skulle have lært den måde af de Danske og Norske.)

Mærkeligere endnu er sangens forbindelse med dans. Den findes allerede hos Homer (Od. 8, 266) og er da rimelig at vænte i det ældste Norden. Skönt dansen forargede de første kristne præster, vedvarede den efter kristendommens indførelse, og forekommer i flere sagaer, især i Sturlungasaga, som en almindelig folkeglæde, og nævnes blandt andre lege (*margskonar leikir, bæði dansleikr, glímur ok sagnaskemtan*). De fik sig en dans, hedder det (*fóru með dansagjörð*); om aftenen blev slagen en dans i stuen (*var sleginn dans í stofu*); om søndagen var der stor dans

90-91

(*dans mikill*), hvortil der samledes mange mennesker. Der var uden tvivl to arter, ligesom i Syden: dansen blev trådt, ringdans (t. umgehender tanz, ringeltanz, fr. carole), eller dansen blev sprungen, springdans (t. reigen, fr. espringale). Begge arter bruges endnu på Færøerne (Lyngbys Færøske kvæder). Udtrykket gå bruges for danse, ligesom i vore kæmpeviser: »Vil du træde en dands med mig?« Om den smukke Ingolf hedder det i visen i Vatnsdœla, at alle møer vilde gå (danse) med ham, ja kærringen med, så længe hun havde to tænder i sin mund. Med den første adstadige art forbindes på Færøerne afsyngningen af gamle kæmpeviser, der danses til kæmpevisemelodier. At det samme må have været tilfældet på Island, ses deraf, at selve melodien eller kæmpevisen kaldes en dans. I Sturlungasaga fortælles, hvorledes Thord Andresson var fangen af Gissur jarl, og frygtede for sit liv, og, i samtale med en anden mand om denne sin frygt, standsede han sin hest, og kvad denne dans (*þá hrökkti Þórðr hestinn undir sik, ok kvað dans penna við raust*):

mínar eru sorgirnar þungar sem blý

(sorgerne mine ere tunge som bly). Et exempel på den stormende dans anføres i Herrauðs ok Bósasaga: dansen Faldafeykir, så kaldet, fordi kvindernes hovedtøj (*faldr*) derved dreves op i vejret. Den blev danset, som vi sige, så det stod efter. (*Sló Sigurðr þá þann slag, at Faldafeykir heitir; stukku þá faldarnir af konunum, ok lèku þeir fyrir ofan þvertrèn*).

Den simple dans, der blev trådt, og hvortil visen blev sungen, fører os ligefrem ind i fodmål og takt. I den sang, hvortil der kan danses, må der være takt, ligesom i

musikken bestemt ved nedslag og opslag. Takten bestemmer fodmålet; fodmålet (og rimet) bestemmer versarten.

Den nordiske versbygning afhænger ikke, som Jon Olafsen antager, af stavelsernes antal, men af takten (accentuationen). Stavelser (*samstöfur*) ere lange (*langar* eller *seinar*) og korte (*skammar* eller *skjótar*). Enhver stavelse, der falder i den gode takttid (som nedslag), er lang; enhver, der falder i den slette (som opslag), er kort. Ordets hovedtone hviler i almindelighed på første stavelse, ikke, som i de sydlige sprog, på sidste. Ordets grundstavelse er i almindelighed lang, bistavelserne kortere eller korte; men endelserne ere i det gamle sprog vægtigere end i vort, og kunne lettere gælde for lange. Ligeså småordene. Flere korte stavelser have samme gyldighed som én lang, ligesom i musikken to ottendedele f. ex. have samme værd som en fjerdedel. Position bidrager til at styrke længden, men fremkalder den ikke, som i de klassiske sprog. Det uvæsentlige -r lyder ikke med, danner ingen ny stavelse:

lá brýtr, lög skýtr
lung-armr, rangbarmr

(lungarmr brýtr lá, åren gennembryder vandet;
rángbarmr skýtr lög, skibet skyder søen)

danner i hver verslinie fire lange stavelser. Den ubetonede endeselvlyd opsluges foran en følgende betonet: hendi inni hægri bliver til hend'inni hægri; ljóðandi engla til ljóðand'engla. En grundselvlyd opsluger selvlyden i småordet: svá at = svát; þá er = þá'r; kalla ek = kalla'k, o. s. v.

Den korteste sang er en vise (*vísa*) eller strofe. Som en del af et større digt kaldes den også et ærende (*eyrindi*, *erindi*), der også forekommer i gammel Dansk.

92-93

En vise består i almindelighed af to halvdele (vísuhelmingar); hver halvdel af fjerdinger (vísufjórðungar), nemlig et forled og et bagled. En enkelt verslinie kaldes et ord *(orð, visuorð)*.

Begge halvdeles bygning er ens; og hver halvdel danner en musikalsk sætning eller mening; de skyde ikke, som i den nyere poesi, over i hinanden:

Ganga halir
af herskipum
tólf saman
tírar gjarnir.
Munu vit at aptni
Óðin gista
tveir fullhugar,
en þeir tólf lifa.

(Hjalmar siger til sin stalbroder Odd, da han ser Angantyr med sine elleve brødre gå i land: Tolv ærelystne mænd gå op fra hærskibene; vi to modige skulle i aften gæste Odin, men de tolv leve).

Hyppig forekommer, især i de ældste digte, en forøgelse af verset, som de gamle kalde målfylding (*málfylling*), der svarer til, hvad der i musikken kaldes optakt, og altså kan bestå af én eller flere (to, tre) stavelser (♪, ♩♪, ♩♪♪). Enhver sådan målfylding eller optakt læses over til den følgende sætning, hvortil den hører, og berøver de foregående stavelser eller pauser så megen tid, som den selv behøver:

umdu oddlár
í Ódins veðri ♩. ♪ | ♩ ♩. ♪ ♪ | ♩. ♪ | ♩ ♩ |
(blodet flød i Odins vejr)
ítr áliti
ok í orðum spakr ♩ ♩ | ♩. ♪ ♪ ♪ | ♩ ♩ | ♩ 𝄾 |

(herlig af udseende, og i ord veltalende).

Målfyldingen står i begyndelsen af verslinien, hvortil den hører, ikke i slutningen af den forrige:

áttak gott
við geira dróttinn,
görðumk tryggr
at trúa hánum,

(jeg havde det godt [kom vel til rette]
hos spydenes herre, o. s v.)

ikke: áttak gott við
geira dróttinn,

(jeg havde det godt hos
spydenes herre).

Det nordiske rim (*rím*) er tre slags: bogstavrim eller gentagelse af samme begyndelsesbogstav, og stavelserim eller gentagelse af samme endestavelse, hvilket atter findes, som linierim, i samme linie, eller, som enderim, i enden af flere linier.

Bogstavrim, alliteration (*stafasetning*) er i al islandsk poesi en så væsentlig form, at det bruges i alle versarter og til alle tider. Det består i almindelighed i tre med hinanden overensstemmende bogstaver, der kaldes rimbogstaver eller rimstave (*stafir*, *hljóðstafir*), de to første i én verslinie, og det tredie i begyndelsen af næste. Det sidste kaldes hovedstaven (*höfuðstafr*), de to foregående bistavene eller støttestave (*stuðlar*); som g i:

ganga hèr í garði
gullhyrndar kýr.

Urigtige ere altså vers, hvor rimstavenes orden vendes om, som dette af Oehlenschläger:

94-95

Lejligheden
er længslers læge,

hvor hovedstaven står i første linie, og to bistave i anden.

Enhver rimstav må stå i en betonet stavelse, altså ikke i en målfylding; og intet andet hovedord med tonen på første stavelse må begynde med samme bogstav. Hovedstaven må stå i begyndelsen af linien eller i det mindste nær derved, ikke i slutningen. Urigtige ere altså vers som Oehlenschlägers:

Loke lokkes af
Kvindelokker —
Guldhårsgaven i
böndergårde.

Bistavene må ikke gerne stå tæt på hinanden, især når verslinien er lang. I korte versarter kan én bistav og én hovedstav være nok, helst når der ellers findes tre; som:

hljóðs bið'k allar
helgar kindir,
meiri ok minni
mögu Heimdallar.

Dannes rimet af medlyde, så gentages samme medlyd, og er medlyden sammensat, gentages sammensætningen, især sk, st, sp. Imellem rimstave med enkelt s kan derfor stå ord, der begynde med et sammensat; som i dette:

sól skein sunnan
á salar steina,

hvor skein og steina ikke forstyrrre de tre rimstave med s.

Dannes rimet af selvlyde, må det ikke være den samme, men forskellige; som:

önd þau nè áttu,
óð þau nè höfðu,

hvor rimstavene ligge i ordene önd, áttu og óð.

Ildeklingende ere altså vers som disse, ligeledes af Oehlenschläger:

ædikæblet
ædes i hunger,
yder ej Ydun
yndig frugten. —
ast han atter
agter kun fage.

For selvlyde gælde forbindelser med j og v; som i ordene jötni og vætr i følgende:

öxn alsvartir
jötni at gamni. —
svaf vætr Freyja
átta nóttum.

At bogstavrimet tidlig må have været anvendt og vidt udbredt i Norden, skönnes af dets hyppige brug i lovformler og ordsprog. (J. Grimms Deutsche rechtsalterthümer). I den svenske Vestgötalag hedder det: den å hara, er hendir, den å ref, er resir, den å varg, er vindir, den å biorn, er bætir. I Jyske lov: så langt æns limæ lutæ ok rot renner. I ordsproget bruges det endnu, og giver det fynd: som lån må gå lakkeløs hjem; hugg er holdne vare.

Stavelserimet (*hending*) består, som hos os, af to stavelser, hvad vi kalde kvindeligt; eller af én stavelse, hvad vi kalde mandligt; det sidste hedder hos de gamle stakket eller afstumpet (*styft*, *hnept*).

Særegen er stavelserimets brug som linierim, der

96

enten er helrim (*aðalhending*), konsonans, med samme selvlyd foran samme medlyd: sum-ir gum-a; merk-i, sterk-a; eller halvrim (*skothending*), assonans, med forskellig selvlyd foran samme medlyd: stirð-um, norð-an; varð, forð-a. Det rim, der står først i linien, kaldes forrim (*frumhending*), og stilles helst i begyndelsen af linien (*oddhending*), men kan også stå i midten (*hluthending*); det andet kaldes bagrim (*viðrhending*). Endelserne -r og -s regnes i følge lovene for stavningen ikke til linierimet: bjart-s og hjart-a ere fuldkomme helrim; áð-r og flýð-i ere fuldkomne halvrim. Det gælder også her om, ved stillingen at befordre velklangen; ikke at lade rimene komme for nær sammen; kun at rime stavelser, der have samme tonehold. Men digterne tage sig her, som ved andre lejligheder, mange friheder. Harald Hårdrådes hirdskjald, Thjodolf Arnesen, kom engang til at rime gröm med skömm-u, det første med langt, det andet med kort tonehold. Kongen bebrejdede ham det og råbte: Jo, du er mig den rette digter! bruger du at rime således? gröm, skömmu, de rim ere jo ikke lige stærke.

Linierimets anvendelse giver strofen en mangfoldig afvexling, og derved hele digtet en særegen karakter. Snart er kun én linie rimet, som

auðit var þá flotnum dauða

(da var det sømænd beskæret at dø),

snart ere alle linier halvrimede eller alle helrimede; men sædvanlig vexle begge arter med hinanden, så at den første linie er helrimet, den anden halvrimet, eller, hvad der er endnu hyppigere og skönnere, den første halvrimet den anden helrimet f. ex.

fastorðr skyli firða
fengsæll vera þengill

(kongen må være ordholden, som hengivne mænd skal få).

Vil digteren i endnu höjere grad vise sin færdighed, eller, om De vil, sit sprogs vidunderlige rigdom, så sætter han to helrim i hver linie; som her:

herfjöld bera höldar
hag-báls lagar stála
friðask sjaldan við valdi
val-lands svala branda

(hver mand på hænderne bærer det fagre metal, thi helten gemmer sjælden på smukke ringes mængde).

Tilsidst ender det med, at hele strofen bliver lutter rim (den såkaldte *nýi háttr*), som

ræsir glæsir
rökkva dökkva
hvítum rítum
hreina reina

(kongen pryder sine mörke skibe, med hvide skjolde (pryder han) de smukke rener (skibe).

Det er rigtig nok klingklang, men hvor længe vil nogen digter i et nyere sprog, hvis han nu engang vil vise dets rigdom, holde ud på denne vis i korrekte rim at give en sammenhængende mening?

Linierimet er noget særeget for den nordiske poesi; det bruges hverken i angelsaxiske eller tyske digte. Tilfældig forekommer det, som bekendt, hos klassiske digtere, for at forstærke udtrykket; samt i latinske vers fra middelalderen med forsæt. Nyere nordiske digtere have også forsøgt at efterligne det, men det vil næppe göre nogen god virkning i vore dage, ja formedelst vor stavemåde

97-98

næppe mærkes af øret; som dette af den svenske digter Livijn:

Än kring Lögarns länder
lätta sjömör sitta.

Enderimet have vi selv, så det behøver kun liden forklaring. Det er helrim på to stavelser eller afstumpet. Der rimes sammen, enten to og to linier, eller fire, eller alle otte linier i en strofe. Men der rimes altid kun to eller flere på hinanden følgende linier, aldrig, som hos os, skiftevis, første og tredie, anden og fjerde.

Den ældste og simpleste versart (*háttr*, *ljóða-háttr*) er »Synge- eller Talesproget«, Fornyrðalag (som det almindelige navn brugt af Jon Olafsen). I hver linie er der to fødder, hver bestående af to fjerdedele eller deres værd. Rimet er bogstavrim, stundum med to rimstave *fornyrðalag*) eller fuldstændig med tre (*bálkarlag*). Når det holder sig strængt til fire lange stavelser i hver linie, hedder det Starkaðarlag efter Stærkodder den gamle:

þeir 'ru jöfrar — — — —
alvitrastir o. s. v. — — — —

Målfylding, og tildels anden fylding (tillæg af en enkelt stavelse), anvendes hyppig, hvorved versarten nærmer sig daglig tale:

senn váru	æsir
allir á	þingi
of þat	rèðu
ríkir	tífar o. s. v.

Nogle foretrække at skrive to linier sammen i én, hvilket kun er en formsag:

senn váru æsir allir á þingi o. s. v.

Der gives to arter: det otteleddede, der består af otte

verslinier, og det sexleddede, der består af sex; begge atter med flere afvexlinger.

En meget smuk art af det otteleddede dannes f. ex. ved at lade hveranden linie være afkortet (mandlig):

bar tállaust
tvennan blóma
aldinviðr
einu sumri;
ok úkalt
útifuglar
öndvert ár
urpu tvisvar.

(frugttræet visselig bar to gange blomster i én sommer, og de vilde fugle lagde to gange æg i den milde vår).

Oehlenschläger har efterlignet det:

holdt i hånd
hårprydglansen;
vidt for vind
vifted svævet.

Det sexleddede (*ljóðaháttr*) fremkommer af det otteleddede ved at bortkaste en fod i enden af hver halvdel. Den første og anden, fjerde og femte linie er da som i det otteleddede; den tredie og sjette derimod have hver tre fødder og sine egne, to eller tre, rimstave:

deyr fè,
deyja frændr,
eyðisk land ok láð

(kvæg dør, frænder dø, land og rige ødes).

úngr var'k forðum,
fór'k einn saman,
þá varð'k villr vega

(ung var jeg fordum, jeg fór alene, da tog jeg fejl af vejen).

99-100

Hver halvdel i fornyrðalag danner, som exemplerne vise, sædvanlig en sætning for sig, og griber ikke over i den anden.

De ved rimstave forbundne linier rives heller ikke gerne, som i Angelsaxisk, fra hinanden, så at rimstavene komme til at stå i to sætninger.

Der findes i nogle sange i Sæmunds Edda en blanding af det otteleddede og det sexleddede fornyrðalag. Det må snarere ansés for en følge af overleveringens unöjagtighed, end af digterens vilkårlighed, som ved denne blanding af uensartede dele kun vilde forstyrre sit eget værks harmoni. Dog forekommer også slige uregelretheder i det mindre andensteds, f. ex. i Hákonarmál.

I de ældste digte har denne versart ellers en regelret inddeling i ensformige strofer, men den forekommer også uden afdeling i strofer eller fortløbende med ganske vilkårlige afdelinger efter indholdet, især i episke digte.

Jon Olafsen, Finn Magnusen og Rask have sammenlignet fornyrðalag med klassiske versarter. Det otteleddede ligner det adoniske vers, kun at dette som første fod har regelrette daktyler, medens det nordiske tillader större afvexling. Det sexleddede kan tilfældig komme hexametret temmelig nær; som:

góð er gáta þín, Gestr inn blindi, getit er þeirrar.
(god er din gåde, Gest hin blinde, gættet den er alt.)

Ved de øvrige versarter grundes inddelingen på fodmålet og på rimet. På fodmålet, da verslinien kan have ikke blot to, men tre, fire og flere fødder. Da bogstavrimet findes overalt, kan kun linierimet og enderimet danne den anden inddelingsgrund.

Nærmest det otteleddede fornyrðalag ligger Toglag

(*togmælt.*) Det har to fødder i hver linie, af hvilke den første kan udvides ved en kort stavelse. Målfylding anvendes sjælden, i de höjtidelige arter slet ikke. Foruden bogstavrimet har det linierim, og kan efter dets beskaffenhed inddeles i mange arter: hver linie rimet, eller kun hveranden; første linie halvrimet, anden helrimet; med lutter mandlige rim eller med kvindelig rimet bagled; med helrim overalt, o. s. v. F. ex. med lutter mandlige rim:

lá brýtr, lög skýtr
lungarmr, ragbarmr;

med halvrim i første linie, helrim i anden:

ok báru í byr
blá segl við rá;

o. s. fr.

En længere versart kaldes i almindelighed Dróttkvæði. Det almindelige består af strofer på otte linier med tre fødder i hver. Det kan være uden linierim eller med linierim, det sidste hyppig; som

Hèr verðr | þröng á | þingi,
þóf gengr langt ór hófi o. s. v.

(her bliver trangt på tinge, valkningen bliver umådelig).

Gefjón | dró frá | Gylfa
glöð djúpröðuls auðla,
svá at af renni-röknum
rauk, Danmarkar auka o. s. v.

(Gefjon drog glad fra den guldrige Gylfe Danmarks forøgelse (Sælland), så at det røg af de dampende heste).

Forlænget drotkvæde (hrynjandi) er som forrige med fire fødder. Det kaldes også liljulag, fordi digtet Lilja er digtet deri.

Da drotkvæde ofte anvendes til höjtidelig digtning,

101-102

gives der mange forandringer deraf med hensyn til stavelsemålet og linierimet. Desuden gives der adskillige variationer ved en blanding af toglag og drotkvæde, hvilke ingen videre forklaring behøve.

Når de foregående versemål anvendes, men med enderim, så kaldes versarten Rúnhenda. Den kan være kortere og længere, og enderimene af forskellig art; f. ex. med tre fødder:

fara Viðris grey
valgjörn um ey;

med fire fødder:

þiggja kná með gulli glöð
gotna ferð at ræsi mjöð o. s. v.

Der findes, som i al poesi, andre egenheder, hvoraf nogle anføres som exempler:

I de længere digtarter forekommer hyppig et indskud eller en parenthes, der hverken forøger eller forstærker hovedtanken, men var et middel for skalden til at få manglende rimstave eller rim. Et sådant indskud kaldes stál og verset stælt:

blóð fèll varmt á víðan
(vá frægr konungr) ægi,

hvor indskudet: den berömte konge stred, ikke videre forøger tanken om det varme blod, der faldt i havet.

Udtrykket forstærkes på mangehånde måder ved gentagelse af samme eller lignende udtryk, i strofens begyndelse eller slutning. F. ex. når Odin i Vafþrúðnismál siger:

fjöld ek fór,
fjöld ek freistaða,
fjöld ek reynda regin.

Eller når Odin i Hávamál siger om sit forhold til Gunnlöð:

ill iðgjöld lèt'k
hana aptr hafa
síns heila hugar,
síns svara sefa.

Viser eller sange kunne, ligesom hos os, ved slutningen af hver strofe have sit omkvæd (niðrlag eller viðkvæði); f. ex. Harald Hårdrådes vise om den russiske kongedatter, der forsmåede ham. Han opregner sine færdigheder og bedrifter, og ender hver gang med:

þó lætr gerðr í Görðum
gollhrings við mèr skolla

(og dog spotter mig guldrings Gerde i Garderige).

Men der gives også et særeget omkvæd, stevet.

Ved versarternes anvendelse i et helt digt opstode nemlig særegne digtformer. De kunne bestå af flere, dog sjælden over hundrede, ensdannede strofer, eller af flere, tildels hver for sig selvstændige, sange. Blandt de historiske lovsange ere især to mærkelige: den kortere og mindre kunstige Flokk (*flokkr*), og den længere og kunstigere Drapa (*drápa*). Den sidste, drapen, kan bestå af flere afdelinger, som adskilles fra hinanden ved et omkvæd eller Stev (*stef*). Hver enkelt afdeling med stev kaldes Stevmål (*stefjamál* eller *stefjabálkr*). Stevet består i to eller fire linier, og er ingen fortsættelse af den episke fortælling, men en bemærkning, der udhæver heltens hæder eller bedrift. Exempler: Thoraren Loftunges Höfuðlausn, Egil Skallagrimsens Höfuðlausn, Ejnar Skulesens Geisli eller Strålen, om kong Olaf den hellige. Denne art er simpel og naturlig, og de forskellige stev, der slutte hvert stevmål, give sangen afvexling.

103-104

Men stevet er ikke altid samlet på ett sted. Det kan også fordeles i flere strofer, i deres begyndelse, midte og slutning. Det står da heller ikke i forbindelse med det øvrige af strofen, men må desuden selv samles, for at give en mening. Det bliver da, efter dets bestanddele og deres fordeling på flere steder, todelt, tredelt, firdelt. Todelt er det i Sighvat skalds Knútsdrápa, hvor en strofe begynder med: Knútr er und himnum, og en anden slutter med: höfuðfremstr jöfurr. Samlet bliver det altså: Knútr er und himnum höfuðfremstr jöfurr, Knud er under himlen den ypperste konge. Tredelt findes det dels i midten (*klofastef*), dels i slutningen (efter Egilsson *rekstef*), f. ex. når i Hallarsteinns digt Rekstefja over kong Olaf Tryggvesen hvert stevmål består af tre strofer, og sidste linie af første strofe er: Hann var ríkstr konungmanna, sidste linie af anden strofe: Olafr und veg sólar, og sidste linie af tredie strofe: höll ok fremstr at öllu, hvilke, når de læses samlede, ligeledes udgöre en sammenhængende mening. Endelig firdelt, f. ex. i Jómsvíkingadrápa, hvor det i samme strofe er fordelt således:

Ein drepr fyrir mèr allri,
útrauðr á lög skeiðum
örr þengill bað ýta
ítr manns konan teiti;
goðætt of kemr grimmu,
gekk herr á skip darra,
hinn er kunni gný guma,
gœðings at mèr stríði,

hvor stevet findes i første, fjerde, femte og ottende linie.

Dette ser ud som kunstleri, og er jo heller ikke

andet. Vi forbigå andre kunstige behandlinger, og anføre kun endnu et par exempler, for at vise sprogets rigdom, uden hvilke slige kunster næppe lade sig gennemføre i et helt digt. I følgende halve strofe giver hver side af digtet sin fuldstændige mening:

Haki Kraki
hamdi framdi
geirum eirum
gotna flotna,

nemlig Haki hamdi geirum gotna, Hake tvang med våben mændene; Kraki framdi eirum flotna, Krake fremmede med fred mændene. Men i følgende derimod ved at læse over kors:

Haki Kraki
hoddum broddum
særði mærði
seggi leggi,

nemlig Haki broddum særði leggi, Hake med spydene sårede benene; Kraki hoddum mærði seggi, Krake med rigdomme hædrede mændene.

III. Det poetiske sprog og det poetiske udtryk. Det poetiske sprog udgör ligesom et eget tungemål med sine egne stamord og sine egne afledninger og sammensætninger, af hvilke mange ikke forekomme i den daglige tale. Oprindelsen tillægges guderne. Også Homer kender jo dobbelte udtryk for samme genstand, nogle i gudernes sprog, andre i menneskenes. Når vi på menneskelig vis tale derom, må vi ansé stamordene fremkomne ved en tilströmning fra andre sprog; sprogene dannes, som det jo hedder hos en gammel forfatter, per alluvionem, som opskyllet land. Når man betragter ordlighederne,

104-105
måtte man da kunne opdage, ad hvilken vej ord, for såvidt de ikke ere selvdannede, nærmest kunne være komne til Norden. En ofte slående lighed går helt ned til de klassiske sprog; og ordene kunne da være indkomne ad to veje: ad en østlig vej og en vestlig. Mod østen fra Græsk igennem slåviske sprog; mod vesten fra Latin igennem keltiske; f. ex. græsk κράνη (κρηνη) er det poetiske ord hrönn, bølge; græsk ναυς, lat. navis, er det poetiske ord nór, skib. Langt flere ere komne fra Latinen end fra Græsken; vil det sige, at samkvemmet har været större med Keltisk end med Slåvisk? f. ex. porcus, = börgr, svin; vaccus, vacca, = viggr, vigg, nød, kvæg; lacus, keltisk llwch, logh, = lögr, sø; vultus, angels. vlite = litr, ansigt; apertus (spansk abjerto) = bjartr, klar. En endnu nærmere og större overensstemmelse finder naturligvis sted med Angelsaxisk, Oldsassisk og andre fjærnere tyske sprogarter; f. ex. angels. beam, t. baum, = baðmr, træ; angels. isern, isen, t. eisen, = ísarn jærn. Navne på sydlige dyr og planter genfindes derfor i Norden: det poetiske ord for en konge, jöfurr er egentlig eber, vildsvin; buen kaldes efter træet, hvoraf den er gjort, álmr; ælm, også ýr (ýbogi, Guðrúnarkviða 2), eng. yew, t. eibe, taxus baccata (bemærket af Såve; at det er et træs navn, véd Snorraedda: menn kalla ý einn við). At de gamle poetiske ord genfindes i dialekterne, følger naturlig deraf, at dialekterne ere de ældste sprogformer; men de genfindes ikke blot i de nordiske, som forr, heftig, modig, = norsk forr (måské stammen til *fyrri*, *fyrstr*), i en langt videre kreds går ord som undarn, måltid, der forekommer i Völuspá, i Krákumál og i et brudstykke (*örn drekkr undarn*), og genfindes ikke blot i alle nordiske hoveddialekter, men i

105-106

Mœsogotisk (hos Ulfilas) og i flere egne af Tyskland (F. Magnusens afh. om de gamles tidsinddeling), medens det på Island selv er ubekendt; tá, der et par gange forekommer i Sæmunds Edda, og var de islandske indfødte fortolkere ubekendt, har jeg genvíst i det svenske tå (dansk fortov = fortå), og det henføres nu af Lüning til de tilsvarende ord i tyske dialekter.

Her åbner sig en vid og underholdende undersøgelse: at genfinde de gamle poetiske ord i de endnu levende dialekter.

Af de forskellige sprogkilder udströmme for samme ting dobbelte udtryk, det ene mere almindeligt, det andet mere sjældent; f. ex. hjarta og negg, hjærte; ör og píla, pil; trè og baðmr (t. baum), træ; öl og bjórr (t. bier), øl; eldr og funi ild; jörð og fold, jord; nótt og njóla, nat; skip og nór, skib; garðr og tún (t. zaun), gård; gamall og forn, gammel, o. desl.

Men på visse, hyppig omtalte, genstande forekomme mangfoldige blot poetiske benævnelser, som Snorra-Edda meddeler en del af; sådanna ere: navne på mand og kvinde, konge, våben, bølgen og havet, land og ø, dyr, o. s. v. samt en mængde mythiske udtryk for de samme genstande. Her er ligeledes en undersøgelse, der endnu skal ordnes; nemlig filologisk at oplyse, hvorfra sådanne ord have deres oprindelse; f. ex. når kongen kaldes jöfurr eller tiggi eller vísi, eller þengill eller ræsir eller siklingr; når kvinden, foruden de almindelige navne, kona, mær, brúðr, víf, ekkja, hedder man, fljóð, sprund, snót, drós, svarkr, strind, skorð, rein, brík, fjörn, o. s. v.

Det poetiske sprog benytter fremdeles de ældste gram-

106-107
matiske former og andre fra den almindelige prosaiske tale udelukkede sammentrækninger o. desl., ligesom i alle andre folks poesi; f. ex. af blóta datiden blèt for blótadi; af at temja tillægsformen tamiðr for tamdr; af fè ejeformen fíar for fjár; navneformen sía for sjá, o. desl.; eller bogstavomsætninger, som rann og hrönn, bølge; viðr og vinnr, vinder; eller sammentrækninger, som rauð-máni for rauðr máni, rødmånen, skjoldet; kaldbárur for kaldar bárur, de kolde bølger, havet. Det har derhos sine særegne ordformer, der kun forekomme i poesi eller efterligninger af den poetiske talemåde, som det nægtende - a eller - at, f. ex. vara eller varat, var ikke.

Forskelligt fra det poetiske sprog, de for dette særegne poetiske ord, er det poetiske udtryk, skaldskabsmål (*skáldskaparmál*). Det er, efter Snorra-Edda, tre slags: for det første, når man nævner en ting, som den hedder, eller med dens rette navn; for det andet, når man isteden for det rette navn sætter et andet, for navnet selv et fornavn (*fornafn*;) for det tredie, når man omskriver tingen, hvilket kaldes kending (*kenning*). Det skönnes let, at der kun er to tilfælde, thi det første, når man nævner tingen med sit rette navn, er det sædvanlige prosaiske udtryk; det poetiske udtryk er enten et fornavn eller en kending.

Det første og simpleste slags er de mangehånde troper, metaforer, der bruges her, som i alle andre sprog. Man sætter for tingen selv dens egenskab, eller virkning; man sætter delen isteden for det hele, det enkelte for det almindelige, o. s. v. Man giver for tingen selv dens beskrivelse, og det atter ved et stamord eller ved afledning

og sammensætning. F. ex. søen hedder bif, bevægelse; guldet hedder blik, glans; poesi hedder mærðr eller lof, berömmelse og ros. Buen hedder álmr ælm; skibet hedder kjóll, kølen; hovedet hedder reik, der egentlig betyder den stribe, der dannes fra panden over issen, når håret falder til begge sider. Når det engang mythisk er givet, at man for en mand kan bruge navnet på ethvert træ af hankönnet, for en kvinde navnet på ethvert træ af hunkönnet, kan man altså kalde manden runnr, en busk, reynir, en rön; kvinden björk, en birk, þöll, en tall eller fyrr. Isteden for spydet kan man nævne et visst enkelt spyd, isteden for hesten en viss enkelt hest: spydet hedder gungnir, det er navnet på Odins spyd, hesten hedder grani, det er navnet på Sigurd Fofnersbanes hest. En beskrivelse kan også fremkomme ved afledning og sammensætning: en broder hedder blóði, som er af samme blod; en sön hedder arfi, arvingen. En mand hedder orðspekingr, den veltalende, ráðgjafi, rådgiveren; hesten hedder málfeti, som går med afmålte skridt; vinden gnýfari, som farer med gny, o. s. fr. Beskrivelsen kan også, som i andre sprog, udvides ved malende, skildrende epitheta (*sannkenningar*), der også kunne sættes for tingen selv: kongen kaldes þjóðmærr, den folkeberömte, manden dáðrakkr, den dådstærke, o. s. v.

Alt dette er simpelt og let forståeligt, og kan jo være ganske smukt; men når man nu fra et fornavn springer til siden og tager et mednavn (meðnafn), så bliver det søgt og uhjemligt, og vækker kun latter. Det bruges ofte, hedder det i Snorra-Edda, når nogen vil digte mörkt eller forblommet, isteden for tingen selv at sætte en anden,

108
der har samme benævnelse. Skaldene satte da isteden for ordet selv dets mednavn, og for mednavnet atter dettes mednavn, indtil niende eller tiende led; sædvanlig gik man dog aldrig så vidt. F. ex. Ordet lind, lindetræ betyder både et skib og et skjold; man kan da bruge alle skibets navne om skjoldet, og alle skjoldets om skibet. Ordet egðir betyder både en ulv og en örn; man kan da bruge alle ulvens navne om örnen, og alle örnens om ulven. En ulv, vargr, betyder også en landflygtig (vargr í vèum); man kan da kalde en landflygtig gandr, som betyder en ulv. En hæl hedder hæll betyder også en enke, ekkja. Da derfor Egil Skallagrimsen var bleven gammel og grå, og holdt sine forfrosne fødder hen til ilden, kvad han:

eigum ekkjur
allkaldar tvær;
en þær konur
þurfa blossa

(jeg har to enker, såre kolde, disse kvinder trænge til ilden). Han sagde her enker, men mente sine hæle eller fødder. Foruden lysten til det gådefulde, kan der have været andre grunde, som bevægede skalden til at anvende deslige kunster; deriblandt lotheden at få et manglende rim eller rimstav. Sighvat skald digtede om en mand, der hed Berse, = björn; han kunde altså bruge hvilken anden benævnelse på en björn han vilde; han behøvede en rimstav på h, og satte húnn, der betyder en björneunge. Men at gå videre end til det nærmeste mednavn, at forfølge mednavnene gennem flere led, var ikke sædvanligt. Et exempel er: Skald-Ref brugte for ordet uldtot, flóki (ullarflóki), ordet trè, træ; thi for flóki kan man

sige ský (begge ord betyde en sky), for ský hrafn, for hrafn hestr, for hestr marr, for marr sær, for sær víðir, for víðir viðr, for viðr bein, for bein teinn, for teinn trè, og er således lykkelig og vel kommen fra uldtotten til træet. Det er da ikke andet end narreværk.

Den egentlige omskrivning eller kending (*kenning*) er en udvidet leddet beskrivelse. Den dannes af et hovedord med en tilföjet bestemmelse, og indeholder en beskrivelse, taget af tingens oprindelse, egenskaber, brug, foretagender, omgivelser o. desl. Den må da i det mindste bestå af to led, og siges da at være kendt, men kan også indeholde flere, nemlig tre, og kaldes da tvekendt, fire, og kaldes da trekendt, sjælden flere.

Efter oprindelsen kunne disse omskrivninger være mythiske eller historiske, hvilke begge ere overleverede, eller selvopfundne, nygjorte (*nýgervingar*). F. ex. mythisk er den, når guldet kaldes Freyju tár eller grátr Mardallar, Frejas tårer eller gråd. Historisk er den, når guldet kaldes sáð Kraka eller Fyrisvalla sáð, Rolf Krages sæd eller sæden på Fyrismarker. Selvdannede, der tildels også kunne være brugte för af andre, ere sådanne som disse: Skibet hedder kólgurafn, bølgeravnen eller álskorpr, havravnen, thi det flyver som en fugl over havet; gråd eller tårer kaldes hvarmaskúr, öjenlågenes regn. Mange af disse toleddede omskrivninger der findes i de ældste digte, ere meget sindrige: Hovedet hedder i de eddiske sange hjálmstofn, hjælmstubben; hjærtet móðakarn, sindets agern; legemet viljabyrðr, villiens eller sjælens byrde.

Hvis hovedordet allerede udtrykker begrebet, så at den tilföjede bestemmelse er overflødig, så kaldes udtrykket

109-110

hlaðit, overladet, overfyldt; f. ex. skati betyder allerede en mand, altså er gullskati en pleonasme; floti betyder en flåde, altså er otr-heims-floti, odderhjemmets (havets) flåde en pleonasme. Hvis derimod bestemmelsen udelades, kaldes udtrykket en halvkending (*hálfkenning*); f. ex. álmr, en ælm, betyder allerede, som et træs navn af hankönnet, en mand; det er altså pleonastisk, at kalde ham boga-álmr, buens ælm; men det er, som i sig selv rigtigt, lige fuldt tilladt; ligeså at kalde en kvinde veiga-þöll, drikkens tall, skönt þöll alene allerede betyder en kvinde; súð, planken, sættes for det fuldstændige sæsúð, søplanken, skibet, o. s. v.

Når man nu vil gå videre, fra den toleddede omskrivning til den treleddede o. s. fr., så fremkommer den længere omskrivning meget simpelt ved atter at omskrive tillægget eller bestemmelsen. Sværdet er kampens ild; kampen kan atter omskrives ved pile-brag; altså bliver det hele treleddede eller tvekendte udtryk for sværdet: pile-brags-ild, flein-braks-fúrr. Ligervis kaldes himlen mána-systur-braut, månens søsters, d. e. solens, vej; jorden jötna-dólgs-móðir, jætters fjendes, d. e. Thors, moder; kvinden linna-látrs-gná, ormens lejes, d. e. guldets, gudinde.

Enhver længere omskrivning kaldes rekit, vidtdrevet, og behøver nu ingen videre forklaring end nogle exempler. Ved trekendt eller fireleddet omskrivning kaldes havet

jötna dólgs móður belti,

Jætters fjendes (Thors) moders (jordens) bælte; jordens bælte, d. e. havet.

Jorden kaldes himlens gulv således:

glens beðjar salar gólf,

Glens kones (solens), solens sals (himlens), himlens gulv (jorden). Krigeren kaldes sværdsvinger således:

gunnar ræfrs hyr-brigðir,
krigens dækkes ild-svinger;

krigens dække er skjoldet, skjoldets ild, sværdet. Disse og andre omskrivninger stå da ikke samlede, men fordelte omkring i verset, og må altså opsøges.

Går skalden endnu videre, så tager han isteden for tingen selv mednavnet, og anvender det på omskrivningen, eller med andre ord: isteden for tingen selv og dens omskrivning tager han et mednavn og sætter dets omskrivning isteden for den rette; udtrykket bliver da endnu mere forblommet. F. ex. En dværg hedder litr, men litr betyder også et ansigt; isteden for omskrivningen på et ansigt kan skalden altså sætte omskrivningen på en dværg. Gunnløg Ormstunge vil sige, hvorledes den elskedes åsyn henrykker ham, gör ham tavs, og det udtrykker han således:

hólm-leggjar viðr (vinnr) hilmir
hring-sköglar mik þöglan.

Han vil simpelt hen sige: møens åsyn gör mig tavs (vinnr mik þöglan); men nu skal møens åsyn omskrives: hring-skögul er en mø; hólm-leggjar hilmir, holmens bens, d. e. stenens, beboer er en dværg; han siger altså isteden for møens åsyn gör mig tavs: møens dværg gör mig tavs, fordi litr, åsyn, også betyder dværg, og ligesom ordene kunne sættes isteden for hinanden, kan deres omskrivninger sættes isteden for hinanden.

Det er en vidtløftig kundskab, at kende alle disse troper og omskrivninger; ved de mythiske og historiske må man göre sig bekendt med deres oprindelse, ved de andre bruge sin egen kløgt. F. ex. Ulven kaldes Viðris

111-112

grey, Odins hund; thi ved hans fødder sade to ulve; ilden kaldes sævar niðr, søens slægtning; thi Hler og Logi vare brødre; galgen hedder Vinga meiðr, Vinges træ; thi Vinge (i Völsungesangene) blev hængt; huset kaldes arin-kjóll, arnens eller ildstedets overkjole eller kappe. I almindelighed, ingenlunde altid, ere dog de, der ikke indeholde mythiske eller historiske hentydninger temmelig lette at forstå af sig selv, da de sædvanlig tages af tingens egenskaber, ved manden f. ex. af hans tapperhed i kampen, hans gavmildhed, o. desl., ved kvinden af hendes smykker og dragt, af drikken, som hun byder om ved gæstebud, o. desl.; manden hedder så skjald-blœtir, skjoldbløder, kvinden silkinorn, silkenorn, o. s. v. Og derved tages intet hensyn til, om manden og kvinden virkelig besidde de egenskaber, der tillægges dem; udtrykkene ere almindelige. En mand, om han end er nok så ukrigersk, kaldes ikke des mindre sókn-heggr, krigsmødets hæggetræ; en kvinde, hvad enten hun er rank eller ikke, veiga-þöll, drikkens gran.

Især i den senere tid sattes der pris på denne kunstige behandling af poesien. Harald Hårdråde, der beredte sig til et slag, vilde i et vers opmuntre sine folk, skönt de ikke havde deres rustning ved hånden, til at gå frem, og kvad først:

Fram göngu vèr
í fylkingu
brynjulausir
undir blár eggjar.
Hjálmar skína,
hefkat ek mína,
nú liggr skrúð vårt
á skipum niðri.

112-113

Dette er nu let forståeligt. Men kong Harald forkastede det strax, og sagde: denne vise er ilde digtet, jeg kommer til at kvæde en anden, som er bedre; og så kvad han:

Krjúpu vèr við vápna
valteigs brakan eigi
svá bauð hildr at hjaldri
hald-orð i bug skjaldar o. s. v,

(ikke krybe vi under våbenbraget (så bød den trofaste kvinde) i kampen i skjul bag skjoldet), hvori han fik anbragt linierim, et indskud og nogle omskrivninger.

Omskrivningerne indtage en stor plads, de sige i grunden intet, og ere kun tom kløgt; ofte udtrykkes en ganske simpel tanke ved lange omskrivninger; og forskellige læsemåder med, hvad deraf følger, forklaringer, bringe endnu mere forvirring i det, der skulde være en opløftelse for sjælen. Lange digte, der f. ex skildre kamp, der kan udtrykkes på så mangehånde måder, komme derved til at mangle indhold, i det de opløste omskrivninger sige ett og det samme. Derved går en stor del, især af den senere nordiske poesi, tabt for os; enkelte more sig ved at finde ud af den, historikerne lade sig nöje med meningen; de, der ere vante til anden poesi, kan ingen nydelse have deraf. Kort sagt, denne slags poesi er smagløs. Når disse troper og omskrivninger imidlertid fortsættes, kan derved stundum fremkomme en billedrække, så smuk, at ingen digter nu vil forsmå den; stundum derimod ere også billederne så dristige, at vi i vore dage næppe have mod til at gå ind på dem; stundum så lange, så sammenflættede, at der skal en del øvelse til at samle billedernes enkelte led til en helhed, og under denne forstandsøvelse forgår den poetiske nydelse. Smukt

113-114

er det, når Thjodolf fra Hvin vil beskrive havets brændinger, der bruse i nærheden af svenske kongens gravhöj, og da lader Østersøen kvæde søgudens sang til gammen for svenske kongen, som om denne var levende, og kunde høre havets brusen:

ok aust-marr
jöfri sœnskum
gýmis ljóð
at gamni kveðr.

Dristigere er det, når Ejvind Skaldespilder (i Hákonarmál) lader hjaltets (sværdgrebets) hårde fødder (klingen) træde på Nordmænds isser og skjolde:

tröddusk törgur
fyrir týs ok bauga
hjalta harðfótum
hausar Norðmanna.

Dristigere er det vel endnu, når en anden skald om sit forgyldte sværd siger, at det er bestænket med Frejas tårer: vi bære i hånd hjælmens fordærv (sværdet) bestænket med Frejas öjenlåges tø (guldet). Dog er det endnu til at udholde. Men når elskeren (Gunløg Ormstunge) vil sige, at møen så på ham, og udtrykker det således (efter én forklaring): Den med lin smykkede løgenes valkyries (d. e. kvindens) høgstrålende brå- (öjenhårenes) måne (d. e. hendes öje med høgeblik) skinnede på mig fra brynenes ilds (d. e. öjets) lyse himmel (panden); hvor sindrigt det end monne være, hvo kan udholde det? Langt hen i tiden varede disse omskrivninger ved; vi ville tage endnu én fra den senere tid, og dog i en simpel versart. Sturla Thordarsen vil skildre, hvorledes mændene drikke i kongens

hal: bægerne stødte mod tænderne, og vinen randt dem ned i brystet; og han siger så:

skaut vínfars
vísa mönnum
á góm-sker
gyltu borði;
hilmis hirð
en hunangs-bára
í geð-knörr
glymjandi fèll.

(skaut, det skød; vínfars gyltu borði, med vinskibets, bægerets, gyldne rand: bægerets gyldne rand skød eller stødte á góm-sker, imod gommeskæret, tænderne; vísa mönnum, for kongens mænd; men hilmis hirð, for kongens hird, hunangsbára glymjandi fèll i geð-knörr, honningbølgen, vinen, larmende faldt i sinds- eller hjærteskibet, brystet.

Hvorledes forholder det sig nu med denne omskrivning? er den nordisk, født og båren i Norden, eller er den kommen udenfra? Den er nordisk, den hører Norden til, den var udbredt over hele Norden, den er ikke indført; men den hører også hele verden til, den fødes af sig selv hos alle folk, og det er kun dens udvikling, dens större eller mindre overdrivelse, den måde, hvorpå den anvendes, der gjör den til et mere eller mindre ejendommeligt fænomen.

Den første simple art af omskrivning (den toleddede) hører Norden til; den er ikke lånt, men ligesom medfødt. Den findes overalt hos menigmand i det menige sprog; ikke som noget tillavet, noget kunstigt, men som en ganske naturlig måde at tale på. Den findes i Norge; havet, søen

115
kaldes blåmyren; i et af Asbjörnsens æventyr (i Juletræet) hedder det: gutten havde slet ingen lyst til at ride på blåmyren om høstkvælden. Den findes i svenske landskaber; Säve har sendt mig en hel del især fra Gulland; Gullænderen kalder den dag i dag båden åbukken, uden deri at finde noget søgt; Dalekarlen kalder en stor båd bekk-oxe; Gullænderen siger fremdeles busk-fisk: en orm, en slange; når man kører med én hest, kalder han hesten, der jo er spændt imellem skaglerne: ann trad i råer, en tråd i rør (lignelsen er tagen af en tråd i væverskeen). Denne omskrivning er også dansk; hvo der er bekendt med talemåderne i Jylland, skal dèr kunne finde exempler. Den forekommer allerede i gammel Dansk, endog i prosa; thi hvad er vel halsbast (i den ældste danske bibeloversættelse) andet end halsbåndet, d. e. nakken. Vore kæmpeviser gentage de gamle kendinger, som birtings-bad. Hos Kingo er det en almindelig ting; han kalder hovedet hjærnebusken, tungen mundsværdet (og den måské, jeg aldrig så, mig med sit mundsværd dræber); han taler om gravens ormestræde (når døden har fra vognen spændt i gravens orme-stræde) eller de dødes orme-sogn (og i de dødes orme-sogn man mig et benhus giver); om lyste-druer (mit hjærte flyder frem, hvor lyste-druer drybe), om hovedets græde-å, om dåbens rense-flod. Vore ældre prosodier give endog anvisning til at opfinde flere deslige omskrivninger (men det er sagtens på sin tysk): at kalde drukkenskab hjærnebryder, vankelfod (Sören Gottlænder eller Judichærs Prosodia danica). Ja, i vore ganske ny moderne fortællinger, hvis forfattere aldrig have drömt om en islandsk kending, finder man lignende. (I en sådan så

jeg tilfældig som et slags höjtideligt udtryk: de med skørter forsynede væsener, hvilket sagtens skal være en omskrivning for kvinder.) Ere disse omskrivninger så almindelige hos os, findes de vel også hos vore naboer, de Svenske; ja, temmelig hyppige ere de hos Stjernhjelm og Dalin, for ej at gå videre; Stjernhjelm kalder Cupido våldsvärkare, hugbrännare; Dalin kalder solen det klara verldens öga.

Hvis de nu, mine herrer, vil se Dem om i poesien udenfor Norden, så vil det vise sig, at netop slige udtryk høre den klassiske poesi til, at lignende overdrivelser have hjemme i den østerlandske, og at der var en tid i Europa, da digterne endog satte stor pris på udtryk, der ligefrem svare til de islandske omskrivninger. Hos Homer ere jo beskrivende sammensætninger så almindelige, at intet exempel derpå behøver at anføres; hos de latinske digtere næsten endnu nærmere svarende til vore (Jon Olafsen har oplyst det); thi hvad er Martis opus andet end vort Yggjar leikr, Odins leg; hvad er arva Neptunia andet end vort ægis fold; og arborum comæ andet end viðar fax, skovens hår, bladene. I Europa udbredte denne kunstige poesi, disse lignelser eller billeder, disse, som Chasles med rette kalder dem, images ingénieuses et colorées, sig fra Spanien til Italien, fra Italien til Frankrig, fra Frankrig til Tyskland, og de nåede ligeledes Shakspeare, der giver fortræffelige exempler på dem, så vel i den ædle höje stil, som i dens karikaturer. Den franske digter Ronsard efterlignede ikke de nordiske digtere, men han bar sig ad på lignende måde, når han kalder kysset un combat, munden une douce guerrière, nordenvinden l'esbransle-rocher, klipperysteren, og stjærnerne

116-117
med en tvekending les torches du convoi du jour. Dette höjtravende sprog blev mode i Frankrigs selskabsliv, i damekredse, hvorfra Molière måtte jage det ud ved sine Précieuses ridicules; når damen siger til tjeneren: sæt stole, så udtrykker hun sig så: voiturez-nous ici les commodités de la conversation! Den tyske digter Neukirch kalder i en sonnet sin elskede der seufzer blasebalg, des trauerns löschpapier, sandbüchse meiner pein und baumöl meiner schmerzen. Og orienten! hvo kan fatte og forklare dens dristige billedrigdom! Natten, den sky gazelle, flygter for morgenløven; morgenrøden svæver som en guldfalk med sine brede vinger over sin azurne rede; et halvhundrede angelkroge stikker i hver møens hårlok; hvo der kommer hende nær, bliver spiddet på hendes öjenhår, der ligesom koste feje stjærnerne ned af himlen; den forelskedes hjærte er en rullesten, der slibes af i tårebækken; og når kongens yndling dukker op af nådehavet, se, da er han fra top til tå besået af perler, af herskerperler.

Når jeg har dvælet mindre ved det i den nordiske poesi, der, når man vil sætte sig ind i den, let forstås af sig selv, fordi det hører til poesiens almindelige mærker, mere ved det, der syntes påfaldende og fremmed, og jeg dog ikke gerne vilde, at vi skulle skilles i ufred fra den nordiske kending, eller at mine tilhørere uden videre skulle bryde staven over de mange og store med omskrivninger opfyldte partier af Nordens gamle digtekunst; så tilföjer jeg endnu til slutning, som en art retfærdiggörelse, et par ord: Vi spörge jo ikke blot, hvor ypperlig poesien var, men overhovedet, hvorledes den var; og svaret interesserer

os, når det giver et nogenlunde levende og klart billede af digteren og hans tid, når det kaster noget lys på den menneskelige ånd og dens udvikling. »Tror I, siger Thomas Thorild blandt andet (i En critik öfver critiker), tror I, eller kan nogen dødelig tro, at den dødelige, som I således mestre, mener selv at have frembragt noget mærkelig slet eller fult, tror han ikke tvært imod at have frembragt noget i sin hensigt og for sin verden mærkelig stort? Hvorfor tage I da hans værk i den modsatte mening, hvori han skabte det? Der er noget frembragt i snillets verden, nu eller för; der er fejl deri, råber I; ja, det formode vi alle og altid. Men er der nogen fortjeneste deri, nogen sandhed, noget sagt på en ny og livligere måde, nogen vakker tanke, noget skönnere udtryk? eller er der noget mislykket, noget ret hjærtelig mislykket i det store? Det interesserer verden. Man skal tage hver sag, som den er, og man skal dömme alt efter sin grad og efter sin art.« Og af samme mening er Göthe, digternes konge, den lifligste og den dybsindigste af alle: »I enhver literatur ere fuldkommenheder og fejl forbundne. Når man vil nyde dem, må man lade dem gælde ohne mäkeln und markten«. Den nordiske poesi i sin ejendommeligste skikkelse, som den videst drevne forstandskløgt, er mærkværdig, er uden lige. Der er kun ett, det vide vi jo, der til ingen tid gælder, som ikke er tilladt, og som dog hver dag finder sin hylding, det mådelige.

[Den anden afdeling, der handler om de nordiske digtere og digte, er for vidtløftig til her at meddeles.]

4. TIL NORDISK SPROGHISTORIE.

(Uddrag med tillæg.)

Det er en bemærkning, mine herrer, som De let kunne göre og vel allerede ofte har gjort, at sprogene i midten af Europa tillige med folkene samle sig i store masser. Denne sammentrængning er ikke blot naturlig, men også nødvendig. Uden den vilde civilisationen ikke få hold og varighed. Af mange adspredte, oprindelig afsondrede dialekter samle sig tilsidst store skriftsprog, der så med uimodståelig magt udbrede sig over mægtige nationer, ja endog i visse henseender over hele verden; og disse mægtige nationer få iblandt andet just ved de store literaturer sammenhold, og blive næsten uforgængelige. Rusland og Tyskland, Frankrig og England, den pyrenæiske halvø, ere exempler derpå. Naturen gör ikke på én gang alt; først samles de enkelte tungemål i almindelighed i to (nordtysk, sydtysk; nordfransk, sydfransk o. s. v.), stundum i tre (spansk, oprindelig delt i to, og portugisisk, o. s. v.), og derpå forenes de i ett. Undertiden, som i Italien, finder man endog flere mindre selvstændige stater ved siden af hinanden, og dog ett sprog, et almindeligt skriftsprog for alle. Hvorimod andre store riger (som Polen) med vold opløses og i tidens løb adsplittes just

derved, at deres fælles tungemål med vold undertrykkes, og når disse folk atter ville samles, begynde de med at göre sig sprogenes enhed ret levende. Anderledes ser det ud, når man tager folkene for sig imod norden. Lappiske, finske, siberiske folk eller rettere horder, fordelte over store flader, i splittede hobe, hver følgende sine egne små interesser, drage om fra sted til sted, og tale vistnok beslægtede tungemål, men ligesom de handle uden enhed, tale de uden enhed. Det falder sammen. Om nu ikke ganske den samme plads, en lignende i det mindste, indtage i historien de folk, som vi kalde de nordiske. Fra begyndelsen vare de, som alle, spredte og adsplittede i mangfoldige småriger, siden lod det til, at de vilde forbinde sig i storriger, endelig vare de både delte og forenede i tre riger, men aldrig have de opnået nogen virkelig fælles enhed. Medens alle andre folk samlede sig, have de nordiske idelig ligget i strid og splid, og der har aldrig nogen mand været stor nok til at göre noget stort af dem. Men, hvor der ingen enhed er, det følger da vel af sig selv, dèr er heller ingen kraft og styrke. Det er sandt, der er også mange afsondringer i de germaniske sprog, og der har været endnu flere, splid er også karakteristisk for dem; men medens staterne kævles, have de dog fået en sikker og varig forbindelse i sproget, og medens de gensidig forfølge hinanden, ere de alle enige om indtil fanatisk heftighed at give dette en större udbredelse og en eneherskende magt. Det er sandt, at det opløste Italien har behøvet århundreder til at forene sig, splid er også karakter for det; men det har dog arbejdet imod ett mål, som enhver Italiener vedkender sig, og som alle andre folk erkende — ett sprog. I Norden derimod

120-121
findes endog firlinger: Islandsk, Norsk, Svensk, Dansk, og der er ingen udsigt til deres forening. Og ere sprogene splittede ad, hvorledes går det da med literaturerne? Lad os kun bekende, hvad vi ikke kunne nægte: disse literaturer ere dog i sig selv brakmarker, der kun til visse tider, i visse perioder, bleve opdyrkede, og som derpå i andre perioder bleve bevoxede med ukrud, der kvalte mange ædle spirer. Der har ikke manglet på mænd, som have følt alt dette, som have indset, at når sproget taber sit område, må det efterhånden synke sammen, og når sproget har få geniale dyrkere, vil literaturen blive til en småkøbstads-literatur. De have derfor set sig om efter en udvidelse, efter en forening; men de have ikke ret vidst, hvorhen de skulde vende sig. Jens Skelderup-Sneedorf bemærker, at det ved Reformationen havde været let at indføre det höjtyske sprog i Danmark; han kunde tykkes ved denne forfærdelige sætning, der skulde synes at måtte tilintetgöre Danmarks rige, at have haft en af den danske regerings hovedtanker for öje: at anektere Danmark til Holsten; men han fandt det dog nok ærefuldere, selv at knytte sig som et betydende led til Nordtyskland. Da nu det ikke skete, så vendte han sig til den anden side, så vidste han ikke noget bedre, end at forene det danske og svenske sprog, at göre den danske og svenske literatur til en fælles nydelse og ydelse for begge folk. Og er ikke det, mine herrer, er ikke det et faktum, som mange brave mænd lige fra den tid, især her i Danmark, til en viss tid også i Sverige, have set sväve over sig oppe i skyerne, og, idelig skuffede, have rendt omkring efter på jorden? Thi imellem svensk og dansk sprog, imellem svensk og dansk literatur, er der i sandhed ikke endnu

indtrådt nogen organisk forbindelse. Dansk sprog og literatur, nu tillige afsondret fra norsk (thi det vil De dog sikkert have set, at de ikke gå sammen, men fra hinanden), ligger nu ene, indskrænket til en liden læsekreds, der kun i meget ringe grad nogensinde kan udvides. Så forfriskende og oplivende det er, at se det adspredte forbindes, det adsplittede at blive til enhed, så nedslående er det, at se det oprindelig ene at söndres, det nu og da forbundne idelig efter enhver tilnærmelse at rives fra hinanden. Mange andre sprogs historie har derfor noget opløftende ved sig, medens den nordiske sproghistorie nærmest må gennemgå opløsningens historie, söndringens, adsplittelsens, og bærer få mærker af en stadig iver efter enheden. Det er en anderledes glæde, at se det store blive til, end at se det af mangel på sammenhæng at svækkes, eller endog at se det truet med at gå under. Men dette æmne er os givet. Ved at behandle det, kunne to ting blive os klare, ikke blot opløsningens virkelighed, men tillige enhedens nødvendighed. Og opgive den kunne vi ikke, sålænge vi endnu med den svenske skald kunne sige: Ach, våra minnen älska vi ännu!

Lad os endnu hertil knytte en bemærkning om sproghistorien. Den er ganske almindelig, men det er dog godt at have den for öje. Sprog og historie er tvillingen; derfra udgår sproghistoriens vigtighed, omfang, betydning. Det er just af vigtighed at kende sammenfletningen af folkets begivenheder og sprogets, og den inderlige forbindelse, der finder sted imellem begge. Men der er to sider af sproget, som herved ikke må blandes: folkesproget og skriftsproget; og det er fornødent at følge dem ad deres forskellige veje. Der gives i almindelighed et visst tidspunkt, til

122-123
hvilket folkesproget endnu har overhånd, hvorpå skriftsproget uddanner sig som eneherskende magt. Dertil er hidtil taget for lidet hensyn. Der er, også i sprogenes historie, en middelalder og en nutid; i hin bliver folkesprogets arter til lige så mange skriftsprog, i denne går skriftsproget sin egen vej, og jo mere det danner sig, desto dybere synker folkesproget; ja, den bestræbelse, skönt lidet bevidste, som vi nu efterhånden finde som herskende, går ud på at forlade middelalderens færd, og at göre skriftsprog og folkesprog til ett, ved det første at udjævne og endelig at udslette det sidste. Jo mere almuen oplyses ved skoleundervisning og læsning, desto mere bliver dens egen tale opløst, for at forvandles til en, ofte modbydelig, jargon. Så er der altså to ting, som sproghistorien må undersøge; og det bliver da, når vi gå tilbage til begyndelsen, et af de vigtigste, et af de første spörgsmål: hvor er sprogets rod? nemlig hvor er folkesprogets? og hvor er skriftsprogets? og falde de sammen? have de overhoved et fælles rodmål, som de ikke ere afvegne fra? kunne de føres tilbage til et oldsprog?

Thi hvis det nuværende sprog som en levende gerning, som et forplantet modersmål, kan knyttes til et ældre, der kan føres hen til et endnu ældre, som indeholder grundlaget for dets oprindelse og udvikling, så vil det vise sig, om og hvor vidt der i denne rod, i de dialekter, hvori den har spaltet sig, og endelig i det skriftsprog, som af dem har udviklet sig (forudsat nemlig at det ny skriftsprog ikke er udenfra indført eller efterlignet), uden afbrydelse og uden ophør åbenbarer sig én og samme uforstyrrede livskraft. Hvis så er, da kan der bestandig foregå en ny og dog ensformig udvikling, en bestandig

fremskridning; og når sproget ikke, ved ligegyldighed indenfra eller ved vold udenfra, rives løs fra sine rødder, da vil udviklingen hindres fra at blive til vilde og saftløse skud. Da hersker der igennem det hele en fri, aldrig hemmet, strömning; det, som er tabt, kan fornyes, det, som vil visne, kan forfriskes; den gamle næring skyder op fra jorden, og formes på ny ved den indre organiske kraft; og den saft, der endnu er tilbage i dialekternes hentörrede grene, kan ledes hen til og vorde frugtbringende for stammen. I hele forgangenheden, der vistnok tillige indeholder meget råt og fordærvet stof, kan enhver, der vil give tanken en ny vending, foredraget en ny kolorit, fantasien en fornyet flugt, også dertil finde midler, der inderlig slutte sig til det nærværende; ja, stundum skaber digteren af det forgangne, der i lang tid har hvilet som en død kapital, ved at give sig hen til det gamle og ved sit ingeniums vidunderlige instinkt, en ny fylde af uforgængelig rigdom, og forvandler, ligesom naturens skaberkraft, det grönne bæger til en farverig krone. Have vi ikke set Majdagen (Tullins) forædlet i Rungsteds lyksaligheder, Liden Gunver mangfoldiggjort i Helge? Dog er det ikke digteren alene, for hvem sprogkundskaben er et sådant dannelsesmiddel; for sproglæreren er det gamle sprog og kundskaben derom en aldeles nødvendig betingelse for frugtbar virksomhed. For ham er det en stor vinding, når sprogfænomenet ikke længer står for ham som noget tomt og tilfældigt, som noget, der blot skal erindres, men böjer sig villig og let over imod sit udspring, og derved vinder i lys og klarhed; når den grammatiske væv ikke ligger for ham som noget uredt garn, men trådene deri lade sig forfølge, og harmonien deri eftervise, og han ved

124
hjælp af denne Ariadnetråd kan finde vej igennem sproglabyrinthen. Først da vil han med held kunne oplyse det fortrinlige i den grammatikalske bygning, og måské hævde sit folks ære, hvis det forholder sig, som der er sagt, jeg tror af Humboldt, at hvad for en skæbne et sprog kan have haft, aldrig får det en fortrinlig grammatikalsk bygning, medmindre det i det mindste en gang har været talt af en åndrig og dybttænkende nation. Og tage vi nu den anden side af tungemålene med, hvad skulde sproggranskeren kunne udrette, hvis han ikke, ved at betragte ordsamlingen og dens forunderlige vexling igennem tidernes løb — et af de fænomener, som granskningen, hvor indflydelsesrigt det end er, mindst har givet sig af med —, tillige af den kan oplyse, ligesom fra grunden af, folkets selvstændighed eller dets afhængighed af andre, den dannelse, det har modtaget indenfra, og hvad det har optaget af fremmede, den delagtighed, det har haft i kulturen i almindelighed, og de bidrag, det måské har givet til at fremme den? Thi alt det er nedlagt i ordet. Hos nogle folk strömme hist og her, nu og da, fremmede ord ind, som antyde indførelse af fremmede sæder, skikke, opdagelser, kunster; hos andre er sproget så godt som overvældet af fremmede ord, og det får snart udseende af, at folket intet véd, uden hvad det har lært af andre. Nogle bekendtgöre frejdig i deres eget sprog, hvad stort de have opdaget eller fundet, visse pa, at det da vil være kundbart for hele Europa; andre, der også have gjort noget stort, meddele deres opdagelser i et fremmed sprog, og at de kunne det, regne de sig endog til en ære. Men, hvor ringe sproget end kan være, det udgör dog et led i den hele kæde, så at også det må tages i betragtning, hvilken

oplysning det enkelte sprogs historie kan yde til sproghistorien i almindelighed, måské ikke alene ved sine særegne naturlige produkter, men også ved sine unoder, sin vranghed. Endelig, hvis De deler den forestilling med mig, at al kundskab, når den attrår sandhed, er Guds forherligelse, at det er dens sidste og höjeste mål, så er den sproghistoriske kundskab en del af den naturvidenskabelige, så skal den ikke blot skrabe sammen, ikke blot sönderlemme, men den fører til samme endemål som naturbeskuelsen, til åndens åbenbarelse i det idelig omskiftelige. Jeg har i et af mine småskrifter udtrykt det således: brugen er idel omskiftelse, men harmoni er evindelig skönhed. Aldrig, tænker jeg, har jeg sagt noget sandere og skönnere. Igennem hele naturen, og i hvor höj grad gælder ikke også det om sproget, går omskiftelsen, men igennem alle omskiftelserne går harmonien som Guds evige ånde. Sproghistorien kan også bidrage sit til at oplyse de materielle tilværelsers forening i et åndigt princip, men det vil naturligvis især ske, når den ikke beskæftiger sig med ett sprog alene, men sammenstiller flere; eller med et stykke af et sprog i en viss given tid, men tager hele sprogets liv for sig, og flere beslægtede sprogs liv for sig, for om muligt at levendegöre den ideelle bevægelse, den luftning, den ånd, der åbenbarer sig deri. Thi den må i det mindste søges, selv om den ikke kan findes. Et maleri af Raphael lader sig anatomere, lader sig opløse i lærred og farver, farven i olie og farvestoffer; man kan undersøge lærredets væv, farvernes tilhæftning, farvernes blanding. Men den Raphaelske ånd lader sig derved hverken bortdisputere eller forklare, og intet maleri lader sig fortolke som en tilfældig udgydelse af farver på

125-126

et stykke lærred. Heller ikke sproget. Det guddommelige lever deri, som i alt, hvori der er ånde.

[Anvendelse på etymologien, dens historiske udvikling til Rask; dens nyeste historie.]

Der er et kredsløb i naturen. Det går ud fra enheden igennem mangfoldigheden, og hvis det fuldendes, vender det igen tilbage til enheden. Vor første betragtning må derfor blive af særegen betydning: udgå de nordiske sprog fra nogen enhed? et spörgsmål, som vi kun behøve at besvare med hensyn til det danske, thi om de andre vil der ingen som helst tvivl være. De gamle Islændere kalde deres sprog en enkelt gang: *vor tunga* (*íslenzka* forekommer aldrig, men sædvanlig: *norræna*, til bevis på, at det var det selvsamme som det norske; og Nordmændene ville ikke nu falde på at udelukke Svensk fra dette slægtskab. Derimod er det blevet en slags modesag, at udelukke Dansk. Men historien lader sig hverken skræmme eller pålægge tavshed. Det er en så viss historisk sandhed, som nogen på jorden, at de gamle selv, Nordmænd ikke mindre end Islændere, kaldte det over hele Norden udbredte sprog: *dönsk tunga*, det danske sprog, hvilket ikke kan have hensyn til andet end det sprog, der tales i Danmarks rige, af det danske folk; ja, det bevidnes udtrykkelig i den islandske lovbog Grågås: at således kaldtes det sprog, som brugtes af Islænderne, de Danske, Svenske og Nordmændene, fra de kongevælder, hvor Islændernes tungemål lød. (*Ef útlenzskir menn verða vegnir á landi hèr, danskir eða sænskir eða norrænir ór þeirra konunga veldi þriggja, er vor túnga er, þar eigu*

126-127

frændr þeirra þær sakir, ef þeir eru út hèr, en af öllum tungum öðrum, en af danskri tungu, þá á engi maðr vígsök at sækja. Altså: det sprog, der taltes i de tre nordiske riger og på Island, det og intet andet er dansk tunge.) Vidnesbyrdene herom ere mangfoldige, og nogle af dem, de norske, ere mærkelige, fordi de oplyse, at det sprog, hvori selve de norske konger digtede og hvori de bleve besungne, kaldes dönsk tunga, Islændernes modersmål. De islandske skalde droge igennem hele Norden, og besang i dette deres eget sprog konger og jarler, der alle forstode det, Knud den store og Valdemar Sejr ikke mindre end de norske og svenske konger. Og denne benævnelse, dansk tunge, der må have været en naturlig følge af det danske navns berömthed, forekommer ikke blot »i medeltiden«, men fra den ældste tid, og brugtes ikke »förnämligast af utländningar«, skönt den brugtes også, og udelukkende, af dem (lingua dacisca).

Der må da såre tidlig være foregået en stor forandring med dette sprog i Danmark, eftersom det i vore ældste sprogmindesmærker har tabt så meget af sine böjningsendelser og andre ejendommeligheder. For en stor del lader dog dette sig forklare af vore mindesmærkers sildigere alder; når vi gå til de ældste opbevaringer, finde vi tydelige spor af, at det engang har besiddet det, der nu er tabt.

Runestenene have vi fra den hedenske tid og den kristelige. Sproget i disse indskrifter fra gamle Danmarks sydligste grændse indtil Sveriges nordligste, er det samme sprog, der kun kan læses og forstås af dem, der have kundskab i Islandsk, med de samme böjningsendelser og øvrige former, som de islandske. Hvorledes skulde disse indskrifter over mænd og kvinder, fædre, mødre, brødre,

127-128
søstre og andre slægtninge, besørgede og udhugne af deres nærmeste slægt, bestemte til at sættes i nærheden af alfarvej, på höje og andre fremragende steder, for at kunne læses af alle, hvorledes kunne de være forfattede i noget andet sprog end det, som taltes i selve landet? Nogle af disse indskrifter ere vers; for at forstå dem, må man endog være vel hjemme i den ældste islandske poesi. Et sprog som hin danske tunge, de gamle omtale, må altså på den tid, da deslige indskrifter bleve til, have været herskende i Danmark og i Sverige, eftersom også de svenske ere i det samme. Af fortvivlelse over det slående i dette bevis havde Molbech det indfald, at denne overordentlige mængde af indskrifter ikke vare forfattede af indfødte, at der gaves islandske rejsende runemestere, ligesom der var islandske rejsende skalde, og når det var disse omdragende runemestere der forfattede dem, så behøver man jo ikke at undre sig over, at sproget er islandsk. Eller kunde man måské tænke sig, at det kunde være gået til som nu, da vi på vore kirkegårde finde latinske, tyske eller franske gravskrifter, og skal dette bidrage til at göre indfaldet rimeligere, så måtte det vel dog, skulde man tro, vække billig forundring, dersom vi fandt alle gravskrifter over danske mænd og kvinder, store og små, affattede i et fremmed sprog. Men runeindskrifterne selv angive ikke så sjælden selve de indfødte nære slægtninge, der lode dem sætte — naturligvis kun i det sprog, som de selv forstode —, ja som selv indhuggede dem. Og når Islænderne havde så tvavlt med indskrifter for os, når de sendte en sådan mængde runemestere ud, så må de vel have haft mange af dem, og så må de vel have været meget øvede og ikke forsömt sine landsmænd Men lige

det modsatte er tilfældet. På Island selv findes ingen runestene fra den hedenske tid; alle de, som dèr haves, ere senere kristelige ligstene (den hidtil antagne over Kjartan Olafson † 1002 er ikke ægte. Maurers Isländische volkssagen. Leipzig 1860, s. 65); og om Islændernes ringe kyndighed i runeskrift findes gentagne klager. Vor samling af runeindskrifter, tildels ældre end Islands bebyggelse, må da ansés for et tilstrækkeligt bevis på, at den gamle danske tunge engang blev talt i sin fuldstændige form i Danmark; dog således, at den i sin ældste skikkelse besad de allerældste former, ældre end nogle af dem, af hvilke de siden bleve afløste på Island (mannum, isteden for den siden udviklede omlydsform mönnum; gaurva isteden for det siden udviklede görva, gera).

Når sproget var i Danmark, så kan der være formodning for, at noget af det, som er nedlagt i det islandske sprog og opbevaret på Island og derfra kommet til os, også har været dèr; at f. ex. (hvilket jeg för har oplyst) de sange, hvoraf Saxo har òversat så mange på Latin, havde han i den danske tunge (*lingva patria*), i det samme sprog, som han tillægger de nordiske Væringer i Konstantinopel (*Danicæ vocis homines*); og ikke blot ett, men flere brudstykker af disse sange, som vi endnu tydelig kunne genkende i hans latinske oversættelse, have bestået netop af de samme ord som de levninger, Islænderne i deres skrifter have opbevaret (Bjarkemålet, Vexelsangen imellem Njord og Skade). Hvis vi da ikke kunne tilegne os nogen lod eller del i de islandske Eddaer eller i nogen islandsk fornsaga, eller hvad derfra kan være udgået, så kunne vi måské dog sige: at vi have besiddet sange og

128-129
fortællinger i den danske tunge, bevarede fra en tid, der er ældre end islandsk literatur, indtil Saxos dage.

Dersom den danske tunge engang i en fjærn fortid var Danmarks sprog, så må den have efterladt sig levninger, spor af sig, både i de ældste og ældre sprogmindesmærker og i det endnu den dag i dag herskende tungemål; eller omvendt, dersom der i det nuværende danske sprog og i alle sprogmindesmærker, når vi forfølge dem tilbage i tiden, findes tydelige og hyppige spor af denne danske tunge: former og ord, der hverken lade sig forklare af Tysk eller Latin eller på nogen anden vis, men kun af den danske tunge, fordi de gengive netop dens ejendommeligheder, så må den engang have været det herskende sprog i Danmark. Denne slutning er lige så simpel, som den i historisk henseende er viss. Vore love fra middelalderen have været til i denne tunge, der først efterhånden i tidens løb er bleven sløvet i sine endelser. De sællandske lagmænd, som Knud den store kaldte over til England, for at give Vederlagsretten for danske krigere, vare ikke oplærte af Islændere; de gave loven i landets sprog, og de langt senere slettere afskrifter, vi have af den, vise ved deres levninger af gamle endelser, at disse engang må have været fuldstændigere. I de øvrige love, landskabslovene, finder man ligeledes, medens sproget i det hele har fået en nyere skikkelse, flere, oftere forekommende, lovtalemåder, men også almindelige udtryk, med de oprindelige fuldstændige endelser, netop således som de skulle være (*mædh loghum*, *tviggiæ mannæ vitni*, *af hans börnum*, *hverium suni*); og vi slutte med rette: siden disse ældgamle grammatiske endelser findes i disse tilfælde, så må de engang have været i alle de andre. Thi oprindelig

har intet sprog i verden både grammatiske endelser og tillige ikke grammatiske endelser; og når dette fænomen indtræder, kan det kun forklares deraf, at endelserne efterhånden ere faldne bort; ingen kunde det falde ind at tilföje endelser, om hvis betydning hverken han selv eller nogen anden i landet havde mindste forestilling. Tage vi f. ex. udtrykket dødsens (at være dødsens), som vi endnu have, så kan det ikke være nogen i den nyeste tid tilföjet form, som for alle, der ikke kan Islandsk, er uforståeligt, men det må være en levning af en ældgammel ejeform (isteden for den nu brugelige: dødens). Og tage vi lovenes ord for os, så finde vi på hvert blad, på hver side, næsten i hver linie, ord (styld, nam o. desl.), som ingen nu kan forstå, med mindre han kan Islandsk, kan Gammelislandsk, det vil sige: det er ord, som tilhøre den gamle danske tunge, den og ingen anden. Men det vilde da være den störste urimelighed, hvis det skulde være faldet de gamle lagmænd ind (som vore moderne jurister) at spække loven med ord, som ikke tilhørte det land og folk, for hvilke loven blev given.

Dette, så vel levninger af den gamle sproglære, som af gamle, nu tabte ord, gælder ligeledes om de følgende gamle danske skrifter, af hvilket indhold de end monne være, hvad enten det er lægebøger eller bibeloversættelser eller rimkröniker o. s. v., et fortsat bevis på, hvor dybt de må have været grundede i folkesproget, siden de så hårdnakket have holdt sig.

En anden række kendsgerninger er lige så klar og afgörende: navne, personers og steders. Det skulde dog være besynderligt, om man hele Danmark over opkaldte alle, drenge og piger, rige folks börn og fattiges, efter Is-

130-131
lændere og Islænderinder; og alle gamle danske persons-navne genfindes jo dog i Islandsken: Harald, Svend, Erik, Ragnhild, Thyra, Thora. Det sprog, som disse navne hørte til, må vel altså have hørt det land til, hvor disse navne brugtes. (De bleve først senere fortrængte af fremmede, bibelske, da kristendommen havde fået overmagt, tyske, da Tyskland havde fået overhånd.) Det skulde også være besynderligt, om de danske kongers og deres slægts tilnavne skulde være dem givne af folket og bevarede af det i et sprog, som folket selv ikke forstod: Knud Danaast, Thyra Danabod, Svend Tjuguskæg, Harald Hein, Erik Emun (*emunæ*, *eimuni*), Henrik Skatelær (Skatelår, *skötulær*, af *skata*). Men åbenbar kan endnu mindre alle gamle steders navne i et land oplyses og forklares af et sprog, der aldrig har stået i nogen tænkelig forbindelse med dette land; og dog må ikke blot alle gamle norske og svenske stedsnavne, men også alle gamle danske, stæders og landsbyers og herregårdes og kirkers og gaders og stræders, hele Danmark over, Slesvig deri indfattet, indtil Slien, forklares ved hjælp af den danske tunges eneste nu tilværende form, den islandske; og uagtet alle igennem århundreder foregåede forandringer, ombytning af bogstaver, sammentrækninger o. s. v., kunne de forklares deraf: Købmagergade er en frygtelig fordrejelse af Kætmangergade (fleischerstrasse), af *köt* og *mangari;* Næstved kommer af *nes* og *pveit*; Andvordskov af *öndverðr* og *skógr*; Århus af ejeformen *ár* og *ós*; Sjøring er fordrejet for Sjørind, af Sjorændæ, det er: *at sjóvar enda* (Knytlinga kap. 46); en stor mængde landsbyers navne ere sammensatte af mænds egennavne, der alle ere gamle: Vemmeløv, forhen Vemundælef, det er

Vemundarleif; Asmindrup eller Asminderup, Asmundæthorp, det er *Ásmundarþorp*; og eftersom *haugar* (höje) som endelse hyppig bliver til høve, øve, ja med ejeformens s foran til — sige, — se, så have vi i Ölsige, Ölse gl. d. Ölishøve, det er: *at Ölvishaugum*, ved Ölvers höje. Når således alle landsbyer give sig til at råbe: jo, hører kun på os, vi må jo vide det, da vi bleve til, brugte det danske folk sin danske tunge, hvo kan da modstå? (Der findes rigtig nok i Fyn nogle huse: Lipzik og Brunsvik, o. fl., der se ganske tyske ud, men jeg håber ikke, at nogen vil bruge dem imod mig og med nogle geografier antage dem for tyske kolonier.) Og når de enkelte steder have danske navne, så tvivler vel heller ingen om, at alle landsinddelinger, grændser og desl. vare danske: syssel, herred, bol, ornumme o. s. v. ja, navnene på planterne i vore skove (skovmærke, *skóga merki*) ere også danske; og vore ugedagsnavne (Odins dag o. s. v., selv mødedag, *miðvikudagr*) og — ja, vi må lige så godt standse, thi det får ellers aldrig ende. Alt hvad folkeligt vi have i vort sprog har haft sin oprindelse fra den danske tunge.

Men på selve det nuværende danske sprog, i hvor meget det end kan være forandret, afveget, omskiftet, forværret eller forbedret, må jo også oprindelsen være kendelig den dag i dag. Ikke som om Islandsk nogensinde blev talt i Danmark, den gamle danske tunge må jo have været ældre; det sprog der gik over til Island, var det norske, og det udviklede sig dèr til Islandsk; men der må igennem alle disse have gået et grundlag, fælles for alle, forskelligt fra andre, et grundlag der kan tjene til at oplyse Norsk og Svensk, og, hvis Dansk hører hertil, ligeledes dette. Dette bekræftes igennem alle sproglærens dele.

132-133

Lydlæren lader sig ikke fremstille og forklare, uden ved at gå ud fra de tre gundlyde og deres forbindelser. Udviklingen af den sidst dannede selvlyd *ø* lader sig ikke forstå uden dens forudsætninger: overgangen fra ai til e, overgangen fra ui til y; den dobbelte omlyd fra au til ey, det er *ø*. Og således resten.

Könnet er i alle sprog meget foranderligt. Det første naturlige instinkt er efterhånden tabt, og forstanden springer over fra det ene til det andet, thi i grunden har den ikke længer forstand derpå. Hvorledes kunde ellers i Dansken hankön og hunkön falde sammen i et fælleskön? I Svensk og Dansk ere mange afvigelser: sanden, sandet; en sköld, et skjold; en lefnad, et levned; ett ljud, en lyd; ett ting, en ting; ett bi, en bi. Ser man efter i gammeldansk, så falder det svenske kön, afvigende fra vort, sammen med dette. Vil det ikke sige, at de begge ere udgåede fra en oprindelig fælles ældre kilde? (isl. *sandr, skjöldr, lifnaðr, hljóð, þing, býr.)* Stundum er adskillelsen allerede foregået i sprogets egen middelalder, især ved intetkönsords flertals overgang til hunkön, som en lov, af *lag*, n., fl. *lög*, der har samme form som et entals hunkön; en gæld af *gjald*, n., fl. *gjöld;* ligeså ting, der har antaget de to kön efter den dobbelte betydning (et thing, en ting). Her viser sig tydelig forståeligheden som öjemed; og sproget har beriget sig: *lopt*, n., har opløst sig i luften og loftet; *efni*, n., har opløst sig i: en ævne og et æmne; *bú*, n., har opløst sig i: en bo og et bo. Anledningen til könsforandringen kan man mangen gang fristes til at søge i det tyske sprogs betydelige indflydelse på vort (en lyd, der laut; en bi, die biene), og ligefrem have vi derfra ord som forstanden, der verstand, sv. förståndet; fornuften,

die vernunft, sv. förnuftet; afskeden, der abschied, sv. afskedet; en fejl, der fehler, og dog fl. flere fejl, sv. ett fel, fl. fel; men denne indflydelse er fra en sildigere tid, og i almindelighed have vi, hvor fristende end det fremmede kunde være, beholdt det gamle nordiske kön, som: en båd, *bátr*, das both; en dal, *dalr*, das thal; en arv, *arfr*, das erbe; ja endog et sind, der sinn, uagtet vi sige denne sinde (isl. *sinn*, n., gang); et stræde, *stræti*, die strasse. Men sligt kunde dog næppe finde sted, hvis vort sprog ikke hørte til den nordiske side.

Fremfor alt må böjningen, den, hvor meget der end udslettes, genkendelige böjning, bære præg af sprogets oprindelse. Hvorledes have nu vore sproglærere båret sig ad med navneordenes böjning? Have de kunnet knytte den til den latinske? eller have de banet lærlingen vej til den igennem den höjtyske? De have været meget ilde farne; og når de vilde forklare flertallet, måtte de hjælpe sig igennem med en ganske mekanisk-praktisk iagttagelse, der lærte dem, at i nogle ord var flertallet ligt entallet, andre föjede -e til, atter andre -r eller -er. Nogen theori kunde ikke findes deri, og theorien viser dog hen til den fælles nordiske. Det Svenske vilde have ført dem nærmere til den, men heller ikke her var nogen sammenhæng erkendt. Og dog lader det sig endnu ret vel skönne, at den oprindelige theori falder sammen med kildens: ordenes inddeling i lukte og åbne, og deres ordning i begge klasser efter de tre kön. I de lukte danne hankönsord flertal på -e (sv. -ar, t. -e: fisch -e), hunkönsord på -er (sv. -er, t. -e med omlyd: bank, bänke); intetkönsord danne flertallet ligt entallet (som i Svensk, t. -er med omlyd: buch, bücher), f. ex. en dag, dage, en sag, sager,

133-134
et flag, flag; en dal, dale, en kval, kvaler, et tal, tal; en fjord, fjorde, en jord, jorder, et ord, ord; en stud, stude, en hud, huder, et bud, bud; en vind, vinde, en kind, kinder, et sind, sind; en sang, sange, en tang, tænger (med omlyd), et hang, hang; en snog, snoge, en bog, bøger, et tog, tog. Hvorfor just disse endelser? hvorledes de ere udgåede fra de ældste, hvorledes de have været i sprogets middelalder, hvorledes nu mange andre indvirkninger ere indtrådte (en præst, præster; et pant, panter), det er undersøgelser, som tilhøre den rene granskning. At endelser have været tabte og ere genvundne, er en af de mærkeligste iagttagelser (ven, gl. d. vene, nu venner). Omlyden og dens anvendelse udgör et særeget afsnit. I Svensk, der har bevaret vokalerne, ere de åbnes flertal adskilte: hankön droppe, droppar, hunkön stjerna, stjernor, intetkön hjerta, hjertan, öga, ögon, äpple, äpplen; hos os ere alle tre faldne sammen i endelsen -r: dråber, stjærner, æbler; og vi have kun som levninger af -nböjningen: öjen, øren (isl. *augu-n*, t. alle på -n: funke-n, welle-n, ohr-en). Vore sproglærer slå i almindelighed endelserne -r og -er sammen; man vil nu snart finde, at de have forskellig oprindelse. En udførligere betragtning af den svenske böjningsmåde og vor vilde ydermere oplyse begge sprogenes fælles oprindelse, og vi genkende den i adskillige levninger. Vi bruge sædvanlig kun en ejeform på -s og have lagt den til alle kön, men vi have haft den anden ældre form på -ar, thi vi have den endnu som -er eller -e: løverdag (*laugardagr*), nattergal, nattetid (gl. d. om nattertide), fruerpige, giftermål, o. lign. Ligesom vi have bevaret en uendelig mængde ejeformer på -s, styrede af til (til lands, til bords, til dels, til livs, til gavns), have vi også

sådanne på -e: at komme til syne (til sjónar, gl. d. til syunæ) vise til rette, gå til hånde, være til stede, græmme sig til døde. Ligeledes er den gamle ejeform i flertallet bevaret (uden tillæg af -s) i sammensætninger: gl. d. Grækeland (siden tyskformet Grækenland), herredag, himmerige (*himnaríki*); endog med n i: allevegne (*allra vegna*, af vegr, vej); samt styret af til: tage til takke (af þökk, fl. þakkir), komme til orde. Også hensynsformen have vi haft, i ental på -e, i fl. på -um; hyppig forekomme de i gl. Dansk, og endnu i adskillige forbindelser: med alle (*með öllu*), med rette, ad åre, i tide, have i sinde, være på færde, i live, for orde, i gære, (egentlig i gærde), komme af syne, have i hænde (tillige med omlyd). Hensynsformer i flertal ere: stundum (af stund, stunder), fordum, igennem (*ígegnum*), imellem.

Det ubestemte kendeord fremkom af talordet én, det bestemte ved tilföjningen af stedordet hin, og adskillige egenheder ved deres brug lade sig kun oplyse ved hjælp af det gamle sprog. I ordet verd-en (isl. *veröld*, sv. verld, udtalt verd, t. welt) tilföjede vi kendeordet (isl. *veröldin*), og glemte det så ganske, at vi siden böjede: verdenen, verdener. Den dobbelte böjning i lukte navneord har efterladt os de uden det gamle sprog uforståelige ejeformslevninger på -sens: landsens (isl. *lands-ins*, landets) ulykke, livsens ord, dødsens, verdsens, nådsens, havsens (åbent hjærtens) o. s. v., hvori Molbech formedelst ukyndighed om den gamle böjning søgte en könsforandring (som om man nogensinde havde sagt en land for et land).

I tillægsordenes, stedordenes, talordenes og biordenes böjning vil der ligeledes findes mange levninger af det gamle. Uden det vil man ikke forstå udtryk som: unger-

135-136
svend; fjærmer og fjærmest; fager, fejrest; almuens udtale hinner; formerne både og begge; forkortningen thi (sv. ty); talordsdannelsen efter tiere og snese; eller kunne overtyde sig om, at instinktet har ret, når det adskiller tillægsordets höjere grad: længere fra biordets: længer, o. desl. Men vi dvæle endnu kun ved gerningsordet som det, hvorfra det øvrige udgår.

Det har til alle tider været vanskeligt for sproglærerne at blive herre over de såkaldte uregelmæssige verber, hvilke de derfor ofte have kastet i hob, og ordnet alfabetisk. Men det stærkeste bevis for, af hvilket oldsprog et nyere sprog har haft sin oprindelse, må det just være, når man ved at gå ud fra oldsproget kan oplyse gerningsordenes böjningsfærd, der atter dybest griber ind i orddannelsen. For de nordiske sprog er dette görligt. Gerningsordene ere stærke eller svage; de stærke böjes ved indre böjning, de svage ved ydre tillæg eller afledning Den stærke böjning deler sig i to arter: 1) böjning ved grundlydskifte eller afvexling af de rene grundlyde (finde, fandt, funden); 2) böjning ved aflyd, det er datidens dannelse ved forbindelse af grundlydene, der efter forbindelsens natur danner flere klasser (fare, fór, faret; gå, gik, gået; gribe, greb, grebet; byde, bød, budet). Den svage böjning föjer til stammen, den nögne eller udvidede rod, et tillæg (-de, -te), og forbinder stammen og tillægget ved en bindevokal; når bindevokalen er bortfalden, får datiden to stavelser (søge, søgte, søgt, hvor bindevokalen *i* er bortfalden); når bindevokalen (det stærkere *a*) er bevaret, får datiden tre stavelser (elske, af *ala*, al-i-ska, elskede, *elsk-a-ði*, elsket). Der gives endnu et tilfælde; når navneformen har fået omlyd, men denne omlyd i datiden og biformen falder bort, og grundlyden vender tilbage

(dølge, dulgte, dulgt; grundlyden er *u*, stamordet dul, med omlyd formedelst i: dylja, uden omlyd: duldi; egentlig skulde det altså hedde: dylje, dulde, dult; ligeså sælge, solgde, det er sålgde, solgt, hvor grundlyden *a* i stammen sal, salg, er gået over til *å*). Ved nu at gå tilbage til den gamle böjning og tage tilbörligt hensyn til de senere selvlydsforandringer, kan man oplyse de nuværende formers sammenhæng med de ældre. Det samme gælder da også om de svage gerningsords afledning af de stærke, nemlig af de stærkes datid (springe, sprang, at sprænge; ligge, lå, for lag, at lægge). Omlyden er fremkaldt ved et oprindeligt *i* i endelsen, og vedbliver i det afledte ord hele ordet igennem, eller grundlyden vender tilbage i datiden og biformen. En anden overensstemmelse med det gamle sprog, der fra sprogets middelalder bestandig aftager, og nu kun er kendelig i enkelte levninger, der just som forældede vække en vis höjtidelighed, ligger i andre böjningsformer, især datidens flertal (gik, fl. ginge; fandt, egenlig fand, fl. funde). Svensk har bevaret dem troere.

Fra gerningsordenes böjning komme vi ved en naturlig overgang til orddannelsen. Således som modersmålet nu er, viser det os i denne henseende hen til to kilder: det gamle nordiske og det tyske, men vi ere os historisk bevidste, at den første er den ældste; og jo mere vi ty til den, desto mere vinde vi det, som vi overalt søge: forstand på ordet, indsigt i ordets betydning. Imellem at veje og en vogn kunne vi ingen sammenhæng finde, men den kommer frem, når vi ved siden deraf stille det gamle: at *vega*, *vá* (vag) og *vagn*; ligeså træder forbindelsen imellem at søge og sogn tydeligere frem ved hjælp af det gamle at *sækja* og *sókn*. En hel række af tillægsord bliver

137-138]
os klarere, når vi stille de tilsvarende gamle for os, der dannes af stærke gerningsords datider, med dobbelt betydning, både aktiv og passiv. Af at *fara*, *fór*, *fóru*, betingende *fœri*, dannes tillægsordet *fœrr*, den som kan fare, eller den som kan fares (befares); derfor hedder det i vore ældre love, at manden er før (krigsfør), når han kan fare, og vejen er ligeledes før, når den er fremkommelig, kan befares. Af *nema*, *nam*, *námu*, betingende *næmi*, dannes tillægsordet *næmr*, som kan tage (rumme, lære), og som kan tages; det oplyser altså forbindelsen imellem vort at næmme, næm, lærenæm og næmt at lære. Ligeså: af *at gefa*, *gaf*, *gáfu gæfi*, tillægsordet *gæfr*, som kan give eller gives, vort gæv (gæv og gængs). Vi sige at bebrejde en noget, med den mening, at forekaste en noget, foreholde en noget (t. vorwerfen, vorwurf), gl. d. at brejde, uden tysk forstavelse; isl. *at bregða*, af *bragð*, hurtig bevægelse (at *bregða sverði*, at svinge sværdet, o. s. v.), oplyser os om, hvorledes betydningen er kommen ind i ordet. Vi tale om timelig velfærd i betydning af verdslig velfærd, men hvorledes komme vi til at sige det, da vi have indskrænket betydningen af en time til en stund; det bliver os klart, når vi få at vide, at ordet *tími*, en time, oprindelig betyder tid, og det timelige betegner altså das zeitliche, hvad der hører til tiden, modsat evigheden. Vi tale om denne verdens elendighed, elende, men udtrykket vinder først sit rette indtryk på os, når vi erindre, at elendig er landflygtig, *örlendis*, og dette vort livs elende er vor landflygtigheds-tilstand, vor forvísningsstand fra vort rette hjem. Vi finde undertiden dobbelte, aldeles enstydige, former, vi sige syden og sönden: det bliver os mere fatteligt, når vi få at vide, at dette er grundet i det gamle

sprog, hvor ombytning af ð og nn er ganske almindelig: *suðr* og *sunnr* (*sviðr* og *svinnr*, *fiðr* og *finnr*, *viðr* og *vinnr*). Vi bemærke ofte, at vi have afledninger, men mangle stammen dertil; hvis ordene ere nordiske, så finde vi gerne stammen i gammel Dansk, som bevis på ordets rette hjem: at hente (*heimta*, af *heimr*, hjem), at vænte *vænta*, af *ván* vån, håb), at skryde (af *skrúð*, skrud), lyde (*lýti*, af *ljótr*, stygg); vi have også taget mange afledninger af det tyske uden stamme, men da savne vi gerne stammen aldeles: vi sige fortörne af t. zorn, men vi have intet tilsvarende torn, som det jo efter overgangslovene skulde hedde; vi sige erobre, men have intet ob; bedrøve, men have intet trüb eller drøv. Dette og mere er en følge af den senere mekaniske måde, hvorpå afledte ord optages af et fremmed sprog, modsat den organiske udvikling, der går igennem samme tungemåls forskellige aldere. Overhovedet ville vi ved at gaa tilbage til det gamle sprog, og følge dets udvikling igennem vort eget, erhværve megen kundskab, mange oplysninger om ordene og deres sammenhæng, der på ingen anden måde er at vinde: ingen, af talordet *einn* og det nægtende *-gi* med tilföjet n; ikke (egentlig intet) af talordet *eitt*, et, og det nægtende *-gi;* enten, sv. antingen, af *annat tveggja*, et af to (gg for ng); i vejrlig er slutningen afledsendelsen *leikr*, sv. väderlek; alskens er en sammensætning af al og kön (*allskyns*); endeligt, *endalok* eller *endalykt* er en sammensætning, af ende og lok eller lykt, slutning; handsel er en sammensætning, af hånd og sal (*handsöl*); lørdag, løverdag, af *laug*, ejef. *laugar*, bad, og dag; legem af *lík*, legeme, og *hamr*, *hami*, ham; elskov, *elskugi*, af *elska* og *hugr*, *hugi*, hu; vindue af *vindauga;* helvede, *helvíti*, af *Hel* og *víti*,

138-139
straf; stakkel af *stafkarl;* ransage er egentlig at holde husundersøgelse, af *rann*, hus; nabo og genbo ere ren nordiske ord, men kun forståelige af det nordiske sprog (*nábúi*), o. m. fl. Vi have taget adskillige ord af det tyske, som ufortröden, unverdrossen, uden at tænke på, at vi kunde have taget dem af en nordisk rod (*traudr*). At Svensk også i mange tilfælde tjener til at oplyse vore ord, bekræfter slægtskabet; styffader, af *stjúpr*, bekræfter, at stiffader (ikke stedfader) er den rette danske skrivemåde; om vi skulle skrive vandgren eller vangren (af forstavelsen van-, mis-) afgöres vel af sv. vatten- eller vattugren. Af Tysken have vi, som bekendt, optaget en stor del sammensætninger; hvor lidet de høre os til, skönnes iblandt andet deraf, at vi ikke bruge de ord, der danne sammensætningen, i deres rette betydning udenfor denne: ukrudt, af unkraut, men krudt alene i en ganske anden betydning: bomolie, netteldug, men ikke bom i betydning af træ, og ikke nessel eller nettel, men nælde; ja, selve formen frastøder os i almindelighed, når vi have fået sans for det nordiske: temmelig, af ziemlich (nordisk vilde det være sömmelig), rigtig, af recht (nordisk vilde det hedde *rèttr*, med assimilation), fordægtig, nederdrægtig, vidtløftig, o. s. v. Hvis derimod vor hu engang vender sig til Norden, ville vore digtere derfra kunne hente mangt et betegnende udtryk, som Oehlenschlägers ulivssår; dobbelte udtryk, tildels med dobbelte formninger, ville give deres tale afvexling og liv, som bredskuldret og hærdebred.

Dette er kun nogle efterdömme (exempler), hvorefter man kan dömme. De kunne let fordobles; men de kunne være nok til at oplyse det, vi havde foresat os: at

det danske sprog fra arilds tid indtil den dag i dag hører til samme sprogafdeling som det svenske, norske og islandske, nemlig den nordiske.

Når vi nu antage, at Danmark fra arilds tid var et nordisk land, at den danske tunge havde sit sæde hos det folk, hvis navn den bar, hvilket jo lader rimeligt nok, så have vi at betragte denne tunges skæbne, hvorlunde det gik til, at den blev delt, og hvilket af de tre riger der opfyldte den simple historiske fordring, at göre sig til herre over Norden ved at stifte en varig forening, eller rettere en fuldkommen enhed, imellem folkene og sprogene? Opgaven er historisk, og kan kun løses ved betragtning af folkenes historiske færd.

Var det givet Norge? Det har en minderig oldtid og middelalder. Flere kraftige stammer, af hvilke den sydligste (i Vigen) nærmest står i forbindelse med Danmark, den nordligste (i Helgeland) udgår fra et jætteagtigt urfolk, blive ved erobringens overvælde forenede til ett rige; og foreningen især fremkalder en udvandring imod vesten, dels til øerne ved Skotland, dels til Færøerne og Island, og derfra atter til Grönland og Vinland, så at sproget udenfor Norge selv vinder et stort område, endog i den ny verden. Fra Norge udgår også en stor udvandring mod syden, som ender med Normandiets erobring, hvorfra atter en koloni går til Neapel. Den næste storbegivenhed i Norge selv er kristendommens voldsomme indførelse, der først går for sig efter en heftig kamp med hedenskabet. Nordmændenes higen efter fjærne bedrifter viser sig lysende igennem Harald Hårdråde, der imod Østen ad landvejen

drager til det græske kejsersæde i Miklegård, og Sigurd Jorsalafarer, der imod vesten ad søvejen gæster Miklegård og det forjættede land. Men med kristendommen indkommer jærnbyrd, der fremkalder hin lange periode af borgerkrige, i hvilken kong Sverre viser sig som et ejendommeligt fænomen. Håkon Håkonsen fuldender freden, og træder i forbindelse med Spanien. Literaturen er historieskrivning på Latin, en ældgammel og nyere norsk lovgivning, Kongespejlet, tilegnelse af og forbindelse med den islandske literatur, og kendelig indflydelse fra Frankerig og Tyskland. En overgangsperiode, hvori forbindelse med Sverige er noget fremtrædende, ender med Norges politiske forening med Danmark. Det danske skriftsprog vandrer ind med danske embedsmænd. Den tyske Hanse har allerede bemægtiget sig handelen. Indlemmelsen i Danmark udsletter det gamle Norge, og det er åbenbart, at dette rige, der udenfor sig selv har grebet vidt om sig, har opgivet sit kald, hvis det nogensinde har haft det, at göre sig til herre over det forenede Norden.

Dette kald, denne bestemmelse, havde derimod Danmark, jeg siger det gamle, thi der gives to, i deres natur og væsen aldeles forskellige, et gammelt og et nyt; og jeg må så meget mere bemærke det, som det har været mit livs grundulykke, at jeg forblandede dem. Det gamle var erobrende. Gamle fortællinger og sagn, udsmykkede med romantiske tillæg, om konger og helte, Froder, Rolv Krage, Harald Hildetand, Regner Lodbrog, vidne om herredömme over Sverige og Norge, om heltegerninger imod østen og vesten, lutter forbilleder for den historiske tid. Svend Tveskæg og Knud den store fuldende Englands erobring. Det danske sprog får sit hjem i en

stor strækning af Englands rige. Dette herredömme er et uforglemmeligt minde; Valdemar Atterdag tænkte endnu, i forbindelse med Frankrig, på en landgang i England. I nogen tid behersker Danmark Norge, og omvendt Norge Danmark; Norges konge og helte bekæmpe Venderne ved Danmarks sydlige grændse. De islandske skalde, der vandre fra hird til hird, besøge og besynge Knytlingerne. Men kirkens herredömme indvandrer fra syden; og dens sprog, Latinen, stiller sig ved siden af folkesproget. Lovene gives for folket i landets sprog; historien skrives på Latin for gejstligheden. Kejserens herredömme vil göre sig gældende, men tilbagevises; thi erobringen af Rygen leder erobringslysten imod Tyskland, og den ender med, at Danmark underlægger sig en hel række af tyske lande langs med Østersøen. Da rejser et lidet landskab sig, Holsten, og der begynder en kamp på liv og død. Det er en vending i Danmarks historie. Næppe har det overvundet sin svære dødskamp, og er atter kommet til live, förend det opgiver sine erobringer mod vest og mod øst og mod syd, for at overtage sin bestemmelse: de nordiske rigers forening, unionen.

Ideen er klar, den har længe været forberedt og forarbejdet; i klosterforbindelsen er den allerede tildels fuldbragt, og sprogene forbinde sig ligesom af sig selv i et nyt tungemål (Brigittinersproget). Den har store fjender: indbyrdes splid, udvortes Holsten, Hansen. Men en stor kvinde har fuldbyrdet den, der behøves kun nogle store mænd, for at bevare og fuldkomme den. De svigte; og det bedste middel til at ødelægge en idé, at hylde dens fjende, bliver grebet som det nærmest liggende, det naturlige, det medfødte for herskere, der udgå fra Tyskland, i hvis öjne Danmark ikke er andet end et stort tysk

landskab. Fra Kristian den første af træder denne idé, unionens skarpeste modsætning, tydelig frem, og træder den af og til tilbage, så sker det kun, for på ny at komme frem med fornyet styrke. Denne idé er at vinde Holsten, og den udvikler sig til at opgive alt, for at göre Danmark afhængigt af Holsten. Den begynder med Holstens og Slesvigs uadskillelige og evige forbindelse; den går ud på ved Slesvigs fortyskning at erhværve Holsten, den opofrer utallige goder og underkaster sig utrolige ydmygelser, for at få hele Holsten i sin magt, og da den har erhværvet det, opgiver Danmark sig selv for at adlyde det. Danmark er et tomt navn; det böjer sig under Holstens villie; det styres af holstenske ministre; det træder i forbindelse med Europa igennem et slesvig-holstensk diplomati. Jeg vil kun minde om Danmarks egen fortyskning, et tysk hof, tysk adel, tysk sprog. Holsten og Sverige forbinde sig, for at ydmyge os. Vor hæder, vore sejre, der altid ende med tab af landskaber, blive vor skam. Det er blevet en bitter fornemmelse, at vi ikke længer tör lade vor nationalsang, sejervindingerne over de Svenske, lyde, fordi vi selv indse vore fædres misgreb. For at vinde Sverige gjorde de intet, for at vinde Holsten, alt. Alle, der have beskæftiget sig med det danske sprogs historie, have erkendt dette. »Man kunde tænke, siger Molbech, at siden Kristian den førstes valg til hertug i Slesvig, siden 1460, næsten 400 år, måtte forbindelsen med Danmark fordanske hertugdömmerne. Det modsatte var tilfældet. Selv den danske del af Slesvig blev fortysket, og begge hertugdömmers sammensmæltning og indre assimilation blev endnu större. Det var en følge af tysk dannelses og tysk folkemagts overvægt i selve Danmark.« Her har

man da også den sande grund til, at Norge, for hvilket man vilde göre og undertiden virkelig gjorde meget, ikke kunde trives på sin vis. At give Norge et universitet, der var så fornødent for folkets udvikling, og ved at gå tilbage til gamle minder kunde bidrage til at føre vort eget tilbage i nordisk retning, var, alle forestillinger, alle forbönner uagtet, umuligt; men Københavns universitet var, navnlig i theologien og filosofien, fra reformationen af en aflægger af de tyske; og under universitetet i Kiel henlagdes Slesvig, og fra det, forsikre alle, udsprang hovedkilden til uenigheden imellem Danmark og Holsten. Favn i favn med denne sin kæledægge, kunde det aldrig tilfredsstille hans fordringer. For at föje sig efter Holsten, gav regeringen to sprog, Tysk og Dansk, ligeberettigelse i hertugdömmet Slesvig. Som om vi vilde udtrykke vor foragt for den eneste kvinde i vor kongerække, unionens stifterinde, blev vor ny thronfølgelov den holstenske; og der manglede kun, at det tyske sprog skulde blive ligeberettiget med vort eget på en rigsforsamling i Danmarks hovedstad. Det er i kort begreb summen af den danske nytids historie (det er historien selv, vi citere): Danmarks erhværvelse af Holsten, Danmarks riges afhængighed af Holsten. Det kan da åbenbar ikke være gamle Danmark. Ikke det Danmark, som erobrede England, ikke det, som skal tages med magt og vindes med stålhandsker, ikke det Danmark, hvis bestemmelse var at beherske Norden.

Lige den modsatte vej tog Sveriges historie. Det gamle Sverige ligger i skygge; det ny Sverige bliver en europæisk magt. Det gamle Sverige blev til af to stammer: Svear og Gøter. Sveafolket eller *Svíþjóð*, udledet af *svíðr* eller *svinnr*, snillefolket har en tidlig historie, Ynglinge-

slægtens, som derfra udbreder sig til Norge, mód nord og mod syd. Det omfatter Uppland og Mannalandene. Gautlandene, så kaldede efter en Gautr (Odin), har ingen historie, ingen forsvarlig sammenhængende kongerække. Sveriges ældste historie bevæger sig om landets oprydning, foreningen af begge stammer, kristendommens indførelse, rivninger på grændserne med Norge og Danmark, og toge, udvidelser, mod østen, især til Grikland, og Finlands undertvingelse. Ved siden af hyppige stridigheder i kongerækken, udvikler sig en række af landskabslove, hvis sprog er det gamle Nordens med adskillige provinsielle egenheder. En mægtig gejstlighed befordrer brugen af det latinske sprog og lærd kultur igennem Parisklerkene. Den tyske Hanse bemægtiger sig handelen, og tyske nedsættelser finde Sted, især i Visby og Stokholm. En tysk fyrstes indkaldelse letter dronning Margrete unionen, ved hvilken det danske sprog får indgang. Unionens voldsomme brudd bringer en ny svensk kongerække, Vasaslægten, til hvilken nu det hværv overgives, at forene de nordiske riger, hvilket dog ikke udgik af nogen gammel bevidsthed, men opstod efterhånden imellem andre udvidelses og erobringsideer, og blev derfor indskrænket til de nærmeste naturlige grændser, først til erobringen af Skåne, Halland og Bleking, sidst til forbindelsen med Norge. Stillingen er derfor ganske anderledes end för. De svenske kongers fulde attrå, erobringen af Danmark og Norge, blev ikke nået. En frivillig forening var tænkelig, og blev et par gange forsøgt; men fra den havde Danmark udelukket sig selv, da det ikke vilde vide af svensk frihed, og ikke vilde opgive Holsten, der henhørte til en anden, unordisk, statsmagt. En af de interessanteste historiske opgaver vilde

det uden tvivl være, at give en sammenlignende karakteristik af det oldenborgske hus i Danmark og Vasaslægten i Sverige; men vi, der nærmest have de nordiske sprogforhold for öje, udhæve kun nogle træk af Sveriges nyere historie. Der var hos de svenske konger og dronninger ikke mindre kærlighed til fremmede, end hos de danske; fremmede statsmænd bleve ikke mindre indkaldte og trukne frem, og Europas lærde fandt endog her til visse tider et tryggere hjem. Men et fremtrædende træk hos de svenske konger er deres omhu for det svenske sprog, deres iver for og kærlighed til modersmålet. Det var en arv fra Gustav den første. Så meget han i sine egne breve end nærmede sig den danske tale: næppe var adskillelsen fra Danmark bleven vitterlig, förend han, som et middel til dens fuldbyrdelse, greb til udryddelsen af de danske sprogformer, der havde indsneget sig. »Yttermere, skrev han til fogden Lars Bröms, yttermere må du säga din skrifvare, att han blifver vid sitt modersmål Svenska och skrifver os icke jeg för jag til;« ja, man har endog antaget, at kong Gustaf selv, for at skille Svensk fra Dansk, indførte å isteden for det i den svenske middelalder herskende aa (skönt det er bekendt nok, at å var en, men sjældnere, dansk brug, der fra os kom til Sverige). Vistnok måtte kong Gustav og hans mænd især ivre for sproget, thi det var jo en ytring af deres foragt, at forskyde den danske tyrans tungemål; men under de følgende konger var iveren ikke mindre for det svenske modersmål. Den lærde og miltsyge Erik den fjortende digtede deri; de svenske paskviller over den danske konge Frederik den anden bleve derimod forfattede på Plattysk, thi det sprog kunde han forstå. I den under kong Johan udgivne

kirkeordning pålægges det præsterne at vænne sig til at tale Svensk, og anordningen indlader sig endog på grunde: »at prædikanterne vänja sig tala rätta Svensko, thy ther man fremmande ord bruka vil, förbistrar man the enfaldige; ther til och warder vårt svenska mål förkrenkt och förvandlat genom sådana sett; thet icke heller hafver nytto med sig, helst när thet sker i otrengte måle, thå vi sjelfve ju hafve så god ord som the fremmande vara kunna.« I formaningen til sin sön Sigismund pålægger den samme konge ham at beflitte sig på: »at icke några fremmande ord in j vårt svenske tungemål förda varda, utan at vårt modersmål måtte rent och oförkrenkt vid macht hålles.« Og Gustaf Adolf, den samme mand, der i marken var protestantismens forkæmpe, glemte ikke det svenske sprog i de svenske skoler. Midt under sine lysende bedrifter virkede han for literaturen ved at indkalde udmærkede lærde (Hugo Grotius), ved at opmuntre adelen til studeringer, ved at lönne en mand for det hværv alene, at forfatte oversættelser fra fremmede sprog til Svensk; blandt de svenske skolebøger vilde han også indføre en afdeling af Konunga och höfdinga styrilse. Med alt dette holdt det danske sprog sig længe i Sverige. Det var engang mode hos de fornemme, at have Danske i deres tjeneste. Gustaf den førstes lærer, mag. Iver, var en dansk mand; fornemme huse måtte have danske hushovmestere, adelens börn måtte have danske læremestere, for at få den rette danske udtale (Botins utkast); og almuelæsning var endnu til Stjernhjelms tid på Dansk. I sin Hercules nævner han adskillige sådanne med det tillæg: »som i gemén äro tryckte på Dansk«; og Nyerup bekræfter det ved den bemærkning, at næsten alle svenske morskabsbøger for almuen ere fra en senere tid. — De svenske konger ægtede,

lige så vel som de danske, tyske prinsesser, og Gustaf Adolfs dronning, en prinsesse af Brandenburg, der elskede ham selv så höjt, var så lidet svensk, at hun end ikke vilde tåle nogen svensk mand i sin tjeneste; men det er dog et grundtræk i den svenske historie, at det politisk sluttede sig til fjærnere lande end Tyskland. Med Polen var det i nogen tid forbundet; siden blev det genstand for generobring; og kappestriden med Rusland førte under Karl den tolvte det svenske navn til Europas yderste grændse. Vigtigst for literaturen er dog Sveriges forbindelse med Frankrig fra først til sidst, fra Gustaf den første (forbund med Frans den første), under Gustaf Adolf (forbindelse med Richelieu), indtil Gustaf den tredie (Marie Antoinettes yndling). Ikke blot det danske sprog blev opfyldt med franske ord, også det svenske. Wieselgrén anfører exempler, hvoraf nogle sætninger ville vise, at det skete i samme grad: »Jag urgerar, skriver Bengt Oxenstjerna (1682), begge dessa essentielle puncter, önskar kunna deri reüssera. Frankrike temoignerar en större ardeur än någon sinn tillförene, offererar alt det som plausibelt är, och tager sig Sveriges maintien an à souhait. Dette alt sker pour se vanger de l'Angleterre, och det med rätta, efter det genom sin blamable conduit causerar Nederlands undergång och christenhetens olägenhet och trouble.« Denne franskhed greb langt dybere ind i den svenske literatur end i den danske; den beherskede smagen, og indførte efterligning, der kvalte originaliteten. — Efter at have trukket sig tilbage fra fjærnere besiddelser og planer, udviklede endelig Sverige med bestandig större tydelighed det tredie grundtræk i dets historie: Danmarks og Norges erobring. Hvo fattede først idéen? Den måtte ligge meget nær.

»Sverige, sigor A. K. Fabricius, gik nyfødt og styrket ud af unionen med en kraftig almue og en herlig regentstamme; Danmark derimod svækket ved de store anstrængelser og trykket ved et stedse mægtigere aristokrati; Norge tabte ganske sin selvstændighed, blev underkuet, og provins af Danmark.« Vi vilde heller, hvis vi kunde, udrive de blade af historien, end pege på dem, hvorpå vi læse: Syvårskrigen, der endte med freden til Stettin, ved hvilken unionen formelig blev ophævet, så at herefter erobringens ret trådte i kraft. Dertil forberedte Sverige sig. Den svenske konge gjorde fordring på det norske Finmarken og antog titel af Lappernes konge; i Kalmarkrigen målte Gustaf Adolf og Kristian den fjerde sig med hinanden, i Trediveårskrigen fandt de et större kappemål; efter Gustaf Adolfs fald falder Thorstenson ind i Jylland, Kristian den fjerde mister sit ene öje, men vinder slaget ved Femern; desuagtet må Danmark i freden til Brömsebro afstå Jæmteland, Hærjedalen, Gotland og Øland, og på tredive år Halland. Sverige er den første magt i Norden. Desuagtet erklærer Danmark det krig; Karl 10, Gustaf styrter fra Polen ind over det, inden kort tid ligger Danmark kun indenfor Københavns volde, og ved freden taber det sine landskaber hinsides Øresund. Nu er Danmarks tilkommende omfang bestemt. Vi tvivle ikke om, vi vide det, den danske regering burde også vidst det, at nu vil Sverige ikke hvile, för det har vundet Norge. I historien ligger dette forsæt mere eller mindre skjult, overalt er det til stede. Ikke på den skönneste vis, og med et stort offer blev det fuldbyrdet, og de forenede riger lide af en dobbelt brøst: indvendig er spliden ikke hævet, udvendig er Sverige uden grændse eller grændseløs svag imod østen; men

begyndelsen er gjort, midlerne ere givne til magt og hæder, udsigten er åben til udvidelse imod syden og østen. En stor konge kan göre det. Tiden er moden. En stor magt eller en stormagt er fornøden imellem Rusland og England.

Disse historiske hentydninger, som hver især lettelig kan udvide, lede ligefrem til den tanke, at for os som et nordisk folk må kundskaben om det svenske sprog blive en fornøden kundskab, og at vi, hidtil nedsænkede i det tyske, hvis vi ville vel fare, må vende os til den modsatte side. Dertil ville vi også opfordres ved beskuelsen af den svenske folkefrihed. Lang tid tilbage har den svenske almue haft sæde og stemme i rigsforsamlinger, ikke sjælden har den medvirket til de vigtigste forandringer i regeringen selv og dens foretagender, og aldrig har vel den svenske bondestand været således bundet til jordpletten, at bonden jo ved årets eller terminens slutning kunde vælge sig en anden herre. Ordets brug styrker ordet, og i Sverige kunde det frit bevæge sig på rigsdagen om de almindeligste og om de höjeste interesser, besvangret med stærke udbrud af lidenskaberne, af had og frygt og avind og kærlighed til arnen og fæderneslandet. Heller ikke er den svenske literatur ufrugtbar; den besidder store ejendommelige videnskabsmænd, som Olof Rudbeck og søndagsbarnet Emanuel Svedenborg, og blandt dens lærde mænd ere nogle Europas lærere, som botanikeren Linné, sproggranskeren Ihre, kemikeren Berzelius. Imellem deres og vor literatur går der flere parallelismer, historisk i fantasierne om rigernes ælde hos Rudbeck og Petræus, i

140-141
dyrkningen af den islandske literatur, som de misunde hinanden, hos Bure og Vorm; poetisk i dramaets udvikling hos Messenius og Hegelund, psalmens hos Spegel og Arrebo, Svedberg og Kingo, o. s. fr. Hvad om det viste sig, at vor literaturs historie først da får sin fuldeste interesse, når vi stille den svenske literaturs historie ved siden? Her dvæle vi kun ved sproget.

Hvorledes er forholdet imellem det danske og svenske sprog? er der krig eller fred imellem dem? skal vi give det ene fortrin for det andet, eller lade hvert være godt for sig? Det er en ren sprogundersøgelse, men det er os næppe muligt at bevare dens renhed. Der blander sig både natur og vane i vore undersøgelser.

Dansk og Svensk frastøde hinanden på to måder, både derved, at de afvige fra hinanden, og derved, at de ligne hinanden. Hvor skal da tiltrækningen findes? I sine epigrammer over sprogene (i Smärre dikter) siger Tegnér om Dansken:

Mig behagar du ej. För veklig för nordiska styrkan,
äfven för söderns behag mycket för nordisk ännu.

Det er en mellemting, hverken det ene eller det andet. Nicander (Minnen från södern) omtaler begge sprogene som to brydninger af ett og det samme. »Det svallar intet haf, siger han, mellan Sverige och Danmark; endast Sundet löper emellan dem som en vänlig flod. Dess inbyggare tala ju samma språk, ehuru i olika brytningar.« Også han taler om det danskes blødhed, om »ljudet af ett på en gang främmande och begripligt språk, hvilket förekommer Nordmannen såsom endast en vekare brytning af hans eget.« Det går os ligeså med Svensk. Det er os

for hårdt, og det har for megen klang; så meget kan vi ikke tåle; vi holde af at udvide; vi tænke, at de sleske. Ja, når vi se nöjere til, når vi tænke os videre om, må det endog være os imod; thi når vi lære det, bliver det os indlysende, dels, at meget af det, som vi nu i over hundrede år så snildt have udtænkt for vort eget sprog, af sig selv falder over ende som nonsens, dels, at vi ere skredne så vidt frem, at en forening med Svensken dog er umulig; havde det været för, medens sprogene endnu vare i færd med at forme sig, da havde det været muligt, men nu have vi aflagt så meget, at tilbagegang er umulig. Hvad skulle vi da med det?

Ved selvlydenes retskrivning er der en gennemgribende forskel imellem dansk og svensk brug. Dansken går ud fra, at vokalen oprindelig er kort; skal den ved skrivningen udtrykkes som lang, sker det ved vokalfordobling; og deraf blev en regel med allehånde forviklede undtagelser og undtagelsers undtagelser; ja man kunde ikke engang finde rede deri, uden at tage endnu et middel til hjælp, det understøttende stumme *e* (vaer, foer). I Svensken derimod gik man lige den modsatte vej; her gik man ud fra, at vokalen oprindelig er lang; skal der udtrykkes, at den er kort, så tilkendegives det ved at fordoble endekonsonanten, hvis det ikke ses af flere konsonanters sammenstød. Loven er simpel og naturlig: hvarje särskilt vokal utgör en stafvelse, emedan den kan särskilt uttalas (Svensk språklära utgifven af Svenska Academien). Optage vi den, så lider vor brug et afgörende nederlag. Og dersom vi forsøge at krydse imellem begge folks brug, så fare vi kun over fra den ene malström i den anden. Den svenske brug har ligeledes sine undtag-

elser og afvigende bestemmelser (dam, en dame, dam, støv; heter, hette). Danske ord få endog en ganske anden betydning (for = foer, dog = dog, døde).

Skrivemåden kunne vi imidlertid måské få bugt med, og skulle vi end opgive nok så meget af det tilvante: enhver vane taber sig, når man vender sig til det modsatte. Men med sproget selv er forholdet ganske anderledes; i lydlæren og alt hvad der afhænger deraf, det er så godt som i hele sproglæren, have begge sprogene skudt så vidt ud fra hinanden, som to ulige brødre. I Svensken ere grundlydene bevarede, i Dansken ere de i alle endelser, også i afledningsendelser, blevne til det sløve *e*; selv i stamstavelsen er det stærkt og klart tonende *a* (jag, vara) blevet til *e* eller *æ*. Det svenske *a* kalder Tjällmann (i Grammatica svecana) med rette: vårt dunder *a*, som hafver högsätet för det danske *e*; og ord med endelser på *a* kalder han storgörare och dundrande ord på *a*, som hafver högsätet och förmånnen för alle andre bokstäfver uti alphabeto. Men også grundlydene *i* og *u* ere bevarede, hvor vi enten aldeles have tabt dem (nio, tio), eller handlet med dem, som om vi havde tabt al bevidsthed om dem, som vi vel også have (till salu, til salg, som om stammen ikke var sal, af sälja, men salg, af sælge, uagtet vi sige hær og hærje). I Svensken finde vi også *å* for *a*, *æ* (låta, lade; gråta, græde; låg, lav, og regelret foran nd, ng: stånd, stand; stång, stang), overhovedet nordiske lyde, hvor vi — thi vi have för haft dem — have overført tyske (klen, klein; arbeta, arbejde). Dersom man vil se sig om i disse regioner, vil man snart fornemme, at vi ere komne for langt frem ad vor egen vej, til at vi med nogen tilfredsstillelse skulde begive os tilbage. Det bløde vender

ikke gerne tilbage til det hårde, og det som er tabt, vil ikke let erstattes. De hårde medlyde, som vi, så vel i midten som i enden, have gjort til bløde, ere i Svensken sædvanlig (ikke altid) bevarede (gata gade, haka hage, skrapa skrabe; emot imod, sak sag); ligeså de bløde medlyde, som vi enten have blødgjort endnu mere eller kastet bort (öga öje, möda möje, väder vejr, gagn gavn, våga vove, låge lue, håg hu, slug snu, duger duer); uagtet de Svenske, selv digterne, ikke tage i betænkning at bortkaste hele endelser (ha, bli, bry) hvilket vi ikke kunne gå ind på. Dansken har fremdeles ved omsætning søgt at blødgöre hårde medlydsforbindelser (vatten, botten, — vand, bund, for vatn, botn). Vi have overhovedet hang til at udvide, til at göre udtalen let og mat, Svensken til at trække sammen, til at göre udtalen kort og stærk (tyngd tyngde, kramp krampe, tåp tåbe, tron troen, trosmål troeslære, rådrum råderum, tranbär tranebær, trebent trebenet). Hvorledes skulle vi kunne forliges med sådanne uartigheder?

Den stærkeste overbevisning om forskellen imellem begge sprog og umuligheden af, at vi kunne forene vort med det svenske, vil man få ved at forfølge disse og lignende lydbevægelser igennem böjningen og afledningen. Der er en viss genfødende, altså gentagende og tilbagevendende kraft i sprogene, men den yttrer sig kun ved visse opfordrende lejligheder, og vi måtte sikkerlig sættes i en usædvanlig bevægelse, som vi, der får det heftig, men hos hvem det snart går over, næppe vilde være i stand til at vedligeholde, dersom vi isteden for vore enslydende endelser skulde optage former som herrar, kvinnor, hjärtan, riken; hoppas, hoppades, hoppats; tror, trodde, trott; ser, såg, sågo, såge; löpa, lopp, lupo, lupit; böj, böjom, böjen,

143-144
o. s. v. Vi finde os måské i så af og til at læse Svensk, og derved at overføre disse snirklerier eller kunstlerier til vore simple forstandsmidler, men at vi, for at forstå dem, i vor tænkning skulde optage hele det ældgamle system, hvoraf de ere udsprungne, det må ingen vænte af os, dertil have vi gjort altfor stor fremgang, det ere vi komne ud over.

Betragte vi nu svenske ord og talemåder, så er det tillige åbenbart, at vore naboer også i denne henseende have styret deres egen kås. De have slet ikke bekymret sig om os, ikke taget noget hensyn til os, ikke gjort det mindste for vor skyld; tvært imod, der forekommer mange udtryk i Svensken, hvis mening vi fuldkommen dele med dem, som vi ikke have noget imod, men som de tage på en ganske anden, endog stik modsat, måde; så at vi, hvis det ikke var usömmeligt, i ord, i ganske uskyldige ord, at tilkendegive sit had, hartad kunde falde på, at de gjorde det kun for at drille os. Når vi lære noget udenad, så lære de det utantill; når vi drikke langt ud på natten, så drikke de långt in på natten; når vi sige hør til! så sige de hør på! lad mig høre fra dig, det skulde man dog tro var rigtig sagt, men de sige: låt mig höra af dig; når noget hos os tillyses fra prædikestolen, så pålyses det hos dem; vi göre et oplag af varer, de göre et nederlag af dem; vi finde en pligt uundgåelig, de kalde den oundviklig; vi tale om samfundet, de om samhället; vort hjærte banker, deres klappar; vi benytte en ting, de begagna; nytte og gavn er jo rigtig nok det samme, men det er dog aldrig faldet os ind at begavne noget; adskillige af deres talemåder forekomme os også, i det mindste ved første öjekast, noget underlige, når f. ex. vi afrette

dyr, men de tillige kan afrätta mennesker på en anden måde (henrette dem); når vi adsprede vore tanker, men de förströ deres; når de danne ord som landremsor (jordstrimler) og ordflöde; når vi gøde jorden, men de tillige kunne göda sine kreaturer og sig selv med; når vi læse böger, de läsa (låse) deres huse; når vi hulke, men de snyfta, hvilket for os lader ilde; at være husvant, falder os temmelig naturligt, men at blive husvarm (Nicander) tykkes os noget stærkt; vi lade os nöje med en dragt prygl, som kan varme nok, de give en ett kok stryk (Hagbergs overs. af Hamlet). Også i lærde sager går hvert sprog sin vej: hvad vore botanikere kalde tohunnet, kalde deres tokvinnat; og vore bidere blive til svenske betlare. Og med forundring spörge vi, hvad der kan have bevæget dem til denne underlige betoning (pártisk, ordèntlig); hvorfor de i deres ordstillinger og ordforbindelser afvige fra vore, ja foretrække latinske og tyske (att taga upp det, tage det op; det är jag, det er mig, är det du, er det dig; det kommer en stund, der kommer en tid), hvorfor de skille att fra sit gerningsord (att här vidröra ett ämne, her at; att i sin förtviflan göra häftig motstånd, i sin fortvivlelse at göre). Er det, mine herrer et sprog vi kunne lære? lære nu på vore gamle dage?

Ordforrådet og dets anvendelse (betydningslæren) udgör i hvert sprog en betydningsfuld afdeling. Om udviklingens gang end i det hele er meget beslægtet, har den dog for hvert især sine særegne enkeltheder. Det gamle sprogs ordforråd udgör en afsluttet kreds, som vi sjælden kende fuldstændig; som oftest kende vi kun den ordsamling, der er fornøden til de opbevarede æmner; mange ord kunne have været almindelige, som vi kun kende af deres levn-

145-146
inger i mange enkelte ofte adspredte folkekredse, hvor de forblive, og have vanskelighed ved at arbejde sig op til almindelig erkendelse (dialektord, f. ex. med, slædemed, lig slædetræ, der egentlig er isl. *meiðr*, træ). Imidlertid kommer udenfra en ny kulturströmning, der krydser, stundum endog standser, den gamle. De gamle ord tabe noget, eller de tabes endog ganske; noget af deres betydning falder bort, omskiftes, indskrænkes, bliver uklar (isl. *kátr*, munter, bliver kåd, overgiven; isl. *kyn*, kön, slægt, kommer til at betyde könnet alene); ny ord blive antagne, ikke så meget af nødvendighed som af sløv ligegyldighed (vi måtte dog være meget fattige, dersom vi ikke skulde kunne udtrykke begreber som svankende eller døgenikt uden ved disse ord); en tid lang vandre endog to ord ved siden af hinanden (at döma och sententiera; straf och poen; skriptermål och bikt); endelig lader man de gamle falde (man ombyttede, bemærker Nordin, mö med jongfru, kyrtil med rok, nesa med skymf, gerningesmän, der forekommer i Konunga styrilse, med handtverksmän, sinnelag med gemöthe, tilfyllast med erkleckligt); man forstår nu ikke nær så godt, eller ikke på den måde, de gamle ord som de ny (man forstår ikke længer vindöga, men fönster, ikke sted så tydelig som ort). Man kan let tænke sig denne indströmning så stor, tider, da sproget bevæger sig igennem så stor en mængde af fremmede udtryk, især når disse tillige modtage det hjemmefødtes præg og stempler, at folkets egne trænges tilbage i den grad, at alt hvad folket siger, som ikke er ganske trivielt, kun er modtagne fremmede tanker. Da gælder det, om folket og sproget kan holde denne törning ud, om de ved selvtænkning og indre dygtighed kan holde sig oppe eller

gå under i et hav af lutter fremmede ord og toner, hvilket jo omtrent er det samme, som når der i poesien, indenfra og udenfra, foregår noget lignende. Den islandske poesi viste tidlig hang til poetiske omskrivninger, naturligvis fordi den havde mere tilböjelighed til forstand og kløgt end til digtning og fantasi; og det kom så vidt, at de poetiske omskrivninger udgjorde omtrent hele poesien, så at sagen bestod i at have forråd af disse utallige talemåder, og at kunne blande dem sammen på utallige måder. Poesien var ikke andet end denne blanding af ingredienser, forskellige fra det sædvanlige sprog. Hos vore unge poeter træffe vi noget lignende. De læse sig en stor mængde til af de store poeters udtryk og vendinger, eller, om jeg så må sige, læse dem ind i sig, og tro ved deres gentagelse at kunne begejstre sig selv og andre; de kunne skabe digte i dusinvis, men når man tager hele dette ydre apparat bort, ligesom når man opløser de islandske omskrivninger, så er hele poesien flöjten, og hvad der bliver tilbage, er en höjst triviel prosaisk tankegang.

Her komme vi endelig til noget, der måské ingen kan forsone os med vore kære naboers sprog: det er lige så tysk som vort eget. Dansken har ofte været udsat for bebrejdelser for sine fremmede ord, hvorledes forholder det sig med Svensken? uden tvivl endnu værre. I Sverige virkede de samme årsager og endnu flere end i Danmark. Tingen har sine historiske grunde, men også sine naturlige og sproglige. Det fremmede kommer kun ind, hvor det indføres, men tillige kun dèr, hvor der er åbninger, hvor der er huller, der skulle fyldes. Håndværker, videnskaber og kunster, især krigskunsten, krævede en tidlig

147
indvandring; handelen havde endnu tidligere fremkaldt den, ligesom i Danmark, og i Sverige kom ikke blot fremmede lejetropper ind, selve landets indfødte krigere befordrede sprogforvirringen i selve folkets masse. Gustaf Adolf krigede 18 år i Polen, förend han deltog i Trediveårskrigen; hele denne tid levede svenske soldater i fremmede lande, og vare nødte til at tale adskillige landes fordærvede sprog, for at göre sig forståelige. Med denne babelske sprogforvirring vendte de tilbage, og udbredte den, ærede for deres bedrifter, i de fjærneste kroge. Det simple daglige sprog, siger Nordin, måtte vige for feltsproget, der dannede ligesom et aldeles nyt tungemål, og især skal være kendeligt i breve fra denne tid. Foruden den vidt udbredte brug af franske ord i de höjere stænder blev altså brugen af tyske ord hyppig blandt almuen, og den kunde vel optage mangt et ord, som en videnskabsmand vilde have forkastet. Det er ret heldigt for os. Mener De, jeg tænker på, at vi så meget mere kan hovere over dem? Nej, men hvis det svenske sprog engang skulde blive Nordens, så må der nødvendig foregå en betydelig rensning, ved hvilken måské vort overgangsvis kan komme i betragtning; og er det ikke en særdeles heldig omstændighed, at de svenske germanismer ere så grove, at vi slet ikke ville have med dem at göre (beprisa, beskympfa, bedyra, betyga, betyg, afskudda, bof, blixt, angelätenheter. sidentyg)?

Jo mere man roder op i deslige fremmede ord, desto större, just ikke glædelig indsigt får man i folkenes sprogliv; og det skulde være en ganske underholdende betragtning, når man vilde anstille en udførligere sammenligning imellem de måder, hvorpå de Svenske og vi have optaget germanismer, så vel hvad formen, som ordene selv angår

(ståndaktig, standhaftig; de Svenske sige tigga, isl. *þiggja*, vi tillige betle, betteln, isl. *biðja*, *biðla*, bejle).

Men når vi nu, hvilket dog vel ikke vilde være noget uoverkommeligt arbejde, samlede alle i Svensken forekommende tyske ord i en hob, og kastede dem overbord (i havsnød kan det undertiden være nødvendigt at opofre noget af det levende), hvad bliver der så tilbage? En nordisk ordsamling, der vel kan deles i to dele: ord, som Svensken har til fælles med Islandsk, og svenske ord, som ikke genfindes i Islandsk, og dog ere af ren nordisk oprindelse. Det fornöjer os just, hvis vi kunne finde, at der imellem fjældene og i dalene findes meget, der har været skjult, og meget, der kan være blevet til efterhånden, som Island aldrig har kendt noget til. Her er et arbejde af betydning, isteden for de kedsommelige alfabetiske ordbøger. Da dets hensigt er at opklare og berige skriftsproget, så er det åbenbart, at det må gå ud fra alle genstandenes og tænkningens arter, og for hver især oplyse, hvad dialekterne og hvad skriftsproget i hver henseende kan yde; da vil man vinde, hvad der hidtil i et sprog har været tænkt over enhver ting, hvori der formodentlig vil ligge, hvad der endnu i dette sprog på den naturligste vis kan tænkes derover. Den første overbevisning, man må skaffe sig, er imidlertid den, at det svenske sprog er så megen umage værdt; men den er let at vinde. Man vil snart ved at tage en ordbog eller ved læsning støde på en hel mængde ord, der berøre nu det ene nordiske sprog, nu det andet, nu dialekterne hist og her, nu igen synes ganske uafhængige af alt andet; noget bliver givet, man véd ikke hvorfra, andet tager bekendte begreber og afleder dem eller sammenknytter dem på

148-149
måder, som vi ikke kende til. Det må have været et meget tænksomt folk, der må kunne bringe det meget vidt, når det kun vil lade være at lefle med fremmed tænkning. Exemplerne gå i det uendelige: dam (støv), and (høst), rå, råmærke (grændse), dank (præs, løbelys), biltog (landflygtig), trumpen (vranten) snygg (ren), ymnig (overflødig) att dalra, darra (dirre), att idisla (at tygge drøv), att börja (begynde), att brå (slægte på), att hota (true), att yra (fare om, fantasere), yrfä, yrväder, att tveka (være i tvivl), att tvehågas (være uviss), tvehågsenhet (uresolverthed), o. s. v. Ja, her er en rig nordisk sprogkilde.

Så hører jeg da, mine herrer, og de have jo selv ofte hørt det nu, da det næsten er blevet mode, patrioten udbryde: De tider ere forbi, da en Svensk var det samme som en fjende, da svenske bøger vare forviste fra Danmark, og det svenske sprog var en slags varulv; ved at forbinde os politisk med Sverige og Norge, skaffe vi os det tryggeste værn imod Tyskland, ved at tilegne os det svenske sprog, bane vi os den letteste overgang til det gamle Norden og vor egen fortid; vi kunne dog umulig alene udrette alt, fra begge sider råbe de jo til os:

Immer strebe zum ganzen, und kannst du selber
kein ganzes
sein, als ein dienendes glied schliess an ein
ganzes dich an!

Hvad sjelf ej är ett helt, sig till det hela slute!
För hvarje halft är stunden hastigt ute.

Fra den ene side have vi nu fået nok; efter i mange hundrede år at have ydet den alt, hvad vi kunde, mere end vi burde, vende vi tilbage til vort hjem, en ny med-

bör fylder vore sejl, nu da vi for alvor styre mod Nord, en ny henrykkelse fylder vore hjærter.

Det vil måské tykkes påfaldende, men da jeg søgte et klassisk sted til at slutte disse bemærkninger, faldt min tanke, der så tit har været skuffet, på hine bekendte ord af Horats:

Hæc ubi locutus fœnerator Alfius,
Jamjam futurus rusticus,
Omnem redegit Idibus pecuniam,
Quærit Calendis ponere.

Det svenske sprog er dog fornødent for os, og det er fornødent for de Svenske, at også vi granske det; det er fornødent for os at sætte alle fordomme til side, ja at finde os i det, som ikke er nogen fordom, at jo mere vi lære at kende det, desto mere vil vort sprog, det vil sige vor behandling deraf (thi selv er det uskyldigt) tabe i vore öjne, desto mere ville manglerne, som vi nu ansé for fuldkommenheder, blive tydelige. Og denne vor kundskab må naturligvis ikke blive på overfladen; den må omfatte, og gå tilbunds deri: i de forhistoriske granskninger, fra ny af og på ny gennemtrængte, hvilket höjlig behøves; og i de historiske granskninger, hvorpå de Svenske allerede med held have begyndt; og endelig, hvad der vil udgå fra denne historiske betragtning, adskillelsen af klinten fra hveden, så at dette sprogs udyder og mangler, hvilke ikke ere få, må vorde indsete, for at de kunne hæves, og det selv rent og klart må stå frem og fornyes, fredes og vorde frodigt i al sin nordiske herlighed.

Anmærkninger.

Nogle bemærkninger om modersmålet.

Denne afhandling foreligger i tvende afvigende udgaver: Universitetsprogram fra 1852 (kvart) og et 1853 for »det skandinaviske selskab« besørget, forkortet aftryk (oktav). Programmets oprindelige og fuldstændige tekst er her lagt til grund, medens dog sådanne ændringer i aftrykket, som ubetinget turde antages for forfatterens forbedringer, og ikke alene skyldes hensynet til den forkortede skikkelse ere optagne fra sidstnævnte udgave. Denne har som forord følgende:

»Anm. Nærværende skrift udkom i efteråret 1852 som universitetets program i anledning af h. m. kongens fødselsdag. Den undertegnede bestyrelse, som ønskede dette indholdsrige og opvækkende skrift en videre udbredelse, har erholdt forfatterens tilladelse til at udgive det særskilt, nærmest til uddeling iblandt dets medlemmer. En del indledende betragtninger ere udeladte, og enkelte forandringer foretagne af forfatteren.

November 1853.

Det skandinaviske selskabs bestyrelse.«

s. 3, lin. 3 f. n. Udeladelsen af afsnit I—II har i udg. af 1853 medført bortkastelsen af talbetegnelse ved de følgende afsnit.

— 26, l. 13 f. n. fordi, således programmet, hvor i udg. 1853 er sikkert en trykfejl.

s. 26, l. 10 f. n. hvor granskningen . . . . den gamle danske tunges område, udg. 1853; fattes i programmet.

— 26, l. 7 f. n. begive vi . . . Når — udg. 1853: begive vi os strax over til den historiske tid. Når . . . . programmet: stige vi ned til den historiske tid; og når

— 26, l. 5 f. n. så trænge vi ej til mere, udg. 1853, fattes i programmet.

— 28, l. 2 f. n. den uforglemmelige — ligeledes.

— 28, anm. et gaffelskæg, så ordet forlod os som en hetyv og kom tilbage som — sål. progr.; disse ord udeladte (udfaldne?) i udg. 1853.

— 31, l. 10. imidlertid lader sig altid indvende noget også mod den — sål. udg. 1853; progr. har: imidlertid lader sig også indvende noget imod den.

— 31, l. 11—21. Her er udg. af 1853 fulgt; programmet har: Runemestrene eller de, som i Danmark indhuggede runeskrift på mindestene, kunne jo have været egne, skriftkyndige folk, der udøvede en kunst, som uden tvivl var bragt ind fra Sverige og Norge; og man kan lige så lidt slutte fra hine korte formularer eller stenskrifter, at den danske almue overhovedet har talt i den selvsamme sprogform, som runeskrifterne fremvise, som man kan sige, at almuen i de forskellige danske provinser nu taler, ganske som sproget er i gravskrifter på vore kirkegårde. (Anm. Disse indvendinger göres i fortalen til Molbechs danske ordbog s. XLII.) Om norske og svenske runemestre, der skulde have bragt runekunsten til Danmark, findes der imidlertid i vore rige

historiske efterretninger ikke den mindste hentydning, og skönt vore gravskrifter ikke ere, ganske som almuen nu taler, ere de dog vel desuagtet på Dansk (hvis de ikke ere på Latin eller Tysk). Snarere kunde man da falde på, eftersom sproget i runeindskrifterne er islandsk, at runemestrene vare omrejsende Islændere; de kunde have nogen historisk analogi for sig i de islandske skjalde; men heller ikke denne udvej lader sig forsvare. Ved skjaldene har jeg antaget. . . .

s, 32, l. 1. *på hád* — sål. udg. 1853; progr.: *hád*.

— 32, l. 4. end i landets eget — sål. udg. 1853; progr.: end landets eget.

— 35, nederst. efter den almindelig antagne mening — sål. udg. 1853; fattes i progr.

— 36, l. 4. patrii sermonis carmine for patrio carmine i bægge udgaver.

— 38, anm. I steden for slutningen: når man med P, A. Munch etc., har udg. 1853: da man ellers er tilböjelig til at antage deslige benævnelser for blot islandske eller norske.

— 42, l. 6—9. Dybt inde . . . kæs (t. käse) — optaget efter udg. 1853, som dog har bringe for bruge.

— 43, l. 8—11. Vil man nu . . . . overensstemmelse — optaget efter udg. 1853; fattes i progr.

— 43, l. 1 f. n.—s. 44, l. 3. med tilhørende anmærkning er udeladt i udg. 1853.

— 45, l. 12—26. optaget efter udg. 1853; fattes i progr.

— 46, l. 1 f. n. uden af ukyndighed — udg. 1853; fattes i programmet.

— 50, l. 5—6. Efter at have . . . går jeg over til, — sål. progr.; udg. 1853: Efter at have víst hen

til modersmålets rod og nærmeste slægtninge, går jeg over til.

s. 52, l. 11. skal blive ved og dömmes efter for: skal blive og dömmes efter i begge udgaver.

— 54, l. 4 f. n. den for det i bægge udgaver.

— 57, l. 10. *líð* for *lið* i bægge udgaver.

— 61, l. 4. han handlede jo i den danske regerings ånd — sål. udg. 1853; progr.: han handlede jo ganske i den danske regerings ånd.

— 63, anm. l. 8. fra Tyskerne — sål. progr.; udg. 1853: af Tyskerne.

— 63, anm. l. 13. ånds er udfaldet i udg. 1853.

— 63, anm. l. 16. kun vilde — sål. progr.; udg. 1853: kunde.

— 72, l. 8. tilsidst — mangler i udg. 1853.

— 75, anm. l. 5. det første danske program (af Røk) — optaget efter udg. 1853; fattes i progr.

— 76, l. 17. ikke havde været — sål. progr.; udg. 1853: allerede havde været.

— 78, l. 7 f. n. under kronen — sål. progr.; udg. 1853: af kronen (trykfejl).

— 80, l. 2 f. n. blev netop . . . sin idelige tolk — sål. udg. 1853; programmet har: blev netop i usselheden den vandede patriotisme, der i Rahbek især fandt sin idelige tolk.

— 83, l. 2. f. n. om han . . . . engangqsagde — sål. udg. 1853; progr.: om han vil skrue sig op på Tysk og sige med Schiller.

— 84, l. 3. f. n. det muld — sål. udg. 1853; progr.: den muld.

— 89, l. 17. fælles for for tilfælles for i bægge udgaver.

— 96, l. 1. et overdrev for en overdrev i bægge udgaver.

s. 97, l. 8 f. n. de gamle ord — sål. udg. 1853; progr.: gamle ord.
— 98, l. 8. mulig — sål. udg. 1853; progr.: muligt.
— 104, l. 3 f. n. Efter en ny tilværelse er her med udg. 1853 udeladt: så at kun jorden, hvorpå folket træder, og himlen der hvælver sig over det, bliver tilbage.
— 104, l. 1 f. n. alt det øvriges selvstændighed — sål. udg. 1853; progr.: alt det øvrige.
— 105, l. 1. Slutningsordene: Så har det været etc. ere optagne fra udg. 1853. I programmet lyde de derimod således: Så meget mere have vi grund til at udbryde: Gud bevare kongen, der vil, at det danske sprog skal være fareløst.

Uddrag af forelæsninger vedkommende de nordiske sprog.

s. 118, l. 14. oppi til pi for oppi til bi.
— 156, l. 11 f. n. Sanskrit for Samskrit.
— 163, l. 3 f. n. Hleiðr for Hleiðra.
— 164, l. 4 f. n. fore for fare.
— 169, l. 6 f. n. göre for give.
— 189, l. 10 f. n. drog han sig tilbage for drog sig tilbage.
— 206, l. 10 f. n. Loke og Sigyn for Loke og Signy.
— 209, l. 9 f. n. Jeg søgte hæder for Jeg besøgte fremmede lande.
— 211, l. 6, som kongerne da kunde tåle for som kongerne kunde tåle.
— 215, l. 5 f. n. *stukku* for *stukkuðu*.
— 217, l. 5 f. n. umdu for undu.

s. 218, l. 6. görðumk for gjördumsk.
— 218, l. 12 f. n. *stafasetning* for *stafasetníngr*.
— 223, l. 6 f. n. rèðu for rœðu.
— 231, l. 11 f. n. ýbogi for yrbogi.
— 231, l. 10 f. n.-eng. yew for eng. jew.
— 232, l. 6. dansk fortov = fortå for dansk fortov = forta.
— 232, l. 13 ör og píla for ör og bil.
— 232, l. 14. eldr og funi for eldr og fúni.
— 234, l. 4. kjóll, kølen for kjöll, kølen.
— 234, l. 9. runnr for hrunnr.
— 236, l. 1. for ský hrafn for for ský rafn.
— 236, l. 9 f. n. álskorpr for állskorfr.
— 236, l. 4 f. n. *viljabyrðr* for *viljabyrði*.
— 239, l. 5. arin-kjóll for arin-kjóli.
— 254, l. 10. det idelig omskiftelige for det idel omskiftelige.
— 254, l. 11 f. n. men tager for men når den tager.
— 263, l. 18. *býj* for *bi*.
— 272, l. 4 — s. 282, l. 5. Dette afsnit, som på ydre foranledning udelodes i det udkomne program er her optaget efter et forfatterens familie tilhørende fortryk.
— 282, l. 6. Disse historiske hentydninger . . . . lede ligefrem til den tanke — sål. hint fortryk; progr: Meget fører os også til den overbevisning. (Ændringen er begrundet i udeladelsen af det forudgående afsnit.)

Trykfejl.

l. 38 anm. 5. er noget mærkeligt læs: er noget ret mærkeligt.